

พลวัตของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือ

นางสาวนิตยา วรรณกิติร์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository(CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

DYNAMISM OF THE CHAO LUANG KHAMDAENG SPIRIT CULT OF
TAI YUAN AND TAI LUE IN NORTHERN THAILAND

Miss Nittaya Wannakit

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

นิตยา วรรณกิติร์: พลวัตของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนและ
ไทลื้อในภาคเหนือ. (DYNAMISM OF THE CHAO LUANG KHAMDAENG SPIRIT CULT OF
TAI YUAN AND TAI LUE IN NORTHERN THAILAND) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก:
ศ.ดร.ศิราพร ณ ถลาง, 351 หน้า.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตและการผสมผสานความเชื่อและตำนาน
เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ รวมทั้งองค์ประกอบและพลวัตของลัทธิพิธีการนับถือ
เจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือตอนบนในปัจจุบัน ข้อมูลที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์ได้แก่
ข้อมูลคติชนประเภทตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไท
ยวนและไทลื้อที่ปรากฏในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปาง และน่าน โดยมีทั้งข้อมูล
เอกสารและข้อมูลภาคสนามจากพื้นที่ศึกษาในช่วง พ.ศ. 2551- 2553

ผลการศึกษาพบว่าปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่แพร่หลายอยู่ในเขตภาคเหนือ
ตอนบน สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของความเชื่อที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง
สภาพสังคมตั้งแต่สมัยก่อนตั้งอาณาจักรล้านนาจนถึงปัจจุบัน เริ่มต้นจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีหลวง
แห่งดอยหลวงเชียงดาว ก่อนจะกลายสถานะมาเป็นเทพหรืออารักษ์เทวดาตามคติพุทธศาสนา ในกลุ่ม
ชาวไทยวน ความเชื่อและตำนานเจ้าหลวงคำแดงน่าจะแพร่หลายและได้รับความนิยมในจังหวัด
เชียงใหม่ ก่อนจะแพร่หลายไปสู่ชาวไทยวนในจังหวัดอื่น ส่วนชาวไทลื้อในสิบสองปันนาเดิมมีความ
เชื่อเรื่องพญาคำแดง วีรบุรุษผู้กลายเป็นผีเมืองหรือเทวดาเมืองตามคติดั้งเดิม เมื่อไทลื้อบางกลุ่ม
อพยพเข้ามาในล้านนาได้นำผีอารักษ์ดั้งเดิมของตนมาด้วย ต่อมาชาวไทลื้อในล้านนาจึงรับตำนานเจ้า
หลวงคำแดงของชาวไทยวนมาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องพญาคำแดงของตน ทำให้โครงเรื่องหลัก
ของตำนานเจ้าหลวงคำแดงทั้งของไทยวนและไทลื้อมีความคล้ายคลึงกัน

ด้านการศึกษาพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง พบว่าการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยวน
และไทลื้อมีข้อแตกต่างกันในด้านจารีตเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรม ช่วงเวลาการประกอบพิธีกรรม
รูปแบบการประกอบพิธีกรรม และความหมายของพิธีกรรม สะท้อนให้เห็นว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังคง
ธำรงอัตลักษณ์ด้านการประกอบพิธีกรรมของตนเอง พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบันมี
บทบาทในการเป็นสื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบรรลุถึงการรวมตัวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ
บทบาทในการสร้างสำนึกร่วม สร้างความสามัคคี และเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม รวมไปถึง
ถึงบทบาทในฐานะพื้นที่เพื่อใช้ต่อรองกับอำนาจรัฐและอำนาจทุน นอกจากนี้ยังพบว่าการประกอบ
พิธีกรรมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แก่ การ
เปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่มุ่งไปสู่ความทันสมัย รวมทั้งอำนาจและบทบาทของกลุ่ม
ผู้นำทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

ภาควิชา...ภาษาไทย.....

ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา..ภาษาไทย.....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา.....2554.....

5080510222 : MAJOR THAI

KEYWORDS : CHAO LUANG KHAMDAENG/ SPIRIT CULT/ TAI YUAN/ TAI LUE

NITTAYA WANNAKIT: DYNAMISM OF THE CHAO LUANG KHAMDAENG SPIRIT
CULT OF THE TAI YUAN AND THE TAI LUE IN NORTHERN THAILAND. ADVISOR:
PROF. SIRAPORN NA THALANG, Ph.D., 351 pp.

The objectives of this dissertation are to study the dynamism and the integration of the beliefs and legends of the Chao Luang Khamdaeng, a guardian spirit of the Tai Yuan and the Tai Lue people, as well as to study the elements and dynamism of the spirit cult performed by the two ethnic groups in northern Thailand at present. Field data and documents pertaining to the beliefs, legends, and rituals concerning the Chao Luang Khamdaeng spirit from the areas of Chiang Mai, Chiang Rai, Payao, Lampang and Nan provinces were collected during the years 2008-2010.

The research reveals that the changes and developments in the belief concerning Chao Luang Khamdaeng prevalent in the upper northern region of Thailand are related to the societal changes that have occurred since before the foundation of the Lanna Kingdom up to the present time. The belief in Chao Luang Khamdaeng was started as the traditional belief in the guardian spirits of Doi Luang Chiang Dao (Chiang Dao, the Great Mountains) and later on the status of Chao Luang Khamdaeng was changed to a Buddhist deva or the protective Buddhist deity. Among the Tai Yuan, the beliefs and the legends about Chao Luang Khamdaeng must have been prevalent and popular in Chiang Mai province before spreading to other provinces.

As for the Tai Lue, in Sibsongpanna, they had their own traditional belief about Phaya Khamdaeng, a hero who became the town guardian spirit. So when the Tai Lue migrated to northern Thailand, they brought their own protective spirits with them. Tai Lue's belief in Phaya Khamdaeng, the guardian spirit with the similar name as Tai Yuan's, was then integrated with Tai Yuan's Chao Luang Khamdaeng. Besides, Tai Lue also adopted Tai Yuan legend of Chao Luang Khamdaeng to be integrated with their legend rendering the similarities of the main storyline of the legends of Chao Luang Khamdaeng held by the two peoples.

Regarding the rituals of Chao Luang Khamdaeng, the analysis reveals that there are differences in the ritual performance concerning the customs, the time, the patterns including the meaning of the ritual. This reflects the fact that each ethnic group still retains its own identity in performing the rituals. At present, the rituals have the roles of creating the sacred atmosphere bringing the participants to the revered sacred power. The rituals also build the common conscience and unity for the ethnic group. The ritual is used as a means to negotiate with the State and the people who have capital power as well. The analysis also found the dynamism of the rituals from the past. Major factors causing the dynamism include the social and cultural shift towards modernity as well as the changing role and power of the political leaders over time.

Department.....Thai.....

Student's Signature.....

Field of Study.....Thai.....

Advisor's Signature.....

Academic Year....2011.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความสามารถอย่างยิ่งของ ศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ครูผู้เป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาวิชาคณิตศาสตร์ ครูผู้กรุณาให้คำปรึกษาและคำแนะนำอันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยด้วยความเมตตาและเอาใจใส่เสมอมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณครูด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และครูผู้เป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาวิชาคณิตศาสตร์อีกท่านหนึ่ง ครูผู้เมตตาอบรมสั่งสอน และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณครูเป็นอย่างยิ่ง ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ อ.ดร.ศิริพร ภักดีผาสุข และอ.ดร.ปรมินทร์ จารูร คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้วิทยานิพนธ์โดยละเอียด จนทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณหน่วยงานที่สนับสนุนทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัย ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา มอบทุนโครงการเครือข่ายเชิงกลยุทธ์เพื่อผลิตและพัฒนาอาจารย์ ใน พ.ศ. 2551-2554 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มอบทุนอุดหนุนการศึกษา ใน พ.ศ. 2550-2551 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มอบทุนโครงการ 90 ปี ใน พ.ศ. 2553 และคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มอบทุนสำหรับเก็บข้อมูลภาคสนาม ใน พ.ศ. 2552

ขอขอบคุณอาจารย์กิริติ ธนะไชยและผู้ช่วยศาสตราจารย์ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ กัลยาณมิตรผู้คอยช่วยเหลือเกื้อกูล ให้คำแนะนำและคอยเป็นกำลังใจ ส่งผลให้การศึกษาสำเร็จผลลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอขอบคุณเพื่อนอาจารย์ในคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รวมทั้งลูกศิษย์ทุกคนที่คอยช่วยเหลือ ให้กำลังใจ และเฝ้าถามความก้าวหน้าวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณพี่ภัทรา ภัทรสุวรรณสำหรับที่พักยามไปเก็บข้อมูลที่อำเภอเชียงดาว ขอขอบคุณผู้อาวุโสและเพื่อนพี่น้องพีในชุมชนศึกษา ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถเอ่ยนามในที่นี้ได้หมด ผู้เสียสละเวลามารับปะ พูดคุย และตอบคำถาม จนทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ยิ่งในการทำวิจัย

กราบขอบพระคุณพ่อชูศักดิ์และแม่ลัดดา วรรณกิตร์ ที่มอบความรักและกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบคุณทศนา วรรณกิตร์ น้องสาวที่น่ารัก ผู้คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจ ขอขอบพระคุณพ่อเรืองยศและแม่รัตนา จันทเดช ที่คอยดูแลเอาใจใส่และช่วยเหลือแบ่งเบาเลี้ยงดูลูกชาย ขอขอบคุณนำสัมฤทธิ์ ศิริตันลีและไมเคิล ฮาร์วีย์ สำหรับหนังสือที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัย ทำยที่สุดผู้วิจัยขอขอบคุณวรวิทย์และสิปปวิชัย จันทเดช ครอบครัวอันเป็นที่รัก ผู้คอยเติมรักและเป็นแรงใจสำคัญของผู้วิจัยตลอดมา

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพ	ฐ

บทที่

1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
สมมุติฐานของการวิจัย	9
ขอบเขตการวิจัย	9
วิธีดำเนินการวิจัย.....	10
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	10
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	11
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11

2 บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อ

ในเขตภาคเหนือตอนบน	24
2.1 พัฒนาการ ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในเขตภาคเหนือ	
ตอนบน.....	26
2.1.1 พัฒนาการของชาวไทยวนในอาณาจักรล้านนา.....	26

บทที่	หน้า
2.1.2 การตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทยวนในพื้นที่ศึกษา.....	30
2.2 พัฒนาการ ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในเขตภาคเหนือ ตอนบน	37
2.2.1 พัฒนาการของชาวไทลื้อในอาณาจักรล้านนา	37
2.2.2 การตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทลื้อในพื้นที่ศึกษา	40
2.3 การนับถือผีของไทยวนและไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบน	44
2.3.1 ผีบรรพบุรุษ	46
2.3.2 ผีอารักษ์	53
2.3.3 ผีครู	63
2.3.4 ผีอื่นๆทั่วไป	64
2.4 “คนยวน คนลื้อ คนเมือง”: ตัวตนที่ซ้อนทับและหลากหลายในสังคมปัจจุบัน.....	67
2.4.1 พัฒนาการของคนเมืองในล้านนา	67
2.4.2 ความหลากหลายและการซ้อนทับของตัวตนทางชาติพันธุ์ในล้านนา.....	72
3 ปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง: การศึกษาในฐานะลัทธิผี	76
3.1 สังเขปความรู้เรื่องลัทธิผีในสังคมไทย	76
3.2 ความแพร่หลายของลัทธิผีการนับถือเจ้าหลวงคำแดง	78
3.2.1 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน	79
3.2.2 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อ.....	90
3.2.3 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยใหญ่ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	98
3.2.4 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชนเผ่าลีซูละลาหู่ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	100
3.2.5 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงในเขตพื้นที่อื่นๆ	100
3.3 สถานะและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดง	101
3.3.1 “เจ้าหลวงคำแดง”: นัยสำคัญของคำเรียกและความหมาย.....	101

บทที่	หน้า
3.3.2 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักษ์เทวดา	103
3.3.3 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะผี	106
3.3.4 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะยักษ์	109
3.4 พลวัตของความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง	110
3.4.1 พัฒนาการและการผสมผสานความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง ของไทยวนและไทลื้อ	111
3.4.2 ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในยุคปฏิรูปการปกครองถึงยุคปัจจุบัน: การคงอยู่และการปรับตัวตามกระแส	130
4 ความหลากหลายและพลวัตของตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง	145
4.1 ประเภทของตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง	145
4.1.1 ตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง	145
4.1.2 ตำนานที่มีการอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดง	163
4.2 โครงสร้างและอนุภาคสำคัญของตำนานเจ้าหลวงคำแดง	168
4.2.1 โครงสร้าง	168
4.2.2 อนุภาค	182
4.3 พลวัตของตำนานเจ้าหลวงคำแดง	197
4.4.1 พัฒนาการและการผสมผสานเนื้อหาตำนานเจ้าหลวงคำแดง ของไทยวนและไทลื้อ	198
4.4.2 การคงอยู่และการปรับเปลี่ยนของตำนานเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบัน	201
5 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: กรณีศึกษาจาก 3 พื้นที่ศึกษา	209
5.1 พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	209
5.1.1 ภูมิหลัง	209
5.1.2 องค์ประกอบในพิธีกรรม	211

บทที่	หน้า
5.1.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	214
5.1.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม.....	221
5.1.5 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม	225
5.2 พิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา	226
5.2.1 ภูมิหลัง	226
5.2.2 องค์ประกอบในพิธีกรรม	226
5.2.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	228
5.2.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม.....	230
5.2.5 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม	233
5.3 พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา	234
5.3.1 ภูมิหลัง	234
5.3.2 องค์ประกอบในพิธีกรรม	234
5.3.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม.....	236
5.3.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม.....	238
5.3.5 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม	239
5.4 สรุปองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง.....	240
5.4.1 อาหาร	240
5.4.2 เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงบูชา	243
5.4.3 มหรสพและการละเล่น.....	245
5.4.4 การพ้อนผีเจ้านายและการเข้าทรงของร่างทรง.....	246
5.4.5 ข้อกำหนดและข้อห้ามต่างๆในพิธีกรรม	248
6 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: สัญลักษณ์ อัตลักษณ์ และบทบาท.....	251
6.1 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: การวิเคราะห์สัญลักษณ์และความหมาย.....	251
6.1.1 การวิเคราะห์สัญลักษณ์หลักในพิธีกรรม	252
6.1.2 สัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรม: ความหมายและการตีความ	258

บทที่	หน้า
6.2 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนและไทลื้อที่สะท้อนผ่านพิธีกรรม	
การบูชาเจ้าหลวงคำแดง	276
6.2.1 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง	278
6.2.2 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทลื้อในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง	284
6.3 บทบาทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบัน	288
6.3.1 พิธีกรรมเป็นสื่อให้ผู้เข้าร่วมบรรลุถึงการรวมตัวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์	
ที่เคารพนับถือ	289
6.3.2 พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างสำนึกร่วมและความสามัคคี	291
6.3.3 พิธีกรรมเป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างชาวบ้านกับอำนาจรัฐและอำนาจทุน	293
6.3.4 พิธีกรรมคือสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม	297
6.4 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: การคงอยู่และการปรับตัว	
ตามกระแสการเปลี่ยนแปลง	300
6.4.1 อำนาจและบทบาทของกลุ่มผู้นำทางการเมืองกับพิธีกรรมของชุมชน	301
6.4.2 พิธีกรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย	308
7 บทสรุปและอภิปรายผล	315
7.1 สรุปผลการวิจัย	315
7.2 อภิปรายผลการวิจัย	321
7.2.1 อภิปรายเปรียบเทียบการนับถือลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดง	
กับลัทธิพิธีอื่นๆ	322
7.2.2 อภิปรายข้อค้นพบจากงานวิจัยเปรียบเทียบกับงานวิจัยก่อนหน้า	330
7.3 ข้อเสนอแนะ	336
รายการอ้างอิง	337
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	351

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	ภูมินามในเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาวที่สัมพันธ์กับเนื้อหา ในตำนานเจ้าหลวงคำแดง	153
ตารางที่ 2	การเปรียบเทียบเนื้อหาของตำนานปรัมปราสำนวนลายลักษณ์ 3 ฉบับ	157
ตารางที่ 3	รายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยา	173
ตารางที่ 4	รายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดง แม่ทัพเมืองสิบสองปันนา	176
ตารางที่ 5	รายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับ ตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น	177
ตารางที่ 6	รายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ใน ตำนานเรื่องอื่น	180
ตารางที่ 7	สรุปรายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดง	181
ตารางที่ 8	รายละเอียดการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	214
ตารางที่ 9	ตำแหน่งและหน้าที่ในการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา	227
ตารางที่ 10	รายละเอียดการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา	229
ตารางที่ 11	รายละเอียดการประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา	236

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 แผนผังความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ การเกษตร และสภาพภูมิศาสตร์ ของชุมชนในเขตพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่.....	35
ภาพที่ 2 ศาลเจ้าหลวงคำแดง วัดถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	80
ภาพที่ 3 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งป็นเต้า ตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	81
ภาพที่ 4 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแม่ทะ ตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	82
ภาพที่ 5 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านเชียงดาว ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	83
ภาพที่ 6 ศาลเจ้าพ่อคำแดงบริเวณแจ่งหัวริน อำเภอเมืองเชียงใหม่	84
ภาพที่ 7 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านต้นผึ้ง ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา	86
ภาพที่ 8 ศาลเจ้าหลวงคำแดงในวัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา	87
ภาพที่ 9 วัดถุ่มงคลเจ้าหลวงคำแดงของวัดโพธาราม	88
ภาพที่ 10 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านป่าไคร้เหนือ ตำบลหนองหล่ม อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง	89
ภาพที่ 11 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแพด ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา	91
ภาพที่ 12 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านผาลาด ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา	92
ภาพที่ 13 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านกิวชมพู ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา	92
ภาพที่ 14 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านท่าฟ้าใต้ ตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา	94
ภาพที่ 15 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านไม้ลู่ชน ตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย.....	96

ภาพที่ 16 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านเวียงพาน ตำบลเวียงพาน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย.....	97
ภาพที่ 17 หอผีเจ้าแม่คำแดงในงานเลี้ยงผีเจ้าหลวงเมืองลำ บ้านหนองบัว อำเภอน้ำวางผา จังหวัดน่าน.....	98
ภาพที่ 18 แผนผังสรุปพัฒนาการความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในล้านนา	130
ภาพที่ 19 การบันทึกตำนานในศาลเจ้าหลวงคำแดง	202
ภาพที่ 20 ภาพข่าวแสดงปาฏิหาริย์ของเหรียญเจ้าหลวงคำแดงในหนังสือพิมพ์	204
ภาพที่ 21 นวนิยายเรื่อง “ไพรพิศดาร” ของมาลา คำจันทร์	206
ภาพที่ 22 ป้ายประชาสัมพันธ์การประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่บชะตา เมืองเชียงดาว.....	210
ภาพที่ 23 พจนานุกรมผู้ประกอบพิธีกรรมและทีมงาน	211
ภาพที่ 24 ร่างทรงทำพิธียกขัน.....	213
ภาพที่ 25 พิธีการสี่บชะตาเมืองเชียงดาว	216
ภาพที่ 26 พิธีการขึ้นท้าวทั้งสี่และกระถางเครื่องเซ่น	217
ภาพที่ 27 พจนานุกรมผู้ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์.....	218
ภาพที่ 28 การพ้อนผีเจ้านาย	219
ภาพที่ 29 บัตรเชิญร่างทรงผีเจ้านายให้มาร่วมพิธีกรรม	220
ภาพที่ 30 เครื่องประกอบพิธีสี่บชะตา	222
ภาพที่ 31 กระถางหรือสะดวงกบายสำหรับประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่.....	223
ภาพที่ 32 เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์	224
ภาพที่ 33 เครื่องประกอบพิธีพ้อนผีเจ้านาย	224
ภาพที่ 34 แผนผังพื้นที่การประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดง และสี่บชะตาเมืองเชียงดาว	225
ภาพที่ 35 ผู้เข้าร่วมพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่ศาลเจ้าหลวงคำแดง บ้านต้นผึ้ง	228
ภาพที่ 36 การประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา	230
ภาพที่ 37-39 เครื่องประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง	232

ภาพที่ 40 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา	233
ภาพที่ 41 พ่อสิงห์คำ มังคลาด ชาวไทลื้อผู้ทำหน้าที่ “พ่อข้าวเจ้า” ในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง.....	235
ภาพที่ 42-44 พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง	237
ภาพที่ 45 เครื่องประกอบพิธีบูชาเจ้าพ่อพญาคำแดง	238
ภาพที่ 46 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง	239
ภาพที่ 47 อาหารประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว.....	240
ภาพที่ 48 อาหารประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ	242
ภาพที่ 49 ชั้นบายศรีที่ใช้ในพิธีกรรม	243
ภาพที่ 50 ชั้นควักที่ใช้ในพิธีกรรม	244
ภาพที่ 51 เสื้อ หมอน และเสื้อผ้าที่ผู้ร่วมพิธีกรรมนำมาถวายแก่เจ้าหลวงคำแดง	244
ภาพที่ 52 เครื่องประกอบพิธีกรรมแบบพราหมณ์	245
ภาพที่ 53 มหรสพและการละเล่นในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง	246
ภาพที่ 54 การประทับทรงของร่างทรงในพิธีกรรม	247
ภาพที่ 55 หัวขันเก้าแต่งกายด้วยเสื้อสีขาวและดอกไม้สีขาวสำหรับประกอบพิธี	249
ภาพที่ 56 ป้ายประชาสัมพันธ์พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว ปี 2552	254
ภาพที่ 57 ตัวอย่างรูปปั้นและไม้แกะสลักวางในอิริยาบถต่างๆ	255
ภาพที่ 58 รูปปั้นช้างและม้าบริเวณศาลเจ้าหลวงคำแดง.....	256
ภาพที่ 59 อารูษที่ตั้งอยู่ในศาลและที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง.....	257
ภาพที่ 60 การนั่งรับพรผ่านสายสัญญาณของผู้เข้าร่วมพิธีสืบชะตาเมืองเชียงดาว	265
ภาพที่ 61 ป้ายห้ามผู้หญิงขึ้นไปบนเวทียกพื้นด้านหน้าศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านต้นฝิ่ง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา	273
ภาพที่ 62 แผนภาพแสดงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อ ในพื้นที่ศึกษา	277
ภาพที่ 63 ดอยหลวงเชียงดาว.....	280

ภาพที่ 64 ป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงานเฉลิมฉลองครบรอบ 120 ปีเมืองเชียงใหม่	281
ภาพที่ 65 การแสดงวัฒนธรรมของชาวไทลื้อในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง	285
ภาพที่ 66 รูปปั้นเจ้าพ่อคำแดงขี่ม้าของชาวไทลื้อ อำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา	288
ภาพที่ 67 ชาวบ้านช่วยกันเตรียมงานก่อนวันประกอบพิธีกรรม	292
ภาพที่ 68 ชุมประตู่ทางเข้าศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง ก่อสร้างจากไม้และเงินที่ได้จากการบริจาค	296
ภาพที่ 69 หอผีที่แจ่งศรีภูมิ ปัจจุบันกลายเป็นศาลหลักเมืองแจ่งศรีภูมิ	303
ภาพที่ 70 ภาพศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อบ้านแพดในอดีต	306
ภาพที่ 71 ความหลากหลายของรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง	307
ภาพที่ 72 ภาพการเลี้ยงผีเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อบ้านแพด เมื่อ พ.ศ. 2493	311

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ปรากฏการณ์ทางความเชื่อเกี่ยวกับ “เจ้าหลวงคำแดง” นับเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจกรณีหนึ่งของการนับถือผีในล้านนา ปัจจุบันปรากฏตำนานและเรื่องเล่า รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ไทลื้อ และไทใหญ่แพร่หลายอยู่ในหลายจังหวัดทางภาคเหนือตอนบน อาทิ พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงประจำปีของชาวไทยวนที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดพะเยา พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา จังหวัดน่านและจังหวัดเชียงราย พิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองของชาวไทใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ฯลฯ

ประเด็นศึกษาที่น่าสนใจเกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์คือความเป็นพลวัตและการผสมผสานความเชื่อ ซึ่งสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมของคนไทแต่ละกลุ่มในล้านนา ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของคนไทแต่ละกลุ่มและในแต่ละยุคสมัยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจ นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงยังเป็นตัวอย่างหนึ่งของการนับถือผีที่ดำรงอยู่ภายในโครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular religion) อันมีองค์ประกอบของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ดำรงบทบาทควบคู่กัน แม้ผลจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจากโลกตะวันตกที่แผ่ขยายเข้ามาในสังคมล้านนาปัจจุบัน ทำให้องค์ความรู้และโลกทัศน์ทางวิทยาศาสตร์เข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนมากขึ้น แต่เป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าเหตุใดองค์ความรู้และโลกทัศน์เกี่ยวกับการนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวยังคงมีอยู่อย่างเหนียวแน่นในล้านนา

ในความเชื่อของชาวไทยวน ได้กล่าวถึงรายละเอียดชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงไว้ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ 3 เรื่อง คือ *ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่* (ปวงคำ ต้อยเขียว, 2522) *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527) และ *ตำนานสุวรรณคำแดง* หรือ *ตำนานเสออินทขิล* (สงวน โชติสุขรัตน์, 2515: 117-160) เนื้อเรื่องระบุตรงกันว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นบุคคลในยุคก่อนสมัยประวัติศาสตร์ มีฐานะเป็นปฐมกษัตริย์ผู้สร้างเมืองล้านนา ตำนานกล่าวถึงประวัติของเจ้าหลวงคำแดงตั้งแต่อดีตชาติที่เกิดเป็นพระยาหมุขชื่ออูตรจุนทะ จากนั้นเกิดมาเป็นบุตรพระยาโจรณีชื่อ สุวณณะคำแดงราชบุตร พระอินทร์ประสงค์ให้หาตัวแทนมนุษย์เป็นผู้ปกครองสั่งสอนคนที่ไม่รักษาศีลในชมพูทวีป พระ

วิสุกรรมก็อาสาว่าจะเป็นผู้นำเหตุและเห็นว่าเจ้าสุวัณณะคำแดงน่าจะรับหน้าที่นั้นได้ จึงนมรมิตกายเป็นกวางทองให้เจ้าสุวัณณะคำแดงไปตามจับ เป็นเหตุให้ได้พบนางอินเหลาที่ดอยอ่างสรง จากนั้นเหล่าเสนาอำมาตย์ไปพบสระบัวและสร้างเมืองล้านนาขึ้นในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง เจ้าสุวัณณะคำแดงหรือเจ้าหลวงคำแดงได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองล้านนาองค์แรก ต่อมาในปีนั้นปลายชีวิตได้สละราชสมบัติไปอยู่ถ้ำเชียงดาวกับนางอินเหลา เชื้อสายของเจ้าหลวงคำแดงได้ปกครองเมืองล้านนาสืบมาหลายชั่วอายุคน จนถึงสมัยของพระยาครวที่ชาวบ้านนำปลาผาเผือกหรือตะพานน้ำเผือกมากิน จนทำให้เมืองล่มกลายเป็นหนองน้ำ เมื่อเจ้าหลวงคำแดงสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ชาวเมืองเชียงใหม่จึงยกย่องเจ้าหลวงคำแดงเป็นประธานอารักษ์แห่งเมืองเชียงใหม่ ดังตัวอย่างเนื้อความใน *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537: 40) ดังนี้

“...หื้อเจ้าและเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย หื้อได้พากันบูชาหื้อมีบุปผา เข้าดอก ดอกไม้ ลำเทียน มาตกแต่งพลีกรรมบูชาแกมเลี้ยง ยังพระยาอินทเจ้าฟ้า 1, ท้าวทังสี่ 1, นางธรรณี 1, พระศรีเจ้า 1, เทวบุตรเทวดาเจ้าทั้งหลาย 1, เสาศินอินทิล 1, กุมภภัณฑ์ทั้ง 6 ตน 1, เจ้าพระยาข้างเผือกสองตัวหัวเวียง 1, พระยาราชสีห์สองตัวหัวเวียง 1, พระยาข้างทั้ง 8 ตัวในมหาเจดีย์หลวงกลางเวียงเชียงใหม่ 1, และเทวดาอารักษ์ เช่นเมืองเจ้าทั้งหลาย หมายถึงเจ้าหลวงคำแดงเป็นค้ำเป็นใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทั้งหลาย และอารักษ์หลวงเมืองแคนตน ...”

นอกจากนี้ในตำนานอีกหลายเรื่องก็ได้มีการกล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงไว้ได้แก่ *ตำนานพระธาตุจอมคีรี* *ตำนานอ่างสรง* *ตำนานถ้ำเชียงดาว* และ*ตำนานพญาธรรมิกราช* ตัวอย่างเช่น *ตำนานอ่างสรง วัดสันป่าข่อย* (ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว, สุปัทพ์ณี ไตวิจักษ์ชัยกุลและสุวิภา จำปาวัลย์, 2550: 288-289) มีการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะพญายักษ์ที่เฝ้าของประเสริฐและเครื่องทิพย์ของพญาธรรมิกราชในถ้ำเชียงดาว ดังนี้

“...แลมียักษ์ตัว 1 เป็นใหญ่กว่าผีเสื้อเชื้อยักษ์ทั้งหลายในจักรวาล ชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดง มีบริวารได้หมื่นตนก็อยู่เฝ้ารักษายังดอยอ่างสรงที่นั่น เหตุว่าของประเสริฐแลเครื่องทิพย์มีในถ้ำที่นั่นแลคือว่าเครื่องพระยาธัมม์แลไม้มหาโพธิ์ต้นประเสริฐอันมีกิ่งแล้วด้วยคำ แลพระเจ้าตนหลวงอันแล้วด้วยคำทั้งแท่ง แลมหาเจดีย์หลัง 1 อันแล้วด้วยคำทั้งแท่งนั้นแล ผียักษ์ทั้งหลายหมื่นตนมีเจ้าหลวงคำแดงเป็นค้ำเป็นอิสระประธานแก่ยักษ์ทั้งหลาย อันอยู่เฝ้ารักษาบขาดแลนับแต่ปากถ้ำเข้าไป 300 วาจึงจก มีทางแห้วหลายแ่งนัก ทางเส้น 1 แว้ไปจวบเจ้ารสิตน 1 อยู่ภูวานาที่หั้นแล ทางเส้น 1 ไปจวบที่เจ้าหลวงคำแดงรักษาศีลแล ทางเส้น 1 แว้ไปหาไม้มหาโพธิ์ต้นประเสริฐ อันมีกิ่งแล้วด้วยคำนั้นแล ทางเส้น 1 แว้ไปสู่มืองนาค ตัวชื่อว่าวิรูปักษ์ นั้นแล...”

ในความเชื่อของบรรดาม้าขี่ (ร่างทรง) ฝี่เจ้านายในเขตภาคเหนือตอนบน สำนักเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดงยังได้กลายเป็นเค้าฝี่ (เค้าฝี่หรือเค้าฝี่ หมายถึงหัวหน้าหรือต้นตระกูลของฝี่) ในระบบการจัดลำดับชั้นของฝี่ในเมืองล้านนาทั้งหมด เจ้าหลวงคำแดงมีฝี่บริวารซึ่งเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่สำคัญมากมาย (สุคำ กีกก้อง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องฝี่เจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่ ของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527: 38-39) ที่ระบุว่าในการจัดระบบของฝี่สำคัญในเชียงใหม่ เจ้าหลวงคำแดงถูกจัดเป็นฝี่เทพที่มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นลำดับแรกในบรรดาฝี่ที่มีการประทับทรง

ใน *พงศาวดารโยนก* (พระยาประชาภิจักรจักร์, 2516: 277) มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การกำเนิดพระโอรสองค์โตของพระยาไชยสงคราม ชื่อ “ท้าวแสนภูราชบุตร” ซึ่งประสูติที่เวียงเชียงดาว เหตุประวัตินี้เมื่อพระมหารดาทรงครรภ์ใกล้ประสูติ พระยาไชยสงครามได้พานางไปเล่นมหรสพในพิธีบวงสรวงเทพยดาอารักษ์บนภูเขา (ดอยเชียงดาว) ในช่วงตรุษสงกรานต์ จึงได้ชื่อว่าแสนภู นอกจากนี้ใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (สงวน โชติสุขรัตน์, 2514: 48) และ *ตำนานสิบห้าราชวงศ์* (เรณู อรรถาเมศร์, 2529: 71) ยังได้กล่าวถึงสมัยของพระเจ้าติสุมาร (พระเจ้าสามฝั่งแกน) ว่าได้แก้ปัญหาเรื่องการรักษาเมืองจากข้าศึกด้วยการบูชาผีอารักษ์เมือง คาดว่าการบูชาอารักษ์เมืองครั้งนั้นน่าจะมีการบูชาผีอารักษ์แห่งดอยเชียงดาวด้วย เนื่องจากเชียงดาวเป็นเมืองที่พระยามังรายสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นที่หยุดพักไปมาระหว่างเชียงใหม่ถึงเชียงราย อีกทั้งใน *คัมภีร์สิบชะตาเมืองเชียงใหม่* ได้มีการระบุถึงการที่เจ้าเมืองได้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ไว้ทำพิธีกรรมบูชาเมืองตามทักษาของเมือง 20 ตำแหน่ง ซึ่งหนึ่งในนั้นมีเจ้าหน้าที่ที่เป็นหัวหน้าบูชาเทพารักษ์ดอยหลวงเชียงดาว เรียกว่า “แสนนนท์” ปรากฏอยู่ด้วย (มณี พยอมยงค์, 2547: 94)

ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์แห่งดอยเชียงดาวนี้นับเป็นจุดเริ่มต้นของความเชื่อเรื่องผีอารักษ์เจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวในยุคสมัยต่อมา ในเอกสารบันทึกการเดินทางของแดเนียล แม็คคิลวารี่ (Daniel Mc Gilvary) เรื่อง **A Half Century among the Shan and Laos and Autobiography** บันทึกไว้เมื่อ พ.ศ.2410 มีการอ้างถึงผีแห่งดอยเชียงดาวไว้ โดยกล่าวว่าเขาและหนานอินทาได้เดินทางเข้ามาในถ้ำเชียงดาวอันเป็นที่สถิตของผีลัวะ ชาวบ้านไม่มีใครกล้าลบหลู่ถ้ำแห่งนี้ พระเจ้ากาวิโรรสผู้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ขณะนั้นไม่ยอมให้ชาวต่างชาติสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปิงบริเวณเมืองเชียงดาว ด้วยเกรงว่าจะลบหลู่ถ้ำเชียงดาว (Gilvary, 2002: 228-229)

การกล่าวถึงชื่อฝี่เจ้าหลวงคำแดงแห่งถ้ำเชียงดาวเริ่มปรากฏในช่วงต่อมา คือในรายงานการเดินทางของชาวอังกฤษชื่อ ฮอลต์ เอส ฮอลเล็ต (Holt S.Hallett) เรื่อง **A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States** ที่เดินทางมาถึงเชียงดาวเมื่อ พ.ศ.2419 เขาระบุว่าถ้ำเชียงดาวเป็นทางสู่เมืองเทวาและเมืองยักซ์ (the Dewahs' country and the city of the Yaks)

ซึ่งปกครองโดยเจ้าหลวงคำแดง เจ้าหลวงคำแดงมีชื่อเต็มว่า “ผีหลวงคำแดง” (Pee Luang Kam Doang) เป็นผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ (Guardian spirit of the Zimime States) ที่สถิตอยู่ที่ถ้ำเชียงดาวและจะมาเกิดเป็นพระยาธรรมเพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ใน พ.ศ.5000 (Hallett, 2000: 323-325)

ในบันทึกการสำรวจเรื่อง **Surveying and Exploring in Siam** ของพระวิภาคภูวดล (James Fitzroy McCarthy) บันทึกไว้ว่าใน พ.ศ.2433 ได้เดินทางจากเชียงใหม่ผ่านเมืองเชียงดาวไปยังเมืองฝาง มีการเอ่ยถึงถ้ำเชียงดาวซึ่งเป็นที่อยู่ของผีร้าย ภายในมีพระพุทธรูปอยู่หลายองค์และมีชอกตรอกมืดๆที่เชื่อว่าเป็นทางไปสู่สถานที่มหัศจรรย์ต่างๆสารพัดชนิด โดยในระหว่างนั้นกำลังมีการเตรียมการต้อนรับเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะเสด็จด้วยขบวนช้างถึง 120 เชือกเพื่อมาทำบุญที่ถ้ำอีกด้วย (พระวิภาคภูวดล, 2533: 122-124)

ความเชื่อเรื่องผีเจ้าหลวงคำแดงที่คลี่คลายจากผีของท้องถิ่นดั้งเดิมมาเป็นหัวหน้าอารักษ์ที่ปกปักรักษาเมืองเชียงใหม่ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มเกิดขึ้นในยุคสมัยของพระเจ้ากาวิละ ซึ่งเป็นยุคสมัยของการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ หลังจากตกเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาเกือบสองร้อยปี ดังปรากฏเหตุการณ์การประดิษฐานเสาอินทขิลที่วัดเจติยหลวงและมีการประกอบพิธีกรรมเข้าอินทขิลหรือการบูชาเสาอินทขิล ในวันประกอบพิธีกรรมจะจัดให้มีการแสดงขอพื้นเมือง การพ้อนหอก พ้อนดาบเพื่อสังเวทเพยดาอารักษ์หรือเจเนบ้านเจเนเมือง มีการอัญเชิญผีเจ้าหลวงคำแดง อารักษ์ประจำเมืองมาประทับร่างทรง เพื่อไถ่ถามถึงความเป็นอยู่ของบ้านเมือง หากพยากรณ์ว่าชะตาบ้านชะตาเมืองไม่สู้จะดีนัก ฝ่ายเจ้าผู้ครองนครก็จะจัดให้มีพิธีทางไสยศาสตร์เพื่อแก้ไข ขจัดปัดเป่าหรือบรรเทาให้เหตุร้ายอันจะเกิดขึ้นตามคำทำนายให้ลดลง นอกจากนี้ทุกปีบรรดาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จะมีการเซ่นสังเวทผีเจ้าหลวงคำแดงอย่างยิ่งใหญ่ พิธีกรรมเลี้ยงผีนี้จะทำขึ้นบริเวณแจ้งศรีภูมิหรือมุมกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บรรดาผีอื่นๆในเชียงใหม่ซึ่งถือว่าอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าหลวงคำแดงก็จะไปร่วมชุมนุมในงานด้วย (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 93) ธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวกลายเป็นข้อกำหนดหรือหน้าที่ของเจ้าผู้ครองนครยุคหลังที่ต้องทำอย่างเคร่งครัด

การยกย่องเจ้าหลวงคำแดงให้เป็นหัวหน้าอารักษ์ที่ปกปักรักษาเมืองเชียงใหม่และมีความยิ่งใหญ่กว่าอารักษ์เมืองอื่นๆ ทั้งที่เป็นกษัตริย์และผีท้องถิ่น อาทิ พระยามังราย พระเจ้าแสนภู พระเจ้ากือนา เจ้าพระยาสามประยาฝั่งแกน ท้าวโลก ท้าวยอดเชียงราย ฝิ่ปู่ย่า ฝิ่ปู่แสะย่าแสะ ฯลฯ นับเป็นการจัดสถานภาพที่แสดงถึงการยกย่องและให้ความสำคัญกับผีเจ้าหลวงคำแดงมาก ผนวกกับการเริ่มต้นจัดพิธีกรรมการเซ่นสังเวทเจ้าหลวงคำแดงอย่างยิ่งใหญ่ของเจ้าเมืองเชียงใหม่ จึงทำให้ตัวตนและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในบริบทของเมืองเชียงใหม่ชัดเจนและสำคัญมากขึ้น ต่อมาเมื่อล้านนาถูกรวมเข้ากับรัฐสยามในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พิธีกรรมเซ่นสังเวทผีเมืองจึงได้ค่อยๆลึบเลิกไป ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ในยุคหนึ่งความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเจ้าหลวงคำแดงมีความหมายและความสำคัญในการสถาปนา

ความชอบธรรมในอำนาจเมืองของเจ้าเมือง ครั้นเมื่อระบบอำนาจของเจ้าผู้ครองนครถูกลดทอนไปจากการถูกรวมศูนย์อำนาจเข้ากับอาณาจักรสยาม พิธีกรรมดังกล่าวจึงได้ล้มเลิกตามไปด้วย

ในยุคหลัง เมื่อเมืองเชียงใหม่เริ่มมีการพัฒนาเพื่อขับเคลื่อนให้เป็นเมืองศูนย์กลางของภูมิภาค ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจมากขึ้น ประกอบกับการล้มเลิกพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเจ้าหลวงคำแดงในเมืองเชียงใหม่เหมือนในอดีต ผีเจ้าหลวงคำแดงในฐานะหัวหน้าอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในการรับรู้ของชาวเมืองจึงค่อยลดบทบาทและเลือนหาย กระทั่งหลงเหลือเฉพาะในบริบทของลัทธิพิธีการทรงผีเจ้านายที่แพร่หลายอยู่ในบางชุมชน ตรงกันข้ามกับชาวเมืองเชียงดาวที่อยู่ในศูนย์กลางของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างดอยเชียงดาวและถ้ำเชียงดาว พื้นที่ที่มีการอ้างอิงกับความเชื่อและเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงตามตำนานอย่างชัดเจน รวมไปถึงตำนานสำนวนชาวบ้านที่กล่าวถึงชื่อหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตอำเภอเชียงดาวที่เชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงได้เดินทางผ่าน ส่งผลให้ชาวเชียงดาวยังคงสืบทอดความเชื่อ รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงในระดับชาวบ้านเรื่อยมา ในแง่หนึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ที่ถูกลดบทบาทจากอารักษ์เมืองมาเป็นอารักษ์ประจำถิ่นอย่างมีนัยสำคัญ

เนื่องจากมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง จึงอาจนับได้ว่าอำเภอเชียงดาวเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมากที่สุดในการศึกษาปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ในปัจจุบันการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในเขตอำเภอเชียงดาวยังคงปรากฏอยู่อย่างเข้มข้น พบว่ามีศาลเจ้าหลวงคำแดงในเขตอำเภอเชียงดาวถึง 4 แห่ง ศาลทุกแห่งนับเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้าน มีการสักการบูชาและจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี กระทั่งปัจจุบันได้มีการพยายามรื้อฟื้นคุณค่าและยกระดับพิธีกรรมระดับชาวบ้านให้เป็นพิธีกรรมระดับเมืองโดยองค์กรของรัฐขึ้น เรียกวมกันว่า “พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว” จัดขึ้นที่ศาลเจ้าหลวงคำแดง บ้านแก่งปันเต้า จากการร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรม พ.ศ.2551-2552 ผู้วิจัยพบว่าการจัดพิธีกรรมดังกล่าวได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน จึงทำให้พิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมใหญ่ มีการประชาสัมพันธ์ไปในวงกว้างและมีผู้มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

ตัวอย่างการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนในพื้นที่อื่นๆ ของภาคเหนือ พบว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โดยเจ้าหลวงคำแดงมีบทบาทเป็นผีอารักษ์และผีวิรบุรุษของท้องถิ่น ต่อมาเมื่อพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนคือ พระโสภณพัฒน์โนดม ตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดพะเยาและเจ้าอาวาสวัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ มาตรฐานคุณค่าของผีเจ้าหลวงคำแดงขึ้นใหม่ ด้วยการเชื่อมโยงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวตามที่ปรากฏในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์กับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเมืองพะเยา ที่ระบุว่าขุนคำแดงเป็นโอรสของพระยาจำเมือง กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่

ของเมืองพะเยา ขุนคำแดงขึ้นครองเมืองพะเยาในปีจุลศักราช 640 (พ.ศ. 1821) ต่อมาขุนคำแดงถึงแก่พิราลัยไป โอรสคือขุนคำลือก็เสวยราชสมบัติแทนบิดา ในพ.ศ. 1881 ขุนคำลือก็เสียเมืองพะเยาให้กับพระเจ้าคำฟู เจ้าเมืองนครชัยบุรีศรีเชียงใหม่และถูกผนวกรวมเข้ากับอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นมา (พระราชวิสุทธิโสภณ, 2527: 114-116)

การเชื่อมโยงเรื่องราวดังกล่าว ทำให้ตำนานเจ้าหลวงคำแดงในการรับรู้ของชาวบ้านอำเภอแม่ใจแตกต่างไปจากชาวไทยวน จังหวัดเชียงใหม่ จากเอกสารเกี่ยวกับประวัติเรื่องราวของเจ้าพ่อหลวงคำแดง (วัดโพธาราม, 2551: 1-4) ที่พระโสภณพัฒนโณดมจัดพิมพ์เผยแพร่ เนื่องในโอกาสการทำพิธีเททองหล่อองค์เจ้าพ่อหลวงคำแดงเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2551 ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นราชโอรสของพระยาจำเมือง เจ้าผู้ครองเมืองพะเยา ซึ่งหลังจากพ่อขุนจำเมืองพ่อขุนเม็งรายมหาราชและพ่อขุนรามคำแหง ได้ร่วมกันสร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว พ่อขุนรามคำแหงเสด็จกลับเมืองสุโขทัย พ่อขุนจำเมืองเสด็จกลับเมืองพะเยา ส่วนพ่อขุนเม็งรายมหาราชก็เป็นกษัตริย์ครองเมืองเชียงใหม่สืบต่อไป ต่อมาไม่นานพ่อขุนจำเมืองสละราชสมบัติไปประทับอยู่เมืองเงินและให้พระราชโอรสคือขุนคำแดงอยู่รักษาการปกครองเมืองพะเยาแทนพระองค์ ต่อมาเมื่อมีข้าศึกเงี้ยว (ไทใหญ่) มาโจมตีและปล้นทรัพย์สินของประชาชนทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน เจ้าหลวงคำแดงจึงได้คุมทหารจำนวนหนึ่งพร้อมด้วยอาวุธทุกชนิดไปอยู่รักษาชายแดนเพื่อป้องกันศัตรู เมืองชายแดนดังกล่าวคือเมืองเชียงดาวในปัจจุบัน ที่นี้เจ้าหลวงคำแดงได้พบกับเจ้าจอมเทวี หญิงงามซึ่งแปลงร่างเป็นกวางทองหลอกล่อให้เจ้าหลวงคำแดงติดตามเข้าไปในถ้ำเชียงดาว จากนั้นนางก็คืนร่างเป็นมนุษย์และครองคู่กับเจ้าหลวงคำแดงในถ้ำเมื่อสิ้นชีวิตไปวิญญาณของทั้งคู่ได้สิงสถิตอยู่ถ้ำเชียงดาวตราบนิจทุกวันนี้

การสร้างความทรงจำใหม่เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของท่านเจ้าอาวาสเผยแพร่สู่ชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเกิดสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผนวกกับมีการสร้างวัตถุมงคลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงให้เข้าบูชาหลายรูปแบบ จึงทำให้ผีเจ้าหลวงคำแดงมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพนับถือในวงกว้างมากขึ้น ทั้งนี้พบว่าเจ้าหลวงคำแดงนับเป็นที่พึ่งทางจิตใจที่สำคัญของชาวบ้านในอำเภอแม่ใจ ยามใดที่ต้องการความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ก็จะไปบนบานศาลกล่าวให้เจ้าหลวงคำแดงช่วยเหลือ ผ่อนหนักให้เป็นเบาหรือจากเรื่องร้ายให้กลายเป็นดี เมื่อชาวบ้านจะประกอบกิจกรรมใดในหมู่บ้าน ก็จะไปจุดธูปบอกกล่าวหรือขออนุญาตเจ้าหลวงคำแดงทุกครั้ง (ป้อ วงศ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552) ส่วนการประกอบพิธีกรรมชุมชนนั้นมีการบวงสรวงหรือเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดง ที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านต้นฝิ่งทุกปี พิธีกรรมใหญ่ประจำปีจะตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 9 (เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) มีชาวบ้านทั้งในเขตอำเภอแม่ใจ รวมทั้งชาวบ้านจากจังหวัดอื่นๆ ที่เลื่อมใสศรัทธาเจ้าหลวงคำแดงมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

ด้านความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของไทยลื้อ พบว่าข้อมูลใน **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา** ของยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล (2551: 229-231) ยืนยันถึงความเชื่อ

เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อในสิบสองปันนาค่อนข้างชัดเจน ดังปรากฏรายชื่อของผีเมืองและการประกอบพิธีกรรมของบางเมืองในสิบสองปันนาไว้ ได้แก่ ผีเมืองเจ้าหลวงคำแดงที่เมืองฮ่า ผีพระยาหลวงคำแดง และเจ้าฟ้าคำแดงที่เมืองลวง ตรงกับข้อมูลรายชื่อผีเมืองและพิธีกรรมการเลี้ยงเทวดาเมืองที่เมืองฮ่าและเมืองลวง ซึ่งบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547: 177, 307) ได้ศึกษารวบรวมไว้

นอกจากนี้ในเอกสาร **เชื้อเครือเจ้าแสนหวี สิบสองปันนา** (เรณู วิชาศิลป์, 2544: 142-145) ยังมีการกล่าวถึงบุคคลชื่อพันนาคำแดงเมืองแซ่ บุตรของแสนล่อ ผู้ยกทัพรบกับท้าวฮั่วหว่อง เมืองเชียงรุ่งใน พ.ศ.2019 อีกทั้งยังปรากฏชื่อของพระยาคำแดงเป็นแม่ทัพคนสำคัญในเหตุการณ์ศึกหมอนวัวและจลาจลเมืองแซ่ ในสมัยปลายสมัยราชวงศ์ชิงเมื่อ พ.ศ. 2452 (ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, 2551: 253-260) ใน **ตำนานข้า 4 แสนหมอนม้า** ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา มีเนื้อความกล่าวถึงเจ้าคำแดงไว้เช่นกัน โดยได้กล่าวถึงกษัตริย์วงศ์ไทลื้อ เริ่มจากกษัตริย์มาจากดินแดนล้านช้างชื่อ สุวณะบวรม เรื่อยมาจนถึงสมัยของเทวีห่อซึ่งถูกกษัตริย์ล่อยแพ โอรสของพระนางได้ตั้งเมืองใหม่ชื่อว่าคลองเชียงแรด ต่อมาพระโอรสได้นำสุวรรณรังสี ธิดาของนายแคว้นชื่อหมีนคำรองเป็นภรรยาและได้สร้างเมืองเชียงแข็งขึ้น พระโอรสมิโอรสน้อย 3 องค์และธิดา 3 องค์ โอรสองค์โตชื่อเจ้าคำแดง โอรสองค์รองชื่อสุนันทคำเสา ต่อมาเจ้าคำแดงหรือเจ้าไชยทัดได้อภิเษกกับนางปัทมาวดี ธิดาเจ้าเมืองหริภุชไชยนครน้อย เมืองแลม (ลมูล จันท์หอม, 2525: 94-95) การกล่าวถึงเจ้าคำแดงในตำนานดังกล่าว ยังคล้ายคลึงกับที่ปรากฏใน **ตำนานลื้อ 12 ปาง** และ **ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย** อีกด้วย (ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, 2551: 22-32)

การปรากฏชื่อของพระยาคำแดงหรือเจ้าคำแดงในเอกสารประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อ น่าจะมีความสัมพันธ์บางประการกับการนับถือผีเมืองชื่อเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา เนื่องจากในคติการนับถือผีเมืองของชาวไทลื้อมักจะยกย่องหรืออ้างถึงวิญญาณของบุคคลที่เคารพนับถือซึ่งเคยมีชีวิตอยู่จริง

เมื่อสำรวจการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อ กลุ่มที่อพยพมาจากสิบสองปันนาและมาตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือของไทย พบการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อหลายกลุ่ม ชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา มีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่แตกแขนงออกไปหลายกลุ่ม กลุ่มแรกเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์เดิมที่สิบสองปันนา เมื่อหัวหน้ากลุ่มผู้อพยพกลุ่มแรกนำชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานทางตอนเหนือของประเทศไทยก็ได้นำผีเจ้าหลวงคำแดงตามมาปกป้องรักษาหมู่บ้านด้วย สอดคล้องกับข้อมูลในเอกสารต่างๆ ดังกล่าวมาข้างต้น กลุ่มที่สองเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงหรือพระยาคำแดงก็คือหนึ่งในกลุ่มผู้นำชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา เนื่องจากท่านเคยเป็นแม่ทัพที่ต่อสู้กับชาวจีนจึงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านและยกย่องให้เป็นผู้นำ เมื่อตายไปชาวบ้านจึงได้อัญเชิญวิญญาณของพระยาคำแดงให้เป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน (จันท์แดง มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) ส่วน

กลุ่มสุดท้ายเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นฝัอรักษ์อยู่ที่ถ้ำเชียงดาว เมื่อผู้เฒ่าแสน มังคละซึ่งเป็นผู้นำชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนาได้ทราบตำนานของเจ้าหลวงคำแดงแห่งถ้ำเชียงดาวแล้ว เกิดความเลื่อมใสในพระยาคำแดงว่าเป็นจอมทัพที่เข้มแข็ง จึงอัญเชิญดวงวิญญาณของเจ้าหลวงคำแดงที่ถ้ำเชียงดาวมาประดิษฐานเพื่อให้เป็นที่สักการบูชาของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงม่วน ต่อมาเมื่อพ่อเฒ่าแสนสิ้นอายุลง พ่อเฒ่าแสน กาบแก้ว ผู้นำคนใหม่ได้อพยพพาชาวบ้านมาอยู่ที่อำเภอเชียงคำก็ได้อัญเชิญวิญญาณเจ้าหลวงคำแดงมาประดิษฐานอยู่ที่อำเภอเชียงคำด้วย

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำจะมีการเลี้ยงผีประจำปี ปีละครั้ง ในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 5 ของชาวไทลื้อ (เดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม) นับเป็นพิธีกรรมใหญ่ที่มีชาวบ้านในเขตอำเภอเชียงคำและอำเภออื่นที่เลื่อมใสศรัทธามาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ส่วนการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงประจำปีของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงม่วนก็จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีที่ศาลเทวดาบ้านเจ้าพ่อคำแดงประจำหมู่บ้านเช่นกัน

ในขณะที่ชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัวและบ้านดอนมูล ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่านมีความเชื่อเรื่องเทวดาเมืองคำแดงที่แตกต่างออกไป โดยระบุว่า เป็นผีเพศหญิงเรียกชื่อนางคำแดงหรือพระยาแม่คำแดง หนึ่งใน 17 ผีประจำตระกูลของชาวไทลื้อ ได้แก่ตระกูลภิมภัลย์ นางคำแดงเป็นบริวารของเจ้าหลวงเมืองลำหรือเทวดาหลวงเมืองลำ หัวหน้าผีเมืองของชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัวและบ้านใกล้เคียง ทั้งนี้จะมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองทุกๆ 3 ปี เรียกว่า “สามปี สี่รวงข้าว” (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2534: 126-136)

นอกจากนี้ที่เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศพม่าก็มีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงด้วยเช่นเดียวกัน โดยพบว่าที่เมืองเลน เมืองเล็กๆเมืองหนึ่งของเชียงตุงซึ่งมีประชากรชาวไทลื้อ ไทใหญ่และไทเขินอยู่ร่วมกัน ชาวเมืองมีพิธีสักการะผีเมืองเรียกว่าพิธีกรรมเมืองที่ห่อผีประจำเมือง ถือเป็นฮีตเมืองที่ชาวบ้านทุกคนต้องมีส่วนร่วม การประกอบพิธีกรรมทำโดยการนำหมู ไก่ และแพะมาฆ่าถวายผี จากนั้นหมอบเมืองกล่าวคำอัญเชิญผีเมืองมารับเครื่องเช่นสังเวย ซึ่งผีที่อัญเชิญมาปรากฏชื่อผีเจ้าหลวงคำแดงร่วมกับผีอื่นๆ อาทิ เจ้าปู่ประตูผา เจ้าคำเขี้ยว แสนเตียมหน่อ แสนหม้อน้ำ เจ้าช่างเผือก ฯลฯ ส่วนเมืองพะยากก็มีพิธีเข้ากรรมเมืองด้วยเช่นเดียวกัน ปรากฏห่อผีของเมืองที่บ้านห้วย ระบุว่า เป็นผีเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านางคำเขี้ยว ทุกๆปีชาวบ้านจะเลี้ยงด้วยหมู ทุก 3 ปีเลี้ยงด้วยควายและทุก 9 ปีเลี้ยงด้วยควายเผือก (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538: 53-54)

จากหลักการและตัวอย่างข้อมูลคติชนประเภทความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในพื้นที่ต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาวิเคราะห์ตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่ปรากฏในภาคเหนือตอนบนในปัจจุบัน เพื่อศึกษาพลวัตของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ในแง่พัฒนาการที่

สัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาการผสมผสานของความเชื่อและตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ศึกษาบทบาทหน้าที่ของข้อมูลคติชนเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่มีต่อปัจเจกชนและชุมชนที่ปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง เพื่อวิเคราะห์ว่าความเชื่อดังกล่าวสามารถตอบสนองความต้องการหรือความจำเป็นของผู้คนที่แตกต่างกันในสังคมปัจจุบันได้อย่างไรบ้าง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษา

1. พลวัตและการผสมผสานความเชื่อและตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือตอนบน
2. องค์ประกอบและพลวัตของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือตอนบนในปัจจุบัน

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

1. ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงเป็นความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือตอนบน แต่ละกลุ่มมีความเชื่อและตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่แตกต่างกัน แต่ต่อมามีการหิบบั้มความเชื่อระหว่างกลุ่ม ส่งผลให้ตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบันมีการผสมผสานจนกลายเป็นตำนานที่มีโครงเรื่องหลักร่วมกัน
2. องค์ประกอบและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงแสดงให้เห็นทั้งพลวัตและลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในงานวิจัยนี้จะศึกษาข้อมูลคติชนประเภทตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม เกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนและไทลื้อ เฉพาะที่ปรากฏในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปางและน่าน

ในการคัดเลือกหมู่บ้านหรือชุมชนเพื่อใช้เป็นพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีคัดเลือกหมู่บ้านหรือชุมชนที่ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนและไทลื้ออย่างชัดเจน โดยในพื้นที่จะต้องมีศาลเจ้าหลวงคำแดงของชุมชนและมีการประกอบพิธีกรรมประจำปีเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในระดับชุมชนปรากฏอยู่ด้วย พื้นที่ศึกษาที่เป็นพื้นที่หลักในการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยได้แก่

1.4.1 อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

1.4.2 อำเภอแม่ใจ อำเภอเชียงคำ และอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

1.4.3 อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

1.4.4 อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1.5.1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary research) ได้แก่ องค์กรความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ รวมทั้งข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาลัทธิพิธี ความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1.5.2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork research) ในพื้นที่ศึกษา ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1.5.2.1 การสัมภาษณ์ (Interview) ทั้งการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการประกอบการสังเกต

1.5.2.2 การสังเกตการณ์ (Observation) รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation)

1.5.3. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.5.4. เรียบเรียงผลการวิจัย

1.5.5. สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.6.1 พลวัต (Dynamism) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเป็นผลมาจากปัจจัยหรือเงื่อนไขบางอย่าง

1.6.2 ลัทธิพิธี (Cult) หมายถึง รูปแบบของความเชื่อและพิธีกรรม ที่มีการสร้างตำนานเรื่องเล่าและการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับบุคคลผู้เป็นศูนย์กลางของความเชื่อ ซึ่งไม่ใช่ส่วนหนึ่งของศาสนาหลักของสังคม*

1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.7.1 ในแต่ละพื้นที่ศึกษามีการใช้คำนำหน้าเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้เป็นศูนย์กลางของลัทธิพิธีที่แตกต่างกัน อาทิ เจ้าหลวงคำแดง เจ้าพ่อคำแดง พญาคำแดง เทวดาคำแดง ในงานวิจัยนี้

---

* นิยามศัพท์ดังกล่าวผู้วิจัยสังเคราะห์จากระเบียบวิธีวิจัยของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ในการศึกษาลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 (2546) และลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม (2537) นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้ศึกษาลัทธิพิธีดังกล่าวทั้งในแง่ของพิธีกรรม ตำนาน เรื่องเล่า และการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับบุคคลผู้เป็นศูนย์กลางของความเชื่อ

ส่วนใหญ่จะเรียกรวมกันว่า “เจ้าหลวงคำแดง” เพราะเป็นคำที่ผู้นับถือนิยมใช้มากที่สุด ยกเว้นในกรณีที่เป็นศัพท์เฉพาะก็จะใช้ตามเจ้าของวัฒนธรรมหรือเจ้าของพื้นที่

1.7.2 ข้อมูลพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่นำมาศึกษา อาจมีการเรียกชื่อพิธีกรรมที่แตกต่างไปในแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมส่วนใหญ่มีขั้นตอนที่เน้นการบวงสรวงและบูชาวิญญาณของเจ้าหลวงคำแดง ดังนั้นในส่วนของการนำเสนอข้อมูลรายละเอียดพิธีกรรมของแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยจะเรียกชื่อพิธีกรรมตามที่ใช้กันในท้องถิ่น ส่วนในการอภิปรายผลตามประเด็นต่างๆ ผู้วิจัยจะใช้ชื่อเรียกรวมกันว่า “พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง”

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1. ทำให้มองเห็นความแพร่หลายและพลวัตของความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือตอนบนที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

1.8.2. ทำให้เข้าใจการดำรงอยู่ของพิธีกรรมในชุมชนระดับเมืองและระดับหมู่บ้าน

1.8.3. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมอื่นๆ ในชุมชนต่อไป

1.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ จำแนกได้ 3 กลุ่มสำคัญคือ

1.9.1 งานวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง

1.9.2 งานวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธีการนับถือผีหรือการนับถือบุคคล

1.9.3 งานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในล้านนา

1.9.1 งานวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงเท่าที่ปรากฏเป็นเอกสารเผยแพร่มีทั้งหมด 3 เรื่อง เรื่องแรกเป็นส่วนหนึ่งของบทความตีพิมพ์ในวารสารเมืองโบราณเรื่อง “เคำบ้าน เคำผี เลื้อบ้าน เลื้อเมือง: ระบบครอบครัวและการจัดองค์กรชุมชนในเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน” ของรังสรรค์ จันต๊ะ (2550: 32-47) ซึ่งได้ศึกษาการนับถือผีหลายประเภทในเขตจังหวัดเชียงใหม่ อาทิ ผีเลื้อบ้าน ผีขุนน้ำ ผีฝายและผีปู่ย่า เพื่อแสดงความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวและชุมชนหมู่บ้าน ในเนื้อหาส่วนหนึ่งของบทความมีการกล่าวถึงตำนานและเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านในอำเภอเชียงดาวหลายสำนวน เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงลักษณะการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับระบบอัตลักษณ์ของชุมชนเชียงดาว โดยนำเสนอว่าความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง ถ้าเชียงดาว และอ่างสลุง (อ่างสรง) มีการผลิตซ้ำอยู่ตลอดเวลาในรูปแบบของตำนานที่ถูกเล่าขานสืบกันมารุ่นต่อรุ่น อีกทั้งยังถูกเชื่อมร้อยด้วยสำนึกเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของ

เจ้าหลวงคำแดงในฐานะเจ้าเมืองในเขตล้านนาตั้งเดิม ในการปกครองอาณาจักรล้านนา อาจมี เจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาว เช่น เจ้าเมือง น่าน เจ้าเมืองพะเยา และเจ้าแม่พริก ลำปาง ผู้เขียนสรุปไว้สั้น ๆ ว่าเจ้าหลวงคำแดงเปรียบเสมือน อำนาจท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเพื่อปกป้องรักษาและต่อสู้กับอำนาจส่วนอื่น โดยมีอาณาบริเวณการ รักษาอำนาจขอบเขตกว้างขวาง เปรียบตำแหน่งเป็นผู้ว่าฯมณฑล

เนื่องจากบทความนี้มุ่งศึกษาการนับถือผีหลายประเภทในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งการนับถือ เจ้าหลวงคำแดงก็เป็นผีหนึ่งที่สำคัญเพราะมีฐานะเป็นเจ้าเมืองหรือหัวหน้าผีของล้านนา แต่ด้วย ข้อมูลที่มีค่อนข้างจำกัดทำให้การอภิปรายผลปรากฏเพียงส่วนน้อยในส่วนท้าย แต่บทความก็มีการนำเสนอข้อมูลและประเด็นศึกษาเบื้องต้นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงเพื่อให้เกิด การศึกษาในวงกว้างต่อไป

งานวิจัยเรื่องที่สองได้แก่ **เจ้าหลวงคำแดง อารักษ์เมืองของล้านนา** ของ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้วและคณะ (2550) งานวิจัยรวบรวมตำนานที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหลวงคำแดงเรื่องต่างๆ จากเอกสารโบราณ ในด้านประวัติที่มาของตำนานแต่ละสำนวนเท่าที่พอสืบค้นได้ การศึกษาด้านเนื้อหาของตำนานและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการปริวรรตตำนานบาง เรื่องจากตัวอักษรโบราณไว้ในเนื้อหาด้วย ตำนานที่นำมาศึกษามีทั้งหมดหลายเรื่องและตำนานแต่ละเรื่องยังได้จำแนกออกเป็นหลากหลายสำนวน ได้แก่ *ตำนานสุวรรณค้ำแดง* *ตำนานอ่างสูง เชียงดาว* *ตำนานพระเจ้าเลียบโลกและพุทธตำนานตำนานถ้ำเชียงดาว* *ตำนานแม่ระมิงค์ (พุทธ ทำนาย)* *ตำนานพระบาทและตำนานพระธาตุ* จากการศึกษาพบว่า เจ้าหลวงคำแดงเป็นบุคคลใน ตำนานก่อนสมัยประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณหลายฉบับระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผู้สร้างเวียง ล้านนาในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ต่อมาในบั้นปลายชีวิตเจ้าหลวงคำแดงสละราชสมบัติและ ออกไปอยู่ในถ้ำเชียงดาวที่ดอยอ่างสูงกับนางอินเหล่า ครั้นสิ้นพระชนม์ไปแล้วชาวเมือง เชียงใหม่นับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์เมือง โดยมีพิธีบวงสรวงบูชาเป็นประจำทุกปี ทั้งนี้ การนับถือว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นเทวดาอารักษ์ที่สำคัญนั้น ได้ต่อยอดให้เห็นถึงการนับถือผี บรรพบุรุษ ซึ่งเป็นดวงวิญญาณของวีรบุรุษในตำนานผู้เคยสร้างบ้านเมืองในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง นั้นเอง

ส่วนถ้ำเชียงดาวและดอยอ่างสูงนั้นเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งในด้านคำบอกเล่าและ ตามเนื้อหาในตำนาน เนื่องจากเป็นที่สิงสถิตของเจ้าหลวงคำแดงและความเชื่อที่ว่าพระพุทธเจ้า เคยเสด็จมายังสถานที่แห่งนี้ รวมทั้งเชื่อว่าเจดีย์วิเศษในถ้ำแห่งนี้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ นอกจากนี้แล้วภายในถ้ำหลวงยังเป็นที่เก็บสิ่งของเครื่องใช้วิเศษ เพื่อรอดพ้นภัยคือพญาราชสีห์ ราชจะมาบังเกิดในอนาคต อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงเนื้อหาตำนานพระเจ้าเลียบโลกซึ่งระบุว่า ตำนานบุญองค์ใหม่ที่จะมาเกิดเป็นพญาราชสีห์นั้นคือพญายักษ์ที่อาศัยอยู่ ณ ถ้ำเชียงดาว เป็น การผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธกับผี นั่นคือดอยอ่างสูงแห่งนี้ถือเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์มาช้านานแล้ว จากนั้นจึงมีการสมมุติให้มีพญายักษ์ซึ่งเป็นตัวแทนของคนที่ไม่ศรัทธายอมรับ

พระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าตำนานพระเจ้าเลียบโลกหรือพุทธตำนานเป็นการเขียนตำนานขึ้นมาใหม่ในสมัยหลังเพื่ออธิบายความว่าพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้ามาหยั่งรากลึกในดินแดนล้านนา เป็นการนำเอาพระพุทธศาสนามาผสมทับบนฐานความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนแถบนี้มาก่อน โดยอาศัยการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า แม้ว่าในความเป็นจริงพระพุทธองค์จะไม่เคยเสด็จมาถึงดอยหลวงเชียงดาวก็ตาม

งานวิจัยเรื่องนี้มีลักษณะการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการรวบรวมตัวบทเป็นสำคัญ จึงนับเป็นงานวิจัยที่มีการศึกษารวบรวมตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่ละเอียดลึกซึ้งและมีคุณค่าอย่างยิ่ง

งานวิจัยเรื่องสุดท้าย ได้แก่งานวิจัยเรื่อง *การศึกษาตัวตนและบทบาทของเจ้าหลวงสุวรรณคำแดง* ของเกริก อัครชิโนเรศและคณะ (2551) เป็นโครงการวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ดำเนินการวิจัยตั้งแต่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2547-31 มกราคม พ.ศ. 2549 และตีพิมพ์ผลงานเผยแพร่ ใน พ.ศ.2551 งานวิจัยนี้ระบุวัตถุประสงค์หลักสำคัญไว้ 2 ข้อ ได้แก่ การศึกษาตัวตน ความเป็นบุคลาธิษฐาน และบทบาทของเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงและเพื่อให้คนท้องถิ่นเกิดความรักและหวงแหนท้องถิ่นของตนเอง โดยอาศัยตำนานเจ้าหลวงคำแดงเป็นสื่อและนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจกันปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตน ผลการวิเคราะห์พบว่าตำนานทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงมีลักษณะเป็นตำนานความเชื่อ (Legendary) และตำนานพยากรณ์ (Prophecy) ข้อมูลจากตำนานทำให้มองเห็นภาพลักษณ์ของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะพญายักษ์ผู้รักษาดอยหลวงเชียงดาว มนุษยเทพผู้เป็นหัวหน้าอารักษ์หรือหัวหน้าผีเมืองของเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงยังจะเกิดมาเป็นพญาธรรมิกราชในอนาคตอีกด้วย

ด้านการศึกษามหาพบว่ามีเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงเป็นตัวแทนของลัทธิการนับถือผีที่อยู่ร่วมและกลมกลืนกับพุทธศาสนาในล้านนา หน้าที่สำคัญของหลวงสุวรรณคำแดงคือเทพเจ้าผู้พิทักษ์เมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงราย นอกจากนี้ยังเป็นพลังของวัฒนธรรมล้านนาที่ยับยั้งการรุกรานของโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะกรณีต่อต้านกระแสการสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นดอยหลวงเชียงดาว

งานวิจัยเรื่องนี้เน้นว่ามีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง โดยเฉพาะในด้านการประมวลแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งข้อมูลเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองที่เผยแพร่ตามสื่อ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลและการสังเกตการณ์จากพิธีกรรม รวมทั้งข้อมูลที่เป็นความเห็น บทวิเคราะห์วิจารณ์ของนักวิชาการและผู้รู้ท้องถิ่นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและตัวตนของเจ้าหลวงคำแดง จึงนับว่างานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยเพียงเรื่องเดียวที่มีการรวบรวมแหล่งข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงไว้โดยละเอียด

จากงานวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงดังกล่าวมา ผู้วิจัยเห็นว่ายังขาดมิติของการศึกษาในเชิงบูรณาการ ผ่านการวิเคราะห์และอภิปรายจากกลุ่มข้อมูลที่แตกต่างหลากหลาย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในฐานะลัทธิพิธีที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อเรื่องผีในล้านนา โดยการศึกษาวิเคราะห์กลุ่มข้อมูลคติชนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยจะได้ใช้ งานวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 3 เรื่องเป็นพื้นฐานข้อมูลความรู้ที่สำคัญในการศึกษาต่อไป

1.9.2 งานวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธีการนับถือผีหรือการนับถือบุคคล

ในช่วง พ.ศ.2536-2537 มีการตีพิมพ์งานศึกษาของนิธิ เอียวศรีวงศ์เกี่ยวกับการ ก่อกำเนิดของลัทธิพิธีใหม่ที่สำคัญ 2 ลัทธิพิธีในหมู่คนชั้นกลาง คือลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 และลัทธิ พิธีเจ้าแม่กวนอิม

ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546) เป็นลัทธิพิธีที่มีพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บุคคลจริงในประวัติศาสตร์เป็นศูนย์กลางของการนับถือบูชา มีลักษณะ เป็นลัทธิพิธีใหม่ที่ตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มใหม่ซึ่งเพิ่มปริมาณขึ้นในเขตเมืองของ สังคมไทย คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลางที่มีชีวิตในเขตเมือง มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้าง ดีหรือดีมาก ประกอบธุรกิจที่เสี่ยงกับนโยบายและการปฏิบัติของรัฐแต่ไม่มีอำนาจพอที่จะเข้าไป กำหนดนโยบายหรือมีอิทธิพลต่อแนวทางปฏิบัติของรัฐได้ คนกลุ่มนี้ได้รับการศึกษาแผนใหม่ใน สถาบันการศึกษาในแบบหรือนอกแบบ มีความสามารถสูงในการเข้าถึงข่าวสาร กลุ่มคนเหล่านี้ ได้สร้างมโนภาพหลักของรัชกาลที่ 5 ให้เป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นพระบิดาแห่งไทยยุคทันสมัย ผ่านการสร้างข้อมูลประเภทตำนานและเรื่องเล่า มีการประกอบพิธีกรรมที่ใช้เป็นสื่อในการเข้าถึง อำนาจรัฐในจินตนาการและมีการสร้างสัญลักษณ์ของการนับถือบูชาหลายลักษณะ ได้แก่ พระ บรมรูปทรงม้า พระบรมฉายาลักษณ์ เกรียงกษัตริย์ และการเลือกประกอบพิธีกรรมในวัน อังคารซึ่งเป็นวันพระราชสมภพ เป็นต้น อาจสรุปไว้ว่าการนับถือลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 เป็นการ สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมไทยยุคใหม่ที่กำลังพัฒนาไปสู่ประเทศที่ให้ความสำคัญ กับเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงมีความเป็นเกษตรกรรมน้อยลง มีคนเข้ามาอยู่ในเขตเมืองมากขึ้น จนจะกลายเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ก็ได้เปิดกว้างให้แก่ผู้เลื่อมใส ศรัทธากลุ่มนี้ โดยมีความเชื่อว่าจะช่วยให้สมาชิกผู้นับถือมีโชคลาภทางธุรกิจและปกป้องรักษา ให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆได้

ในขณะที่ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ก่อนข้างสะท้อนทัศนคติและความสัมพันธ์ของผู้นับถือที่มี ต่อรัฐไทยในลักษณะที่มีสำนึกถึงความเป็นพลเมืองของคนชั้นกลางในสังคมเมือง “ลัทธิพิธีเจ้า แม่กวนอิม” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537: 79-106) ซึ่งเป็นลัทธิพิธีใหม่อีกลัทธิพิธีหนึ่งในสังคมเมือง ได้มุ่งเน้นการผลิตซ้ำทางศีลธรรมที่ตอบสนองคนชั้นกลางตามนัยทางศาสนามากกว่า เนื่องจาก เจ้าแม่กวนอิมผู้เป็นศูนย์กลางของการนับถือบูชานั้นมีรากฐานมาจากคติเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์

ของพุทธศาสนิกายมหายาน ลัทธิพิธีจึงได้รวมเอาจริยธรรมทางศาสนาและศีลธรรมของพุทธศาสนิกายมหายานเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งเป็นการช่วยเสริมสถานภาพของลัทธิในกายให้สูงขึ้น โดยเฉพาะการสร้างวัตรปฏิบัติของลัทธิพิธีขึ้น อาทิ การสวดมนต์บูชาเป็นประจำทุกวัน การถือศีลด้วยการบริโภคอาหารมังสวิรัตของสมาธิลัทธิพิธีเพื่อแสดงความศรัทธาต่อเจ้าแม่กวนอิมซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพีแห่งความเมตตา เป็นต้น นอกจากนี้ผู้นับถือนับถือยังสามารถสื่อสารกับเจ้าแม่กวนอิมได้โดยผ่านร่างทรง ส่วนการสร้างสัญลักษณ์ของการนับถือบูชาลัทธิพิธีก็มีทั้งการสร้างศาลเจ้าแม่กวนอิม รูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมในปางและขนาดต่างๆ ภาพพิมพ์ของเจ้าแม่กวนอิม เป็นต้น ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมมีผู้คนนับถือศรัทธาอย่างกว้างขวางใกล้เคียงกับลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 เพราะต่างตอบสนองเรื่องการบันดาลให้เกิดความสำเร็จทางธุรกิจและความรอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ลัทธิพิธีทั้ง 2 ลัทธิพิธียังสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในระบบความเชื่อของคนไทยอย่างน่าสนใจ

งานเขียนทั้ง 2 เรื่องมีวิธีวิทยาในการศึกษาวิจัยที่คล้ายคลึงกัน เริ่มต้นจากการศึกษาความแพร่หลายของลัทธิพิธีในสังคมเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นความสำคัญของลัทธิพิธีในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคม จากนั้นจึงเป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญของลัทธิพิธีโดยละเอียด ได้แก่ รากฐานทางความเชื่อและอุดมการณ์ของลัทธิพิธี พื้นความคิดและภูมิหลังทางสังคมของกลุ่มผู้นับถือ ข้อมูลเรื่องเล่า ตำนานและนิทานสำนวนต่างๆเกี่ยวกับรัชกาลที่ 5 และเจ้าแม่กวนอิม ในฐานะบุคคลผู้เป็นศูนย์กลางของลัทธิพิธี รวมทั้งการวิเคราะห์ความหมายของสัญลักษณ์และพิธีกรรมที่สำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับลัทธิพิธี องค์ประกอบต่างๆของลัทธิพิธีเหล่านี้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่ผู้เขียนได้นำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การศึกษาการเมือง การปกครอง และระบบศาสนาของสังคมไทย ผ่านการแสดงทัศนะด้วยมุมมองของนักวิชาการที่เฉียบคมและแยบคาย เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของลัทธิพิธีที่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในระบบความเชื่อของคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งนับว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อของสังคม เนื่องจากลัทธิพิธีทั้งสองนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อของไทยมาก่อน

แนวทางการศึกษาลัทธิพิธีของนิธิ เอียวศรีวงศ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจะได้นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดหลักในการศึกษาวิจัยลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบน เน้นระเบียบวิธีวิจัยที่ศึกษาองค์ประกอบสำคัญของลัทธิพิธีโดยละเอียด เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่าลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อของสังคมล้านนา ที่แม้จะไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่เหมือนลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 และลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม เพราะความเชื่อเรื่องผีเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อที่หยั่งรากลึกในล้านนามาเนิ่นนานแล้ว แต่ลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงก็อาจสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ ในลักษณะของการผลิตใหม่และผลิตซ้ำผ่านข้อมูลคติชนประเภทต่างๆ อันเป็นการปรับเปลี่ยนความเชื่อที่สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยแต่ละกลุ่มในล้านนา

บทบาทของลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 และลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมดังกล่าวคล้ายคลึงกับข้อสรุปของงานวิจัยเรื่อง **ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย** ของสุรียา สมุทคุปต์และคณะ (2539) ที่ได้ศึกษาการทรงเจ้าเข้าผีในเขตเทศบาลเมืองนครราชสีมา ในฐานะที่เป็นลัทธิพิธีอย่างหนึ่งเช่นเดียวกัน ลัทธิพิธีการทรงเจ้าเข้าผีดังกล่าวมีองค์เทพหลายองค์เป็นศูนย์กลางความเชื่อ ได้แก่ เจ้าปู่เขาเขียว เจ้าพ่อพระยาแล หลวงปู่โต เสด็จพ่อ ร.5 องค์ชายเทพรัตน์ (กุมาร) พ่อจอมทัพและองค์อินทร์จำแลง นอกจากนี้ลัทธิพิธียังมีร่างทรงเป็นผู้นำลัทธิประกอบพิธีกรรมต่างๆ อาทิ การสะเดาะเคราะห์ การตรวจดวงชะตาราசி การรักษาพยาบาล การตามหาของหายหรือให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจหรือปัญหาครอบครัว งานวิจัยเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าการทรงเจ้าเข้าผีเป็นสิ่งที่มียุ่แล้วในวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม แต่ได้รับการปรับเปลี่ยนและนำเสนอความหมายที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชากรในเมืองมากขึ้น เป็นลักษณะของการใช้ไสยศาสตร์และกระแสพุทธพาณิชย์ในสังคมไทยสมัยใหม่

งานวิจัยยังชี้ให้เห็นด้วยว่าร่างทรงและลูกศิษย์ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชนชั้นกลางและชนชั้นผู้ใช้งานในเมือง ซึ่งการพึ่งตำหนักทรงและใช้ไสยศาสตร์ต่าง ๆ ช่วยให้ประชากรกลุ่มนี้สามารถปรับตัว ต่อสู้และดิ้นรนในการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเมืองได้ ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีจึงช่วยให้เข้าใจปฏิบัติการทางวาทกรรมที่สำคัญในสังคมไทย โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการโต้แย้งระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ อำนาจรัฐกับเสรีภาพในการนับถือศาสนาของปัจเจกบุคคล และการคงอยู่ร่วมกันของความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่แตกต่างกัน ในบริบทของสังคมเมือง

1.9.3 งานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในล้านนา

ความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏในล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของไทยในปัจจุบัน นับว่ามีความหลากหลายและซับซ้อนอยู่มาก ทั้งนี้คงสืบเนื่องมาจากปัญหาในการเรียกชื่อ รวมทั้งมีรายละเอียดของประเพณีและพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีหลายกลุ่มในล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อันเป็นเวลาของการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังจากเกิดสงครามครั้งใหญ่กับพม่า ได้มีการกวาดต้อนและการอพยพของกลุ่มชนต่างๆ อาทิ เข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาเป็นจำนวนมากหรือที่รู้จักกันในยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ทำให้เกิดการนับถือผีของกลุ่มชนเหล่านั้นกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อของไทยวนล้านนาและเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมจนยากที่จะสืบสาวถึงที่มาดั้งเดิมได้ อีกทั้งในระดับสังคมเมืองที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ก็ได้มีผลให้เกิดในการนับถือผีเปลี่ยนแปลงและมีความซับซ้อนไปตามสภาพสังคมด้วย (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 118)

โดยปกติงานศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในภาคเหนือของนักวิชาการส่วนใหญ่ มักเป็นการรวบรวมและให้รายละเอียดความเชื่อเรื่องผีแต่ละประเภทที่ปรากฏในหมู่บ้านหรือพื้นที่ต่างๆ

และมีการจัดกลุ่มของผีตามลักษณะพฤติกรรมของผีที่มีต่อมนุษย์ออกเป็น 2 กลุ่มกว้าง ๆ คือ ผีดี และผีร้าย ซึ่งงานศึกษาลักษณะดังกล่าวผู้วิจัยจะไม่ขอนำมากล่าวถึงในที่นี้ ในส่วนของงานวิจัยที่มีลักษณะของการบูรณาการ โดยการนำกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการนับถือผีมาใช้ในงานวิจัย ปรากฏชัดเจนในงานวิจัยเรื่อง ผีเจ้านาย ของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ซึ่งได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของระบบความเชื่อทางศาสนา แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของศาสนา รวมไปถึงแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยมและทฤษฎีแนวมาร์กซิส มาศึกษาร่างทรง 3 คน ของผีเจ้านาย 3 องค์ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ เจ้าข้อมือเหล็ก เจ้าพี่แสนแสน และผีปู่สะยาสะ ในเขตอำเภอเมือง อำเภอสันทราย และอำเภอ ดอยสะเก็ด ทั้งนี้พบว่าการจัดองค์การของผีเจ้านายและร่างทรงมีอยู่จริงและสามารถศึกษาจดบันทึกได้อย่างชัดเจน การจัดองค์การดังกล่าวเป็นการศึกษาตำนานและประวัติศาสตร์ในระดับ การรับรู้ของชาวบ้านเป็นพื้นฐาน พร้อมกันนั้นก็ได้พยายามนำเอาการจัดสำนักของแต่ละสาย เข้าไปผูกกับประวัติศาสตร์ โดยการอ้างอิงวีรบุรุษหรือบุคคลที่มีชื่อเสียงตามสถานที่ที่ปรากฏในตำนาน เพื่อให้การดำรงอยู่ของผีเจ้านายในสำนักของตนเป็นจริงและมีความถูกต้อง ดังนั้นการจัดระบบความสัมพันธ์จึงต้องเป็นไปอย่างไม่เคร่งครัดตายตัวและมีความยืดหยุ่น ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้มีการอ้างอิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์แหล่งเดียวกันได้ ด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการถือผีเจ้านายแสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่เหมือนกันในการประกอบพิธีกรรม เช่น การไหว้ครู การแต่งกาย การเข้าทรงประจำวัน ฯลฯ จะมีความแตกต่างกันบ้างก็เพียงเล็กน้อยเพื่อสร้างศรัทธาเป็นพิเศษเฉพาะรายเท่านั้น

การศึกษาเปรียบเทียบความสำเร็จและความมีชื่อเสียงของผีเจ้านายขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและความสามารถของร่างทรงในการปรับตัวให้ทันโลก ทันเหตุการณ์หรือสามารถให้บริการในเรื่องที่ลูกค้ามาขอคำปรึกษาหรือขอความช่วยเหลือเล็กน้อยเพียงใด เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาการประกอบการค้าและธุรกิจ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่ควบคู่ไปกับการรักษาแบบการแพทย์สมัยใหม่ ส่วนภูมิหลังของลูกค้าที่ไปขอรับบริการจากผีเจ้านายจะมีทุกระดับ การศึกษา เศรษฐกิจและการเมือง หากร่างทรงที่มีระดับการศึกษา เศรษฐกิจหรือโลกทัศน์แบบชาวบ้านก็จะมีลูกค้าเป็นชาวบ้านมากขึ้น หรือหากร่างทรงที่มีการปรับระดับโลกทัศน์ โดยรับเอาโลกทัศน์สมัยใหม่ของสังคมทุนนิยมตะวันตกเข้ามาบ้าง ก็จะมีลูกค้าที่มีลักษณะใกล้เคียงกันมากขึ้น

ข้อค้นพบที่สำคัญประการหนึ่งในงานวิจัยฉบับนี้คือ การถือผีเจ้านายที่ดำรงอยู่ในสังคมเป็นตัวอย่างหนึ่งของการนับถือผีที่ดำรงอยู่ภายในโครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular religion) อันมีองค์ประกอบของศาสนาพุทธ ศาสนापราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี ซึ่งมีสัมพันธ์ภาพในรูปของความสัมพันธ์ในลักษณะการจัดสถานภาพความสูงต่ำ มีการจัดการบังคับบัญชา รวมทั้งการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างมีระบบ โดยข้อสรุปดังกล่าวได้จากความเห็นความเชื่อในระดับ

ชาวบ้าน การดำรงอยู่ของความเชื่อทั้งผี-พราหมณ์-พุทธ และวิทยาศาสตร์สามารถดำรงควบคู่กันได้ ในสังคมไทยโดยไม่เกิดการหักล้างซึ่งกันและกัน หากวิเคราะห์ในเชิงหน้าที่นิยมก็พบว่าที่เป็นเช่นนี้ได้เนื่องจากความเชื่อดังกล่าวสามารถตอบสนองความต้องการหรือความจำเป็นของผู้คนในสังคมทั้งในด้านจิตใจและวัตถุที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยจึงสามารถเลือกที่จะใช้วิธีการหนึ่งหรือคำอธิบายแนวใดแนวหนึ่งในการแก้ไขปัญหาในแต่ละชีวิตของแต่ละคนแต่ละชนชั้นอย่างสอดคล้องกับสถานภาพทางชนชั้น โดยมีโลกทัศน์ที่ต่างระดับกัน เป็นปัจจัยหนึ่งที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง ด้วยเหตุนี้การนับถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะประเพณีการนับถือผีเจ้านายดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันและมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นต่อไปในอนาคต

งานวิจัยชิ้นนี้ยังค้นพบว่าระบบความเชื่อทางศาสนาของในสังคมไทยมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และการบริหารในสังคม เห็นได้จากเมื่อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในสังคมไทย อันเนื่องมาจากการรุกรานหรือขยายอิทธิพลของลัทธิอาณานิคมที่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันอยู่ ก็มีผลทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องดำเนินการรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้ามาเป็นเขตการปกครองของกรุงเทพฯ อำนาจของเจ้าผู้ครองนครหรือศักดินาท้องถิ่นลดลง ต่อมาก็มีการรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจ ผลที่เกิดขึ้นคือเกิดการเปลี่ยนแปลงในการจัดโครงสร้างของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเชียงใหม่ให้เป็นระบบที่รวมศูนย์เช่นเดียวกัน ซึ่งให้เห็นว่าโลกทัศน์ของผู้คนในสังคมที่ปรากฏในรูปของศาสนาเป็นภาพสะท้อนของการจัดระบบหรือจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองในสังคมนั้นและโลกทัศน์ดังกล่าวก็กลับลงมามีส่วนกำหนดพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของผู้คนในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองอีกทอดหนึ่ง

แม้งานของฉลาดชาย รมิตานนท์จะเป็นการศึกษาในบริบทของสังคมล้านนาในระยะกว่า 25 ปีมาแล้ว แต่เมื่อนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาพิจารณาคู่กับสภาพสังคมปัจจุบัน ก็ยังคงใช้อธิบายปรากฏการณ์เรื่องผีที่เกิดขึ้นในล้านนาได้ แสดงให้เห็นว่าบทบาทของความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาไม่ได้ลดน้อยลงไปเลยในสังคมล้านนา หากแต่มีการปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรม

หลังจากข้อค้นพบจากงานวิจัยชุดบุกเบิกที่ถือเป็นคุณูปการของศึกษาความเชื่อเรื่องผีในล้านนาของฉลาดชาย รมิตานนท์แล้ว สองทศวรรษต่อมาก็มีวิทยานิพนธ์ปริญญาโทปริญญาเอกที่คล้ายคลึงกับงานเรื่องผีเจ้านายเรื่องหนึ่ง ได้แก่ พลวัตลัทธิพิธีการลงผี: กรณีศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างแม่ชี ลูกเลี้ยงและผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่ ของเอกสิทธิ์ ไชยปิ่น (2546) สังกัดภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งมีฉลาดชาย รมิตานนท์เป็นประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาในมิติทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับพิธีกรรมการลงผีเจ้านาย เพื่อมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างแม่ชี (ร่างทรง) ลูกเลี้ยง (ลูกศิษย์/ผู้มาใช้บริการ) และผีเจ้านาย

ในบริบทของจังหวัดเชียงใหม่ 5 อำเภอคือ อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอเมือง อำเภอสันทราย อำเภอสันกำแพง และอำเภอสารภี วิธีการศึกษาเป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างร่างทรงจำนวน 4 คนเป็นกรณีศึกษา ความน่าสนใจในงานวิจัยเรื่องนี้คือระเบียบวิธีในการศึกษาวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการศึกษาแบบต่อยอดจากงานวิจัยเรื่อง “ผีเจ้านาย” ของฉลาดชาย รมิตานนท์นั่นเอง

ข้อค้นพบสำคัญในงานวิจัยฉบับนี้ได้แก่ กระบวนการกลายสภาวะของปัจเจกบุคคลธรรมดาสามัญที่ไร้อำนาจมาสู่การเป็นร่างทรงที่มีอำนาจ นั้นมีกระบวนการซึ่งสัมพันธ์ต่อการก่อร่างสร้างตัวตนในลักษณะคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ความป่วยไข้เรื้อรัง ร่างทรงทั้งหมดเคยเข้ารับการรักษาจากโรงพยาบาลทั้งของรัฐและเอกชนแต่อาการไม่ดีขึ้น จึงตัดสินใจมาพึ่งพาผีเจ้านายและรับชั้นย่ำฆ่า (การยอมรับเป็นร่างทรง) ในที่สุด ทั้งนี้ร่างทรงมีคำอธิบายว่าความป่วยไข้ดังกล่าวมีสาเหตุมาจากปัจจัยที่หลากหลายซึ่งเกิดจากการกระทำของอำนาจภายนอกที่คุกคามอำนาจของร่างทรงจากภาวะยามปกติสุข การรับชั้นครูกลายเป็นร่างทรงจึงเป็นการใช้องค์ความรู้เพื่อจัดการกับความเจ็บป่วยในฐานะช่วยสร้างความมั่นคงและพลังอำนาจให้กับตนเอง นอกจากนี้ประสบการณ์ชีวิตของร่างทรงแต่ละคนมีความหลากหลายซับซ้อน ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์ต่อการก่อรูปของปัจเจกบุคคลเพื่อเข้าไปมีความสัมพันธ์กับอำนาจและการยอมรับสถานภาพของการเป็นร่างทรงต่อไป นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อปัจเจกบุคคลก่อนกลายมาเป็นร่างทรง ได้แก่ แบบแผนแห่งการเรียนรู้และความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล ที่ร่างทรงเคยมีประสบการณ์การขอความช่วยเหลือจากผีเจ้านายมาก่อนเป็นสิ่งช่วยเหลือหลอมความเชื่อและการยอมรับเป็นร่างทรง ด้านต้นทุนทางความเชื่อก่อนที่จะกลายมาเป็นร่างทรงเป็นพื้นฐานความเชื่อซึ่งเป็นแบบแผนทางสังคมที่มีและใช้ร่วมกัน ได้แก่อุดมการณ์ว่าด้วยอำนาจต่อการนับถือผีพุทธและพราหมณ์ แสดงให้เห็นโลกทัศน์และอุดมคติในการเข้าไปมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอำนาจของผีเจ้านาย

ด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับปฏิบัติการทางพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการนับถือผีเจ้านายในระดับต่าง ๆ พบว่า ปฏิสัมพันธ์ในพิธีกรรมแสดงถึงการให้ความสำคัญกับองค์ความรู้และการผลิตองค์ความรู้ทั้งที่เป็นของร่างทรง ผีเจ้านาย และลูกเลี้ยง องค์ความรู้ดังกล่าวได้แก่ ความเชื่อที่ว่าผีเจ้านายเป็นตัวแทนของอำนาจทางวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งรวมสรรพวิชา คาถาอาคม รวมทั้งองค์ความรู้ที่เป็นความรู้ความชำนาญของผีเจ้านายแต่ละองค์ เช่น ความสามารถในด้านเมตตามหานิยม ความสามารถในการแพทย์หรือการรักษาความเจ็บป่วย ความสามารถในการดูฤกษ์ยาม ฯลฯ ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้จะถูกถ่ายทอดและปฏิบัติโดยผีเจ้านาย (ผ่านร่างของร่างทรง) แต่ละองค์ที่แตกต่างกันไปเฉพาะกรณีตามความจำเป็น บางครั้งองค์ความรู้ท้องถิ่นของผีเจ้านายเหล่านี้ก็ได้มีการเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ด้านอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ เช่น การใช้ศัพท์ทางการแพทย์สมัยใหม่ ทักษะและความชำนาญในการทำนายทายทักสาเหตุของอาการป่วยไข้ของลูกเลี้ยงแบบวิทยาศาสตร์ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าในตัวตนของผีเจ้านายมีการผสมผสานของ

องค์ความรู้และการใช้องค์ความรู้ที่มีความหลากหลาย ซึ่งลักษณะการผลิตและการสืบทอดองค์ความรู้ในพิธีกรรมดังกล่าว มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตและมีความสลับไหว ในด้านกระบวนการทางพิธีกรรมพบว่าองค์ความรู้เป็นสิ่งที่ช่วยก่อร่างสร้างฐานและร้อยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างร่างทรง ลูกเลี้ยง และผีเจ้านายอย่างมีความสำคัญ ในแต่ละกลุ่มจะให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ศูนย์กลาง ฉะนั้นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนทั้งสามกลุ่มจึงไม่ได้เป็นปฏิสัมพันธ์ทิศทางเดียวแต่เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อน ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของจากบุคคลหลายๆ ในขณะที่เดียวกันตัวองค์ความรู้จะเป็นเทคโนโลยีที่คอยเหนี่ยวรั้งมาตรฐานทางความสัมพันธ์ของคนทุกกลุ่มไว้

พิธีกรรมการนับถือผีเจ้านายที่ปรากฏและดำรงอยู่ในปัจจุบัน นับเป็นกลุ่ม/องค์กร/สถาบันทางความเชื่อในรูปแบบหนึ่งที่ถูกหล่อหลอมจนกลายเป็นแบบแผนหรือระเบียบการปฏิบัติทั้งในกลุ่มคนชนบทและชนชั้นกลางในเมือง โดยมีพิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติและเหนี่ยวนำถึงความเชื่อร่วมกัน ซึ่งความเชื่อร่วมกันดังกล่าวไม่ได้หมายถึงพื้นที่ในเชิงเขตแดนทางกายภาพแต่เพียงด้านเดียว หากแต่หมายถึงพื้นที่ทางนามธรรมที่มีความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม ภาษาและสัญลักษณ์ที่ใช้ร่วมกัน ชุมชนเช่นนี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการยึดโยงสายสัมพันธ์ทางความรู้สึกจนกลายเป็นกลุ่มเดียวกัน โดยมีผีเจ้านายในฐานะผู้ชำนาญการทางองค์ความรู้ เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์และเชื่อมโยงองค์ประกอบทางความเชื่อต่างๆ ไว้ด้วยกัน จนกลายเป็นชุมชนหนึ่งที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนระดับต่างๆ ชุมชนการปฏิบัติของพิธีกรรมการนับถือผีเจ้านายจึงเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อหลอมกลมเกลียวและสร้างอัตลักษณ์ของปัจเจกที่เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในความสัมพันธ์ ซึ่งเกิดกระบวนการเรียนรู้ การผลิตใหม่และผลิตซ้ำทางภูมิปัญญาเดิม ในอีกแง่หนึ่งพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีเจ้านายจึงเป็นชุมชนเก่าที่ถูกสืบทอดในบริบทใหม่

ในยุคปัจจุบันพิธีกรรมการปฏิบัติในชุมชนผู้นับถือผีเจ้านายมีความซับซ้อนและขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ตัวพิธีกรรมเองสามารถผูกโยงพิธีกรรมใหม่ ๆ และพิธีกรรมที่เคยมีอยู่ในท้องถิ่นอย่างผสมกลมกลืน เช่น พิธีกรรมบายศรี พิธีกรรมขึ้นท้าวทังสี่ และห่อผีเจ้าที่ที่เพิ่มเข้ามา หรือแม้แต่การให้พระสงฆ์มาให้ศีลให้พรในคืนวันก่อนการประกอบพิธีกรรม อันสะท้อนถึงอุดมการณ์ที่เชื่อมโยงกับความเชื่อทางพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมที่แปลกใหม่จึงจะเป็นสิ่งที่มีมนต์ขลังมากขึ้นพร้อมกับเป็นการเพิ่มพลังให้กับคำอธิบายตามกฎเกณฑ์และเงื่อนไขตามบริบททางสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งเมื่อสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นพิธีกรรมก็มีการปรับเปลี่ยนให้สลับไหวตามไปด้วย การเรียนรู้และการเชื่อมโยงความรู้ในเวทีของการปฏิบัติทางพิธีกรรมแห่งนี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งกลายเป็นที่มาของอำนาจอันหลากหลายในท้องถิ่นที่มุ่งตอบสนองในเชิงจิตวิญญาณของผู้ที่มีความเชื่อและความศรัทธา

การสะท้อนภาพว่าเมื่อสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ตัวพิธีกรรมก็มีการปรับเปลี่ยนให้สลับไหวตามไปด้วยในผลการวิจัยของเอกสิทธิ์ ไชยปิน สอดคล้องกับข้อค้นพบในงานวิจัย

เรื่อง พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจศีลธรรม ของ อานันท์ กาญจนพันธ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์ (2533) ซึ่งศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนาที่ปรับเปลี่ยนไปในรูปแบบต่างๆ เป็นการศึกษาวัฒนธรรมในเชิงวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดที่ว่า วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของการต่อสู้ของมนุษย์เพื่อที่จะปรับตัวเองกับสังคมและปรับตัวเองในการต่อสู้กับธรรมชาติ วิธีการเก็บข้อมูลมีทั้งการสำรวจในภาพกว้างและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ประกอบด้วยกรณีศึกษาเกี่ยวกับการไหว้ผีอารักษ์ การนับถือผีบรรพบุรุษ การทรงผีเจ้านาย และการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน แนวคิดสำคัญที่ใช้ในการวิจัยคือ การพิจารณาว่าความเชื่อเป็นภาษาของอำนาจทางอุดมการณ์ ที่แสดงออกมาในรูปของพิธีกรรมซึ่งเป็นกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม โดยสะท้อนการต่อสู้ทางความคิดกับสภาวะที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ผนวกกับแนวคิดเรื่องการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม อันเป็นส่วนหนึ่งของสำนักคิดนีโอมาร์กซิสต์

ผลการศึกษาพบว่าชาวล้านนาได้จัดความสัมพันธ์ทางสังคมพื้นฐานของการผสมผสานความเชื่อต่างๆซึ่งถือว่าเป็นที่มาของอำนาจหลายอย่าง ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อทางโหราศาสตร์ ความเชื่อในพุทธศาสนา และความเชื่อที่เกิดจากการให้ความสำคัญกับการผลิตซ้ำ ความมีอาวุโส และภูมิปัญญาอันเกิดจากความเชื่อในบรรพบุรุษที่มีการสะสมความรู้ในประเพณีและวิชาการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมธรรมชาติและ การเข้าใจคน พลังอำนาจที่มีอยู่ในระบบความเชื่อต่างๆดังกล่าวมาประกอบกันขึ้นเป็นหลักศีลธรรมที่รวมศูนย์อยู่ที่การยังชีพของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งให้ความสำคัญต่อชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ของครอบครัวและชุมชน โดยอาศัยหลักการ 2 ด้านคือ การควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลและการให้ประโยชน์สุขเพื่อให้การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นไปอย่างเป็นธรรม

ปรากฏการณ์ทางพิธีกรรมของล้านนาหลายพิธีกรรมได้สะท้อนให้เห็นสภาวะส่วนลึกทางจิตใจของชาวล้านนาที่มีต่อกระบวนการพัฒนาและแสดงออกด้วยการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม ได้แก่ พิธีกรรมการเช่นไหว้ผีอารักษ์เมืองต่างๆ ซึ่งเคยทำกันมาในอดีตได้เลิกไปเกือบหมดแล้ว ในปัจจุบัน พิธีกรรมบางพิธีกรรมเช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ ที่แม้จะยังทำอยู่แต่ก็เป็นพิธีกรรมที่ตอบสนองความต้องการของบุคคลบางกลุ่มไม่ได้ตอบสนองความต้องการของชุมชน ดังนั้นจึงมีแนวโน้มที่จะทำให้พิธีกรรมดังกล่าวยุติลงไปในเวลาไม่นาน ในขณะที่พิธีกรรมอื่นๆ ได้แก่ พิธีกรรมการพ้อนผีตดผีเม็ง พิธีกรรมการทรงผีเจ้านาย และพิธีกรรมของหมอเมืองในการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน พบว่ายังคงได้รับความสนใจและเฟื่องฟูอยู่ ด้วยเหตุผลที่พิธีกรรมเหล่านี้สามารถตอบสนองความต้องการของคนหลายกลุ่ม หลายประเภทและหลายระดับที่ประสบกับปัญหาต่างๆได้

หากพิจารณางานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีทั้ง 3 เรื่องที่กล่าวถึงมาข้างต้นในมิติทางชาติพันธุ์แล้ว จะเห็นว่าเป็นการศึกษาในมุมมองที่ชาวล้านนาทั้งหมดเป็นกลุ่มคนเดียวกัน ไม่ได้จำแนกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งอย่างชัดเจน แตกต่างกับงานวิจัยของ รัตนาพร เศรษฐกุล (2542) เรื่อง อิทธิพลของคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมต่อพัฒนาการของรัฐไทย:

กรณีศึกษาไทดำ ไทลื้อและไทยวน ซึ่งจำกัดขอบเขตของกลุ่มคนที่ศึกษาไว้อย่างชัดเจน โดยมุ่งศึกษาความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไท 3 กลุ่มคือ ไทยวนในภาคเหนือของประเทศไทย ไทลื้อในสิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และไทดำในแขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว งานวิจัยฉบับนี้ต้องการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทแต่ละกลุ่มที่มีลำดับขั้นของพัฒนาการทางการเมืองที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังต้องการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมที่กำหนดพัฒนาการของรัฐไท รวมทั้งการนำข้อมูลดังกล่าวมาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไททั้ง 3 กลุ่มด้วย

ข้อสรุปที่เป็นสาระสำคัญพบว่าความเชื่อเรื่องผี แดน และขวัญเป็นความเชื่อพื้นฐานที่พัฒนามาพร้อมกับวัฒนธรรมของคนไททั้ง 3 กลุ่ม ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อที่สำคัญของคนไทและเป็นพื้นฐานทางสังคมตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งรัฐ หากจัดกลุ่มความเชื่อเรื่องผีอย่างกว้าง ๆ สามารถจำแนกได้เป็น ความเชื่อถือผีในครัวเรือน ได้แก่ ผีบรรพบุรุษและผีเรือน ความเชื่อถือผีในชุมชน ได้แก่ ผีอารักษ์ ผีบ้านผีเมือง ซึ่งเป็นผีที่กลุ่มคนไทให้ความสำคัญมาก และความเชื่อถือผีในการผลิต ได้แก่ ผีเหมืองผีฝายหรือผีขุนน้ำ ความเชื่อถือผีของคนไทดังกล่าวอาจมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามยุคสมัยแต่ยังคงอยู่เป็นความเชื่อพื้นฐานของคนไทมาจนปัจจุบัน ทั้งนี้ไทดำเป็นกลุ่มที่ยึดมั่นอยู่กับความเชื่อดั้งเดิมมากที่สุดเนื่องจากการติดต่อกับวัฒนธรรมอื่นน้อย ต่างจากลื้อและยวนที่มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนับถือพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในราวพุทธศตวรรษที่ 19

พุทธศาสนาแตกต่างจากความเชื่อพื้นเมืองของไทยเพราะพุทธศาสนาเป็นความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีโครงสร้างที่เข้มแข็งมั่นคง มีหลักคำสอนและหลักปรัชญาระดับสูง มีองค์กรสงฆ์ที่มีบทบาทหน้าที่เฉพาะของตนซึ่งแตกต่างจากขรवास พุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมเมือง ตามตำนานนั้นพุทธศาสนามีส่วนอย่างสำคัญในการรับรองสถานภาพของชุมชนเมือง ได้จากตำนานพระเจ้าเลียบโลกซึ่งถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์การก่อตั้งบ้านเมือง เมื่อสังคมได้พัฒนาไปอีกระดับหนึ่ง ชาวไทลื้อและไทยวนได้รับนับถือพุทธศาสนา โดยนำเอาความเชื่อแบบพุทธมาครอบงำความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิมของตนได้อย่างแนบเนียน ความขัดแย้งระหว่างพุทธกับผีถูกปกปิดเอาไว้ ความเชื่อเรื่องผีและพุทธถูกหล่อหลอมให้สอดคล้องกลมกลืนกลายเป็น “ฮีดกอง” ที่เอื้อประโยชน์ให้กับชนชั้นปกครอง ที่ใช้ประโยชน์จากความเชื่อทั้งสอง ทำให้เป็นเครื่องมือในการควบคุมกำลังคนและยืนยันสิทธิกรรมในการปกครองของตน

ประเด็นการศึกษาพัฒนาการของรัฐไททั้ง 3 รัฐคือ สิบสองจุไท สิบสองปันนา และล้านนา พบว่าล้านนาได้พัฒนารูปแบบของรัฐไปถึงระดับอาณาจักรภายใต้กษัตริย์ที่มีอำนาจเด็ดขาด ในขณะที่สิบสองจุไทและสิบสองปันนาปกครองแบบสมพันธรัฐที่ผู้ปกครองได้รับการยอมรับจากบรรดาเจ้าเมืองต่างๆ โดยที่เมืองต่างๆยังมีอำนาจการปกครองตนเองในระดับสูง กล่าวได้ว่าเป็นการปกครองในระบบการกระจายอำนาจ พัฒนาการของรัฐไทเหล่านี้เกิดขึ้นจากปัจจัยหลาย

ประการแต่ความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดพัฒนาการทางการเมืองและหล่อหลอมรูปแบบของรัฐ ความเชื่อถือผี แถน และขวัญเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ทำให้คนไทยกลุ่มต่างๆ ได้พัฒนาชุมชนเครือญาติของตนก่อตั้งเป็นชุมชนหมู่บ้านและเมืองที่เข้มแข็ง เป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่มีส่วนสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางอุดมการณ์ทางความเชื่อที่สนับสนุนความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองชั้นพื้นฐานของรัฐไทย

อย่างไรก็ตามล้าหน้าเป็นรัฐไทยทางเหนือเพียงรัฐเดียวที่ก่อตั้งเป็นอาณาจักรที่เข้มแข็งแม้จะมีอายุเพียงสองร้อยกว่าปี ผู้ปกครองของล้าหน้ายึดมั่นในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อถือผีอย่างเคร่งครัด แต่ในขณะเดียวกันก็สนับสนุนพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ กษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนาและบทบาทนี้ถูกจัดบันทึกและเขียนอยู่ในตำนานประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นโดยพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์ของล้าหน้า มีส่วนทำให้ประชาชนยอมรับในบุญบารมีของกษัตริย์ กษัตริย์ของล้าหน้าผนวกแนวคิดทางศาสนาเข้ากับแนวคิดทางการเมือง โดยเน้นการเผยแพร่พุทธศาสนาควบคู่ไปกับการทำสงครามยึดครองบ้านเมืองอื่นๆ เพื่อจะสถาปนาตนเองให้เป็นจักรพรรดิราชด้วยการสนับสนุนของแนวคิดพุทธศาสนา กษัตริย์เป็นผู้ที่ควรแก่การยกย่องสูงสุดด้วยบุญบารมีของพระองค์จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบร่มเย็นและความอุดมสมบูรณ์ แต่ในขณะเดียวกันพุทธศาสนาจะควบคุมพฤติกรรมของกษัตริย์และบรรดาชนชั้นปกครอง ทำให้เกิดดุลยภาพทางการเมืองและสังคมในล้าหน้า ในขณะที่สิบสองจุไทและสิบสองปันนาเป็นรัฐที่มีสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นภูเขายากแก่การเดินทางติดต่อ การตั้งอยู่ระหว่างชาติมหาอำนาจอย่างจีนและพม่า รวมทั้งความอ่อนแอของพุทธศาสนาทำให้ผู้ปกครองของรัฐไม่สามารถสร้างสมอำนาจให้เข้มแข็งเด็ดขาดเท่ากษัตริย์ของล้าหน้าได้ รัฐไทยทั้งสองรัฐจึงพัฒนารูปแบบของรัฐไปถึงขั้นสมาพันธรัฐที่มีการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ของเมืองต่างๆ เท่านั้น

บทที่ 2

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อ ในเขตภาคเหนือตอนบน

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบน โดยจะกล่าวถึงตั้งแต่พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และการเมืองของล้านนา พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของไทยวนและไทลื้อที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์การรวบรวมบ้านเมืองต่างๆ เพื่อก่อตั้งเป็นอาณาจักรล้านนา รวมไปถึงข้อมูลด้านวัฒนธรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของไทยวนและไทลื้อ และภาพรวมของตัวตนที่ซ้อนทับและหลากหลายของชาวไทยวนและไทลื้อในสังคมปัจจุบัน

สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของดินแดนภาคเหนือตอนบน 8 จังหวัดหรือล้านนานั้น ประกอบไปด้วยเทือกเขาสูงทอดยาวในแนวเหนือใต้ขนานกับลองจิจูด แนวเทือกเขาเหล่านี้ ต่อมาจากเทือกเขาในแคว้นยูนนานของจีน เทือกเขาที่สำคัญได้แก่ เทือกเขาแดนลาว เทือกเขาถนนธงชัย เทือกเขาจอมทอง เทือกเขาผีปันน้ำ เทือกเขาขุนตาน และเทือกเขาหลวงพระบาง บริเวณระหว่างแนวเทือกเขาเหล่านี้มีที่ราบระหว่างภูเขา (Intermountain Basin) และมีแม่น้ำสายสำคัญที่เกิดบริเวณเทือกเขาสูงไหลผ่าน เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน กก รวก ลาว อิง ปาย ยวม เป็นต้น (สีบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ, 2552: 34-35) แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำสายต่างๆ เป็นบริเวณที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการตั้งถิ่นฐานของประชากรในภูมิภาคนี้มาแต่โบราณ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏกลุ่มบ้านเมืองในรูปของแคว้นหรือรัฐขนาดเล็ก ที่มีความสัมพันธ์กันในทางเครือญาติ และเกี่ยวข้งกันในการการค้า แต่ละแคว้นมีความเป็นอิสระในการปกครองและมีเมืองใหญ่เป็นจุดศูนย์กลาง แคว้นที่สำคัญ ได้แก่ แคว้นหริภุญไชย แคว้นโยนก แคว้นพะเยา และแคว้นน่าน (สุรพล ดำริห์กุล, 2545: 12-25)

ในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 พญามังราย กษัตริย์ที่สืบเชื้อสายมาจากวงศ์ลาวจกราชแห่งเมืองหิรัญนครเงินยาง เมื่อได้เสวยราชย์ที่เมืองหิรัญนครเงินยางใน พ.ศ.1804 แล้ว ได้ทรงปราบปรามและรวบรวมหัวเมืองต่างๆ ในแคว้นโยนกเข้าไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่อมาได้แผ่อำนาจด้วยการยกทัพไปยึดเมืองหริภุญไชยไว้ ครั้น พ.ศ.1839 จึงได้สร้างเมืองแห่งใหม่ขึ้น บริเวณที่ราบเชิงดอยสุเทพ เรียกว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ซึ่งได้กลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของอาณาจักร ทำให้เป็นที่ยอมรับกันว่าความเป็นอาณาจักรล้านนาได้เริ่มต้นนับแต่นั้นเป็นต้นมา หลังจากสร้างเมืองเชียงใหม่เสร็จไม่นาน พระเจ้ามังรายก็สามารถยึดเมืองเขลางค์นครได้ นับเป็นการขยายดินแดน

และรวมเอาบ้านเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำวังเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของล้านนา พ.ศ.1881 ในรัชสมัยของพระเจ้าคำฟู ได้ยกทัพไปตีเมืองพะเยา ทำให้รวมแคว้นพะเยาไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรได้สำเร็จ ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระองค์ได้ขยายอาณาเขตจนสามารถยึดแคว้นน่านและเมืองแพร่ได้ นับเป็นการรวบรวมดินแดนที่ทำให้อาณาจักรล้านนามีความมั่นคงมาก การรวบรวมดินแดนเข้าไว้ภายใต้การปกครองเดียวกันดังกล่าว ทำให้อาณาจักรล้านนาประกอบไปด้วยเมืองสำคัญที่กระจุกกระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญสายต่างๆ ซึ่งแต่ละเมืองต่างมีประวัติศาสตร์การกำเนิดบ้านเมืองแตกต่างกันไป

ด้านพัฒนาการการกำเนิดของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ พบว่าร่องรอยหลักฐานของมนุษย์ที่เก่าแก่ที่สุดได้แก่ พวกโปรโตเมลานีเซียน (Protomelanesian) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ผสมผสานระหว่างพวกคอเคซอยด์ มองโกลอยด์ และนิกรอยด์ ได้แก่ กลุ่มที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร เช่น พวกกะว้าหรือลัวะ ข่า ชมุและมราบริหรือผีตองเหลือง (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 12) โดยกลุ่มชนเหล่านี้เป็นเจ้าของเครื่องมือหินและหลักฐานอื่นๆ ในวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์แบบหินเก่าที่พบในหลายพื้นที่ในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งอาจกำหนดอายุได้ตั้งแต่เมื่อ 600,000 ปีมาแล้ว (พิสิฐ เจริญวงศ์, 2525: 95) ต่อมาร่องรอยของมนุษย์ในพื้นที่นี้เริ่มปรากฏในตำนานหลายฉบับของล้านนา อาทิ ตำนานเมืองสุวรรณโคคมคำ ตำนานสุวรรณคำแดง ตำนานสิงหนวัตกุมาร พงศาวดารโยนก ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานมูลศาสนา ฯลฯ มีการกล่าวถึงกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมหลายกลุ่มที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนการได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา และการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา ได้แก่ ลัวะ ขอม มอญ กะเหรี่ยง ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมีร่องรอยของกลุ่มชนบางกลุ่มที่ยังมิได้ถูกผสมกลมกลืนกับชาติพันธุ์อื่นหลงเหลืออยู่จำนวนหนึ่ง

นอกจากนี้ใน ตำนานสิงหนวัตกุมาร และพงศาวดารโยนก ยังได้กล่าวถึงการอพยพของคนจำนวนมากมาจากนครไทยเขตทางตอนเหนือและมาสร้างเมืองขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มจังหวัดเชียงราย นับเป็นการอพยพครั้งใหญ่เพื่อเสาะแสวงหาที่ทำกินและสร้างบ้านเมือง นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าคนกลุ่มนี้คือ ชนชาติไท (ไต) ที่อาจมีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่มณฑลยูนนาน ประเทศจีน (ธิดา สาระยา, 2527: 42) หรืออาจจะเป็นกลุ่มชาวลัวะที่เคลื่อนย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานในที่ราบหรือเป็นกลุ่มคนไทที่อาศัยอยู่ในแถบลุ่มน้ำอิระวดี-สาละวิน แล้วผ่านเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองเชียงแสนและเมืองเชียงราย โดยอาจเคลื่อนย้ายเข้ามาต่างสมัยหรือต่างเวลากัน ซึ่งในที่สุดแล้วก็มีการผสมกลมกลืนเป็นพวกชาวโยนกหรือพวกยวน (ศรีศักร วัลลิโภดมและสุจิตต์ วงษ์เทศ, 2534: 100-101) กลุ่มชนต่างๆ ดังกล่าวนับเป็นจุดเริ่มต้นของการหลอมหลอมของผู้คนหลายเผ่าพันธุ์และหลายชนชาติ จนกลายมาเป็นชาวล้านนาที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมร่วมกันในที่สุด

2.1 พัฒนาการ ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในเขตภาคเหนือตอนบน

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการ ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในเขตภาคเหนือตอนบน จำแนกเป็น 2 ประเด็นสำคัญได้แก่ พัฒนาการของชาวไทยวนในอาณาจักรล้านนา และการตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทยวนในพื้นที่ศึกษา

2.1.1 พัฒนาการของชาวไทยวนในอาณาจักรล้านนา

นับแต่การกำเนิดขึ้นของอาณาจักรล้านนาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าชาวล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าวถูกเรียกหรือมีคำเรียกตนเองว่าอย่างไร คำเรียกว่า “ยวน” หรือ “ชาวยวน” ปรากฏเป็นครั้งแรกในวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเรื่อง *ลิลิตยวนพ่าย* หรือ *ยวนพ่ายโคลงตัน* ซึ่งเป็นวรรณคดีที่กล่าวถึงสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ปรากฏคำว่ายวนในเนื้อความ ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2540: 349, 383-384)

อยู่ไทธิเบศรเจ้า	จอมปราบณ
พราวพญาพลคชเสน	เกลื่อนเกล้า
ครั้นพระผ่านลาญพล	ยวนย่อย ไปแฮ
ทันทีน้ำลิบแล้ว	เลิศไชย ฯ
กั๊กกลดไทท้าวราช	เอารส ท่านนา
ขวัญก่ยกินเผื่อนไป	เผือดหน้า
ตรลิ่งตรลานหด	หัวห่อ ตนแฮ
ยวนยั้งเหียงย้ายัว	วุ่นวนน ฯ
ร้อยท้าวรวมริบเข้า	มาทูล ท่านนา
ถวายประทุมทองเป็น	ปิ่นเกล้า
สมภารพ่อพองสุรย	โสภิต
มอญแลยวนพ่ายเข้า	ช่วยบร ฯ

จิตร ภูมิศักดิ์ (2544: 129-130) กล่าวว่า “ยวน” เป็นคำไทยภาคกลางที่เรียกชาวล้านนา มาแต่ดั้งเดิมก่อนคำอื่น โดยกล่าวถึงกรณีที่ชาวไทยใหญ่จะจงพุดถึงชาวไทยภาคพายัพว่า “โย้น” หรือ “ไตโย้น” และเรียกอาณาเขตล้านนาทั้งหมดว่า “เม็งโย้น” ชาวไทลื้อสิบสองปันนามักจะเรียกชาวล้านนาว่า “ไตโยน” หรือ “ไตยอน” โดยจะเรียกชาวเชียงใหม่ว่า “โยนเจงใหม่” หรือ

เรียกขานล้าปางว่า “โยนละกอน” เป็นต้น แต่สระโอของภาษาไทยพายัพและไทลื้อนั้นสำเนียงลาวและไทยกลางเป็น อัว คำว่า โยน จึงเป็นไทยกลางและลาวว่า “ยวน”

นอกจากนี้ยังมีการเรียกช่างทำเครื่องเงิน ที่ถูกกวาดต้อนจากเชียงใหม่ไปยังเมืองพุกาม เพื่อเป็นผู้สร้างศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินให้ประเทศพม่า ในสมัยที่เชียงใหม่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ว่า “โยนเก้” คือ เครื่องยวน (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2521: 49) สอดคล้องกับคำเรียกคนพื้นเมืองเชียงใหม่ของชาวพม่าที่มาครองเชียงใหม่ว่า โยนหรือยูน นอกจากนี้ยังสันนิษฐานว่า คำว่ายวนน่าจะสัมพันธ์กับเมืองโยนกนคร อันเป็นที่มาของชื่อแคว้นโยนกในเขตที่ราบลุ่มเชียงาย โดยมีความหมายถึงชาวโยนก (ในรูปศัพท์บาลี พยัญชนะ ก ทำยคำแปลว่า ชาว) (จิตร ภูมิศักดิ์, 2544: 129, 131)

ใน *ตำนานสิงหนวัติกุมาร* และ *พงศาวดารโยนก* กล่าวถึงการอพยพผู้คนของพระเจ้าสิงหนวัติกุมารมาจากดินแดนตอนเหนือและสร้างเมืองชื่อว่า “นาคพันธุสิงหนวัตินคร” ต่อมาเมืองนี้ได้ชื่อว่า “โยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแล่นหรือโยนกนคร” ทำยที่สุดเมืองโยนกได้ล่มลงกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงกลุ่มชนที่สืบเชื้อสายมาจากปู่เจ้าลาวจกหรือลาวจักราช ผู้มีบุญญาธิการได้บันไดเงินลงมาจากสวรรค์ ผู้สร้างเมืองเชียงลาวและเป็นปฐมกษัตริย์ในแคว้นไชยวรรณนครเชียงลาว ต่อมาได้สร้างเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสนขึ้น กษัตริย์ในราชวงศ์ลาวจักราชได้ปกครองแคว้นโยนกสืบมาและเป็นบรรพชนของพระเจ้ามังรายผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา ด้วยเหตุนี้กลุ่มชนดังกล่าวจึงมีความสำคัญและมีอิทธิพลอยู่เหนือกลุ่มชนอื่นๆ จนกลายเป็นคำเรียกชาวล้านนาโดยรวมว่า คนยวน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ พระยายมราช เจ้าอนุเวียงจันทร์และเจ้าอุปราช เมืองเชียงใหม่ ยกทัพไปตีเมืองเชียงแสนเพื่อขจัดอิทธิพลของพม่าให้พ้นจากแผ่นดินล้านนา เมื่อกองทัพเชียงใหม่รบชนะ จึงได้ครว้ชาวเมือง 23,000 เศษ และเนื่องด้วยเชียงแสนเป็นหัวเมืองสำคัญทางชายแดนด้านเหนือสุด ไม่มีกำลังที่จะป้องกันไว้ได้ตลอดไป เจ้าอุปราชเชียงใหม่จึงมีรับสั่งให้รื้อกำแพงเมืองออกและเผาบ้านเรือนทิ้งเสีย แล้วอพยพครว้ชาวเมืองทั้งหมดนั้นลงเชียงใหม่ แล้วแจ้งขอราชการไปยังกรุงเทพฯ รัชกาลที่ 1 มีพระราชดำรัสโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งชาวครว้เมืองเชียงแสนออกเป็น 5 ส่วน ให้ไว้ที่เชียงใหม่ 1 ส่วนคือ บรรพบุรุษของชาวบ้านฮ่อมและบ้านเชียงขาม ส่วนที่เหลือให้ไว้ที่ล้าปาง เมืองน่าน เมืองเวียงจันทร์ และอีกส่วนหนึ่งนั้นให้สร้างบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสระบุรีและราชบุรี ที่ยังคงเรียกตัวเองว่าไทยวนมาจนถึงทุกวันนี้ (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 196-197) ส่วนผลการสำรวจชาวเชียงแสนอพยพที่ถูกกวาดต้อนไปอยู่เมืองล้าปางในยุคนั้น พบว่ามีทั้งที่เรียกตนเองว่าคนยวนและคนเมือง ซึ่งสันนิษฐานว่ากลุ่มคนที่เรียกตนเองว่าคนเมืองนั้น น่าจะสืบเชื้อสายมาจากชาวโยนกเชียงแสนโบราณอันเป็นวงศ์ไทยเมือง ซึ่งเป็นเชื้อสายของพระเจ้าสิงหนวัติกุมาร (ศักดิ์ รัตนชัย, 2537 อ้างถึงใน สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 101-102)

นับตั้งแต่ยุคสมัยของการสร้างอาณาจักรล้านนาในสมัยราชวงศ์มังรายตอนต้น จากนั้นอาณาจักรล้านนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงศตวรรษที่ 21 ล้านนาก็เข้าสู่ยุคเสื่อมในปลายสมัยราชวงศ์มังราย กระทั่งใน พ.ศ. 2101 พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าได้ยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ ทำให้เชียงใหม่และอาณาจักรล้านนาต้องตกอยู่ในฐานะเมืองประเทศราชของพม่าเป็นเวลานานถึงสองร้อยปี ในระยะเวลาดังกล่าวส่วนใหญ่พม่าปกครอง แต่มีบางครั้งที่อยู่รยหายทัพขึ้นมาตีเมืองเชียงใหม่ได้ เช่น สมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เชียงใหม่เป็นอิสระอยู่เป็นระยะๆ เช่น ระหว่าง พ.ศ. 2270-2306 เนื่องจากเป็นเวลาที่พม่าประสบปัญหาการเมืองภายใน เมื่อพม่าสามารถขจัดความยุ่งยากภายในได้เรียบริ้อยก็กลับมาปราบล้านนาอีก (สรวิชาติ อ่องสกุล, 2553: 253) ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น หลังจากที่ฝ่ายสยามเสียกรุงแก่พม่า ใน พ.ศ.2310 แล้ว พระองค์ทรงเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องยกทัพมาตีล้านนา เพื่อขับไล่อำนาจของพม่าให้ออกไปจากล้านนาซึ่งเป็นที่ตั้งมั่นของพม่า ที่อาจยกทัพมาตีสยามได้ โดยง่าย ในพ.ศ.2317 กองทัพสยามจึงสามารถขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ได้สำเร็จ โดยความร่วมมือของพระยาจำบ้านและพระยาภาววิละ ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้แต่งตั้งให้พระยาจำบ้านเป็นพระยาหลวงวชิรปราการ ปกครองเมืองเชียงใหม่และพระยาภาววิละเป็นเจ้าเมืองลำปาง เมืองเชียงใหม่จึงเปลี่ยนสถานะมาเป็นเมืองประเทศราชของสยามตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา หลังจากเชียงใหม่อยู่ภายใต้การปกครองของสยามแล้ว พม่ายังคงพยายามยกทัพมาตีเชียงใหม่หลายครั้ง กระทั่งในช่วง พ.ศ. 2318-2319 เกิดสงครามครั้งใหญ่กับพม่า กองทัพเชียงใหม่ไม่สามารถต้านทานพม่าได้ พระยาเจ้าหลวงวชิรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่จึงต้องทิ้งเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองร้างไประยะหนึ่ง (สรวิชาติ อ่องสกุล, 2553: 319 และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2521: 24-38)

เมืองเชียงใหม่กลายเป็นเมืองร้างไปเป็นเวลาถึง 20 ปี รวมไปถึงเมืองอื่นๆในล้านนาก็เสียหายทรุดโทรมและถูกทอดทิ้งกลายเป็นเมืองร้างไปเกือบทั้งสิ้น อาทิ ลำปาง แพร่ น่าน และพะเยา (สุรพล ดำริห์กุล, 2545:) จากนั้นการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ได้เริ่มขึ้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ในแผ่นดินไทยแล้ว ใน พ.ศ.2339 จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาววิละเป็นเจ้าเมืองปกครองเชียงใหม่แทนพระยาเจ้าหลวงวชิรปราการที่เสียชีวิต เมื่อพระยาภาววิละได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้วก็แบ่งไพร่พลจากเมืองนครลำปางไปตั้งมั่นอยู่ที่เวียงป่าซาง (เขตจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน) เป็นเวลา 14 ปี เพราะขณะนั้นยังมีกำลังไพร่พลอยู่น้อยไม่พอที่จะไปฟื้นฟูและรักษาเมืองเชียงใหม่ได้ ในปีพ.ศ.2339 จึงสามารถเข้าไปตั้งมั่นในเมืองเชียงใหม่ได้อีกครั้ง แต่ในระยะเริ่มแรกกำลังพลเมืองมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะบูรณะบ้านเมืองได้ ดังนั้นกองทัพของเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่นๆในล้านนาจึงได้ยกทัพไปตีและกวาดต้อนไพร่พลเมืองจากเมืองต่างๆในดินแดนตอนเหนือและบริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำสาละวิน ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชนหลายเชื้อชาติ ได้แก่ ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทยอง ไทเขิน มอญ พม่า ข่า ลัวะ ยาง ฯลฯ นโยบายการรวบรวมไพร่พลเมืองในสมัยพระเจ้าภาววิละ ทำให้

นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์เรียกยุคสมัยนี้ว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2521: 48-62 สรัสวดี อ๋องสกุล, 2553: 318-321 และ สุรพล ตำริห์กุล, 2545: 52)

จากนั้นพม่าก็ได้ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองล้านนาหลายครั้ง สงครามครั้งสำคัญที่สุดคือสงครามขับไล่พม่าใน พ.ศ. 2347 ซึ่งกองทัพสยามและกองทัพเชียงใหม่ได้ยกทัพไปตีเมืองเชียงแสน ที่พม่าได้ตั้งให้เป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองของพม่าแทนเมืองเชียงใหม่ ในการรบครั้งนี้ฝ่ายสยามและล้านนาสามารถเอาชนะพม่าและขับไล่กองทัพพม่าให้แตกพ่ายไปได้ทั้งหมด นับเป็นความสำเร็จที่สามารถขับไล่พม่าออกไปได้อย่างแท้จริง (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2521: 38-39) เมื่อเสร็จสงคราม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาพระยาภาววิละขึ้นเป็นเจ้าประเทศราช มีนามศักดิ์สมญาว่า “พระบรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์องค์อินทสุรศักดิ์ สมญามหาชาติยราชชาติราชาไชยสวรรค์เจ้าขัณฑ์สมาพระนครเชียงใหม่ธานี” (พระยาประกาศกิจกรจักร์, 2515: 466) เป็นใหญ่ในล้านนา 57 หัวเมือง และมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของสยามสืบมา ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับสยามเป็นไปอย่างราบรื่น ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นควรจะต้องปรับเปลี่ยนระเบียบบริหารแผ่นดินส่วนภูมิภาคใหม่ เพื่อให้สอดคล้องและป้องกันการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม ทรงให้ยุบเลิกหัวเมืองประเทศราชทั้งหมด จัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทนล้านนาจึงได้เปลี่ยนฐานะจากประเทศราชมาเป็นมณฑลหนึ่งของสยามเรียกว่ามณฑลพายัพและได้เปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัดจนถึงปัจจุบัน

การฟื้นฟูบ้านเมืองต่างๆในล้านนา เริ่มจากพ.ศ. 2348 พระเจ้าภาววิละ เจ้าเมืองเชียงใหม่ได้โปรดให้เจ้าราชรัตนราชวังหลัง เชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตนไปฟื้นฟูเมืองหริภุญไชยหรือลำพูน ซึ่งร้างไปเป็นเวลานาน โดยให้นำบริวารไพร่พล 500 คนจากเมืองเชียงใหม่และ 500 คนจากลำปาง พร้อมทั้งพลเมืองที่กวาดต้อนมาจากเมืองยอง สิบสองปันนา ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองลำพูน ในพ.ศ.2386 พระยานครลำปางน้อยอินทร์กับพระยาอุปราชมหาวงศ์เมืองเชียงใหม่ได้เข้าเฝ้าทูลละอองพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วกราบบังคมทูลขอตั้งเมืองเชียงรายเป็นเมืองขึ้นตรงต่อเชียงใหม่ และขอตั้งเมืองงาว เมืองพะเยาเป็นเมืองขึ้นเมืองนครลำปาง พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้งนายธรรมลังกาเป็นพระยารัตนาเขตเจ้าเมืองเชียงราย แล้วให้นำไพร่พลอันประกอบไปด้วยชาวไทใหญ่และไทเขินซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากเมืองพยาก เมืองเลยและเมืองสาด จำนวนพันครอบครัวเศษให้มาตั้งถิ่นฐานและฟื้นฟูเมืองเชียงรายที่ร้างไปเป็นเวลานานกว่า 40 ปีขึ้นไป ส่วนเมืองพะเยานั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้แต่งตั้งนายพุทธวงศ์น้องของพระยานครลำปางน้อยอินทร์เป็นที่พระยาประเทศอุดรทิศเจ้าผู้ครองเมืองพะเยา ในการตั้งเมืองพะเยาครั้งนั้นพระยาประเทศอุดรทิศได้แบ่งครอบครัวชาวเมืองนครลำปางส่วนหนึ่งและลูกหลานชาวเมืองพะเยาที่อพยพหนีภัยพม่ามาอยู่เมืองนครลำปางเมื่อ

56 ปีมาแล้วอีกส่วนหนึ่ง เพื่อให้กลับไปช่วยเป็นกำลังก่อตั้งฟื้นฟูเมืองพะเยา (สุรพล ตำริห์กุล, 2545: 53-57)

ส่วนเมืองเชียงแสนหลังจากที่ถูกกองทัพเมืองเชียงใหม่และกองทัพสยามตีแตกใน พ.ศ. 2347 แล้ว ได้ถูกเผาทำลายเมืองเพื่อมิให้เป็นที่ยึดมั่นของข้าศึกต่อไป จากนั้นได้มีการกวาดต้อนพลเมืองชาวเชียงแสนจำนวนประมาณ 22,000 ครอบครัว จัดแบ่งให้ไปตั้งถิ่นฐานในที่ต่างๆ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง น่าน และเวียงจันทน์ อีกส่วนหนึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลเสาไห้ จังหวัดสระบุรีและตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี นับแต่นั้นเป็นต้นมาเมืองเชียงแสนก็ได้เป็นเมืองร้าง กระทั่งถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินทวิไชยบุตรเจ้าบุญญาเจ้าผู้ครองเมืองลำพูน นำราษฎรชาวเมืองลำพูนและราษฎรชาวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 1,500 คนขึ้นไปตั้งถิ่นฐานและฟื้นฟูเมืองเชียงแสนและพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เจ้าอินทวิไชยเป็นพระยาราชเดชดำรง ตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน เมืองเชียงแสนจึงได้รับฟื้นฟูนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

2.1.2 การตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทยวนในพื้นที่ศึกษา

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลการตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทยวนในพื้นที่ศึกษาทั้งหมด 3 กลุ่มคือ ไทยวนในเขตอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไทยวนในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และไทยวนในเขตอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ดังนี้

2.1.2.1 ไทยวนในเขตอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเชียงดาว เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง ซึ่งมีต้นกำเนิดอยู่ที่ดอยถั่ว บริเวณตอนเหนือสุดของอุทยานแห่งชาติเชียงดาว เขตชายแดนไทยพม่าและไหลบรรจบกับลำน้ำแม่แตง บริเวณหน้าว่าการอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งมีพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนอีก 14 สาขา เช่น ห้วยแม่เกี้ยง ห้วยแม่ณะ ห้วยหก ห้วยแม่งาย น้ำแม่ซ้าย น้ำสบอ้อ ฯลฯ (สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้, 2551: 3)

ที่ตั้งของเมืองเชียงดาวเดิมนั้นยังไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจนว่าอยู่ในบริเวณใด เพียงแต่ปรากฏซากเมืองเก่าอยู่แห่งหนึ่งที่บ้านดงเทวี ตำบลเชียงดาว ชาวบ้านเรียกกันว่า “คือสองชั้น” (คูสองชั้น) หรือเวียงฮ่อ อยู่ทางทิศตะวันตกของถนนโชตนา สายฝาง-เชียงใหม่ คือสองชั้นหรือเวียงเก่ามีลักษณะเป็นที่ราบมีพื้นที่ประมาณ 4 ตารางกิโลเมตร เมื่อยืนอยู่ในตัวเวียงเก่าสามารถมองเห็นที่ราบลุ่มโดยรอบได้ถนัด ถือเป็นชัยภูมิที่ดีมากในการตั้งเมือง ด้านหน้าห่างจากกำแพงเมืองภายนอกประมาณ 1 กิโลเมตร มีวัดเก่าเรียกว่า วัดใจ (วัดดงเทวี) มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่เศษ อดีตเป็นวัดร้างปัจจุบันได้รับการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เป็นสำนักปฏิบัติฝ่ายธรรมยุติกนิกาย กำแพงเมืองมีลักษณะเป็นคันดินพูนขึ้นเป็นสองชั้นรอบตัวเมือง โดยคันดินที่เป็นกำแพงชั้นในสูงกว่าชั้นนอก กุระหวางกำแพงลึกกว่าคูที่อยู่หน้ากำแพง มวลดินชั้นนอกไม่มีซากอิฐผสมจึงเป็น

ลักษณะตัวเมืองเก่าแก่โบราณที่เป็นเมืองเล็กไม่ใช่เมืองใหญ่ ปัจจุบันบริเวณตัวเวียงเก่าชาวบ้านได้เข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อทำการเกษตรและแนวกำแพงเก่าถูกขุดเพื่อนำดินไปขายหลายจุด (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่ปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 87-88)

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ชื่อเมือง “เชียงดาว” นับเป็นเมืองเก่าแก่โบราณเมืองหนึ่ง ดังปรากฏการเอ่ยถึงเมืองเชียงดาวใน *พงศาวดารโยนก* ว่าเป็นเมืองที่พระเจ้ามังรายหรือพญามังรายซึ่งขณะนั้นครองเมืองเชียงใหม่อยู่ได้ยกให้เป็นบำเหน็จแก่พระเจ้าไชยสงคราม พระราชโอรสเมื่อครั้งที่รบชนะพญาเบ็ก ดังนี้ (พระยาประชาภิจักรจักร์, 2515: 276-277)

“...พระยาเมงรายมหาราชให้แต่งการสมโภชพระราชโอรสถ้วน 7 วัน 7 คืน สถาปนาให้เป็นเจ้าชัยสงคราม พระราชทานเครื่องราชูปโภคอย่างมหาอุปราชให้ไปครองนครเชียงรายและยกเมืองเชียงดาวให้เป็นบำเหน็จด้วยอีกเมืองหนึ่ง....

...เจ้าชัยสงครามกลับไปถึงเมืองเชียงรายแล้วจึงแต่งขุนช่างทั้งหลายมาแผ้วถางเมืองเชียงดาว สร้างคุ่มวังที่ประทับพร้อมด้วยโรงพลและโรงช้าง โรงม้า ฉางข้าว ฉางเกลือบริบูรณ์ทุกอัน ครั้นรุ่งปีกี่เสด็จมาประทับอยู่เมืองเชียงดาว ตั้งแต่เดือน 5 จนถึงเดือน 8 จึงกลับไปเมืองเชียงรายเสมอทุกปี ยามเมื่อเจ้ามาพักอยู่ในเมืองเชียงดาวคราวใดก็เสด็จไปเฝ้าเสด็จพระราชบิดายังเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ปีละครั้งทุกปี...”

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าอีกว่าในระยะตั้งแต่เดือน 9 ถึงเดือน 4 เจ้าไชยสงครามไปพักอยู่เมืองเชียงราย ทางเมืองเชียงดาวก็ให้ชายาหรือพระเทวีประทับอยู่ควบคุมดูแลแทน ซึ่งเป็นเหตุให้เจ้าขุนเครือพระอนุชาของพระองค์ ซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้าเมืองเมืองนาย ได้ยกทัพมาแย่งชิงเวียงเชียงดาวและลอบกระทำมิจอาจารย์พระเทวีของพระเจ้าไชยสงคราม เป็นเหตุให้พระเจ้าไชยสงครามโกรธกริ้วมากใน *พงศาวดารโยนก* กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี่ว่า (พระยาประชาภิจักรจักร์, 2515: 280)

“...ขุนเครือนี้ได้กระทำผิดถึงสามประการๆหนึ่ง ลอบกระทำมิจอาจารย์พระเทวี ประการที่สองมาแย่งชิงลูกกู เจ้าแสนภูกินเมืองเชียงใหม่ ประการที่สามมาแย่งเอาเมืองเชียงดาว อันเป็นบำเหน็จพอกูให้แกกู เหตุฉะนั้นควรกูไปผจญเสียให้จงได้...”

จากนั้นใน *พงศาวดารโยนก* ยังได้กล่าวถึงเมืองเชียงดาวอีกครั้งในสมัยพระเจ้าเมกุฎผู้ครองเชียงใหม่ว่าได้ส่งคณะทูตไปเจรจาความเรื่องพม่าจะยกทัพมาปราบปรามเมืองนายกับพระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์ของพม่า คณะทูตไปยังไม่ทันถึงฝั่งแม่น้ำคงพระเจ้าบุเรงนองก็ส่งคณะทูตมาพบทูตของเชียงใหม่ที่ค่ายหลวงเมืองหางรั้ว (ห้างหลวงหรือรั้ง) ในเขตเมืองเชียงดาว ก่อนที่กองทัพพม่าจะเข้ามายึดเมืองเชียงใหม่ในเวลาต่อมา (พระยาประชาภิจักรจักร์, 2515: 396-397)

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงเมืองเชียงดาวใน พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ว่าในรัชกาล สมเด็จพระนเรศวร พระองค์และสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้เสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงจากกรุงศรีอยุธยาไปทางเมืองเชียงใหม่เพื่อจะไปปราบเมืองอังวะ โดยสมเด็จพระเอกาทศรถยกทัพไปทางเมืองฝาง เข้าสู่เขตไทยใหญ่ ส่วนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกรีธาทัพผ่านเมืองเชียงดาวไปยังเมืองหางหลวง ก่อนที่พระองค์จะไปสวรรคตที่เมืองหางหลวงในเวลาต่อมา ในพงศาวดารกล่าวถึงเมืองเชียงดาวเป็นครั้งคราวแต่ระยะเวลาห่างกันมาก ทำให้ไม่สามารถทราบได้ว่ามีใครมาเป็นเจ้าเมืองเชียงดาวบ้างต่อจากเจ้าไชยสงคราม แต่ในตำนานถ้ำหลวงเชียงดาวกล่าวว่า ผู้ครองเมืองเชียงดาวมีนามว่า อนันทรราชา เป็นผู้มีความเคารพเลื่อมใสถ้ำหลวงอันศักดิ์สิทธิ์เป็นคนแรก แต่ไม่ได้ก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ใดๆ ไว้จึงทำให้ไม่มีหลักฐานว่าอนันทรราชาผู้ครองเมืองเชียงดาวตั้งแต่เมื่อใด (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่ปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 85)

ในรายงานการเดินทางเรื่อง **A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States** ของนักสำรวจชาวอังกฤษชื่อฮอลต์ ฮอลเลต (Holt S. Hallett) บันทึกไว้ว่าได้เดินทางมาถึงเชียงดาวเมื่อ พ.ศ.2419 ขณะนั้นเมืองเชียงดาวมีบ้านเรือน 250 หลัง และในจำนวนนั้นมี 75 หลังที่อยู่มีรั้วทำด้วยไม้สำหรับป้องกันข้าศึก ในอดีตเมืองเชียงดาวเป็นเมืองร้างจนถึงปีพ.ศ. 2352 จึงมีชาวบ้านจากแมริม 7 ครีวเรือนอพยพมาตั้งถิ่นฐานและฟื้นฟูเมืองเชียงดาว (Hallett, 2000: 323-325) ในบันทึกการสำรวจเรื่อง **Surveying and Exploring in Siam** ของพระวิภาค ภูวดล (James Fitzroy McCarthy) ได้บันทึกไว้ใน พ.ศ.2433 ได้เดินทางจากเชียงใหม่ผ่านเมืองเชียงดาวไปยังเมืองฝาง โดยระบุว่าเชียงดาวเป็นหมู่บ้านลักษณะแปลก มีรั้วค่ายไม้ไผ่ปักรอบ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการนับถือผีของชาวบ้านเชียงดาวด้วยว่า นอกจากจะมีความเชื่อเรื่องวิญญาณภูตผีอย่างทั่วไปแล้ว ชาวเชียงดาวยังนับว่าเคราะห์ร้ายกว่าชาวบ้านที่อื่น เนื่องจากถูกชาวบ้านอื่นกล่าวหาว่าเป็น “ผีปอบ (Pi Pawb)” นอกจากนี้พระวิภาคภูวดลยังกล่าวถึงการเดินทางมาทำบุญที่ถ้ำดับเต่าของหญิงชรา 4 คนที่เดินเท้ามาจากเมืองลำปาง รวมทั้งการเดินทางไปยังถ้ำเชียงดาว ซึ่งระบุว่า เป็นถ้ำใหญ่อันเป็นที่อยู่ของผีร้าย ภายในมีพระพุทธรูปหลายองค์และมีชอกตรอกมืดๆที่เชื่อว่าเป็นทางไปสู่สถานที่มหัศจรรย์สารพัดชนิด โดยในระหว่างนั้นกำลังมีการเตรียมการต้อนรับเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะเสด็จด้วยขบวนช้างถึง 120 เชือกเพื่อมาทำบุญที่ถ้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ (พระวิภาคภูวดล, 2533: 122-124) ซึ่งคาดว่าถ้ำดังกล่าวน่าจะหมายถึงถ้ำเชียงดาวนั่นเอง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดการปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองรอบนอกแบบมณฑลเทศาภิบาลตามอารยประเทศ เมืองเชียงดาวจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลพายัพ มีข้าหลวงจากส่วนกลางมาปกครองและมีการให้เงินเดือน ต่อมาหลังปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2475 ในสมัยรัชกาลที่ 7 การจัดมณฑลเทศาภิบาลได้ล้มเลิกไป เมือง

เชียงดาวก็ได้กลายเป็นอำเภอเชียงดาว มีนายอำเภอคนแรกชื่อ เจ้าราชบุตร (ศูนย์การ เรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่ปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 85-86)

จากหลักฐานอ้างอิงทั้งหมดสรุปได้ว่าเมืองเชียงดาวเป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่ง มีอายุ ประมาณ 713 ปี ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเมืองเชียงดาวคงประสบภัยสงครามทำให้เป็นเมืองร้างไปหลายครั้งและมีการฟื้นฟูขึ้นมาอีกคล้ายเมืองเชียงใหม่

ปัจจุบันอำเภอเชียงดาวแบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น 7 ตำบล ประกอบด้วยตำบล เชียงดาว ตำบลเมืองนะ ตำบลเมืองงาย ตำบลทุ่งข้าวพวง ตำบลเมืองคอง ตำบลปิงโค้ง และ ตำบลแม่นะ มีหมู่บ้านทั้งหมด 91 หมู่บ้าน จำนวนประชากรสำรวจเมื่อ พ.ศ.2552 มีประมาณ 81,264 คน (กรมการปกครอง, 2555)

พื้นที่ในเขตอำเภอเชียงดาวถูกเรียกตามสภาพภูมิศาสตร์ว่าพื้นที่ลุ่มแม่ปิงตอนบน เนื่องจากมีพื้นที่ราบลุ่มที่ติดลุ่มน้ำแม่ปิงที่ครอบคลุมพื้นที่ 6 ตำบลในเขตอำเภอเชียงดาว (ยกเว้นอำเภอเมืองคอง) กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นชาวไทยวนหรือคนเมือง ไทใหญ่ ม้ง ลีซอ ลาหู่ เป็นต้น หากแบ่งกลุ่มการตั้งถิ่นอาศัยตามความสัมพันธ์ของระบบนิเวศน์ เกษตรและชาติพันธุ์ สามารถจำแนกได้ 3 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ (สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้, 2551: 11-13)

กลุ่มที่ 1 ชุมชนพื้นที่ราบลุ่มน้ำ เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณสองฝั่งลำน้ำและเนินเขาใกล้ลำน้ำ ส่วนใหญ่เป็นชุมชนของคนเมืองและไทใหญ่ และเป็นชุมชนเก่าแก่ที่อาศัยสืบเนื่องกันมากกว่า 200 ปี ชุมชนพื้นที่ราบลุ่มน้ำทำการเกษตรโดยใช้ระบบเหมืองฝายและมีการปลูกพืชระยะสั้นหลังเก็บเกี่ยวข้าวเช่น หอม กระเทียม ถั่วเหลือง และถั่วลิ้นเต่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำสวนลำไย ไร่ข้าวโพด ตลอดจนเลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์และจับสัตว์น้ำและพืชผักที่อยู่ตามสองฝั่งลำน้ำด้วย ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนพื้นที่ราบมีฐานะเป็นพลเมืองไทยและมีรากฐานวัฒนธรรมพื้นเมืองล้านนาและถือครองกรรมสิทธิ์การใช้ที่ดินบริเวณพื้นที่ราบเป็นส่วนใหญ่

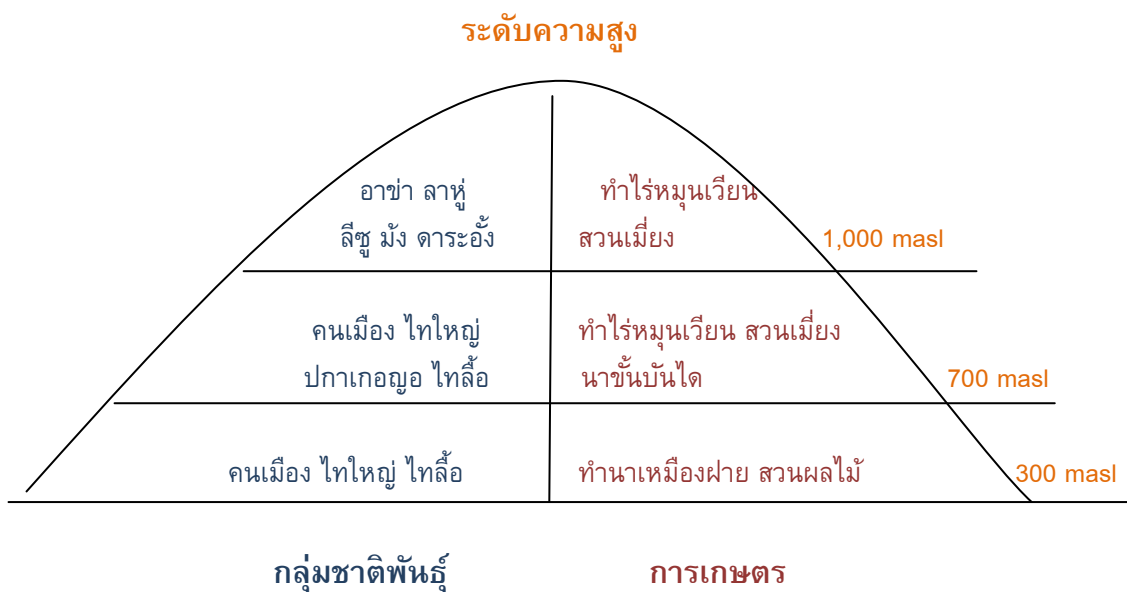
กลุ่มที่ 2 ชุมชนพื้นที่ดอน เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบหุบเขาในระดับความสูง 700-1,000 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล ซึ่งสภาพป่าโดยมากจะเป็นป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบเขาแล้ง ชุมชนพื้นที่ดอนกลางส่วนมากจะเป็นชุมชนปกากะญอ ไทลื้อ ไทใหญ่ และคนเมือง ชุมชนพื้นที่ดอนมีระบบการเกษตร 2 ลักษณะใหญ่คือ การปลูกเหมือง เป็นระบบการเกษตรของคนเมืองที่ต้องอาศัยความชุ่มชื้นจากป่าดิบเขาและการทำไร่หมุนเวียนและนาขั้นบันได เป็นระบบการเกษตรของปกากะญอ ที่นอกจากจะปลูกข้าวตามนาขั้นบันไดแล้ว ยังปลูกข้าวตามพื้นที่เชิงเขา โดยมีการปลูกพืชอาหารต่างๆแซมลงไปไร่ข้าว นอกจากนี้ชุมชนในพื้นที่ดอนกลางยังพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติจากป่าเพื่อการดำรงชีพสูง

ชุมชนที่ตั้งในเขตพื้นที่ตอน ในอดีตนั้นเคยส่งส่วยอากรให้กับเจ้าเมืองเชียงใหม่หรือเคยมารับจ้างชักลากไม้กับบริษัทตัดไม้ของชาวต่างประเทศและตัดสินใจตั้งหลักปักฐานอยู่ในลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ชนกลุ่มนี้แม้จะได้รับสิทธิเป็นพลเมืองไทยแต่มีรากฐานวัฒนธรรมที่แตกต่างกับวัฒนธรรมไทย กล่าวคือมีภาษาพูดและแบบแผนการดำรงชีวิตของตนเอง แต่ปัจจุบันได้มีการปรับตัวให้เป็นคนไทยมากขึ้นโดยเฉพาะภาษาพูดและการแต่งกาย

กลุ่มที่ 3 ชุมชนพื้นที่สูง เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่มีระดับสูงกว่า 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ซึ่งมักตั้งถิ่นฐานอยู่พื้นที่เนินเขา สันเขา เขิงเขา และที่ราบริมลำห้วย ชุมชนในพื้นที่สูงส่วนมากเป็นชุมชนของชาวลีซู ม้ง อาข่า ลาหู่และดาราอั้ง(ปะหล่อง) เป็นชุมชนทำไร่ที่ปลูกข้าวแซมด้วยพืชผักที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน นอกจากนั้นยังพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในการดำรงชีพสูงด้วย อย่างไรก็ตามความนิยมปลูกพืชเศรษฐกิจบนพื้นที่สูงในปัจจุบัน เช่น ฝรั่ง ข้าวโพด สวนชา และผักเมืองหนาว ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าทั้งโดยนายทุนและคนท้องถิ่น แต่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ดังนั้นจึงมีแรงกดดันเกี่ยวกับการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ทำให้สมาชิกวัยแรงงานบางส่วนได้ออกไปเป็นแรงงานนอกพื้นที่

ชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สูงส่วนใหญ่เป็นประชากรที่อพยพมาจากประเทศเพื่อนบ้านเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นการอพยพเพื่อหนีภัยสงครามในช่วงสงครามเย็น ประชากรบางส่วนไม่มีฐานะเป็นพลเมืองไทยและมีปัญหาในเรื่องการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อหาอยู่หากิน เมื่ออพยพมาอยู่ใหม่ต้องไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่สูงกว่าชุมชนอื่น ๆ และบางคนก็ใช้เงินซื้อกรรมสิทธิ์ที่ดินจากคนที่อยู่มาก่อน บางคนก็ถูกจับข้อหาบุกรุกป่าเมื่อถางพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อการดำรงชีพ

จากลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนทั้ง 3 กลุ่ม สามารถสรุปเป็นแผนผังแสดงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ การเกษตร และสภาพภูมิศาสตร์ได้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แผนผังความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ การเกษตร และสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนในเขตพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ (ที่มา สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้, 2551: 13)

2.1.2.2 ไทยวนในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ในเอกสารประวัติศาสตร์วัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา (วัดโพธาราม, 2550) กล่าวถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอำเภอแม่ใจไว้ว่า เดิมอำเภอนี้ชื่อ “บ้านปง” เนื่องจากชาวบ้านกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ อพยพมาจากบ้านปงแสนทอง จังหวัดลำปาง ในพ.ศ. 2346 โดยการนำของพ่อแสนปัญญา พ่อแก้วตุน พ่อเผ่างอ พ่อน้อยไปทา และพ่อหนานทา ราชะ ซึ่งพาครอบครัวจากเมืองลำปาง มาแสวงหาแหล่งทำกินที่อุดมสมบูรณ์ เมื่อมาพบลำน้ำแม่ใจไหลตลอดปี จึงยึดริมฝั่งน้ำเป็นที่ทำมาหากิน ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม ต่อมาเมื่อมีคนทราบว่ามีท้องที่นี้ อุดมสมบูรณ์มากจึงพากันอพยพติดตามมาอีกหลายครอบครัว เหตุที่ชื่อว่า “บ้านแม่ใจ” นั้นชาวบ้านเล่ากันว่า เคยมีเจ้านายฝ่ายเหนือได้เดินทางมาตามลำน้ำสายหนึ่ง เพื่อมาเยือน (ตรงกับคำว่ามาใจในภาษาล้านนา) อาณาประชาราษฎร์ แม่ น้ำสายนี้จึงได้ชื่อว่า “น้ำแม่ใจ” ชาวแม่ใจจึงพร้อมใจกันตั้งชื่อว่า “บ้านแม่ใจ” ตามชื่อแม่น้ำ น้ำแม่ใจเป็นสายน้ำเล็ก ๆ สายหนึ่งที่เป็นต้นกำเนิดแม่น้ำอิง แม่น้ำสำคัญของจังหวัดพะเยา ซึ่งมีแหล่งกำเนิดมาจากเทือกเขาผีปันน้ำทางด้านทิศตะวันตกของอำเภอแม่ใจ น้ำแม่ใจเกิดจากลำธารหรือลำห้วยหลายสายมารวมกัน คือ ห้วยปากกล้วย ห้วยห่าน ห้วยสัก ห้วยเฮี้ย ห้วยเคียน ห้วยไม้ไฮค่า ห้วยหก ห้วยต้นมีน ห้วยเสียบข้าง ห้วยชมพู ไหลผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ ลงสู่หนองเล็งทรายทางทิศตะวันออกของ

อำเภอแม่ใจ และไหลลงสู่กว๊านพะเยา ในอดีตอำเภอแม่ใจ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ มีสัตว์ป่านานาชนิด ป่าบางแห่งลึกมาก จะเห็นว่าหมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอแม่ใจส่วนใหญ่มีชื่อตามต้นไม้ทั้งสิ้น เช่น บ้านต้นแก บ้านป่าสัก บ้านต้นตะเคียน บ้านสันต้นม่วง บ้านป่าดิ่ง เป็นต้น

อำเภอแม่ใจ จัดตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) โดยมีฐานะเป็นอำเภอหนึ่งในจำนวน 3 อำเภอ และ 10 เมือง ซึ่งได้จัดการปกครองรวมกันเข้าเป็นจังหวัดพายัพ ภาคเหนือ ต่อมาได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2453 กำหนดให้อเภอแม่ใจขึ้นกับเมืองเชียงราย และอยู่ในเขตมณฑลพายัพ ในปี พ.ศ. 2457 อำเภอแม่ใจถูกยุบให้เหลือเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอฟาน ต่อมาใน พ.ศ. 2501 กรมการปกครองได้พิจารณาเห็นว่าท้องที่ตำบลป่าแฝก ตำบลแม่ใจ ตำบลศรีถ้อย และตำบลแม่ปืม จังหวัดพะเยาบางส่วน สมควรยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอ ดังนั้นเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2506 กระทรวงมหาดไทยจึงออกประกาศพระราชกฤษฎีกาให้รวมเขตปกครองตำบลแม่ใจ ตำบลป่าแฝก ตำบลแม่สุก ตำบลศรีถ้อย และยกฐานะจัดตั้งขึ้นเป็นกิ่งอำเภอ เรียกว่า “กิ่งอำเภอแม่ใจ” อยู่ในเขตปกครองของอำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย ครั้นต่อมากรมการปกครองพิจารณาเห็นสมควรให้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภออีกครั้งหนึ่ง กระทรวงมหาดไทยจึงได้ออกพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ เรียกว่า อำเภอแม่ใจ ตั้งแต่วันที่ 28 กรกฎาคม 2508 โดยให้ขึ้นอยู่ในความปกครองของจังหวัดเชียงราย ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดพะเยา ในวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2520 อำเภอแม่ใจจึงเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพะเยา มาจนทุกวันนี้

อำเภอแม่ใจนับได้ว่าเป็นเมืองเก่าเมืองหนึ่ง จากการศึกษาโครงการวิจัยชุมชนจากภาพถ่ายทางอากาศจังหวัดพะเยา พบว่าในจำนวนชุมชนโบราณ 23 แห่ง ในเขตจังหวัดพะเยา เฉพาะในอำเภอแม่ใจมีชุมชนโบราณถึง 3 แห่งได้แก่

ชุมชนบ้านดงอินตา ตำบลบ้านเหล่า สภาพเคยเป็นชุมชนโบราณ มีคูน้ำคันดินปรากฏอยู่ ปัจจุบันพอจะเห็นแนวของคูน้ำและคันดินปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง มีการค้นพบโบราณสถานโบราณวัตถุมากมาย ที่สำคัญคือ การค้นพบศิลาจารึก 3 หลัก ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญของชาวแม่ใจในสมัยโบราณ

ชุมชนบ้านร่องคือ ตำบลแม่ใจ ลักษณะเดิมของชุมชนแห่งนี้คือ จะมีคูเมืองยาวมากเป็นแนวติดต่อกันระหว่างบ้านร่องคือ บ้านแม่ปืม บ้านป่าคา และบ้านสันทราย สภาพปัจจุบันยังพอเห็นแนวคูน้ำคันดินอยู่บ้าง

ชุมชนบ้านแม่สุกธาตุ ตำบลแม่สุก นับเป็นชุมชนโบราณแห่งหนึ่ง ซึ่งทางจังหวัดให้ความสนใจ ลักษณะเดิมของชุมชนคือมีพระธาตุ (เจดีย์) เก่าแก่ศิลปะล้านนาตั้งอยู่บนเนินเขาบริเวณวัดร้าง ด้านหลังเป็นภูเขา มีคูน้ำคันดินเป็นแนวยาว ชาวบ้านได้ค้นพบพระพุทธรูปหินทรายหลายองค์ และพบศิลาจารึก 1 หลัก ลักษณะเป็นหินทรายจารึกอักษรล้านนา ซึ่งทางจังหวัดพะเยาได้ส่งผู้เชี่ยวชาญด้านวัตถุโบราณมาศึกษา นอกจากนั้นยังพบเครื่องปั้นดินเผา เช่น หม้อไห โบราณ อัฐิ รูปทรงสี่เหลี่ยมคางหมู (ชาวบ้านเรียกว่าอัฐิน้ำว้าว) มากมายอยู่บริเวณวัดร้าง

2.1.2.3 ไทยวนในเขตอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง อำเภอห้างฉัตรตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด ลำปาง มีตำนานเล่าว่าเมื่อพระนางจามเทวีเสด็จมาสร้างวัดพระธาตุลำปางหลวง ได้ใช้เส้นทางห้างฉัตรเป็นทางติดต่อ เมื่อเดินทางถึงห้วยแม่ตาลได้หยุดพักพลที่นี้ บรรดาชาวเมืองจึงตกแต่งที่ประดับด้วยราชวัตรฉัตรอันงดงาม ภายหลังที่แห่งนั้นได้เป็นเมืองขึ้นมา จึงเรียกว่าเมืองนั้นว่า เมืองห้างฉัตร แต่ต่อมาชาวบ้านออกเสียงเพี้ยนเป็น "หางสัตว์" เมื่อตั้งเป็นอำเภอจึงเรียกว่า อำเภอหางสัตว์ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2483 ทางราชการจึงประกาศเปลี่ยนนามอำเภอนี้เป็น อำเภอห้างฉัตร เพื่อให้ถูกต้องตามความหมายเดิม

กลุ่มไทยวนที่ปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง คือชาวไทยวนในหมู่บ้านป่าไคร้เหนือ ตำบลหนองหล่ม ในสมัยโบราณหมู่บ้านป่าไคร้ได้ตั้งอยู่บริเวณบ้านหนองน้อยในปัจจุบัน แต่ขณะนั้นได้เกิดโรคอหิวาตกโรคระบาดทำให้ผู้คนล้มตายกันเป็นจำนวนมาก ผู้นำหมู่บ้านจึงอพยพลูกบ้านขึ้นมาทางเหนืออีกประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งพื้นที่ที่อพยพไปมีสภาพเป็นป่าไม้ มีต้นไม้ชื่อ "ต้นไคร้" ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "ป่าไคร้" ต่อมาเมื่อมีจำนวนประชากรเยอะขึ้น ชาวบ้านจึงได้สร้างวัดไว้สองแห่ง อยู่ทางทิศเหนือแห่งหนึ่งและทางทิศใต้อีกแห่งหนึ่ง ต่อมาประมาณพ.ศ. 2540 ผู้นำของหมู่บ้านจึงได้มีมติแยกหมู่บ้านออกเป็นสองหมู่บ้านคือบ้านป่าไคร้เหนือและบ้านป่าไคร้ใต้ ในปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านป่าไคร้เหนือส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เลี้ยงสัตว์และรับจ้าง (บ้านแม่ยิง, 2555)

2.2 พัฒนาการ ประวัติศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบน

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการ ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบน จำแนกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ พัฒนาการของชาวไทลื้อในอาณาจักรล้านนา และการตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทลื้อในพื้นที่ศึกษา

2.2.1 พัฒนาการของชาวไทลื้อในอาณาจักรล้านนา

ชาวไทลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไทกลุ่มหนึ่ง มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในเขตสิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ชาวจีนเรียกชาวไทลื้อว่า "หลี่" หรือ "สูยไป่" และเรียกเมืองเชียงรุ่งเมืองหลวงของไทลื้อว่า "เซอหลี่" หรือ "เซียงลื้อ" นักวิชาการบางคนสันนิษฐานว่าชาวไทลื้อน่าจะเป็นกลุ่มชนชาติไทแรกเริ่มที่ถือกำเนิดขึ้นในจีนตอนใต้ แล้วอพยพไปตั้งถิ่นฐานตามแหล่งต่างๆ จนเกิดเป็นกลุ่มไทอื่นๆ ตามมา โดยหลักฐานที่ชัดเจนที่สุดคือการแตกสายตระกูลออกไปเป็นชาวไทยองและชาวไทเขินในเขตเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า ซึ่งมี

ชนบธรรมเนียม ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับคนไทยกลุ่มอื่นในหลายพื้นที่ (โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 1)

ชาลส์ คายส์ (Charles Keyes) กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของไทยลื้อในประเทศลาว ไทยและจีนไว้ในรายงานการวิจัยเรื่อง *Who are the Lue ? Revisited ethnic identity in Laos, Thailand and China* (Keyes, 1993) ว่าราวศตวรรษที่ 16-18 ประชากรตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำโขงส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่าและจีน ต่อมาเมื่อพม่ากับจีนเริ่มอ่อนแอลง ขณะที่สยามเริ่มมีอำนาจแผ่ขยายมากขึ้นจนสามารถรวมเอาเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน น่าน และหลวงพระบางเข้ามาอยู่ใต้อาณัติและในช่วง ค.ศ.1804, 1848, 1855-1856 สยามก็สามารถรวมเชียงตุงและสิบสองปันนาเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองด้วย แม้ว่าสยามจะมีอำนาจเหนือชาวไทเขินและชาวไทลื้อในดินแดนดังกล่าวอยู่ไม่นาน แต่สยามก็สามารถชักจูงให้คนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในสิบสองปันนาให้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในลาว ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสยามได้ ต่อมาในศตวรรษที่ 19 เมื่อสยามเสียดินแดนให้กับอังกฤษและฝรั่งเศส ทำให้ประชากรในตอนกลางของแม่น้ำโขงได้แบ่งออกเป็นรัฐใหญ่ 4 รัฐ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อระบบการเมืองก่อนเข้าสู่ยุคใหม่ (Premodern) ได้แก่ การที่รัฐบาลอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสยืนยันที่จะให้มีการแบ่งเขตแดนของทั้งสองฝ่ายอย่างชัดเจน

หากกล่าวถึงกลุ่มชาวไทลื้อในดินแดนที่เรียกว่า“สิบสองปันนา”แล้ว สามารถย้อนประวัติศาสตร์ไปได้จนถึงศตวรรษที่ 12 เริ่มจากพระยาเจืองหรือพระยาเจื่อง (Phaya Choeng) เป็นเจ้าแผ่นดินพระองค์แรกของรัฐสิบสองปันนา โดยสร้างอาณาจักรขึ้นในปี ค.ศ. 1180 ให้ชื่ออาณาจักรแห่งนี้ว่า “หัวคำเชียงรุ่ง” หมายถึงอาณาจักรแห่งทอง ณ เมืองเชียงรุ่ง เขตแดนของรัฐในขณะนั้นครอบคลุมดินแดนด้านตะวันออกเฉียงเหนือ (เมืองเชียงตุง) ของพม่าปัจจุบัน ดินแดนตอนเหนือของไทย (ล้านนา)และลาว (ลานสัก) รวมไปถึงดินแดนบางส่วนทางตอนเหนือของ

---

* สิบสองปันนาเป็นชื่อเรียกของอาณาจักรที่รวมหัวเมืองต่างๆ ไว้ 12 เมืองใหญ่ การที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่านทำให้สิบสองปันนาแบ่งออกเป็นสองฝั่งคือ ฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง (น้ำของ) ชาวไทลื้อเรียกว่า “ห้าเมืองตะวันตก หกเมืองตะวันออก” หมายถึง 5 เมืองใหญ่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำล้านช้างหรือแม่น้ำโขง และอีก 6 เมืองอยู่ทางฝั่งตะวันตก รวมเมืองเชียงรุ่งอีกเมืองหนึ่ง จึงเป็น สิบสองปันนา ในอดีตแต่ละเมืองจะมีหัวเมืองใหญ่ 12 เมืองคอยดูแลเมืองเล็กที่อยู่ในเขตการปกครองซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงหรืออยู่ในแอ่งที่ราบเดียวกัน โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขเรียกว่า “เจ้าแสนหวีฟ้า” ประทับอยู่ที่เมืองเชียงรุ่ง

ในจำนวนหัวเมืองทั้งหมดประกอบขึ้นด้วยเมืองเล็กหลายเมือง โดยมีเมืองที่สำคัญ ได้แก่ พันนาฝั่งตะวันตก ประกอบไปด้วยเมืองทั้งหมด 16 เมืองได้แก่ เมืองเชียงรุ่ง เมืองฮ่า เมืองแซ่ เมืองลู่ เมืองออง เมืองหลวง เมืองฮุน เมืองพาน เมืองเชียงเจิง เมืองฮาย เมืองเชียงล่อ เมืองงาด เมืองอาง เมืองลำเหนือ เมืองขาง และเมืองบาง พันนาฝั่งตะวันออก ประกอบไปด้วยเมืองต่างๆ 14 เมืองได้แก่ เมืองลำ เมืองบาน เมืองฮิง เมืองบาง เมืองลา เมืองวัง เมืองพง เมืองหยวน เมืองมาง เมืองยี่ปัง เมืองอู่ เมืองอูเหนือ เมืองอู่ใต้ และเมืองเชียงทอง (โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 9-10)

เวียดนาม สิบสองปันนาเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1953 จึงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศจีนและเป็นวาระสุดท้ายของการปกครองแบบดั้งเดิมของรัฐสิบสองปันนา นอกจากจะเป็นประเทศราชของจีนแล้ว สิบสองปันนายังคงตกอยู่ใต้อาณัติของพม่าเป็นบางช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับว่าช่วงใดอาณาจักรใดมีอำนาจเหนือกว่าหรือบางครั้งจะส่งเครื่องบรรณาการให้กับทั้งจีนและพม่าโดยมีคำเปรียบเทียบกับว่า “หัวเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่” หมายถึง จีนเป็นพ่อ พม่าเป็นแม่ ในขณะที่บางครั้งก็อยู่ภายใต้อำนาจของล้านนา ดินแดนแห่งนี้จึงถูกเรียกว่า “เมืองสามฝั่งฟ้า” (โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 8)

นอกจากไทลื้อจะมีถิ่นฐานอยู่ในสิบสองปันนาแล้ว ยังมีการอพยพไปตั้งถิ่นฐานตามดินแดนต่างๆในเอเชียอาคเนย์อีกด้วย ได้แก่

ประเทศพม่า บริเวณเมืองยอง เมืองยู้ เมืองหลวย เมืองเชียงลาบ เมืองไร เมืองพะยาก เมืองโก เมืองโต้น เมืองเลน และเมืองเชียงตุง

ประเทศเวียดนาม มีชุมชนไทลื้ออาศัยอยู่ที่เมืองบินลูห์ เมืองถน และบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำดำตามแนวพรมแดนที่ติดต่อกับจีน

ประเทศลาว ไทลื้อตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำต่างๆทางภาคเหนือของลาว ได้แก่ แถบเมืองสิงห์ เมืองหลวงพูกา เมืองลงในแขวงหลวงน้ำทา เมืองอุเหนือ อุใต้ งามเหนือ งามใต้ บุนเหนือ บุนใต้ในแขวงพงสาลี เมืองไซ เมืองแบง เมืองฮุก เมืองหงสาในแขวงอุดมไซ เมืองเงิน เมืองเชียงฮอน เชียงลม และเมืองหงสาในแขวงไชยยะบุรี นอกจากนี้ยังตั้งชุมชนอยู่รอบ ๆ เมืองหลวงพระบางและกระจายกันอยู่แถบลุ่มน้ำอูและแม่น้ำโขง ในแขวงหลวงพระบางและแขวงบ่อแก้วอีกหลายหมู่บ้าน

ประเทศไทย มีชาวไทลื้อตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคเหนือ ในเขตจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง น่าน พะเยา และแพร่ การตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อตามหัวเมืองต่างๆดังกล่าวมีทั้งเหตุผลทางการเมืองระหว่างรัฐ ตามนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ของกองทัพเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยการนำของเจ้ากาวิละ ที่ได้ยกทัพไปตีสิบสองปันนาแล้วถือโอกาสอพยพผู้คนลงมาสู่บ้านเมืองเพื่อตัดกำลังของข้าศึกและป้องกันไม่ให้กองกำลังของพม่าที่ถูกขับไล่ออกจากล้านนาไปใช้หัวเมืองต่างๆในสิบสองปันนาเป็นที่ซุ่มกำลังแล้วกลับมาโจมตีหัวเมืองฝ่ายเหนืออีก ในขณะที่ชาวไทลื้อบางส่วนได้อพยพเพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง เพื่อค้าขาย การติดตามญาติพี่น้อง การแต่งงาน การแสวงหาที่ทำกินที่เหมาะสม รวมไปถึงการลี้ภัยทางการเมืองภายหลังจากจีนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบอบคอมมิวนิสต์

สำหรับชุมชนไทลื้อในภาคเหนือมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดต่างๆ ดังนี้ (โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 40-42)

จังหวัดเชียงใหม่ มีชุมชนไทลื้ออยู่ที่บ้านเมืองลวง ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด ซึ่งเป็นชาวไทลื้อที่อพยพมาในรุ่นแรกๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนและ

บ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง นอกจากนี้ก็ยังมีชุมชนหมู่บ้านไทลื้อที่อำเภอสันกำแพงและอำเภอสันทราย

จังหวัดลำพูน เป็นจังหวัดที่ชาวไทลื้ออพยพเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุด ส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองยอง ตั้งหมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอเมือง อำเภอป่าซาง อำเภอบ้านโฮ้ง อำเภอแม่ทา อำเภอเถิน และกิ่งอำเภอทุ่งหัวช้าง

จังหวัดเชียงราย มีชาวไทลื้อที่บ้านห้วยเม็ง บ้านท่าข้าม และบ้านศรีดอนชัย ในเขตอำเภอเชียงของ บ้านไม้ลุงชน และบ้านสันบุญเรือง อำเภอแม่สาย บ้านโป่งแดง ตำบลห้วยทรายขาว และบ้านกล้วยแม่แก้ว ตำบลมะเค็ด อำเภอพาน

จังหวัดพะเยา มีชาวไทลื้ออาศัยอยู่ที่อำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน

จังหวัดน่าน มีหมู่บ้านไทลื้อกระจายอยู่ทั่วไปในเขตอำเภอเมือง อำเภอท่าวังผา อำเภอปัว อำเภอเชียงกวาง อำเภอทุ่งช้าง กิ่งอำเภอทุ่งหลวง และกิ่งอำเภอแม่จริม

จังหวัดแพร่ มีชาวไทลื้ออาศัยอยู่ที่อำเภอเมืองและอำเภอสูงเม่น

จังหวัดลำปาง มีหมู่บ้านไทลื้อที่อำเภอเมืองและอำเภอแม่ทะ

2.2.2 การตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทลื้อในพื้นที่ศึกษา

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลการตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของไทลื้อในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ไทลื้อในเขตอำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ไทลื้อในเขตอำเภอแม่สายและอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย และไทลื้อในเขตอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีรายละเอียดดังนี้

2.2.2.1 ไทลื้อในเขตอำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเชียงคำ เป็นชาวไทลื้อที่ถูกกวาดต้อนมาจากสิบสองปันนาในสมัยพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน โดยนิยมตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อเมืองเดิม เช่น บ้านหยวน บ้านม่วง บ้านเชียงคาน บ้านลำ ฯลฯ ในขณะที่บางส่วนอพยพมาจากเมืองเชียงม่วน จังหวัดพะเยาและเมืองปัว จังหวัดน่าน เพื่อมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในอำเภอเชียงคำ ต่อมาใน พ.ศ. 2495 มีครอบครัวไทลื้อจากบ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านแวนพัฒนาอีกประมาณ 20 ครอบครัว นอกจากนี้ไทลื้อกลุ่มนี้ยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับไทลื้อที่เมืองคอบ ในเขตประเทศลาวปัจจุบันอีกด้วย (โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 46-47)

ไทลื้อเชียงม่วน มีนิทานเล่าขานสืบต่อกันมาว่า “พระยานูน” แห่งเมืองน่านเป็นผู้สร้างเมืองเชียงม่วน โดยเสด็จออกล่าช้างป่าและทราบข่าวช้างป่าตัวนั้นเป็นช้างเผือกคู่บารมีของพระมหากษัตริย์ ออกหากินในป่าระหว่างเขตแดนเมืองน่านและเมืองพะเยา พระยานูนได้ติดตามช้างเผือกเข้าไปถึงเขตแดนเมืองปง ซึ่งเป็นหัวเมืองขึ้นต่อจังหวัดน่านและจับช้างเผือก

เชือกนั้นได้ พระยานุ่นและบริวาร นำช้างเดินทางรอนแรมมาถึงหมู่บ้านหนึ่งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำยม และอาบน้ำประดับประดาตกแต่งด้วยเครื่องทรงเตรียมการฉลองช้างเผือกคู่บารมี ภาษาพื้นเมืองเรียกการอาบน้ำตกแต่งอย่างวิจิตรบรรจงเช่นนี้ว่า “สระสลุง” (หมู่บ้านซึ่งเป็นสถานที่ตั้งค่ายพักแรมดังกล่าว จึงมีชื่อว่า “บ้านสระสลุง” แต่ปัจจุบันเรียกสั้น ๆ ว่า “บ้านสระ”) พระยานุ่นจัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ มีมหรสพหลายอย่างซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในแถบนี้ ประชาชนที่มาร่วมงานต่างรู้สึกพอใจสนุกสนานยิ่งนักและเพื่อเป็นการระลึกถึงการเฉลิมฉลองพระยานุ่นจึงให้สร้างเมืองขึ้นมาแล้วให้ชื่อว่า เมืองเชียงม่วน แปลว่า เมืองสนุก (โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 47)

ในขณะที่นักวิชาการบางท่านได้ให้ความเห็นว่า เชียงม่วน ชื่อที่ใช้ในปัจจุบัน น่าจะเป็นชื่อเรียกในบัญชีเมืองโบราณ สมัยขุนเจืองธรรมิกราช (โอรสขุนจอมธรรม ครองเมืองภูกามยาว มีพระชนม์อยู่ระหว่าง พ.ศ. 1714 – 1790) จากคำว่า “เมืองมวน” ตามบัญชีเมืองในสมัยโบราณ 23 หัวเมือง (โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 47)

จากตำนาน *ราชวงศ์ปกรณ์พงศาวดารเมืองน่าน* ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่าน (โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 48) ระบุว่าเมื่อ พ.ศ. 2399 ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้กวาดต้อนครอบครัวลี้ภัยเมืองพง เขตสิบสองปันนา ซึ่งเวลานั้นอยู่ในบังคับของฮ่อให้เข้ามาอยู่ในเขตเมืองน่านประมาณ 1,000 คน และได้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองเชียงม่วนและเมืองเชียงคำ ในขณะที่ชาวบ้านบางคนระบุว่าประมาณปี พ.ศ. 2399 พระเจ้าสุริยพงษ์ ผริตเดช (สุริยะ ณ น่าน) ได้ยกทัพไปปราบข้าศึกที่เมืองเชียงตุง ได้พบเห็นเผ่าไทลื้อกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีประเพณีวัฒนธรรม มีนิสัยใจคอ เยือกเย็น อดทน ขยันขันแข็ง รักความสงบ แต่ตกอยู่ในอำนาจจีนฮ่อ 1,000 คน พวกจีนฮ่อใช้ระบบทารุณโหดร้ายต่อเผ่าไทลื้อด้วยวิธีต่าง ๆ พระองค์ได้พิจารณาหาทางช่วยเหลือให้พ้นจากอิทธิพลจีนฮ่อ จึงได้กวาดต้อนชาวไทลื้อสิบสองปันนา ครั้งแรกมาอยู่บ้านหวาง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เป็นเวลา 7 ปี ต่อมาทรงวิตกว่าชาวไทลื้อจะพากันอพยพไปอยู่ที่เดิมอีก จึงได้อพยพชาวไทลื้อดังกล่าว ไปอยู่อำเภอเชียงม่วน ซึ่งขึ้นกับจังหวัดน่านในสมัยนั้น นอกจากนี้ในเวลาต่อมายังมีไทลื้อกลุ่มพญาคำและพญาชนะ ซึ่งได้อพยพผู้คนลงมาจากเมืองมาง ในสิบสองปันนา มาสร้างบ้านเรือนในเขตเมืองเชียงม่วนเพิ่มเติมอีก

ไทลื้ออีกกลุ่มหนึ่งจำนวน 22 ครอบครัว ประมาณ 100 คนเศษมาจากเมืองพง สิบสองปันนาเช่นกัน ซึ่งมีพ่อเฒ่าแสน มังคละ เดินทางลงมาสร้างหมู่บ้านในบริเวณทุ่งใกล้ริมฝั่งน้ำนี้ และตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านแพทย์ ตามหมู่บ้านเดิมในเมืองพง เมื่อชาวไทลื้อกลุ่มพ่อเฒ่าแสนกลุ่มพญาคำและพญาชนะ ตั้งถิ่นฐาน ณ เมืองเชียงม่วนแล้ว ภายหลังมีชาวไทลื้อจากท้องที่จังหวัดน่านปัจจุบัน เช่น อำเภอท่าวังผา อำเภอนาน้อย เคลื่อนย้ายลงมาสมทบอีกเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประชากรชาวไทลื้อในอำเภอเชียงม่วนขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้ที่ทำการมีจำกัด ผนวกกับการประสบอุทกภัยบ่อยครั้ง ความเป็นอยู่ไม่อุดมสมบูรณ์ตามเดิม พญาคำ

และพญานะจึงได้นำทาสจำนวนหนึ่ง อพยพไปหาที่ทำกินใหม่ที่อำเภอเชียงคำ สร้างหมู่บ้านใหม่แล้วตั้งชื่อตามหมู่บ้านเดิมในเชียงม่วน เช่น บ้านนาง บ้านแพด ฯลฯ ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2431 ชาวทาสอีกส่วนหนึ่งก็ได้อพยพจากอำเภอเชียงม่วนไปตั้งถิ่นฐานที่อำเภอเชียงคำเพิ่มเติมอีกหลายหมู่บ้าน

วันที่ 18 มิถุนายน 2512 ได้มีประกาศยกฐานะพื้นที่เขตตำบลเชียงม่วน ตำบลบ้านมา ตำบลสระ ขึ้นมาเป็น “กิ่งอำเภอเชียงม่วน” และได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็น อำเภอเชียงม่วน จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2517 ต่อมาในพ.ศ. 2520 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติจัดตั้ง จังหวัดพะเยา อำเภอเชียงม่วนจึงถูกโอนย้ายมาเป็นอำเภอในเขตการปกครองของจังหวัดพะเยาจนถึงปัจจุบัน (โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 48-50)

2.2.2.2 ทาสในเขตอำเภอแม่สายและอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ชาวทาส
ในเขตอำเภอแม่สายส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเกาะทราย ตำบลเกาะช้างและหมู่บ้านไม้ลุงชน ตำบลแม่สาย เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองต่างๆในสิบสองปันนา ในช่วง พ.ศ. 2475-2492 เนื่องจากเหตุการณ์ความไม่สงบในมณฑลยูนนานของจีน เมื่อแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐานมีประมาณ 50 หลังคาเรือน ต่อมาเมื่อเกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของอำเภอแม่สาย ทำให้มีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อค้าขายและมีชาวไทยวนเข้ามาแต่งงานกับชาวทาสในหมู่บ้าน จากนั้นเมื่อจีนเปลี่ยนแปลงการปกครองก็มีชาวไทยใหญ่และไทลื้ออพยพเข้ามาอาศัยในอำเภอแม่สายมากขึ้น จึงทำให้เกิดการขยายตัวจนกลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ (ราญ ฤนาทและชวลีพร วิมุขตานนท์, 2530: 23-28) ปัจจุบันประชากรชาวทาสในหมู่บ้านได้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับคนไทยวนในพื้นที่และส่วนใหญ่เรียกตัวเองว่าคนเมือง จนยากที่จะแยกแยะความเป็นชาวทาสได้อย่างชัดเจนได้ (ประสิทธิ์ ดวงเพชร, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2552)

ใน พ.ศ. 2495 มีชาวทาสกลุ่มหนึ่งในรัฐฉาน ประเทศพม่าได้อพยพเข้าสู่ภาคเหนือของประเทศไทย สาเหตุสำคัญมาจากความเดือดร้อนที่ได้รับจากการสู้รบระหว่างกองทัพรัฐบาลพม่ากับกองทัพก๊กมินตั๋งหรือกองทัพจีนคณะชาติ ชาวทาสที่อพยพเข้ามาในช่วงนี้ส่วนมากมาตั้งถิ่นฐานร่วมกับชาวทาสที่บ้านเกาะทรายและบ้านไม้ลุงชน หลังจากพักอาศัยอยู่ที่นี้ในช่วงเวลาหนึ่ง ชาวทาสบางคนครอบครัวก็ค่อยๆอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งบ้านเรือนร่วมกับญาติพี่น้องในท้องที่อื่นในเขตจังหวัดเชียงราย มีทั้งที่อพยพไปอยู่ในบริเวณใกล้เคียงคือเขตอำเภอแม่สายเหมือนกัน ได้แก่ หมู่บ้านเวียงพาน ตำบลเวียงพาน รวมไปถึงหมู่บ้านสันมะแพน ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวยด้วย หมู่บ้านสันมะแพนเป็นหมู่บ้านชาวทาสที่แรกเริ่มอพยพออกจากอำเภอแม่สายมาตั้งบ้านเรือนเพียงไม่กี่หลังคาเรือน ต่อมาก็มีการอพยพแบบค่อยๆเคลื่อนย้ายครั้งละ 1-2 ครอบครัว ซึ่งมีทั้งชาวทาสจากอำเภอพาน อำเภอแม่จัน และอำเภอเชียงแสนที่เข้ามาตั้ง

บ้านเรือนอยู่ร่วมกับพี่น้องในหมู่บ้าน จนทำให้หมู่บ้านสันมะแพนกลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ในปัจจุบัน (สมบัติ บุญคำเอียง, 2546: 358-364)

2.2.2.3 ไทลื้อในเขตอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ถิ่นเดิมของชาวไทลื้อในเมืองน่านอยู่บริเวณชายแดนที่บรรจบกันของสิบสองปันนา เชียงตุง ลาว และล้านนา ได้แก่ เมืองลำ เมืองเลน เมืองซอน เมืองยอง เมืองยู่ เมืองหลวย เชียงแขง เมืองสิง เชียงลาบ เมืองเงิน เมืองพวน และเมืองงอบ (โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 45) ส่วนการอพยพและตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อในเมืองน่านนั้น รัตนพร เศรษฐกุล (2538: 5) ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ภายหลังจากล้านนาเป็นอิสระจากอำนาจพม่า กระบวนการฟื้นฟูบ้านเมืองของน่านนับว่าเริ่มช้ากว่าที่อื่น หลังจากเจ้าอนันตวรปัญญา (พ.ศ. 2325-2353) เจ้าหลวงเมืองน่านขอสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2331 น่านก็เริ่มนโยบายเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมืองตามพระยาภาววิละบ้าง ทั้งโดยสันติวิธีและโดยการใช้อำนาจกดดัน

พงศาวดารเมืองน่าน กล่าวถึงการอพยพและการกวาดต้อนชาวไทลื้อจำนวนมากมาสู่เมืองน่าน ตั้งแต่ พ.ศ. 2333 มีชายของหรือชาวไทลื้อจากเมืองยองจำนวน 600 คนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่าน ใน พ.ศ. 2334 เจ้าหลวงเชียงของนำราษฎรจำนวน 500 ครัวเรือนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในน่านโดยสมัครใจ ใน พ.ศ. 2348 เจ้านายเมืองน่านยกกองทัพไปตีสิบสองปันนา แล้วนำเอาเจ้านายขุนนางลื้อพร้อมเครื่องบรรณาการไปกรุงเทพฯ และใน พ.ศ. 2355 เจ้านายเมืองน่านกวาดต้อนคนจากเมืองลำ เมืองพง เมืองเชียงแขง และเมืองหลวงภูคาเข้ามาอีกประมาณ 6,000 คน ในเอกสารตะวันตกระบุว่าในปีนี้น่านได้บุกโจมตีเมืองสิง เมืองมาง เมืองพง และเมืองล่า ต่อมาเมืองสิงซึ่งเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์และเป็นที่ต้องการของเมืองน่านถูกเจ้าเมืองเชียงแขงอพยพผู้คนมายึดครองและตั้งถิ่นฐานเพราะเมืองเชียงแขงมีปัญหาความอดอยากขาดแคลน ในขณะที่เมืองสิงนั้นประชากรถูกอพยพออกไปอยู่ที่น่านและที่อื่นๆ น่านจึงใช้กำลังเข้าบังคับให้เจ้าเมืองเชียงแขงซึ่งครองเมืองสิงอยู่ยอมสวามิภักดิ์ในปี พ.ศ. 2431 (โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 43-44)

สงครามเชียงตุง (พ.ศ. 2393-2397) เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้มีการอพยพเจ้านายและไพร่พลลื้อมาสู่ล้านนา เมืองน่านส่งกองกำลังไปร่วมกับกองทัพไทยและกองกำลังของเมืองอื่นๆทำสงครามเพื่อยึดครองเชียงตุง โดยมีสาเหตุมาจากการที่เจ้านายเมืองเชียงรุ่งเกิดการทะเลาะแย่งชิงอำนาจกันเองแล้วหนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ไทย ขุนนางข้าราชการไทยเห็นว่าการจะขยายอำนาจเข้าไปเชียงรุ่งนั้น จำเป็นต้องยึดครองเชียงตุงให้ได้เสียก่อน จึงได้ส่งกองทัพใหญ่ไปเพื่อยึดครองเชียงตุง ในสงครามครั้งนั้นเมืองน่านได้กวาดต้อนเอาผู้คนจากสิบสองปันนามาอยู่เมืองน่าน ปีถัดมาน่านก็ได้คนจากเชียงแขงเข้ามาอีก การอพยพโยกย้ายของชาวไทลื้อในระยะหลังจากนี้เกิดจากความต้องการหนีสงครามและปัญหาทางการเมืองจากที่ตั้งของเมืองน่านซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับสิบสองปันนาและลาว ทำให้น่านได้รับพลเมืองไทลื้อของ

ทั้งสองดินแดนเข้ามาอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามการตั้งถิ่นฐานของชาวลื้อในหมู่บ้านต่างๆเหล่านี้ก็ไม่ถาวรตายตัว มักมีการอพยพโยกย้ายถิ่น โดยเหตุผลส่วนตัวหรือทางครอบครัว อาทิ ผู้ชายแต่งงานแล้วย้ายไปอยู่บ้านภรรยาที่หมู่บ้านของภรรยา ตามธรรมเนียมของไทยลื้อและไทยวนหรือโดยเหตุผลทางเศรษฐกิจที่มีปัญหาที่ทำกินและปัญหาภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม น้ำแล้งที่ดินทำกินไม่อุดมสมบูรณ์ จึงทำให้มีการขยายชุมชนของชาวลื้อออกไปจากพื้นที่เดิม (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538: 5, 9-10)

2.3 การนับถือผีของไทยวนและไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบน

ความเชื่อเกี่ยวกับผีसांगเทวดา (Animism) เป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติลักษณะหนึ่ง นับเป็นความเชื่อที่มีความสำคัญต่อชาวล้านนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การนับถือผีในล้านนามีหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ประจำบ้านเรือน ผีอารักษ์ประจำหมู่บ้านและผีอารักษ์เมือง ผีเจ้านายหรือผีวีรบุรุษ ผีครู เป็นต้น ซึ่งผีแต่ละประเภทมักมีหน้าที่และมีบทบาทแตกต่างกันไป

ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อที่มีความสำคัญต่อชาวไทยวนในล้านนามาก วิธีชีวิตและการประกอบพิธีกรรมหลายพิธีกรรมก็มักมีผีเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ ความเชื่อเรื่องผีเป็นจารีตดั้งเดิม ดังปรากฏใน *ตำนานสิบห้าราชวงศ์* ซึ่งกล่าวถึงสมัยของพระเจ้าดิสกุมารหรือพระเจ้าสามฝั่งแกน ว่าได้แก้ปัญหาระเบิดเมืองด้วยการบูชาผีอารักษ์เมือง นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ที่สะท้อนผลของการไม่นับถือผีในยุคสมัยของพระเมกุฎิ (เจ้าฟ้าแมงกุ) แห่งเมืองนาย พระองค์เป็นเชื้อสายของขุนเครือ ราชบุตรพระยามังราย ปกครองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ.2084-2101 นับเป็นกษัตริย์พระองค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายที่ปกครองเชียงใหม่ก่อนตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ในยุคสมัยของพระองค์เมืองเชียงใหม่เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสายมาก จนประชาชนและขุนนางต้องอาราธนาสมเด็จพระเจ้าสามฝั่งแกนไปกราบทูลให้ทรงทราบที่ บ้านเมืองจะพินาศฉิบหาย ด้วยพระองค์ได้ละทิ้งจารีตประเพณีดั้งเดิมของบ้านเมืองและการกระทำบางอย่างของพระองค์ก็เป็นเหตุให้เมืองเสื่อม ภาษาล้านนาเรียกว่า “ต้องซิด” สมเด็จพระเจ้าสามฝั่งแกนก็ได้กราบทูลให้พระองค์ทรงปฏิบัติตามจารีตประเพณีของล้านนา ทั้งนี้เพราะพระเมกุฎิและขุนนางมาจากเมืองนายทำให้มีวัฒนธรรมบางอย่างแตกต่างจากล้านนา การกระทำบางอย่างคนเมืองนายถือว่าไม่เสียหาย แต่คนล้านนาถือว่าเป็นความเสื่อม

จากหลักฐาน *ตำนานเชียงใหม่ ฉบับวัดหมื่นล้าน* พ.ศ. 2519 กล่าวว่าเมืองเชียงใหม่เสื่อมเพราะการกระทำของพระเมกุฎิและขุนนางของพระองค์หลายประการ อาทิ พระเมกุฎิอนุญาตให้สร้างกำแพงใหม่ล้อมกำแพงเก่าในลักษณะของราหูอมจันทร์ อนุญาตให้ประชาชนกวนน้ำและระบายน้ำในหนองบัว 7 กอซึ่งเป็นหนองน้ำที่สำคัญของเมืองให้แห้ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี ได้แก่ การที่พระองค์ห้ามประชาชนบูชาดวงเสวยดา อารักษ์ เสาอินทขิล และผีบ้านผีเมือง ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญของคนล้านนา ทำให้เทพดาไม่ปกป้องอารักษ์

บ้านเมือง นอกจากนี้พระเมกุฏิยังไม่ควบคุมดูแลขุนนางพม่าที่มาจากเมืองนาย อนุญาตให้ประชาชนนำศพผ่านออกทางประตูข้างเผือก อ้อมไปทางแจ้งหัวริน ผ่านประตูสวนดอก และแจ้งกู่เอื้องแล้วจึงเผา เชื่อว่าเป็นการย้ายอายุเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งขุนนางยังอนุญาตให้ประชาชนบางคนเผาศพภายในกำแพงเมือง ริมฝั่งแม่น้ำ บริเวณเกาะและในวัด ซึ่งไม่เคยทำกันมาก่อนและยังอนุญาตให้ประชาชนนำโลงศพที่เผาแล้วเหลือแต่โลงให้นำกลับเข้ามาในเมือง ถือว่าเป็นการทำผิดจารีตประเพณีเดิม การกระทำทั้งหมดของพระเมกุฏิและขุนนาง คนล้าหนาเชื่อว่าเป็นเหตุให้บ้านเมืองเสื่อม ดังนั้นเมื่อพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาโจมตี จึงเสียเมืองแก่พม่าโดยง่าย (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2526: 280-281)

ความเชื่อเรื่องผีมีความสำคัญต่อชาวไทยลื้อไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาวไทยวน ผีมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของฮีตบ้านครองเมืองของชาวไทยลื้อ ดังเป็นจารีตว่าเมื่อตั้งหมู่บ้านแล้วต้องตั้งนายบ้านปกครอง ในขณะที่เดียวกันต้องตั้งใจบ้านและเทวดาบ้านควบคู่กันไป นายบ้านในฐานะผู้นำทางการเมืองการปกครองได้รับผลตอบแทนเป็นภาษี ส่วนแบ่งผลผลิต ค่าปรับและแรงงานเกณฑ์ ส่วนเทวดาบ้านได้รับการเลี้ยงบ้าน โดยมีเครื่องเช่นสังเวทตามจารีตโบราณที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา งานพิธีสำคัญ ๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่หรืองานแต่งงานจะต้องเอาเนื้อสัตว์ในเช่นสังเวทเทวดาบ้าน สำหรับระดับเมืองระบุไว้ว่าทุก ๆ ปีจะต้องมีการเลี้ยงเทวดาเมืองโดยใช้ควาย (โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 101)

ความเชื่อเรื่องผีนับเป็นจารีตของชาวไทยลื้อก่อนรับพุทธศาสนา แม้ภายหลังที่รับพุทธศาสนาแล้วชาวไทยลื้อก็ได้นำแนวความคิดสองฝ่ายมาผสมผสานกันจนเกิดเป็นรูปแบบแนวคิดของตัวเอง สังเกตได้จากวิธีการปฏิบัติตนในการเป็นชาวพุทธที่นิยมการทำบุญ ถวายทานด้วยอาหาร ผ้า เพดาน ตุ้ม เป็นต้น แต่ในการทำบุญก็แฝงคติความเชื่อเรื่องผีไปด้วย เช่น การถวายตุ้มเพื่อให้ผลบุญได้ส่งไปถึงผีบรรพบุรุษ หรือแม้แต่การเปลี่ยนชื่อเรียกผีว่า “เทวดา” ก็เป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับความคิดของพุทธศาสนาแต่วิธีปฏิบัติส่วนใหญ่ไม่เปลี่ยนแปลง แม้ชาวไทยลื้อจะนับถือพุทธศาสนาแต่ไม่นิยมมีหิ้งพระไว้ที่บ้าน เพราะเห็นว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ควรมีไว้บูชาเฉพาะในวัดวาอาราม ที่บ้านจึงมีเฉพาะหิ้งผีเอินหรือผีเรือน เทวดาเรือนติดอยู่บนฝาผนังของห้องใหญ่หรือห้องนอนของเจ้าของบ้าน ทำหน้าที่ปกป้องรักษาคนในครอบครัวนั้น ๆ (โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 101)

อย่างไรก็ตาม การจำแนกประเภทผีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ให้เฉพาะเจาะจงนับว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง เนื่องจากปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีในล้านนามีความหลากหลาย ซับซ้อนและสับสนมาก เส้นแบ่งของผีแต่ละประเภทอาจไม่ชัดเจนเหมือนในอดีต เนื่องจากบางหมู่บ้านอาจเรียกผีอารักษ์ว่าผีเจนนบ้านเจนมือง ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง ในขณะที่บางหมู่บ้านก็จัดให้ผีเสื้อวัด ผีเหมืองฝาย ผีนาเป็นผีอารักษ์ด้วย เพราะเป็นผีเจ้าที่ประจำสถานที่ต่างๆ เหล่านั้น เป็นต้น ทั้งนี้คงสืบเนื่องมาจากปัญหาในการเรียกชื่อและมีรายละเอียดของประเพณีและพิธีกรรมที่ทั้งเหมือนและแตกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีหลายกลุ่มในล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นับตั้งแต่ช่วง

กลางพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อันเป็นเวลาของการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังจากเกิดสงครามครั้งใหญ่กับพม่า ได้มีการกวาดต้อนและการอพยพของกลุ่มชนต่างๆเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาเป็นจำนวนมาก ทำให้คติการนับถือผีของกลุ่มชนเหล่านั้นกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของคติความเชื่อของไทยวนล้านนาและเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมจนยากที่จะสืบสาวถึงที่มาดั้งเดิมได้ อีกทั้งในระดับสังคมเมืองที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ก็ได้มีผลให้คติในการนับถือผีเปลี่ยนแปลงและมีความซับซ้อนไปตามสภาพสังคมด้วย (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 118) จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยเองพบว่าความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยวนและไทลื้อในพื้นที่ศึกษาก็มีความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลการนับถือผีของชาวไทยวนและไทลื้อมาจำแนกประเภทรวมกัน พร้อมทั้งอภิปรายนำเสนอข้อมูลในภาพรวมของการนับถือผีในล้านนา

โดยปกตินักวิชาการส่วนใหญ่ที่สนใจศึกษาผีของล้านนามักจะแบ่งประเภทของผีออกเป็น 2 กลุ่มกว้างๆ คือ ผีดีและผีร้าย เป็นการพิจารณาจากลักษณะพฤติกรรมของผีที่มีต่อมนุษย์ ซึ่งการใช้เกณฑ์ดังกล่าวผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเป็นการจำแนกที่กว้างเกินไปและยังมีความลึกลับอยู่เนื่องจากผีดีบางประเภทหากไม่พอใจการกระทำของมนุษย์ก็อาจกลายสภาพเป็นผีร้ายก็ได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอจำแนกประเภทของผี โดยใช้เกณฑ์เรื่องบทบาทและหน้าที่ของผีตามความเชื่อของชาวไทยวนและไทลื้อในล้านนา สามารถจำแนกความเชื่อเรื่องผีที่สำคัญได้ 4 ประเภท ดังนี้

- 2.3.1 ผีบรรพบุรุษ
- 2.3.2 ผีอารักษ์
- 2.3.3 ผีครู
- 2.3.4 ผีอื่นๆทั่วไป

2.3.1 ผีบรรพบุรุษ

ผีบรรพบุรุษ คือวิญญาณของบรรพชนในตระกูลที่ยังไม่ไปไหน คอยวนเวียนปกป้องรักษาลูกหลานให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆอยู่ ผีบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยวนและไทลื้อในล้านนามีชื่อเรียกและระดับความสำคัญต่อชุมชนหลายระดับ อาจจำแนกได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

2.3.1.1 ผีบรรพบุรุษประจำสายตระกูล ได้แก่ ผีของบรรพบุรุษประจำสายตระกูลที่มีการนับถือในหมู่วงศ์ญาติเดียวกัน มีบทบาทและหน้าที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติ ผีบรรพบุรุษกลุ่มนี้ที่สำคัญได้แก่

2.3.1.1.1 ผีปู่ย่า คติความเชื่อเรื่องการนับถือผีปู่ย่าเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมของชาวไทยวนล้านนามาตั้งแต่โบราณโดยมีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า ในอดีตเวลาพ่อแม่ตายไปลูกหลานไม่มีโอกาสได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ที่วัด อาจเนื่องจากวัดอยู่ไกลบ้านหรือใน

หมู่บ้านไม่มีวัด แต่ด้วยความรักและความห่วงใยพ่อแม่ ลูกหลานจึงสร้างศาลเพียงตาขึ้นเพื่อ
 บวงสรวงอัญเชิญวิญญาณของพ่อแม่ให้มาอยู่ในศาล (มณี พยอมยงค์, 2547: 113) การนับถือผี
 ปู่ย่ามีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการสืบเชื้อสายและการนับเครือญาติ คนที่นับถือผีปู่ย่าเดียวกัน
 จะเรียกว่าเป็นกลุ่มผีวงศ์เดียวกันและมีข้อห้ามแต่งงานในวงศ์ที่ถือผีเดียวกันนั้นด้วย การนับถือ
 ผีปู่ย่าจะเป็นการสืบทอดทางสายมารดา ด้วยความเชื่อว่าฝ่ายหญิงเป็นผู้มีหน้าที่ในการถือผี
 มากกว่าฝ่ายชาย ดังนั้นจึงมีการถ่ายทอดเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น โดยฝ่ายหญิงเมื่อมีสามีและแยก
 ย้ายไปตั้งครอบครัวใหม่ก็จะเอาผีไปด้วย นอกจากนี้ในสายตระกูลเดียวกันก็จะเลือกผู้หญิงที่
 อารุโสสูงที่สุดในตระกูลเป็นผู้สืบทอดและประกอบพิธีกรรม เรียกว่า “เค้าผี (เก้าผี)”

ตระกูลที่เป็นผีเดียวกันจะมีหอผีหรือหิ้งผีตั้งอยู่ที่บ้านเค้าผี เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางใน
 การประกอบพิธีกรรมของสายตระกูลร่วมกัน นอกจากนี้สมาชิกคนอื่นในสายตระกูลเดียวกัน
 จะต้องมีหิ้งผีปู่ย่าอยู่ในบ้านด้วย โดยนิยมตั้งไว้บนหัวนอนของเจ้าของบ้าน สูงจากพื้นประมาณ
 2 เมตร ถือว่าเป็นของสูง เฉพาะผู้อาวุโสหรือพ่อแม่เท่านั้นที่จะเกี่ยวข้องกับหิ้งผีปู่ย่าได้ เด็กๆ
 ห้ามเข้าไปใกล้หรือเล่นเกะกะ ในครอบครัวที่เคร่งครัดมากจะจัดสำรับกับข้าวเช่นไหว้ทุกวัน
 เพราะเชื่อว่าหากเลี้ยงไม่ดีเท่าที่ควรแล้ว ผีปู่ย่าจะอดอยากและอาจทำโทษให้ครอบครัว
 เจ็บตรอนได้ (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 121) นอกจากนี้ผีปู่ย่ายังมีบทบาทควบคุมจริยธรรมและ
 พฤติกรรมทางเพศของคนในสังคมล้านนา กรณีที่มีการทำผิดจารีตประเพณี เช่น การล่วงละเมิด
 ทางเพศ การถูกเนื้อต้องตัวกันก่อนแต่งงาน การก่ียวพาราตีชายอื่นที่ไม่ใช่สามีของตน เป็นต้น
 เรียกว่า “การผิดผี” เชื่อว่าผีปู่ย่าจะลงโทษทำให้เกิดอาเพศและการเจ็บไข้ได้ป่วยของคนใน
 ครอบครัวนั้นได้

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีปู่ย่า โดยทั่วไปจะมีพิธีกรรมการเลี้ยงผี คือ การจัดอาหาร
 คาวหวานมาเช่นสังเวชเป็นประจำอย่างน้อยปีละครั้ง เพื่อสักการบูชาหรือขอบคุณผีปู่ย่าที่ได้
 ช่วยคุ้มครองรักษาลูกหลานหรือขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกินไปในช่วงปีที่ผ่านมา การเลี้ยงผีปู่ย่า
 อาจทำได้ 2 ระดับ ระดับแรกคือ ระดับกลุ่มเครือญาติ เป็นการเลี้ยงผีหอหรือเลี้ยงผีที่บ้านเค้าผี
 (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 123) นับเป็นงานใหญ่ที่เปิดโอกาสให้เครือญาติมารวมชุมนุมกัน ปกติ
 จะกำหนดเลี้ยงในช่วงเดือน 7- เดือน 9 (เมษายน-มิถุนายน) ของทุกปี หรืออาจจัดในวัน
 สงกรานต์ ถือว่าเป็นการมารดน้ำดำหัวผีปู่ย่า พร้อมกับรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่และเค้าผีด้วย
 (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512 :88) พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าของบางตระกูลอาจเป็นเพียงการเช่นไหว้
 เท่านั้น ในขณะที่บางแห่งจะมีการเข้าทรงผีปู่ย่าเพื่อมาว่ากล่าวตักเตือนลูกหลาน รวมทั้งช่วยใน
 การทำนายทายทักและรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้ลูกหลานด้วย บางแห่งจะจัดเป็นงานใหญ่ เรียกว่า
 “การพ้อนผี” จะมีร่างทรงหรือร่างทรงของผีปู่ย่าในตระกูลอื่นมารวมชุมนุมด้วย (สุรพล ดำริห์กุล,
 2542: 123) ส่วนการเลี้ยงผีปู่ย่าในระดับที่สองคือระดับครัวเรือน จะให้ผู้อาวุโสในครอบครัวเป็น
 คนเลี้ยง เรียกว่า “การเลี้ยงหิ้งผีปู่ย่า” ด้วยการนำเครื่องเช่นไหว้สังเวชขึ้นวางบนหิ้งผีในเรือน
 จากนั้นกล่าวคำอัญเชิญผีเป็นอันเสร็จพิธี ปกติมักจัดในช่วงวันสงกรานต์ของทุกปี

นอกจากพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีแล้วก็จะมีการเลี้ยงผีปู่ย่าเนื่องในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่หรืองานบวช รวมทั้งการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อแก้บน ในกรณีที่มีคนในตระกูลเจ็บป่วยและมีการบนบานไว้ เมื่อหายจากอาหารป่วยก็ต้องเลี้ยงผีเพื่อแก้บนหรือเมื่อมีบุคคลในตระกูลสมรสกับบุคคลอื่นต้องมีการเลี้ยงผีปู่ย่าเรียกว่า “การใส่ผี” (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 85) รวมไปถึงการเลี้ยงผีปู่ย่าในกรณีที่คนในตระกูลทำผิดผี ซึ่งเรียกว่า “การเสียผี” (มณีพยอมยงค์, 2547: 114)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันได้ลดบทบาทของความสัมพันธ์ในวงศ์ตระกูลลงมากเพราะมีการแต่งงานกับคนจากสังคมภายนอกและการออกไปทำงานที่ห่างไกลจากถิ่นเดิม ตลอดจนการประกอบอาชีพอื่นนอกเหนือจากเกษตรกรรมมากขึ้น ปัจจุบันนี้จึงพบว่าการนับถือผีปู่ย่าได้เล็กลงไปมาก โดยเฉพาะผู้ชายจะไม่สนใจเลย มักเห็นว่าเป็นเรื่องของผู้หญิงและยังคงมีแต่ผู้หญิงสูงอายุในตระกูลเท่านั้นที่ยังคงเห็นว่าผีปู่ย่ามีความสำคัญอยู่ (อาพันธ์ กาญจนพันธ์ุและฉลาดชาย รมิตานนท์, 2533: 132)

2.3.1.1.2 ผีมด ผีเม็ง และ ผีมดซอนเม็ง ผีทั้งสามประเภทนี้จัดอยู่ในผีกลุ่มเดียวกับผีปู่ย่า แต่เนื่องจากมีรูปแบบการนับถือที่ซับซ้อนกว่าผีปู่ย่าทั่วไป ผู้วิจัยจึงขอจำแนกเป็นผีบรรพบุรุษอีกกลุ่มหนึ่งต่างหาก การเรียกชื่อ “ผีมด” และ “ผีเม็ง” นั้นเนื่องจากการนับถือผีบรรพบุรุษของสองสายตระกูลที่แตกต่างกัน (แต่มักถูกเรียกรวมกันว่าผีมดผีเม็ง) หากตระกูลใดที่บรรพบุรุษซึ่งนับถือผีมดกับผีเม็งได้แต่งงานกันและต่างฝ่ายยังไม่ทิ้งการนับถือและการเข้าร่วมในพิธีกรรมของสายตระกูลตน ก็จะเรียกว่า “ผีมดซอนเม็ง”

สำหรับความหมายและความเป็นมาของคำเรียกผีมดนั้น มีนักวิชาการหลายท่านอธิบายไว้แตกต่างกัน บ้างก็ว่าผีมดหมายถึงผีของมดที่ชอนอยู่ตามบ้านเรือน บ้างก็ว่ามดเป็นภาษาดั้งเดิมหมายถึง ต้นตระกูลหรือผู้รู้ เป็นต้น (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 126-127 และ ศิริลักษณ์ สุภากุล, 2536: 23-24) ส่วนคำว่าผีเม็งนั้น เชื่อกันว่าเป็นผีบรรพบุรุษของชาวมอญที่เคยเป็นชนชาติสำคัญกลุ่มหนึ่งในล้านนา เพราะคำว่าเม็งเป็นภาษาท้องถิ่นที่ชาวล้านนาเรียกชาวมอญ ต่อมาเมื่อชาวมอญได้ผสมกลมกลืนกลายเป็นชาวล้านนาแล้ว การนับถือผีเม็งจึงสืบทอดมายังชาวล้านนาด้วย (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 130)

การนับถือผีมด ผีเม็ง หรือผีมดซอนเม็งเป็นการนับถือผีบรรพบุรุษประจำสายตระกูลของคนในเมืองที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเจ้านายหรือขุนนาง ส่วนใหญ่เป็นตระกูลใหญ่มีขนาดใหญ่เกิน 10 หลังคาเรือนไปจนถึง 100 หลังคาเรือน และยังเป็นตระกูลที่สามารถสืบเชื้อสายไปได้ไกล นอกจากนั้นผีบรรพบุรุษของตระกูลเหล่านี้มักจะมีชื่อเรียกขานเป็นเจ้านายอยู่ในตำนาน แตกต่างจากผีปู่ย่าทั่วไปที่ไม่มีชื่อเรียกเฉพาะ การนับถือผีมดผีเม็งไม่พบว่ามีทั่วไปในจังหวัดภาคเหนือ ส่วนใหญ่พบในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง แต่ก็มีบางตระกูลที่สืบจากลำปาง

และเชียงใหม่ไปอยู่ที่พะเยาและแพร่บ้าง จากการสำรวจครัวเรือนพบว่าที่ลำปางแห่งเดียวมีตระกูล ผีมดผีเม็งไม่น้อยกว่า 60 ตระกูล (อานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์, 2533: 133)

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษกลุ่มนี้ คล้ายคลึงกับพิธีกรรมการไหว้ผีปู่ย่า จากการศึกษาของศิริลักษณ์ สุภากุล (2536: 20-21) พบว่าโดยทั่วไปพิธีกรรมการเลี้ยงผีมด ผีเม็ง และผีมดซอนเม็งจะมี 2 ประเภทคือ “การเลี้ยงดักหรือเลี้ยงเจียบ” หมายถึง การเลี้ยงผีประจำตระกูล ทั้งที่เป็นการเลี้ยงหิ้งผีที่ดำเนินการโดยเจ้าของบ้านและการเลี้ยงผีหอ ซึ่งเป็นการเลี้ยงร่วมกันระหว่างญาติในกลุ่มตระกูลที่นับถือผีเดียวกัน การเลี้ยงผีอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า “การเลี้ยงผีผามหรือการพ้อนผี” เป็นการประกอบพิธีเพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษในตระกูลมาประทับทรงลูกหลานและรับเครื่องเช่นสังเวทียี่ลูกหลานจัดเลี้ยง ขณะมีการเข้าทรงก็จะมีกรร่ำรำ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการเลี้ยงผีด้วย การพ้อนผีเป็นประเพณีที่เก่าแก่ สืบทอดมาแต่โบราณ เชื่อกันว่าเป็นการเช่นสร้างดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ได้ช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาลูกหลานให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขและเป็นการเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษให้มาร่วมกิจกรรมกับลูกหลาน เพื่อให้เกิดความสามัคคีในกลุ่มคนที่นับถือผีเดียวกัน

รายละเอียดของพิธีกรรมการพ้อนผีมดของแต่ละตระกูลส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน ต่างกันที่ลำดับฐานะและความสำคัญของเจ้าแต่ละองค์ในตระกูลผีมดจะไม่เหมือนกัน เดิมทีการพ้อนผีมดต้องมีการพ้อนติดต่อกัน 7 วัน แต่ปัจจุบันลดลงเหลือ 4 วันบ้าง 2 วันบ้างตามแต่ท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะทำพิธี 2-3 วัน โดยเป็นการจัดที่บ้านเค่าผี (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 128) ในการศึกษาพิธีกรรมการพ้อนผีมดของตระกูล ๆ หนึ่ง ในจังหวัดลำปางของ ศิริลักษณ์ สุภากุล (2536: 23-30) พบว่าพิธีกรรมพ้อนผีมดของตระกูลดังกล่าวจัดในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน เพื่อเป็นการสืบทอดประเพณีของตระกูล โดยกำหนดจัด 3 ปีต่อครั้ง นอกจากนี้ก็เป็นการจัดเพื่อแก้บนให้ลูกหลานในตระกูล ซึ่งได้บนบานขอให้หายจากอาการเจ็บป่วยหรือเมื่อประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพ การงาน การศึกษา ในกรณีที่เป็นการพ้อนเพื่อแก้บน ผู้ที่แก้บนจะนำเงินค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมให้กับเค่าผีเป็นผู้ดำเนินการ แต่ถ้าเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อสืบทอดประเพณี เค่าผีจะเป็นผู้รวบรวมเงินจากลูกหลานเครือญาติในตระกูลผีเดียวกันมาดำเนินงาน เมื่อกำหนดวันประกอบพิธีกรรมพ้อนผีแล้ว เค่าผีจะบอกกล่าวให้ผีบรรพบุรุษทราบพร้อมทั้งไปแจ้งข่าวแก่เครือญาติให้มาร่วมพิธีกรรม เรียกว่า “ช่วยผี”

พิธีกรรมการพ้อนผีมดที่ลำปางนั้นจัดขึ้น 2 วัน วันแรกเรียกว่าวันดา ภาคเช้าเป็นการเตรียมอุปกรณ์เครื่องเช่นสังเวทียี่ต่าง ๆ และจัดเตรียมสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรม ปรึกษาพิธีในการพ้อนผีมดจะเรียกว่า “ผาม” สร้างไว้ในบริเวณลานบ้าน ลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของผามผีมดคือ ส่วนของหลังคาจะราบเป็นแนวเดียวกัน เรียกว่า “ผามเปียง” ในภาคบ่ายจะเริ่มพิธีกรรมการพ้อนผีและการประทับทรงของผองคืดต่าง ๆ ส่วนวันที่สองเป็นวันพ้อนจริง เริ่มพิธีในภาคเช้าด้วยการถวายเครื่องเช่นสังเวทียี่และกล่าวอัญเชิญให้ผีมารับเครื่องเช่น พร้อมกับมาร่วมสนุกสนานในพิธีกรรมการพ้อนผีที่จัดขึ้น จากนั้นเค่าผีจะกล่าวอัญเชิญผีให้มาประทับทรง เจ้า

พ่อเจ้าแม่องค์อื่นๆก็เริ่มทยอยเข้าประทับในร่างทรงของตนเพื่อให้ลูกหลานเข้ามาขอความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ภาคบ่ายของวันมีการพ้อนผีต่ออย่างสนุกสนานมากขึ้น สลับกับการละเล่นที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ได้แก่ พิธีโต้งฟ้า พิธีปิดต่อบัดแดนยึงนก พิธียึงนกระรอก กระแต พิธีคล้องช้างคล้องม้า การชนไก่ การทำไร่สวน การทอดแห การพ้อนดาบ การถ่อเรือถ่อแพ เมื่อการละเล่นจบลงในเวลาประมาณ 17.00 น. ผีต่างๆก็จะเริ่มออกจากร่างทรง และปิดท้ายด้วยการออกจากร่างทรงของเค้าผี เป็นอันเสร็จพิธีกรรม

ส่วนพิธีกรรมการพ้อนผีเม็งและผีมดซอนเม็งนั้นก็คล้ายคลึงกับการพ้อนผีมด คือมีการพ้อนผีของผีองค์ต่างๆ การให้ความช่วยเหลือลูกหลานผ่านร่างทรงและการละเล่นต่างๆ ประกอบการพ้อนผีเช่นเดียวกัน แตกต่างกันบ้างตรงรายละเอียดปลีกย่อยตามการนับถือของแต่ละสายตระกูล เช่น การพ้อนผีเม็งของบางตระกูลจะจัด 3 วัน หรือการสร้างผามของการพ้อนผีมดซอนเม็งจะแยกเป็นสองตอน เพื่อแยกพื้นที่ในการพ้อนของฝ่ายผีมดและผีเม็ง เป็นต้น (ศิริลักษณ์ สุภากุล, 2536: 23-40)

2.3.1.1.3 ผีกะ เป็นผีร้ายประเภทหนึ่ง เชื่อว่าเป็นผีปู่ย่าที่ถูกลูกหลานทอดทิ้ง ไม่ได้รับการอุทิศส่วนกุศลอย่างถูกต้องตามประเพณี จึงกลายสภาพจากผีปู่ย่าที่เป็นผีดีมาเป็นผีร้าย ความเชื่อเกี่ยวกับผีกะในล้านนามี 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือ ผีกะเป็นผีบรรพบุรุษประเภทหนึ่งที่บางครอบครัวหรือบางกลุ่มตระกูลเคารพนับถือ โดยกลุ่มตระกูลที่นับถือผีกะนั้นจะมีการนับถืออย่างลับๆ โดยมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องคือการเซ่นไหว้ผีของผู้ที่นับถือ ทั้งนี้ผีกะเป็นผีที่นิยมให้เซ่นสังเวยด้วยของดิบ เช่น เนื้อดิบ ปลาดิบ ผู้นับถือผีกะมักจะนำผีกะใส่ไว้ในหม้อดิน ผูกด้วยผ้าขาวหรือผ้าแดง แล้วนำไปเก็บไว้ในสถานที่ส่วนตัวที่มืดซิด เช่น ในห้องนอนหรือในยุ้งข้าว การเซ่นสังเวยผีกะจะต้องทำทุก 3 วันหรือทุก 7 วัน หากทะเลเลยให้ผีกะอดอยาก ผีกะจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของชายหน้า ด้วยการไปสิงร่างผู้อื่นและบอกชื่อเจ้าของให้ผู้อื่นทราบ ผู้ที่นับถือผีกะมีความเชื่อว่าหากดูแลปฏิบัติต่อผีกะดี ผีกะก็จะช่วยเหลือให้เกิดความรุ่งเรืองและทำมาค้าขึ้น (เอกสิทธิ์ ไชยบิน, 2546: 49) ชาวบ้านเชื่อว่าสมาชิกของครอบครัวที่เลี้ยงผีกะจะมีประกายดาที่แปลกประหลาดกว่าคนปกติ บ้านไหนหากถูกเรียกว่าเป็นบ้านผีกะจะเป็นที่น่าละอายยิ่ง เพราะจะไม่มีใครในหมู่บ้านคบค้าสมาคมด้วย เนื่องจากกลัวว่าผีกะที่ครอบครัวนั้นเลี้ยงอยู่จะมาทำอันตรายตัวเองได้ (นฤจร อธิธิจิระจรัส, 2523: 164) ทั้งนี้ความเชื่อดังกล่าวมีผู้สนับสนุนฐานว่าน่าจะเป็นคติความเชื่อที่ชาวไทยวนรับมาจากไทใหญ่ เนื่องจากในอดีตมีเรื่องเล่าว่าสมัยที่พม่าปกครองเมืองเชียงใหม่ได้มีพวกเงี้ยวขาลายหรือชาวไทยใหญ่คนหนึ่งมีบ้านอยู่ใกล้แม่น้ำสาละวิน เดินทางไปล่าสัตว์และไปพบภูตผีปีศาจหลายประเภท ชาวไทใหญ่ผู้นั้นเป็นผู้ที่มีคาถาอาคมจึงจับผีเหล่านั้นใส่ตะกร้ามาเร่ขายให้แก่ชนกลุ่มต่างๆ ในราคาผีละ 2-3 แถบ (สกุลเงินพม่าในขณะนั้น) ผีที่นำมาขายได้แก่ ผีปู่ย่า ผีบ้านผีจอง ผีเสื่อบ้าน และผีกะ โดยผีกะนั้นให้ซื้อใส่หม้อดินไว้ หากเลี้ยงดีผีกะก็จะคุ้มครองและให้โชคลาภ แต่ถ้าเลี้ยงไม่ดีก็จะสร้างความ

เดือดร้อนให้ได้ ส่วนผีปีศาจที่เหลือก็เอาไปทิ้งไว้ตามป่า และผีเหล่านี้เองที่เชื่อว่ามารบกวนผีเรือนทำให้ผู้คนเจ็บป่วยไม่สบาย (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 165)

ความเชื่อลักษณะที่สอง คือ ผีกะเป็นผีร้ายที่ถูกปล่อยปละละเลยให้อดอยาก วิญญาณจึงไม่มีอะไรกิน กลายเป็นผีกะออกเพ่นพ่านไปทั่วหมู่บ้านเพื่อหาของกิน เชื่อว่าสิ่งที่ผีกะชอบกินมากที่สุดคือของสกปรก เช่น อวัยวะภายในของคนและสัตว์ ด้วยความตะกละนี่จึงได้สมญาว่า ผีกะ มาจากคำว่า “ตะกละหรือซี้กะ” ในภาษาล้านนา (นฤจร อิทธิจิระจรัส, 2523: 164) หากบ้านไหนที่ถูกเรียกว่าเป็นผีกะจะไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วยและไม่มีใครยินดีที่จะให้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน บุคคลที่เป็นผีกะจะสืบเชื้อผีกะผ่านทางสายมารดาเหมือนกับ การสืบเชื้อสายผีปู่ย่าของสายตระกูล (อานันท์ กาญจนพันธ์ุ, 2527: 114-115) คนล้านนาในอดีตมีความเชื่อว่าวิญญาณของผีกะเมื่อจะไปแห่งใด มักอาศัยนกเค้าแมวเป็น “ม้าที่” คือเป็นพาหนะนำไป เวลาเกลียดชังผู้ใดนกเค้าแมวก็นบินไปเกาะที่บ้านแล้วส่งเสียงร้องเพื่อแสดงให้รู้ว่าผีกะจะเข้ามาสิงคนในบ้านนี้ หากเจ้าของบ้านมีคาถาอาคมก็สามารถขับไล่วิญญาณผีกะให้หนีไปได้ โดยปกติอาการของคนที่ถูกวิญญาณผีกะเข้าสิง สังเกตได้จากใบหูที่เย็นผิดปกติ นอกจากนี้คนผู้นั้นจะมีพลังกำลังผิดปกติ อีกทั้งมีนัยน์ตาแข็งกร้าวและขวางผิดคนธรรมดา ไม่ยอมมองหน้าคน บางคนจะหลับตาเสมอ (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 387) ในกรณีนี้จะต้องเรียกหมอผีมาทำพิธีเพื่อขับไล่ผีกะออกจากร่าง

จากการศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธ์ุ (2527: 114-115) เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีกะในล้านนาลักษณะนี้พบว่า การกล่าวหาบุคคลว่าเป็นผีกะเป็นรูปแบบหนึ่งของการผลักให้ผู้คนอพยพออกจากหมู่บ้าน โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ.2410-2443 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการแทรกแซงของระบบการค้าสมัยใหม่กับต่างประเทศ ส่งผลให้ฐานะของเจ้านายในเชียงใหม่สูญเสียอำนาจ การผูกขาดการค้าวัวต่างและการค้าทาสกับพ่อค้าฮ่อ รวมทั้งสูญเสียรายได้จากการสัมปทานป่าไม้ เนื่องจากรัฐบาลกรุงเทพฯ ได้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นใน พ.ศ. 2439 ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้เจ้านายทั้งหลายต้องดิ้นรนแสวงหารายได้จากส่วนอื่น เจ้านายบางส่วนจึงได้ใช้การกล่าวหาชาวบ้านว่าเป็นผีกะ เพื่อเป็นเครื่องมือในการริบที่นาจากชาวนาหลายท้องที่และมีรายงานบันทึกไว้หลายครั้งด้วยกัน รายงานดังกล่าวจะระบุว่าเมื่อเจ้านายทั้งหลายขอซื้อที่นาจากชาวนาร่ำรวยไม่สำเร็จ ก็มักจะใช้วิธีการให้สินบนหมอผีเพื่อกล่าวหาชาวนาว่าเป็นผีกะ เมื่อชาวนาผู้ใดถูกกล่าวหา ก็จะถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้าน เปิดโอกาสให้เจ้านายได้ประโยชน์จากการยึดที่ดินชาวนา เพราะชาวนาอื่น ๆ ไม่กล้าจะเอาที่ดินที่ถูกทิ้งไปด้วยกลัวว่าจะไปเกี่ยวข้องกับผีกะที่ถูกไล่ไป อานันท์มองว่าการที่ชาวบ้านลุกขึ้นมาขับไล่ไม่ได้เป็นเพราะความเชื่อในเรื่องผีกะเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงเกิดจากความรู้สึกที่ชีวิตของพวกเขาต้องผันแปรไปจากการพัฒนาของการแบ่งแยกชนชั้นในหมู่บ้านและชาวบ้านต่างก็เชื่อว่าชาวนาที่ร่ำรวยเหล่านี้เป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งหลายต่อมากการกล่าวหาดังกล่าวก็ยังถูกใช้แบ่งแยกความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มผู้ครอบครองที่ดินกับกลุ่มชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง เนื่องจากคนที่ครอบครองที่ดินมาก ๆ กลัวว่าจะต้องยก

ที่ดินให้กับคนไม่มีที่ดิน จึงตัดปัญหาด้วยกล่าวหาว่าเป็นผีกะเพื่อขับไล่หรือกีดกัน ลักษณะดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องผีกะสื่อให้เห็นความคิดทางชนชั้นของชาวนาในเชียงใหม่ได้

2.3.1.2 ผีบรรพบุรุษร่วมของชุมชน ได้แก่ ผีบรรพบุรุษที่เชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของมนุษย์ทั้งหมด ในล้านนาปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับ ผีปู่แก่ย่าแก่ ซึ่งเชื่อว่าเป็นผีฟ้าเทวดา เป็นหญิงชายคู่แรกที่ให้กำเนิดชีวิตและวิญญาณของมนุษย์ มนุษย์ที่เกิดมาภายหลังจึงถือว่าสืบเชื้อสายมาจากปู่แก่ย่าแก่ทั้งสิ้น เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วชีวิตก็จะขึ้นต่อปู่แก่ย่าแก่ เป็นต้นว่าชีวิตจะสุขสบายหรือว่ายากจนก็ล้วนแต่เป็นอิทธิพลของปู่แก่ย่าแก่กำหนดให้เป็นไป (สงวน โชติสุวรรณ์, 2512: 273) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีปู่แก่ย่าแก่คือ พิธีกรรมส่งแทน ด้วยเชื่อว่าปู่แก่ย่าแก่อาศัยอยู่บนฟ้าและเป็นผู้ที่มีอำนาจที่จะดลบันดาลให้มนุษย์เกิดความเจ็บป่วยหรือมีอันเป็นไปต่างๆได้ การส่งแทนจึงเป็นการทำบุญให้ทานแก่ปู่แก่ย่าแก่หรือเรียกว่าเป็นการต่ออายุ ด้วยเชื่อว่ามนุษย์เมื่อเกิดมาตามปีสิบสองนักษัตร ปู่แก่ย่าแก่ได้กำหนดไว้แล้วว่าเมื่อมีอายุเท่านั้นจะเกิดอาการเจ็บป่วยต่างๆ ดังนั้นหากมีการส่งเครื่องเช่นสังเวทให้แก่ปู่แก่ย่าแก่ในรอบปีที่กำหนดไว้ถือว่าเป็นการต่ออายุให้กับตนเอง หากไม่ทำก็จะไม่มีความสุขหรือมีเหตุให้ต้องเจ็บป่วยหรือตายได้ ในตำนานพื้นเมืองกล่าวถึงรายละเอียดชะตากรรมของคนที่เกิดในแต่ละปี ซึ่งปู่แก่ย่าแก่เป็นผู้กำหนดไว้ ตัวอย่างเช่น (สงวน โชติสุวรรณ์, 2512: 277)

“คนเกิดปีกั๊ดไล่ (ปีมะเส็ง) ผู้ใดเกิดปีกั๊ดไล่ถือดอกไม้มา ปีลวงไล่ซึ่งข่างมา ปีกำไล่ซึ่งเรือมา ปีดับไล่ซึ่งสำเภามา ปีเมืองไล่กินเหล้ามาแล้วมาเกิด แล้วให้ส่งเสียเงินกำ 1 คำกำ 1 ชื่น ผืน 1 เสือผืน 1 ไก่ตัว 1 ส่งเสียหนทางแยกทะเล อายุได้ 70 หมดเท่านั้น กันไม่ส่งให้มั่งตาย บวมพองเป็นผีตาย กันส่งแล้วให้มั่งมีเป็นดีเมื่อเฒ่า มันลุกตื่นแก่มาเกิดแลฯ”

พิธีกรรมส่งแทนจะมีปู่อาจารย์ประจำหมู่บ้านเป็นผู้ทำพิธี ในการทำพิธีจะได้รับเงินค่าทำพิธีตามแต่กำหนด กระบวนการประกอบพิธีกรรม มีการส่งกระทงหรือบัตรพลีซึ่งชาวล้านนาเรียก “สะตวง” บรรจุบุหรี หมาก พลู เมียง เสื้อผ้าที่ทำด้วยเศษผ้า รูปปั้นคนหญิงชายและสัตว์ต่างๆ เงินที่ทำด้วยกระเบื้องทุบกลมๆ และแกงส้มแกงหวานที่ทำอย่างง่ายๆ รวมทั้งเครื่องส่งที่กำหนดไว้สำหรับคนเกิดในแต่ละปี นำสะตวงมาวางไว้หน้าคนส่งหรือผู้ป่วย ปู่อาจารย์กล่าวคำโองการเช่นสังเวทและจุดเทียนบอกกล่าวให้ปู่แก่ย่าแก่มารับสิ่งของสังเวทแล้วกวาดน้ำอุทิศให้ จากนั้นนำสะตวงไปแขวนไว้ที่รั้วบ้านเป็นอันเสร็จพิธี (สงวน โชติสุวรรณ์, 2512: 270-271, 273-274) ในบางชุมชนผีปู่แก่ย่าแก่อาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พ่อเกิดแม่เกิด” ในกรณีที่เกิดป่วยไม่สบาย มีความเชื่อว่าพ่อเกิดแม่เกิดจะมานำดวงวิญญาณของเด็กกลับคืน จึงต้องประกอบพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ หรือในงานมงคลต่างๆ เช่น วันเกิด จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้พ่อ

เกิดแม่เกิดของตน เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณพ่อเกิดแม่เกิดและให้พบแต่สิ่งที่ดีงาม (เอกสิทธิ์ไชยปิ่น, 2546: 45)

2.3.2 ผีอารักษ์

ผีอารักษ์ หมายถึงผีที่มีหน้าที่สำคัญในการปกป้องรักษาและคุ้มครองชุมชน ตลอดจนคนในชุมชนนั้น เป็นผีอีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชุมชนและวิถีชีวิตของชาวไทยวนและไทลื้อในล้านนา ผีอารักษ์คือผีกลุ่มสำคัญที่ดูแลป้องกันชาวบ้าน ตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปจนถึงระดับเมือง ผีอารักษ์ไม่จำกัดเพศชาติพันธุ์และชาติตระกูล อีกทั้งไม่จำกัดว่าจะเป็นคนสัตว์หรือมนุษย์ บทบาทของผีอารักษ์คือ คุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนอำนวยความสะดวกให้กับสมาชิกในครัวเรือน ชุมชนหรือสถานที่นั้น ๆ

ชาวไทลื้อจะเรียกผีอารักษ์ว่า “เทวดา” ในระดับเมืองก็จะมีผีเมืองหรือเทวดาเมือง ซึ่งมีจำนวนมากน้อยแตกต่างกันไปแต่ละเมือง ในระดับหมู่บ้านก็จะมีผีบ้านหรือเทวดาบ้านคอยรักษาอยู่ แม้แต่สถานที่สำคัญ เช่น ตลาด หอนง บึง ต้นไม้ใหญ่ พุงนา ภูเขา ป่าไม้ หรือศาสนสถานอย่างวัด พระธาตุ ก็มีผีอารักษ์คอยคุ้มครอง ผีอารักษ์ทุกระดับตั้งแต่ระดับครัวเรือนหมู่บ้าน ไปจนถึงเมืองจะต้องมีหออยู่และมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงดูตามจารีตเดิม เพื่อให้ผีเหล่านี้จะได้อำนวยความสะดวกสมบูรณ์และปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่ดีกินดี ถ้าละเลยชาวบ้านเชื่อว่าจะนำภัยพิบัติมาสู่บ้านเมือง (โครงการพิพิธภัณฑวัตถุวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 104)

กล่าวโดยสรุปผีอารักษ์ของไทยวนและไทลื้อในล้านนาอาจจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ได้แก่ ผีอารักษ์ประจำสถานที่และผีวีรบุรุษหรือผีเจ้านาย

2.3.2.1 ผีอารักษ์ประจำสถานที่ ในโลกทัศน์ของชาวล้านนาเชื่อว่าในสถานที่ที่แทบทุกแห่งจะมีผีให้ความคุ้มครองและปกปักรักษาอยู่ การกระทำการใดๆในสถานที่ต่างๆจะต้องทำให้ถูกต้องตามจารีตประเพณีและมีการบอกกล่าวขออนุญาตกับเจ้าที่เจ้าทางก่อนทุกครั้ง มิเช่นนั้นผีจะทำร้ายให้มีอันเป็นไปได้ ผีอารักษ์ประจำสถานที่ต่างๆ อาจจำแนกได้ดังนี้

2.3.2.1.1 ผีอารักษ์ประจำเมือง อาจเรียกว่า “ผีเสื้อเมืองหรือเจนนบ้านเจนมือง”^{*} มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชุมชนในระดับเมือง ในอดีตผีอารักษ์ประจำเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเจ้าผู้ครองเมือง ในยุคสมัยของพระเจ้าติสุมารก็มีการสืบชะตาเมืองด้วยการบูชาผีอารักษ์เมือง

---

* คำว่า เจน ในความหมายของชาวบ้านอธิบายว่าหมายถึง ชื่อของเรือน ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่ทำหน้าที่รองรับส่วนต่างๆของบ้านให้คงอยู่ได้ ดังนั้นคำว่าเจนนบ้านจึงหมายถึงหลักของบ้าน เจนมืองหมายถึงหลักของเมือง มีความหมายทำนองเดียวกับหลักบ้านหรือหลักเมือง (สุรพล ตำริห์กุล, 2539: 294)

นอกจากพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ของเมืองเชียงใหม่แล้ว ยังปรากฏหลักฐานการเลี้ยงผีเมืองของจังหวัดเชียงราย จัดใน พ.ศ. 2455 โดยทำพิธีเลี้ยงผีนาคน ซึ่งถือว่าเป็นผีเจ้าที่ประจำเมืองเชียงราย ในพิธีกรรมมีการฆ่าวัวควายเพื่อเซ่นสังเวศ มีการเข้าทรงผีเมืองและมีการละเล่นมากมาย โดยเฉพาะการพนัน การชกมวยและการขับร้องเพลงขอเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว ในครั้งนั้นมีนายอำเภอเมืองเชียงรายเป็นแม่งานและมีเจ้านายจากเมืองเชียงตุงและเจ้าแสนหวิมาร่วมพิธีกรรมด้วย อย่างไรก็ตามการจัดพิธีกรรมดังกล่าวเป็นการจัดขึ้นครั้งสุดท้าย (แก้วมงคล ชัยสุริยันต์, 2486: 16, 69 อ้างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2542: 157-158) สอดคล้องกับผลการวิจัยของอานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์ (2533: 131) ที่พบว่าการเซ่นไหว้ผีอารักษ์เมืองต่างๆในภาคเหนือที่เคยทำมาในอดีตทุกเมือง ไม่ว่าจะเมืองเล็กหรือเมืองใหญ่ได้เลิกไปเกือบหมดแล้ว หลังจากทางรัฐบาลได้หันไปใช้การสถาปนาอำนาจรัฐในท้องถิ่นด้วยการสนับสนุนการสร้างเสาหลักเมืองขึ้นใหม่

เหตุผลหนึ่งของการล้มเลิกพิธีกรรมการไหว้ผีเมืองดังกล่าว อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2542: 159) มองว่าในอดีตพิธีกรรมดังกล่าวมีความหมายสำคัญในการสถาปนาความชอบธรรมของอำนาจเมืองของเจ้าเมือง ต่อมาเมื่อล้านนาถูกรวมเข้าไปในรัฐไทย พิธีกรรมจึงได้ค่อยๆ ล้มเลิกไป เนื่องจากอำนาจของเมืองกลายเป็นเพียงชุมชนในจินตนาการ ที่ต้องอาศัยพิธีกรรมบูชาเจ้าที่สร้างความชอบธรรมให้อำนาจ แต่พิธีสืบชะตาเมืองยังคงอยู่ ขณะที่พิธีบูชาเจ้าที่หรืออินทขิล ถูกปรับให้มาสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจรัฐใหม่

อย่างไรก็ตามมีผีอารักษ์ที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่อีกผีหนึ่งที่ยังมีการนับถือและมีการประกอบพิธีกรรมสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันได้แก่ *ผีปู่แสะย่าแสะ* ในบางท้องที่จะเรียก *ผียักษ์* เนื่องจากตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวเมืองถือว่าปู่แสะย่าแสะเป็นยักษ์ ดังปรากฏเนื้อหาในตำนานพระธาตุดอยคำ สรุปความได้ว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสัตว์ที่ดอยคำได้มาพบยักษ์พ่อแม่ลูก 3 ตน ซึ่งยังชีพด้วยเนื้อสัตว์และเนื้อมนุษย์ เมื่อยักษ์ทั้งสามเห็นพระพุทธเจ้าก็จะจับกิน แต่พระพุทธเจ้าทรงเมตตาและเทศนาขอให้ยักษ์ทั้งสามรักษาศีลห้าตลอดไป ปู่แสะย่าแสะไม่สามารถจะรับศีลห้าได้ตลอดไปจึงขอร้องพระพุทธเจ้าว่าขอกินเนื้อมนุษย์ปีละ 2 คน แต่พระพุทธองค์เห็นว่าการฆ่าเป็นบาปหนักจึงไม่อนุญาต ยักษ์ทั้งสองจึงขอเปลี่ยนเป็นเนื้อสัตว์ พระพุทธองค์ก็ไม่อนุญาตแต่บอกให้ไปถามเจ้าผู้ครองนครดูว่าจะยอมหรือไม่ แล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จจากไปและทรงพระเกศาธาตุไว้ที่วัดพระธาตุดอยคำ ปู่แสะย่าแสะจึงไปขออนุญาตจากเจ้าเมืองๆก็อนุญาตให้กินควายได้ปีละครั้ง จึงเกิดประเพณีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะขึ้น โดยการฆ่าควายเอาเนื้อสดสังเวศตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ส่วนยักษ์ผู้บุตรนั้น ตามตำนานเล่าว่าเมื่อได้รับฟังเทศนาจากพระพุทธเจ้าก็มีจิตเลื่อมใสเป็นอันมากจึงขอบวชในพระพุทธศาสนาและไปจำพรรษาอยู่บนดอยสุเทพ ต่อมาไม่อาจที่จะอยู่ในเพศบรรพชิตได้จึงลาสิกขาออกมาถือเพศเป็นฤๅษีชื่อว่าสุเทวะฤๅษี บำเพ็ญพรตอยู่บนดอยสุเทพตรวบน้ำอายุขัย (สงวน ไชติสุขรัตน์, 2512: 107-112)

ในอดีตพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่และย่าและจะจัดขึ้นที่เชิงดอยสุเทพ โดยทำเป็นประเพณี ทุกปีในวันขึ้นหรือแรม 4 ค่ำ เดือน 9 (เดือนมิถุนายน) เจ้าผู้ครองนครจะเสด็จมาเป็นผู้ประกอบ พิธี ต่อมาราว พ.ศ.2480 ทางราชการได้ห้ามมิให้ทำการเช่นสรวง จนกระทั่งในสมัยสงครามมหา เอเชียบูรพาจึงได้ฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยให้ฆ่าควายดำทำพิธีเช่นสรวงที่ดงปู่และย่าและ ทางทิศตะวันออกเชิงดอยคำ (สงวน โชติสุวรรณ์, 2512: 113) ในปัจจุบันยังมีการประกอบพิธีกรรม ดังกล่าวอยู่ โดยเป็นการดำเนินการของชาวบ้าน 6 หมู่บ้านในชุมชนแม่เหียะ ที่อยู่รอบ ๆ ดงไม้ ซึ่งเป็นที่ตั้งหอผีย่าและ ส่วนหอผีปู่และถูกย้ายมาสร้างเป็นหอเล็ก ๆ บริเวณข้างถนนสุเทพแทน

จากการศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่และย่าและของบ้านป่าจี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในชุมชน แม่เหียะ โดยธำมรงค์ เศรษฐพันธ์ (2536: 50-68) พบว่าพิธีกรรมการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ และย่าและถูกฟื้นฟูขึ้นมาประมาณทศวรรษที่ 2500 โดยเป็นการเลี้ยงผีประจำปี จัดขึ้นในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 9 หรือเดือนมิถุนายน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมมี 2 วัน วันแรกเป็นวันดาคร้วหรือวันเตรียมงาน คือการเตรียมอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม การเตรียมสถานที่บริเวณดง เลี้ยงผี วันที่สองเป็นวันเลี้ยงผี มีการฆ่าควายที่ดงเลี้ยงผีตั้งแต่เช้ามีด หลังจากฆ่าควายแล้ว ชาวบ้านจะแบ่งเนื้อควายส่วนหนึ่งไปทำแกงอ่อมและลาบ ส่วนที่เหลือนำไปจัดแต่งเป็นตัวควาย ที่หน้าหอผี หอผีนี้เรียกว่าหอ้อย มีจำนวน 12 หอ แบ่งเป็นหอใหญ่สำหรับประกอบพิธีกรรม และเป็นที่อยู่ของท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 หอหนึ่งหอ ที่เหลือเป็นหอเล็กสำหรับปู่และย่าและ เจ้าแม่คำ เขียว รวมทั้งลูก ๆ ของปู่และย่าและอีก 8 หอ จากนั้นชาวบ้านจะใช้สายสิญจน์ล้อมรอบบริเวณหอ ผีทั้งหมดเพื่อแสดงเขตพิธีกรรม ลำดับต่อไปเป็นการแขวนพระบฏและตีกลองหน้าพระบฏ* ผู้ ประกอบพิธีกรรมนำชาวบ้านสวดมนต์และอาราธนาศีล พระสงฆ์สมาทานศีลและเจริญพุทธมนต์ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้วชาวบ้านนำภัตตาหารเพลไปถวาย พร้อมกับ การประกอบพิธีกรรมที่หอใหญ่ ซึ่งจะมีการกล่าวอัญเชิญท้าวทั้งสี่และกล่าวอัญเชิญผีปู่และย่าและมา รับเครื่องเช่น จากนั้นเป็นพิธีการลงร่างทรงของผีย่าและหรือผียักษ์เพื่อมากินของเช่นที่วางไว้ หน้าหอผีทั้งหมด แล้วจึงไปกินเนื้อควายสดๆที่ชาวบ้านเตรียมไว้ ก่อนจะเดินไปพ้อนที่หน้าพระ บฏ เมื่อพ้อนถวายพระบฏเสร็จ ผีก็จะออกจากร่างทรง เป็นอันเสร็จพิธี

จากการศึกษาของรัตนพร เศรษฐกุล (2542: 23-24) พบว่าการนับถือผีปู่และย่า และในล้านนามีนัยสำคัญทางประวัติศาสตร์อยู่สองประการคือ การรับเอาคติความเชื่อถือผี

---

* ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับพระบฏที่แขวนในพิธีกรรมว่า หากพระบฏแกว่งแรง ปีนั้นปริมาณน้ำฝน จะมาก ยิ่งแกว่งแรงจนกระทั่งแตกต้นไม้ตลอดก็แสดงว่าน้ำจะยิ่งมาก แต่หากพระบฏแกว่งไม่แรงหรือไม่แกว่ง เลยแสดงว่าปีนั้นน้ำฝนจะน้อยและยังมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าหากพระบฏแกว่งแรงแสดงว่าผีปู่และย่าและ พื่อใจการเลี้ยงในปีนั้น แต่ถ้าแกว่งไม่แรงหรือไม่แกว่งแสดงว่าผีปู่และย่าและไม่พื่อใจการเลี้ยง (ธำมรงค์ เศรษฐ พันธ์, 2536: 61-62)

แบบลัวะมาใช้ กล่าวคือพิธีกรรมการเลี้ยงผีของลัวะนิยมฆ่าควายในการเลี้ยงผีและยังมีการเลี้ยง ผีขุนหลวงวิลังคะ กษัตริย์ที่สำคัญของชาวลัวะในสมัยพระนางจามเทวีปกครองเมืองหริภุญไชย อีกนัยหนึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการผสมผสานพุทธศาสนาเข้ากับคติความเชื่อของท้องถิ่น เพราะปู่ และย่าและเป็นยักษ์กินคนที่ได้พบกับพระพุทธเจ้าและได้ยอมรับคำสอนของพระองค์ นอกจากนี้ ตำนานยังแสดงถึงธรรมเนียมการยกย่องผู้ก่อตั้งบ้านเมืองหรือบรรพบุรุษให้เป็นผีเมือง สอดคล้องกับข้อมูลในหนังสือ **ไทลื้อ: อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ไท** (โครงการพิพิธภัณฑ วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 102-103) ที่ระบุว่ามีกษัตริย์ของไทลื้อหลายองค์ที่ได้รับ ยกย่องให้เป็นผีเมืองเนื่องจากความเก่งกล้าสามารถ เช่น พญาเจือง เจ้าหม่อมแสง เทวดานาง แมน หรือเทวดากาวินผู้เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองล่า แม้จะเป็นบุคคลที่ความประพฤติไม่ดีปล้นฆ่า ชาวเมืองจนถูกประหารชีวิต แต่ก็ยังได้รับการยกย่องให้เป็นเทวดาเมือง เพราะเชื่อกันว่าถ้าผี เป็นผีแรง มีอิทธิฤทธิ์มากก็สามารถคุ้มครองป้องกันสมาชิกของชุมชนจากผีป่าและผีนอกระบบ อื่น ๆ ได้

2.3.2.1.2 ผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน หรืออาจเรียกว่า “ผีเสื้อบ้านหรือผีเจนนบ้าน” มี บทบาทในการปกป้องคุ้มครองชุมชนในระดับหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านอาจจะมีการนับถือหรือไม่ มีก็ได้ สำหรับหมู่บ้านที่มีความเชื่อเรื่องผีอารักษ์จะมีการตั้งศาลหรือห่อผีอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้าน สามารถไปบนบานบอกกล่าวหรือขอความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆได้ ปกติจะมีพิธีกรรมเช่นสรวง ผีอารักษ์ประจำปีกำหนดเวลาแล้วแต่หมู่บ้านจะกำหนดขึ้น

จากการศึกษาการนับถือผีของหมู่บ้านเฮียวใต้ ตำบลวังเหนือ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ของสุรพล คำริห์กุล (2539: 291-312) พบว่าผีที่มีความสำคัญมากประเภทหนึ่ง คือผีประจำหมู่บ้าน เรียกว่า “ผีเจนนบ้านเจนนเมือง” ซึ่งมีการสร้างศาลผีหรือห่อผีเป็นเรือนไม้ใหญ่ อยู่ทางทิศตะวันตกทางเหนือของหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าผีเจนนบ้านเป็นผีใหญ่ที่ช่วยคุ้มครองปก ปักรักษาหมู่บ้านและชาวบ้านให้ร่มเย็นเป็นสุข รวมถึงช่วยให้การประกอบอาชีพด้วย ประวัติ ความเป็นมาของผีเจนนบ้านเจนนเมืองนั้นเกี่ยวข้องกับประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านเล่าว่าเดิม ที่บรรพบุรุษอยู่ที่เมืองยาว แขวงเมืองเขลางค์นคร (ลำปาง) เมื่อประมาณ 150-200 ปีมาแล้ว ต่อมาแสนไชยขุนนางผู้หนึ่งซึ่งมีเชื้อสายลัวะได้รับโองการจากเจ้าผู้ครองนครลำปาง ให้อพยพ เคลื่อนย้ายชาวบ้านมาหาทำเลสร้างเมืองใหม่และให้ส่งผลผลิตที่ได้ไปให้ เมื่ออพยพมาถึง บริเวณนี้ได้มีการปรับพื้นที่เพื่อสร้างหมู่บ้าน ในการนี้ได้มีการตั้งศาลเพิงตาเพือบวงสรวงเจ้าที่ เจ้าทางที่สถิตอยู่และอัญเชิญประธานผีได้แก่ *ผีเจ้าเมืองแกน* แห่งขุนเขาเขียงดาว ซึ่งเป็นใหญ่ อยู่ในที่แห่งนั้นมาประทับอยู่ที่ศาล เพื่อให้เป็นเจนนบ้านเจนนเมืองของหมู่บ้าน จากนั้นเป็นต้นมาก็ มีพิธีกรรมเช่นไหว้ผีจนกลายเป็นประเพณีหลักของหมู่บ้านปีละ 2 ครั้ง คือ ไหว้วันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 (กุมภาพันธ์) และวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 9 (มิถุนายน) โดยจะเป็นช่วงเวลาก่อนปลูกข้าว และหลังเกี่ยวข้าว ด้วยเชื่อว่านอกจากเช่นสรวงบูชาผีอารักษ์ประจำหมู่บ้านแล้ว การเลี้ยงผียัง

จะเป็นการบนบานให้ผีช่วยเหลือเรื่องปริมาณผลผลิตทางการเกษตร อีกทั้งยังเป็นการแสดงความขอบคุณที่ได้ช่วยเหลือเรื่องการเพาะปลูกในปีที่ผ่านมา ในงานวันเลี้ยงผีจัดว่าเป็นงานบุญของหมู่บ้าน ชาวบ้านทุกคนในวันจะต้องมาร่วมงานกันอย่างพร้อมเพรียง นอกจากมีการเซ่นสรวงบูชาผีแล้วยังมีการเข้าทรงผีเจ้าเมืองแกนเพื่อมาช่วยเหลือและแก้ปัญหาต่างๆให้ชาวบ้านพร้อมกันนั้นก็จะอบรมส่งสอนชาวบ้านไปด้วย

นอกจากผีเจ้าเมืองแกนที่เป็นอารักษ์หมู่บ้านแล้ว ในหมู่บ้านยังมีการนับถือผีบรรพบุรุษหรือผีประจำตระกูลของหัวหน้าหมู่บ้านให้เป็นผีอารักษ์หมู่บ้านด้วย ชาวบ้านอธิบายว่าหัวหน้าหมู่บ้านนอกจากจะมีหน้าที่คุ้มครองลูกหลานในครอบครัวของตนแล้ว ยังต้องมีหน้าที่รับผิดชอบคุ้มครองลูกบ้านอีกด้วย ชาวบ้านนับถือหัวหน้าหมู่บ้านอย่างไรก็จะให้การนับถือผีประจำตระกูลของผู้นำหมู่บ้านด้วย ดังนั้น ผีบรรพบุรุษของหัวหน้าหมู่บ้านจึงมีหน้าที่เป็นอารักษ์หมู่บ้านด้วยและมีหน้าที่กว้างขวางกว่าผีประจำตระกูลอื่นๆ คือให้ความคุ้มครองปกป้องรักษาทั้งหมู่บ้านด้วย

นอกจากนี้ยังพบพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์บ้านในหมู่บ้านหลายแห่งในลำานา เช่น การเลี้ยงผีหลวงเมืองล่าของชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่านและการเลี้ยงผีบ้านของชาวลัวะ บ้านดง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งการที่พิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์หมู่บ้านนี้ยังคงปฏิบัติกันอยู่ แตกต่างจากพิธีกรรมการเลี้ยงผีเมืองที่เลิกไปเกือบหมดแล้วนั้น อาจเนื่องมาจากการแสดงอัตลักษณ์ของตนเอง เพื่อเรียกร้องความสนใจจากสังคมภายนอก นอกจากนี้พิธีกรรมเหล่านี้ยังเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ปัจเจกบุคคล ในรูปของการบันดาลให้เกิดประโยชน์หรือเกิดโชคลาภจากการเข้าทรงของผีอารักษ์ จึงทำให้พิธีกรรมเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์, 2533: 132)

2.3.2.1.3 ผีอารักษ์ประจำบ้านเรือน คือผีที่คอยปกป้องรักษาบ้านเรือน ชาวล้านนาจะเรียกว่า “ผีเฮือนหรือผีหอผีเฮือน” หมายถึงผีหลายตัวที่สิงสถิตอยู่ตามส่วนต่างๆของบ้าน มีหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้าน ดูแลลูกหลานที่อยู่ในบ้านให้มีความสุข ตลอดจนคุ้มครองทรัพย์สินในบ้านให้ปลอดภัย ในอดีตการนับถือผีเฮือนจะเคร่งครัดมาก ไม่ว่าจะกระทำกิจใด ๆ ต้องบอกกล่าวแก่ผีเฮือนทั้งสิ้น ผีเฮือนจะคอยควบคุมความประพฤติของคนในบ้านเรือนทุกอย่าง ตั้งแต่การทำมาหากิน การใช้ชีวิตและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในบ้านหลังหนึ่งอาจจะประกอบด้วยผีสำคัญต่างๆ ได้แก่ ผีเจ้าที่เจ้าแดน หรือ ผีเจ้าที่ เป็นผีที่คอยควบคุมดูแลบริเวณบ้านด้านล่างหรือบริเวณที่เป็นผืนดิน มีอำนาจบันดาลให้บุคคลเกิดอาการเจ็บป่วยหรือมีอันเป็นไปได้ หากไปลบหลู่ดูหมิ่นหรือประพฤติดนไม่เหมาะสมจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เช่น การถ่มน้ำลายหรือปัสสาวะบริเวณที่ผีเจ้าที่สิงสถิตอยู่หรือการมีเพศสัมพันธ์บนดิน เป็นต้น ปกติชาวล้านนาจะอัญเชิญผีเจ้าที่เจ้าแดนให้สถิตอยู่บนทิศหัวนอนของตัวบ้าน ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่ง เช่น ใต้ต้นไม้ที่ไม่มีคนรบกวน โดยไม่มีการตั้งศาลผีหอเจ้าที่ แต่ปัจจุบันชาวล้านนาได้รับ

คติความเชื่อเรื่องศาลพระภูมิเจ้าที่ไปจากภาคกลาง จึงมีการสร้างศาลหรือหอให้ผีเจ้าที่สิงสถิตกันมากขึ้น (เอกสิทธิ์ไชยปิ่น, 2546: 44)

ส่วนในตำบลบ้านจะมี *ผีเสือก* เป็นผีที่เป็นใหญ่อยู่บนบ้าน สถิตอยู่ที่เสือกของบ้าน *ผีเสาดั่ง** เป็นบริวารของผีเสือก สถิตอยู่บริเวณเสาดั่งของบ้านทั่วไป ในบางหมู่บ้านมีความเชื่อเรื่อง *ผีพ่อเจ้าของเรือน* คือผีที่เป็นวิญญาณของพ่อเจ้าของบ้านที่ตายไป ลูกหลานได้อัญเชิญผีของพ่อมาสถิตไว้เพื่อกราบไหว้บูชา ปกติลูกหลานจะอัญเชิญไว้บนหัวนอนของหัวหน้าครอบครัว เมื่อหัวหน้าครัวเรือนตายไปก็อัญเชิญผีผู้ตายซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวขึ้นมาเป็นผีพ่อทดแทนต่อไปเรื่อยๆ (สุรพล ดำริห์กุล, 2539: 307) นอกจากนี้ยังมี *ผีหัวกระไดเรือน* จัดเป็นผีบริวารอีกผีหนึ่ง มีหน้าที่ดูแลบริเวณทางเข้าออกของบ้าน ด้วยเหตุนี้ สังคมล้านนาจึงมักจะมีข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้บันไดหรือประตูเข้าออกบ้านหลายประการด้วยกัน (อนุกุล ศิริพันธ์, 2537: 23 อ้างถึงใน มาณพ มานะแซม, 2541: 75) สำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีเฮือนนั้นจะเป็นการเลี้ยงผีเฮือนประจำปี โดยการนำกระทงเครื่องเช่นไปวางไว้ตามตำแหน่งต่างๆที่เชื่อว่าผีเฮือนสิงสถิตอยู่ พร้อมกล่าวอัญเชิญให้ผีมารับเครื่องเช่นเป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากผีที่อยู่ตามบริเวณส่วนต่างๆของบ้านแล้ว ผีอารักษ์ประจำบ้านเรือนยังรวมความถึงผีที่สิงสถิตอยู่ตามสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านด้วย ส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ในการยังชีพ ยกตัวอย่างเช่น *ผีหม้อหนึ่ง* บางที่อาจเรียกว่า *ผีปู่ดำย่าดำ ผีย่าหม้อหนึ่ง* หรือ *อู่* เป็นผีอารักษ์ที่สิงสถิตอยู่ในหม้อสำหรับหนึ่งข้าว ในบางชุมชนเชื่อว่าผีปู่ดำจะสถิตอยู่กับหม้อหนึ่ง ส่วนย่าดำจะสถิตอยู่กับไหข้าว โดยปู่ดำและย่าดำเป็นสามีภรรยาจะต้องอยู่คู่กัน ทำหน้าที่ให้ความคุ้มครองแก่สมาชิกในครอบครัว หากเกิดสภาวะการณ์ต่างๆ เช่น การเกิดพายุฝนฟ้าคะนอง บุคคลในบ้านจะนำข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนเล็กๆ 1 ปั้น หมาก 1 คำและพลู 1 ใบ ไปวางไว้ในครัวเพื่อวิงวอนขอความช่วยเหลือจากปู่ดำย่าดำช่วยเหลือให้บ้านปลอดภัยจากพายุ (รุ่งทิพย์ กล้าหาญ, 2539: 49)

ความเชื่อเกี่ยวกับผีประเภทนี้ยังแสดงออกมาในลักษณะของพิธีกรรมลงผีหม้อหนึ่งเป็นการขอความช่วยเหลือจากผี ด้วยการบอกถึงสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บหรือของที่หายหรือความผิดปกติที่เกิดขึ้นภายในบ้าน คล้ายๆกับการดูหม้อเพื่อทำนายเหตุการณ์ ผู้ที่เชิญผีลงจะเป็นหญิงอาวุโสในบ้าน โดยผีหม้อหนึ่งจะสิงที่ไหหนึ่งข้าวหรือหม้อหนึ่งข้าวที่ตกแต่งให้มีลักษณะคล้ายคน คนลงผีจะเอาไม้มาผูกสมมุติว่าเป็นแขนแล้วใส่เสื้อดำ ข้างๆคนลงจะมีถาดไม้ไผ่วางอยู่ เอาข้าวสารใส่ลงไปพอประมาณ รวมทั้งดอกไม้ เทียนและเงินสองบาท ในการเชิญผีลงนั้น คนลงผีจะนำเอาหม้อหนึ่งที่ตกแต่งแล้ววางบนถาดแล้วยกชูขึ้น กล่าวคำอัญเชิญผีหม้อหนึ่งบริเวณหน้าเตาไฟ เพื่อขอทราบเรื่องราวตามที่ผู้ขอมารถาม จากนั้นวางถาดลงแล้วใช้สองมือจับหม้อ ชั่วครู่หนึ่งหม้อหนึ่งจะโยกเยกตามมือของคนลงผี แล้วชീปลายแขนที่เป็นไม้ข้างหนึ่งลงในถาด เมื่อมีการถามไถ่ถึงเรื่องใด ๆหม้อหนึ่งก็จะโยกไปมาและขีดเครื่องหมายลงบนข้าวสารในถาด ซึ่งคนลงผี

* เสาดั่ง คือเสากรอบเครื่องสับ ตั้งอยู่กึ่งกลางบนหลังรอดขึ้นไปรับออกไป

เท่านั้นจะเป็นคนตีความและรู้ความหมายแล้วจึงถ่ายทอดให้คนอื่นทราบ (นฤจร อธิธิจีระจรัส, 2523: 163)

ส่วนมากการลงผีหม้อหนึ่งจะเป็นการถามไถ่ถึงสาเหตุของการเจ็บไข้ เพื่อที่จะได้ไป เช่นไหว้ขอขมาหรือกระทำตนให้ถูกต้องตามเจตนาของผีนั้นๆ กล่าวกันว่าผีหม้อหนึ่งเป็นบริวารของผีเรือนและเป็นผีธรรมดาที่มีอำนาจน้อยมาก ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีหม้อหนึ่งจึงไม่มีอะไรมาก นอกจากในวันสำคัญ เช่น วันสงกรานต์เมื่อมีการเลี้ยงผีเรือนก็จะจัดอาหารส่วนหนึ่งไปเช่นไหว้ผีหม้อหนึ่งที่ครัวเท่านั้น (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 146-147) ในบางครอบครัวเชื่อว่าหากบุคคลในครอบครัวฝันร้ายหรือหุงข้าวกลายเป็นสีที่ผิดปกติ เช่น สีเหลือง สีแดง ถือว่าเป็นลางร้ายและเป็นอัปมงคล บ่งบอกว่าจะเกิดเหตุไม่ดีแก่ครอบครัว ให้รีบทำการแก้ไขปัดเป่าด้วยการนำข้าวไปทำการสังเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์ที่วัด นอกจากนี้ต้องบอกกล่าวให้ผีหม้อหนึ่งทราบเพื่อจะได้ช่วยปัดเป่าเคราะห์ร้ายให้กลายเป็นดี (รุ่งทิพย์ กล้าหาญ, 2539: 50) ในบางชุมชนจะมีพิธีกรรมบูชาผีหม้อหนึ่งในวันเดือนยี่เป็งหรือช่วงลอยกระทงของทุกปี ด้วยการจุดบูชาด้วยผางประทายและข้าวตอกดอกไม้ เพื่อเป็นการขอขมาต่อผีที่ได้ล่วงละเมิดและเป็นการบูชาคุณ (เอกสิทธิ์ ไชยปิน, 2546: 41-42) นอกจากผีหม้อหนึ่งแล้วยังมีผีประจำข้าวของเครื่องใช้อื่นๆ อีก เช่น ผีนางตั้ง สถิตอยู่ในกระดังหรือกระจาด ผีเตาไฟ สถิตอยู่ในเตาสำหรับจุดไฟ เป็นต้น

2.3.2.1.4 ผีอารักษ์ประจำสถานที่สำคัญอื่น ๆ ทั้งสถานที่ที่เป็นสิ่งปลูกสร้างหรือสถานที่ตามธรรมชาติ ผีที่สำคัญได้แก่

- *ผีเสื้วัด* หรือ *ผีเจ้าวัด* คือผีอารักษ์ที่คอยดูแลคุ้มครองรักษาวัด มักมีหอหรือศาลตั้งอยู่บริเวณวัด คล้ายกับพระภูมิเจ้าที่ของวัด พิธีกรรมบูชาผีวัดไม่มีพิธีรีตองมากนัก เมื่อมีงานบุญต่างๆเกี่ยวกับวัดก็จะมีคนนำข้าวปลาอาหารมาถวาย รวมทั้งผู้ที่บวชต้องมาบอกกล่าวให้ผีวัดทราบ ไม่เช่นนั้นเชื่อว่าจะอยู่ในวัดอย่างไม่มีความสุข บางชุมชนเชื่อว่าผีวัดคือผีของพระสงฆ์ที่เคยเป็นเจ้าอาวาสของวัด แต่ขณะมีชีวิตอยู่ประพฤติตนไม่ชอบและทำบาปกรรมไว้เมื่อสิ้นชีวิตไปวิญญาณจึงคอยวนเวียนรักษาวัดและดูแลความสงบเรียบร้อยของพระเณรในวัด (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 136) บางชุมชนเชื่อว่าผีเสื้วัดอาจกลายเป็นผีกะยักก็ได้ ในกรณีที่ผีวัดขาดการดูแลเอาใจใส่จากชาวบ้านหรือกรณีที่วัดกลายเป็นวัดร้าง ผีกะยักเป็นผีร้ายที่มีอำนาจมากกว่าผีธรรมดาทั่วไป หากผู้ใดโดนผีกะยักทำร้ายเชื่อว่าจะรอดชีวิตได้ยาก (เอกสิทธิ์ ไชยปิน, 2546: 44)

- *ผีนา* หรือ *ผีตาแฮก* เป็นผีที่คอยปกป้องรักษาทุ่งนาให้ผืนนามีความอุดมสมบูรณ์ คอยดูแลต้นข้าวให้งอกงามและผลผลิตดี ปกติผีนาจะสถิตอยู่มุมใดมุมหนึ่งของนา นาแปลงใดที่มีผีนาสถิตอยู่จะถูกยกคันทนาให้สูงขึ้น ก่อนลงมือทำนาจะต้องทำพิธีกรรมเลี้ยงผีนาหรือผีตาแฮกเสียก่อน โดยการทำตาแฮกไปปักไว้บริเวณใดบริเวณหนึ่งของพื้นที่นาเพื่อบูชาผีนา หลังจากนั้นจะมีพิธีกรรมการเช่นไหว้ผีนา ด้วยการนำเครื่องเช่นสังเวทใส่ในกระทงหรือสะตวงไปวางไว้

ในนา เพื่อขอให้ผีนาช่วยปกป้องคุ้มครอง ตามความเชื่อของชาวล้านนาพิธีกรรมดังกล่าวอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พิธีแสดนา นับเป็นพิธีกรรมดั้งเดิม ปรากฏในตำนานพื้นเมือง กล่าวว่าในสมัยพระนางจามเทวีวงศ์ครองเมืองหริภุญไชย ขุนหลวงวิลังคะ หัวหน้าชาวลัวะเป็นผู้ริเริ่มให้มีการทำพิธีกรรมแสดนาขึ้นก่อนในเนื้อที่นาของตน โดยสร้างปะรำพิธีเพื่อประกอบพิธี การทำตาแหลวประดับสร้อยสังวาลและปลาสาม 2 ตัวเรียกว่า ปลาดำกับปลากั้งปักไว้ จากนั้นจัดเสวยใส่อาหารคาวหวานพร้อมไก่ต้มและเหล้าเพื่อบูชาแต่พระแม่ธรณี พระแม่โพสพ รวมทั้งเทวดาอารักษ์ต่างๆ (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 35-36) ในปัจจุบันพิธีกรรมดังกล่าวยังคงมีปฏิบัติอยู่ เรียกว่า ประเพณีบูชาพุ่มท่างหรือพุ่มต่าง* เป็นการบูชาพระแม่โพสพ ท้าวจตุโลกบาลและเทพดาอารักษ์ ด้วยเครื่องเช่นสังเวद्यต่างๆ เพื่อขอความคุ้มครองให้พืชผลเจริญงอกงาม (ดูรายละเอียดใน มณี พยอมยงค์, 2547: 180-183)

-*ผีขุนน้ำ* หรือ *ผีเหมืองฝาย* หมายถึงผีที่สิงสถิตอยู่ตามแม่น้ำลำธารต่างๆ มีหน้าที่ปกป้องรักษาทรัพยากรน้ำซึ่งเป็นสมบัติส่วนรวม ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีขุนน้ำเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อธรรมชาติที่ได้อำนวยความสะดวกสมบูรณ์ให้กับมนุษย์และมองเห็นความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อมนุษย์ นอกจากนี้ยังเป็นการควบคุมดูแลคนในชุมชนมิให้ล่วงละเมิดกฎในการใช้น้ำร่วมกัน เพราะมีเช่นนั้นผีจะลงโทษ

พิธีกรรมที่สำคัญของเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำ ได้แก่พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นพิธีกรรมสำคัญที่จะกระทำหลังจากขุดลอกล้างและซ่อมแซมเหมืองฝายกันน้ำ เพื่อเตรียมรับหน้าฝนและฤดูการทำนา การประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่ทำกันที่หอดผีขุนน้ำ หากไม่มีก็ทำตามต้นแม่น้ำหรือลำธารใหญ่ๆ ที่เป็นเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตของเกษตรกรในลุ่มน้ำนั้น ส่วนเครื่องเช่นสังเวद्यต่างๆตลอดจนวิธีการประกอบพิธีกรรมอาจแตกต่างกันไปตามคติความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น (มณี พยอมยงค์, 2547: 120) จากการศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำแม่ออน ในตำบลออนเหนือ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ของเชาว์ ถนอมสัตย์ (2498: 114-122) อ้างถึงใน รัตนพร เศรษฐกุล, 2542: 29-30) พบว่าพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมใหญ่ที่ดำเนินมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีชุมชนหลายตำบลที่อาศัยน้ำจากลำน้ำแม่ออนเหมือนกันมาเข้าร่วมในพิธีกรรม ทั้งนี้ชาวบ้านแต่ละชุมชนจะหมุนเวียนกันทำหน้าที่เลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี บริเวณที่เลี้ยงผีขุนน้ำเรียกว่า “ป่าขุนออน” เป็นดงไม้ที่มีหอดผี สร้างด้วยไม้ไผ่ตงใบตองตั้ง พิธีกรรมจะกระทำก่อนที่ชาวบ้านลงมือไถนา กำหนดวันทำพิธีคือวันแรม 15 ค่ำเดือน 9 (มิถุนายน) ผู้รับผิดชอบในการจัดพิธีคือหัวหน้าเหมืองฝายของตำบลนั้นๆ โดยเก็บเงินจากเจ้าของนาตามจำนวนไร่ที่ถือกรรมสิทธิ์อยู่

---

* คำว่า พุ่ม หมายถึง ทำนบกั้นน้ำขนาดเล็กที่ใช้เปิดปิดระบบการจ่ายน้ำในเหมืองของชาวนา ส่วน ท่าง หมายถึง ทางน้ำหรือร่องน้ำที่ไหลเข้าไปในนาแต่ละแปลง

ในการเซ่นไหว้ผีขุนน้ำต้องใช้วัว หมู และไก่ตัวผู้สีกาอย่างละ 1 ตัว เหล้า 1 ไห ข้าวสารสำหรับนั่งพร้อมอุปกรณ์ทำครัวและเครื่องปรุง การฆ่าสัตว์เพื่อสังเวยผีขุนน้ำ ชาวบ้านต้องทำอย่างพิถีพิถัน สัตว์ทุกตัวต้องชำระล้างให้สะอาด พรหมด้วยน้ำส้มป่อย ทาขมิ้นและมีดอกไม้ผูกติดกับเขาวัวทั้งสองข้าง ส่วนหมูและไก่ก็มีพวงมาลัยดอกไม้สวมให้ ก่อนลงมือฆ่าสัตว์ต้องมีการนำพานดอกไม้รูปเทียนและขันน้ำส้มป่อยไปยังหอผีเพื่อแจ้งให้ผีทราบ จากนั้นจึงกล่าวคำอัญเชิญผีให้มารับเครื่องเซ่นสังเวย แล้วนำเลือดวัว เลือดหมูและเลือดไก่พร้อมเหล้าไปถวาย ขณะถวายเครื่องเซ่นจะมีการพ้อนรำถวายผีเจ้าพ่อขุนน้ำโดยหญิงวัยกลางคนอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป 4 คน ที่ไม่เคยผ่านการแต่งงานมาก่อน นางรำจะแต่งกายด้วยเสื้อแขนยาวสีขาว หลังจากเซ่นไหว้เจ้าพ่อด้วยเลือดสัตว์ในตอนเช้าแล้ว ตอนสายชาวบ้านจะนำเนื้อสัตว์ทั้งหมดมาประกอบอาหารชนิดต่างๆตามประเพณีที่เคยปฏิบัติมา จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงรายการอาหารเพราะเชื่อว่าจะทำให้ผีเจ้าพ่อไม่พอใจและเกิดภัยพิบัติแก่ชาวบ้านได้ เมื่อปรุงอาหารเสร็จแล้วจะนำอาหารพร้อมเหล้าไปถวายเจ้าพ่ออีกครั้งหนึ่ง จากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันรับประทานอาหารและมีการทรงเจ้าเพื่อขอพรและถามไถ่เหตุการณ์ปัญหาทุกข์สุขต่างๆ เป็นอันเสร็จพิธี

2.3.2.2 ผีเจ้านายหรือผีวีรบุรุษ ผีเจ้านายนับเป็นผีอารักษ์ประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญมากในล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษาเพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับคำจำกัดความของผีเจ้านายนั้นค่อนข้างทำได้ยาก เนื่องจากมีการนิยามความหมายที่หลากหลายและสับสนมาก อาจพอสรุปรวบรวมการนิยามความหมายที่สำคัญบางส่วนได้ดังนี้

ผีเจ้านายคือผีบ้านหรือผีเมืองที่มีคนทรง ที่เรียกว่าผีเจ้านายก็เพราะมีการพยากรณ์ คำว่าผีเจ้านายน่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า “ผีเจ้าทำนาย” (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 97-98)

ผีเจ้านายคือผีเจ้าที่ประจำหมู่บ้านประเภทหนึ่ง มีหน้าที่รักษาหมู่บ้านร่วมกับผีอารักษ์บ้านหรือผีเจ้าบ้าน (นฤจร อธิธิจิระจรัส, 2523: 155)

ผีเจ้านายมีความหมายกว้างขวาง รวมเอาตั้งแต่ผีที่ทำหน้าที่รักษาหมู่บ้านไปจนกระทั่งผีเมือง น่าจะเป็นผีที่สูงขึ้นมาในอีกระดับหนึ่งจากผีบรรพบุรุษ คือเป็นผีที่ให้ความคุ้มครองหรือปกป้องรักษาหมู่บ้าน สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งขึ้นไปจนถึงระดับเมือง ผีเจ้านายจะต้องมีคนทรงและมีการจัดความแตกต่างหรือความสูงต่ำของระดับชั้น (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527: 37-38)

ผีเจ้านายเป็นผีอารักษ์ประเภทหนึ่ง มักจะมีชื่อตามบุคคลสำคัญในตำนานที่ประกอบกรรมดีจนถูกยกย่องให้เป็นเทพยดาที่มีอำนาจในการพยากรณ์ รักษาพยาบาล และดลบันดาลโชคลาภได้ (อานันท์ กาญจนพันธ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์, 2533: 133)

ผีเจ้านายคือผีวีรบุรุษเฉพาะท้องถิ่นประเภทหนึ่ง มีหน้าที่ปกป้องรักษาสถานที่และผู้คนในเขตอิทธิพลของตน ในท้องถิ่นหนึ่งๆอาจมีผีวีรบุรุษหลายตนก็ได้ (พรพิไล เลิศวิชา, 2534: 74)

ผีเจ้านายคือผีวีรบุรุษของชุมชนนั้นๆ จะมีภาระหน้าที่สำคัญคือทำให้ความคุ้มครองดูแลความสงบสุขและปกป้องรักษาทุกอย่าง ตั้งแต่ คน สัตว์ พืช ป่า และแม่น้ำลำธาร อำนาจ

ของผีเจ้านายนั้นจะมีมากกว่าผีเสื้อบ้าน เสื้อเมือง และผีเจนนบ้านเจนมือง ซึ่งมีบทบาทเฉพาะพื้นที่คือแต่ละหมู่บ้านแต่ละเมืองเท่านั้น แต่ผีเจ้านายจะมีขอบเขตความรับผิดชอบกว้างขวางไปได้ทั่วโดยไม่จำกัดพื้นที่ (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 138-140)

ผีเจ้านายคือดวงวิญญาณของบุคคลที่เคยมีชีวิตอยู่ โดยปกติเป็นดวงวิญญาณของชนชั้นผู้ปกครอง เช่น เจ้าผู้ครองนครหรือนักรบ ทั้งบุคคลในประวัติศาสตร์ ตำนาน ผีอารักษ์บ้าน ผีอารักษ์เมือง ผีเจ้านายเป็นได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งขณะมีชีวิตอยู่นั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจหรือความรู้ความชำนาญเหนือกว่าสามัญชนคนธรรมดา ผีเจ้านายเหล่านี้ยังไม่ถึงเวลาที่จะไปจุติในชั้นพรหมหรือเกิดเป็นมนุษย์ได้ เนื่องจากมีเวรกรรมที่จะต้องชดใช้และต้องการทำความดีเพื่อสะสมบุญบารมี ดังนั้น ผีเจ้านายจึงมีหน้าที่จะต้อง “ไผดคน” หรือการช่วยเหลือมนุษย์เพื่อเป็นการสร้างบุญกุศล จะได้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ทั้งนี้การช่วยเหลือมนุษย์ดังกล่าวจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับมนุษย์ ดังนั้นผีเจ้านายจึงต้องมีร่างทรงหรือร่างทรงเป็นตัวแทน (เอกสิทธิ์ ไชยปิน, 2546: 50-53)

ผีเจ้านายเป็นผีของเจ้าหรือนายที่ตายไปแล้ว มักเป็นเจ้าหรือนายที่ได้ทำคุณงามความดีมาก่อน เมื่อตายแล้วบุญบารมีไม่ถึงไม่อาจไปสู่ภพภูมิที่สูงขึ้นไปได้ เนื่องจากเป็นห่วงลูกหลานหรือต้องชดใช้บาปกรรมบางอย่างในขณะที่เป็นคน อาทิ การทำศึกสงครามที่ต้องฆ่าคนหรือใช้กลอุบายบางอย่างที่ผิดศีลธรรม ดังนั้นวิญญาณของเจ้านายเหล่านี้จึงต้องประกอบความดีเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มพูนบารมีเพื่อที่จะได้ไปเกิดในภพภูมิที่สูงขึ้น ผีเจ้านายจะแตกต่างจากผีอื่น ๆ ตรงที่มีร่างทรงหรือร่างทรงและมีหน้าที่หรือเป้าหมายที่ต้องทำชัดเจน (มาลา คำจันทร์, 2551: 143)

จากคำจำกัดความดังกล่าวมา รวมทั้งการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับกรณีศึกษาผีเจ้านายองค์ต่างๆที่ในล้านนา คาดว่าผีเจ้านายน่าจะมีพัฒนาการด้านความหมาย กล่าวคือมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมล้านนา อีกทั้งบทบาทของผีเจ้านายที่มีต่อสังคมในขณะนั้นก็น่าจะมีส่วนต่อการนิยาม การตีความหมาย ตลอดจนการรับรู้และเข้าใจความหมายของผีเจ้านายของคนในล้านนาด้วย

ในทัศนะของผู้วิจัย ผีเจ้านายจัดเป็นผีอารักษ์ประเภทหนึ่ง ที่มีบทบาทในการปกป้องคุ้มครองสถานที่และมนุษย์ แต่ขอบเขตในการปกป้องคุ้มครองนั้นกว้างขวางกว่าผีอารักษ์ประเภทอื่น กล่าวคือเป็นการคุ้มครองในอาณาบริเวณที่ไม่มีการจำกัดพื้นที่ ความสามารถในการปกป้องคุ้มครองนั้นขึ้นอยู่กับบุญบารมีและอำนาจของผีเจ้านายแต่ละองค์ หากผีมีอำนาจมากขอบเขตพื้นที่ในการปกครองก็มากตามไปด้วย นอกจากนี้ผีเจ้านายยังมีหน้าที่ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าจะต้องช่วยเหลือมนุษย์เพื่อสะสมบุญบารมี ดังนั้นจึงสอดคล้องกับข้อกำหนดว่าผีเจ้านายจะต้องมีร่างทรงหรือร่างทรง เพื่อเป็นช่องทางสำหรับติดต่อสื่อสารและคอยช่วยเหลือมนุษย์ได้ ลักษณะสำคัญอีกอย่างหนึ่งของผีเจ้านายคือการที่เคยเป็นมนุษย์มาก่อนและไม่มีการกำหนดเพศ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นเพศชายและเป็นชนชั้นผู้ปกครอง เช่น กษัตริย์หรือนักรบ ทั้งนี้

จะต้องมีเรื่องเล่าหรือตำนานรองรับเพื่อแสดงประวัติชีวิตของผีเจ้านายแต่ละองค์ ซึ่งในขณะที่ชีวิตควรมีวีรกรรมที่โดดเด่นและน่าจดจำ เพราะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะแสดงถึงพลังอำนาจของผีเจ้านายแต่ละองค์ คุณลักษณะสำคัญต่างๆดังกล่าวมา จึงอาจจัดให้ผีเจ้านายเป็นผีวีรบุรุษประเภทหนึ่งได้เช่นกัน โดยนัยนี้จะเทียบเคียงได้กับ “ผีมหัศจรรย์” ของภาคอีสานและยังสอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่อง “ผีเจ้าพ่อ” ที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทยด้วย

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีเจ้านายก็มีลักษณะคล้ายกับผีประเภทอื่น คือพิธีกรรมเช่นไหว้บูชาจะมีในโอกาสวันสำคัญๆและมีพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปี กำหนดเวลาแล้วแต่ผีเจ้านายแต่ละองค์ ส่วนใหญ่จะจัดช่วงเดือน 7 –เดือน 9 (เมษายน-มิถุนายน) พิธีกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการพ้อนผีเจ้านายเรียกว่า “การออกป่าหรือออกผ้ามพ้อน” จะกระทำในโอกาสต่างๆ เช่น การพ้อนผีในงานเลี้ยงผีหรือพิธีไหว้ครูประจำปี นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พิธีกรรมการลงทรงผีเจ้านายเพื่อช่วยเหลือลูกเลี้ยง* ในเรื่องต่างๆ ปกติจะมีการลงผีเจ้านายเกือบทุกวัน ยกเว้นวันพระและวันพุธที่เชื่อว่าผีเจ้านายไปร่วมพิธีกรรมชุมนุมเทวดา พิธีไหว้ครูหรือพิธีไหว้ครูประจำปีของผีเจ้านาย พิธีรับขันครู พิธีอยู่กรรม พิธีกรรมลงขอนกระด้าง เป็นต้น (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527 และ เอกสิทธิ์ ไชยปิ่น, 2546)

2.3.3. ผีครู

ผีครูเป็นผีสำคัญอีกประเภทหนึ่งที่ชาวล้านนาให้ความเคารพนับถือ ในโลกทัศน์ของชาวล้านนาเชื่อว่าความรู้ทุกแขนงวิชานั้นผีครูเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ ด้วยเหตุนี้ในกลุ่มคนบางกลุ่ม เช่น ช่างฝีมือต่างๆ อาทิ ช่างพ้อน ช่างซอ ช่างจ้อย นักมวย นักดาบ ตลอดจนผู้ที่มิเวทย์มนต์คาถาอาคมหรือมีความรู้ทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์จึงมีการนับถือครูหรือผีครู โดยในบ้านเรือนของบุคคลเหล่านี้จะมีหิ้งผีครูซึ่งมักตั้งอยู่บนบริเวณหัวนอนไว้สำหรับบูชา (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 143) ทั้งนี้องค์ประกอบของผีครูจะแตกต่างกันไปตามประเภทและชนิดของครู

ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา การที่จะเรียนรู้หรือขอรับวิชาความรู้ใดๆเพื่อนำมาประกอบวิชาชีพหรือป้องกันภัยสำหรับตัวเองนั้น จะมีพิธีกรรมเรียกว่า “การขึ้นผีครูหรือการขึ้นครู” โดยการนำข้าวตอกดอกไม้มาเป็นเครื่องพลีกรรมแก่ครูที่ตนจะเรียนด้วย เมื่อครูรับเป็นศิษย์แล้วก็ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ รวมทั้งจริยธรรมและจรรยาบรรณที่เกี่ยวข้องกับแขนงวิชานั้นอย่างเคร่งครัดและจะต้องบูชาครูหรือผีครูด้วย (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 143) เมื่อได้มีการเรียนรู้ฝึกหัดกับครูไประยะหนึ่งแล้ว ได้มีความรู้ความสามารถประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้อย่างดีเยี่ยมแล้ว ครูผู้สอนก็จะแบ่งครูให้ เรียกว่า “การแบ่งครู” ยกตัวอย่างเช่น การแบ่งครูของช่างซอ แม้แต่

* ชาวบ้านที่เป็นลูกค้า ผู้มาขอรับบริการหรือขอความช่วยเหลือจากผีเจ้านาย

การเรียนศิลปะประเภทอื่น ๆ ก็จะทำพิธีกรรมแบ่งครุคล้ายคลึงกันนี้ แตกต่างกันไปบ้างตามรายละเอียดของการนับถือครุของแต่ละบุคคลเท่านั้น (มณี พยอมยงค์, 2547: 243-244)

การแบ่งครุอาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การรับชั้นครุ” ยกตัวอย่างเช่น พิธีกรรมรับชั้นครุของร่างทรงหรือร่างทรงผีเจ้านาย ผู้ที่จะมาเป็นร่างทรงรายใหม่นั้นจะต้องผ่านพิธีกรรมดังกล่าวจากผีเจ้านายผู้เป็นครุเก่า เพื่อเป็นการแสดงถึงการยอมรับอำนาจของผีเจ้านายที่เป็นหัวหน้า และเป็นการประกาศให้คนทั่วไปทราบว่าตนเองได้กลายมาเป็นร่างทรงอย่างเต็มตัวแล้ว (เอกสิทธิ์ไชยปิ่น, 2546: 150-151)

พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีครุของบุคคลจะคล้ายกับการนับถือผีอื่น ๆ คือเมื่อมีการแบ่งครุมาบูชาและมีหิ้งครุอยู่ในบ้านของตนแล้ว ก็ต้องให้ความเคารพนับถือ การจะกระทำกิจใด ๆ ต้องบอกกล่าวให้ผีครุทราบ ในกรณีที่มีการกระทำผิดหรือกระทำการสิ่งไม่เหมาะสมจากที่ครุสั่งสอนไว้ ผีครุอาจทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย บางครั้งคนอื่นในครอบครัวอาจมีอาการเจ็บป่วยหรือมีอาการเป็นไปต่างๆ เรียกลักษณะนี้ว่า “การผิดผีครุ” จำเป็นต้องมีพิธีกรรม “ฟายครุ” คือการนำดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมา (มณี พยอมยงค์, 2547: 243) ส่วนการบูชาครุนั้นแล้วแต่ผู้นับถือจะกำหนดกฎเกณฑ์เช่น ทุก 3 ปีต่อ 1 ครั้งหรือการบูชาในเทศกาลสำคัญต่างๆ เช่น วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา แม้แต่การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ก็ต้องบอกกล่าวและเซ่นไหว้ผีครุด้วยสำรับอาหารและดอกไม้ธูปเทียนเพื่อเป็นการสักการบูชาผีครุด้วย

พิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับผีครุคือการเลี้ยงผีครุ เป็นกิจกรรมที่ลูกศิษย์ทุกคนจะกระทำร่วมกันเพื่อรำลึกถึงบุญคุณของครุบาอาจารย์ ในงานนี้ผู้ที่เป็นครุจะบอกกล่าวบรรดาลูกศิษย์ของตนให้มาร่วมกันทำพิธีเซ่นไหว้ด้วยเครื่องพลีกรรมต่างๆ เช่น หัวหมู ไก่ต้ม ไข่ต้ม และสังวาลย์ เสร็จแล้วก็จะนำเครื่องพลีกรรมดังกล่าวมาแบ่งกันกิน ถือว่าการทำเช่นนี้จะทำให้โรคภัยหรือภัยอันตรายต่างๆ หายไปจากตน พร้อมกันนั้นเป็นการถือโอกาสบนบานให้ผีครุได้คุ้มครองป้องกันให้มีความสุข ความเจริญ และสมหวังในสิ่งที่ตนปรารถนาด้วย (มณี พยอมยงค์, 2547: 243)

2.3.4. ผีอื่นทั่วไป

นอกจากผีสำคัญๆ ดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว ในความเชื่อของชาวล้านนา ยังมีผีอีกเป็นจำนวนมากและมีหลายกลุ่มหลายประเภท ส่วนใหญ่จะเป็นผีร้าย ในที่นี้ขอยกตัวอย่างผีบางประเภทมากล่าวถึงพอเป็นสังเขป อาทิ

กลุ่มผีที่มีลักษณะเป็นผีดิบหรือผีที่อาศัยอยู่ในร่างมนุษย์อย่าง *ผีเป่า* คือคนที่กลายเป็นผีดิบเพราะชอบกินอวัยวะภายในของมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งอาหารคาวต่างๆ ผีประเภทนี้ชอบหากินเวลากลางคืน โดยเฉพาะในคืนเดือนแรมที่ตรงกับวันพระ คนที่เป็นผีเป่าจะมีแสงออกจากรูจมูกทั้งสองข้าง ส่วน *ผีโพง* คล้ายผีกระสือในภาคกลาง โดยปกติคือคนธรรมดาแต่ได้รับการสืบเชื้อสายการเป็นผีจากสายตระกูล ผีโพงชอบกินกบเขียดตามทุ่งนาในตอนกลางคืนและจะมีแสง

เรื่อง ๆ ออกจากจมูกเพื่อใช้เป็นเครื่องนำทาง ปกติผีชนิดนี้จะไม่ทำร้ายคน ยกเว้นถ้าคนทำให้ผีโกรธหรือไม่พอใจเท่านั้น

กลุ่มผีที่ตายผิดปกติหรือประพตชั่ว จึงกลายเป็นวิญญาณเร่ร่อน เป็นผีร้ายที่คอยหลอกหลอนหรือทำร้ายมนุษย์ เช่น

ผีพราย คือวิญญาณของหญิงสาวที่ตายเนื่องจากการคลอดลูก หากตายขณะลูกอยู่ในท้อง เรียกว่า “ตายกลม” หากตายหลังคลอดลูกเรียกว่า “ตายพราย” เป็นการตายแบบกะทันหันจึงยังไม่หมดกรรม เป็นผีดุร้ายชอบสิงสู่คนที่ล้มป่วยเป็นระยะเวลานาน ๆ หรือมีอาการป่วยเรื้อรัง ชาวบ้านจะเรียกว่า “เป็นพราย” โดยคนป่วยจะมีอาการอ่อนแรง นิ่งหรือยืนไม่ได้ในเวลาปกติ หรือเวลามีคนพลุกพล่าน แต่ในตอนกลางคืนหรืออยู่ตามลำพังจะสามารถลุกเดินได้เหมือนคนปกติ เพื่อหาของกินจำพวกของคาว เช่น เนื้อดิบ ปลาดิบ แต่หากมีคนผ่านมาพบเห็นคนป่วยก็จะล้มตึงลงทันที วิธีการรักษาอาการแบบนี้เรียกว่า “การตัดพราย”

ผีเปรต เป็นวิญญาณของคนที่เคยประพตชั่ว เช่น ลักเล็กขโมยน้อยหรือเบียดบังทรัพย์สินสาธารณะมาเป็นของตนเอง คนที่ดูหมิ่นศาสนา ไม่เคารพพระ เณร ชี เมื่อตายไปบุคคลพวกนี้จึงกลายเป็นผีเพื่อชดใช้หนี้กรรมที่เคยทำ ปกติผีเปรตจะอาศัยอยู่ในวัดคอยหลอกหลอนผู้คนเพื่อขอส่วนบุญ ผีเปรตมีรูปร่างสูง ปากเท่ารูเข็ม แขนขามือยาว เชื่อกันว่าหากผีเปรตใช้หนี้กรรมไม่หมดและหนีไปเกิดยังโลกมนุษย์ก่อน จะทำให้เด็กที่เกิดมามีร่างกายพิการ ผิดหวังเหยียน คนล้านนาเรียกว่า “ละอ่อนคนเฒ่า”

ผีตายโหง เป็นผีร้ายที่มีอำนาจอีกชนิดหนึ่ง เกิดจากดวงวิญญาณของบุคคลทั่วไปที่เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุหรือเหตุที่เชื่อว่าผิดปกติวิสัยอื่นๆ เช่น ตายอย่างปัจจุบันทันด่วน แขนวนคอตตาย ถูกยิงตาย ไฟฟ้าดูดหรือฟ้าผ่าตาย เป็นต้น การตายดังกล่าวเรียกว่าตายโหง เนื่องจากยังชดใช้กรรมเวรในโลกมนุษย์ไม่หมดและยังห่วงใยผู้ที่อยู่เบื้องหลัง ดวงวิญญาณจึงอดอยากยังคงวนเวียนและเร่ร่อนอยู่ ผีตายโหงมักจะคอยรบกวน ทักทายและทำอันตรายมนุษย์ โดยการดลบันดาลให้เกิดอาการเจ็บป่วย ไม่สบายหรือเข้าสิงร่างคนที่ขวัญอ่อนได้ ชาวล้านนามักประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “การสวดถอน” ณ บริเวณที่ตาย โดยมีการใช้ตุ้มสีแดงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญปักอยู่ เชื่อว่าจะลดความดุร้ายของผีตายโหงได้ (มาลา คำจันทร์, 2551: 49)

ผีอีกกลุ่มหนึ่งเป็นพวกผีร้ายที่สิงสถิตอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ คอยกลั่นแกล้งหรือทำร้ายมนุษย์ในลักษณะต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น

ผีขังน้ำ เป็นผีที่อยู่ตามลำน้ำลึก มีเตี้ยเท่าไก่ เชื่อว่าเมื่อเด็กไปเล่นน้ำหรือแม่แต่ยืนอยู่ริมฝั่ง อาจถูกผีขังน้ำแทงเอาทำให้เด็กตายได้

ผีปกกะโหล้ง เชื่อว่าเป็นบริวารของยมบาล อาศัยอยู่ในป่าลึกมีหน้าที่ดูแลรักษาป่า หากใครไปทำไม่ดีกับป่าเช่น พวดคำหยาบ เอาช้อนตักน้ำในแม่น้ำ ลากฟันเข้าที่ปัก ผีปกกะโหล้งจะแปลงกายเป็นเสือมาคาบไว้ในป่า สิ่งที่จะปราบได้คือควายธนูที่ลงคาถาอาคม ผีประเภทนี้เชื่อว่า

เป็นผีคนแก่ที่มีผมหยาว หนวดเครารกรุงรัง มีพิษเบี้ยวที่ทำด้วยอวัยวะส่วนต่างๆของมนุษย์เป็นสัญลักษณ์ประจำกาย ในบางชุมชนจะมีการเรียกผีปกกะโหล่งมาทำนายโชคชะตาราตรีเรียกว่า “การลงผีปกกะโหล่ง” โดยให้ผู้เสี่ยงทายนั่งยองๆอยู่บนไม้กระดานยาวประมาณ 1 ศอกวางอยู่บนกะลาผ่าซีก ผู้ประกอบพิธีกรรมทำการเสี่ยงทายตามคำถามของผู้ต้องการเสี่ยงทาย ผีซึ่งสิงอยู่ในกะลาจะพาผู้เสี่ยงทายหมุนไปรอบๆแสดงถึงความเป็นไปตามคำเสี่ยงทาย

ผีตามมอย เป็นผีร้ายที่ชอบทำร้ายคน เมื่อไปนอนหลับตามท้องนาหรือในป่า หากผีตามมอยเข้าสิงก็จะเกิดอาการไข้เหลือง มีผิวพรรณเหลืองซีด เหม่อลอย สะลึมสะลือ ต้องให้หมอมืดรดน้ำมันต์จึงจะหาย

ผีเสื้อห้วย เป็นผีที่อาศัยอยู่ในลำห้วยหรือป่า มีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียด ตัวใหญ่ ผมหยาวรุงรัง คอยหลอกหลอนผู้คน เมื่อเข้าป่าหากผู้ใดทำผิดประพฤตินอกกริตนอกรอย พุดไม่เป็นมงคล ผีเสื้อห้วยจะมาทำร้ายได้

ผีกองกอย เป็นผีที่อาศัยอยู่ในป่าสุ่มทุมพุ่มไม้และชอบออกหากินในเวลากลางคืน ชาวล้านนามีความเชื่อว่าห้ามล้างถ้วยล้างชามในเวลากลางคืน เพราะผีกองกอยจะออกมาหากินเศษอาหาร หากพบว่าบ้านใดไม่มีกับข้าวเหลือให้กิน ผีจะสาปแช่งให้อยู่ไม่สบายและยากจนตกต่ำได้

ผีโป่งผีย่า เป็นผีที่ชอบอยู่ตามแอ่งน้ำหรืออ่างรูปกระทะที่มีน้ำขัง บางครั้งจะมีแรงดันน้ำพุ่งขึ้นมาเชื่อว่าเพราะมีผีโป่งผีย่าอาศัยอยู่ หากมีใครเหยียบย่ำถูกผีโป่งผีย่าจะมีอาการเจ็บป่วยปวดตามแขนขาหน้าแข้งและมีอาการอื่นๆตามมา เรียกว่า “ถูกผีโป่งผีย่า” จะต้องรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ เช่น การตีม้ำมันต์และการเป่า เพื่อให้หายจากพิษของผี เป็นต้น

ผีม้าบ้อง เป็นผีที่ชอบอาศัยอยู่ในซอยแคบๆ อาจเป็นทางเดิน ทางเกวียน ลำเหมืองที่ผู้คนเดินไปมาในหน้าแล้ง เป็นผีที่ไม่ค่อยทำอันตรายมนุษย์ เพียงแต่ชอบหลอกหลอนให้ผู้คนตกใจกลัว ไม่กล้าออกจากบ้านในยามค่ำคืน เชื่อกันว่าผีม้าบ้องมีลักษณะครึ่งคนครึ่งสัตว์ คือส่วนหัวเป็นคน ส่วนลำตัวเป็นม้า ในคืนวันพระผีจะออกมาวิ่งตามทางเดินในหมู่บ้านมีเสียงดังเหมือนกับม้าวิ่งไปมา

ผีสองนาง เป็นผีหญิงสาวฝาแฝดสองพี่น้อง สิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่หรือต้นไม้เก่าแก่ของหมู่บ้าน โดยเฉพาะต้นไม้ที่มีลำต้นแฝดติดกันหรือแตกแขนงออกเป็น 2 ก้าน หากมีผู้คนเดินผ่านไปผ่านมาแล้วไปรอบกวนต้นไม้ เช่น พันกิ่งไม้หรือสอยไข่มดแดงแล้วเกิดล้มป่วยกะทันหัน เชื่อว่าถูกผีสองนางทักต้องทำพิธีเลี้ยงผี แต่หากมีคนไปตัดต้นไม้ที่มีผีสองนางสถิตอยู่คนผู้นั้นอาจถูกทำร้ายจนถึงแก่ความตายได้

นอกจากนี้ยังมีผีอื่นๆอีกมาก เช่น ผีชะวาบ ผีจะงอย ผีบัวตาวอดหรือตาวอด ผีดอยด้วน ผีค้างพอน ผีชะแครง ผีโผงตง ผีนางไม้ ผีลูกกรอก ฯลฯ ซึ่งจะไม่ขอกล่าวถึงรายละเอียดในที่นี้

การใช้เกณฑ์เรื่องบทบาทและหน้าที่ของผีมาจำแนกประเภทของผีดังกล่าว อาจไม่ใช่เกณฑ์ในการจำแนกที่ชัดเจนนัก เนื่องจากคติความเชื่อเกี่ยวกับผีในล้านนาค่อนข้างมีความ

หลากหลายอันเนื่องมาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมดังกล่าวมาข้างต้น ด้วยเหตุนี้จึงอาจจะเห็นความคาบเกี่ยวของบทบาทหน้าที่ของผีหลายประเภท เช่น ผีบรรพบุรุษเองก็มีหน้าที่ในการคุ้มครองเครือญาติและครอบครัว ซึ่งโดยนัยนี้ผีบรรพบุรุษก็อาจจัดเป็นผีอารักษ์ได้ ผีบรรพบุรุษของหัวหน้าหมู่บ้านในบางหมู่บ้านก็มีบทบาทเป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้านด้วย ผีเจ้าหลวงคำแดงในอดีตมีบทบาทเป็นอารักษ์เมือง แต่ในความเชื่อของกลุ่มคนที่นับถือผีเจ้านายก็ถือเป็นผีเจ้านายที่เป็นหัวหน้าผี หรือผีปู่สะย่าสะในความเชื่อของคนบางกลุ่มก็อาจนับเนื่องเป็นผีบรรพบุรุษของชาวลัวะก็ได้ เป็นต้น

2.4 “คนยวน คนลื้อ คนเมือง”: ตัวตนที่ซ้อนทับและหลากหลายในสังคมปัจจุบัน

เนื่องจากในปัจจุบันปรากฏข้อวิพากษ์เกี่ยวกับการซ้อนทับทางความหมายและตัวตนของ “คนเมือง” ซึ่งถูกนำมาเป็นคำใช้เรียกคนล้านนาในกลุ่มใหญ่ร่วมกัน ในขณะที่ล้านนาเต็มไปด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ในบางบริบทกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นก็สามารถเรียกตัวเองว่าคนเมืองได้เช่นเดียวกัน จึงอาจก่อให้เกิดความสับสนในการจำแนกคนกลุ่มต่างๆตามชาติพันธุ์ดั้งเดิม ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของคำว่าคนเมืองในล้านนา รวมไปถึงความหลากหลายและการซ้อนทับของตัวตนทางชาติพันธุ์ในล้านนา เพื่อจะทำให้เข้าใจความหมายและตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อ ซึ่งเป็นกลุ่มคนผู้นับถือเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบันได้ดียิ่งขึ้น

2.4.1 พัฒนาการของ “คนเมือง” ในล้านนา

ในวงวิชาการด้านล้านนาศึกษายุคแรก นักวิชาการเชื่อว่า ในช่วงที่เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเป็นเวลานานกว่า 150 ปี ระยะเวลาดังกล่าวพม่าได้ควบคุมมิให้พลเมืองลุกฮือขึ้นมากอบกู้อิสรภาพด้วยการส่งทหารเข้ามาอยู่ในล้านนาเป็นจำนวนมาก ชาวเมืองเดิมซึ่งไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของพม่าพากันอพยพออกไปอยู่ตามป่า ด้วยการใช้คนต่างเมืองเข้ามาปะปนนี้เอง คำว่าคนเมืองจึงเป็นคำเรียกของชาวเมืองเชียงใหม่ที่ต้องการเรียกพวกชาวเมืองเดียวกัน และเป็นการแบ่งแยกตนออกจากชาวพม่าซึ่งคนล้านนาเรียกว่า “ม่าน” (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 189-190) ส่วนจิตร ภูมิศักดิ์ (2544: 368-369) นักคิดและนักวิชาการคนสำคัญของไทย ได้ให้ความหมายของคำว่า “คนเมือง” ว่าหมายถึง ชาวเมืองหรือคนที่มีการจัดตั้งทางสังคมแล้ว เช่นเดียวกับคำว่าไท-ไต การเรียกตนเองว่าคนเมืองนั้นได้มีกำเนิดขึ้นเพื่อประกาศความเป็นอารยชนหรือนครชนของตนและเพื่อตอบโต้การดูถูกเหยียดหยามทั้งจากพม่าและคนไทยภาคกลาง เหมือนหน้าที่ของคำว่าไทในยุคดึกดำบรรพ์

เหตุผลสำคัญที่สนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าว เนื่องจากประวัติศาสตร์ของล้านนา นับตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ขึ้นไป ล้านนาเป็นประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์ ยุคนั้นชาวกรุงเทพมหานครถือชาวล้านนาเป็นชาวเมืองขึ้นหรือเป็นประชาชนชั้นสอง มักเรียกอย่างดูถูก

เหยียดหยามว่าเป็นลาวหรือเป็นพวกนุงผ้าขึ้น กินกึ่งถือ เอกสารของทางราชการพบว่ามีการใช้คำว่า “ลาว” เรียกภาคเหนือในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังข้อความในพระราชสาส์นกำกับพระสุพรรณบัตรของรัชกาลที่ 4 ซึ่งส่งไปยังราชสำนักอังกฤษ เมื่อพ.ศ. 2398 ดังนี้ (จิตร ภูมิศักดิ์, 2544: 126)

“...ในพระราชอาณาจักรฝ่ายสยามเหนือใต้ แลแผ่นดินแดนต่าง ๆ อยู่เคียงอยู่ใกล้ในที่นั้น ๆ บางแห่ง และเป็นที่อยู่ของชนชาวต่างประเทศ มีเพศภาษาต่างๆ หลายอย่างคือ ลาวเฉียง ลาวกาว แลกำพูชา มลายู กระเหรี่ยง แลอื่น ๆ...”

ในสำเนาร่างประกาศตั้งกงสุลเมืองสิงคโปร์ ปีพ.ศ.2406 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีใจความตอนต้นร่างว่า (จิตร ภูมิศักดิ์, 2544: 127)

“...สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ 4 ในพระบรมราชวงศ์นี้ แลเป็นเจ้าเป็นใหญ่ได้ครอบครองพระราชอาณาจักรสยามราษฎร แวดล้อมด้วยนานาประเทศราช ชนบทต่างๆ ทุกทิศคือ ลาว โยน ลาวเฉียง ในทิศพายัพแลอุดร ลาวกาวแต่ทิศอีสานจนบูรพ์ กัมพูชาเขมรแต่บูรพ์จนภาคเหนือ เมืองมลายูเป็นอันมากแต่ทิศทักษิณจนจรดใต้, แลบ้านเมืองกะเหรี่ยงบางเหล่าแต่ทิศปัจฉิมจนพายัพ แลช่าของ แลชาติต่างๆ อื่นๆ อีกเป็นอันมาก...”

มีตัวอย่างเรื่องเล่าเกี่ยวกับความขมขื่นจากการดูถูกเหยียดหยามของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เจ้าหญิงในราชตระกูลเชียงใหม่ซึ่งต้องลงมารับตำแหน่งเป็นพระราชชายาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.2429 ว่าต้องถูกพระสนมกำนัลในวังอิจฉาริษยาและกลั่นแกล้งอยู่เนืองๆ ด้วยเหตุที่ทรงมีพื้นเพอยู่ทางภาคเหนือ อาทิ มีคนแอบนำกระดาษเขียนตัวอักษรเลขยันต์วางไว้ในขันทองสงฆ์ของพระนางหรือแอบเอาปลาทุใส่กะลามะพร้าวไปวางไว้บนสำรับกับข้าว บางครั้งพระนางก็ได้ยินเสียงตะโกนผ่านห้องบรรทมว่าเหม็นปลาร้า เป็นต้น (จิตร ภูมิศักดิ์, 2544: 369-370)

ส่วนในหนังสือ **Surveying and Exploring in Siam** เขียนโดยพระวิภาคภูวดล ชาวอังกฤษเชื้อสายไอริช เจ้ากรมแผนที่คนแรกของประเทศไทย ผู้เริ่มงานสำรวจและทำแผนที่ตามหลักวิชาการแบบยุโรปขึ้นในประเทศไทย ตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการสำรวจการจัดทำแผนที่บริเวณภาคเหนือของไทยและลาวระหว่าง พ.ศ. 2424-2436 เมื่อเดินทางมาถึงเชียงใหม่ผู้บันทึกได้ใช้คำว่า ลาวพุงดำ เรียกภาคเหนือของไทย ดังนี้ (พระวิภาคภูวดล, 2533: 113)

“...ทางจากลำพูนถึงเชียงใหม่เป็นระยะทาง 17 ไมล์ ราบเรียบดีมาก เชียงใหม่ เมืองหลวงของลาวพุงดำ อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,000 ฟุต เนื้อที่ 1 ตาราง ไมล์ มีคูเมืองรอบและกำแพงสูง ประตูเมืองที่สำคัญมี 5 แห่ง...”

ในหนังสือ **นิทานโบราณคดี** พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ (2543: 256-257) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคำว่า “ลาว” ไว้ดังนี้

“...ถึงในราชการแต่ก่อนก็อ้างว่าหัวเมืองในมณฑลพายัพกับมณฑลอุดรและ อีสานเป็นเมืองลาว เรียกขวามณฑลพายัพว่า “ลาวพุงดำ” เพราะผู้ชายชอบสักมอมตั้งแต่ พุงลงไปจนถึงเข่า เรียกขวามณฑลอุดรและอีสานว่า “ลาวพุงขาว” เพราะไม่ได้สักมอม อย่างนั้น เมื่อจัดหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตเป็นมณฑลในรัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ.2433 แรกก็ขนานนามหัวเมืองลาวพุงดำว่า “มณฑลลาวเฉียง” ขนานนามหัวเมืองลาวพุงขาวว่า “มณฑลลาวพวน” มณฑลหนึ่ง “มณฑลลาวกาว” มณฑลหนึ่ง เป็นเช่นนั้นมาจนถึงสมัย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครอง พระ ราชอาณาเขตตั้งแต่ พ.ศ.2435 เป็นต้นมา ด้วยทรงพระราชปรารภว่าลักษณะการปกครอง แบบเดิม นิยมให้เป็นอย่างประเทศราชาธิราช (Empire) อันมีเมืองคนต่างชาติต่าง ภาษาเป็นเมืองขึ้นอยู่ในพระราชอาณาเขต จึงถือว่าเป็นเมืองชายพระราชอาณาเขต 3 มณฑลนั้นเป็น “เมืองลาว” และเรียกชาวเมืองซึ่งอันที่จริงเป็นชนชาติไทยว่าลาว แต่ ลักษณะการปกครองอย่างนั้นพันเวลาอันสมควรเสียแล้ว ถ้าคงไว้จะกลับให้โทษแก่ บ้านเมือง จึงทรงพระราชดำริให้แก้ลักษณะการปกครอง เปลี่ยนเป็นอย่างพระราชอาณา เขต (Kingdom) ประเทศไทยรวมกัน เลิกประเพณีที่มีเมืองประเทศราชถวายต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองและให้เปลี่ยนนามมณฑลลาวเฉียงเป็น “มณฑลพายัพ” เปลี่ยนนามมณฑลลาว พวนเป็น “มณฑลอุดร” และเปลี่ยนนามมณฑลลาวกาวเป็นเป็น “มณฑลอีสาน” ตามทิศ ของพระราชอาณาเขต ทั้งให้เลิกเรียกไทยขวามณฑลทั้ง 3 นั้นว่าลาวด้วย แต่นั้นก็เรียกร วมกันว่า “ไทยเหนือ” แทนเรียกว่าลาว ถ้าเรียกแยกกันก็ตามชื่อมณฑลที่อยู่ว่าชาว มณฑลพายัพ ชาวมณฑลอุดรและชาวมณฑลอีสาน อย่างเช่นที่เรียกขวามณฑลปักข์ได้ ฝ่ายตะวันตกว่า “ชาวนคร” (นครศรีธรรมราช)....”

จากกลุ่มข้อมูลดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าคำว่า คนเมือง น่าจะเป็นคำเรียกตนเองของคน ในภาคเหนือที่แสดงออกถึงการตอบโต้ชี้แจง การเรียกหาอย่างดูหมิ่นเหยียดหยามจากคนกลุ่ม อื่น โดยเฉพาะคนไทยภาคกลางซึ่งเรียกคนภาคเหนือว่าลาวเหนือ เป็นการแสดงปฏิบัติการตอบ โต้ผู้มีอำนาจจากต่างถิ่นที่เรียกคนท้องถิ่นว่าคนลาว การใช้คำว่าคนเมืองเป็นความพยายามที่จะ บอกว่าพวกเขาเป็นคนเมือง ไม่ใช่คนลาวที่มีความหมายในแง่ลบ อย่างที่ข้าราชการสยามเรียก

ส่วนจุดเริ่มของการใช้คำว่าคนเมืองในล้านนานั้น เบื้องต้นน่าจะเกิดขึ้นกับกลุ่มชนที่ อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ก่อนจะแพร่หลายไปยังจังหวัดอื่นๆในภาคเหนือและได้รับการ

ยอมรับในกลุ่มชาติพันธุ์ไทอื่นๆในภาคเหนืออย่างแพร่หลาย จันทบูรณ์ สุทธิ (2539: 29-63) ระบุว่าจากเอกสารและข้อมูลกลุ่มคนเมืองผู้ลาวโสระยะเวลาของการก่อกำเนิดคำว่าคนเมือง น่าจะอยู่ในช่วง พ.ศ. 2348-2483 นอกจากนี้ยังมีหลักฐานการบันทึกของชาวต่างประเทศที่เคยปฏิบัติงานในภาคเหนือเป็นข้อมูลประกอบข้อสันนิษฐาน ได้แก่ หนังสือ **ชนชาติไทย** ของหลวง นิเพทย์นิติสรรค์ เรียบเรียงจากต้นฉบับของ วิลเลียม คลิฟตัน ด็อดด์ (William Clifton Dodd) แพทย์และหมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน ที่ปฏิบัติงานเผยแพร่คริสต์ศาสนาอยู่ที่จังหวัดเชียงราย เป็นเวลาถึง 32 ปี (พ.ศ.2429-2461) ด็อดด์ได้เขียนบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการสำรวจคนไทย ถิ่นต่างๆทั้งในและนอกประเทศไทย เขาได้อธิบายว่าการเรียกชื่อชนชาติไทยฝ่ายเหนือว่าลาว นั้นไม่ถูกต้อง ควรใช้คำเรียกคนไทยภาคเหนือว่า ยวนและเขียนกำกับด้วยภาษาของทางราชการว่า ไทยพายัพ ทั้งนี้คำว่ายวนเป็นชื่อที่ชนในถิ่นใกล้เคียงใช้เรียกมาตั้งแต่ตีตกดาบรพ ด็อดด์ได้ยกตำนานมาอธิบายว่าเมื่อชนชาติไทยอพยพลงมาจากประเทศจีนตั้งแต่ศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาล ชาติอ่าวลาวได้มาตั้งแคว้นขึ้นในทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ในท้องที่ที่เป็นของพวกยวนหรือกะเหรี่ยงซึ่งตั้งภูมิลำเนามาก่อนแล้ว ต่อมามีการสู้รบแย่งอำนาจกันจน ชาติลาวสามารถเป็นใหญ่ได้ในดินแดนของยวน นับแต่นั้นเป็นต้นมาก็เลยใช้ชื่อยวนเรียก ดินแดนในแคว้นตนเองและกลายเป็นชื่อเรียกประชาชนที่อยู่ในแคว้นด้วย (ด็อดด์, 2520: 142-143)

สุรพล ตำริห์กุล (2542: 104-105) แสดงทัศนะไว้ว่า คำเรียกตัวเองว่าคนเมืองนั้นน่าจะ เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์หรือในช่วงล้านนายุคฟื้นฟู โดยอาจมีพัฒนาการเป็น 2 ขั้นตอน ยุคแรกนั้นน่าจะเกิดในยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” อันเป็นการกวาดต้อนไพร่พลชาวเมือง หรือเชลยศึกมาเป็นพลเมืองของเชียงใหม่ ชาวไทยวนซึ่งเป็นกลุ่มคนในล้านนาดั้งเดิมจึงได้ใช้คำ เรียกตัวเองว่าคนเมืองเพื่อแสดงตนออกมาให้เห็นว่าเป็นพลเมืองหรือชาวเมือง มิใช่ข้าทาสหรือ เชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมา ในเวลาต่อมาคำเรียกดังกล่าวจึงได้รับความนิยมใช้เรียกตนเองในชน กลุ่มอื่นและในเมืองอื่นๆด้วย โดยเฉพาะเพื่อเป็นการตอบโต้ราชการส่วนกลางและคนภาคกลาง ที่มักเรียกคนในดินแดนแถบนี้ว่าเป็นลาว อย่างดูถูกเหยียดหยาม ดังนั้นคำเรียกตนเองว่าคน เมือง จึงเป็นการยืนยันถึงศักดิ์ศรีและความเป็นชาวเมืองที่มีวัฒนธรรม

ชยันต์ วรรณระภา (2549: 41) เห็นว่า ความหมายของคำว่าคนเมืองสัมพันธ์กับแนวคิด เรื่องเมือง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไต โดยเป็นรูปแบบสังคม การเมืองแบบหนึ่ง (Political Domain) หรือระบบการปกครองแบบเจ้าเมือง/อาณาจักร (Principality) ที่มีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองหรืออาจจะเรียกว่าเป็นรัฐในหุบเขา (State in a Valley) ดังจะเห็นได้ว่าชนกลุ่มไท/ไตนิยมตั้งเมืองในที่ราบลุ่มที่มีผู้เขาล้อมรอบ เมืองจึงเป็นการจัด องค์กรทางสังคมและหน่วยการปกครองที่ซ้อนทับบนบริเวณพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หรือระบบนิเวศ แบบที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา แนวคิดเรื่องเมืองนี้ยังสะท้อนให้เห็นจักรวาลวิทยาของกลุ่ม ชาติพันธุ์ไท/ไตที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และอำนาจ นั่นคือแต่ละเมืองมีสิ่งที่ถือว่าเป็นอำนาจที่ให้

ความคุ้มครองหรือผีเมือง และมีความเชื่อว่ามีเมืองอยู่ 3 เมือง คือเมืองผี เมืองคน และเมืองฟ้า ซึ่งเป็นที่อยู่ของแกน

ดังนั้นคนเมืองในฐานะที่เป็นคำเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnonym) จึงหมายถึงกลุ่มคนที่มี การจัดองค์กรทางสังคมและการปกครองแบบเมืองและมีตำแหน่งแห่งที่ของตัวตนที่เชื่อมโยงกับ ระบบจักรวาลวิทยาแบบเมือง เป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มชนที่บ่งบอกสถานภาพเชิงอำนาจ แสดง ความเป็นตัวตนที่มี “ลักษณะตรงกันข้ามเชิงโครงสร้าง” กับคนกลุ่มอื่น เพื่อบ่งบอกว่าตนมี ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมแบบเมืองของคนไทยวนที่แตกต่างไปจากคนพม่า หรือคนไทยและเป็นกลุ่มคนที่ไม่ใช่ลาว ลัวะ ยาง ข่า ที่มีสถานะทางสังคมที่ต่ำกว่า การเรียก ตนเองว่าเป็นคนเมืองจึงเป็นการยืนยันถึงตัวตนของกลุ่มคนที่มีอำนาจและสิทธิเป็นเจ้าของพื้นที่ ที่เรียกว่าเมือง

ธเนศวร์ เจริญเมือง (2552: 14-18) เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำว่าคน เมืองสามารถแบ่งได้หลายระยะ ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์สำคัญทางสังคมและการเมืองในแต่ละช่วง เป็นสำคัญ ในระยะแรกที่ล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของสยามแบบหลวมๆ เนื่องจากสยามยังมิได้ส่ง คนเข้ามาปกครองโดยตรง การใช้คำว่าคนเมืองน่าจะมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพียงเพื่อระบุว่าใคร เป็นใคร มิได้ระบุเพื่อให้เกิดความแตกแยกหรือด้วยความรังเกียจหมิ่นแคลนใคร เชื่อว่าคำใน การจำแนกคนจึงเริ่มก่อนอย่างอื่น หลังจากนั้นคำอื่น อาทิ คำเมือง ตัวอักษรเมือง ก็เริ่มเกิดขึ้น เพื่อจำแนกภาษาพูดและภาษาเขียนที่คนสยาม คนของ ลื้อ เขิน เขียนและพูด ต่อมาเมื่อสยาม ส่งข้าราชการจากส่วนกลางเข้ามาปกครองล้านนาโดยตรงเป็นครั้งแรก โดยในพ.ศ.2416 พระ นรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยยันต์) ปลัดบัญชีกรมพระกลาโหมถูกส่งมาเป็นข้าหลวง 3 หัวเมือง ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง จึงเริ่มมีการใช้คำว่าคนเมืองอย่างมีนัยยะทางวัฒนธรรมและ การเมือง ด้วยคนยวนตั้งใจจะจำแนกคนไทยและคนที่อยู่ในท้องถิ่น เพื่อขยายพลังต่อต้านการ ลิดรอนอำนาจท้องถิ่นให้กว้างขวางที่สุด

ในช่วงต่อมาเกิดปรากฏการณ์การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบเสรี ทำให้เกิดการ ขยายตัวของระบบการปกครองประเทศแบบรวมศูนย์อำนาจและการสร้างเมืองเชียงใหม่ให้เป็น เมืองท่องเที่ยวและกำเนิดของวัฒนธรรมพาณิชย์ (Commercialized Culture) ก่อให้เกิด ปฏิบัติการของท้องถิ่นที่มีต่อปัจจัยภายนอก ด้วยการเผยแพร่แนวคิดเรื่องล้านนาไทยสู่สังคมไทย เริ่มต้นจากการจัดพิมพ์หนังสือ การสร้างงานเขียนของนักวิชาการท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญใน การส่งเสริมอัตลักษณ์ของท้องถิ่น อาทิ นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ นายสงวน โชติสุขรัตน์และ นายสิงหะ วรรณสัย รวมทั้งการสืบทอดวัฒนธรรมคนเมืองและคำเมืองในสายบันเทิง เช่น จรัล มโนเพชรและสุริยา ยศถาวร ก่อให้เกิดกระแสการรื้อฟื้นการพูดคำเมืองและการสอนตัวเมืองใน วัด โรงเรียนและองค์กรอื่นๆอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในช่วงพ.ศ.2540-2541 ท่ามกลาง บรรยากาศรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ปี 2540 ซึ่งส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่นและท้องถิ่นศึกษา (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2552: 25-64)

2.4.2 ความหลากหลายและการซ้อนทับของตัวตนทางชาติพันธุ์ในล้านนา

เหตุการณ์การรวบรวมไพร่พลเมืองเพื่อฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในยุคสมัยที่เรียกว่า “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการหล่อหลอมผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์จนกลายเป็นพลเมืองของล้านนาในยุคฟื้นฟูหรือยุคหลัง ซึ่งเรียกตนเองว่า “คนเมือง” โดยปรากฏหลักฐานในตำนานหลายฉบับว่า การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่และเมืองต่างๆในล้านนาคครั้งนั้น กองทัพของเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่นต้องยกทัพไปตีเมืองต่างๆเพื่อกวาดต้อนผู้คนพลเมืองมาใส่เมือง โดยเฉพาะในช่วงสมัยที่พระยาภาววิละเป็นเจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ นับจำนวนได้ถึง 22 ครั้ง และในสมัยหลังจากนั้นอีก 4 ครั้ง ไพร่พลที่ถูกกวาดต้อนมาเหล่านี้ต่อมาก็ได้เคลื่อนย้ายถ่ายเทให้ไปเป็นพลเมืองของเมืองต่างๆในล้านนาอีกด้วย ส่งผลให้ในระยะต้นๆของการฟื้นฟูบ้านเมืองนั้น ล้านนามีพลเมืองที่ประกอบไปด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีทั้งคนยวนที่อยู่ในพื้นที่เดิมกับคนกลุ่มใหม่ที่ถูกวาดต้อนให้มาเป็นพลเมือง ไพร่พลชาวเมืองหรือเชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมาในครั้งนั้น ประกอบด้วยชนชาติต่างๆ หลายกลุ่ม สันนิษฐานว่ากลุ่มคนที่มาจากสิบสองปันนา โดยเฉพาะเมืองยองและบริเวณปากตะวันออกของแม่น้ำคงหรือสาละวินน่าจะเป็นไทลื้อเป็นส่วนมาก ที่มาจากเมืองเชียงตุงและบริเวณใกล้เคียงน่าจะเป็นไทเขิน นอกจากนี้ก็มีไทใหญ่ มอญและพม่าที่ถูกกวาดต้อนมาด้วย ส่วนมากจะมาจากเมืองสาตและปากตะวันตกของแม่น้ำคงหรือสาละวิน (เมืองหมอกใหม่ เมืองปั่น) ส่วนผู้คนที่ถูกวาดต้อนมาจากเมืองเชียงแสน เชียงราย พะเยา และเมืองยวมนั้นน่าจะเป็นคนยวนเดิม ประมาณว่าจำนวนเชลยศึกที่พระยาภาววิละต้อนมาเป็นพลเมืองและช่วยฟื้นฟูล้านนาคครั้งนั้นเป็นจำนวนประมาณ 50,000 – 70,000 คน และเชื่อว่าเมื่อราวปี พ.ศ.2386 จำนวนประชากรราว 30%-40% ในเมืองเชียงใหม่และในแคว้นล้านนาทั้งหมด อาจจะมีสืบเชื้อสายมาจากเชลยศึกเหล่านั้น (Volker Grabowsky, 2537: 105-108 อ้างถึงใน สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 101-102)

ในหนังสือ **Surveying and Exploring in Siam** โดยพระวิภาคภูวดล ก็มีการบรรยายสภาพผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ในตัวเมืองเชียงใหม่ เมื่อเดินทางมาถึงใน พ.ศ. 2419 ไว้ดังนี้ (2533: 113)

“...เชียงใหม่มีถนนหลายสาย วัดก็มากและล้วนสวยงาม ตลาดติดทุกวัน ส่วนใหญ่ผู้หญิงเป็นทั้งผู้ขายและผู้ซื้อ และถ้าจะให้ตัดสินจากการแต่งกายแปลกๆแล้ว ก็จะต้องกล่าวว่ามีคนหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์อยู่ปนเปกัน รวมทั้งหมดที่เห็นราวสัก 3,000 คน ไม่มีตำรวจแม้แต่คนเดียว และเท่าที่ข้าพเจ้าได้เห็นก็ไม่จำเป็นต้องมี ไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะได้เห็นช่างสักเชือกเดินเอื่อยอยู่กลางตลาดร่วมกับกลุ่มคนชาวยาง(กะเหรี่ยง) เงี้ยว (ฉานจากลุ่มน้ำสาละวิน) เขิน (จากเชียงตุง) ขมุ (จากอีกฟากหนึ่งของแม่น้ำโขง)หรือแม้แต่คนไทยจากแดนไกลถึงสิงสองจุไทและฮ่อจากยูนนาน ประชากรทั้งหมดดูมีระเบียบและเข้ากันได้ดี เป็นทัศนียภาพที่น่าสนใจยิ่งนัก....”

แม้ล้านนาจะเต็มไปด้วยประชากรหลากหลายชาติพันธุ์ แต่ประชากรเหล่านั้นก็ได้มีการปรับตัวทางวัฒนธรรมเพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน การปรับตัวเกิดขึ้นจากกระบวนการติดต่อของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างวัฒนธรรมกัน ส่งผลให้เกิดการรับเอารูปแบบทางวัฒนธรรมของอีกกลุ่มหนึ่งมาใช้ ลักษณะดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็น การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (Acculturation) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549: 2) การรับวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยน ทั้งให้และรับทั้ง 2 ฝ่าย ทำให้แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงสามารถดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนไว้ ควบคู่ไปกับการมีวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2546: 16-17) ระบุว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อาศัยอยู่ในล้านนา แต่ละกลุ่มต่างก็มีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง และเมื่อมาอยู่ร่วมกันต่างก็เคารพในสิทธิของของแต่ละกลุ่ม ทุกกลุ่มต่างพยายามรักษาอัตลักษณ์และจารีตประเพณีวัฒนธรรมของตนไว้ โดยถือปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ที่กำหนดไว้ในชุมชน คนจากกลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่มได้ปรับตัวและอยู่ร่วมกันอย่างสันติตลอดมา ไม่ปรากฏว่ามีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมสังคมในล้านนา จนเกิดเป็นความขัดแย้งที่เป็นหลักฐานที่ชัดเจน

ในงานศึกษาของชาวไทลื้อในจังหวัดน่านของรัตนพร เศรษฐกุล (2538: 59) พบว่าแม้ชาวไทลื้อจะมีสำเนียงพูดที่ต่างจากชาวไทยวน แต่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากอิทธิพลของพุทธศาสนาและความเชื่อผี ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตที่เน้นการเพาะปลูกข้าวนาดำเป็นหลัก ทำให้ชาวไทลื้อสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่และไม่มีความขัดแย้งรุนแรงทางชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกับชาวไทยวน แม้จะไม่ปรากฏความขัดแย้งทางวัฒนธรรมที่ชัดเจนในล้านนา แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีการสังสรรค์ทางชาติพันธุ์ดังกล่าวเป็นเหตุให้เกิดความสับสนและความทับซ้อนด้านตัวตนทางชาติพันธุ์เกิดขึ้น โดยเฉพาะแต่ชาวไทยวนเท่านั้นแต่ทุกกลุ่มชาติพันธุ์สามารถเรียกตนเองว่าคนเมืองได้ ทั้งที่แท้จริงแล้วอาจมีบรรพบุรุษเป็นชาวไทกลุ่มอื่น

ความสับสนทางชาติพันธุ์อาจเนื่องมาจากการขาดความรู้หรือหลงลืมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและบรรพบุรุษของตนเอง ยกตัวอย่างเช่น งานศึกษากลุ่มตัวอย่างคนเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ของจันทบูรณ์ สุทธิ (2539: 70-87) ที่พบคนเมืองกลุ่มหนึ่งซึ่งระบุว่าพวกเขาเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาแต่ดั้งเดิมโดยไม่ได้อพยพมาจากที่อื่น โดยให้คำตอบสำหรับคำถามว่าพวกเขาเป็นใครมาจากไหนว่า พวกเขาเป็น “คนเมืองแท้แท้” (คนเมืองจริงจริง) คนเมืองเหล่านี้จะอาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมือง สันป่าตอง สันทราย สะเมิง แม่ริม ดอยสะเก็ด หางดง และจอมทอง ทั้งนี้ข้อสังเกตว่าคนเมืองกลุ่มนี้มีขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และคติความเชื่อที่คล้ายคลึงกับชาวลัวะที่อาศัยอยู่บนภูเขา เช่น ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผี ประเพณีและข้อห้ามในการแต่งงาน คติความเชื่อในการสร้างบ้านและยุงข้าว ฯลฯ ทั้งนี้จึงสันนิษฐานว่าคนเมืองกลุ่มนี้น่าจะสืบเชื้อสายมาจากชาวลัวะ อีกทั้งยังพบลักษณะการรับวัฒนธรรมจนเกิดเป็นการกลืนกลายทางวัฒนธรรมในงานศึกษาของไกรศรี นิมมานเหมินท์ (2521 :54-55) ที่ระบุว่าเมื่อ

พระเจ้ากาวิละกลับเข้าไปตั้งเมืองเชียงใหม่ขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2339 ได้สำเร็จและเริ่มเพิ่มพูนกำลังคนของเชียงใหม่ให้มากขึ้นแล้ว ทำให้ประชาชนที่ประกอบกันเป็นชาวเชียงใหม่หรือไทยวนในปัจจุบันมีทั้งชาวไทยวนพื้นเมืองอยู่บ้าง เช่น ไทยวนบ้านป่าแปะ ที่รอดจากการอพยพไปพม่าเมื่อพ.ศ. 2179 เป็นต้น ส่วนที่เหลือก็เป็นชาวไทยใหญ่ ไทลื้อ ไทยอง ไทเขิน ซึ่งตั้งหมู่บ้านอยู่รายรอบเชียงใหม่และลำพูน ชาวบ้านเหล่านี้มีสำเนียงภาษาคล้ายคลึงกับชาวไทยวนเชียงใหม่ เมื่อเวลาผ่านไปนานๆ ได้ลืมภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ปัจจุบันจึงกลายเป็นชาวไทยวน โดยเรียกตนเองว่าเป็นคนเมืองไปจนหมด

นอกจากนี้การผสมผสานทางชาติพันธุ์อาจจะเกิดขึ้นในลักษณะที่กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งยังคงรักษาตัวตนเดิมของตนไว้และรับเอาตัวตนคนอื่นเพื่อสามารถเลือกใช้ในการโต้ตอบและปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น (Moerman, 1965 อ้างถึงใน ชัยนัต วรรณะภุติ, 2549: 42) ผนวกกับการที่ตัวตนทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) เป็นสิ่งที่ลื่นไหลและแปรเปลี่ยนได้ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ยกตัวอย่างเช่น ชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยายังคงเรียกตัวเองว่าเป็นลื้อและรักษาความเป็นลื้อในการแต่งตัว ภาษาพูดและพิธีกรรม แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีตัวตนอื่นๆ ซ้อนทับอยู่ด้วย ชาวลื้อจะบอกว่าเป็นคนเมืองหรือเป็นคนไทยเมื่ออยู่ในบริบททางสังคมของการปฏิสัมพันธ์ที่ความเป็นคนเมืองหรือคนไทยมีความหมาย ทั้งนี้เนื่องมาจากชาวลื้อในเชียงคำต้องการแสดงตัวตนของความเป็นลื้อเพราะไม่ต้องการที่จะถูกมองว่าเป็นกลุ่มเดียวกับคนจนในหมู่บ้านและยังถือว่าพวกเขามีความแตกต่างจากคนยองที่ลำพูน ทั้งที่เป็นไทลื้อเหมือนกัน (ชัยนัต วรรณะภุติ, 2549: 42)

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนตัวตนทางชาติพันธุ์ในล้านนาอาจจะเป็นการกลายตัวตนทางชาติพันธุ์ (Ethnic Transformation) หรือเป็นการผลิตซ้ำและซ้อนทับของตัวตนทางชาติพันธุ์ ที่มีทั้งตัวตนชาติพันธุ์เดิมและมีตัวตน “คนเมือง” ดำรงอยู่ด้วยกัน ในขณะที่ตัวตนคนเมืองเองก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ในช่วงเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา คำว่าคนเมือง จึงถูกใช้ในความหมายเดียวกับคนท้องถิ่นในภาคเหนือ ที่รวมถึงกลุ่มคนต่างๆ ที่พูดภาษาท้องถิ่นคำเมืองไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มไทยวน เพื่อต้องการจะแสดงให้เห็นเอกภาพของคนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกับคนในภูมิภาคอื่น* ดังนั้นการใช้คำว่าคนเมืองในการจำกัดขอบเขต เพื่อศึกษาข้อมูลทางวัฒนธรรมของคนล้านนาจึงนับว่ามีข้อดีอยู่มาก โดยเฉพาะข้อมูลด้านคติชนที่เป็นข้อมูลเฉพาะกลุ่มชน

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชัยนัต วรรณะภุติ (2549: 32-73)

สรุป ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบน พบว่าทั้ง 2 กลุ่มชาติพันธุ์ต่างมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การเมืองและการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมและการเมืองของอาณาจักรล้านนา นอกจากนี้การใช้คำว่า “คนเมือง” เป็นคำเรียกคนล้านนา กลุ่มใหญ่รวมกัน จึงทำให้เกิดลักษณะที่เรียกว่า การกลายตัวตนทางชาติพันธุ์ ที่ทำให้ทั้งชาวไทยวนและไทลื้อในล้านนา มีทั้งตัวตนทางชาติพันธุ์เดิมกับตัวตนคนเมืองดำรงอยู่ด้วยกัน ลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อการแสดงออกทางประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลายในปัจจุบัน ด้านการนับถือผีของไทยวนและไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบน พบการนับถือผีที่สำคัญ 4 กลุ่มคือ ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ ผีครูและผีอื่นทั่วไป

บทที่ 3

ปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง: การศึกษาในฐานะลัทธิพิธี

ในบทนี้จะเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในฐานะลัทธิพิธีหนึ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางการก่อตัวของลัทธิพิธีต่างๆในสังคมไทย ในเบื้องต้นจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความแพร่หลายของความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มชนต่างๆ จากนั้นจะศึกษานัยสำคัญของคำเรียกและความหมายของชื่อ “เจ้าหลวงคำแดง” สถานะและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดง รวมไปถึงพลวัตของความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่สะท้อนพัฒนาการและการผสมผสานความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนและไทลื้อจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

3.1 สังเขปความรู้เรื่องลัทธิพิธีในสังคมไทย

ลัทธิพิธี (Cult) เป็นคำที่ปรากฏใช้หลายความหมาย พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย (2549: 81) ระบุว่า ลัทธิบูชา หมายถึงรูปแบบองค์กร ลัทธิหรือขบวนการเกี่ยวกับความเชื่อที่แตกต่างจากความเชื่อหลักที่ยึดถือกันอยู่ในสังคม อาจโยงกับผู้นำของลัทธิและอาจมีองค์กรประกอบของหลายลัทธิศาสนาผสมกันอยู่ องค์กรหรือขบวนการนี้อาจไม่แยกเด็ดขาดจากรูปแบบและความเชื่อหลักในสังคม แต่ดำเนินการคู่ขนานไปกับองค์กรศาสนาหลักในสังคม โดยทำหน้าที่บางอย่างแตกต่างกัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2546: 61) อธิบายไว้ว่า ลัทธิพิธีมีลักษณะของความเชื่อทางศาสนา ที่เน้นหนักไปในด้านพิธีกรรมและไม่ใช้ส่วนหนึ่งของหลักการ (Orthodoxy) ของศาสนาใหญ่ซึ่งเป็นที่ยึดถือของคนหมู่มาก

งานวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีของสุริยา สมุทคุปดีและคณะ (2539: 41-42) ได้ชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญของลัทธิพิธีที่แตกต่างไปจากศาสนาหลักของสังคมไว้ 4 ประการว่า 1) ลัทธิพิธีแตกต่างจากศาสนาในแง่ของปรัชญา ในขณะที่ศาสนามีทั้งส่วนของโลกุตระธรรมและโลกียธรรม ลัทธิพิธีส่วนใหญ่ให้ความสำคัญเฉพาะส่วนที่เป็นโลกียะเพื่อหวังผลประโยชน์ในโลกนี้ และมุ่งใช้ไสยศาสตร์ในฐานะที่เป็นเทคโนโลยี เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้กับผู้ที่มารับบริการ 2) ศาสนาและลัทธิพิธีส่วนใหญ่มีหลักธรรมคำสอนที่คล้ายคลึงกัน ในส่วนของมาตรฐานความดี ความชั่วหรือศีลธรรมจรรยาในสังคม แต่ศาสนาให้ความสำคัญกับหลักธรรมของศาสนาแล้วรับเอาความเชื่อเรื่องผีและไสยศาสตร์เข้ามาเป็นส่วนประกอบ ส่วนลัทธิพิธีมีความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณเป็นหัวใจสำคัญแล้วพยายามใช้ประโยชน์จากหลักธรรมคำสอนของศาสนาหลักใน

สังคมนั้น 3) ทั้งศาสนาและลัทธิพิธีต่างก็ใช้ประโยชน์จากสัญลักษณ์และพิธีกรรมในการสื่อความหมายหรือเนื้อหาสำคัญ แต่พิธีกรรมของศาสนามีลักษณะที่เป็นทางการ มีระเบียบแบบแผนและมีกำหนดระยะเวลาที่แน่นอนมากกว่าลัทธิพิธี 4) ศาสนามืองค์กรและกฎหมายรองรับรวมทั้งมีโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน ส่วนลัทธิพิธีนั้นองค์กรหรือการจัดการเกือบทั้งหมดจะอยู่ภายใต้การบริหารงานของผู้นำลัทธิบางคนหรือบางกลุ่มเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป ลัทธิพิธีมีความหมายครอบคลุมถึงรูปแบบความเชื่อและพิธีกรรม ที่มีการสร้างตำนาน เรื่องเล่า และการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับผู้เป็นศูนย์กลางของความเชื่อ โดยความเชื่อดังกล่าวไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาหลักในสังคม

ในสังคมไทยปัจจุบันเกิดปรากฏการณ์การขยายตัวของลัทธิพิธีใหม่ๆ ขึ้นมากมาย อาทิ ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม ลัทธิพิธีจิตตุลาคมเทพ ลัทธิพิธีท่านท้าวมหาพรหม ลัทธิพิธีสุพรรณกัลยา ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี ฯลฯ ซึ่งแต่ละลัทธิพิธีต่างมีปฏิบัติการทางสังคมและมีเป้าหมายของลัทธิพิธีที่แตกต่างกันไป ยกตัวอย่างเช่น ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546) เป็นลัทธิพิธีใหม่ที่ตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มใหม่ซึ่งเพิ่มปริมาณขึ้นในเขตเมืองของสังคมไทย คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลาง ที่มีชีวิตในเขตเมือง มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีหรือดีมาก ประกอบธุรกิจที่เสี่ยงกับนโยบายและการปฏิบัติของรัฐแต่ไม่มีอำนาจพอที่จะเข้าไปกำหนดนโยบายหรือมีอิทธิพลต่อแนวทางปฏิบัติของรัฐได้ คนกลุ่มนี้ได้รับการศึกษาแผนใหม่ในสถาบันการศึกษาในแบบหรือนอกแบบ มีความสามารถสูงในการเข้าถึงข่าวสาร กลุ่มคนเหล่านี้ได้สร้างมโนภาพหลักของรัชกาลที่ 5 ให้เป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นพระบิดาแห่งไทยยุคทันสมัย ผ่านการสร้างข้อมูลประเภทตำนานและเรื่องเล่า มีการประกอบพิธีกรรมที่ใช้เป็นสื่อในการเข้าถึงอำนาจรัฐในจินตนาการและมีการสร้างสัญลักษณ์ของการนับถือบูชาหลายลักษณะ ได้แก่ พระบรมรูปทรงม้า พระบรมฉายาลักษณ์ เหรียญกษาปณ์ และการเลือกประกอบพิธีกรรมในวันอังคารซึ่งเป็นวันพระราชสมภพ เป็นต้น

ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537: 79-106) ก็เป็นลัทธิพิธีใหม่อีกลัทธิพิธีหนึ่งในสังคมเมือง ที่มีการรวมเอาจริยธรรมทางศาสนาและศีลธรรมของพุทธศาสนานิกายมหายานเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งเป็นการช่วยเสริมสถานภาพของลัทธินี้ให้สูงขึ้น โดยเฉพาะการสร้างวัตรปฏิบัติของลัทธิพิธี อาทิ การสวดมนต์บูชาเป็นประจำทุกวัน การถือศีลด้วยการบริโภคอาหารมังสวิรัตติของสมาชิกลัทธิพิธี เพื่อแสดงความศรัทธาต่อเจ้าแม่กวนอิมซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพีแห่งความเมตตา นอกจากนี้ผู้นับถือยังสามารถสื่อสารกับเจ้าแม่กวนอิมได้โดยผ่านร่างทรง ส่วนการสร้างสัญลักษณ์ของการนับถือบูชาลัทธิพิธีก็มีทั้งการสร้างศาลเจ้าแม่กวนอิม รูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมในปางและขนาดต่างๆ ภาพพิมพ์ของเจ้าแม่กวนอิม เป็นต้น ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมมีผู้นับถือศรัทธาอย่างกว้างขวางใกล้เคียงกับลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 เพราะต่างตอบสนองเรื่องการบันดาลให้เกิดความสำเร็จทางธุรกิจและการรอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ เช่นเดียวกัน

บทบาทของลัทธิพิธีทั้ง 2 ลัทธิพิธีดังกล่าวคล้ายคลึงกับบทบาทของ *ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี* ในเขตเทศบาลเมืองนครราชสีมา (สุริยา สมุทคุปต์และคณะ, 2539) ลัทธิพิธีการทรงเจ้าเข้าผีดังกล่าวมีองค์เทพหลายองค์เป็นศูนย์กลางความเชื่อ ได้แก่ เจ้าปู่เขาเขียว เจ้าพ่อพระยาแล หลวงปู่โต เสด็จพ่อ ร.5 องค์ชายเพชรรัตน์ (กุมาร) พ่อจอมทัพ และองค์อินทร์จำแลง นอกจากนี้ ลัทธิพิธียังมีร่างทรงเป็นผู้นำลัทธิประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ การสะเดาะเคราะห์ การตรวจดวงชะตาราตี การรักษาพยาบาล การตามหาของหายหรือให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจหรือปัญหาครอบครัว งานวิจัยเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าการทรงเจ้าเข้าผีเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม แต่ได้รับการปรับเปลี่ยนและนำเสนอความหมายที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชากรในเมืองมากขึ้น เป็นการใช้ไสยศาสตร์และกระแสพุทธพาณิชย์ในสังคมไทยสมัยใหม่ กลุ่มร่างทรงและลูกศิษย์ของลัทธิพิธีส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชนชั้นกลางและชนชั้นผู้ใช้แรงงานในเมือง การพึ่งต่าหนักทรงและใช้ไสยศาสตร์ต่าง ๆ ช่วยให้ประชากรกลุ่มนี้สามารถปรับตัว ต่อสู้ดิ้นรนในการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเมืองได้ ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีจึงช่วยให้เข้าใจปฏิบัติการทางวาทกรรมที่สำคัญในสังคมไทย โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการโต้แย้งระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ อำนาจรัฐกับเสรีภาพในการนับถือศาสนาของปัจเจกบุคคล และการคงอยู่ร่วมกันของความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่แตกต่างในบริบทของสังคมเมือง

จากตัวอย่างที่ยกมาชี้ให้เห็นความเฟื่องฟูของลัทธิพิธีที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในสังคมไทยอันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสภาพเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในสังคมสมัยใหม่ ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งบางครั้งไม่สามารถแสวงหาทางออกแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ในขณะที่ศาสนาหลักก็ไม่ได้มีบทบาทในการเป็นผู้ชี้แนะหรือให้คำตอบทางจิตวิญญาณของคนในสังคมปัจจุบันได้ เหตุนี้คนจำนวนมากจึงต้องพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และประสบการณ์ความเชื่อบางอย่างเพื่อให้สามารถสนองตอบในสิ่งที่ขาดหายไป

จากนิยามและตัวอย่างปรากฏการณ์ทางลัทธิพิธีดังกล่าวข้างต้น จึงอาจจัดความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่แพร่หลายอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนให้เป็นลัทธิพิธีหนึ่งในสังคมไทยได้ เนื่องจากความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงมีพัฒนาการที่สัมพันธ์กับเปลี่ยนแปลงทางสังคมล้านนา นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงยังมีการใช้ประโยชน์จากตำนาน พิธีกรรม และสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายหรือเนื้อหาสำคัญของลัทธิพิธี รวมทั้งยังมีอุดมการณ์ของลัทธิพิธี ในลักษณะของการใช้หลักธรรมคำสอนจากพุทธศาสนา ควบคู่กับคำสอนที่อ้างอิงอำนาจไสยศาสตร์มาเผยแพร่เป็นแนวคิดหรือคำสอนสำคัญของลัทธิพิธี

3.2 ความแพร่หลายของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดง

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน โดยจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดต่างๆ ได้แก่ การนับ

ถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน ไทลื้อ ไทใหญ่ ชาวเขาเผ่าลีซูและลาหู่ รวมไปถึงการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในเขตพื้นที่อื่นๆ มีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน

อาจนับได้ว่าในปัจจุบันความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงเป็นความเชื่อที่แพร่หลายที่สุดในกลุ่มชาวไทยวน โดยปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนในจังหวัดต่างๆ ได้แก่

3.2.1.1 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงปรากฏอย่างเข้มข้นในเขตอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลของผู้วิจัยพบว่ามีศาลเจ้าหลวงคำแดงในเขตอำเภอเชียงดาว 4 แห่งได้แก่ ศาลเจ้าหลวงคำแดงวัดถ้ำเชียงดาว ในเขตตำบลบ้านถ้ำ ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งป็นเต้า ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแม่ทะ ในตำบลแม่ทะ และศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านเชียงดาว ตำบลเชียงดาว ศาลเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 4 แห่งนับเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน นอกเหนือจากการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีที่มีบทบาทต่อชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทในการเป็นที่พึ่งของชาวบ้านเพื่อบนบานเรื่องต่างๆตามวัตถุประสงค์

ศาลเจ้าหลวงคำแดงที่เชื่อกันว่าสร้างขึ้นเป็นแห่งแรกในเขตอำเภอเชียงดาวและนับเป็นแห่งแรกในเขตภาคเหนือตอนบนคือ ศาลเจ้าหลวงคำแดงวัดถ้ำเชียงดาว ซึ่งชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณถ้ำเชียงดาวให้ข้อมูลว่าศาลแห่งนี้มีมาตั้งแต่การค้นพบถ้ำเชียงดาวของพญาพิบาลเมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา แต่เดิมเป็นศาลไม้ขนาดเล็กที่ชาวบ้านถ้ำในขณะนั้นช่วยกันสร้างไว้ ศาลเจ้าหลวงคำแดงดังกล่าวได้เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านในเขตอำเภอเชียงดาว ต่อมาใน พ.ศ. 2481 นายพวง สุขสามัคคี นายอำเภอเชียงดาวขณะนั้น ร่วมกับนายโสภณ ณ เชียงใหม่ ได้สร้างศาลหลังใหม่แทนหลังเดิมที่ผุพังไปและได้สร้างกุฏิสำหรับภิกษุสามเณรอีก 1 หลัง เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงจัดงานปอยหลวงเพื่อเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 96)

ศาลเจ้าหลวงคำแดงหน้าถ้ำเชียงดาวเป็นศาลคอนกรีตขนาดกลาง ตั้งอยู่ด้านหน้าทางเข้าถ้ำเชียงดาวในบริเวณวัดถ้ำเชียงดาว หน้าศาลมีรูปปั้นกวางทองและแผ่นป้ายประวัติเจ้าหลวงคำแดงตั้งอยู่ ด้านข้างมีรูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นใน พ.ศ.2552 ภายในศาลมีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงในท่านั่ง พร้อมกับรูปปั้นฤๅษีอู่นันตะและพญาพิบาลอยู่ด้านข้าง

ภาพที่ 2 ศาลเจ้าหลวงคำแดง วัดต้าเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ศาลเจ้าหลวงคำแดงหน้าต้าเชียงดาวจะมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 (เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) ของทุกปี นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำของชาวนาในเดือน 7 (เดือนมีนาคม-เมษายน) โดยจะมีการอัญเชิญให้เจ้าหลวงคำแดงมาเป็นประธานในพิธีกรรมด้วย

ศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งที่สองคือศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งปันเต้า ในเขตตำบลแม่ทะ นับเป็นศาลที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของอำเภอเชียงดาว ชาวบ้านระบุว่าศาลแห่งนี้ตั้งมาร้อยกว่าปีแล้ว เดิมเป็นศาลไม้จำนวน 3 หลัง ประกอบด้วยศาลเจ้าหลวงคำแดงและเสนาซ้าย-ขวา ต่อมาต้นปี พ.ศ. 2549 จึงมีการสร้างศาลคอนกรีตแทนศาลไม้หลังเดิม (ศาลไม้หลังเดิมกลายเป็นศาลาอเนกประสงค์ เรียกว่า “หอผี” เพื่อใช้เป็นสถานที่เตรียมงานและเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของให้ร่างทรงในวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงอารักษ์เจ้าหลวงคำแดง) ศาลหลังใหม่สร้างเสร็จในเดือนมิถุนายนและมีการจัดงานเฉลิมฉลองการตั้งศาลหลังใหม่อย่างยิ่งใหญ่ ต่อมาในเดือนธันวาคม

ของปีเดียวกัน ก็มีพิธีอัญเชิญรูปหล่อเจ้าหลวงคำแดงในทำยี่นมาตั้งไว้ในศาล พร้อมทั้งมีการจัดมหรสพสมโภชอย่างยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง (ภัทรา สุภัทรสวรรค์, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) เนื่องจากศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งนี้ตั้งอยู่ริมถนนทางหลวงเส้นเชียงใหม่-ฝาง และด้านหน้ายังมีบ่อน้ำที่ตื้นที่ตื้นด้านตรงหน้าอยู่ ทำให้ศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งนี้กลายเป็นจุดสังเกตและเป็นที่ยึดจับของผู้ที่สัญจรไปมา

ภาพที่ 3 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งบันเต้า ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งนี้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เดิมทีเมื่อเป็นศาลไม้ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 (เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) ต่อมาเมื่อมีการสร้างศาลคอนกรีตหลังใหม่ หน่วยงานของรัฐก็ได้ยกระดับพิธีเลี้ยงผีของชาวบ้านให้เป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ระดับอำเภอ*

ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแม่ณะ เป็นศาลอีกแห่งหนึ่งในเขตตำบลแม่ณะ นายคณิต กองสถาน (สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2551) ผู้ใหญ่บ้านบ้านแม่ณะให้ข้อมูลว่า ศาลแห่งนี้มีมานานแล้วเช่นเดียวกัน เดิมเป็นศาลไม้หลังคามุงจากขนาดเล็กจำนวน 3 หลัง ต่อมาจึงมีการบูรณะให้เป็นศาลไม้หลังคามุงสังกะสีซึ่งมีขนาดใหญ่ขึ้น ศาลทั้ง 3 หลังชาวบ้านระบุว่า เป็นศาลของเจ้าหลวงคำแดง เจ้าแม่อินเหลา และเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ศาลแห่งนี้ไม่มีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง ภายในศาลมีเพียงพานและเครื่องบูชาเจ้าหลวงคำแดงตั้งอยู่

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5 หัวข้อ 5.1.1

ภาพที่ 4 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแม่ณะ ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแม่ณะเป็นที่รู้จักเฉพาะชาวบ้านในหมู่บ้าน มีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีในเดือนมิถุนายน นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมรดน้ำคำหัวเจ้าหลวงคำแดงในวันสงกรานต์ของทุกปี ในอดีตมีการเข้าทรงเจ้าหลวงคำแดงของนางเทียมจันทร์ กองสถานชาวบ้านแม่ณะที่เชื่อว่าเป็นร่างทรงเจ้าหลวงคำแดง โดยมีการพ้อนผีและการเข้าทรงเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องต่างๆ แต่ในปัจจุบันนางได้เลิกเป็นร่างทรงเจ้าหลวงคำแดงแล้ว จึงไม่มีการจัดพิธีกรรมดังกล่าว (เทียมจันทร์ กองสถาน, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านเชียงดาว ตำบลเชียงดาว เป็นศาลเพียงแห่งเดียวที่ตั้งอยู่ในบริเวณตัวเมืองเชียงดาว เดิมเป็นศาลไม้ขนาดเล็ก 3 หลัง เช่นเดียวกับศาลเจ้าหลวงคำแดงที่อื่น ต่อมามีการบูรณะอีกหลายครั้ง ครั้งหลังสุดคือการบูรณะในปี พ.ศ. 2553 โดยใช้งบประมาณโครงการไทยเข้มแข็งของรัฐบาล มีการสร้างศาลหลังใหม่แทนหลังเก่าและสร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงไว้ในศาล ศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งนี้คล้ายคลึงกับศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแม่ณะคือเป็นศาลที่รู้จักเฉพาะชาวบ้านในหมู่บ้าน มีการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงในเดือนมิถุนายนของทุกปีเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 5 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านเชียงดาว ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากในเขตอำเภอเชียงดาวแล้ว ยังปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยในปัจจุบันมีศาลเจ้าพ่อคำแดงที่บริเวณแจ้งหัวริน ซึ่งมีพิธีกรรมเลี้ยงผีเล็กๆโดยกลุ่มชาวบ้านผู้ดูแลศาลทุกปี นอกจากนี้ที่บริเวณแจ้งศรีภูมิ ชาวบ้านในละแวกนั้นเล่าให้ฟังว่าในอดีตจะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงที่ศาลทุกปี ด้วยเชื่อว่าเป็นศาลของเจ้าหลวงคำแดงผีเมืองเชียงใหม่ ต่อมาพิธีกรรมนี้ก็ได้อลิ้มเลิกไปและศาลดังกล่าวได้เปลี่ยนชื่อเป็นศาลหลักเมืองแจ้งศรีภูมิ ปัจจุบันที่ศาลนี้จะมีการประกอบพิธีกรรมพ้อนผีของร่างทรง จัดขึ้นแล้วแต่โอกาส เป็นพิธีกรรมที่มีการชุมนุมกันของร่างทรงในตัวเมืองเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง โดยร่างทรงทุกคนจะนับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นคำผี (สุคำ กี้ก้อง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

ภาพที่ 6 ศาลเจ้าพ่อคำแดงบริเวณแจ่งหัวริน อำเภอเมืองเชียงใหม่

ชาวเชียงใหม่บางกลุ่มมีความเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นบรรพบุรุษผู้สร้างเวียงเจ็ดลิน ดั้งขาวการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ว่า (พินิจ เนื่องภิรมย์, 2555)

“ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มทร.ล้านนา ภาคพายัพ เชียงใหม่ จัดพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดง ผู้สร้างเวียงเจ็ดลิน ซึ่งเป็นหนึ่งในชุดการแสดงในพิธีเปิดการแข่งขันกีฬา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 25 "ล้านนาเกมส์" เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่นักแสดงทุกคน เมื่อวันศุกร์ที่ 23 มกราคม 2552 ที่ผ่านมา ณ บริเวณลานบัวหน้าศาลาราช”

นอกจากนี้ยังปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนกระจัดกระจายอยู่ในเขตอำเภอสันกำแพงและอำเภอแมริม เป็นความเชื่อที่ไม่ได้เข้มข้นเหมือนชาวไทยวนในอำเภอเชียงดาว ชาวบ้านจะนับถือเจ้าหลวงคำแดงในฐานะผีอารักษ์ประจำหมู่บ้านองค์หนึ่งในบรรดาผีอารักษ์อีกหลายองค์ บางหมู่บ้านจะมีการตั้งศาลเจ้าหลวงคำแดงไว้ในหมู่บ้านด้วย แต่มีลักษณะเป็นศาลเพิงตาขนาดเล็กเหมือนศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่ปรากฏอยู่ตามพื้นที่อื่นๆ เช่น ศาลเจ้าหลวงคำแดงที่หมู่บ้านป่าเหว อำเภอสันกำแพง และศาลเจ้าหลวงคำแดงที่หมู่บ้านวังป๋อง อำเภอแมริม เป็นต้น สันนิษฐานว่าความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในชาวไทยวนกลุ่มนี้น่าจะเป็นความเชื่อที่นำมาเผยแพร่โดยช่างที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านต่างๆ แต่เดิมเป็นเพียงศาลอารักษ์หรือศาลเจ้าที่ประจำบ้านและหมู่บ้านที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ต่อมาเมื่อช่างได้นำความเชื่อ

เรื่องเจ้าหลวงคำแดงมาเผยแพร่ ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าผีเจ้าที่หรือผีอารักษ์ประจำศาลดังกล่าวคือ ศาลเจ้าหลวงคำแดง (นางนุช จิโน, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

3.2.1.2 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน จังหวัดพะเยา ได้แก่ กลุ่มชาวไทยวน ในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในเขตตำบลศรีถ้อย โดยมีศาลเจ้าหลวงคำแดง 2 แห่ง คือ ศาลเจ้าหลวงคำแดงที่หมู่บ้านต้นฝิ่ง และศาลเจ้าหลวงคำแดงในวัดโพธาราม

ศาลเจ้าหลวงคำแดงที่หมู่บ้านต้นฝิ่ง ชาวบ้านเล่าว่าสร้างขึ้นมานานเป็นระยะเวลากว่า 100 ปีแล้ว แต่เดิมเป็นศาลไม้ขนาดเล็กตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน (ปัจจุบันกลายเป็นที่ตั้งของศาลาอเนกประสงค์ประจำหมู่บ้าน ซึ่งใช้เป็นสถานที่เตรียมงานเลี้ยงผีประจำปี) ต่อมาจึงมีการย้ายมาตั้งอยู่บริเวณที่ตั้งในปัจจุบัน ตอนย้ายมาครั้งแรกยังคงมีลักษณะเป็นศาลไม้ขนาดเล็กอยู่ ต่อมาใน พ.ศ. 2538 ชาวบ้านได้เรียกรายเงินเพื่อจัดสร้างศาลคอนกรีตหลังใหม่ขึ้นและมีการสร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงไว้ในศาล รูปปั้นดังกล่าวพระโสภณพัฒน์นอม เจ้าอาวาสวัดโพธาราม ได้ให้ชาวบ้านนำมาจากอำเภอเชียงดาว โดยผ่านการทำพิธีปลุกเสกมาจากศาลหน้าถ้ำเชียงดาว ศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งนี้ถูกใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีของชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน (ป้อ วงศ์กามิ่ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552)

ศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งนี้มีลักษณะเป็นศาลาอเนกประสงค์ขนาดใหญ่จำนวน 1 หลัง ภายในมีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงในท่ายืนตั้งอยู่ด้านในสุดของศาล มีการแยกพื้นที่ด้านในซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงด้วยการยกพื้น เป็นพื้นที่ที่ห้ามให้ผู้หญิงขึ้นไป ยกเว้นนางป้อ วงศ์กามิ่ง อายุ 83 ปี ซึ่งเป็นผู้รับสืบทอดพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงมาจากบรรพบุรุษ นางเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับเครื่องบูชาและรายละเอียดการประกอบพิธีกรรม มีหน้าที่เป็นผู้นำชาวบ้านจัดเตรียมอุปกรณ์เลี้ยงผีประจำปีและเป็นผู้ให้รายละเอียดเรื่องเครื่องประกอบพิธีกรรมแก่บุคคลทั่วไปที่จะมาบนบานเจ้าหลวงคำแดงที่ศาลเจ้าหลวงคำแดง

บริเวณรอบศาลเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 4 มุมมีการตั้งศาลเจ้าที่ขนาดเล็กตั้งอยู่ ชาวบ้านระบุว่า เป็นศาลของท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ที่คอยปกป้องรักษาศาลเจ้าหลวงคำแดงไว้ นอกจากนี้ยังมีราวไม้สำหรับฆ่าสุกรและไก่เพื่อเซ่นไหว้เจ้าหลวงคำแดงตั้งอยู่ด้วย พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านจะจัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 5 (เดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม) การจัดจะเป็นพิธีกรรมเล็กๆ โดยคณะกรรมการประจำศาลจะจัดสำหรับอาหารคาวหวานมาเลี้ยงเจ้าหลวงคำแดงที่ศาลเท่านั้น มีชาวบ้านมาร่วมงานไม่มากนัก ส่วนพิธีกรรมครั้งที่สองตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 9 (เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) เป็นพิธีกรรมใหญ่ประจำปี มีชาวบ้านทั้งในเขตอำเภอแม่ใจ รวมทั้งชาวบ้านจากจังหวัดอื่นๆที่เลื่อมใสศรัทธาเจ้าหลวงคำแดงมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 7 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านต้นผึ้ง ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

ศาลเจ้าหลวงคำแดงอีกแห่งหนึ่งอยู่ในวัดโพธาราม วัดประจำตำบลศรีถ้อย ศาลแห่งนี้พระโสภณพัฒน์นอม ตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา เจ้าอาวาสวัดโพธารามร่วมกับคณะศิษยานุศิษย์สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2551 เป็นศาลคอนกรีตขนาดกลาง ด้านในมีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงในท่านั่งอยู่ การประกอบพิธีกรรมของศาลมีเพียงการถวายผลไม้และสำหรับอาหารคาวหวานในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 และเดือน 9 ซึ่งตรงกับวันเลี้ยงผีประจำปีของชาวบ้าน

สาเหตุที่มีการสร้างศาลในวัด เจ้าอาวาสระบุว่าด้วยท่านมีอาการอาพาธเนื่องจากเอ็นร้อยหวายบริเวณเท้าซ้ายขาดมานาน แม้จะไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลหลายครั้งก็ไม่หายขาด ต่อมาใน พ.ศ. 2550 ท่านได้มีโอกาสพบกับนางฐานิดา ร่างทรงของฤาษีตาไฟหรือฤาษีอุคันชะ ผู้ริเริ่มสร้างวัดถ้ำเชียงดาว ซึ่งขณะนั้นมีสำนักทรงที่เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร (ปัจจุบันนางบวชเป็นแม่ชีและย้ายสำนักทรงไปที่จังหวัดอุดรดิตถ์) นางได้เข้าทรงเจ้าหลวงคำแดงและระบุสาเหตุอาการอาพาธเรื้อรังของเจ้าอาวาสว่า เป็นเพราะในอดีตชาติท่านเจ้าอาวาสเคยเป็นทหารของเจ้าหลวงคำแดงแห่งถ้ำเชียงดาวในเมืองเชียงใหม่ เจ้าหลวงคำแดงเคยสั่งให้เจ้าอาวาสไปปลงโทษบุคคลผู้หนึ่ง แต่เจ้าอาวาสซึ่งเคยเป็นทหารไปปลงโทษเกินกว่าเหตุ ดังนั้นหากจะทำให้บาปกรรมดังกล่าวเบาบางลงในชาตินี้จะต้องสร้างศาลพร้อมรูปปั้นเพื่อสักการบูชาเจ้าหลวงคำแดงขึ้นที่วัด นอกจากนี้ยังแนะนำให้เจ้าอาวาสหาโอกาสไปเยี่ยมเยียนเจ้าหลวงคำแดงที่ถ้ำเชียงดาวด้วย ท่านเจ้าอาวาสกล่าวว่าในตอนนั้นตัวท่านมีความประหลาดใจมากที่แม่ชีสามารถล่วงรู้

อาการอาพาธของท่าน นอกจากนี้ยังรู้เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่อยู่เชียงใหม่ ทั้งที่นางมีสำนักทรงอยู่กรุงเทพฯ แม้กระนั้นท่านก็ยังไม่ได้ปักใจเชื่อเสียทีเดียว

ภาพที่ 8 ศาลเจ้าหลวงคำแดงในวัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

เมื่อกลับมาที่วัดอาการอาพาธก็ยังไม่หาย ในปลาย พ.ศ. 2550 ท่านจึงเดินทางไปยังถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่และได้ตั้งจิตอธิษฐานที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงหน้าถ้ำเชียงดาวว่าหากสิ่งที่ร่างทรงพูดเป็นจริงขอให้อาการอาพาธหายขาด เมื่อกลับมาปรากฏว่าอาการอาพาธเริ่มทุเลา จึงตัดสินใจดำเนินการสร้างศาลขึ้นในวัดตามที่แม่ชีบอก พร้อมกันนี้ยังมีการสร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงประทับนั่งในศาลเพื่อให้ชาวบ้านมาสักการะบูชาด้วย โดยทุนที่นำมาสร้างนั้นได้จากการสร้างวัดถุ่มงคลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงให้เจ้าบุญชา อาทิ เจริญบุญชา รูปหล่อขนาดเล็ก ตะกรุด จตุคามรามเทพ เป็นต้น การสร้างศาลและรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงดำเนินการแล้วเสร็จใน พ.ศ.2551 และมีการจัดงานสมโภชอย่างยิ่งใหญ่ เจ้าอาวาสระบุว่าเมื่อท่านสร้างศาลแล้วอาการปวดที่เอ็นร้อยหวายก็หายขาดเหมือนปาฏิหาริย์ (พระโสภณพัฒน์โนดม, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552)

ภาพที่ 9 วัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงของวัดโพธาราม

ตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในการรับรู้ของชาวบ้านในเขตอำเภอแม่ใจ ชาวบ้านส่วนหนึ่งรับรู้ตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยาและได้ตามกวางหายสาบสูญไปที่ถ้ำเชียงดาว ในขณะที่ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งบอกว่าไม่ค่อยรู้รายละเอียดมากนัก รู้แต่เพียงว่าเป็นวิญญูณอดีตกษัตริย์เมืองพะเยาที่คุ้มครองรักษาชาวบ้านมาช้านานแล้ว หากอยากรู้ตำนานโดยละเอียดต้องไปถามเจ้าอาวาสวัดโพธาราม เนื่องจากท่านเป็นผู้ศึกษาค้นคว้าตำนานและประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงและเผยแพร่สู่ชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง (ป้อ วงศ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552)

3.2.1.3 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน จังหวัดลำปาง ปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในเขตตำบลหนองหล่ม อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยมีศาลเจ้าหลวงคำแดง 1 แห่งที่บ้านป่าไคร้เหนือ ชาวบ้านระบุว่าศาลแห่งนี้ตั้งมาร้อยกว่าปีแล้ว เดิมเป็นศาลไม้ขนาดเล็กหลังคามุงจาก ต่อมาจึงมีการบูรณะเป็นศาลหลังใหม่ใน พ.ศ. 2538 พร้อมทั้งมีการ

สร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงในท่านั่งไว้ที่ศาลด้วย (กวน สุขอ้าย, สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2554)

ศาลเจ้าหลวงคำแดงที่บ้านป่าไคร้เหนือมีลักษณะคล้ายกับศาลเจ้าหลวงคำแดงที่บ้านต้นผึ้ง ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา คือมีศาลพระภูมิขนาดเล็กตั้งอยู่รอบศาลเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 4 มุม ด้านหน้าศาลมีรูปปั้นกวางทองและม้า รวมทั้งเสาไม้ซึ่งชาวบ้านบอกว่าเป็นเสาใจบ้านตั้งอยู่

ภาพที่ 10 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านป่าไคร้เหนือ ตำบลหนองหล่ม อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

ศาลเจ้าหลวงคำแดงที่บ้านป่าไคร้เหนือจะมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปี ปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 5 (เดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม) เป็นพิธีกรรมเล็กๆ โดยคณะกรรมการประจำศาลจะจัดสำหรับอาหารคาวหวานมาเลี้ยงเจ้าหลวงคำแดงที่ศาล ส่วนพิธีกรรมครั้งที่สอง ตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 9 (เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) นับเป็นพิธีกรรมใหญ่ประจำปีของหมู่บ้าน จึงมีชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงที่เคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดง มาร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านป่าไคร้เหนือส่วนใหญ่ระบุว่าไม่ค่อยรู้รายละเอียดตำนานเจ้าหลวงคำแดงมากนัก รู้แต่เพียงว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นวิญญาณอดีตกษัตริย์ มีถิ่นพำนักอยู่ที่ถ้ำเชียงดาว นับเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองชาวบ้านมาตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้านแล้ว (อัมพร สุภาแก้ว, สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2554)

3.2.2 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อ

ปัจจุบันพบการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อ ใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพะเยา เชียงราย และน่าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2.2.1 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อ จังหวัดพะเยา ได้แก่ชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน ชาวไทลื้อทั้ง 2 กลุ่มนี้เชื่อว่าเป็นลื้อกลุ่มเดียวกันหรือเรียกว่าเป็นลื้อที่นับผีเดียวกัน อ้างอิงจากประวัติศาสตร์การอพยพถิ่นฐานที่ระบุว่าชาวลื้อกลุ่มแรกที่อพยพมาเป็นกลุ่มที่ทำมาหากินอยู่เมืองพง แคว้นสิบสองปันนา ต่อมาระหว่าง พ.ศ.2190-2194 ถูกพวกจีนขับไล่ จึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยาเป็นการชั่วคราว (ขณะนั้นเป็นเขตพื้นที่การปกครองของเจ้าเมืองน่าน) หลังจากนั้นอีกประมาณ 80 ปีมีพลเมืองเพิ่มมากขึ้นจนที่ทำกินไม่เพียงพอ หัวหน้าชุมชนจึงได้เดินทางมาสำรวจหาที่ทำกินใหม่ในที่สุดมาพบพื้นที่อุดมสมบูรณ์ที่อำเภอเชียงคำ จึงพาชาวบ้านจำนวน 50 กว่าครอบครัว ประมาณ 185 คน อพยพมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณทุ่งลำและทุ่งล่อ พร้อมทั้งตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อหมู่บ้านเดิมที่อำเภอเชียงม่วน ดังนั้นจึงปรากฏชื่อหมู่บ้านของชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำและเชียงม่วนซ้ำกันหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านม่วง บ้านแพด บ้านทุ่งมอก บ้านทราย เป็นต้น (คำรณ, 2536: 1-3)

ในเขตอำเภอเชียงคำปรากฏการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในกลุ่มชาวลื้อค่อนข้างแพร่หลาย พบศาลเจ้าหลวงคำแดงในเขตอำเภอเชียงคำ 3 แห่ง แห่งแรกคือศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงที่บ้านแพด ตำบลเชียงบาน เป็นศาลขนาดใหญ่ เชื่อว่าเป็นศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งแรกในเขตอำเภอเชียงคำ ตั้งมานาน 200 กว่าปีแล้ว เดิมเป็นศาลไม้ขนาดเล็ก ต่อมามีการขยายขยายต่อเติมขึ้นเป็นศาลไม้ขนาดกลาง จนกระทั่งใน พ.ศ.2545 จึงสร้างเป็นศาลขนาดใหญ่พร้อมกับสร้างรูปหล่อเจ้าหลวงคำแดงประทับนั่งในศาล อีกทั้งมีการปรับปรุงพื้นที่รอบศาลให้มีความสมบูรณ์อีกครั้งเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (จันทร์แดง มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) ศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งนี้จะเป็นที่รู้จักของชาวอำเภอเชียงคำ ทั้งชาวไทย ยวนและไทลื้อในหลายหมู่บ้าน หากใครต้องการความช่วยเหลือจากเจ้าหลวงคำแดงก็จะมาบนบานศาลกล่าวที่ศาลแห่งนี้

ศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงที่บ้านแพดเป็นศาลคอนกรีตขนาดกลาง ด้านในมีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงในท่านั่งตั้งอยู่ ด้านหลังรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงมีการบันทึกประวัติการสร้างศาลและตำนานเจ้าหลวงคำแดงบนผนัง บริเวณด้านหน้าศาลมีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงขี่ม้าซึ่งชาวบ้านระบุว่ารูปปั้นดังกล่าวเป็นรูปปั้นประจำศาลไม้หลังเดิม สร้างโดยช่างชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง ต่อมาเมื่อมีการสร้างศาลใหม่ จึงสร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงองค์ใหม่ขึ้นแทน

นายปราชัญญ์ ปัญญาบุญ นายช่างฝีมือดีประจำอำเภอเชียงคำ ผู้สร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงองค์ใหม่ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยว่า สร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงให้มีลักษณะของกษัตริย์นักรบแบบโบราณ การสร้างรูปปั้นเกิดขึ้นจากการฟังเรื่องเล่าของเจ้าหลวงคำแดงจากชาวบ้านผนวกกับการใช้จินตนาการของตนเอง (ปราชัญญ์ ปัญญาบุญ, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2552)

ภาพที่ 11 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแพตย์บุญเรือง ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ส่วนศาลเจ้าหลวงคำแดงอีก 2 แห่งเป็นศาลขนาดเล็กตั้งอยู่ในหมู่บ้านผาลาดและหมู่บ้านกิวชมพู ในเขตตำบลเชียงบาน ทั้งสองหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านที่ชาวไทลื้อจากหมู่บ้านแพตย์เชียงบานอพยพไปตั้งหมู่บ้านใหม่เมื่อเวลาประมาณเกือบร้อยกว่าปีมาแล้ว เมื่ออพยพไปก็ได้ัญเชิญวิญญาณเจ้าหลวงคำแดงที่เคารพนับถือตามไปช่วยปกป้องรักษาและสร้างศาลประจำหมู่บ้านขึ้น ศาลเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 2 แห่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือเป็นศาลไม้ยกพื้นขนาดเล็ก มีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงขี่ม้าตั้งอยู่ด้านหน้า ที่หมู่บ้านผาลาดมีศาลตั้งอยู่ 1 หลัง ส่วนที่หมู่บ้านกิวชมพูมีศาลจำนวน 3 หลัง ชาวบ้านระบุว่าหลังกลางเป็นศาลของเจ้าหลวงคำแดง ส่วนอีก 2 หลังเป็นศาลของเสนาฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา (อ้าย คำคง, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2552)

ภาพที่ 12 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านผาลาด ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ภาพที่ 13 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านกิวชมพู ตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อที่ศาลทั้งสามแห่ง มีการเลี้ยงผีประจำปี ปีละ 1 ครั้ง ในอดีตจัดในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 11 (เดือนสิงหาคม-กันยายน) แต่เนื่องจากมีปัญหาเรื่องสภาพอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยเพราะตรงกับฤดูฝน ชาวบ้านจึงเลื่อนมาเลี้ยงผีในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 5 (เดือนมีนาคม-เดือนเมษายน) แทนและถือเป็นประเพณีสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน ส่วนการประกอบพิธีกรรมระดับปัจเจกคือการบนบานศาลกล่าวให้เจ้าหลวงคำแดงช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ หรือเมื่อมีบุคคลจะประกอบกิจใดๆ ในหมู่บ้านก็จะไปจุดธูปเพื่อบอกกล่าวหรือขออนุญาตเจ้าหลวงคำแดงก่อน รวมทั้งพิธีกรรมการ “เสียผี” คือการที่มีคนในหมู่บ้านแต่งงาน ไม่ว่าจะเป็นการแต่งงานระหว่างคนในหมู่บ้าน แต่งงานแล้วย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่นหรือแต่งงานแล้วย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านจะต้องมีการบอกกล่าวให้เจ้าหลวงคำแดงทราบ โดยนำดอกไม้ธูปเทียนและเงิน 100 บาทไปมอบให้อาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน เรียกว่า “พ่อข้าวเจ้า” มาทำพิธีให้ ส่วนเงินนั้นก็เก็บรวบรวมไว้เป็นกองทุนประจำศาล

การประกอบพิธีกรรมประจำปีศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง บ้านแพด เป็นพิธีกรรมใหญ่ มีชาวบ้านในเขตอำเภอเชียงคำและอำเภออื่นที่นับถือและศรัทธาเจ้าหลวงคำแดงมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ส่วนการเลี้ยงผีประจำปีศาลเจ้าหลวงคำแดงหมู่บ้านผาลาดและหมู่บ้านกิวชมพู เป็นพิธีกรรมระดับหมู่บ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านจะรวบรวมเงินกันซื้อไก่ 4 ตัว พร้อมเหล้าและอาหารคาวหวานมาถวายเจ้าหลวงคำแดง นอกจากนี้จะมีการเข้าทรงของของร่างทรงผีต่างๆ ด้วย (อ้าย คำคง, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2552)

จากการสำรวจข้อมูลความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อในเขตอำเภอเชียงคำ ผู้วิจัยพบว่าปรากฏเป็น 3 กลุ่มความเชื่อที่ขัดแย้งกัน กลุ่มแรกเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์เดิมที่สืบสองปันนา เมื่อครั้งกลุ่มผู้อพยพกลุ่มแรกนำชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานก็ได้พาผีเจ้าหลวงคำแดงตามมาปกป้องรักษาหมู่บ้านด้วย กลุ่มที่สองเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงหรือพญาคำแดงก็คือหนึ่งในกลุ่มผู้นำชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา เนื่องจากท่านเคยเป็นแม่ทัพที่ต่อสู้กับชาวจีนจึงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านและได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำ (เดิมตัวท่านเองไม่ได้ชื่อว่าคำแดง แต่เนื่องจากหมู่บ้านที่มาตั้งถิ่นฐานมีต้นยางแดงอยู่มากเรียกว่า “ดงป่าแดง” จึงให้ชื่อตัวเองว่าคำแดง) เมื่อตายไปชาวบ้านจึงได้อัญเชิญวิญญาณของพญาคำแดงให้เป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน (จันทร์แดง มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) ส่วนกลุ่มสุดท้ายเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์อยู่ที่ถ้ำเชียงดาว เมื่อผู้เฒ่าแสน มังคละซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา ทราบตำนานและเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงแห่งถ้ำเชียงดาวแล้ว เกิดความเลื่อมใสว่าเป็นจอมทัพที่เข้มแข็ง จึงไปอัญเชิญดวงวิญญาณของเจ้าหลวงคำแดงที่ถ้ำเชียงดาวมาประดิษฐานเพื่อให้เป็นที่สักการบูชาของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงม่วน ต่อมาเมื่อพ่อเฒ่าแสนสิ้นชีวิตลง พ่อเฒ่าแสน กาบแก้วผู้นำคนใหม่ได้พาชาวบ้านอพยพมาอยู่ที่อำเภอเชียงคำและได้อัญเชิญวิญญาณเจ้าหลวงคำแดงมาประดิษฐานอยู่ที่นั่นด้วย (สิงห์คำ มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

ส่วนในเขตอำเภอเชียงม่วนพบการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อที่บ้านทุ่งมอก และบ้านท่าฟ้าใต้ ตำบลสระ ทั้ง 2 หมู่บ้านมีการนับถือผีอารักษ์อยู่ 2 ประเภทคือเทวดาเมือง และเทวดาบ้าน เทวดาเมืองนั้นมีลักษณะเป็นผีอารักษ์หรือผีเจ้าที่ประจำเมือง ไม่มีชื่อเฉพาะ ส่วนเทวดาบ้านชาวบ้านเรียกว่า “เทวดาบ้านเจ้าพ่อคำแดง” มีหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาหมู่บ้านและชาวบ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข เมื่อชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อนต้องการให้เจ้าหลวงคำแดงช่วยเหลือก็จะไปบนบานศาลกล่าวที่ศาลเทวดาบ้าน หรือเมื่อชาวบ้านจะจัดกิจกรรมต่างๆ ก็จะไปจุดธูปบอกกล่าวหรือขออนุญาตเจ้าหลวงคำแดงทุกครั้ง

ภาพที่ 14 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านท่าฟ้าใต้ ตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

ศาลเจ้าหลวงคำแดงที่บ้านท่าฟ้าใต้เป็นศาลไม้ยกพื้นขนาดเล็กจำนวน 1 หลัง ด้านหน้ามีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงขี่ม้าอยู่ ชาวบ้านเรียกว่า ศาลเทวดาบ้านเจ้าพ่อคำแดง มีการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงประจำปีของหมู่บ้านในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 7 (เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) การเลี้ยงผีจะใช้ไก่ 8 ตัวพร้อมอาหารคาวหวาน โดยให้พ่อข้าวเจ้าประจำหมู่บ้านเป็นผู้ทำพิธี มีการเสี่ยงทายด้วยการวามไม้ เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็นำไก่มาประกอบอาหารเลี้ยงชาวบ้าน (สมพงษ์ ทรัพย์สมบัติ, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2552)

ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์เดิมที่สืบสองป้านนา เมื่อครั้งหัวหน้ากลุ่มผู้อพยพกลุ่มแรกคือ พ่อเฒ่าแสน มังคะล่นำชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานก็ได้พาผีเจ้าหลวงคำแดงตามมาปกปักรักษาหมู่บ้านด้วย จากนั้นก็มีการนับถือเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยพ่อข้าวเจ้าของหมู่บ้านทุ่งมอกได้เป็นคนนำข้อมูลเกี่ยวกับตำนานของเจ้าหลวงคำแดงมาจากอำเภอเชียงคำและนำมาเผยแพร่ให้กับชาวบ้านในบ้านทุ่งมอกและบ้านท่าฟ้าใต้ แต่เดิมนั้นชาวบ้านทราบแต่เพียงว่าเจ้า

หลวงคำแดงเป็นผิอรักรัษเดิมที่สิบสองปันนา ไม่ทราบประวัติความเป็นมาของเจ้าหลวงคำแดงว่าเป็นใครมาจากไหน (ไพบูลย์ ทรัพย์สมบัติ, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2552)

3.2.2.2 การหนี้อเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อ จังหวัดเชียงราย กลุ่มแรกได้แก่ชาวไทลื้อในเขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เนื่องจากแม่สายเป็นอำเภอในเขตชายแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า ในปัจจุบันมีกลุ่มคนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน จนเกิดเป็นความหลากหลายทางชาติพันธุ์ไม่ว่าจะเป็น ไทยวน ไทใหญ่ ไทลื้อ คนจีน เป็นต้น การที่ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในเขตอำเภอแม่สาย จึงยากที่จะพิสูจน์ได้ว่าคติความเชื่อดั้งเดิมเป็นของชนกลุ่มใด อย่างไรก็ตาม จาก การศึกษาเอกสารและงานวิจัยทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพื้นที่ดังกล่าวบางส่วน ผู้วิจัยสันนิษฐานไว้เบื้องต้นว่ากลุ่มชนดั้งเดิมที่มีคติความเชื่อและนับถือเจ้าหลวงคำแดงน่าจะเป็นชาวไทลื้อ ดังปรากฏในรายงานการวิจัยของ ราชู ฤบาทและ ชุติพร วิมุกตานนท์ (2530) ซึ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชาวไทลื้อที่หมู่บ้านไม้ลุงชนอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ใน พ.ศ.2528 พบว่าผีที่สำคัญที่สุดของชาวไทลื้อในหมู่บ้านคือเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับเจ้าหลวงคำแดง ผีใหญ่แห่งดอยเชียงดาวของชาวไทยวน (ราชู ฤบาทและชุติพร วิมุกตานนท์, 2530: 48) ต่อมาเมื่ออำเภอแม่สายมีการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมของคนหลากหลายกลุ่ม เนื่องจากเป็นพื้นที่การค้าระหว่างชายแดน ทำให้มีผู้คนต่างวัฒนธรรมมาอยู่ในพื้นที่ จนปัจจุบันได้กลายเป็นผีร่วมกันของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นชาวจีน ไทย ไทยวน ไทใหญ่ ชาวพม่า และชาวเขาเผ่าต่างๆ เป็นต้น

จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ของผู้วิจัยพบว่ามีศาลเจ้าหลวงคำแดงอยู่ในเขตอำเภอแม่สาย 2 แห่ง ศาลแห่งแรกตั้งอยู่ที่หมู่บ้านไม้ลุงชน ตำบลแม่สาย เป็นศาลขนาดใหญ่ มีรูปหล่อเจ้าหลวงคำแดงพร้อมบริวารซ้ายขวา บริเวณศาลมีต้นไม้ลุงชนและศาลากลางใจบ้านตั้งอยู่ จากบันทึกประวัติความเป็นมาของศาลสรุปได้ว่า เดิมศาลแห่งนี้เป็นศาลเจ้าบ้าน มีสถานที่เดิมตั้งอยู่ระหว่างสะพานน้ำบ่อหลวงและสี่แยกน้ำบ่อหลวง ด้านทิศตะวันออกของถนนในสมัยนั้น ราว พ.ศ.2495-2500 ประชาชนในหมู่บ้านไม้ลุงชนได้เห็นความสำคัญของเจ้าบ้านจึงได้พร้อมใจกันประกอบพิธีอัญเชิญเจ้าบ้านมาประดิษฐานไว้ ณ ศาลหลังเล็ก ๆ มุงด้วยหญ้าคาขึ้นสามหลัง พร้อมเส้าใจบ้านในบริเวณต้นไม้ลุงชน เพื่อให้ชาวบ้านกราบไหว้และบูชา ต่อมาใน พ.ศ. 2507-2510 มีร่างทรงเจ้าพ่อคำแดงซึ่งเป็นชาวไทใหญ่ได้มาเข้าทรงและบอกกับชาวบ้านว่าเจ้าพ่อคำแดงได้เสด็จมาจากถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มาประทับอยู่แห่งนี้เป็นเพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านไม้ลุงชน ในปี พ.ศ.2515 นายมูล ราวิชัย ผู้ใหญ่บ้านพร้อมด้วยประชาชนได้ร่วมกันสร้างศาลทำด้วยไม้หลังคามุงสังกะสีและหาช่างมาปั้นรูปเจ้าหลวงคำแดงไว้เคารพบูชา จนกระทั่ง พ.ศ.2529 ผู้ใหญ่บ้านอินจันทร์ วงศ์ใหญ่และชาวบ้านจึงได้สร้างศาลหลังใหม่แทนหลังเก่าที่ชำรุดทรุดโทรม

อัญเชิญรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงมาประดิษฐานในศาลาหลังใหม่ พร้อมกับปั้นเสนาซ้ายขวา มาเพิ่มเติม เพื่อให้ชาวบ้านเคารพบูชามาจนถึงปัจจุบัน

ที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านไม้ลู่ชน ในแต่ละปีจะมีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ เจ้าหลวงคำแดง 3 พิธีกรรมคือ งานประเพณีเลี้ยงเมืองเจ้าหลวงคำแดง ในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 (เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) งานประจำปีในเดือนมีนาคมและงานสงเคราะห์สืบชะตาในวัน สงกรานต์ของทุกปี

ภาพที่ 15 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านไม้ลู่ชน ตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ศาลเจ้าหลวงคำแดงอีกแห่งหนึ่งอยู่ที่หมู่บ้านเวียงพาน ตำบลเวียงพาน เป็นศาลที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่เมื่อประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา โดยชาวบ้านส่วนหนึ่งที่อพยพจากบ้านไม้ลู่ชนมาตั้งหมู่บ้านใหม่ ได้อัญเชิญเจ้าหลวงคำแดงมาประดิษฐานเพื่อปกป้องคุ้มครองชาวบ้านด้วย

ภาพที่ 16 ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านเวียงพาน ตำบลเวียงพาน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านในเขตอำเภอแม่สาย พบว่า มี 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงที่ตนนับถือเป็นองค์เดียวกับเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนชาวลื้ออาวุโสที่บ้านไม้ลูงชนและชาวบ้านหลายคนระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงที่บ้านไม้ลูงชนมาจากเมืองเชียงรุ่งในสิบสองปันนาและเป็นคนละองค์กับเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาว อย่างไรก็ตามแม้จะมีความเชื่อที่แตกต่างกันสองกลุ่ม แต่ก็ไม่ปรากฏการเล่าตำนานเจ้าหลวงคำแดงเหมือนพื้นที่อื่น บอกแต่เพียงว่าท่านเป็นวิญญาณของกษัตริย์นักรบที่มากปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านเท่านั้น (ประสิทธิ์ ดวงเพชร, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2552)

นอกจากนี้ยังปรากฏการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในกลุ่มไทลื้อที่บ้านสันมะแพน อำเภอแม่สรวย โดยชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเทวดารักษาเมืองหรือเสื่อเมืองดั้งเดิมที่เมืองหุน สิบสองปันนา เจ้าหลวงคำแดงมีความสำคัญสำหรับชาวบ้านมากเนื่องจากช่วยปกป้องเมืองหุนจากผู้รุกรานในช่วงที่ชาวบ้านยังคงตั้งถิ่นฐานอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา ปัจจุบันชาวบ้านมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเสื่อเมือง ซึ่งเพิ่งถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเมื่อ พ.ศ.2520 โดยเจ้าอุ่นเรือน ทายาทเชื้อสายเจ้าเมืองหุน ชาวไทลื้อกลุ่มแรกที่มาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านสันมะแพน การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเสื่อเมืองเจ้าหลวงคำแดงหรือเทวดารักษาเมืองของชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการแสดงให้บรรพบุรุษเห็นว่า ณ วันนี้ชาวไทลื้อเมืองหุนได้ตั้งบ้านเมืองมั่นคงถาวรแล้ว ขอให้บรรพบุรุษที่เป็นเทวดารักษาเมืองช่วยคุ้มครองให้ชาวบ้านทำมาหากินอย่างสงบสุข (สมบัติ บุญคำเยื้อง, 2546: 367-368)

3.2.2.3 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อ จังหวัดน่าน ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัวและบ้านดอนมูล ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา ทั้งนี้พบว่าชาวไทลื้อใน 2 หมู่บ้าน มีความเชื่อเรื่องผีเจ้าหลวงคำแดงเช่นเดียวกับชาวไทลื้อ

ในจังหวัดพะเยา แต่เป็นความเชื่อในเทวดาเมืองคำแดงที่แตกต่างออกไป โดยระบุว่าเป็นผีเพศหญิงเรียกชื่อว่า นางคำแดงหรือพระยาแม่คำแดง เป็นผีประจำตระกูลภิมาลัย หนึ่งใน 17 ผีประจำตระกูลของชาวไทลื้อ นางคำแดงเป็นผีบริวารของเจ้าหลวงเมืองลำ หัวหน้าผีเมืองของชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัวและและบ้านดอนมูล ทั้งนี้จะมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงเมืองลำทุกๆ 3 ปี เรียกว่า “สามปี สี่รวงข้าว” (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2534: 126-136) ส่วนที่บ้านยู้ง ตำบลจอมพระ ชาวไทลื้อในหมู่บ้านมีการนับถือผีเจ้าหลวงคำแดงร่วมกับผีเมืองอื่นๆ โดยมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี (รัตนาพร เศรษฐกุล, 2538: 52)

ภาพที่ 17 หอผีเจ้าแม่คำแดงในงานเลี้ยงผีเจ้าหลวงเมืองลำ
บ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
(ที่มา ชลดา, 2551)

3.2.3 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทใหญ่ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกจากจะพบปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อแล้ว ชาวไทใหญ่ก็นับเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่เคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดง โดยเป็นความเชื่อของชาวไทใหญ่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน ดังปรากฏการณ์นับถือ

เจ้าหลวงคำแดงของชาวไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวเป็นหนึ่งในผีเมืองของชาวไทใหญ่ บ้างก็ว่าเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงที่ติดตามกวางหายเข้าไปในถ้ำเชียงดาว เป็นเรื่องราวของชาวไทใหญ่ในพื้นที่อำเภอเชียงดาวนั่นเอง

นอกจากนี้ยังพบว่าในพิธีกรรมการไหว้ผีเจ้าเมือง (แม่เจ้าเมืองหรือก้นต่อเจ้าเมือง) ของชาวไทใหญ่ บ้านใหม่หมอกจ๋าม ตำบลท่าตอน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ พิธีกรรมดังกล่าวเป็นการนำอาหารและเครื่องเซ่นสังเวยไปถวายแก่ผีเจ้าเมืองยังหอเจ้าเมืองของหมู่บ้าน รวมทั้งถือโอกาสรดน้ำคำหัว (ซอนน้ำ) ผีเจ้าเมืองด้วย พิธีกรรมการไหว้ผีเจ้าเมืองจะจัดในช่วงวันที่ 16 เมษายนของทุกปี ทั้งนี้พบว่ามีชื่อ “เจ้าหน่อคำเชียงดาว” หรือ “เจ้าหน่อเนื้อคำแดง” เป็นหนึ่งในผีเมืองของชาวไทใหญ่ที่ได้ัญเชิญมาชุมนุมในพิธีกรรมด้วย (นางนุช จันทราษฎร์และเรณู วิชาศิลป์, 2541: 330) ในเอกสารพิบสาตัวอักษรไทใหญ่ (อักษรลิกไท) เรื่อง *คำไหว้ผีเจ้าเมืองผีเจ้าบ้าน* ของบ้านใหม่หมอกจ๋าม (เรณู วิชาศิลป์, 2541: 563) มีเนื้อความกล่าวถึงผีเจ้าหน่อเนื้อคำแดง ดังนี้

“...เราข้าทั้งหมด พร้อมกันมาขอเชิญเจ้าเมืองเจ้าบ้าน เป็นเจ้าแรก ปฐมเจ้ามหา
 ธรรม เจ้ามหาวิรูปักษ์ เจ้ามหาวิรูปหก เจ้ามหาภูเวร เจ้าใจชาวเวียงตั้ง เจ้าหน่อฟ้าแสง
 เมือง เจ้าช่างเผือกงาขาว เจ้าช่างเผือกงาดำ **เจ้าหน่อเนื้อคำแดง** รวมเขาเจ้าเมืองเจ้า
 บ้านเวียงหมอกจ๋าม เจ้าเวียงหมอกเปา เจ้าเฝ้าใจบ้าน ผีตีผีเลิศ ผีเฝ้าธาตุมวยต่อ ผีเฝ้าดง
 หน่อต่อเถื่อนฟ้าหิมพานต์ ผีเฝ้าน้ำสมุทรธารา ดงคา ยมนา ผีเฝ้าศาสนา ผีเฝ้าหีบปิฎก
 กรรม พระเป็นเจ้าร่วมเขา รุกขเทวดา อากาศเทวดา แม่ธรณี ผีภูเขา เจ้าเฝ้าหน้าที่กิน เจ้า
 เฝ้าดินที่อยู่ ยามเตี้ยวันนี้ เราร่าเจ้าข้าทั้งหมด ขอเชิญทุกเจ้าทุกคน ทุกองค์ ทุกฝ่ายมา
 เสียด้วยบัดนี้ อย่าไปมีที่ขัดข้องนอ สาธุ สาธุ สาธุ...”

นอกจากชาวไทใหญ่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่แล้ว ยังพบความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนด้วย โดยเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีเมือง เรียกว่า “เจ้าหน่อคำแดง” ที่ระบุว่าผีที่มาจากถ้ำเชียงดาว ซึ่งชาวไทใหญ่ได้ัญเชิญมาสังสถิตย์ ณ ศาลเจ้าเมืองหลายแห่งในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ประเสริฐ ประดิษฐ์, 2551) เจ้าหลวงคำแดงถือเป็นหนึ่งในวิญญูณบรรพบุรุษที่ปกปักรักษาเมืองแม่ฮ่องสอน ควบคู่กับผีเจ้าเมืองอื่นๆ อาทิ เจ้าข้อมมือเหล็ก เจ้าไข่คำ เจ้าช่างเผือก ฯลฯ ในพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำเมืองแม่ฮ่องสอน เจ้าหน่อคำแดงก็เป็นหนึ่งในผีเจ้าเมืองจำนวน 37 องค์ของเมืองแม่ฮ่องสอนที่ชาวไทใหญ่ ัญเชิญมาร่วมในพิธีกรรมด้วย (ปาริชาติ เรื่องพิเศษ, 2537: 39)

3.2.4 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวเขาเผ่าลีซูและลาหู่ จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มชาวเขา ปรากฏในชาวเผ่าลีซู บ้านนาเลาใหม่ ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ดอยหลวงเชียงดาว ชาวบ้านจะมีการจัดพิธีกรรมบูชาผีเจ้าหลวงคำแดงก่อนทำการเพาะปลูกข้าวไร่ประจำปี ส่วนชาวลาหู่ในเขตอำเภอเชียงดาวก็มีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นเสื่อบ้าน โดยมีการสร้างหอเจ้าหลวงคำแดงและหอแม่นางอินเหลาไว้ในหมู่บ้าน ชาวลาหู่จะมีการฆ่าหมูเช่นเจ้าหลวงคำแดงและนางอินเหลาในเทศกาลเต็นจะคีช่วงเดือนมกราคม รวมทั้งการถวายผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้แก่เจ้าหลวงคำแดงในช่วงวันเข้าพรรษาและออกพรรษา (สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้, 2551: 101-102)

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวเผ่าลีซูที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการนับถือ "เจียลาว สือผ่า" ซึ่งเป็นชื่อเรียกผีที่มีอำนาจประเภทหนึ่ง คำว่า เจียลาว หมายถึง เชียงดาว ส่วน สือผ่าคือ ผีป่าเจียลาว สือผ่า จึงหมายถึงผีเจ้าป่าที่อยู่บนดอยเชียงดาว ด้วยชาวลีซูเชื่อกันว่าผีใหญ่ของพวกเขาสถิตอยู่ที่ดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งชาวบ้านบางคนระบุว่าผีใหญ่นี้คือเจ้าหลวงคำแดง โดยชาวลีซูจะสร้างศาลผีนี้ไว้ด้านหลังอาปาหมูฮือหรือศาลผีประจำหมู่บ้าน ศาลผีเป็นสถานที่ที่หมู่บ้านลีซูทุกหมู่บ้านต้องมี ปกติไม่ต้องมีการเซ่นไหว้ เว้นแต่ในกรณีที่เกิดโรคระบาดหรือพืชผลทางการเกษตรเสียหาย ชาวลีซูจึงจะทำพิธีเซ่นไหว้ผีดังกล่าว (ประเสริฐ ประดิษฐ์, 2551)

3.2.5 การนับถือเจ้าหลวงคำแดงในเขตพื้นที่อื่น ๆ

ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงนอกจากแพร่หลายในเขตภาคเหนือตอนบนแล้ว ยังปรากฏการนับถือผีชื่อ “เจ้าคำแดง” ในเขตจังหวัดมุกดาหาร บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย แต่จากการตรวจสอบข้อมูลพบว่าเป็นคนละคนกับเจ้าหลวงคำแดงในเขตภาคเหนือตอนบน เจ้าหลวงคำแดงของชาวอีสานเป็นอดีตเจ้าเมืองของอาณาจักรล้านช้าง ในหนังสือประวัติศาสตร์ลาว กล่าวไว้ว่า พระยาล้านคำแดงเป็นโอรสของพระยาสามแสนไทไตรภูวนาทกับนางน้อยนงเฮี้ยวมหาเทวี เมื่อพระยาสามแสนไทเสด็จสวรรคต เสนาอำมาตย์จึงพร้อมกันอภิเษกพระยาล้านคำแดงขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อพระชนมายุ 30 พรรษา พระองค์มีพระโอรสที่ปรากฏนาม 2 องค์คือ ท้าวพรหมทัตและท้าวยุคูล พระยาล้านคำแดงาทรงเสวยราชย์ได้ 11 ปีก็เสด็จสวรรคต รวมพระชนมายุได้ 41 พรรษา (สิลา วีระวงส์, 2539: 64-67)

เจ้าคำแดงนับเป็นเจ้าพ่ออีกองค์หนึ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่ให้ความเคารพนับถือมาก มีการสร้างศาลขนาดใหญ่ไว้สักการะบูชาและประกอบพิธีกรรมประจำปี (ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2554) นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงจะแพร่หลายในประเทศไทยแล้ว ยังปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในเมืองสิบสองปันนา ประเทศจีน โดยพบเป็นรายชื่อของผีเมืองและการประกอบพิธีกรรมของบางเมืองในสิบสองปันนา ได้แก่ ผีเมืองเจ้าหลวง

คำแดงที่เมืองฮ่า ผีพญาหลวงคำแดงและเจ้าฟ้าคำแดงที่เมืองลวง (ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, 2551: 229-230) ตรงกับข้อมูลรายชื่อผีเมืองและพิธีกรรมการเลี้ยงเทวดาเมืองที่เมืองฮ่าและเมืองลวง ซึ่งบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547: 177, 307) ได้ศึกษารวบรวมไว้

ที่เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศพม่าก็มีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงด้วยเช่นเดียวกัน โดยพบว่าที่เมืองเลน เมืองเล็กๆเมืองหนึ่งของเชียงตุง ซึ่งมีประชากรทั้งชาวไทลื้อ ไทใหญ่และไทเขินอยู่ร่วมกัน ชาวเมืองมีพิธีสักการะผีเมืองเรียกว่าพิธีกรรมเมืองที่หอผีประจำเมือง ถือเป็นฮีตเมืองที่ชาวบ้านทุกคนต้องมีส่วนร่วม การประกอบพิธีกรรมทำโดยการนำหมู ไก่ และแพะมาฆ่าถวายผี จากนั้นหมอบเมืองกล่าวคำอัญเชิญผีเมืองมารับเครื่องเซ่นสังเวย ซึ่งผีที่อัญเชิญมาปรากฏชื่อผีเจ้าหลวงคำแดงร่วมกับผีอื่นๆ อาทิ เจ้าปู่ประตูผา เจ้าคำเขียว แสนเตียมหน่อ แสนหม้อน้ำ เจ้าช่างเผือก ฯลฯ ส่วนเมืองพะยากก็มีพิธีเข้ากรรมเมืองด้วยเช่นเดียวกัน ปรากฏหอผีของเมืองที่บ้านห้วย ระบุว่าผีเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านางคำเขียว ทุกๆปีชาวบ้านจะเลี้ยงด้วยหมู ทุก 3 ปีเลี้ยงด้วยควายและทุก 9 ปีเลี้ยงด้วยควายเผือก (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538: 53-54) นอกจากนี้ยังมีข้อมูลจากนายอุยยอด ชาวบ้านป๋าม่วนในเชียงตุงได้เล่าว่า เมื่อปี พ.ศ. 2491 เจ้าหลวงคำแดงได้ไปเข้าสังฆาไทใหญ่คนหนึ่งในเชียงตุง แล้วระบุว่าเทพอารักษ์ตามศาลต่างๆ ทั่วไปในเชียงตุง ได้มาประชุมกันที่ดอยหลวงเชียงดาวทั้งหมด (ประเสริฐ ประดิษฐ์, 2551)

3.3 สถานะและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดง

จากการศึกษาปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในพื้นที่ต่างๆ ทำให้พบว่ามีการใช้คำเรียกเจ้าหลวงคำแดงที่แตกต่างกัน นอกจากนี้สถานะและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงยังมีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละพื้นที่ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้อภิปรายถึงสถานะและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดง ใน 4 ประเด็นสำคัญ คือ

- 3.3.1 “เจ้าหลวงคำแดง”: นัยสำคัญของคำเรียกและความหมายของชื่อ
- 3.3.2 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักษ์เทวดา
- 3.3.3 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะผี
- 3.3.4 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะยักษ์

3.3.1 “เจ้าหลวงคำแดง”: นัยสำคัญของคำเรียกและความหมายของชื่อ

การใช้คำเรียกชื่อเจ้าหลวงคำแดงในกลุ่มผู้นับถือเจ้าหลวงคำแดงชาวไทยวนและไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบนพบว่ามีความหลากหลาย การเรียกชื่อได้สะท้อนให้เห็นความแตกต่างเบื้องต้นของกลุ่มผู้นับถือ โดยพบว่าในกลุ่มชาวไทยวนนิยมเรียกชื่อ “เจ้าหลวงคำแดง” ตามเนื้อหาที่ปรากฏในตำนานปรัมปราสำนวนหลายลักษณะเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงและสอดคล้องกับ

ธรรมเนียมนิยมของการใช้คำเรียกผู้นำสูงสุดในเมืองเอกของล้านนาในสมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

คำว่า “เจ้าหลวง” เป็นคำที่ใช้เรียกกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนครประเทศราชฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นผู้นำสูงสุดในเมืองเมืองเอกของล้านนา ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน ตามแบบประเพณีโบราณแล้ว เจ้าหลวงนอกจากจะได้รับน้ำมูรธาภิเศกติดตั้งแต่เคียรลงมาถึงองค์แล้ว เจ้าหลวงจะมีเครื่องประกอบยศเป็นเบญจกุกุศภัณฑ์ อันเป็นเครื่องราชูปโภค 5 อย่าง นอกจากนี้ เจ้าหลวงยังมีฐานะเป็นประมุขของเจ้านายทั้งหลาย ผู้จะเป็นเจ้าหลวงได้นั้นจะต้องได้รับการยินยอมจากเหล่าเจ้านายด้วย ในยามสงครามเจ้าหลวงจะเป็นผู้นำทัพ แต่ในยามสงบ เจ้าหลวงจะมีบทบาทในการเป็นประธานบำรุงรักษาบ้านเมือง ตลอดจนงานสาธารณกุศลและงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในล้านนาปรากฏใช้คำว่าเจ้าหลวงเป็นครั้งแรกในสมัยพระเจ้ากาวิละ ผู้ได้รับการยกย่องเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 1 (รัตน พรหมพิชัย, 2542: 1649-1653) การเรียกชื่อ “เจ้าหลวงคำแดง” ในลัทธิพิธี จึงน่าจะเป็นการยกย่องในฐานะกษัตริย์ผู้สร้างเมืองล้านนาตามเนื้อหาในตำนานและยังสัมพันธ์กับยุคสมัยในการแต่งตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงอีกด้วย

ส่วนชาวไทยลื้อทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและชาวไทยลื้อนอกประเทศที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง นิยมเรียกชื่อ “เจ้าพ่อคำแดง” หรือ “พญาคำแดง” ตามคติดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผีอารักษ์ซึ่งเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษหรือวีรบุรุษที่ได้รับการยกย่องของชุมชน เนื่องจากเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้มีชื่อเสียงของเมืองดังกล่าวหากปล่อยให้ดวงวิญญาณเวียนว้ายไปมา ไม่สร้างศาลหรือเรือนหลังน้อยให้ประทับแล้ว ก็จะทำให้ความพินาศมาสู่บ้านเมืองตลอดจนพาโรครภัยไข้เจ็บต่างๆ มาสู่ชาวเมือง แต่ถ้าเทวดาเหล่านี้ได้รับการเลี้ยงดูให้เครื่องเซ่นสังเวยเป็นทานแล้ว พลังอำนาจของเทวดาก็จะช่วยปกป้องคุ้มครองภัยให้แก่ชุมชนและชาวเมืองได้ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 249)

ด้านความหมายของชื่อ “คำแดง” ในภาษาล้านนาคำว่า คำแดงหรือคำแดง มีความหมายถึง ทองคำที่มีสีแดงสุกปลั่ง ซึ่งถือว่าเป็นชื่อที่มีความหมายเป็นสิริมงคล นอกจากนี้ชื่อคำแดงยังเป็นคำเรียกชื่อพรรณไม้หายากชนิดหนึ่ง เรียกว่า กุหลาบพันปี มีลักษณะเป็นไม้พุ่มที่มีดอกสีแดงเลือดนก ออกดอกประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม ในประเทศไทยพบพืชชนิดนี้ที่ป่าเปิดระดับสูงบนดอยอินทนนท์และดอยหลวงเชียงดาว จึงนับว่าเป็นพันธุ์พืชเฉพาะถิ่นที่หายากอีกชนิดหนึ่ง (คำแดง, 2542: 1319) ดังนั้นการตั้งชื่อว่า “คำแดง” จึงน่าจะมีนัยสำคัญบางประการเกี่ยวกับดอยหลวงเชียงดาว สถานที่ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่สถิตของเจ้าหลวงคำแดง ดังจะได้อภิปรายถึงต่อไป

ความนิยมในชื่อ “คำแดง” สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัฒนธรรมร่วมกันของกลุ่มชนชาติไท เพราะนอกจากจะปรากฏในวัฒนธรรมของชาวไทยลื้อสิบสองปันนาและไทยวนในล้านนาแล้ว ยังเป็น

ธรรมเนียมนิยมในการตั้งชื่อของเจ้าเมืองและแม่ทัพของไทยใหญ่ในเขตรัฐฉาน ประเทศพม่า ไทย
อาหมในแคว้นอัสสัม ประเทศอินเดีย รวมทั้งไทลาวในอาณาจักรล้านช้าง

เอกสารประวัติศาสตร์ของไทยใหญ่ปรากฏชื่อของเจ้าราชวงศ์ของเจ้าเสือเหยียบฟ้า (ท้าว
ขางเมืองแห่งเวียงตุ้) ที่ปกครองเมืองแสนหวี ชื่อ “ขุนแสงคำแดงอ่อน” หรือสีวิริฐมหาชัยยะราชา
(เสื่อข่านฟ้า) ครองเมืองในช่วงพ.ศ.1838-1846 “เจ้าคำแดง” ครองเมืองในช่วง พ.ศ. 2307-
2309 และ “คำแดงเสื่อข่านฟ้า” ครองเมืองในช่วง พ.ศ.2381-2387 (สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธ์ุ,
2544: 104, 107) รวมไปถึงชื่อ “คำแดงเสื่อไก่” น้องชายของเจ้าผู้ครองเมืองวันใน *พงศาวดาร
เมืองไท เครื่องเมืองกุเมือง* ของไทใหญ่ (เกริก อัครชิโนเรศ, 2551: 22) ใน *พงศาวดารไทอาหม
หรืออาหมบูรณจี* กล่าวถึงบุคคลชื่อ “เจ้าฟ้าดอกคำแดง” ผู้เป็นชู้กับภรรยาของเจ้าปามิงปง
ต่อมานางผู้นั้นจึงได้ให้กำเนิดเจ้าหลวงเสื่อขวัญฟ้า ผู้ครองเมืองเม้าหลวง (เกริก อัครชิโนเรศ,
2551: 24) ส่วนในประวัติศาสตร์ลาว กล่าวถึงพระยาล้านคำแดง เสดวยราชย์ครองอาณาจักรล้าน
ช้างในช่วงพ.ศ. 1960-1971 (ลีลา วีระวงส์, 2539: 64-67)

แม้ผลจากการศึกษาทำให้พบว่าบุคคลในประวัติศาสตร์เหล่านี้เป็นคนละคนกับเจ้าหลวง
คำแดงในตำนานของไทยวน แต่ข้อมูลดังกล่าวก็สะท้อนให้เห็นขนบนิยมในการตั้งชื่อที่ปรากฏ
ร่วมกันในกลุ่มชนชาติไทว่าให้ความสำคัญกับความหมายที่เป็นมงคลของชื่อ ดังนั้นการตั้งชื่อ
ส่วนใหญ่จึงนิยมใช้คำว่า “คำ” ที่แปลว่าทองคำ เป็นส่วนประกอบของชื่อ อาทิ แถนคำ อุ่นคำ
แท่นคำ องค์กรคำ ก้อนคำ คำใหญ่ คำสุก ฯลฯ โดยเฉพาะรายชื่อเจ้าฟ้าปกครองเมืองของไทยใหญ่
ส่วนใหญ่มีคำว่า “คำ” เป็นนามต้นชื่อ ยกตัวอย่างเช่น คำติดฟ้า คำเปี่ยมฟ้า คำเปิดฟ้า คำกาย
ฟ้า คำฮอดฟ้า คำวาดฟ้า คำหีบฟ้า คำแสนฟ้า คำแสนฟ้า คำหาญฟ้า คำปากฟ้า คำแสนจุงฟ้า
คำแข่งฟ้า คำแข่งฟ้า คำชื่อ คำหนั้น คำแก้ว คำกายน้อย คำส่องฟ้า คำหน่อฟ้า คำเอื้องฟ้า คำ
เฮื่อ คำขอด คำดีด คำเปี่ยม คำเปิด คำไก่ คำผันเสื่อเหยียบฟ้า ฯลฯ (สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธ์ุ,
2544: 103-108) ชื่อคำแดงจึงเป็นอีกชื่อหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยม จนบางครั้งอาจทำให้เกิดความเข้าใจ
ผิดว่าบุคคลชื่อตรงกันเหล่านี้เป็นคนๆเดียวกันได้

3.3.2 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะ “อารักษ์เทวดา” *

อารักษ์เทวดา หมายถึง เทพหรือเทวดาผู้พิทักษ์รักษาเมืองตามคติพุทธศาสนา
อารักษ์เทวดามีหน้าที่ปกป้องบ้านเมืองหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระเสื่อเมือง และเป็นเทวดาที่อยู่

* การที่ผู้วิจัยจำแนกอารักษ์เทวดาออกจากผีอารักษ์ ในหัวข้อ 3.3.3.1 นั้น เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่า
“อารักษ์เทวดา” มีข้อแตกต่างจาก “ผีอารักษ์” ตรงที่อารักษ์เทวดาเป็นตัวแทนความเชื่อฝ่ายพุทธศาสนา
ในขณะที่ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์เป็นความเชื่อในอำนาจไสยศาสตร์ซึ่งเป็นตัวแทนความเชื่อแบบดั้งเดิม แม้ใน
ปัจจุบันความเชื่อทั้งสองลักษณะดังกล่าวได้ผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่หากศึกษาจากพัฒนาการ
ของความเชื่อในอดีตนั้นพบว่ามีความแตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงขอนำมาอภิปรายแยกส่วนกัน

ในภูมิที่ต่ำกว่าสวรรค์คือบนโลกมนุษย์ เป็นเพราะในชาติปางก่อนยังสะสมบุญบารมีไว้ไม่มาก พอที่จะทำให้ได้ขึ้นสวรรค์ จึงไปสถิตอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ แทน อาทิ รุกขเทวดา คือเทวดาที่สถิตอยู่ตามต้นไม้ ภูมิเทวดา คือเทวดาที่อยู่บนพื้นดิน (เกื้อพันธ์ุ นาบุพผา, 2540: 105)

ความเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นอารักษ์เทวดา ปรากฏครั้งแรกตามเนื้อหาใน *ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และ ตำนานสุวรรณคำแดง* ระบุไว้ว่าเมื่อเจ้าหลวงคำแดงสิ้นชีวิตไปแล้วได้กลายเป็นอารักษ์ของเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงดาว มีบทบาทหน้าที่ในการคุ้มครองดูแลชาวเมืองให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขและยังมีบทบาทในการลงโทษชาวเมืองในกรณีที่ปฏิบัติตัวไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม ดังกรณีที่เกิดน้ำท่วมเมืองเพราะพระยามุนินทพิชชะตัดสินคดีความลูกตีแม่ไม่ยุติธรรม ตำนานก็ได้ระบุไว้ว่าเนื่องจากอารักษ์ชนเมืองทั้งหลายไม่พอใจที่เกิดเหตุการณ์ลูกตีแม่และเจ้าเมืองตัดสินคดีความไม่ยุติธรรม

ในความเชื่อของชาวล้านนาอารักษ์เมืองนับเป็นสิ่งสำคัญมาก ถือเป็นหนึ่งในสิ่งมงคลคู่เมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏเนื้อหาความใน *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537: 40) ว่า

“...หื้อเจ้าและเสนาอามาตย์ทั้งหลาย หื้อได้พากันบูชาหื้อมีบุพผา เข้าดอกดอกไม้ ลำเทียน มาตกแต่งพลีกรรมบูชาแกมเลี้ยง ยังพระยาอินทเจ้าฟ้า 1, ท้าวทังสี่ 1, นางธรรณี 1, พระรสเจ้า 1, เทวบุตรเทวดาเจ้าทั้งหลาย 1, เสาศินอินชิล 1, กุมภภัณฑ์ทั้ง 6 ตน 1, เจ้าพระยาช้างเผือกสองตัวหัวเวียง 1, พระยาราชสีห์สองตัวหัวเวียง 1, พระยาช้างทั้ง 8 ตัวในมหาเจดีย์หลวงกลางเวียงเชียงใหม่ 1, และเทวดาอารักษ์ชนเมืองเจ้าทั้งหลาย หมายถึงเจ้าหลวงคำแดง เป็นค้ำเป็นใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทั้งหลายและอารักษ์หลวงเมืองแคนตน ...”

บทบาทในฐานะเป็นหัวหน้าอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ทำให้เจ้าหลวงคำแดงมีความยิ่งใหญ่กว่าอารักษ์อื่น ๆ คือ “..เจ้าหลวงมังราย มังคราม แสนภู คำฟู ผาญู กือนา แสนเมือง สามพระยาฝั่งแกน ท้าวโลก(ลก) ท้าวยอดเชียงราย ท้าวอ้าย ท้าวชาย แก้วดาหลวง พระแม่กู่ พระเมืองแก้ว พระเมืองเกล้า พระยอดดีโลกราช ชूंชนะ ร่มขาว รีมขาว สรีสองเมือง เวียงแก้ว ผาบ่อง ดงดำ องค์กรคำ จักรวาล ขุนหลวงวิลังคะ ปู่สะ ย่าสะ พระกุมม พระกัณณ์ พิษณุ พระเจ้าตนพ่อเจ้าฟ้าชายหลวงแก้ว พระเจ้าชีวิตกาวิละองค์แก้ว ตนปราบเหง้าปฐวีล้านนาไทย เจ้าช้างเผือก เจ้ามหาเสฏฐี หอบปีบ หอหาง หอยา ปู่ย่า เทวบุตรตนหลวงและอารักษ์แม่ระมิงค์...” (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537: 40.) จากรายชื่อดังกล่าวอารักษ์ส่วนใหญ่เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนา มีทั้งอารักษ์ที่เป็นกษัตริย์ เช่น พระยามังราย พระเจ้าแสนภู พระเจ้าแสนเมืองมา พระเจ้ากือนา เจ้าพระยาสามฝั่งแกน ท้าวโลก

ท้าวยอดเชียงราย พระยาเกือนา อารักษ์ที่เป็นผีบรรพบุรุษของท้องถิ่นหรือวีรบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ผีปู่ย่า ปู่และ ย่าและ ขุนหลวงวิลังคะ เป็นต้น

การจัดสถานภาพให้เจ้าหลวงคำแดงเป็นหัวหน้าอารักษ์สูงสุดและมีสถานภาพสูงกว่ากษัตริย์หรือผีท้องถิ่นดังกล่าว แสดงถึงการยกย่องและให้ความสำคัญกับเจ้าหลวงคำแดงมาก ทั้งนี้ น่าจะมาจากความเชื่อตามตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผู้สร้างเมืองล้านนาและเป็นกษัตริย์องค์แรกของเมืองล้านนา จึงได้ชื่อว่าเป็นปฐมโคตรวงศ์ของชาวล้านนาทั้งหมด อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2542: 156) ได้กล่าวเพิ่มเติมในประเด็นดังกล่าวว่า การจัดให้เจ้าหลวงคำแดงเป็นผีหัวหน้าสูงสุดและมีสถานภาพสูงกว่าผีปู่ย่าของเจ้าเมือง แสดงว่าชาวเชียงใหม่ให้ความสำคัญกับผีเจ้าที่และเจ้าหลวงคำแดงก็ถือเป็นผีเจ้าที่องค์หนึ่งที่ผู้คนเคารพบูชา มาก

ในอดีตเจ้าหลวงคำแดงนับเป็นประธานเป็นอารักษ์หลวงที่มีอิทธิพลมาก โดยเฉพาะกลุ่มเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ที่เคารพนับถือว่าเป็นอารักษ์สำคัญประจำเมืองที่ต้องมีพิธีกรรมเช่นสังเวชอย่างใหญ่โต พิธีกรรมจะทำบริเวณแจ้งศรีภูมิหรือ มุมกำแพงเมืองเชียงใหม่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บรรดาผีอื่นๆในเชียงใหม่ซึ่งถือกันว่าอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าหลวงคำแดงก็จะไปร่วมชุมนุมในงานด้วย (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 93) นอกจากนี้ในประเพณีการเข้าอินทขิล จะมีการเชิญเจ้านายลงหรือการทรงเจ้าเรียกว่า “อาฮักเจ้าหลวงคำแดง ดอยอ่างสลุง เชียงดาว” มาเข้าทรงร่างทรงหรือคนทรงเพื่อให้พวกเจ้านายผู้ครองนครถามถึงสภาพความเป็นไปของบ้านเมือง (มณี พยอมยงค์, 2547: 130)

ในเอกสารພັບສາและคัมภีร์โบราณของล้านนาหลายเรื่อง อาทิ *ตำนานแม่ระมิงค์ประวัติศาสตร์ครองเมืองเชียงใหม่ ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่ ตำนานท้าวแม่กุ ตำนานเมืองล้านช้างแตก* มีการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักษ์และหัวหน้าอารักษ์เช่นเมืองเชียงใหม่ โดยเป็นเนื้อความที่แทรกอยู่ในเนื้อหา คำโอกาสหรือโอกาสเวหนาน* ประกอบพิธีกรรมต่างๆ (เกริก อัครชินเรศ, 2551: 16-19, 27,29) ตัวอย่างเช่นພັບສາชื่อ *ประวัติศาสตร์ครองเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดสันป่าเลียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่* มีการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักษ์เมืองเชียงใหม่ โดยปรากฏในคำโอกาสถึงเทวาอารักษ์เมืองและคำโอกาสในพิธีกรรมดำเนินเสียงทนายเพื่อพิสูจน์ความจริง ดังนี้ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2536: 225, 228)

---

* คำโอกาสเวหนาน หมายถึง การกล่าวของอาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม มักใช้ในพิธีกรรมที่มีการถวายทานซึ่งเป็นพิธีกรรมใหญ่ เสมือนกับเป็นการกล่าวรายงานให้กับพระสงฆ์ที่เป็นประธานในพิธีถวายทานนั้น ทราบ คำโอกาสเวหนานของอาจารย์แต่ละท่านย่อมแตกต่างกันไปตามพื้นเพความสามารถ ทักษะในการมองโลก และวิสัยทัศน์ในการทำงาน (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542 ก: 1120)

“...อารักษ์เจ้าเซนเมืองชื่อว่า คำแดง ช่งชะ ร่มขาวศรีสองเมือง อารักษ์เจ้าทั้งมวล
อันอยู่ในนพบุรีศรีพิงไชยเชียงใหม่ชู้ตุนชู้พระองค์...”

“...เทวดาอันรักษากันเมือง เหมือนฝ้าย สายสินธุ์ แม่น้ำโถงถ้ำคูหา หินผาอาราม
เสี้ยมทุกที่มีรุกขเทวดา อากาศเทวดา เทพยดาอารักษ์เจ้าเซนเมืองชู้ตุนชู้พระองค์ มี
อารักษ์เจ้ามั่งรายเป็นเค้าและอารักษ์เจ้าคำแดงและอารักษ์เจ้าช่งชะศรี 2 เมือง...”

บทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักษ์เมืองเชียงใหม่ยังคงเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในพิธีกรรมสืบชะตาเมืองและเลี้ยงอารักษ์เมืองเชียงใหม่ก็จะมีการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักษ์เมืองร่วมกับผีเมืององค์อื่นๆ รวมไปถึงพิธีกรรมการเลี้ยงผีเมืองเชียงดาวก็มีการระบุชัดเจนว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นอารักษ์ประจำเมืองเชียงใหม่และเชียงดาว ดต.เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์ พศุฒาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรมประจำอำเภอเชียงดาวให้ข้อมูลว่า ในความเชื่อของชาวล้านนา เจ้าหลวงคำแดงเปรียบเป็น “ล้านนาเทวาริราช” คือเป็นอารักษ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในดินแดนล้านนา การประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์ก็เป็นการอัญเชิญเหล่าอารักษ์มาคุ้มครองป้องกัน ให้พรและสิ่งสถิตอยู่ที่ศาลเจ้าหลวงคำแดง ลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “ภิรมย์อารักษ์” ในปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมต่างๆในเขตภาคเหนือตอนบน มักจะมีการเอ่ยนามของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะหัวหน้าอารักษ์เซนเมืองเชียงใหม่ไว้ในคำโอกาสเวทนานประกอบพิธีกรรมเสมอ (ดต.เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

อย่างไรก็ตามในความเชื่อของชาวล้านนาปัจจุบันบทบาทการเป็นอารักษ์เทวดาของเจ้าหลวงคำแดงแทบจะไม่มี ความแตกต่างจากบทบาทในการเป็นผีอารักษ์ เนื่องจากเกิดการผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ยากจะแยกแยะออกจากกันอย่างชัดเจนได้

3.3.3 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะ “ผี”

หากวิเคราะห์ความเชื่อในการนับถือผีของชาวล้านนา อาจจำแนกผีออกเป็น 2 ระดับ ระดับแรก คือ ผีทั่วไป มีลักษณะของวิญญาณที่คอยหลอกหลอนผู้คน ระดับที่สอง ผีกลายเป็น “อำนาจ” ที่ยิ่งใหญ่เหนือคนหรือเทพ ไม่ใช่ผีในความหมายของวิญญาณทั่วไป ผีในลักษณะนี้มักถูกใช้กับผีวีรบุรุษหรือผีเจ้านาย ซึ่งมักเป็นบุคคลสำคัญในตำนานหรือประวัติศาสตร์ของล้านนา บทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะผีก็จัดอยู่ในระดับความเชื่อดังกล่าว โดยปรากฏเป็นความเชื่อใน 2 ลักษณะคือ

3.3.3.1 ผีอารักษ์

3.3.3.2 เค้าผี

3.3.3.1 ผีอารักษ์ (ออกเสียงผีอะฮักหรือผีอาฮัก ตามคำเรียกของชาวล้านนา) หมายถึงผีที่มีหน้าที่สำคัญในการปกป้องรักษาและคุ้มครองชุมชน ตลอดจนคนในชุมชน เป็นผีอีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชุมชนและวิถีชีวิตของชาวไทยวนและไทลื้อในล้านนา*

ชาวไทลื้อจะเรียกผีอารักษ์ว่า “เทวดา” ในระดับเมืองก็จะมีผีเมืองหรือเทวดาเมือง ซึ่งมีจำนวนมากน้อยแตกต่างกันไปแต่ละเมือง ในระดับหมู่บ้านก็จะมีผีบ้านหรือเทวดาบ้านคอยรักษาอยู่ บทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะผีอารักษ์ สามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ ผีอารักษ์เมืองและอารักษ์บ้าน รวมทั้งผีวีรบุรุษหรือผีเจ้านาย

3.3.3.1.1 ผีอารักษ์เมืองและอารักษ์บ้าน ความเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์เมืองและอารักษ์บ้านปรากฏในชุมชนชาวไทลื้อที่นับถือเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งระบุชัดเจนว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์ของชุมชน ได้แก่ กลุ่มชาวไทลื้อในอำเภอแม่สายและอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ที่นับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นเทวดาหรืออารักษ์ประจำหมู่บ้าน ชาวไทลื้อในอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่านก็มีความเชื่อในเทวดาเมืองคำแดง หนึ่งใน 17 ผีประจำตระกูลของชาวไทลื้อ ส่วนชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน จังหวัดเชียงใหม่ก็นับถือเจ้าหลวงคำแดงว่าเป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้านหรือเทวดาบ้านคอยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านอยู่เช่นเดียวกัน

3.3.3.1.2 ผีวีรบุรุษ/ผีเจ้านาย นับเป็นผีอารักษ์ประเภทหนึ่ง แตกต่างจากผีอารักษ์ประจำสถานที่ตรงที่มีขอบเขตการปกป้องคุ้มครองในอาณาบริเวณที่ไม่มีการจำกัดพื้นที่ความสามารถในการปกป้องคุ้มครองขึ้นอยู่กับบุญบารมีและอำนาจของผีแต่ละตน ในอดีตผีเจ้าหลวงคำแดงนับเป็นผีเจ้านายองค์หนึ่งที่มีการประทับทรงและเชื่อกันว่าเป็นผีที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก ที่หมู่บ้านแก่งปันเต้า ตำบลแม่ทะ อำเภอดงหลวง จังหวัดเชียงใหม่ เคยมีร่างทรงชื่อนางผิง สุวรรณ อายุ 89 ปี เป็นร่างทรงที่เจ้าหลวงคำแดงมาประทับทรง เล่ากันว่าไม่ว่าชาวบ้านจะมาขอความช่วยเหลือเรื่องใดก็ประสบผลสำเร็จทุกครั้ง นางจึงมีลูกศิษย์ลูกหามากมาย สอดคล้องกับงานศึกษาเรื่องผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่ ของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527: 38-39) ที่ระบุว่าในการจัดระบบของผีสำคัญในเชียงใหม่ เจ้าหลวงคำแดงถูกจัดเป็นผีเทพลำดับที่ห้าที่มีการประทับทรง ในบรรดาลำดับชั้นของผีทั้งแปดชั้น ร่วมกับเทพองค์อื่นๆเช่น เจ้าสาริต เจ้าแสนเมือง เจ้าทิพย์เกศ เจ้าสิงห์ดู (เจ้าสิงห์ต่าน) เจ้าต่านฟ้า เจ้าราชภักดี เจ้าพ่อเสือดาว ฯลฯ แม้จะเป็นผีที่อยู่ในชั้นที่ห้า แต่ฐานะและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงนับว่าเป็นผีที่มีความ

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 2 หัวข้อ 2.3

ศักดิ์สิทธิ์เป็นลำดับแรกในบรรดาผีที่มีการประทับทรง เพราะผีในลำดับขั้นที่หกขึ้นไปถึงขั้นที่เก้าไม่สามารถมาประทับทรงได้ เนื่องจากมีการให้เหตุผลว่าไม่มีเจ้าผู้ครองนครมาทรงร่างมนุษย์ เพราะบุคคลเหล่านี้ไม่มีกรรมมีเวร มาประทับทรงไม่ได้ มีแต่นักรบ เลือบ้าน เลือเมืองและผีปู่ย่าเท่านั้นที่มาประทับทรงได้

ในปัจจุบันพบว่าในท้องที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไม่มีร่างทรงคนใดกล้ารับเป็นร่างทรงเจ้าหลวงคำแดง ด้วยความเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นอารักษ์หลวงและเป็นค้ำผีวิญญานจึงมีความเก่งกล้า หากร่างทรงไม่มีบุญบารมีมากพอ ก็จะเป็นอันตรายถึงชีวิตได้ (สุคำ กีกก้อง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) ส่วนในพื้นที่อื่นๆ อาทิ อำเภอเมือง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ชาวบ้านระบุว่าในอดีตเคยมีร่างทรงเจ้าหลวงคำแดงเช่นเดียวกัน แต่ในปัจจุบันได้เลิกเป็นแล้ว โดยการให้เหตุผลคล้ายคลึงกันคือ เกรงกลัวในอำนาจบารมีของเจ้าหลวงคำแดง

ส่วนในความเชื่อของชาวไทยวนในอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปางแม้ไม่มีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนถึงบทบาทของเจ้าหลวงคำแดง แต่ลักษณะของความเชื่อรวมทั้งรายละเอียดในการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงประจำปี ก็สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าหลวงคำแดงมีบทบาทและความสำคัญในฐานะ ผีอารักษ์ (ผีวีรบุรุษ) ของชุมชน โดยนัยนี้น่าจะเทียบเคียงได้กับ “ผีมหะศักดิ์” ของภาคอีสาน และยังสอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่อง “ผีเจ้าพ่อ” ที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทย ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดม (2527: 12) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ผีเจ้าพ่อคือผีคนสำคัญที่ได้เคยประกอบคุณงามความดีมาสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น พระเจ้าแผ่นดิน เจ้าชาย เจ้าเมืองหรือหัวหน้าหมู่บ้าน บางคนเสียชีวิตเพราะอุบัติเหตุหรือยังไม่ถึงเวลาอันควร ประชาชนจะสร้างศาลขึ้นในสถานที่ที่บุคคลเหล่านี้สิ้นชีวิตหรือมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในระหว่างที่บุคคลเหล่านี้ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนใหญ่ผีที่มีชื่อมักมีศาลเจ้ามากกว่า 1 แห่ง

3.3.3.2 **ค้ำผี** หรือ **ก้ำผี** หมายถึงหัวหน้าผีหรือเจ้าแห่งผีทั้งหมดในอาณาจักรล้านนา ชาวล้านนาในอดีตจนถึงปัจจุบันมีความเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นค้ำผีในเขตภาคเหนือตอนบน มีเครือข่ายผีบริวารอื่นๆมากมาย ในพิธีกรรมการเช่นไหว้ผีเมืองเชียงใหม่ทุกปี ผู้ทำพิธีจะกล่าวคำอัญเชิญเจ้าหลวงคำแดงและผีเมืององค์อื่นๆ อีกหลายองค์ แม้แต่พิธีกรรมการไหว้ผีในระดับท้องถิ่นหรือการไหว้ผีประเภทอื่นก็มักมีการกล่าวนามถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะประธานแห่งผีทั้งหมดในล้านนาด้วย อาทิ ประเพณีไหว้ผีครูช่างขอเมืองลำปาง พิธีกรรมพ้อนผีของร่างทรงในเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

ในความเชื่อของบรรดาร่างทรงผีเจ้านายในเขตภาคเหนือตอนบน เจ้าหลวงคำแดงนับเป็นต้นตระกูลของผีในระบบการจัดลำดับชั้นของผีในเมืองล้านนาทั้งหมด อาทิ ผีเมืองน่าน ผีเมืองพะเยา และผีแม่พริกลำปาง การมีบทบาทเป็นหัวหน้าผีแห่งล้านนา ทำให้เจ้าหลวงคำแดงมีผีบริวารซึ่งเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่สำคัญมากมาย ผีทุกตัวต้องมาขึ้นและมาขอคำปรึกษา

จากเจ้าหลวงคำแดง (สุคำ กีก้อง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) มีเรื่องเล่าว่าทุกวันพระ ผีทุกผีในเมืองเชียงใหม่และเมืองใกล้เคียง จะนัดมาประชุมและเฝ้าเจ้าหลวงคำแดงที่ถ้ำเชียงดาว ภายในถ้ำจึงมีห้องโถงใหญ่ที่เชื่อว่าเป็นห้องประชุม วันนั้นผีจะไม่หลอกชาวบ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีเรื่องเล่าอีกว่า ในอดีตบรรดาผีเมืองที่เป็นบริวารของเจ้าหลวงคำแดงซึ่งอาศัยอยู่ที่ดอยหลวงเชียงดาว จะคอยเก็บข้าวจากชาวนาทุกคนที่วางเช่นไหว้พระแม่โพสพและเป็นค่าน้ำหว่านาก่อนที่ชาวนาจะนำข้าวไปไว้ในยุ้งฉาง ข้าวเหล่านี้เมื่อผีนำมากินแล้วจะเหลือเพียงเปลือกหรือกลบเก็บไว้ในถ้ำแห่งหนึ่งทางทิศใต้ ไม่ไกลจากดอยหลวงเชียงดาวมากนัก ถ้ำแห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า “ถ้ำกลบ” มาถึงปัจจุบัน (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 88)

3.3.3 เจ้าหลวงคำแดงในฐานะ “ยักษ์”

บทบาทในการเป็นยักษ์ของเจ้าหลวงคำแดง เป็นความเชื่อที่ปรากฏในตำนานบางฉบับ ได้แก่ ตำนานพระเจ้าสิบโลก ตำนานอ่างสรง-อ่างสลุง ตำนานอ่างสลุงเชียงดาว ตำนานถ้ำเชียงดาว ซึ่งตำนานกลุ่มนี้ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นพญายักษ์จำศีลเฝ้าสมบัติของพญาราชกุมารอยู่ที่ดอยเชียงดาว เนื้อหาของตำนานกล่าวถึงดอยเชียงดาว ว่าเป็นสถานที่ที่พระอรหันต์นำพระบรมสารีริกธาตุมาสร้งยังที่แห่งนี้ การกล่าวถึงของประเสริฐและเครื่องทิพย์ของพญาราชกุมารที่อยู่ในถ้ำเชียงดาว ภายในถ้ำมีหัวหน้ายักษ์ตนหนึ่งชื่อพญาคำแดงและบริวารจำศีลอยู่เฝ้ารักษาทรัพย์สมบัติภายในถ้ำ จากเนื้อหาในตำนานยังได้ก่อให้เกิดการสร้างตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้านที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกัน โดยเล่าเรื่องพระอินทร์มี ประกาศิตให้เจ้าหลวงคำแดงกับบริวารยักษ์มารักษาของวิเศษในถ้ำเชียงดาว เพื่อรักษาไว้ให้พระเจ้าทรงธรรมิกราชใช้ปราบมนุษย์อธรรมในอนาคต เจ้าหลวงคำแดงมีหน้าที่เฝ้ารักษาถ้ำและดอยหลวงเชียงดาว จะหมดเวลาของการเฝ้ารักษาเมื่อพระเจ้าทรงธรรมมาปราบมนุษย์อธรรมเสียก่อน เจ้าหลวงคำแดงมีชายาชื่อ จอมเทวี เป็นเทวดาที่พระอินทร์ส่งมาเป็นคู่บุญของเจ้าหลวงคำแดง นางรักษาศีลอยู่ที่ดอยนาง ส่วนเจ้าหลวงคำแดงอยู่ที่ดอยเชียงดาว (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 90-91)

เนื่องจากความเชื่อในเรื่องพญายักษ์คำแดง เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในอาณาจักรล้านนา ดังนั้นจึงเป็นการนำเอาพุทธศาสนามาครอบทับลงบนฐานความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจ อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในพื้นที่ พญายักษ์ที่เฝ้าสมบัติอยู่ที่ถ้ำเชียงดาวจึงเป็นภาพแทนของคนที่ไม่มีศาสนาหรือการนับถือผีในมุมมองทางพุทธศาสนา

บทบาทในการเป็นยักษ์เฝ้าสมบัติในถ้ำเชียงดาวของเจ้าหลวงคำแดง ยังถูกกำกับด้วยความเชื่อที่ว่าพระอินทร์ได้เลือกถ้ำเชียงดาวเป็นสถานที่เก็บรักษาของวิเศษ เพราะลึกเข้า

ไปในถ้ำ มีเมืองชื่อ “เมืองลับแล” เป็นเมืองแห่งพวกเครื่องอสุรกายที่มีความเป็นอยู่เป็นทิพย์ มนุษย์โลกที่เต็มไปด้วยกิเลสยากนักที่จะเข้าไปพบเห็น เนื่องจากมีภัยอันตรายต่าง ๆ กันขวางไว้ เป็นอุปสรรค หากผู้ใดอยากพบเห็นสมบัติภายในถ้ำให้รักษาศีลให้บริสุทธิ์เสียก่อนจึงจะเข้าถ้ำ มิฉะนั้นอาจหลงทางจนหาทางออกไม่พบ กลายเป็นบริวารของเจ้าหลวงคำแดงอาศัยอยู่ในถ้ำ เชียงดาวตลอดไป

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของทรัพย์สมบัติในถ้ำเชียงดาว ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดงผู้เฒ่าสมบัติอยู่ในถ้ำเชียงดาวกับนัยของการป้องกันไม่ให้นักขโมยของต่าง ๆ ภายในถ้ำ โดยเล่ากันว่าในสมัยที่ฤๅษีอูคันธะ ได้มาบำเพ็ญตบะอยู่ที่ถ้ำเชียงดาว ฤๅษีได้สร้างถาวรวัตถุที่มีค่าไว้ในถ้ำเชียงดาวหลายสิ่ง รวมไปถึงพระพุทธรูปปางต่างๆในถ้ำ โดยเฉพาะพระพุทธรูปหินอ่อนองค์หนึ่ง ซึ่งฤๅษีได้นำมาจากประเทศพม่าและนำมาประดิษฐานไว้ที่ถ้ำเชียงดาว ชาวบ้านเชื่อว่าฤๅษีได้กล่าวฝากฝังไว้กับเจ้าหลวงคำแดงผู้รักษาถ้ำ พร้อมทั้งสาปแช่งไว้ว่าหากผู้ใดล่วงละเมิดขโมยพระพุทธรูปองค์นี้ก็จะขอให้ชีวิตมีอันเป็นไป ซึ่งต่อมาปรากฏว่ามีคนมาขโมยพระพุทธรูปหินอ่อนไปแต่คนผู้นั้นก็ได้ถึงแก่ความตายไปในที่สุด แม้แต่ผู้ที่ได้ครอบครองพระพุทธรูปก็มิอันเป็นไปต่าง ๆ นานาเช่นเดียวกัน จนในที่สุดก็ได้มีคนนำเอาพระพุทธรูปดังกล่าวกลับไปคืนไว้ยังที่เดิม (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 90-91)

3.4 พลวัตของความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง

ปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่แพร่หลายอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของความเชื่อที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมล้านนา ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่ปรากฏในพื้นที่มาตั้งแต่อดีตจนถึงยุคปัจจุบัน โดยจำแนกออกเป็น 2 ประเด็นหลัก ประเด็นแรก ได้แก่ พัฒนาการและการผสมผสานความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ ประเด็นที่สองคือการคงอยู่และการปรับตัวตามกระแสของความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในยุคปัจจุบัน

---

* เมืองลับแลในความเชื่อของชาวบ้าน คือเมืองที่อยู่ลึกเข้าไปในถ้ำเชียงดาว เป็นเมืองที่เจ้าหลวงคำแดงหายไป ปัจจุบันนี้ยังไม่มีใครเคยเข้าไปถึงส่วนที่ลึกที่สุดของถ้ำ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าเคยมีคนท่องเที่ยวชาวต่างชาติใช้เชือกผูกตัวและเดินเข้าไปในถ้ำ 7 วัน ก็ยังไม่ถึงที่สิ้นสุด ท้ายที่สุดจึงกลับออกมา (สมศรี แก้วพญา, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2554)

3.4.1 พัฒนาการและการผสมผสานความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะจำแนกพัฒนาการและการผสมผสานความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อในล้านนาเป็น 4 ยุคสมัยสำคัญ ได้แก่

3.4.1.1 ยุคที่ 1 ลัวะกับความเชื่อเรื่องผีหลวงแห่งดอยเชียงดาว

3.4.1.2 ยุคที่ 2 ลัวะนับถือพุทธ-ไตรภพผีลัวะ: การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา

3.4.1.3 ยุคที่ 3 ความเจริญรุ่งเรืองของวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา: กำเนิด “พญายักษ์คำแดง” และ “อารักษ์คำแดง

3.4.1.4 ยุคที่ 4 การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่: กำเนิด “เจ้าหลวงคำแดง” แต่ละยุคมีรายละเอียดเหตุการณ์ที่สำคัญดังนี้

3.4.1.1 ยุคที่ 1 ลัวะกับความเชื่อเรื่องผีหลวงแห่งดอยเชียงดาว พื้นที่ในเขตเมืองเชียงดาวประกอบด้วยพื้นที่บนดอยสูงบริเวณเทือกเขาเชียงดาวและพื้นที่ราบลุ่มบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งมีต้นกำเนิดอยู่ที่ดอยถั่วย บริเวณตอนเหนือสุดของอุทยานแห่งชาติเชียงดาว ลำน้ำสาขาของแม่น้ำปิงกัดเซาะทิวเขาที่ขนานกับแม่น้ำปิงเป็นที่ราบหุบเขาขนาดเล็ก เป็นที่ตั้งของชุมชนขนาดใหญ่เล็กมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพื้นที่นี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ถือเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน นับแต่อดีตที่ผ่านมาชาวบ้านในอำเภอเชียงดาวต่างก็ยอมรับว่าสัญลักษณ์ที่คู่กับคนเชียงดาวคือสายแม่น้ำปิงและดอยหลวงเชียงดาว (นิคม พุทธา, 2547: 99)

ดอยหลวงเชียงดาวตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ปิง นอกจากจะมีความสำคัญทางระบบนิเวศที่นับเป็นเทือกเขาหินปูนที่สูงเป็นอันดับหนึ่งของประเทศแล้วชาวบ้านในเขตเมืองเชียงดาวล้วนมีความเชื่อร่วมกันว่าดอยหลวงเชียงดาวเป็นที่สิงสถิตของดวงวิญญาณเจ้าหลวงคำแดง ที่มาของความเชื่อดังกล่าวนอกจากสัมพันธ์กับตำนานเจ้าหลวงคำแดงแล้วยังสัมพันธ์กับคติเรื่องภูเขาคือเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่หรือดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมักเป็นที่อยู่ของเทพวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นับเป็นโลกทัศน์ร่วมกันของมนุษย์มาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล ในตำนานกรีกระบุว่าภูเขาโอลิมปัสเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าสูงสุดคือเทพซีอุส ในตำนานของศาสนาพราหมณ์กล่าวถึงยอดเขาหิมาลัยหรือไกรลาสว่าเป็นที่อยู่ของพระศิวะ ส่วนในคติพุทธมีความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุว่าเป็นภูเขาในอุดมคติและเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งเป็นที่สถิตของพระอินทร์ เป็นต้น ในล้านนาเองก็ปรากฏการกำหนดให้ภูเขาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่นอยู่เสมอ ภูเขาสำคัญๆจึงมักมีตำนานเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในท้องถิ่น รวมทั้งประวัติพุทธศาสนา ประวัตินครหรือรอยพระบาทกำกับอยู่ อาทิ ดอยตุง ในเขตจังหวัดเชียงราย

ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สถิตของปู่เจ้าลาวจกและยังมีตำนานพระธาตุดอยตุงที่ระบุว่าดอยแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นต้น ใน *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* มีการกล่าวถึงดอยอ่างสรงและเมืองเชียงดาวเป็นพุทธพยากรณ์ว่าจะเป็นที่สถิตของพระธาตุของพญารามหรือพญาราม (เรียรชยา อักษรดิษฐ์, 2552: 125)

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ยังสะท้อนให้เห็นว่าประชากรพื้นเมืองดั้งเดิมของเขตวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนคือชาวลัวะ โดยการกล่าวถึงชุมชนระดับหมู่บ้านของชาวลัวะและการกล่าวถึงขุนลัวะเจ้าเมืองต่างๆ แสดงให้เห็นว่าเป็นเขตของลัวะที่ตั้งบ้านเมืองอยู่แล้ว นอกจากนี้จากหลักฐานทางโบราณคดียังพบโบราณวัตถุหลายอย่างที่แสดงถึงความเจริญของชนพื้นเมืองดั้งเดิมในพื้นที่นี้ อาทิ ภาชนะดินเผารูปทรงต่างๆ ใบหอก เสียม เหล็กสกัดและกำไลสำริด สิ่งของเหล่านี้แสดงให้เห็นความสามารถในการประดิษฐ์และการใช้โลหะหรือหลอมโลหะซึ่งเป็นการแสดงความสามารถทั่วไปของชาวลัวะ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 18) ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า ลัวะคือชนพื้นเมืองดั้งเดิมกลุ่มหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปิงในเขตเมืองเชียงดาวอยู่แล้ว จากนั้นจึงมีคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เพิ่มเติม ทำให้ในปัจจุบันปรากฏคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยกระจายตัวอยู่ในเขตเมืองเชียงดาว อาทิ ไทใหญ่ ม้ง ลีซอ ลาหู่ ปกาเกอญอ อาข่า ดาระอั้ง (ปะหล่อง) และจีนฮ่อ (สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้, 2551: 8)

การตั้งถิ่นฐานของชาวลัวะในพื้นที่เมืองเชียงดาวยุคแรก สันนิษฐานว่าน่าจะมีการอพยพโยกย้ายหลายครั้ง แต่เป็นการโยกย้ายไปมาในอาณาเขตเมืองเชียงดาว เดิมอาจจะอาศัยอยู่ในบริเวณที่สูง ก่อนจะค่อยเคลื่อนย้ายลงมาสู่ที่ราบลุ่ม เนื่องจากวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของชาวลัวะในอดีต มักจะมีการตั้งถิ่นฐานในระยะเวลาดั้งเดิม มีการเคลื่อนย้ายอยู่เสมอ แม้จะมีการพัฒนาการผลิตไปถึงขั้นเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เองแต่ก็ยังเป็นการเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอย ไม่ใช้การทำนาดำโดยอาศัยระบบชลประทาน เมื่อดินจืดผลผลิตน้อยลงก็จะอพยพไปหักร้างถางพงในที่อื่นและกลับมาที่เดิมเมื่อดินฟื้นตัว เหมือนกับการทำไร่หมุนเวียนของชาวลัวะบนที่สูงในปัจจุบัน (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 18) การอพยพโยกย้ายไปมาของชาวลัวะในพื้นที่เมืองเชียงดาวดังกล่าว นับเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งหมู่บ้านต่างๆ ในเขตเมืองเชียงดาว โดยแต่เดิมน่าจะมีเพียงแต่ประชากรชาวลัวะที่อพยพไปมาอยู่ในพื้นที่ ก่อนจะมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เริ่มทยอยอพยพเข้ามาอยู่ร่วมกับชาวลัวะในภายหลัง กระทั่งเกิดเป็นการก่อตั้งหมู่บ้านที่ถาวร กระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ในเขตเมืองเชียงดาว

ด้วยวิถีชีวิตของชาวลัวะที่สัมพันธ์กับป่ามาตั้งแต่บรรพบุรุษ การอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงดาวย่อมต้องใช้ชีวิตผูกพันกับป่าบริเวณดอยหลวงเชียงดาว ในแง่ของแหล่งอาหารและการเสาะแสวงหาของป่า เนื่องจากเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพันธุ์พืชและสัตว์ป่า ด้วยความที่ดอยหลวงเชียงดาวมีความสูงและมีผืนป่าขนาดใหญ่ ประกอบกับมีถ้ำเชียงดาวอยู่ในป่า ทำให้ภาพลักษณ์ของดอยหลวงเชียงดาวมีความลึกลับและน่าเกรงขาม เมื่อผู้คนเดินทางผ่านป่าอาจประสบกับโรคภัยไข้เจ็บ ภัยทางธรรมชาติ และภัยจากสัตว์ป่า จึงทำให้เกิดความหวาดกลัวและ

ความกลัวดังกล่าวจึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนากลายเป็นความเชื่อเรื่องผีป่าประจำดอยเชียงดาวที่ให้คุณและโทษแก่ผู้ที่ผ่านไปมา ผนวกกับความเชื่อของชาวลัวะที่นับถือภูตผีมาแต่ดั้งเดิม ดังจะเห็นว่าผีของลัวะมีมากมายหลายประเภท นับตั้งแต่ผีในบ้านเรือนที่เรียกว่าผีบรรพบุรุษ ผีหมู่บ้าน ผีเมือง ผีป่า ผีเหมืองฝาย ผีไร่ ผีนา ฯลฯ ถ้าเมื่อใดที่ชาวลัวะต้องการความอุดมสมบูรณ์ก็จะทำพิธีเช่นไหว้ผีเหล่านี้ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2543: 26) เหตุนี้ความเชื่อเรื่องผีป่าแห่งดอยหลวงเชียงดาวจึงกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องผีของชาวลัวะในพื้นที่เมืองเชียงดาวและคาดว่าน่าจะมีการประกอบพิธีกรรมการเช่นไหว้ผีป่าแห่งดอยหลวงเชียงดาวด้วย เนื่องจากชาวลัวะเป็นกลุ่มชนที่ให้ความสำคัญกับจารีตประเพณีมาก เชื่อว่าผู้ใดละทิ้งจารีตดั้งเดิมของบรรพบุรุษ จะประสบภัยพิบัติกับตนเอง หมู่บ้านและกับเมือง ดังมีคำกล่าวที่ว่า “พ่อแม่ตาย บ่เสียตายเท่าละรีด” (กฤษณา เจริญวงศ์, 2532: 41) ดังนั้นความเชื่อและพิธีกรรมของชาวลัวะเกี่ยวกับผีป่าแห่งดอยหลวงเชียงดาวจึงน่าจะมีการปฏิบัติและสืบทอดเรื่อยมาในชุมชน

กล่าวโดยสรุปต้นกำเนิดของความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยหลวงเชียงดาวในเบื้องต้น กำเนิดมาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวลัวะที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ คือความเชื่อเรื่องผีป่าแห่งดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งเป็นความเชื่อที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวลัวะที่ผูกพันอยู่กับป่า ต่อมาความเชื่อเรื่องผีป่าประจำดอยเชียงดาวจึงได้กลายมาเป็นผีหลวงของชุมชนที่ชาวลัวะให้ความสำคัญและมีพิธีกรรมเช่นไหว้เป็นจารีตของชุมชนสืบต่อมา

3.4.1.2 ยุคที่ 2 ลัวะนับถือพุทธ-ไทรรับผีลัวะ: การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผีหลวงแห่งดอยเชียงดาวของชาวลัวะในพื้นที่น่าจะมีการสืบทอดเรื่อยมาจนถึงยุคการกำเนิดอาณาจักรหริภุญไชยของราชวงศ์จามเทวี ซึ่งนับว่ามีความเกี่ยวโยงอย่างใกล้ชิดกับสังคมดั้งเดิมของแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน โดยเฉพาะกับชุมชนชาวลัวะในพื้นที่ตำนานหลายเรื่องระบุว่าฤๅษีวาสุเทพผู้สร้างเมืองหริภุญไชยเป็นบุตรของปู่แสะย่าแสะหัวหน้าเผ่าลัวะในเมืองเชียงใหม่ นักวิชาการบางคนสันนิษฐานว่าฤๅษีวาสุเทพเป็นหัวหน้าชนเผ่าลัวะคนที่มีบิรวารหลายพันคนและสามารถติดต่อกับสหยาซึ่งเป็นฤๅษีด้วยกันให้ระดมกำลังกันมาช่วยกันสร้างเมืองหริภุญไชยจนสำเร็จได้ จากนั้นจึงขอเชิญพระนางจามเทวีมาครองหริภุญไชย (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553: 69)

การกำเนิดรัฐหริภุญไชยในแถบลุ่มแม่น้ำปิง ราวพุทธศตวรรษที่ 13 ทำให้ชาวลัวะในพื้นที่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูนต้องแตกแยกออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มที่ไม่พอใจการปกครองของพระนางจามเทวี ดังปรากฏตำนานที่กล่าวถึงขุนหลวงวิลังคะหัวหน้าชาวลัวะทำสงครามกับนางจามเทวี เมื่อขุนหลวงวิลังคะทำสงครามพ่ายแพ้ทำให้ชาวลัวะส่วนหนึ่งต้องกระจัดกระจายขยับขยายที่ทำกินขึ้นไปสู่พื้นที่สูงแทน ในขณะที่ลัวะอีกส่วนหนึ่งเลือกที่จะยอมอยู่ภายใต้การปกครองของนางจามเทวี ไม่ได้ขยับขยายออกจากพื้นที่ แต่มีการปรับตัวและรับเอาวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหม่แทน (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553: 69 และเชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 114)

ชาวลัวะในพื้นที่เมืองเชียงดาวน่าจะเป็นกลุ่มที่ยอมอยู่ภายใต้การปกครองของนางจามเทวี เนื่องจากปรากฏหลักฐานในตำนานว่าเครือข่ายทางวัฒนธรรมของรัฐหริภุญไชยมีอาณาบริเวณตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำปิงแถบเมืองลี้ขึ้นมาถึงลำพูนอันเป็นศูนย์กลาง กระทั่งรวมถึงเมืองเชียงใหม่ขยายขึ้นไปตอนเหนือจนถึงเมืองเชียงดาวเป็นเขตแดนในเวลานั้น (เชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 110, 115)

วัฒนธรรมสำคัญที่ชาวลัวะรับจากรัฐหริภุญไชยคือการยอมรับพระพุทธศาสนา เชื่อกันว่าเมื่อพระนางจามเทวีได้เสด็จขึ้นมาครองหริภุญไชย ได้นำเอาวัฒนธรรมแบบทวารวดีทุกแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนานิกายหินยานเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนแถบนี้ด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่านางได้พาทิภักษุผู้ทรงไตรปิฎกมาด้วย 500 รูป (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 186) นอกจากนี้ยังมีการค้นพบศิลาจารึก 7 หลักและจารึกหลักอื่นๆ ที่จังหวัดลำพูน อาทิ จารึกวัดตอน จารึกมอญวัดกู่กุดหรือวัดจามเทวี ซึ่งแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในอาณาจักรหริภุญไชยในช่วงศตวรรษที่ 17 ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางของความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมแห่งล้านนาไทย (ปริญา ภายสิทธิ์, 2528: 38-39)

เรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อและการรับนับถือพุทธศาสนาของชาวลัวะ ปรากฏในตำนานหลายเรื่อง อาทิ คัมภีร์อาหาร 25 กล่าวถึงปู่สะ-ย่าสะและลูกหลานเริ่มยอมรับพระพุทธศาสนา โดยยอมรับการถือศีลห้า การไหว้พระภุและ การยอมให้ลูกหลานบวชเป็นฤๅษี (สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2553: 67) สอดคล้องกับตำนานพระธาตุหลายเรื่องที่กล่าวถึงชาวลัวะได้พบ และได้รับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเช่นกัน อาทิ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ตำนานพระธาตุดอยคำ เป็นต้น

การนับถือพุทธศาสนาของชาวลัวะมีแบบแผนที่คล้ายคลึงกับคนไทกลุ่มอื่น ในขณะเดียวกันก็มีลักษณะเด่นที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม ปรากฏหลักฐานการสำรวจนิกายพุทธศาสนาในเชียงใหม่หนึ่งเรียกว่า “นิกายลัวะ” ซึ่งมีจารีตปฏิบัติที่มีลักษณะเฉพาะรวมทั้งลักษณะการสร้างวัดของชุมชนชาวลัวะเอง (เชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 111) อย่างไรก็ตามแม้ชาวลัวะจะยอมรับพระพุทธศาสนาแต่ความเชื่อเรื่องผีของชาวลัวะก็ยังคงอยู่ การนับถือพุทธศาสนาของชาวลัวะจึงควบคู่ไปกับการนับถือผี เนื่องจากชาวลัวะให้ความสำคัญกับผีมาก ดังนั้นการรับวัฒนธรรมพุทธของชาวลัวะจึงไม่ได้มีลักษณะของการครอบงำทางวัฒนธรรม แต่เป็นการผสมผสานวัฒนธรรมใหม่กับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนอย่างกลมกลืน

การปรับตัวและรับเอาความเชื่อทางพุทธศาสนามาใช้ อาจทำให้ในยุคนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องผีของชาวลัวะในเขตเมืองเชียงดาว โดยความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีป่าแห่งดอยหลวงเชียงดาว ค่อยๆ ผสมผสานกับแนวคิดทางพุทธศาสนามากขึ้น จากเดิมที่เคยเป็นผีป่าหรือผีหลวง วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำดอยหลวงเชียงดาว ก็ได้กลายสถานะและบทบาทมาเป็นอารักษ์เทวดา เทพผู้ปกป้องคุ้มครองดอยหลวงเชียงดาวตามคติพุทธไปในที่สุด

พัฒนาการทางสังคมที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกันกับวัฒนธรรมทริภุญไชยคือวัฒนธรรมไทยวนของอาณาจักรโยนก บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำกก และแม่น้ำอิง ซึ่งมีเมืองเงินยางเป็นศูนย์กลางความเจริญของชาวไทยวนในพื้นที่มาเป็นเวลาหลายศตวรรษ ต่อมาราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏอิทธิพลอำนาจของพระยามังรายแห่งกลุ่มวัฒนธรรมโยนก ลงมาตั้งอยู่ ณ เมืองฝาง ซึ่งเป็นพื้นที่ถัดจากเมืองเชียงดาวอันเป็นปลายเขตแดนทริภุญไชยขึ้นไป (เรียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 115) ด้วยเหตุนี้เมืองเชียงดาวจึงเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญระหว่างวัฒนธรรมทริภุญไชยกับวัฒนธรรมโยนก ในเวลาต่อมาเมืองเชียงดาวก็ยังคงกลายเป็นหัวเมืองสำคัญ ที่พระยามังรายยกให้เป็นรางวัลแก่พระโอรส คือพระยาไชยสงคราม ที่สามารถยึดเมืองทริภุญไชยได้ ภายหลังจากที่พระยามังรายได้สร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นใน พ.ศ.1839 แล้ว

อิทธิพลทางวัฒนธรรมและพุทธศาสนาลัทธิหินยานของทริภุญไชยได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการนับถือพุทธศาสนาของอาณาจักรล้านนาในเวลาต่อมา ประวัติศาสตร์ล้านนาระบุว่าการรับนับถือพุทธศาสนาในล้านนาไทยเริ่มปรากฏชัดเจนในตอนต้นราชวงศ์มังราย เมื่อพระเจ้ามังรายสามารถยึดอาณาจักรทริภุญไชยเข้ามาไว้ในอำนาจเมื่อ พ.ศ. 1824 ได้รับเอาวัฒนธรรมและพุทธศาสนาจากทริภุญไชยไว้ด้วย การนับถือพุทธศาสนาในสมัยตอนต้นราชวงศ์มังรายมีลักษณะผสมผสานแนวความคิดระหว่างความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์และอำนาจเหนือธรรมชาติกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน จนคนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าพุทธศาสนา คือไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง (ฮันส์ เพนธ์, 2526: 16) ในบริบทเมืองเชียงดาวเอง ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์หลวงแห่งดอยเชียงดาวก็คงได้รับการสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องในวัฒนธรรมลักษณะดังกล่าวด้วย

ผีอารักษ์ประจำดอยเชียงดาวมีความสำคัญทั้งในระดับชาวบ้านและในระดับกลุ่มผู้ปกครอง ในระดับชาวบ้านเป็นความเชื่อที่เป็นจารีตปฏิบัติของชุมชนชาวลัวะในพื้นที่ซึ่งต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ส่วนในระดับกลุ่มผู้ปกครองก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังปรากฏในเหตุการณ์การกำเนิดพระโอรสของพระยาไชยสงคราม ใน *พงศาวดารโยนก* (พระยาประจักษ์จกรจักร, 2516: 277) กล่าวว่าพระยาไชยสงครามมีโอรส 3 องค์ องค์ใหญ่ชื่อ “ท้าวแสนภูราชบุตร” ประสูติที่เวียงเชียงดาว เหตุประวัติเมื่อพระมารดาทรงครรภ์ใกล้ประสูติ พระยาไชยสงครามได้พานางไปเล่นมหรสพในพิธีบวงสรวงเทพยดาอารักษ์บนภูเขา (ดอยเชียงดาว) ในช่วงตรุษสงกรานต์ จึงได้ชื่อว่า “แสนภู” ท้าวแสนภูหรือพระยาแสนภูเป็นกษัตริย์ของเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ 3 แห่งราชวงศ์มังราย ทรงปกครองเมืองครั้งแรกในปีพ.ศ.1861-1862 และครองราชย์อีกเป็นครั้งที่ 2 ใน พ.ศ.1867-1870

ใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (สงวน โชติสุรัตน์, 2514: 48) และ *ตำนานสิบห้าราชวงศ์* (เรณู อรรถาเมศร์, 2529: 71) ได้กล่าวถึงสมัยของพระเจ้าดิสกุมาร (พระเจ้าสามฝั่งแกน) ว่าได้แก้ปัญหาเรื่องการรักษาเมืองจากข้าศึกด้วยการบูชาผีอารักษ์เมือง โดยในพ.ศ.1948 มีศึกพระยาโลและพระยาฮ่อมาตีตีพัน พระมหาเถรสิริวงโสและโหรได้ทำนายว่าเมืองเชียงใหม่และเชียง

แสนมีเคราะห์เมืองอาจทำให้เสียเมืองได้ แต่กระนั้นก็ยังมิวิธีแก้ไขผ่อนร้ายกลายเป็นดีด้วยบุชชะตาเมือง เดชเมือง ศรีเมือง อายุเมือง อารักษ์เมือง ท้าวจตุโลกบาลและพระอินทร์เพื่อขอให้ช่วยรักษาเมือง พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงให้แต่งเครื่องพลีกรรมบูชาอารักษ์เมืองเชียงแสนและเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งอารักษ์ตามรายทางตั้งแต่เมืองเชียงใหม่จนถึงเชียงรายและเชียงแสน ทั้งนี้คาดว่า การบูชาอารักษ์เมืองครั้งนั้นน่าจะมีการบูชาผีอารักษ์แห่งดอยเชียงดาวด้วย เนื่องจากเมืองเชียงดาวเป็นเมืองที่พระยามังรายประสงค์ให้เป็นที่ยึดพักไปมาระหว่างเชียงใหม่ถึงเชียงราย ในตำนานระบุว่าเมื่อพระเจ้าสามฝั่งแกนได้สั่งให้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงแล้ว ในวันที่เสร็จพิธีนั้นเองก็ได้เกิดเหตุอัศจรรย์ คือมีฝนฟ้าคะนองและเกิดฟ้าผ่าลงมาที่หอของชาวฮ่อ เป็นเหตุให้เจ้าพลศึกและชาวฮ่อล้มตายเป็นจำนวนมาก พวกฮ่อที่เหลืออยู่เกิดขวัญเสียและเกรงกลัวอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเมืองเชียงใหม่ ต่างโจษขานกันว่าเมืองล้านนามีอำนาจมาก พวกตนไม่มีบุญบารมีทัดเทียม เมื่อยกทัพมาตีล้านนาจึงเกิดขัดหรือเสียดใจอยู่

ความเชื่อเรื่องอารักษ์ประจำดอยหลวงเชียงดาวยังคงมีความสำคัญและสืบทอดมาจนถึงยุคสมัยของพระเมืองแก้ว กษัตริย์รัชกาลที่ 13 ในสมัยราชวงศ์มังราย ได้มีพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่เพื่อให้เกิดความสวัสดิมงคล ในการทำพิธีสืบชะตาเมืองมีการระบุดอกดอกไม้เป็นเจ้าหน้าที่บูชาชะตาเมืองซึ่งเจ้าเมืองทรงตั้งไว้เพื่อทำพิธีกรรมบูชาเมืองตามทักษษาของเมือง 20 ตำแหน่ง หนึ่งในนั้นมีผู้กระทำการบูชาเทวดาอารักษ์ที่ดอยหลวงเชียงดาว เรียกว่า “แสนนหน้” ร่วมกับหัวหน้าพิธีในส่วนอื่นๆ อาทิ แสนต้องแดง เป็นหัวหน้าทำพิธีบูชาที่กลางเมืองเชียงใหม่ แสนสะหลี (ศรี) เป็นหัวหน้าบูชาเทวดาอารักษ์มังราย ทิพย์สวนแฮฝ่ายซ้าย เป็นหัวหน้าบูชาพระเจ้าตนพ่อ แสนหนังสือ แสนแขก เป็นหัวหน้าบูชาเสอาอินทขิล พวกช่างแต้ม เป็นหัวหน้าบูชากุมภภัณฑ์รักษาเสอาอินทขิล เป็นต้น* เห็นได้ว่าในยุคสมัยนี้ยังไม่ปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงเป็นประธานอารักษ์เมืองเชียงใหม่ มีเพียงความเชื่อเรื่องอารักษ์เทวดาประจำดอยหลวงเชียงดาวว่าเป็นอารักษ์ที่มีความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่เท่านั้น

การที่เมืองเชียงดาวเป็นปรากฏการณ์ด้านสุดท้ายของวัฒนธรรมโยนกที่เผยแพร่มายังเขตแดนของวัฒนธรรมทวารวดีไชยเดม ผนวกกับมีพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสมแก่การเพาะปลูก น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้มีชาวไทยวนเริ่มอพยพมาตั้งรกรากร่วมกับชาวลัวะในพื้นที่ราบลุ่มบริเวณเมืองเชียงดาวเพิ่มมากขึ้น ในยุคนี้จึงทำให้เกิดกระบวนการติดต่อกันระหว่างลัวะกับไทเรียกว่า การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (Acculturation) ในเบื้องต้นอาจเป็นไปได้ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันระหว่างคน 2 กลุ่ม ต่อมาเมื่อชาวลัวะเริ่มติดต่อสื่อสารและรับความเจริญจากภายนอกมากขึ้น จึงค่อยๆ กลายเป็นคนไทยไปในที่สุด ดังปรากฏหลักฐานจากเอกสารประวัติศาสตร์การก่อตั้งหมู่บ้านแม่ทะ ตำบลแม่ทะ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในเขตอำเภอเชียง

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน มณี พยอมยงค์ (2547: 94-95)

ดาว ที่ระบุว่าบ้านแม่ละเดิมเป็นหมู่บ้านที่ชาวละแวกจากหมู่บ้านอื่น ได้มาปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2074 ต่อมาจึงมีชาวบ้านจากหมู่บ้านเวียงมอย ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น ชาวไทยวน ได้อพยพมาอยู่ร่วมกับชาวละ ณ หมู่บ้านแห่งนี้ เนื่องจากน้ำในลำห้วยไม่เพียงพอ ต่อการดำรงชีวิต ในขณะที่หมู่บ้านแม่ละของชาวละมีแหล่งน้ำถึง 3 แห่งที่อุดมสมบูรณ์มาก (ปั่น กองสถาน, มปป) ต่อมาชาวละและชาวไทยวนในหมู่บ้านบางครอบครัวก็ได้แต่งงานกันจน กลายเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านแม่ละมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้แทบจะไม่มีชาวบ้านคนใดที่ สามารถระบุได้ว่าบรรพบุรุษดั้งเดิมของตนเป็นไทยวนหรือละ ทุกคนยืนยันว่าตนเป็นคนเมือง หรือไทยวนทั้งหมด (คณิต กองสถาน, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

กระบวนการติดต่อทางวัฒนธรรมระหว่างละกับไท ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมของอีก กลุ่มหนึ่งมาใช้ หนึ่งในนั้นคือการถ่ายทอดความเชื่อถือผีของละมาสู่ไท เนื่องจากชาวละเป็น กลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือผีมาก ที่มาของการนับถือผีจำนวนมากของชาวละก็เนื่องมาจากการที่ หลายร้อยปีมาแล้วบ้านเมืองของชาวละถูกข้าศึกกรุกรานจนต้องอพยพหนีภัยสงครามไปอยู่ใน ป่าบนดอยสูง ต้องเผชิญอันตรายจากสัตว์ป่าและภัยธรรมชาติต่างๆ ทำให้ละต้องการสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ที่จะคุ้มครอง ชาวละยังเชื่อว่าหากไม่มีผีก็คงไม่มีชาวละในทุกวันนี้ (รัตนพร เศรษฐ กุล, 2552: 20-21) การถ่ายทอดความเชื่อถือผีของละมาสู่ไท ปรากฏชัดเจนในประเพณีและ พิธีกรรมเกี่ยวกับผีหลายอย่างที่ล้านนาได้รับมาจากชาวละ ซึ่งยังคงปฏิบัติสืบทอดมาจนถึง ปัจจุบัน อาทิ การเซ่นไหว้เสาอินทขิล การเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่ (ผีปู่แสะย่าแสะ) รวมไปถึง ประเพณีและพิธีกรรมอื่นๆ อาทิ พิธีราชาภิเษก ให้ละจูงหมานำหน้าขบวนเสด็จกษัตริย์เข้า เมือง เป็นต้น

นอกจากนี้ในตำนานหลายเรื่อง อาทิ *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* และ *ตำนานสุวรรณคำแดง* หรือ *ตำนานเสาอินทขิล* ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระยาแมนตา ทอก (แมนตาตอก, แมนตาต่อ) เจ้าเมืองเชษฐบุรี ได้ยกทัพไปรบกับผีที่เมืองขอกฟ้าผีตายีน (เมืองขอกฟ้าผีตายีน) เมื่อพระยาแมนตาทอกรบแพ้ผีจนตาย ผีก็ได้ตามไล่ล่าลูกน้องของพระ ยา คือกลุ่มคนไทมายังเมืองเชษฐบุรี ในเมืองมีชาวละกับไทอยู่ร่วมกันในเมือง โดยต่างฝ่ายต่าง มีผู้ปกครองของตน ชาวละจึงพยายามช่วยคนไทยด้วยการหลอกผีว่าคนไทยเป็นคนละ วิธีการก็ คือการแลกเปลี่ยนการนุ่งห่มและทรงผมของกันและกันเพื่อไม่ให้ผีจำไทได้ นอกจากนี้ชาวละยังมีพิธีกรรมที่ช่วยไล่ผีที่มาทำร้าย ซึ่งได้กลายเป็นพิธีกรรมของชาวล้านนาสืบต่อมา ได้แก่ การส่ง สะตวงเลี้ยงผีและการสร้างหอผี (ปางตั้งตูป) ให้ผีมีที่พักไม่ออกไปอาละวาดทำร้ายคน เหตุการณ์ดังกล่าวยังได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างละกับไท จนเกิดเป็นสำนวน และเหตุการณ์สำคัญต่างๆ อาทิ ละปะงไฮ ไทปงหม้อหนึ่ง (ในการนี้ข้าว เมื่อข้าวสุกแล้วจะยกลง ให้ละถือไหส่วนไทถือหม้อหนึ่ง) ไทบนดอยดวนเมืองพะเยานำครกหินมาแลกอาหารจากละ ไทตัดผมเหมือนละ ละนุ่งผ้าเหมือนไท ฯลฯ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527: 11-14 และ สงวน โชติสุขรัตน์, 2515: 141-146)

ส่วนในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ก็มีเรื่องราวของคนไทยที่แนะนำชาวลัวะที่ลงมาซื้อไก่ เพื่อที่จะไปเรียกขวัญข้าว ว่าจะให้เก็บข้าวเข้ายุ้งเร็วขึ้น 1 เดือน การที่คนไทยชักชวนชาวลัวะที่มามีมือเปล่าให้กินข้าวร่วมกัน (เชียรชวย อักษรดิษฐ์, 2552: 111-112) นอกจากนี้ยังมีสำนวนของชาวล้านนาที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องระหว่างชาวลัวะกับชาวไทย เช่น ลัวะเยื่อไฮ่ ไทเยื่อเยนา (ลัวะทำอะไร ไททำนา) เป็นต้น

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมรวมทั้งการถ่ายทอดความเชื่อถือผีของชาวลัวะมาสู่ชาวไทย นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์แห่งดอยเชียงดาวซึ่งเดิมเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลัวะ ได้กลายมาเป็นความเชื่อสำคัญร่วมกันของชาวเมืองเชียงดาว ซึ่งมีทั้งชาวลัวะที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิมกับชาวไทยวนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่เพิ่มเติมภายหลัง นอกจากนี้ยังเป็นความเชื่อที่มีความสำคัญต่อกลุ่มผู้ปกครองเมืองที่ได้ยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมาจนกระทั่งถึงยุคทองของอาณาจักรล้านนาในฐานะดินแดนพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่

3.4.1.3 ยุคที่ 3 ความเจริญรุ่งเรืองของวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา: กำเนิด “พญาอักษรคำแดง” และ “อารักษ์คำแดง” สภาพทั่วไปของวัฒนธรรมการนับถือศาสนาในอาณาจักรล้านนา ภายหลังยุคสมัยของพระเจ้ามังรายมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก กระทั่งถึงสมัยของพระเจ้ากือนา นับเป็นจุดเริ่มต้นของความเจริญรุ่งเรืองแห่งอาณาจักรล้านนา สมัยของพระยาแก้วจนมาถึงสมัยพระยาแก้ว (พ.ศ. 1898-2068) รวมระยะเวลาประมาณ 170 ปีมีกษัตริย์ปกครอง 6 พระองค์ ด้วยสภาพการเติบโตของอาณาจักรล้านนาที่มีความรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจและความเข้มแข็งของอาณาจักร เป็นเหตุให้พระพุทธรูปแบบเดิมซึ่งสืบทอดมาจากรัฐหริภุญไชยตั้งแต่ครั้งเมื่อพญามังรายไม่สามารถตอบสนองความเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ในสมัยของพญาแก้ว (พ.ศ. 1898-1928) จึงมีประสงครับพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ผ่านทางสุโขทัย ด้วยการอาราธนาพระสุมนเถระมาจากสุโขทัยใน พ.ศ. 1912 พระสุมนเถระเดินทางมาถึงหริภุญไชยพร้อมอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย พระสุมนเถระได้มีบทบาทสำคัญต่อการวางรากฐานพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในเชียงใหม่ยุคแรก จากการสนับสนุนนิกายใหม่ ทำให้มีพระสงฆ์นิกายเดิมที่สืบทอดมาจากสมัยหริภุญไชยได้บวชแปลงใหม่ถึง 8,400 รูป หลังจากนั้นพญาแก้วได้พยายามใช้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาแทนที่เมืองหริภุญไชย โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดบุปผารามหรือวัดสวนดอก (ปริญาญา กายสิทธิ์, 2528: 82-85)

หลังจากพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์แพร่หลายในล้านนา พระภิกษุชาวล้านนาได้ให้ความสนใจศึกษาพุทธศาสนามากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาพระธรรมวินัยและคัมภีร์ศาสนา ต่อมาในสมัยพญาสามฝั่งแกนมีการสถาปนาพุทธศาสนานิกายสีหฬหรือลังกาวงศ์ใหม่ ซึ่งได้เจริญอย่างยิ่งในสมัยของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984-2030) พระภิกษุในสมัยพระเจ้าติโลกราชมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก อีกทั้งมีการศึกษาปริยัติธรรมอย่าง

ลึกลับ ซึ่งเกิดการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นใน พ.ศ. 2020 นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 8 ของโลก และถือเป็นหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ในศาสนาต่าง ๆ ในล้านนาสืบมา (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553: 162) ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าติโลกราชคงสภาพสืบมาถึงสมัยพญาแก้ว (พ.ศ. 2038-2068) ดังปรากฏว่าพระภิกษุชาวล้านนาได้สร้างสรรค์วรรณกรรมทางพุทธศาสนา เป็นภาษาบาลีจำนวนมาก ผลงานหลายชิ้นมีความสำคัญและแพร่หลายไปสู่อาณาจักรใกล้เคียง อาทิ จามเทวีวงศ์ สิหิงคนิทาน ชินกาลมาลีปกรณ์ เวสสันดรที่ปนี จักรวาลที่ปนี มังคลัตถที่ปนี ตำนานมูลศาสนา ฯลฯ

ในสมัยนี้ยังมีการสถาปนาความเชื่อเรื่องพระธาตุตามเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในอาณาจักร ผลงานที่สำคัญคือ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งพระมหาโพธิสมภารได้จารึกดัดลอกขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2066 (เชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 6-7) จากนั้นจึงนิยมจารึกดัดลอกต่อ ๆ มา โดยไม่มีการดัดแปลงเนื้อหา ภายหลังจากที่ชาวล้านนาได้เรียบเรียงฉบับความย่อขึ้นมา โดยรักษาเนื้อหาสาระจากฉบับความสมบูรณ์เพื่อใช้เทศนาสั่งสอนประชาชนในระยะเวลาอันสั้น รวมทั้งฉบับเฉพาะเรื่องที่ดัดแปลงแก้ไขเพิ่มเติมเสริมต่อความพิสดารลงไป เพื่อสร้างศรัทธาเกี่ยวกับพระบาทและพระบรมธาตุต่าง ๆ (กตัญญู ชูชื่น, 2525: 18-19)

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่กล่าวถึงเส้นทางการโปรดสรรพสัตว์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพุทธสาวกในดินแดนอุษาคเนย์ นับตั้งแต่ลังกา ทวีปขึ้นมาสู่ดินแดนมอญและพม่า ฉาน ลิบสองปันนา เชียงรุ่ง เชียงตุง และอาณาจักรโยนกนคร ฯลฯ ระหว่างเดินทางพระพุทธองค์ได้ประทานพระเกศาธาตุและประทับรอยพระบาทไว้ตามเมืองต่าง ๆ มีการสอนชาวพื้นเมืองให้ทำการเกษตร การปรบยาภัย รวมทั้งการกล่าวถึงพุทธประวัติ พุทธพยากรณ์ ความเจริญและความเสื่อมของศาสนาในช่วง 5,000 ปี ส่วนในตอนท้ายของตำนานมีการพยากรณ์ถึงเหตุการณ์ในอนาคต ช่วงกึ่งพุทธกาลพระสมณโคดมหรือช่วงเวลาปี พ.ศ. 2000-3000 อันเป็นเรื่องราวของความเสื่อม ก็จะได้บังเกิดพญาธรรมิกราชองค์ที่สามในอาณาจักรล้านนาหรือทมิฬไชย ณ ดอยอ่างสรง เมืองเชียงดาว (กตัญญู ชูชื่น, 2525: 36-49) ตำนานพระเจ้าเลียบโลกหรืออาจเรียกว่าตำนานพระบาทพระธาตุหรือพุทธตำนาน ปรากฏเป็นจำนวนมากในล้านนาและยังปรากฏสำนวนอื่นๆ ในลิบสองปันนา พม่า ล้านช้าง รวมถึงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย จากการศึกษาของเชียรชาย อักษรดิษฐ์ (2552: 2-5) พบว่าวัดต่างๆ ในทุกท้องถิ่นของล้านนามักปรากฏตำนานประเภทนี้เสมอ ตำนานพระเจ้าเลียบโลกมีหลายสำนวน มีทั้งฉบับปกติ ฉบับความพิเศษหรือฉบับสมบูรณ์ รวมทั้งฉบับความย่อที่กระจายอยู่ทั่วไป ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเหมือนกันแต่แตกต่างกันในด้านรายละเอียด เช่น ภูมินาม ที่ตั้ง และสภาพแวดล้อมของชุมชน เป็นต้น

เนื้อหาใน ตำนานพระเจ้าเลียบโลก มีการกล่าวถึงพญายักษ์ชื่อ พระยาคำแดง ในเนื้อหาผูกที่ 1 โดยพระพุทธเจ้าได้เสด็จจากเมืองพาราณสีล่วงเข้าสู่เมืองทมิฬไชย จากนั้นเสด็จเลียบฝั่งแม่น้ำปิงไปถึงเมืองฝางและเหาะไปทางอากาศ ซึ่งพระหัตถ์มายังยอดดอยเชียงดาวแล้ว

ทำนายต่อพระสารีบุตรอัครสาวกว่า ศาสนาจะมารุ่งเรืองในเมืองเชียงดาว จะบังเกิดมีอารามพระยาคำแดง ก่อนจะเสด็จไปยังเมืองลือ สิบสองปันนา ถัดจากนั้นในเนื้อหาผูกที่ 9 เมื่อพระพุทธองค์มีพระชนมายุได้ 60 พรรษาแล้ว ได้เสด็จเข้าโยนนครไปเทศนาโปรดยักขราชที่ดอยอ่างสรอง (อ่างสรง) ในเขตเมืองเชียงดาว ยักขราชละพยศและสมาทานศีล 5 พระองค์ทำนายว่า เมื่อพระศาสนาเข้าเขตสามพันวัสสา ยักขราชตนนั้นจะเกิดมาเป็นพญาธรรมิกราชปราบยุคเข็ญและบำรุงพุทธศาสนาในรุ่งเรืองในเมืองเชียงดาว (กตัญญู ชูชื่น, 2525: 36-48)

ด้วยเหตุนี้ *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* จึงนับเป็นหลักฐานเอกสารโบราณลำดับแรกที่มีการกล่าวถึงชื่อ “คำแดง” อันเป็นที่มาของชื่อเจ้าหลวงคำแดงในยุคต่อมา พร้อมทั้งการก่อกำเนิดของความเชื่อเรื่องพญายักษ์คำแดงแห่งดอยเชียงดาว เกี่ยวกับการตั้งชื่อยักษ์ว่าคำแดงนั้น เมื่อพิจารณาจากความหมายของชื่อ ที่ใช้เป็นชื่อเรียกภูเขาลานพันปี พิเศษเฉพาะถิ่นหายากที่พบบนดอยหลวงเชียงดาว ก็อาจจะเป็นไปได้ว่าผู้แต่งต้องการใช้ชื่อที่สื่อความหมายถึงดอยหลวงเชียงดาวและสัญลักษณ์ของการเป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมของยักษ์ในถ้ำเชียงดาว นอกจากนี้ชื่อคำแดงหรือคำแดงในภาษาล้านนาก็มีความหมายที่เป็นมงคล เนื่องจากหมายถึงทองคำที่มีสีแดงสุกปลั่ง จึงอาจเป็นชื่อที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในการนำมาตั้งชื่อก็เป็นได้

ในอดีตคัมภีร์เรื่อง *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* เป็นคัมภีร์ที่พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาจะใช้เทศนาแสดงตำนานบอกความเป็นมาของปูชนียสถานนั้นๆ ในโอกาสที่มีงานเทศกาลฉลองและสักการบูชาเป็นประจำปี ส่วนคัมภีร์ฉบับความพิสดารนั้นจะใช้เทศนาในฤดูกาลระหว่างเข้าพรรษา จุดมุ่งหมายของการเทศน์เพื่อต้องการย้ำเรื่องปูชนียสถานเพื่อที่พุทธศาสนิกชนจะได้ช่วยกันทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่กับพระพุทธศาสนา นอกจากนี้การจัดงานเทศนาดังกล่าวก็เพื่อจะได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลผลบุญแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วย แต่ธรรมเนียมนิยมดังกล่าวค่อยๆ เสื่อมไป เนื่องจากมีการศึกษาค้นคว้าหลักฐานเอกสารทางพระพุทธศาสนาและหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้ได้ข้อเท็จจริงว่าพระพุทธเจ้าไม่เคยเสด็จมาเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้มาก่อน (กตัญญู ชูชื่น, 2525: 19)

ความนิยมในการเทศน์เรื่องตำนานพระเจ้าเลียบโลกในยุคนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าทำให้ความเชื่อเรื่องพญายักษ์คำแดงแห่งดอยเชียงดาวเริ่มเผยแพร่ออกไป เกิดเรื่องเล่าใหม่ว่า ณ ดอยหลวงเชียงดาวมีพญายักษ์ชื่อคำแดงอาศัยอยู่ ในเวลาต่อมาจึงเริ่มมีการปรับเปลี่ยนความเชื่อ จากยักษ์ในตำนานถูกดัดแปลงเป็นเทพหรืออารักษ์เทวดาให้สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านในท้องถิ่นที่เชื่อในอารักษ์เทวดาประจำดอยหลวงเชียงดาว โดยการอ้างอิงชื่อคำแดงจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกมาครอบทับเป็นชื่ออารักษ์เทวดาประจำดอยหลวงเชียงดาว ความเชื่อเรื่องอารักษ์เทวดาชื่อ “คำแดงหรืออารักษ์คำแดง” แห่งดอยเชียงดาวจึงเกิดขึ้นก่อนเป็นลำดับแรกด้วยเหตุนี้ ในขณะที่ความเชื่อว่าคำแดงเป็นยักษ์ตามตำนานพระเจ้าเลียบโลกก็ยังคงปรากฏอยู่ตามความนิยมในการฟังเทศน์

หลังจากยุคความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักร ต่อมาในช่วงปลายราชวงศ์มังราย โดยประมาณตั้งแต่พญาเกสเชษฐราชขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ.2069 ล้านนาเริ่มอ่อนกำลังลงและเข้าสู่ยุคสมัยแห่งความเสื่อม เนื่องจากปัญหาการเมืองและปัญหาเศรษฐกิจภายในอาณาจักร รวมทั้งการรุกรานจากรัฐใกล้เคียง จนกระทั่งได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าใน พ.ศ.2101

นโยบายการปกครองของพม่าต่อล้านนาในสมัยแรก ล้านนามีฐานะเป็นมณฑลหนึ่งของราชอาณาจักรพม่า ด้วยสภาพที่เป็นดินแดนคนต่างชาติต่างภาษา พม่าจึงกำหนดให้ล้านนาเป็นเขตที่มีการปกครองตนเองได้ในระดับหนึ่งคือให้เจ้านายและขุนนางในล้านนามีสวนร่วมในการปกครอง โดยพม่าไม่ได้เข้ามาจัดการปกครองภายในท้องถิ่น เพียงแต่ให้ท้องถิ่นอยู่ใต้การกำกับของกษัตริย์พม่า (สรวิศวดี อ่องสกุล, 2553: 257) ในเอกสารคัมภีร์โบราณได้เขียนเกี่ยวกับกฎหมายที่พม่าใช้ปกครองในเมืองเชียงใหม่ แสดงให้เห็นว่าพม่าดำเนินการปกครองตามจารีตประเพณีที่เคยปกครองมาแต่ก่อน เพื่อป้องกันมิให้ประชาชนเชียงใหม่เกลียดชังผู้นำพม่า ซึ่งอาจก่อให้เกิดการต่อต้านพม่าก็เป็นได้ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2527: 282-283) ด้วยนโยบายดังกล่าวจึงทำให้สภาพความเป็นอยู่ของชาวล้านนาไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ในเมืองเชียงใหม่เองก็เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าระบบความเชื่อและวัฒนธรรมเกี่ยวกับการนับถือผีก็ยังคงเป็นจารีตที่ปฏิบัติมาอย่างสืบเนื่อง

ต่อมาใน พ.ศ. 2168 ปรากฏการค้นพบถ้ำเชียงดาวเป็นครั้งแรก โดยผู้ค้นพบคือ พระครูบาประจักษ์ปัญญาและพ่อแสนปีระต๋านาน ทั้งสองเป็นผู้มีใจศรัทธาอันแรงกล้าจึงได้ช่วยกันสร้างพระพุทธรูปไว้ประจำในถ้ำ 1 องค์ และระฆังใหญ่ 1 ใบ ที่ระฆังได้สลักชื่อคนสร้างเป็นภาษาขอมไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทราบ (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 94) การค้นพบถ้ำเชียงดาวในครั้งนี้นับเป็นการเปิดโอกาสให้คนเข้าไปเยี่ยมชมถ้ำเชียงดาวและได้มีโอกาสไปนมัสการพระพุทธรูปที่อยู่ภายในถ้ำ ทำให้ชื่อเสียงของถ้ำเชียงดาวและดอยหลวงเชียงดาวเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น

การค้นพบถ้ำเชียงดาวผนวกกับความแพร่หลายของตำนานพระเจ้าเลียบโลก ต่อมาจึงทำให้มีพระสงฆ์ได้เรียบเรียง ตำนานอ่าวงสรง หรือ ตำนานถ้ำเชียงดาว ขึ้นอีกมากมายหลายสำนวน โดยการสร้างสรรค์เรื่องราวเกี่ยวกับพญายักษ์คำแดงและบริวารที่แผ่ทัพย์สมบัติในถ้ำเชียงดาว เพื่อรักษาไว้ให้พญาธรรมิกราชที่จะมาบังเกิด ณ ดอยหลวงเชียงดาว เสริมความเชื่อเรื่องอารามของพญายักษ์คำแดงและพญาธรรมิกราชตามที่ระบุไว้ในตำนานพระเจ้าเลียบโลกให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ตำนานบางสำนวน ได้แก่ ตำนานอ่าวงสูงเชียงดาว สำนวนวัดบ้านกลางจังหวัดเชียงใหม่ (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้วและพรรณเพ็ญ เครือไทย, 2542: 2476) กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จไปพบพระยายักษ์ที่ดอยอ่างสูง ทรงเทศนาให้พระยายักษ์ฟัง ทรงทำนายว่าต่อไปเมื่อศาสนาได้ 2,000 ปี พระยายักษ์จะเกิดเป็นพ่อค้าข้าวสาร เป็นผู้มีสติปัญญาและจะได้ครองเมืองเชียงดาว ตอนท้ายของตำนานยังระบุอีกว่ายักษ์ที่รักษาถ้ำเชียงดาวอยู่จะได้เป็น

พญาธรรมิกราชองค์ที่ 3 มี อายุ 200 ปี คาดว่าจากเนื้อหาของตำนานดังกล่าวทำให้เกิดการพัฒนาความเชื่อออกไปในคนบางกลุ่มว่าพญาธรรมิกราชที่จะได้กลับลงมาบังเกิดยังดอยอ่างสารเมืองเชียงดาวได้แก่พญาคำแดงนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในยุคนี้ ได้แตกออกไปเป็น 3 ลักษณะ ลักษณะแรก ความเชื่อว่าอารักษ์คำแดงคืออารักษ์เทวดาประจำดอยหลวงเชียงดาวและเป็นอารักษ์ที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ ความเชื่อที่สองคือ ความเชื่อเกี่ยวกับพญาคำแดงว่าเป็นพญายักษ์ที่เฝ้าสมบัติในถ้ำเชียงดาวและความเชื่อสุดท้ายคือความเชื่อว่าพญาคำแดงก็คือพญาธรรมิกราชที่รอกการมาเกิด ณ เมืองเชียงดาวนั่นเอง

3.4.1.4 ยุคที่ 4 การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่: กำเนิด “เจ้าหลวงคำแดง” ภายหลังจากตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่ามานานถึง 200 ปี จนกระทั่งถึงพ.ศ. 2317 ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระเจ้าตากสิน ล้านนาจึงเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อสยามและร่วมกันขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ได้สำเร็จใน พ.ศ.2317 ล้านนาจึงตกเป็นเมืองประเทศราชของสยามนับแต่นั้นมา หลังจากพระเจ้ากรุงธนบุรียึดเชียงใหม่จากพม่าได้แล้ว ทรงให้เจ้าเมืองเชียงใหม่มีอำนาจปกครองตนเองในฐานะเมืองประเทศราช อยู่ภายใต้ราชอาณาจักรสยาม อย่างไรก็ตามในระหว่างนั้นเชียงใหม่ต้องทำสงครามกับพม่าที่คอยยกทัพมารุกรานอีกหลายครั้ง จนต้องใช้เวลาต่อมาถึง 30 ปีจึงจะสามารถขับไล่พม่าออกจากเชียงแสนได้ใน พ.ศ.2347 อิทธิพลของพม่าในล้านนาจึงสิ้นสุดลง (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553: 254-309)

การสู้รบกับพม่าในสมัยของพระยาหลวงวชิรปราการ ทำให้เชียงใหม่ต้องกลายเป็นเมืองร้างไปประมาณ 20 ปี (พ.ศ.2319-2339) คาดว่าเมืองเชียงดาวซึ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือของเชียงใหม่ก็คงกลายเป็นเมืองร้างด้วย อย่างไรก็ตามสันนิษฐานว่าอาจจะหลงเหลือชาวละแวกบางส่วน ที่ยังคงอาศัยอยู่บนที่สูงบริเวณดอยหลวงเชียงดาวไม่ได้อพยพโยกย้ายไปไหน

ในพ.ศ. 2339 พระยาภาวילהเริ่มฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ให้คืนกลับมาเป็นบ้านเมืองอีกครั้ง การฟื้นฟูเชียงใหม่เป็นปัญหามากเนื่องจากขาดแคลนกำลังคนอย่างหนัก พระเจ้าภาวילהจำเป็นต้องค่อยๆรวบรวมผู้คนให้มั่นคงก่อน นักวิชาการจึงเรียกว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง” หมายถึงยุคสมัยของการรวบรวมไพร่พลเมืองเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ จึงทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของคนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มาสู่ล้านนา อาทิ ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทยอง ไทเขิน มอญ พม่า ข่า ละแวก ยาง ฯลฯ ประมาณการประชากรที่ถูกกวาดต้อนมานับจำนวนได้ถึง 50,000-70,000 คน* ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง อัน

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ไกรศรี นิมมานเหมินท์ (2521: 48-62) สร้อยดี อ่องสกุล (2553: 318-321) และสุรพล ดำริห์กุล (2545: 52)

เนื่องมาจากการกวาดต้อนและการอพยพกลุ่มชนต่าง ๆ เข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาเป็นจำนวนมาก ทำให้คติการนับถือผีของกลุ่มชนเหล่านั้นกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของคติความเชื่อของไทยวน กลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในล้านนา เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมจนยากที่จะสืบสาวถึงที่มาดั้งเดิมได้ (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 118)

ในยุคนี้เป็นยุคสมัยของการฟื้นฟูบ้านเมืองของพระเจ้ากาวิละ พระองค์ได้แสดงตนในฐานะกษัตริย์ท้องถิ่นโดยเข้าสวมแทนที่กษัตริย์ราชวงศ์มังรายทุกเรื่อง เริ่มต้นจากการฟื้นฟูราชประเพณีและประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติกันมา อาทิ พิธีราชาภิเษก การแห่อัญเชิญพระบรมธาตุจอมทอง การสร้างหอคำ ฯลฯ นอกจากนี้ยังได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่งในเขตกำแพงเมืองรวมไปถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองเชียงใหม่ที่มีมาแต่โบราณ เช่น ก่อรูปช้างเผือก 2 เชือก บริเวณหัวเวียง ก่อรูปสิงห์ 2 ตัวบริเวณขวงสิงห์ ก่อรูปกุมภภัณฑ์และพระสุเทวฤาษีที่วัดเจดีย์หลวง ฯลฯ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553: 324-325) นอกจากนี้พระองค์ยังได้ให้ย้ายเสาชินทิลจากวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทิลไปยังวัดโชติการาม (วัดเจดีย์หลวง) พร้อมทั้งให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ใน พ.ศ.2343 รวมทั้งการฟื้นฟูประเพณีเข้าอินทิลเพื่อให้ชาวเมืองกราบไหว้สักการะด้วย (มณี พยอมยงค์, 2547: 129)

ประเพณีเข้าอินทิลคือการทำพิธีสักการบูชาเสาชินทิลประจำปี นิยมทำพิธีตอนวันแรม 13 ค่ำ เดือน 8 จนถึงวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน-กรกฎาคม) เรียกว่า “เดือนแปดเข้า เดือนเก้าออก) ในการทำพิธีจะมีบรรดาพ่อหมอพญาจารย์และช่างซ่อมมาสักการะกราบไหว้ขึ้นครูดัว เนื่องจากเสาชินทิลถือเป็นเสากลางแห่งการยกครูดัวและไหว้ครูดัวของชาวล้านนา เมื่อมีการไหว้ครูดัวของช่างซ่อมแล้วก็จะทำการชอฉลอง เรียกว่าชออุ่มงัน เพื่อเป็นพิธีกรรมถวายสร้างความสุขสวัสดิ์แก่ตนเองและบ้านเมือง (มณี พยอมยงค์, 2547: 130)

ในการประกอบพิธีกรรมสมัยเจ้าผู้ครองนคร ระบุว่าก่อนจะเริ่มการประกอบพิธีบูชาเสาชินทิลจะมีคนของคณะกรรมการผู้จัดงาน นำเอาข่งไปใหญ่หลาย ๆ ใบ ไปขอเรียไรผัก ปลา อาหารจากบรรดาชาวบ้านทั่วไป เพื่อนำไปปรุงเป็นอาหารเช่นสังเวทยะดาอารักษ์ผู้รักษา นครเชียงใหม่ พระเสื่อเมือง พระทรงเมือง และกุมภภัณฑ์ที่เฝ้ารักษาเสาชินทิล ส่วนที่เหลือก็จะถูกนำเอาไปเลี้ยงบรรดาผู้มาร่วมงาน ในระหว่างการบูชาเสาชินทิลชาวบ้านจะจัดให้มีขอพื้นเมืองและมีช่างพ่อนประเภท พ่อนหอก พ่อนดาบเพื่อเป็นการสังเวทยะอารักษ์เมือง นอกจากนี้ยังมีการอัญเชิญผีบ้านผีเมือง ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “เจ้าหลวงคำเขียว เจ้าหลวงคำแดง” มาเข้าทรงเพื่อประทับร่างทรง เสร็จแล้วบรรดาพญาตึงค์ของเจ้าผู้ครองนครจะถามถึงความเป็นอยู่ของบ้านเมืองว่าอยู่เย็นเป็นสุขหรือไม่หรือมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ ข้าวปลาธัญญาหารอุดมสมบูรณ์หรือไม่อย่างไร คนทรงหรือร่างทรงของเจ้าพ่อจะพยากรณ์ให้ทราบ ฝ่ายเจ้าผู้ครองนครเมื่อได้ทราบว่าจะตาบ้านเมืองไม่สู้จะดีนัก ก็จะประกอบพิธีทางไสยศาสตร์เพื่อแก้ไข ขจัดปัดเป่าหรือบรรเทาให้เหตุร้าย ๆ ลดลง พิธีที่นิยมทำกันคือ “พิธีสืบชะตาเมือง” หมายถึงพิธีต่ออายุเมืองนั่นเอง (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512: 26-27)

พิธีกรรมดังกล่าวนี้ในสมัยเจ้าผู้ครองนครทำกันเป็นงานใหญ่และทำเป็นประจำเพื่ติดต่อกันมาทุกปี ต่อมาสมัยสงครามเอเซียบูรพาไม่สะดวกในการจัดพิธีจึงเลิกไป หลังสงครามเลิกแล้วทางเทศบาลนครเชียงใหม่ได้รื้อฟื้นจัดประเพณีนี้ขึ้นมาอีก ซึ่งยังคงไว้แต่พิธีบูชาเสาอินทขิลเท่านั้น ส่วนพิธีกรรมที่เห็นว่าไม่จำเป็นก็ได้ล้มเลิกไป (มณี พยอมยงค์, 2547: 131)

พิธีกรรมบูชาเสาอินทขิลนี้ยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แต่รายละเอียดขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยในการเข้าร่วมพิธีบูชาเสาอินทขิลที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 31 พฤษภาคม - 7 มิถุนายน 2551 พบว่าการประกอบพิธีกรรมเหลือเพียงการบูชาเสาอินทขิลเท่านั้น ด้วยการนำดอกไม้รูปเทียน ชันน้ำขมิ้นส้มป่อยไปสรงน้ำสักการบูชาเสาอินทขิลซึ่งชาวบ้านจะนำดอกไม้ไปวางไว้ในขันดอกไม้บูชาเสาอินทขิลจำนวน 28 พานเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ รวมทั้งขันดอกไม้บูชาท้าวทังสี่ เรียกว่า “พิธีใส่ขันดอกไม้” เสริจจากใส่บาตรดอกไม้และบูชาดังกล่าวแล้วก็ไปสรงน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่า การใส่บาตรพระประจำวันเกิด และการบูชาพระอัฐถารสภายในพระวิหาร เพื่อความสุขสวัสดิ์มงคลกับตนและครอบครัว ส่วนในวันสุดท้ายก็เป็นการประกอบพิธีสืบชะตาเมือง

การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งการบูรณปฏิสังขรณ์วัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆของพระเจ้กาวิละได้สร้างความรู้สึกร่วมกันถึงความเป็นบ้านเมืองได้ฟื้นคืนกลับมา ส่วนการฟื้นฟูราชประเพณีและประเพณีต่างๆก็เป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในรัฐ ประเพณีปฏิบัติบางอย่างเช่น การเลี้ยงผีปู่ย่า การลงเจ้านาย ควบคู่ไปกับการสืบชะตาเมืองและประเพณีเข้าอินทขิลนั้น สะท้อนให้เห็นว่าพระเจ้กาวิละได้ใช้ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสำนึกร่วมกันของชาวเมืองหลายชาติพันธุ์ โดยอิงความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาจนกลายเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่เชื่อมโยงความผูกพันของคนในรัฐเข้าไว้ด้วยกัน คาดว่าในยุคนี้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงยังคงปรากฏใน 3 ลักษณะเช่นเดิม

ในช่วงพ.ศ. 2339-2398 ตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรสร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ด้วย* เนื่องจากปรากฏว่าพระเจ้กาวิละได้ส่งเสริมพุทธศาสนาด้วยการฟื้นฟูการจารคัมภีร์ไบลาน โดยการคัดลอกตำนานที่เคยมีแต่เดิมขึ้นใหม่ เพราะคัมภีร์ไบลานชำรุดและมีการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ตำนานในสมัยพระเจ้เจ็ดตน ซึ่งมีทั้งการเขียนขึ้นใหม่จากท้องถิ่นต่างๆ รวมไปถึงการเขียนต่อเติมจากของเดิมที่มีอยู่แล้ว (สรสวดี อ่องสกุล, 2553: 326) อีกทั้งการใช้คำนำหน้านามว่า “เจ้าหลวง” ในตำนานก็สอดคล้องกับธรรมเนียม

---

* ดูรายละเอียดข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้แต่งและระยะเวลาในการแต่งตำนานเจ้าหลวงคำแดงของผู้วิจัยในเนื้อหาบทที่ 4 หัวข้อ 4.1.1.2

นิยมนิยมของการใช้คำเรียกผู้นำสูงสุดในเมืองเอกของล้านนา ซึ่งเริ่มขึ้นในสมัยของพระเจ้ากาวิ
 ละ ผู้เป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ องค์ที่ 1

เมื่อมีการสร้างตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงเผยแพร่อู่
 สาธารณะ จึงทำให้ความเชื่อเรื่อง “อารักษ์คำแดง” แห่งดอยเชียงดาว กลายเป็น “เจ้าหลวงคำ
 แดง” อารักษ์แห่งดอยเชียงดาวและยังได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าอารักษ์ทั้งหมดในเมือง
 เชียงใหม่ตามเนื้อหาในตำนาน จากนั้นความเชื่อดังกล่าวจึงเริ่มแพร่หลายออกไป จากกลุ่ม
 ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่มาสู่กลุ่มชาวบ้านในเขตเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงดาวด้วย

แม้ผู้วิจัยจะไม่สามารถสรุปให้ชัดเจนได้เกี่ยวกับผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่งตำนานเจ้า
 หลวงคำแดง แต่สันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า ผู้แต่งตำนานน่าจะเป็นภิกษุชาวล้านนาหรือผู้ที่เคย
 บวชเรียนมาก่อน การที่ผู้แต่งเป็นภิกษุจึงเลือกหยิบยกความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง มาเรียบ
 เรียงเป็นเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงตามกวางตามคติพุทธศาสนา เมื่อสิ้นชีวิตไปวิญญาณได้
 กลายมาเป็นอารักษ์เมืองปกป้องเมืองเชียงดาวและเมืองเชียงใหม่ นับว่าเป็นการสร้างตำนาน
 จากองค์ความรู้ที่เป็นความรู้พื้นฐานของท้องถิ่นผนวกกับองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา หากจะ
 มองว่าบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงที่เป็นยักษ์ ใน *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* ก็เป็นการสร้าง
 ตำนานตามคติพุทธเช่นเดียวกัน แต่ตำนานให้ความสำคัญกับเจ้าหลวงคำแดงในฐานะยักษ์ ซึ่ง
 ในโลกทัศน์ของชาวล้านนาเป็นตัวละครที่มีความหมายในเชิงลบ นอกจากนี้ยักษ์ยังเป็นภาพ
 แทนของผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ รวมทั้งคนพื้นเมืองที่ล่าหลังป่าเถื่อนและด้อยความเจริญ
 เนื่องจากยังไม่ได้นับถือพุทธศาสนา (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 271-272) ในการศึกษาตัวละคร
 ยักษ์ในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือของชลธิชา นิสัยสัตย์ (2552: 83-85) พบว่าบทบาทของยักษ์
 ขึ้นอยู่กับประเภทและวัตถุประสงค์ของการเล่านิทาน ในกลุ่มนิทานที่เล่าเพื่อที่เล่าเพื่อสรรเสริญ
 บารมีของพระพุทธเจ้า อาทิ ตำนานพระธาตุ ตำนานพระพุทธรูปและชาดก ยักษ์จะมีลักษณะ
 อมนุษย์ที่มีนิสัยโหดเหี้ยม ดุร้าย เป็นพวกป่าเถื่อน อันธพาล ชอบใช้ฤทธิ์ระรานสร้างความ
 เดือดร้อนแก่ผู้อื่น แต่ในที่สุดพระพุทธเจ้าจะสามารถสั่งสอนให้กลับใจได้

ในชาดกของล้านนาหลายเรื่องบรรยายถึงความน่าเกลียดน่ากลัวของยักษ์และเปรียบ
 ยักษ์ว่าเป็นผีหรืออสุรกายที่มีฤทธิ์เดชมาก นับเป็นการสร้างสรรรณกรรมเพื่อประสงค์ให้ผู้อ่าน
 ได้เห็นความดุร้ายและความน่าเกลียดน่ากลัวมากขึ้น ความเชื่อดังกล่าวสะสมเพิ่มขึ้นเรื่อยจน
 กลายเป็นถาวรในจิตใจของทุกคนว่า ยักษ์จะต้องมีรูปร่างกำยำ ล่ำสัน มีจิตใจดุร้ายโหดเหี้ยม
 ปราศจากความเมตตากรุณา (มณี พยอมยงค์, 2547: 9-10) ในขณะที่ตำนานสุวรรณคำแดงหรือ
 เจ้าหลวงคำแดงเป็นการสร้างเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง
 มากกว่า พร้อมกับเนื้อหาที่มีการยกย่องเจ้าหลวงคำแดงในฐานะวีรบุรุษผู้สร้างเมืองล้านนา ย่อม
 ทำให้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านได้มากกว่า จึงทำให้ตำนานชุดนี้ได้ทดแทนความเชื่อดั้งเดิม
 ที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นยักษ์ให้ค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงไป ในขณะที่เดียวกันก็อาจเป็นการ
 เชื่อมโยงเรื่องราวความเชื่อเรื่องพญาธรรมิกราชที่ต่อเนื่องมาจากตำนานพระเจ้าเลียบโลก ด้วย

การสร้างเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงผู้สร้างเมืองล้านนาว่าเป็นการเกิดเพื่อบำเพ็ญบุญ รอคอยที่จะกลับมาเกิดเป็นพญาราชธรรมาธิราชต่อไป ตำนานจึงทำให้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักขเทวดาประจำเมืองเชียงดาวและเชียงใหม่แพร่หลายออกไปในวงกว้างมากขึ้น

ภายหลังการฟื้นฟูบ้านเมืองในล้านนาระยะเริ่มแรก ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการฟื้นฟูเมืองสำคัญของอาณาจักร อาทิจึง เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย พะเยา ฯลฯ ในยุคสมัยของเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ต่อมาจึงเริ่มมีการฟื้นฟูเมืองร้างและสถาปนาเมืองชายแดน คือ เมืองเชียงแสน เมืองฝาง เมืองปาย และเมืองแม่ฮ่องสอน คาดว่าในยุคนี้ทำให้เริ่มมีผู้คนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงดาวหลังจากตกเป็นเมืองร้างมานาน จากข้อมูลบันทึกการเดินทางของชาวอังกฤษชื่อฮอลล์ ฮอลเลต เรื่อง **A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States** ระบุว่าเชียงดาวเป็นเมืองร้างมาจนถึงพ.ศ. 2352 จึงเริ่มมีชาวบ้านจากอำเภอแม่ริมอพยพมาตั้งถิ่นฐานและฟื้นฟูเมืองเชียงดาวจำนวน 7 ครัวเรือน (Hallett, 2000: 325) ช่วงเวลาดังกล่าวตรงกับสมัยของพระยาพุทธวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 4 เป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ที่ครองเมืองนานที่สุดในสมัยที่พระยาพุทธวงศ์ปกครองบ้านเมืองมีความสุขและมีนโยบายขยายหมู่บ้านออกไปรอบเมืองเชียงใหม่อย่างกว้างขวาง (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553: 338)

เมื่อมีชาวบ้านเข้าไปอาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองเชียงดาวทำให้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงได้รับการสืบสานและฟื้นฟู รวมทั้งตำนานและการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงด้วย ในเอกสารบันทึกการเดินทางของศาสตราจารย์แดเนียล แมคกิลวารี มิชชันนารีชาวอังกฤษบันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2410 ได้กล่าวว่าเขาและหนานอินทาได้เดินทางเข้ามาในถ้ำเชียงดาวอันเป็นที่สถิตของผีลัวะ ชาวบ้านไม่มีใครกล้าลบหลู่ถ้ำแห่งนี้ พระเจ้ากาวิโรสเจ้าเมืองเชียงใหม่ขณะนั้นไม่ยอมให้ชาวต่างชาติสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปิงบริเวณเมืองเชียงดาว ด้วยเกรงว่าจะลบหลู่ถ้ำเชียงดาว (Gilvary, 2002: 228-229)

การกล่าวถึงชื่อผีเจ้าหลวงคำแดงแห่งถ้ำเชียงดาวยังปรากฏในรายงานการเดินทางของฮอลเลต ที่เดินทางมาถึงเชียงดาวเมื่อ พ.ศ.2419 ระบุว่าถ้ำเชียงดาวเป็นทางสู่เมืองเทวาและเมืองยักษ์ (the Dewahs' country and the city of the Yaks) ปกครองโดยเจ้าหลวงคำแดง เจ้าหลวงคำแดงมีชื่อเต็มว่า “ผีหลวงคำแดง” (Pee Luang Kam Doang) เป็นผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ (Guardian spirit of the Zimime States) ที่สถิตอยู่ที่ถ้ำเชียงดาวและจะมาก่อเกิดเป็นพระยาธรรมเพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ในพ.ศ. 5000 (Hallett, 2000: 323-325) จากบันทึกการเดินทางดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงยังคงเป็นความเชื่อที่สำคัญสำหรับชาวบ้านและกลุ่มเจ้าเมืองผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในช่วงเวลาดังกล่าวยังปรากฏถึง 4 ลักษณะ คือ เจ้าหลวงคำแดงในฐานะผีของชาวลัวะ ยักษ์ อารักษ์เมืองเชียงใหม่ และพระยาธรรมิกราช

พ.ศ. 2430 มีกลุ่มชาวบ้านนำโดยพญาภิบาลปรมัตร์โตหาร (อินตะซ้อ) หรือแสน รัตนะคูหาได้โยกย้ายครอบครัวมาจากตำบลแม่ทะ ในเขตเมืองเชียงดาว ไปถางป่าทำไร่และตั้ง

บ้านเรือนอยู่บริเวณหน้าถ้ำเชียงดาว ต่อมาจึงมีครอบครัวอื่นๆโยกย้ายตามมากลายเป็นหมู่บ้านใหม่เรียกว่า "บ้านถ้ำ" พญาภิบาลเป็นผู้นำชาวบ้านตรวจดูสภาพถ้ำเชียงดาว เห็นว่าทางเข้าถ้ำต้องเข้าตามรูด้านข้างบนที่เรียกว่าปล่องแจ้ง จึงช่วยกันถากเนินดินริมหน้าถ้ำและเจาะรูทางเข้า แล้วสร้างบันไดนาคขึ้นสู่ปากถ้ำ ให้ช่างปั้นชาวพม่าชื่อ หม่อมส่ง ปั้นรูปเทวดาที่ทางเข้าถ้ำ นอกจากนี้ยังสร้างพระพุทธรูปไว้ในถ้ำอีกมากมาย หลังจากนั้นได้สร้างวัดและวิหารไว้ที่หน้าถ้ำเชียงดาว ปี พ.ศ. 2453 พญาภิบาลก็ถึงแก่กรรมกรรม หลังจากนั้นวัดเชียงดาวก็ร้างเพราะขาดการบูรณะปฏิสังขรณ์ (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 94-95)

การบูรณะฟื้นฟูถ้ำเชียงดาวครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในพื้นที่อย่างชัดเจน น่าจะสร้างความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในฐานะยักษ์เริ่มหายไป ในขณะที่เดียวกันก็ได้ทำให้ผีเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักษ์เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง เนื่องจากถ้ำเชียงดาวกลายเป็นสถานที่สำคัญประจำเมืองเชียงใหม่ อาจมีผู้คนต่างถิ่นเข้ามาเที่ยวชมและได้รับรู้ตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง เรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงจึงเริ่มแพร่ขยายออกไปสำหรับกลุ่มคนที่รับรู้และนับถือเจ้าหลวงคำแดงอยู่แล้วยังคงมีการสืบทอดความเชื่อต่อไป โดยเฉพาะกลุ่มเจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏในบันทึกการเดินทางของชาวต่างชาติอีกฉบับหนึ่งคือ รายงานการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม ของร้อยเอกพระวิภาคภูวดล เจ้ากรมจัดทำแผนที่ชาวอังกฤษ ที่เดินทางผ่านเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2433 เขากล่าวถึงถ้ำเชียงดาวว่าเป็นถ้ำใหญ่ อันเป็นที่อยู่ของผีใหญ่และผีร้าย ขณะที่เขาเดินทางมากำลังมีการเตรียมการต้อนรับเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่เดินทางด้วยขบวนช้างถึง 120 เชือก เพื่อจะมาทำบุญที่ถ้ำเชียงดาว (พระวิภาคภูวดล, 2533: 124) สอดคล้องกับข้อมูลที่ชาวบ้านในอำเภอเชียงดาวเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ในอดีตจะมีคนเดินทางด้วยเท้ามาค้างคืนที่ถ้ำเชียงดาวเพื่อทำบุญเป็นจำนวนมากด้วยความเชื่อว่าถ้ำเชียงดาวเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (เตรียมตา บุญหลง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

ช่วงเวลาที่พระวิภาคภูวดลเดินทางมาถึงถ้ำเชียงดาวนั้น ตรงกับสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่ที่นับถือผีมาก ในช่วงสมัยของพระองค์ปรากฏการใช้ความเชื่อถือผีต่อรองกับอำนาจจากส่วนกลางที่มาควบคุมเมืองเชียงใหม่หลายครั้ง โดยเฉพาะตอนโยบายปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพของสยาม ในช่วง พ.ศ. 2427-2442 ที่ส่งผลให้อำนาจของกลุ่มเจ้านายเมืองเชียงใหม่ต้องถดถอยและสิ้นสุดลง โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯให้พระเจ้าหนองยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษจัดการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพหรือล้านนา มีอำนาจหน้าที่เสมือนผู้แทนของพระมหากษัตริย์ ด้วยทรงมอบหมายให้ดำเนินการต่างๆได้อย่างเต็มที่ เป็นเหตุให้เป็นที่เกรงใจแก่กลุ่มเจ้านายล้านนามาก ทำให้ไม่กล้าแสดงปฏิภิกิริยาอย่างรุนแรงต่อกรมหมื่นพิชิตปรีชากรโดยตรง แต่กลับใช้วิธีทรงผีเจ้านายอ้างคำกล่าวของผีบรรพบุรุษเรียกร้องให้ยกเลิกภาษีอากรและการปฏิรูปของกรมหมื่นพิชิตปรีชากรลงเสีย โดยการเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้โดยเจ้า

อุบลวรรณ ธิตาของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ก่อน ทั้งนี้เจ้าอุบลวรรณเป็นผู้สืบทอดการปฏิบัติเรื่องผีปู่ย่าของตระกูลด้วยการเป็นร่างทรงผีบรรพบุรุษของตระกูล (เชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 15)

เหตุการณ์ความวุ่นวายดังกล่าวจบลงเมื่อกรมหมื่นพิชิตปรีชากรได้กำราบบรรดาร่างทรงทำให้ร่างทรงสงบลงและไม่มีปฏิกิริยาออกมาอีกเลย (“กรมหมื่นพิชิตปรีชากรปราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5.” หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร. 5. เลขที่ ม.58/88. อ้างถึงใน สรัสวดี อ๋องสกุล, 2553: 423) เหตุการณ์นี้ปรากฏในคำรายงานของกรมหมื่นพิชิตปรีชากรตอนหนึ่งว่า (“กรมหมื่นพิชิตปรีชากรปราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5.” หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5. เลขที่ ม.58/88. อ้างถึงใน ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น, 2543: 39)

“...มีธุระในการเช่นผี ทรงผีวุ่นไปทั้งเมือง...ผีเจ้าฟ้าไชยแก้ว เข้าข่าวเจ้ามหายงษ์ เรียกพระเจ้านครเชียงใหม่มาบังคับให้เลิกภาษีหมู ภาษีเล่า(เหล่า)เสีย พระเจ้าเชียงใหม่ทำตาม ผีคนโน้นจะเอาโน้น ผีคนนี้จะเอานี้ก็ทำตาม จนมีเสียงขึ้นมาบ้างว่า เพราะชาวใต้มาทำโน่นทำนี่เกือบโตขึ้นมาถึงพระพุทธเจ้า...”

ภายหลังจากที่กรมหมื่นพิชิตปรีชากรเสด็จกลับกรุงเทพฯไปแล้ว ความไม่พอใจของกลุ่มเจ้านายก็ได้แสดงให้เห็นอีก โดยใน พ.ศ.2431 พระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้ออกหนังสือประกาศเรียกร้องให้รัฐบาลกลางยกเลิกเสนา 6 ตำแหน่ง ยกเลิกระบบภาษีอากรแบบกรุงเทพฯ ขอใช้ระบบเดิมแทน ในคำประกาศนั้นอ้างว่าเทพยดาอารักษ์ที่รักษาบ้านเมืองไม่พอใจการดำเนินงานของกรมหมื่นพิชิตปรีชากร จึงบันดาลให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลและพืชพันธุ์ธัญญาหารก็ไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนสมัยเจ้าเมืองเชียงใหม่คนก่อนๆ (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2553: 432)

ต่อมาใน พ.ศ. 2456 มีฤกษ์ชาวไทยใหญ่รูปหนึ่งมาจากรัฐฉาน ประเทศพม่านามว่าอูคันธะ เป็นผู้มีความรู้แตกฉานในทางสมถะและวิปัสสนา ได้ชักชวนชาวบ้านผู้ที่มีจิตศรัทธาสร้างถาวรวัตถุและสิ่งต่างๆไว้ทั้งภายในและภายนอกถ้ำเชียงดาวมากมาย อาทิ เจดีย์องค์ใหญ่และองค์เล็ก จำนวน 25 องค์ที่บริเวณหน้าถ้ำ จำลองแบบมาจากพระเจดีย์แรงกุนในพม่า พระพุทธรูปบนเนินผา 4 องค์ พระพุทธรูปปางไสยาสน์ในถ้ำ พระทันใจในศาลาบริเวณลานหน้าถ้ำ โบสถ์ ศาลา สระน้ำ และสวนดอกไม้ในบริเวณวัด นอกจากนี้ยังเป็นผู้นำเอาพระพุทธรูปหินอ่อนจากเมืองมณฑลเยร์มาประดิษฐานไว้ที่ถ้ำ ฤกษ์อูคันธะอยู่ที่ถ้ำหลวงเชียงดาวได้ 12 ปี จึงลาญาติโยมชาวบ้านถ้ำเชียงดาวไปอยู่กับชาวไทยใหญ่ที่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากนั้นได้ย้ายไปอยู่รัฐฉานและมรณภาพในเวลาต่อมา ต่อมาใน พ.ศ. 2468 มีพระภิกษุ 2 รูป จากวัดเจดีย์หลวงนามว่า "พระครูสังข์" และอีกรูปหนึ่งมาจากวัดหอธรรมเชียงใหม่ นามว่า "พระมหาหมื่น" ปราชญ์และกวีชาวล้านนาได้มาเที่ยวชมถ้ำหลวงเชียงดาว เมื่อได้อ่านและแปลภาษาขอม

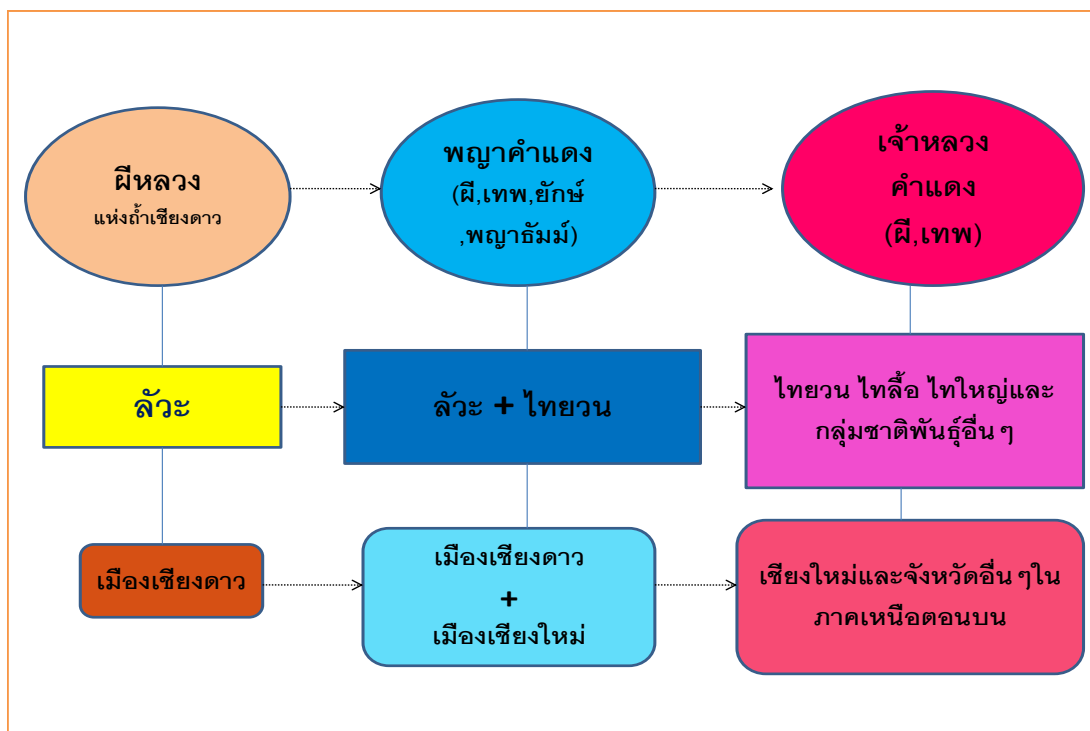

ที่ระฆังจึงทราบประวัติของถ้ำเชียงดาวว่าพระครูบาประธรรมปัญญาญกับพ่อแสนปีละตำนาน ได้เป็นผู้ค้นพบถ้ำและช่วยกันสร้างสมบัติไว้ในถ้ำ (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 95)

จากนั้น ใน พ.ศ. 2477 ครูบาศรีวิชัย แห่งวัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน พร้อมด้วยขุนอุปการประชาชน นายอำเภอเชียงดาวในขณะนั้นและเหล่าราษฎร ได้สละทรัพย์ร่วมกันบูรณะและพัฒนาวัดเชียงดาว มีการสร้างวิหารและพระพุทธรูปขนาดใหญ่ไว้ในพระวิหาร 1 องค์ พร้อมด้วยกุฏิสำหรับภิกษุสามเณรที่มาจำพรรษาอยู่ในวัดด้วย จากนั้นในพ.ศ. 2481 นายพวง สุขสามัคคี นายอำเภอเชียงดาวกับนายโสภณ ณ เชียงใหม่ ได้สละทรัพย์สร้างศาลเจ้าหลวงคำแดงไว้ในบริเวณวัดและสร้างกุฏิขึ้นใหม่อีก 1 หลัง แล้วช่วยกันจัดงานฉลองครั้งใหญ่เรียกว่า ปอยหลวง (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 95-96) ในสมัยเดียวกันนี้ยังมีการแข่งขันการแต่งตำนานเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นความคิดริเริ่มของนายอำเภอเชียงดาวคือ นายพวง สุขสามัคคี ตำนานที่แต่งส่งเข้าประกวดส่วนใหญ่ยังคงยึดเค้าโครงตำนานปรัมปราเจ้าหลวงคำแดง แต่ถูกดัดแปลงให้เป็นสำนวนชาวบ้านมากขึ้น บางสำนวนมีการเชื่อมโยงเนื้อหาในตำนานกับสถานที่สำคัญในท้องถิ่น ในขณะที่บางสำนวนเลือกจะหยิบยกความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงเป็นยักษ์มาสร้างสรรค์ใหม่ ในช่วงนี้จึงเกิดตำนานเจ้าหลวงคำแดงหลายสำนวนเผยแพร่ไปในภาคเหนือตอนบน

ในช่วงพ.ศ. 2495 – 2513 ยังได้เกิดการสร้างสรรค์และเผยแพร่ตำนานเจ้าหลวงคำแดงอีกหลายสำนวนออกสู่สาธารณะ ได้แก่ การจารและคัดลอก *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* ใน พ.ศ. 2495 ต่อมาใน พ.ศ. 2498 มีการพิมพ์หนังสือ *ตำนานเมืองเหนือ* ของสงวน โชติสุขรัตน์ ซึ่งในหนังสือมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเล่าเจ้าหลวงคำแดง กษัตริย์เมืองพะเยาตามกวางมาที่ถ้ำเชียงดาวปรากฏอยู่ และในพ.ศ. 2513 ก็ได้มีการปริวรรต *ตำนานสุวรรณคำแดง* โดยสงวน โชติสุขรัตน์ พิมพ์เผยแพร่อีก จึงกล่าวได้ว่าในยุคนี้ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงแพร่กระจายและเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปในเขตเมืองเชียงดาวและเชียงใหม่ คือวัฒนธรรมการจารและคัดลอกตำนาน รวมไปถึงการพิมพ์ตำนานในรูปแบบหนังสือออกเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ซึ่งปัจจัยดังกล่าวได้ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงได้แพร่กระจายไปในจังหวัดต่างๆ บริเวณภาคเหนือตอนบนอีกด้วย

จากพัฒนาการความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในยุคแรกที่เป็นผีดั้งเดิมของชาวลัวะ จนกระทั่งกลายมาเป็นความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในยุคปัจจุบัน สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 18 แผนผังสรุปพัฒนาการความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในล้านนา

3.4.2 ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในยุคปฏิรูปการปกครองถึงยุคปัจจุบัน: การคงอยู่และการปรับตัวตามกระแส

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในล้านนาและส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงต่อเอกลักษณ์ความเป็นอาณาจักรล้านนา คือการรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลาง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือที่เรียกว่า การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 โดยในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ รัฐบาลกลางได้ดำเนินนโยบายรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม นับตั้งแต่การส่งข้าหลวงขึ้นมาประจำการที่เชียงใหม่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2417 และปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ ในพ.ศ. 2427-2476 พระเจ้าอินทวิชยานนท์นับเป็นเจ้าเมืองประเทศราชองค์สุดท้าย เพราะหลังจากพิราลัยแล้ว รัฐบาลกลางได้ยกเลิกฐานะเมืองประเทศราช พร้อมกับผนวกเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของสยาม เจ้าเมืององค์ต่อมาคือเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์และพลตรีเจ้าแก้วนรรัฐ เป็นเจ้าเมืองที่ไม่มีอำนาจในการปกครองบ้านเมือง เพราะราชการทั้งหมดขึ้นอยู่กับข้าหลวงประจำนครซึ่งเป็นข้าราชการจากส่วนกลาง รัฐบาลเพียงให้เกียรติในฐานะประมุขของบ้านเมืองเท่านั้น เมื่อพลตรีเจ้าแก้วนรรัฐ เจ้าเมืองเชียงใหม่องค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 2482 จึงเป็นการสิ้นสุดตำแหน่งเจ้าเมืองประเทศราชเชียงใหม่ และหลังจากคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้

ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลลง มณฑลพายัพจึงสลายตัว ส่วนเมืองเชียงใหม่ซึ่งเคยเป็น ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาในอดีตก็มีฐานะเป็นเพียงจังหวัดสืบมาจนปัจจุบัน (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553: 409-478)

นโยบายการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นกระบวนการรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้ากับส่วนกลาง รัฐบาลกลางวางเป้าหมายของการปฏิรูปการปกครองเพื่อสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยสร้างเอกภาพของรัฐให้องค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมอำนาจเพียงแห่งเดียว ส่งผลให้อำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์เพิ่มพูนมากขึ้นตามลำดับ ในขณะที่อำนาจของกลุ่มเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ถูกลดบทบาทและสิ้นสุดลงในที่สุด การสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ของเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ส่งผลให้จารีตท้องถิ่นล้านนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายร้อยปีสิ้นสุดลง แม้แต่การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการโดยกลุ่มเจ้านายก็เป็นอันยกเลิกไป โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีและอำนาจไสยศาสตร์ต่างๆ อาทิ พิธีบูชาเทวดาอารักษ์เมืองเชียงใหม่ของเจ้าเมืองที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพญามังรายก็ถูกบีบบังคับให้แทนที่ด้วยพิธีทำบุญทางพุทธศาสนา แต่ลูกหลานเจ้าเมืองยังคงเลี้ยงผีปู่ย่าของตนในฐานะเป็นผีในตระกูลได้อยู่ ซึ่งปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ในรูปของการเลี้ยงผีมดผีเม็งของลูกหลานเจ้าเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง (อาพันธ์ กาญจนพันธ์, 2542: 158)

การเช่นไหว้ผีอารักษ์เมืองต่างๆ ในภาคเหนือที่เคยทำมาในอดีตทุกเมือง ไม่ว่าจะเมืองเล็กหรือเมืองใหญ่ก็ล้มเลิกไปเกือบหมดเช่นกัน หลังจากทางรัฐบาลได้หันไปใช้การสถาปนาอำนาจรัฐในท้องถิ่น ด้วยการสนับสนุนการสร้างเสาหลักเมืองขึ้นใหม่ (อาพันธ์ กาญจนพันธ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์, 2533: 131) เหตุผลหนึ่งของการล้มเลิกพิธีกรรมการไหว้ผีเมืองดังกล่าว อาพันธ์ กาญจนพันธ์ (2542: 159) มองว่าในอดีตพิธีกรรมดังกล่าวมีความหมายสำคัญในการสถาปนาความชอบธรรมของอำนาจเมืองของเจ้าเมือง ต่อมาเมื่อล้านนาถูกรวมเข้าไปในรัฐสยาม พิธีกรรมจึงได้ค่อยๆ ล้มเลิกไป เนื่องจากอำนาจของเมืองกลายเป็นเพียงชุมชนในจินตนาการเท่านั้น

อย่างไรก็ตามแม้พิธีกรรมเกี่ยวกับผีในระดับเมืองจะถูกลดบทบาทไปตามสถานะของเจ้านาย แต่ในระดับชาวบ้านความเชื่อและพิธีกรรมยังคงมีการสืบทอดต่อไป ดังกรณีของการเลี้ยงผีย่าสะของเมืองเชียงใหม่ ผู้รับผิดชอบในการเลี้ยงคือแสนวิเศษตามการแต่งตั้งของ เจ้าเมืองก็ยังคงจัดพิธีต่อไป แม้ในปัจจุบันลูกหลานของแสนวิเศษก็ยังคงรับสืบทอดหน้าที่นี้อยู่ (อาพันธ์ กาญจนพันธ์, 2542: 158) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงก็เช่นเดียวกัน คาดว่าการล้มเลิกพิธีกรรมการบูชาเทวดาอารักษ์เมืองเชียงใหม่ที่เคยมีเจ้าหลวงคำแดงเป็นหัวหน้าอารักษ์อาจจะทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในเขตเมืองเชียงใหม่ ค่อยๆ ลดความสำคัญลงจนกลายเป็นความเชื่อที่นับถือกันเฉพาะกลุ่มเท่านั้น ดังปรากฏพิธีกรรมการเลี้ยง

ผีเจ้าหลวงคำแดงที่แจ่งหัวริน บริเวณกำแพงเมืองเชียงใหม่ ที่ยังคงถือปฏิบัติกันในกลุ่มชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่นับถือเจ้าหลวงคำแดงและอาศัยอยู่ในเขตเมืองเชียงใหม่

เมื่อความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในระดับเมืองเชียงใหม่ได้เสื่อมความนิยมลง ทำให้ศูนย์กลางความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงย้ายไปอยู่ที่เมืองเชียงดาวไปโดยปริยาย จึงทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในเมืองเชียงดาวยังคงดำรงบทบาทอยู่อย่างเข้มข้นเหมือนเดิม รวมไปถึงในจังหวัดอื่นๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนที่เคยรับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงไปก่อนหน้า ก็ยังคงมีการสืบทอดความเชื่อในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3.4.2.1 การแพร่กระจายและการผสมผสานความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ในการสืบทอดความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อในยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายและการผสมผสานความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ มี 3 ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การอพยพโยกย้ายถิ่นและการนำความเชื่อเรื่องผีดั้งเดิมไปด้วย การเผยแพร่ความเชื่อโดยร่างทรงผีเจ้านายที่แพร่หลายในภาคเหนือตอนบนและการที่ความเชื่อถือผีบรรพบุรุษแบบดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่เผยแพร่เข้ามาในชุมชนภายหลัง มีรายละเอียดดังนี้

3.4.2.1.1 การอพยพโยกย้ายถิ่นและการนำความเชื่อเรื่องผีดั้งเดิมไปด้วย ลักษณะนี้ปรากฏทั้งกลุ่มไทยวนและไทลื้อ กลุ่มไทยวนปรากฏชัดเจนในพื้นที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยาซึ่งชาวบ้านระบุว่าบรรพบุรุษดั้งเดิมของตนอพยพมาจากเมืองลำปาง ในเอกสารประวัติวัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา (วัดโพธาราม, 2550) กล่าวถึงพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของอำเภอแม่ใจไว้ว่า ชาวบ้านกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้อพยพมาจากบ้านปางแสนทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ใน พ.ศ. 2346 เพื่อมาแสวงหาแหล่งทำกินที่อุดมสมบูรณ์ เมื่อมาพบลำน้ำแม่ใจไหลตลอดปี จึงยึดริมฝั่งน้ำเป็นที่ทำมาหากินประกอบอาชีพเกษตรกรรม ต่อมาเมื่อมีคนทราบว่าในท้องที่นี้ อุดมสมบูรณ์มากจึงพากันอพยพติดตามมาอีกหลายครอบครัว ซึ่งคาดว่าในการอพยพโยกย้ายครั้งนี้น่าจะมีการนำความเชื่อเรื่องผีเจ้าหลวงคำแดงติดตามมาด้วย เพราะชาวบ้านที่เป็นผู้อาวุโสเล่าให้ฟังว่า ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงนี้เป็นความเชื่อที่ชาวแม่ใจและชาวลำปางนับถือร่วมกัน เพราะเป็นพี่น้องไทยวนเหมือนกัน (ป้อ วงษ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553) สอดคล้องกับข้อมูลการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในพื้นที่จังหวัดลำปาง ที่ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในอำเภอแม่ใจ ไม่ว่าจะเป็นคติในการสร้างศาลเจ้าหลวงคำแดง รายละเอียดการประกอบพิธีกรรมและการกำหนดหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 5 ต่อไป

สำหรับกลุ่มชาวไทลื้อในประเทศไทยที่ปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง ส่วนใหญ่เป็นชาวไทลื้อกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองต่างๆในสิบสองปันนาในรัชสมัยของพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน รวมทั้งชาวไทลื้อบางส่วนที่อพยพมาจากรัฐฉาน ประเทศพม่า สาเหตุมาจากความเดือดร้อนที่ได้รับจากการสู้รบระหว่างกองทัพรัฐบาลพม่ากับกองทัพก๊กมินตั๋งหรือกองทัพจีนคณะชาติ การอพยพของชาวไทลื้อจากสิบสองปันนามาสู่ประเทศไทยได้นำความเชื่อเรื่องผีตั้งเดิมของตนมาด้วย ดังปรากฏข้อมูลใน **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา** ของยรรยง จิระนครและรัตนภาพร เศรษฐกุล (2551: 229-231) ยืนยันถึงความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อในสิบสองปันนาค่อนข้างชัดเจน ตรงกับข้อมูลรายชื่อผีเมืองและพิธีกรรมการเลี้ยงเทวดาเมืองที่เมืองฮ่าและเมืองลวง ซึ่ง บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547: 177, 307) ได้ศึกษารวบรวมไว้

การนำความเชื่อเรื่องผีตั้งเดิมของตนมาด้วย ได้ส่งผลให้ชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยยังคงสืบทอดและรักษาขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีพญาคำแดงไว้ ต่อมาเมื่อเกิดความแพร่หลายของความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยหลวงเชียงดาวของไทยวน ซึ่งมีตำนานรองรับอย่างชัดเจน ผนวกกับการป้องกันของชื่อเรียก ชาวไทลื้อบางกลุ่มจึงอาจเข้าใจว่าเป็นบุคคลเดียวกัน จึงได้รับตำนานเจ้าหลวงคำแดงมาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องพญาคำแดงของตน โดยกรณีดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นในทุกชุมชนชาวไทลื้อที่มีการนับถือเจ้าพ่อพญาคำแดง เพราะในบางชุมชนก็ยังคงเชื่อว่าเจ้าพ่อพญาคำแดงเป็นผีเดิมที่เมืองสิบสองปันนาอยู่ อาทิ ชุมชนชาวไทลื้อบางกลุ่มที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา อำเภอแม่สาย และอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

3.4.2.1.2 ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงเผยแพร่โดยร่างทรงผีเจ้านายที่แพร่หลายมากในภาคเหนือตอนบน นับตั้งแต่การสิ้นสุดตำแหน่งเจ้าเมืองประเทศราชเชียงใหม่ ผนวกกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เป็นเหตุให้เกิดชนชั้นกลางซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ในสังคมล้านนา ส่วนเจ้าหลวงและเจ้านายท้องถิ่นยังมีฐานะเป็นชนชั้นสูง โดยปรับเปลี่ยนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมเมืองแบบใหม่และในช่วงเปลี่ยนผ่านไปสู่ยุคใหม่ได้ก่อให้เกิดการก่อรูปของเมืองสมัยใหม่ แทนที่เมืองแบบเก่าที่มีมาแต่โบราณ การนับถือผีในเมืองเชียงใหม่ได้แปรเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมสมัยใหม่ ความเชื่อผีแบบดั้งเดิมได้พัฒนาคลาไคลมาเป็นการทรงเจ้าเข้าผีที่นิยมกันอย่างมากในสังคมล้านนาปัจจุบัน

การทรงเจ้าเข้าผีของบรรดาผีเจ้านายที่เฟื่องฟูในล้านนา เริ่มจากปี พ.ศ.2523 เป็นต้นมา เมื่อได้เกิดการแพร่ระบาดของเจ้าหรือองค์เทพที่เป็นกษัตริย์ วีรบุรุษในตำนาน นิทานปรัมปรา บุคคลในประวัติศาสตร์ วีรบุรุษตามแนวคิดแบบรัฐชาติ และเทพเจ้าของต่างชาติที่มาจากจีนหรืออินเดีย เป็นต้น (Tanabe, 1996 อ้างถึงใน ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น, 2543: 40) ใน

การศึกษาของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) พบว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ประเพณีการทรงผีเจ้านายมีความเฟื่องฟูมาก จากกรณีศึกษาผีเจ้านายในเขตอำเภอเมือง อำเภอสนทรายและอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าผีเจ้านายส่วนใหญ่เป็นเทพ แดกต่างสูงต่ำตามลำดับชั้น ส่วนงานวิจัยของเอกสิทธิ์ ไชยปิน (2546: 59) ที่ศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างร่างทรง ลูกเลี้ยง และผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าในสภาวะการณ์ปัจจุบันการเกิดขึ้นของร่างทรงในภาคเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว อย่างน้อยหมู่บ้านหนึ่งโดยเฉลี่ยแล้วมีร่างทรงไม่ต่ำกว่า 2-3 คน ในขณะที่เมื่อ 40-50 ปีก่อนจะพบว่ามีร่างทรงน้อยมาก อำเภอหนึ่งอาจจะมีเพียง 5-6 คนเท่านั้น

อิทธิพลของลัทธิพิธีการทรงเจ้าเข้าผีที่เฟื่องฟูในภาคเหนือ ส่งผลให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างร่างทรงที่เป็นศิษย์ร่วมครูในสายสกุลครูเดียวกัน* สืบทอดความเชื่อเรื่องการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในฐานะเจ้าหรือหัวหน้าผีทั้งหมดในล้านนา นอกจากนี้ร่างทรงบางคนยังได้นำความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวออกไปเผยแพร่สู่คนในท้องถิ่นอื่นด้วย ดังกรณีของการนับถือเจ้าพ่อคำแดงในเขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อคำแดงมีถิ่นพำนักอยู่ที่ดอยเชียงดาว ในอดีตเมื่อมีพิธีกรรมการเลี้ยงผีจะอัญเชิญเจ้าพ่อมาร่วมพิธีโดยคนทรงซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่ชื่อ ผกาคำแดง มาจากเมืองท่าขี้เหล็กเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อคำแดง (ราญ ฤบาท และชุลีพร วิมุกตานนท์, 2530: 44)

จากตัวอย่างดังกล่าววิเคราะห์ได้ว่าแต่เดิมชาวไทยลื้อในเขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย มีคติความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงอยู่ก่อนแล้ว โดยผู้เฒ่าผู้แก่เชื่อว่าเจ้าพ่อคำแดงมาจากเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา (ราญ ฤบาทและชุลีพร วิมุกตานนท์, 2530: 48) ต่อมาเมื่อมีร่างทรงชาวไทยใหญ่นำความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวมาเผยแพร่ จึงทำให้เกิดความเข้าใจว่าเจ้าหลวงคำแดงของไทยลื้อและที่มาจากเชียงดาวเป็นคนคนเดียวกัน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวมีเพียงกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนเท่านั้นที่ยืนยันได้ถึงข้อแตกต่างดังกล่าว เนื่องจากเป็นคนกลุ่มแรกๆที่อพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในเมืองแม่สาย ส่วนคนในรุ่นปัจจุบันต่างก็เชื่อมโยงความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อคำแดงของบ้านไม้ลุงชนและดอยหลวงเชียงดาวเข้าไว้ด้วยกัน จึงยืนยันว่าเจ้าหลวงคำแดง ณ ศาลบ้านไม้ลุงชนมาจากดอยเชียงดาว

ข้อมูลในงานวิจัยของเกริก อัครชิโนเรศ (2551: 56) เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สนับสนุนปรากฏการณ์ดังกล่าว จากการศึกษาความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่ปรากฏในเขตอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าแต่เดิมไม่ปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงอยู่ในพื้นที่

---

* ม้าขี่หรือร่างทรงจะมีสถานภาพและบทบาทที่แตกต่างกันไปหลายประเภท ร่างทรงบางคนจะมีผีครูเรียกว่า “ครูเก่า” ซึ่งต้องปฏิบัติตนตามกฎเกณฑ์และข้อผูกพันที่ครูกำหนดอย่างเคร่งครัด รวมถึงการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆจะต้องขอคำแนะนำจากครูก่อนเสมอ ส่วนร่างทรงบางคนไม่มีครู จึงเป็นร่างทรงที่เป็นอิสระไม่ขึ้นกับการถือครูของผู้อื่น

ทั้งที่มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอเชียงดาว ต่อมานางวิไล รอบคอบ อดีตข้าราชการครูในอำเภอได้เป็นร่างทรงเจ้าหลวงคำแดง จึงนำความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวมาเผยแพร่แก่คนในชุมชนและได้ชักชวนให้ชุมชนรวมทั้งหน่วยงานราชการในอำเภอสร้างเสาอินทขิลหรือเสาหลักเมืองพร้าวขึ้นในบริเวณวัดหลวงกลางเวียง

3.5.2.1.13 ความเชื่อถือผีบรรพบุรุษดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่เผยแพร่เข้ามาในชุมชนภายหลัง กรณีนี้เกิดขึ้นในชุมชนชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ซึ่งระบุว่า เป็นชาวไทลื้อที่นับถือผีเดียวกัน โดยจะมีผู้อาวุโสบางคนเท่านั้นที่ยืนยันว่าเจ้าพ่อคำแดงของชาวไทลื้อและเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวเป็นคนละคนกัน ทั้งนี้เชื่อว่าเจ้าพ่อคำแดงเป็นผีอารักษ์เดิมที่สืบสองปันนา เมื่อผู้อพยพกลุ่มแรกนำชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานก็ได้พาผีเจ้าพ่อตามมาปกป้องรักษาหมู่บ้านด้วย ในขณะที่ผู้อาวุโสบางคนระบุว่าเจ้าพ่อคำแดงก็คือหนึ่งในกลุ่มผู้นำชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา เนื่องจากท่านเคยเป็นแม่ทัพที่ต่อสู้กับชาวจีนจึงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านและยกย่องให้เป็นผู้นำ (เดิมตัวท่านเองไม่ได้ชื่อว่าคำแดง แต่เนื่องจากหมู่บ้านที่มาตั้งถิ่นฐานมีต้นยางแดงอยู่มากเรียกว่า “ดงป่าแดง” จึงให้ชื่อตัวเองว่าคำแดง) เมื่อตายไปชาวบ้านจึงได้อัญเชิญวิญญาณของพญาคำแดงให้เป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน (จันทร์แดง มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) อย่างไรก็ตาม มีเพียงชาวบ้านส่วนน้อยที่ยืนยันถึงความเชื่อดังกล่าว ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างยืนยันว่าเจ้าหลวงคำแดงที่ตนเคารพนับถือนั้นมาจากดอยหลวงเชียงดาว เมื่อผู้เฒ่าแสน มังคละซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา ทราบตำนานและเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวแล้ว เกิดความเลื่อมใสในพญาคำแดงว่าเป็นจอมทัพที่เข้มแข็ง จึงไปอัญเชิญดวงวิญญาณของเจ้าหลวงคำแดงที่ดอยเชียงดาวมาประดิษฐานเพื่อเป็นที่สักการบูชาของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงม่วน ต่อมาเมื่อพ่อเฒ่าแสนสิ้นอายุลงและพ่อเฒ่าแสน กาบแก้วผู้นำคนใหม่ได้อพยพพาชาวบ้านมาอยู่ที่อำเภอเชียงคำก็อัญเชิญวิญญาณเจ้าหลวงคำแดงมาประดิษฐานอยู่ที่นั่นด้วย ซึ่งเรื่องเล่าดังกล่าวได้มีการจดบันทึกไว้เป็นเอกสารเผยแพร่แก่ชาวบ้าน เมื่อพ.ศ. 2536 (คำธณ, 2536) รวมทั้งการบันทึกไว้บนฝาผนังด้านหลังศาลเจ้าหลวงคำแดง บ้านแพด อำเภอเชียงคำ เมื่อพ.ศ. 2545

ในงานวิจัยของจากรุวรรณ พรมวัง (2536) เรื่อง *การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมบางประการของชาวไทลื้อ* เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อ การแต่งกายและภาษาของชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอก ตำบลมาง อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา (เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ระบุว่านับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นเทวดาบ้านในปัจจุบัน) จากงานศึกษาดังกล่าวกล่าวถึงพิธีกรรมเลี้ยงผีหมู่บ้านหรือพิธีเลี้ยงเทวดาบ้านชื่อ “เทวดาบ้านแพด” ที่ชาวไทลื้อนับถือ โดยเป็นการประกอบพิธีกรรมร่วมกันหลายหมู่บ้านที่หอศาลลานคำ บ้านท่าฟ้าใต้ (ในปัจจุบันคือศาลเจ้าพ่อคำแดง บ้านท่าฟ้าใต้) นอกจากนี้ยังปรากฏเทวดาบ้านรายชื่ออื่น ๆ ที่ชาวไทลื้อในเขต

อำเภอเชียงใหม่หน้าถ้ำ อากิ เทวดาเมืองมาง เทวดาข้างเผือก เทวดาบ้านหนอง สำหรับพิธีกรรมเลี้ยงผีในระดับอำเภอคือพิธีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่ ซึ่งระบุว่าเป็ผีที่ทุกคนในเขตอำเภอเชียงใหม่เคารพนับถือว่าเป็นผู้คุ้มครองรักษาเมืองเชียงใหม่ ในบริเวณพิธีกรรมจะมีการสร้างศาลผีจำนวน 13 หอผี ได้แก่ หอพญาโป่งห้า หอนางคำรักษาป่าใน หอเจ้านางแก้วจิ้งจก หอย่าไทร หอปู่ไทร หอเจ้าพญาแก้ว หอเจ้านางบัวตอง หอเจ้าศาลเก่าเมือง หอเจ้าพญาปากทาง หอเจ้าพระยาหาญ หอเจ้าหลวงข้อมือเหล็ก หอเจ้าพญาขุนน้ำ หลักช้าง หลักม้า และพญาปู่จี้ (จารุวรรณ พรหมวัง, 2536: 128)

ประเด็นที่น่าสนใจในงานวิจัยฉบับนี้คือ ไม่มีการกล่าวถึงผีชื่อ “เจ้าหลวงคำแดง” ในงานวิจัยเลย ทั้งพิธีกรรมการเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านหรือพิธีกรรมการเลี้ยงผีประจำอำเภอ ขณะที่ข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยพบว่าความเชื่อของชาวบ้านในปัจจุบัน ระบุชัดเจนว่าเทวดาบ้านแพดก็คือเทวดาบ้านคำแดงหรือผีเจ้าหลวงคำแดง รวมทั้งศาลบ้านท่าฟ้าใต้ในปัจจุบันชาวบ้านก็เรียกว่าศาลเทวดาบ้านคำแดง ภายในศาลก็มีรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงขี่ม้าตั้งอยู่ ทั้งนี้หากพิจารณาช่วงเวลาในการทำวิจัย ผู้วิจัยได้ระบุไว้ในขอบเขตการวิจัยว่าใช้เวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2534- พฤษภาคม พ.ศ.2535 นั้นย่อมแสดงว่าในช่วงเวลาดังกล่าวความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงยังไม่ปรากฏในชุมชนชาวไทลื้อ อำเภอเชียงใหม่แต่ความเชื่อได้เผยแพร่เข้ามาถึงหมู่บ้านในปีถัดมาคือพ.ศ. 2536 ดังปรากฏหลักฐานจากเอกสารเกี่ยวกับประวัติเจ้าหลวงคำแดงที่พิมพ์เผยแพร่พร้อมกับประวัติหมู่บ้าน โดยผู้แต่งที่ใช้นามปากกาว่าคำรณ ซึ่งชาวบ้านระบุว่าพ่อข้าวเจ้าของหมู่บ้านเป็นผู้นำมาเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2536 (สมพงษ์ ทรัพย์สมบัติ, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2552)

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลคำบอกเล่าของกลุ่มผู้อาวุโสที่ยืนยันข้อมูลว่าเจ้าพ่อคำแดงเป็นผีอารักษ์เดิมที่สืบสองปันนา เมื่อผู้อพยพกลุ่มแรกนำชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานที่เชียงใหม่และเชียงคาก็ได้พาผีเจ้าพ่อตามมาปกป้องรักษาหมู่บ้านด้วย ก็อาจเป็นไปได้ว่าความเชื่อในเรื่องผีเจ้าพ่อคำแดงในขณะนั้นอาจจะเป็นความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในชาวไทลื้อบางตระกูล เนื่องจากชาวไทลื้อจะมีคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษประจำตระกูลหรือผีวงศ์ ซึ่งมักจะถือตามพ่อแม่ของตน ต่อมาเมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงก็จะถือผีตามสามีด้วย ดังนั้นแต่ละคนจึงนับถือผีได้หลายผีในเวลาเดียวกัน แต่ละตระกูลหรือวงศ์ผีเดียวกันก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกันและมีการตั้งหอผีประจำตระกูลไว้ที่บ้านเก่าหรือบ้านต้นตระกูลนั้นๆ ในขณะเดียวกันแต่ละหมู่บ้านก็จะมีผีที่เป็นศูนย์รวมของคนในหมู่บ้าน เรียกว่าเทวดาบ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็จะมีการนับถือแตกต่างกันไป (จารุวรรณ พรหมวัง, 2536: 126-127) นอกจากนี้ชาวไทลื้อยังมีคติว่าผีประจำตระกูลหรือผีบรรพบุรุษของผู้นำชุมชนก็จะมีบทบาทเป็นผีที่ช่วยคุ้มครองคนในชุมชนทั้งหมดด้วย เพราะผีบรรพบุรุษของผู้นำหมู่บ้านก็คือผีที่สืบเชื้อสายมาจากผู้นำทางสังคมและจะมีบทบาทให้การคุ้มครองชาวบ้านเช่นเดียวกัน โดยปกติหอผีประจำตระกูลของผู้นำชุมชนจะสร้างไว้ในบริเวณเดียวกับหอผีประจำหมู่บ้าน (สุรพล ดำริห์กุล, 2539: 291-312) ซึ่งก็อาจเป็นไปได้อีกว่าความ

เชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อคำแดงอาจเป็นความเชื่อประจำตระกูลของคนที่ยื่นมาเป็นผู้นำหมู่บ้านด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ความเชื่อถือผีเจ้าหลวงคำแดงนี้ได้พัฒนามาเป็นความเชื่อของชุมชนในปัจจุบัน

ความเชื่อเรื่องผีเจ้าหลวงคำแดงว่าเป็นผีประจำตระกูลของชาวไทลื้อนี้ยังปรากฏในชุมชนชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัวและบ้านดอนมูล ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน โดยมีความเชื่อเรื่องเทวดาเมืองคำแดง ระบุว่า เป็นผีเพศหญิงเรียกชื่อว่า นางคำแดงหรือพระยาแม่คำแดง หนึ่งใน 17 ผีประจำตระกูลของชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน ได้แก่ตระกูลภิบาลย์ นางคำแดง เป็นบริวารของเจ้าหลวงเมืองลำหรือเทวดาหลวงเมืองลำ หัวหน้าผีเมืองของชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัวและบ้านใกล้เคียง ทั้งนี้จะมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองทุกๆ 3 ปี เรียกว่า “สามปี สี่รวงข้าว” (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2534: 126-136)

กล่าวโดยสรุปคติเรื่องวีรบุรุษหรือเจ้าเมืองที่ตายไปแล้วกลายเป็นผีเมืองเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สำคัญของชาวไทลื้อ ดังปรากฏรายชื่อผีเมืองและการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเมือง “เจ้าหลวงคำแดง/พญาคำแดง” ในสิบสองปันนาและเชียงตุง ต่อมาเมื่อชาวไทลื้ออพยพมาตั้งถิ่นฐานในล้านนา ได้นำผีเมืองเดิมของตนมาด้วย ชื่อเจ้าพ่อคำแดงที่ชาวไทลื้อนับถืออาจจะเป็นบุคคลใดบุคคลหนึ่งตามที่ระบุในเอกสารประวัติศาสตร์ของไทลื้อ ไม่ว่าจะเป็นพญาคำแดง แม่ทัพคนสำคัญในเหตุการณ์ศึกหมอนวัวและจลาจลเมืองแซ่ ในสมัยปลายสมัยราชวงศ์ซิงเมื่อ พ.ศ. 2452 พันนาคำแดงเมืองแซ่ บุตรของแสนล่อ ผู้ยกทัพรบกับท้าวยี่หวัดอง เมืองเชียงรุ่งใน พ.ศ. 2019 หรืออาจจะเป็นเจ้าของคำแดง เจ้าเมืองแลม โอรสองค์โตของเจ้าศรีสุนนทคำลือหรือเจ้าฟ้าเหล็กน้อย ซึ่งความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อคำแดงดังกล่าวปรากฏชัดเจนในชุมชนไทลื้อ เขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ส่วนชาวไทลื้อในเขตจังหวัดพะเยาไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงชื่อผีเจ้าพ่อคำแดงในอดีตชัดเจน สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเพียงผีประจำตระกูล ไม่ใช่ความเชื่อร่วมกันในระดับชุมชน ต่อมาเมื่อกระแสความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาวได้แพร่กระจายมาสู่เขตอำเภอเชียงม่วนและอำเภอเชียงคำ ในช่วงพ.ศ. 2536 เป็นต้นมา จึงได้เกิดการหยิบยกความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงมาเป็นความเชื่อในระดับชุมชน จากนั้นจึงเกิดการผสมผสานความเชื่อระหว่างความเชื่อเรื่องผีเมืองดั้งเดิมของตนกับผีเจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาว ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการผสมผสานเนื่องมาจากความพ้องกันของชื่อ “คำแดง” นั้นเอง

3.4.2.2 กระแสสังคมกับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง ความเชื่อเจ้าหลวงคำแดงสืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน ด้วยการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังสิ้นไหลไปตามกระแสสังคมต่างๆ ที่สำคัญในล้านนา ไม่ว่าจะเป็นกระแสการบูชาบุคคลสำคัญ กระแสพุทธพาณิชย์โดยพระสงฆ์ในล้านนา แม้แต่กระแสการสร้างจุดศรัทธาที่เคยแพร่หลายในสังคมไทยอย่างมาก ก็มีผลต่อการสร้างวัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงจุดศรัทธา

เทพออกวางจำหน่าย แต่เหตุการณ์ที่นับว่าสำคัญที่สุดต่อการนับถือเจ้าหลวงคำแดงคือ กระแสการสร้างกระแสไฟฟ้าข้ามดอยเชียงดาวในช่วงพ.ศ. 2546-2547

โครงการสร้างกระแสไฟฟ้าข้ามดอยหลวงเชียงดาว เริ่มต้นจากแนวคิดของอดีต นายกรัฐมนตรี นายทักษิณ ชินวัตร โดยระบุว่าโครงการสร้างกระแสไฟฟ้าจะเป็นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเชียงดาว จะทำให้เชียงใหม่มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเทียบเท่ากับจังหวัดภูเก็ตคือปีละประมาณ 50,000 ล้านบาท ขณะที่เชียงใหม่มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพียงแค่ 38,000-40,000 ล้านบาทต่อปีเท่านั้น จากนั้นนายกรัฐมนตรีจึงมอบหมายให้นายปลอด ประสพ สุรัสวดี ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น รับผิดชอบดำเนินโครงการดังกล่าว โดยมีการใช้งบประมาณ 3 ล้านบาทจากกรมอุทยานแห่งชาติ เพื่อว่าจ้างบริษัทจากประเทศออสเตรียมาศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการฯ ซึ่งคาดว่าจะใช้งบประมาณในการลงทุน 2,000 ล้านบาท ภายหลังจากข่าวนี้ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อ ได้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเสียงคัดค้านและต่อต้านจากผู้คนกลุ่มต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ กระทั่งเกิดเครือข่ายสื่อสารทางอินเทอร์เน็ตเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในประเด็นดังกล่าว ในที่สุดจึงมีการนัดประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547 จากนั้นก็มีการพูดคุยกันอย่างต่อเนื่องเพื่อรณรงค์ให้สังคมได้รับทราบในวงกว้างมากขึ้น (พัชรินทร์ สุกันสีล, 2549: คำนิยม)

ต่อมาในวันที่ 13 กันยายน 2547 มีการเปิดตัว ภาคีเพื่อดอยหลวงเชียงดาว เกิดจากการรวมตัวกันของ 44 องค์กรและมีการแถลงข่าวเรียกร้องต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ให้เปิดเผยข้อมูลความคืบหน้าของการดำเนินการโครงการกระแสไฟฟ้าดอยหลวงเชียงดาว พร้อมทั้งเรียกร้องให้องค์กรประชาชนในอำเภอเชียงดาว นักวิชาการสาขาต่างๆ รวมทั้งประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมที่จะเสนอแนวทางการพัฒนาดอยหลวงเชียงดาวอย่างยั่งยืน นับแต่นั้นเป็นต้นมาภาคีเพื่อดอยหลวงเชียงดาวได้ทำการรณรงค์อย่างต่อเนื่อง มีการจัดกิจกรรมสำคัญต่างๆ มากมาย อาทิ การจัดเวทีสัมมนาระดับท้องถิ่น การเชิญสื่อมวลชนและศิลปินเข้าชมพื้นที่เพื่อสัมผัสธรรมชาติของดอยเชียงดาว การพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับดอยหลวงเชียงดาว ฯลฯ รวมทั้งการนำข้อมูลด้านวัฒนธรรมของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับดอยหลวงเชียงดาวมานำเสนอ เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของดอยหลวงเชียงดาวและทรศนะของชาวบ้านว่าไม่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการดังกล่าว อาทิ *ตำนานพระเจ้าเสียบโลก* ที่สะท้อนว่าดอยหลวงเชียงดาวเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งคนเชียงดาวให้ความเคารพนับถือ ทั้งนี้ความเชื่อสำคัญที่ถูกหยิบยกมากล่าวถึงได้แก่ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง ข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่ถูกนำเสนอมีทั้งข้อมูลด้านตำนาน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนอำเภอเชียงดาว ดังนั้นการสร้างกระแสไฟฟ้าขึ้นไปบนดอยหลวงเชียงดาวจึงเท่ากับว่าขึ้นไปเหยียบย่ำดอยหลวงเชียงดาวและเจ้าหลวงคำแดงที่ชาวเชียงดาวให้ความเคารพนับถือ

งานสำคัญงานหนึ่งที่จัดขึ้นและทำให้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดอยหลวงเชียงดาวและการสร้างกระเช้าไฟฟ้าเป็นที่สนใจของสื่อต่างๆ ได้แก่ “มหกรรมดอยหลวงเชียงดาว” ในวันที่ 3-5 ธันวาคม 2547 ซึ่งภาคีเพื่อดอยหลวงเชียงดาวร่วมกับองค์กรพันธมิตรต่างๆ ได้ร่วมกันจัดขึ้น ซึ่งงานดังกล่าวมีองค์กรภาคประชาชนในเขตอำเภอเชียงดาวและผู้สนใจทั่วไปจากจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก เมื่อเสร็จงานแล้วจึงมีการจัดพิมพ์หนังสือรวบรวมเนื้อหาข้อมูลจากการอภิปรายเผยแพร่ใน พ.ศ.2549 (นิคม พุทธา, 2549: คำนำ)

การรณรงค์ต่อต้านโครงการสร้างกระเช้าไฟฟ้าข้ามดอยหลวงเชียงดาวของกลุ่มภาคีเพื่อดอยหลวงเชียงดาวนับว่าประสบผลสำเร็จ เนื่องจากในที่สุดรัฐบาลก็ได้ล้มเลิกโครงการนี้ไป เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการต่อรองกับอำนาจของรัฐ เมื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดอยหลวงเชียงดาวและการสร้างกระเช้าไฟฟ้ากลายเป็นประเด็นสาธารณะ สถานการณ์นี้ทำให้เกิดองค์กรท้องถิ่นขึ้นมา เพื่อยืนหยัดต่อสู้และต่อต้านกระแสรวบอำนาจในเชิงนโยบายของรัฐบาล ในขบวนการต่อต้านจึงต้องหารูปแบบการต่อสู้ที่หลากหลาย อาทิ การจัดกิจกรรม การหาข้อมูลเกี่ยวกับดอยหลวงเชียงดาว ทั้งข้อมูลด้านธรณีวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชที่โดดเด่น เป็นต้น แต่ข้อมูลเหล่านี้ยังไม่มีอำนาจในการต่อรองเพียงพอ ดังนั้นอำนาจต่อรองที่หลงเหลืออยู่ของคนท้องถิ่นคือ อำนาจด้านจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับตำนาน ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงและดอยหลวงเชียงดาว การนำข้อมูลเรื่องเจ้าหลวงคำแดงมาเป็นอำนาจต่อรองจึงเป็นการดัดแปลงและยกระดับความเชื่อของท้องถิ่นให้เป็นความรู้ เพื่อใช้ความรู้นั้นเป็นอำนาจในการเจรจาต่อรองกับอำนาจของรัฐบาล

เรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงนอกจากจะถูกนำมาใช้ประโยชน์ในช่วงสถานการณ์และเวลาดังกล่าวแล้ว ในระยะเวลาต่อมา (พ.ศ. 2548-2550) ได้ปรากฏความตื่นตัวของนักวิชาการและปราชญ์ท้องถิ่นในการผลิตความรู้เชิงวิชาการเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงออกเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะบทความเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์พลเมืองเหนือ สื่อท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงพ.ศ. 2546-2549 นับได้ถึง 23 บทความ ยกตัวอย่างเช่นงานเขียนของไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว เรื่อง *ตำนานสุวรรณคำแดง กระเช้าไฟฟ้าที่ดอยหลวงเชียงดาว* เจ้าหลวงคำแดง เทวดาอารักษ์ล้านนา เชียงดาวเมืองลูกหลวง ถ้ำเชียงดาวและของวิเศษ ฯลฯ งานเขียนขององอาจ เดชา เรื่อง *โศกเศร้าดอยหลวงเชียงดาว รวมกันปกป้องคุ้มครองดอยหลวงเชียงดาว* และงานเขียนของประสงค์ แสงเมือง เรื่อง *ขี้ด กระเช้าไฟฟ้า ดอยหลวง*

เชียงดาว เป็นต้น* นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงเผยแพร่ออกมาอีกหลายเรื่อง

ด้านบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หน่วยงานของรัฐในด้านการปกครองท้องถิ่นก็ยังสามารถเข้ามาสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหลวงคำแดงหลายกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็น พิธีอัญเชิญรูปเหมือนเจ้าหลวงคำแดง ณ ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งปันเต้า ในพ.ศ. 2549 โดยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2549 เป็นการจัดงานเฉลิมฉลองการตั้งศาลหลังใหม่แทนศาลหลังเดิม (ปัจจุบันศาลหลังเดิมกลายเป็นศาลาเอนกประสงค์ ใช้เป็นสถานที่เตรียมงานและเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของให้รางวัลในวันประกอบพิธีกรรม) ต่อมาในเดือนธันวาคมของปีเดียวกันนั้น ก็ได้จัดพิธีอัญเชิญรูปหล่อเจ้าหลวงคำแดงมาประทับที่ศาล ส่วนในปี พ.ศ. 2550 มีการจัดงานไหว้สาเจ้าหลวงคำแดงในเดือนมิถุนายน ในพ.ศ. 2551 มีการริเริ่มจัดงานพิธีสืบชะตาประตูเมืองเชียงใหม่ประตูที่ 11 และการสืบชะตาเมืองเชียงดาว และมีการจัดต่อเนื่องมาในปี 2552 (ภัทรา สุภัทรรุวรรณ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2552) ส่วนใน พ.ศ. 2553-2554 เป็นการจัดงานไหว้สาอารักษ์เจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว

ในปัจจุบันเมื่อผู้วิจัยได้สอบถามชาวบ้านอำเภอเชียงดาวเกี่ยวกับเหตุการณ์การต่อต้านการสร้างกระเช้าไฟฟ้าเมื่อพ.ศ.2547 ชาวบ้านหลายคนให้เหตุผลของการคัดค้านโครงการดังกล่าวว่า ดอยหลวงเชียงดาวเป็นปลายยอดที่เจ้าหลวงคำแดงสิงสถิตอยู่ การสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นไปก็เท่ากับไปเหยียบย่ำเจ้าหลวงคำแดง หากต่อไปมีการเลี้ยงผี ผีเจ้าหลวงคำแดงและบริวารก็จะไม่ลงมาปกป้องคุ้มครองชาวบ้าน บ้านเมืองก็จะวิบัติฉิบหาย นับเป็นเรื่องร้ายแรงอย่างยิ่ง นอกจากนี้การขึ้นดอยเชียงดาวก็ไม่ใช่ว่าเรื่องยากลำบากจนถึงขั้นต้องลงทุนสร้างกระเช้าลอยฟ้าเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เพราะชาวเชียงดาวก็คุ้นเคยกับการขึ้นดอยหลวงเป็นอย่างดี (ภัทรา สุภัทรรุวรรณ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2551) ส่วนสาเหตุที่รัฐบาลล้มเลิกโครงการนี้ไป ชาวบ้านก็เชื่อว่าเพราะอำนาจของผีเจ้าหลวงคำแดงบันดาลให้ล้มเลิก อีกทั้งเจ้าหลวงคำแดงยังได้ลงโทษผู้เป็นต้นความคิดให้ต้องประสบกับสิ่งเลวร้ายต่างๆดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

กระแสข่าวการสร้างกระเช้าไฟฟ้าข้ามดอยเชียงดาวนอกจากจะทำให้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงถูกยกระดับความสำคัญขึ้นมาในเขตอำเภอเชียงดาวแล้ว ยังได้ส่งอิทธิพลต่อพื้นที่อื่นๆที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงปรากฏอยู่ด้วย โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ที่แต่เดิมมีศาลเจ้าหลวงคำแดงประจำหมู่บ้านต้นฝิ่งเพียงแห่งเดียว ต่อมา ในพ.ศ. 2551 มีการสร้างศาลและรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงที่วัดโพธาราม อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ดังตัวอย่างข่าวที่ปรากฏดังนี้ (ตระการศักดิ์ สมควร, 2551)

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เกริก อัครชิโนเรศ (2551: 30-48)

ข่าวที่ 1

“วัดโพธาราม จัดงานพิธีเททองหล่อรูปเหมือน เจ้าหลวงคำแดง โอรสพ่อขุนงำเมือง วัดโพธารามพร้อมคณะศรัทธา จัดงานพิธีสืบชะตาหลวง และพิธีเททองหล่อรูปเหมือน เจ้าหลวงคำแดง โอรสพ่อขุนงำเมือง ในวันที่ 20 ม.ค.51 นี้

พระครูวิสุทธิกิจจานุวัตร ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และเลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา เจริญพรมายังพุทธศาสนิกชน และผู้มีจิตศรัทธาว่า พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระโสภณพัฒนโมดม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา และเจ้าอาวาสวัดโพธาราม พร้อมด้วยคณะศรัทธา จะจัดพิธีเจริญพระพุทธมนต์สืบชะตาหลวง และพิธีเททองหล่อรูปเหมือนเจ้าหลวงคำแดง พระโอรสพ่อขุนงำเมือง ประทับนั่งเหนือพระแท่นบัลลังก์ ขนาดหน้าตักกว้าง 30 นิ้ว สูง 170 นิ้ว ณ มณฑลพิธี วัดโพธาราม ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา ในวันอาทิตย์ที่ 20 มกราคมนี้ โดยพิธีในวันที่ 19 ม.ค. จะมีพิธีแต่งดาเครื่องประกอบพิธี วันที่ 20 ม.ค. เริ่มตั้งแต่เวลา 09.00 น. จะมีพิธีบวงสรวงสังเวद्य พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระโสภณพัฒนโมดม รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา และเจ้าอาวาสวัดโพธาราม เวลา 10.00 น. จะประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์สืบชะตาหลวงและแสดงพระธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ ต่อจากนั้นในเวลา 13.09 น. จะมีพิธีเททองหล่อรูปเหมือนเจ้าหลวงคำแดง พร้อมกันนี้ได้จัดสร้างขนาดบูชา 3 นิ้ว ในโอกาสนี้ขอเชิญพุทธศาสนิกชนและผู้มีจิตศรัทธา ร่วมบริจาคชนวนโลหะ เพื่อนำไปร่วมเททองหล่อ เช่นทองคำ เงิน นาค ทองแดง ทองเหลือง และสัมฤทธิ์ หรือร่วมสังฆจางได้ที่ วัดโพธาราม ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จังหวัดพะเยา โทร. 0-5449-9051”

ข่าวที่ 2

“ผู้สื่อข่าวพะเยารายงานว่า เมื่อวันที่ 10 ส.ค.50 พระโสภณพัฒนโมดม (ศรีเหลา อคฺคปญฺญ) รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา เจ้าอาวาสวัดโพธาราม ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา เปิดเผยว่า ทางวัดร่วมกับคณะศิษยานุศิษย์ ได้ร่วมกันจัดสร้างจตุคามรามเทพ รุ่นเจ้าหลวงคำแดงให้โชคให้ลาภ มหาศาลขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการหาทุนสร้างรูปเหมือนเจ้าหลวงคำแดงเพิ่มทุนการศึกษาสงเคราะห์เยาวชน พระเนตร โดยเอามวลสารกว่า 108 ชนิด รวมทั้งกรุ 108 โยงผสมเต็มบางขุนพรหม ภ.1รวมทั้งผงพุทธคุณชนิดอื่นมากมาย ซึ่งมีการพุทธาภิเษก –เทวาภิเษก 7 วาระ ครั้งสุดท้ายทำพิธีบวงสรวง-เจริญพระพุทธมนต์ ณ ศาลเจ้าพ่อหลวงคำแดง บ้านต้นฝิ่งหมู 11 ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา วันที่ 16 ส.ค. เวลา 19.49 น. และรับวัดถุ่มงคลได้วันที่ 17 ส.ค. สำหรับจตุคามรามเทพ รุ่นนี้ มีพระเกจิอาจารย์ ทำครูบากฤษณะ อินฺทวณฺโณ เจ้าสำนักสงฆ์เวฬุวัน เสกมวลสารกตพิมพ์นำฤกษ์ รวมทั้งพระราชอาณาเขตชั้นพรหม ชั้นเทพ และเกจิดังอีกเป็นจำนวนมาก ทำพิธี ที่ผ่านมาขณะทำพิธีและนำมวลสารมาที่วัดได้เกิดเหตุพระอาทิตย์ทรงกลด และเกิดฝนตกหนักจนเป็นที่เชื่อว่าเป็นปาฏิหาริย์ ขึ้น ในความศักดิ์สิทธิ์ โดยจตุคามรามเทพที่สร้างมีรุ่นเนื้อแร่เหล็กนำพีผสมดินกากยายักษ์ รุ่นเนื้อมหายาน 108 ขนาด 5 ซม.และ 3.5 ซม. มีเพียง

2 รุ่น 2 พิมพ์ สีดำ-แดง และขาว หากสนใจร่วมทำบุญสร้างกุศลติดต่อสอบถามได้ที่วัดโพ
ธาราม อ.แม่ใจ จ.พะเยา"

จากข่าวที่ยกตัวอย่างมา ชี้ให้เห็นว่าในการสร้างศาลและรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงของวัดโพ
ธาราม มีการประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไปได้รับรู้อย่างกว้างขวาง โดยชูประเด็นเกี่ยวกับบทบาท
ของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะโอรสพ่อขุนงำเมือง การประกอบพิธีกรรมบวงสรวงสังเวณีที่มีความ
ศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งการสร้างวัดถุ่มงคอกเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงให้ผู้ที่มีจิตศรัทธาได้เข้าบูชาและ
การแทรกเรื่องเล่าแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของวัดถุ่มงคอกในข่าวเพื่อดึงดูดความสนใจด้วย

สรุป ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ใน
กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งในเขตภาคเหนือตอนบนและพื้นที่อื่นๆ อาทิ ไทยวน ไทลื้อ ไทใหญ่ ชน
เผ่าลีซูละลาหู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ การนับถือในเมืองสิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน
และเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า ปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่แพร่หลายอยู่ใน
เขตภาคเหนือตอนบน สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของความเชื่อที่สัมพันธ์
กับการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมตั้งแต่สมัยก่อนตั้งอาณาจักรล้านนาจนถึงปัจจุบัน ในยุคแรก
สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มต้นจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวลัวะเรื่องผีป่าแห่งดอยหลวงเชียงดาว จน
กลายเป็นผีหลวงที่ชาวลัวะให้ความสำคัญและมีพิธีกรรมเช่นไหว้เป็นจารีตของชุมชน เมื่อถึงยุค
การกำเนิดอาณาจักรหริภุญไชยของราชวงศ์จามเทวี ชาวลัวะในพื้นที่ได้รับวัฒนธรรมพุทธ
ศาสนาจากหริภุญไชย ทำให้ความเชื่อเรื่องผีป่าหรือผีหลวงแห่งดอยหลวงเชียงดาว กลาย
สถานะเป็นอารักษ์เทวดา เทพผู้ปกป้องคุ้มครองดอยหลวงเชียงดาวตามคติพุทธศาสนา

พัฒนาการทางสังคมที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกับวัฒนธรรมหริภุญไชยคือวัฒนธรรมไท
ยวนของอาณาจักรโยนก ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏอิทธิพลอำนาจของพญามังรายลงมา
ตั้งอยู่ ณ เมืองฝาง ซึ่งเป็นพื้นที่ถัดต่อจากเมืองเชียงดาวอันเป็นปลายเขตแดนหริภุญไชยขึ้นไป
ด้วยเหตุนี้เมืองเชียงดาวจึงเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญระหว่างวัฒนธรรมหริภุญไชยกับวัฒนธรรม
โยนก ในเวลาต่อมาเมืองเชียงดาวก็ยังกลายเป็นหัวเมืองสำคัญ ที่พญามังรายยกให้เป็นรางวัล
แก่พระยาไชยคราม เมื่อสามารถยึดอาณาจักรหริภุญไชยเข้ามาไว้ในอำนาจ ในพ.ศ. 1824 ได้
แล้ว พญามังรายก็ได้รับเอาวัฒนธรรมพุทธศาสนาจากหริภุญไชยไว้ด้วย ความเชื่อเรื่อง
อารักษ์เทวดาแห่งดอยหลวงเชียงดาวก็ได้รับการสืบทอดในวัฒนธรรมลักษณะดังกล่าวด้วย โดย
มีความสำคัญทั้งในระดับกลุ่มชาวบ้านซึ่งเป็นชาวลัวะและในระดับกลุ่มชนชั้นผู้ปกครอง โดย
ปรากฏเหตุการณ์ที่กษัตริย์หรือเจ้าเมืองหลายองค์ ได้ประกอบพิธีกรรมบูชาอารักษ์ประจำดอย
หลวงเชียงดาวในฐานะเป็นอารักษ์ที่มีความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่

การที่เมืองเชียงดาวเป็นปรากฏการณ์สุดท้ายของวัฒนธรรมโยนกที่เผยแพร่มายังเขตแดน
ของวัฒนธรรมหริภุญไชยเดิม ผนวกกับมีพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ต่อมาเริ่มมี

ชาวไทยวนอพยพมาตั้งรกรากร่วมกับชาวลัวะในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้เกิดกระบวนการติดต่อทางวัฒนธรรมระหว่างลัวะกับไท ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมระหว่างกลุ่ม หนึ่งในนั้นคือการถ่ายทอดความเชื่อถือผีของลัวะมาสู่ไท จึงทำให้ความเชื่อเรื่องอารักษ์เทวดาประจำดอยหลวงเชียงดาวกลายเป็นความเชื่อร่วมกันของประชากรในพื้นที่เมืองเชียงดาว ที่มีทั้งลัวะและชาวไทยวนอาศัยอยู่ร่วมกัน กระทั่งถึงสมัยของพญากือนาจนมาถึงสมัยพญาแก้ว (พ.ศ. 1898-2069) เกิดผลงานที่สำคัญคือ *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* ซึ่งมีการกล่าวถึงพญายักษ์ชื่อ “พระยาคำแดง” ในเนื้อหาผูกที่ 1 *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* จึงนับเป็นหลักฐานเอกสารโบราณลำดับแรกที่มีการกล่าวถึงชื่อ “คำแดง” แห่งดอยหลวงเชียงดาว เมื่อความเชื่อเรื่องพญายักษ์คำแดงแห่งดอยหลวงเชียงดาวถือกำเนิดขึ้น ผนวกกับความนิยมในการเทศน์เรื่อง *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* ทำให้ความเชื่อเรื่องพญายักษ์คำแดงแห่งดอยหลวงเชียงดาวเริ่มเผยแพร่ออกไป ในเวลาต่อมาผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มมีการปรับเปลี่ยนความเชื่อ จากยักษ์ในตำนานถูกดัดแปลงเป็นเทพหรืออารักษ์เทวดาให้สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านในท้องถิ่นที่เชื่อในอารักษ์เทวดาประจำดอยหลวงเชียงดาว โดยการอ้างอิงชื่อคำแดงจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกมาสวมทับเป็นชื่ออารักษ์เทวดาประจำดอยหลวงเชียงดาว

หลังจากยุคความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักร ต่อมาในช่วงปลายราชวงศ์มังรายล้านนา ก็เริ่มอ่อนกำลังลงและเข้าสู่ยุคสมัยแห่งความเสื่อม กระทั่งตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าใน พ.ศ. 2101 ภายหลังจากตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านานถึง 200 ปี จนกระทั่งในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระเจ้าตากสิน ล้านนาจึงเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อสยามและร่วมกันขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ได้สำเร็จใน พ.ศ. 2317 แต่ก็ต้องเป็นเหตุให้เชียงใหม่ต้องกลายเป็นเมืองร้างไปประมาณ 20 ปี เมืองเชียงดาวซึ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือของเชียงใหม่ก็ได้กลายเป็นเมืองร้างด้วย อย่างไรก็ตามสันนิษฐานว่าอาจจะหลงเหลือชาวลัวะบางส่วน ที่ยังคงอาศัยอยู่บนที่สูงบริเวณดอยหลวงเชียงดาวไม่ได้อพยพโยกย้ายไปไหน ต่อมา ในพ.ศ. 2339 พระยาภาววิละจึงได้เริ่มฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ให้คืนกลับมาเป็นบ้านเมืองอีกครั้ง การฟื้นฟูเชียงใหม่เป็นปัญหามากเนื่องจากขาดแคลนกำลังคนอย่างหนัก พระเจ้าภาววิละจำเป็นต้องค่อย ๆ รวบรวมผู้คนให้มันคงก่อน ดังที่รู้จักกันว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”

ในยุคสมัยของการฟื้นฟูบ้านเมืองของพระเจ้าภาววิละ พระองค์ได้ฟื้นฟูราชประเพณีและประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติกันมา การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งการบูรณปฏิสังขรณ์วัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันถึงความเป็นบ้านเมืองได้ฟื้นคืนกลับมาและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในรัฐ ในช่วงพ.ศ. 2339-2398 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นระยะเวลาที่ตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงถูกสร้างสรรค์ขึ้น เนื่องจากปรากฏเหตุการณ์ที่พระเจ้าภาววิละได้ส่งเสริมพุทธศาสนาด้วยการฟื้นฟูการจารตัมภีร์โบราณ โดยการคัดลอกตำนานที่เคยมีแต่เดิมขึ้นใหม่ และการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ตำนานในสมัยพระเจ้าเจ็ดตน ซึ่งมีทั้งการเขียนขึ้นใหม่จากท้องถิ่นต่าง ๆ และเขียนต่อเติมจากของเดิมที่มีอยู่แล้ว

รวมทั้งการใช้คำนำหน้านามว่า “เจ้าหลวง” ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงก็สอดคล้องกับการใช้คำเรียกผู้นำสูงสุดในเมืองเอกของล้านนา ซึ่งเริ่มขึ้นในสมัยของพระเจ้ากาวิละ ผู้มีฐานะเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ องค์ที่ 1 เมื่อมีการสร้างตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงเผยแพร่สู่สาธารณะ จึงทำให้ความเชื่อเรื่องอาร์ักษ์คำแดงแห่งดอยเชียงดาว กลายเป็น “เจ้าหลวงคำแดง” แห่งดอยเชียงดาว หัวหน้าอาร์ักษ์เมืองเชียงใหม่ตามเนื้อหาในตำนาน จากนั้นความเชื่อดังกล่าวจึงเริ่มแพร่หลายออกไป จากกลุ่มผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่มาสู่กลุ่มชาวบ้านในเขตเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงดาว

ในยุคต่อมาเกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงต่อล้านนา คือ การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลกลางได้ยกเลิกฐานะเมืองประเทศราช พร้อมกับผนวกเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของสยาม นับเป็นการสิ้นสุดตำแหน่งเจ้าเมืองประเทศราชเชียงใหม่ ส่งผลให้อำนาจของกลุ่มเจ้าเมืองเชียงใหม่ถูกลดบทบาทและสิ้นสุดลงในที่สุด การสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ของเจ้าเมืองเชียงใหม่ทำให้จารีตท้องถิ่นล้านนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายร้อยปีสิ้นสุดลง แม้แต่การประกอบพิธีกรรมการบูชาเทวดาอาร์ักษ์เมืองเชียงใหม่ อันมีเจ้าหลวงคำแดงเป็นหัวหน้าอาร์ักษ์ ที่เคยดำเนินการโดยกลุ่มเจ้านายก็เป็นอันยกเลิกไป การล้มเลิกพิธีกรรมดังกล่าวอาจจะทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในเขตเมืองเชียงใหม่ค่อยๆ ลดความสำคัญจนกลายเป็นความเชื่อที่นับถือกันเฉพาะกลุ่ม เมื่อความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในระดับเมืองเชียงใหม่ได้เสื่อมความนิยมลง ทำให้ศูนย์กลางความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงย้ายไปอยู่ที่เมืองเชียงดาว เนื่องจากเป็นสถานที่สิงสถิตของเจ้าหลวงคำแดงตามตำนาน ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในเมืองเชียงดาวยังคงดำรงบทบาทอยู่อย่างเข้มข้นเหมือนเดิม รวมไปถึงในจังหวัดอื่นๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนที่เคยรับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงไปก่อนหน้า ก็ยังคงมีการสืบทอดความเชื่อในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ความเชื่อเจ้าหลวงคำแดงสืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน ด้วยการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังสืบทอดไปตามกระแสสังคมต่างๆ ที่สำคัญในล้านนา ไม่ว่าจะเป็นกระแสการบูชาบุคคลสำคัญ กระแสพุทธพาณิชย์โดยพระสงฆ์ในล้านนา กระแสการสร้างจุดรวมใจ โดยเฉพาะกระแสการสร้างกระแสไฟฟ้าข้ามดอยเชียงดาว ในช่วง พ.ศ. 2546-2547 นับเป็นเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบันมากที่สุด ในส่วนของการสืบทอดความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อในปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายและการผสมผสานความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ มี 3 ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การอพยพโยกย้ายถิ่นและการนำความเชื่อเรื่องผีดั้งเดิมไปด้วย การเผยแพร่ความเชื่อโดยร่างทรงผีเจ้านายที่แพร่หลายในภาคเหนือตอนบนและการที่ความเชื่อผีบรรพบุรุษแบบดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่เผยแพร่เข้ามาในชุมชนภายหลัง

บทที่ 4

ความหลากหลายและพลวัตของตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอความหลากหลายและพลวัตของตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ทั้งนี้จะจำแนกประเภทของข้อมูลตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง วิเคราะห์โครงสร้างและอนุภาคสำคัญในตำนาน ตลอดจนวิเคราะห์การผสมผสาน การคงอยู่และการปรับเปลี่ยนด้านเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อในปัจจุบัน

4.1 ประเภทของตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง

โดยทั่วไปการจำแนกประเภทของตำนานสามารถจำแนกได้หลายกลุ่มขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนก ในที่นี้ผู้วิจัยจะใช้การปรากฏของเนื้อหาเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในตำนานมาเป็นเกณฑ์หลักในการจำแนกตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง สามารถจำแนกตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงได้ 2 ประเภท ได้แก่

4.1.1 ตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง

4.1.1.1 ตำนานที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง

4.1.1.2 ตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น

4.1.2 ตำนานที่มีการอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดง

4.1.1 ตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง

ตำนานกลุ่มนี้คือตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวหรือประวัติชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงไว้โดยละเอียด ปรากฏทั้งสำนวนลายลักษณ์และสำนวนมุขปาฐะ จำนวน 15 สำนวน สามารถจำแนกตำนานประเภทนี้ได้เป็น 2 กลุ่มคือ

4.1.1.1 ตำนานที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง หมายถึงตำนานที่เล่าเรื่องราวชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงไว้โดยตรง ตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นตำนานสำนวนชาวบ้าน มีทั้งสำนวนลายลักษณ์และมุขปาฐะที่แพร่หลายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ตำนานกลุ่มนี้พบ 12 สำนวน และสามารถจำแนกได้ 3 กลุ่มเรื่อง ตามประเภทของเนื้อหา ตำนาน ได้แก่ ตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยา ตำนานเจ้าหลวงคำแดงแม่ทัพเมืองสิบสองปันนา และตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น

4.1.1.1.1 ตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยา โครงเรื่องของตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้จะกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะกษัตริย์หรือเจ้าชายแห่งเมืองพะเยา ออกเดินทางล่าสัตว์หรือเดินทางกลับเมืองหลังจากยกทัพไปรบกับข้าศึก จนได้พบกวางทองและติดตามกวางทองหายเข้าไปในถ้ำเชียงดาว ตำนานกลุ่มนี้เป็นตำนานที่พบมากที่สุดจำนวน 9 ส่วน จำแนกเป็น ตำนานของชาวไทยวน 7 ส่วน และตำนานของชาวไทลื้อ 2 ส่วน ดังนี้

- **ส่วนที่ 1** ส่วนหลายลักษณะของไทยวน โดยสงวน โชติสุขรัตน์ (2498) ตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนนี้ คาดว่าน่าจะเป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อตำนานส่วนอื่น ๆ ตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนนี้เป็นส่วนหลายลักษณะที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2498 เป็นส่วนที่เก่าที่สุดที่ผู้วิจัยค้นพบ นอกจากนี้ในเนื้อหาผู้เขียนยังระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นผู้ประมวลเอาเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและ *ตำนานสุวรรณคำแดง* มาผสมผสานกัน* ดังความว่า

“...เรื่องเจ้าหลวงคำแดงเป็นเรื่องที่เล่าสืบ ๆ กันมาแต่โบราณกาล เป็นเรื่องที่เชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริง แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ค่อนข้างคล้ายกับนิยาย แต่ก็มีเค้าความจริงอยู่บ้าง ซึ่งเมื่อได้ตรวจสอบกับพงศาวดาร ปรากฏว่าเจ้าหลวงคำแดงหรือสุวรรณคำแดงนี้มีตัวจริง ปรากฏอยู่และเป็นเจ้าเมืองพะเยา ในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งได้ประมวลเอาเรื่องตามคำเล่าและตำนานประกอบกัน ดังต่อไปนี้..”

ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้มากที่ตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนนี้จะเป็นต้นแบบของตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนอื่น ๆ ในกลุ่มเรื่องเดียวกัน เนื้อหาของตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนนี้ สรุปได้ว่า

ประมาณ พ.ศ.1860 ครั้งนั้นนครพะเยา (สุวรรณโคมคำ) ปกครองตัวเองเป็นนครอิสระ ไม่ได้ขึ้นต่อเชียงใหม่ มีกษัตริย์ครองนครชื่อ “เจ้าสุวรรณคำแดง หรือพญาคำแดง” พระองค์เป็นราชาที่โปรดการล่าสัตว์มาก เมื่อว่างเว้นจากราชการบ้านเมืองก็จะนำไพร่พลออกไปล่าสัตว์เสมอ ครั้งหนึ่งมีพระประสงค์จะออกล่าสัตว์ครั้งใหญ่ให้เป็นที่สำราญใจ จึงมอบหมายให้เจ้าคำลือ พระอนุชารักษาเมืองแทน แล้วพระองค์นำไพร่พลออกไปล่าสัตว์ เมื่อถึงที่ใดที่มีสัตว์มากก็ให้ตั้งค่ายพักแรมหลายวัน เมื่อล่าสัตว์ได้เป็นที่พอใจแล้วก็โยกย้ายหาที่ใหม่ต่อไป กระทั่งขบวนล่าสัตว์บรรลุถึงบริเวณยอดดอยมองเห็นเมืองฝาง ได้ให้ตั้งค่ายพักแรมอยู่ที่นั่น แล้วนำไพร่พลออกไปล่าสัตว์ตามบริเวณยอดดอย พบกวางฝูงหนึ่ง ในฝูงมีกวางขนสีเหลืองอร่ามประดุจทองคำตัวหนึ่ง ลักษณะพวงพืดงาม เมื่อเจ้าสุวรรณคำแดงเห็นดังนั้นก็มีความพอใจ คิดจะจับไปเลี้ยงไว้ในเมืองพะเยา

---

* ตำนานสุวรรณคำแดง ส่วนนี้ สงวน โชติสุขรัตน์ได้เป็นผู้ปริวรรตในเวลาต่อมา

พระองค์และไพร่พลจึงพยายามตีวงล้อมเพื่อจับกวางทองแต่ก็ไม่สำเร็จ กวางทองตัวนั้นวิ่งเตลิดลงเขาไปยังป่าบริเวณถ้ำเชียงดาว

เจ้าหลวงคำแดงความมัวติดตามกวางทองมาโดยลำพัง เมื่อมาถึงถ้ำเชียงดาวกวางทองได้หลบหายเข้าไปในถ้ำ เจ้าหลวงคำแดงติดตามกวางทองเข้าไปในถ้ำ ได้พบนางอินเหลา ธิดายักษ์ที่เฝ้าถ้ำเชียงดาวนั้น เกิดจิตปฏิพัทธ์เนื่องจากบุพเพสันนิวาส เจ้าหลวงคำแดงจึงได้อยู่ร่วมกับนางที่ถ้ำเชียงดาว ฝ่ายบริวารเมื่อติดตามเจ้าหลวงคำแดงมาถึงถ้ำเชียงดาวพบเพียงม้าทรงอยู่หน้าถ้ำ เมื่อช่วยกันค้นหาเจ้าหลวงคำแดงบริเวณนั้นไม่พบจึงกลับเมืองพะเยา แจ้งเรื่องราวให้เจ้าคำลือทราบ บรรดาอำมาตย์ต่างก็พร้อมใจกันยกให้เจ้าคำลือขึ้นครองนครพะเยาแทนเจ้าหลวงคำแดง

- **สำนวนที่ 2** สำนวนลายลักษณ์ของไทยวน โดยอินทร์ศวร แยมแสง รวบรวมอยู่ในหนังสือ *เมืองเชียงดาว (2527: 35-37)* ความว่า

ตอนต้นยุคพุทธกาล พระอินทร์ได้ดำริให้จัดทำสิ่งวิเศษสำหรับพระศรีอาริยมตไตรย์ ที่จะมาตรัสรู้พระสัจธรรมในอนาคต พระอินทร์เล็งเห็นว่าถ้ำเชียงดาวเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เหมาะสมแก่การเก็บรักษาของวิเศษเหล่านั้น เนื่องจากลึกเข้าไปในถ้ำเป็นที่ตั้งของเมืองลับแลที่มีความเป็นอยู่เป็นทิพย์ นอกจากนี้ภายในถ้ำยังมียักษ์สองสามีภรรยาบำเพ็ญภาวนารักษาศีล เนื่องจากได้ปฏิญาณตนเป็นผู้ถึงซึ่งรัตนตรัยจากพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ทั้งคู่มีธิดารูปงามนางหนึ่งคอยปรนนิบัติรับใช้อยู่ร่วมกัน ชื่อว่านางอินเหลา

วันหนึ่งนางอินเหลาออกไปหาผลไม้ นอกถ้ำ ได้พบเจ้าหลวงสุวรรณคำแดง เจ้าชายจากแดนไกลผู้เดินทางมาประพาสป่า เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงเมื่อเห็นนางอินเหลาก็เกิดความรักใคร่หลงใหล จึงพยายามติดตามนางเข้าไปในถ้ำโดยทิ้งกองทัพไว้ เจ้าชายได้ครองรักกับนางอินเหลาอยู่ในถ้ำเชียงดาวโดยไม่ได้ออกมาอีกเลย เจ้าสุวรรณคำแดงได้กลายเป็นคนกลัวคนมนุษย์ธรรมดาเป็นราชาแห่งยักษ์อยู่เฝ้ารักษาสิ่งวิเศษอยู่ในถ้ำเชียงดาว

- **สำนวนที่ 3** สำนวนลายลักษณ์ของไทยวน โดยแสงทอง ริกา ชื่อเรื่อง *คว่ำฮ้ำเจ้าหลวงคำแดงแห่งขุนถ้ำและลำธาร (2551)* เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้านที่พิมพ์จำหน่ายอยู่หน้าถ้ำเชียงดาว ความว่า

เจ้าหลวงคำแดงเป็นเจ้าเมืองเชียงราย วันหนึ่งได้พาเหล่าทหารออกลาดตระเวน พบสาวงามนางหนึ่งชื่อว่านางอินเหลา จึงเข้าไปสนทนากันเกิดรักใคร่ชอบพอกัน ต่อมาหญิงสาวได้กลายร่างเป็นกวางลอกคราบทิ้งไว้ แล้วกลายร่างเป็นคนเหมือนเดิม เจ้าหลวงคำแดงและนางอินเหลาเดินทางไปยังถ้ำเชียงดาวและอาศัยอยู่ร่วมกันในถ้ำ ต่อมานางอินเหลาได้ย้ายไปอยู่ที่ตอยนาง ส่วนเจ้าหลวงคำแดงก็อาศัยอยู่ที่ถ้ำเชียงดาวจนสิ้นอายุขัย วิญญาณเจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นยักษ์รักษาถ้ำเชียงดาวจนถึงปัจจุบัน

- **สำนวนที่ 4** สำนวนมุขปาฐะของชาวไทยวน บันทึกไว้โดยวัดถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้านที่มีการบันทึกไว้บนแผ่นป้าย หน้าศาลเจ้าหลวงคำแดงบริเวณวัดถ้ำเชียงดาว ซึ่งเจ้าอาวาสวัดถ้ำเชียงดาวระบุว่า เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่ชาวบ้านบอกเล่าสืบต่อกันมา (พระครูโสภณธรรมนิมิต, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2554) ความว่า

เจ้าหลวงคำแดงหรือเจ้าสุวรรณคำแดงเป็นราชโอรสของกษัตริย์ปกครองเมืองพะเยา เป็นนักรบที่เก่งกล้า ครั้งหนึ่งมีกองทัพฮ่อยกมารุกรานเมืองพะเยา เจ้าหลวงคำแดงได้ยกไพร่พลมารักษาด่านชายแดนไว้ ในขณะที่เดินทัพในป่าพบกวางทองตัวหนึ่ง เกิดความประทับใจจึงได้ไล่ติดตามกวางทองตัวนั้นไป กวางทองตัวนั้นคือนางอินเหลา ยักษ์ที่อาศัยอยู่ในถ้ำเชียงดาว ผู้จำแลงเป็นกวางทองหลอกล่อให้เจ้าหลวงคำแดงติดตามเข้าไปในถ้ำและไม่กลับออกมาอีกเลย

- **สำนวนที่ 5** สำนวนลายลักษณ์อักษรของชาวไทยวน โดยวัดโพธาราม จังหวัดพะเยา จากหนังสือ **ประวัติเรื่องราวของเจ้าพ่อหลวงคำแดง** (วัดโพธาราม, 2551: 1-4) ที่พระโสภณพัฒน์นอม เจ้าอาวาสวัดโพธารามจัดพิมพ์เผยแพร่ เนื่องในโอกาสการทำพิธีเททองหล่อองค์เจ้าพ่อหลวงคำแดงเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2551 มีใจความโดยสรุปว่า

เจ้าหลวงคำแดงหรือขุนคำแดงเป็นโอรสของพ่อขุนงำเมือง กษัตริย์ครองเมืองพะเยา ภายหลังที่พ่อขุนงำเมือง พ่อขุนเม็งรายมหาราชและพ่อขุนรามคำแหงได้ร่วมกันสร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว พ่อขุนงำเมืองได้สละราชสมบัติเสด็จไปประทับที่เมืองเงิน จึงให้เจ้าหลวงคำแดงอยู่รักษาการปกครองเมืองพะเยาแทนพระองค์ จากนั้นไม่นานมีข้าศึกไทใหญ่มาโจมตีเมืองพะเยาและปล้นทรัพย์สินชาวเมือง ทำให้ได้รับความเดือดร้อน เจ้าหลวงคำแดงจึงคุมทหารจำนวนหนึ่งไปป้องกันศัตรูที่ชายแดน เมืองพะเยา

เมื่อเดินทางมาถึงชายป่าท้ายหมู่บ้านแห่งหนึ่งเป็นเวลาพลบค่ำ เจ้าหลวงคำแดงได้พบหญิงงาม จึงเข้าไปทักทาย หญิงงามนางนั้นได้กลายร่างเป็นกวางทองวิ่งหายไป ในป่า เจ้าหลวงคำแดงและบริวารจึงออกติดตามหากวางทองเป็นเวลาหลายสิบวัน จนไปพบคราบของเจ้ากวางทองที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ปัจจุบันคือบ้านสบคาบ เมื่อติดตามไปอีกได้พบกวางทองกลายร่างเป็นหญิงสาว ณ ป่าอีกแห่งบริเวณเมืองเชียงดาว ป่าแห่งนั้นจึงมีชื่อในปัจจุบันว่า ดงเทวี เมื่อนางเห็นเจ้าหลวงคำแดงก็กลายร่างเป็นกวางทองวิ่งหนีหายไปอีก เจ้าหลวงคำแดงจึงจะออกติดตามหากวางทองต่อไป โดยสั่งบริวารว่า หากภายในเวลา 7 วัน พระองค์ยังไม่กลับมาให้กลับเมืองพะเยาเพื่อไปบอกพระราชบิดาว่าไม่ต้องเป็นห่วง จากนั้นจึงออกติดตามกวางทองไปยังถ้ำเชียงดาว ขณะที่เจ้าหลวงคำแดงติดตามกวางทองไปอย่างกระชั้นชิด นางก็กลายร่างเป็นหญิงสาวคนเดิมหายเข้าถ้ำไป เจ้าหลวงคำแดงจึงติดตามนางเข้าไปในถ้ำและไม่กลับออกมาอีกเลย

- **สำนวนที่ 6** สำนวนมุขปาฐะ โดยชาวไทยวนในเขตอำเภอเชียงดาว เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนของชาวบ้าน บ้านแก่งปันเต้า ตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว (สุคำ กีกักอง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) ซึ่งเป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แปลกไปกว่าสำนวนอื่น เนื่องจากมีการระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นชาวไทยใหญ่และนางอินหลาก็เป็นผีดิบที่อาศัยอยู่ในถ้ำเชียงดาว ตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้มีความว่า

ในพุทธศตวรรษที่ 12 มีเจ้าไทใหญ่คนหนึ่งมาจากพะเยา นามว่า เจ้าสุวรรณคำแดง คนทั่วไปเรียกว่า “เจ้าคำแดง” ได้ขึ้นมาล่าสัตว์พร้อมกับบริวารจำนวนมากบริเวณปากถ้ำเชียงดาว ขณะนั้นมีผีดิบนางหนึ่ง ชื่อว่านางอินหลา ซึ่งอาศัยในถ้ำนั้นเห็นเจ้าสุวรรณคำแดง เกิดมีใจรักใคร่ในตัวของเจ้าคำแดง นางจึงได้แปลงร่างเป็นนางทองหลอกล่อเจ้าหลวงคำแดงให้ติดตาม ในที่สุดเจ้าหลวงคำแดงก็ไล่ติดตามนางทองเข้าไปในถ้ำและหายตัวไปไม่กลับมาจนถึงบัดนี้

- **สำนวนที่ 7** สำนวนลายลักษณ์ ที่เผยแพร่ในสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนที่ปรากฏในเวปไซต์ นำมาเผยแพร่โดยผู้ที่ใช้นามปากกาว่า วิหคพลัดถิ่น (2550) ผู้วิจัยเลือกมาเป็นตัวอย่างหนึ่งของตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่เผยแพร่ในสื่อออนไลน์ เนื่องจากเป็นสำนวนที่มีผู้อ่านเข้าไปแสดงความคิดเห็นค่อนข้างมากและเป็นสำนวนที่ได้รับค่านิยมในอินเทอร์เน็ต ความว่า

ในอดีตกาลมีนครแห่งหนึ่งนามว่า นครพะเยา กษัตริย์ผู้ครองนครมีราชธิดา 6 องค์ และมีโอรสเป็นองค์สุดท้าย นามว่า เจ้าคำแดง เมื่ออายุได้ 16 ชันษา ราชธิดาทุกองค์ต่างเข้าพิธีเสกสมรสกับเจ้าเมืองต่าง ๆ สำหรับเจ้าคำแดงเป็นผู้กล้าหาญในการสงครามยิ่งนัก โปรดการออกปลาล่าสัตว์มาก ครั้งหนึ่งมีกองทัพฮ่อยกมัลลอมนครพะเยา พระราชาทรงเรียกเขยทั้ง 6 เข้าพบเพื่อถามว่าศึกครั้งนี้ใครจะเป็นผู้อาสาออกไปปราบปราม เขยทั้ง 6 ไม่มีใครกล้าอาสาเพราะทราบวาศัตรูมีกำลังมากและเข้มแข็งยิ่งนัก ดังนั้นพระราชาจึงตรัสเรียกเจ้าคำแดงออกมา เมื่อเจ้าคำแดงทราบเรื่องจึงรับอาสาออกไปปราบปราม พร้อมด้วยไพร่พลหนึ่งหมื่น

ในการรบกองทัพฮ่อได้แพ้และแตกพ่ายไป เมื่อเจ้าคำแดงได้ชัยชนะก็ยกทัพกลับเมือง ขณะเดินทางบังเอิญเห็นนางทองรูปงามตัวหนึ่ง เกิดอยากได้เพื่อนำไปถวายพระบิดา จึงสั่งให้พวกทหารเข้าล้อม เมื่อไพร่พลเข้าล้อมอย่างกระชั้นชิดเข้าไปมาก นางก็ตกใจระจอนหนีออกทางด้านเจ้าคำแดง ดังนั้น เจ้าคำแดงจึงควมม้าติดตามไปพร้อมกับไพร่พล การติดตามใช้เวลาหลายวัน จากนครพะเยาจนเข้าเขตเชียงใหม่ จนเข้าใกล้เขาลูกหนึ่งสูงมาก สูงเทียมดาว ไพร่พลเรียกเขาลูกนี้ว่าเพียงดาว ต่อมาชื่อนี้เพี้ยนไปเป็นเชียงดาว บริเวณเชิงเขาเป็นทุ่งกว้าง กวางทองวิ่งหายไปโนป่าหญ้า ต้องใช้เวลาค้นหาเป็นเวลานาน บริเวณทุ่งหญ้านี้ชาวบ้านเรียกว่า “ ทุ่งผวน ” (ทุ่งกวางหาย) * ต่อมาพวกทหารได้มองเห็นแต่ไกลคิดว่าเป็นเนื้อทราย แต่เมื่อพิจารณาดูดี ๆ

* ผวน “ เป็นคำพื้นเมือง แปลว่า ” สับสน ”

จึงรู้ว่าเป็นกวางทอง ตรงบริเวณนี้ชาวบ้านให้ชื่อว่า " บ้านแม่ทลาย "(แม่ทราย) เจ้าคำแดงยังคงติดตามกวางทองไปไม่ลดละ กวางเห็นจวนตัวจึงถอยคราบกวางทองออกกลายเป็นสตรีสาวสวยยิ่งนัก นามว่านางอินเหลาแล้วหนีต่อไป ทั้งหมดจึงรู้ว่ากวางทองเป็นคน หมู่บ้านที่กวางถอยคราบออกนี้เรียกว่า " บ้านสบคราบ " (สบ-ปากทาง, แพร่ง)

นางอินเหลาหนีขึ้นไปตามลำธาร เนื่องจากมีเครื่องแต่งกายเพียงเล็กน้อย เจ้าคำแดงที่ติดตามมาอย่างใกล้ชิดเกรงว่านางจะหาย จึงยกมือโบกให้ทหารติดตามมาหอบรอบกับพื้น เพื่อมิให้นางเห็น ตรงนี้เรียกว่า " น้ำแม่แมบ " (แมบ-แนบ) ต่อมาเพี้ยนเป็นแม่น้ำแม่ นางหนีขึ้นไปถึงบนเนินเขาซึ่งเป็นทางแคบ ๆ ทหารกรูเข้าไปจะจับตัวนาง แต่เจ้าคำแดงยกมือห้ามไว้เพราะพระองค์จะไปเอง พอดีนางอินเหลาหนีเข้าไปได้ หมู่บ้านตรงนี้เรียกว่า " แม่ นะ " และเพื่อไม่ให้นางหลบหนีไปได้ เจ้าคำแดงจึงสั่งให้ทหารล้อมไว้พร้อมกับขุดคูกันไว้ คูนี้ต่อมาเรียกว่า " คู ฮ้อ " (คือ - คู) นางอินเหลาจวนตัว จึงพยายามปีนป่าขึ้นเขาได้ เจ้าคำแดงติดตามไปแต่ผู้เดียวและไปพบตัวนางบนเนินเขาเตี้ย ๆ นางจึงถามว่า " มาจับฉันทำไมฉันมีความผิดอะไรหรือ " เจ้าคำแดงตอบว่า " ข้าพเจ้าเป็นราชโอรสของกษัตริย์พะเยา เห็นกวางทองก็อยากจะได้จึงติดตามมา แต่ปรากฏว่ากวางทองตัวนั้นความจริงเป็นนางผู้สวยงาม เกิดรู้สึกรักและอยากจะได้เป็นชายา " นางตอบว่า " หากพระองค์รักข้าพเจ้าจริง ควรจะต้องไปบอกมารดาเสียก่อน ขณะนี้อยู่ในถ้ำ " เจ้าคำแดงเห็นตามคำกล่าว จึงลงมาจากมาเดินตามนางเข้าไปในถ้ำเพื่อไปหามารดาของนาง ซึ่งมีชื่อว่า " อินทร์ลงเหลา " พวกเสนาที่ติดตามมาพบแต่ม้าที่ปล่อยไว้ แลเห็นรอยเท้าทั้งสองหายเข้าไปในถ้ำ พวกเขารออยู่เป็นเวลานานเจ้าคำแดงก็ไม่ออกมา เมื่อจะเข้าไปดูในถ้ำก็ไปไม่ถูก จึงต้องยกทัพกลับนครพะเยา

ชาวบ้านใกล้ ๆ ทราบเรื่อง ต่างกล่าวว่าเจ้าคำแดงขณะนี้ได้เป็นอารักษ์คุ้มครองดูแลถ้ำขุนเขาถ้ำนี้ และเรียกเจ้าคำแดงว่า " เจ้าหลวงคำแดง " มาจนทุกวันนี้

- ส่วนที่ 8 ส่วนน मुखปฐะของชาวไทลื้อ เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่บ้านทีก อยู่ในศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงบ้านแพด อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ซึ่งชาวบ้านระบุว่า เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนที่ชาวไทลื้อส่วนใหญ่ในเขตอำเภอเชียงคำรับรู้ร่วมกัน (สิงห์คำ มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) ความว่า

เจ้าพญาคำแดงเป็นโอรสของพญาโจระณี กษัตริย์เมืองพะเยา ได้ยกทัพมารบกับพวกจีนฮ่อรับชัยชนะกลับมา ระหว่างทางเจ้าพญาคำแดงได้พบกวางทองรูปร่างว่องไวผ่านหน้าก็เลยอยากได้ จึงให้ไพร่พลติดตามจนกวางทองเข้าเขตเมืองเชียงดาว ที่นั้นมีภูเขาสูงเทียมเมฆชื่อว่า ดอยเพียงดาว ต่อมาเรียกว่าดอยเชียงดาวและมีถ้ำใหญ่อยู่ที่นั่นด้วย เมื่อกวางทองวิ่งมาถึงหน้าถ้ำได้เผยโฉมเป็นสตรีชื่อนางอินเหลา ลูกสาวยักษ์ที่เฝ้าถ้ำเชียงดาว นางได้วิ่งหายเข้าไปในถ้ำ เจ้าหลวงคำแดงได้ติดตามเข้าไปในถ้ำและไม่กลับออกมาอีกเลย ไพร่พลที่ติดตามไปเห็นแต่ม้าทรงสีขาวหมอกอยู่หน้าถ้ำ เมื่อเฝ้ารออยู่หลายวันไม่เห็นพญาคำแดงกลับออกมา จึงยกทัพกลับเมืองพะเยา

- **สำนวนที่ 9** สำนวนมุขปาฐะของชาวไทลื้อ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยาเป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนมุขปาฐะที่มีการรวบรวมไว้ในเอกสาร “ประวัติชาวไทลื้อที่นับถือผีเดียวกัน” (คำรณ, 2536: 2) ความว่า

เจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยา ยกทัพไปรบกับพวกฮ่อได้ชัยชนะกลับมา ระหว่างทางเจ้าหลวงคำแดงเห็นกวางทองคำรูปงามก็อยากได้ จึงให้ไพร่พลเข้าล้อมไว้และประกาศว่าหากกวางทองหนีออกทางด้านใดผู้นั้นจะต้องตามจับให้ได้ หากจับไม่ได้จะต้องถูกประหารชีวิต แต่บังเอิญกวางทองหนีไปด้านพระองค์ พระองค์จึงควมม้าออกติดตามโดยมีไพร่พลตามหลัง การตามหาล่วงไปหลายวันจนเข้าเขตเมืองเชียงดาว ที่นั้นมีภูเขาสูงหนึ่งสูงเทียมเมฆมีชื่อเรียกว่า ดอยเพียงดาว ต่อมาเพี้ยนเป็นเชียงดาว

ครั้นไล่มาถึงที่หนึ่งเป็นทุ่งหญ้ากว้างขวาง กวางทองวิ่งเข้าป่าหายไป ตำบลนั้นเลยเรียกว่าทุ่งผวน พวกไพร่พลเห็นกวางทองวิ่งหนีไป คิดว่าเป็นเนื้อทรายจึงร้องกันว่าทลายนๆ บ้านนั้นจึงชื่อว่าบ้านแม่ทะลาย เจ้าหลวงคำแดงได้ติดตามกวางทองมาอีก กวางทองไปไหนไม่รอดจึงลอบคราบกวางทองออก เผยโฉมเป็นหญิงสาวรูปร่างงามวิ่งหนีไป หมู่บ้านนั้นจึงชื่อว่า บ้านสบคาบ นางวิ่งหนีไปในสภาพเหนื่อยห่มน้อย เมื่อมาถึงลำห้วยแห่งหนึ่งเจ้าหลวงคำแดงเกรงนางจะหาย จึงให้ไพร่พลหอบรบกับพื้นเพื่อมิให้นางเห็น ลำห้วยนั้นจึงชื่อว่าห้วยแม่แมบ นางวิ่งหนีไปถึงที่แห่งหนึ่งพวกไพร่พลจะเข้าล้อมจับนางไว้ เจ้าหลวงคำแดงเห็นก็ร้องห้ามว่าอย่าจับนะ หมู่บ้านนั้นจึงชื่อว่า บ้านแม่มาจนถึงทุกวันนี้ เจ้าหลวงคำแดงวิ่งไล่ นางผู้นั้นจนถึงหน้าถ้ำเชียงดาวนางได้วิ่งหายเข้าไปในถ้ำ เจ้าหลวงคำแดงตามเข้าไปและหายสาบสูญไปจนถึงทุกวันนี้ ส่วนสาวงามผู้นั้นเชื่อว่าคือนางอินเหลา ลูกสาวยักษ์ที่เผ่าถ้ำเชียงดาวนั้น เมื่อไพร่พลเจ้าหลวงคำแดงตามไปถึงหน้าถ้ำก็เห็นแต่ม้าทรง เมื่อร่อยอยู่หลายวันไม่เห็นเจ้าหลวงคำแดงกลับออกมา จึงพากันยกทัพกลับเมืองพะเยา

จากตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่ผู้วิจัยคัดเลือกมาทั้งหมด 9 สำนวน พบว่าตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มเรื่องนี้มีเพียง 2 สำนวนที่ต้นฉบับดั้งเดิมปรากฏเป็นสำนวนลายลักษณ์ชัดเจน ส่วนสำนวนที่เหลือผู้วิจัยจัดให้เป็นสำนวนมุขปาฐะ เนื่องจากดั้งเดิมเป็นเรื่องเล่าของชาวบ้านในพื้นที่ ภายหลังต่อมาจึงมีการบันทึกเป็นสำนวนลายลักษณ์ในลักษณะของเอกสารพิมพ์เผยแพร่ ทั้งการพิมพ์เพื่อจำหน่ายแจก การเผยแพร่ในสื่ออินเทอร์เน็ต รวมทั้งการบันทึกตำนานในบริเวณศาลเจ้าหลวงคำแดง ไม่ว่าจะเป็นศาลเจ้าหลวงคำแดงหน้าถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และศาลเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ลักษณะสำคัญของตำนานกลุ่มเรื่องนี้คือขนาดจะไม่ยาวมาก เนื้อเรื่องเน้นเหตุการณ์การไล่ติดตามกวางทองของเจ้าหลวงคำแดงและจะมีการเชื่อมโยงเนื้อหาในตำนานเข้ากับสถานที่สำคัญในท้องที่บริเวณเมืองเชียงดาว ซึ่งเป็นเส้นทางที่เจ้าหลวงคำแดงติดตามกวางทองมาจากเมืองพะเยา จากข้อมูลทำให้ทราบว่าเดิมตำนานเจ้าหลวงคำแดงในกลุ่มเรื่องนี้เป็นสำนวนที่อยู่ในรูปมุขปาฐะของชาวบ้านทั่วไปในหลายท้องที่อำเภอเชียงดาว ต่อมาใน พ.ศ. 2496

นายอำเภอเชียงดาวในขณะนั้น ชื่อ นายพวง สุขสามัคคี ผู้เลื่อมใสในเทวดาอารักษ์ของเมืองเชียงดาว ได้ประกาศให้ชาวเชียงดาวแต่งเรื่องเล่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นรูปเล่มส่งเข้าประกวด โดยผู้ชนะจะได้รับรางวัลเป็นเงิน 3 แถบ* คนเชียงดาวจึงพากันเขียนและเรียบเรียงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงขึ้นจากคำบอกเล่าที่เล่าสืบต่อกันมา ดังนั้นจึงทำให้เกิดตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนที่มีการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่อีกหลายสำนวน (รังสรรค์ จันตะ, 2552: 199-200 และ ดต. เรวัตติ กิติพุทธากร, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

ตำนานกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะใช้กลวิธีการนำเนื้อหาในตำนานมาสร้างเป็นเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับสถานที่ในท้องถิ่น เพื่อสร้างความน่าสนใจและเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับตำนาน ภายหลังตำนานกลุ่มเรื่องนี้ได้เผยแพร่ไปสู่คนกลุ่มอื่นภายนอกพื้นที่อำเภอเชียงดาวด้วย โดยเฉพาะในเขตจังหวัดพะเยาที่มีการอ้างอิงสถานะและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะกษัตริย์หรือเจ้าเมืองพะเยา ทำให้ตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายในเขตจังหวัดพะเยาด้วย

ในประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ปรากฏชื่อเจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยาลำดับที่ 13 พระองค์เป็นราชบุตรของพญาเงี้ยวเมือง ขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดาในพ.ศ. 1816 (ตำนานเชียงแสน, 2516: 33) ในเอกสารประวัติพญาเงี้ยวเมืองเจ้าผู้ครองนครพะเยา ระบุว่าเมื่อทรงมีพระชนมายุมากแล้ว ได้มอบราชกิจต่างๆ ให้พญาคำแดงราชบุตรทรงรับหน้าที่ปกครองเมืองพะเยา แทนบิดาคือทำหน้าที่เป็นนายหลังแทนพระบิดา พญาเงี้ยวเมืองปลีกตัวออกจากราชการงานเมืองแล้วเสด็จไปทรงพักผ่อนอยู่ในเขตเมืองงาว ต่อมาได้ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 1841 มีพระชนมายุได้ 60 ปี เมื่อพญาเงี้ยวเมืองได้ถึงแก่พิราลัยไปแล้ว ขุนคำแดงราชโอรสขึ้นครองเมืองพะเยาแทน เมื่อสิ้นรัชกาลของขุนคำแดงแล้วก็มีขุนน้อยคำลือราชบุตรขึ้นครองเมืองแทนถึงปี พ.ศ. 1881 พระเจ้าคำฟู เจ้าเมืองนครชัยบุรีศรีเชียงแสนสมคบกับพญากาวเมืองน่านยกทัพเข้าตีเมืองพะเยาเป็นสองระลอก ทำให้เมืองพะเยาต้องพินาศสาบสูญลง อาณาจักรเมืองพะเยาจึงยุบลงมาเป็นกลุ่มล้านนาไทยจนตราบททุกวันนี้ (พระราชวิสุทธิโสภณ, 2527: 162-163)

ในขณะที่ท้าวคำแดงหรือพญาคำแดงครองรัฐพะเยาอยู่นั้นก็มีความเข้มแข็งมาก มีการร่วมมือกับฝ่ายเชียงใหม่ส่งกองกำลังไปช่วยพญาไชยสงครามปราบปรามขุนเครือซึ่งยึดอำนาจมาจากท้าวแสนภูผู้ครองเมืองเชียงแสน และเมื่อการศึกษาสำเร็จแล้ว พญาไชยสงครามได้ยกธิดาชื่อนางแก้วพอดตาให้กับขุนคำลือโอรสของท้าวคำแดง (พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2550: 75) ในตำนานเชียงแสน กล่าวเสริมถึงเหตุการณ์ดังกล่าวว่า พญาไชยสงครามเป็นฝ่ายอ่อนวอนให้ท้าวคำแดงไปช่วยรบป้องกันเมืองเชียงใหม่ เมื่อชนะข้าศึกท้าวคำแดงจึงมีราชสาสน์ไปถึงเมืองเชียงราย เพื่อขอนางแก้วพอดตามาเป็นพระเทวีของขุนคำลือ พญาไชยสงครามจึงให้เสนาจัดทัพพล 300 ครั้วตามนางแก้วพอดตามาด้วย เมื่อถึงเมืองพะเยาแล้วจึงให้ชาวบ้านกลุ่มนั้นตั้งบ้านเรือนอยู่

* เงินแถบ เป็นคำเรียกเงินรูปที่เคยใช้ในพม่า เงินรูปนี้นำมาใช้เป็นตัวกลางในการซื้อขายในล้านนา ตั้งแต่เริ่มมีการติดต่อกับชาวอังกฤษผ่านอินเดียและพม่า

ที่แซพรานและเซียงเคียน จากนั้นท้าวคำแดงจึงตั้งให้ขุนคำลือเป็นอุปราช เมื่อท้าวคำแดงสวรรคต ขุนคำลือก็ครองเมืองแทนบิดา (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61, 2516: 33-34)

การปรากฏชื่อเจ้าหลวงคำแดงในเอกสารประวัติศาสตร์ดังกล่าว น่าจะมีความสัมพันธ์กับการที่ตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยาอย่างมาก โดยหลักฐานที่ปรากฏความเชื่อมโยงดังกล่าวได้แก่ หนังสือ **ตำนานเมืองเหนือ เล่ม 2** ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2498) ซึ่งผู้เขียนเป็นคนเดียวกันกับผู้ปริวรรต **ตำนานสุวรรณคำแดง** หรือ **ตำนานเสอินทขิล** การอ้างอิงชื่อเจ้าหลวงคำแดงในตำนานกับเจ้าหลวงคำแดงในประวัติศาสตร์เมืองพะเยา จึงน่าจะเป็นเจตนาของผู้เขียนที่ต้องการเชื่อมโยงเนื้อหาทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน จากนั้นความเชื่อดังกล่าวจึงได้แพร่หลายออกไป เกิดเป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นเจ้าเมืองพะเยาอีกหลายสำนวนตามมา

หากรวบรวมภูมินามในเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาวที่สัมพันธ์กับเนื้อหาในตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มเรื่องนี้ มีดังนี้

ตารางที่ 1 ภูมินามในเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาวที่สัมพันธ์กับเนื้อหาในตำนานเจ้าหลวงคำแดง

ภูมินาม	เนื้อเรื่องในตำนาน
บ้านแม่คาบ, บ้านสบคาบ	กวางทองทิ้งคราบไว้ เผยโฉมเป็นหญิงสาววิ่งหนีไป
บ้านแม่ฮ้อ	กวางทองหนีไปในป่าต้นฮ้อ
บ้านทุ่งผวนนาดอน	กวางทองหวนกลับมา
บ้านทุ่งละคร	คนเล่นละครล่อกวางทองให้ออกมาดูละคร
บ้านทุ่งกะลา	ทหารนำกะลามาวางไว้เต็มทุ่งนา เพื่อไม่ให้กวางทองหนีไปได้
ป่าดงเทวี	ป่าที่กวางทองกลายร่างเป็นหญิงสาว
บ้านแม่นะ	เจ้าหลวงคำแดงร้องห้ามบริวารไม่ให้จับหญิงสาวที่เป็นกวางทองแปลงว่า “อย่าจับนะ”
ห้วยแม่แมบ	เจ้าหลวงคำแดงให้บริวารหมอบราบกับพื้นเพื่อมิให้กวางทองเห็น
คูฮ้อ/คือฮ้อ	คูน้ำที่เจ้าคำแดงสั่งให้ทหารขุดกั้นกวางทองไว้

4.1.1.1.2 ตำนานเจ้าหลวงคำแดงแม่ทัพเมืองสิบสองปันนา ตำนานกลุ่มเรื่องนี้เป็นตำนานของชาวไทลื้อในอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงรายและชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เนื้อเรื่องจะมีขนาดสั้น กล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงหรือพญาคำแดงในฐานะที่เป็นชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในสิบสองปันนา ต่อมาได้อพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคเหนือของไทย เมื่อสิ้นชีวิตไปจึงกลายเป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน ตำนานกลุ่มเรื่องนี้ปรากฏ 2 สำนวน มีเนื้อเรื่องดังนี้

- **สำนวนที่ 1** สำนวนมุขปาฐะ โดยชาวไทลื้อ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ซึ่ง รามู ฤบาทและชูลีพร วิมุกตานนท์ (2530: 44) ได้รวบรวมไว้ ความว่า

เจ้าพ่อคำแดงเป็นชาวไทลื้อมาจากเชียงรุ่ง ต่อมาอพยพมาอยู่ที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เมื่อมาถึงหมู่บ้านไม้ลุงชนได้ตั้งถิ่นฐานไม่ให้อพยพย้ายมาตั้งถิ่นฐานในสภาพเดิม เมื่อสิ้นชีวิตไปจึงได้เป็นเทวดาคุ้มครองรักษาชาวบ้านที่หมู่บ้านแห่งนี้ เจ้าพ่อคำแดงมีถิ่นพำนักอยู่ที่ถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว

- **สำนวนที่ 2** สำนวนมุขปาฐะ เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนหนึ่งของชาวไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เล่าโดยโดยนางจันทร์แดง มังคลาด (สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) ความว่า

เจ้าหลวงคำแดงหรือพญาคำแดงเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้นำชาวไทลื้อที่ทำมาหากินอยู่ที่เมืองพงแคว้นสิบสองปันนา ต่อมาได้ถูกพวกจีนขับไล่ จึงเป็นแม่ทัพใหญ่ต่อสู้กับชาวจีนและนำชาวบ้านอพยพมาทางตอนใต้ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ตอนเหนือของไทย เจ้าหลวงคำแดงได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน เมื่อตายไปชาวบ้านจึงได้อัญเชิญวิญญาณของพญาคำแดงให้เป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน

4.1.1.1.3 ตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น พบ 1 สำนวน คือสำนวนของด.ต.เรวัตติ กิติพุทธากรณ์ (2549: 1-2) ปราชญ์ท้องถิ่นและผู้ประกอบพิธีกรรมประจำอำเภอเชียงดาว ตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้จัดทำเป็นเอกสารพิมพ์เผยแพร่ในพิธีอัญเชิญรูปเหมือนเจ้าหลวงคำแดง ณ ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งป็นเต้า พ.ศ. 2549 เนื้อหาของตำนานโดยสรุป มีดังนี้

ปู่สะและย่าสะมีลูกหลาน 7 คน พี่ชายคนโตชื่อเจ้าจูลณี น้องชายคนเล็กชื่อสุเทวฤาษีซึ่งได้สร้างเมืองให้แก่เจ้าจูลณี ชื่อเมืองเชษฐบุรี (ต่อมาเรียกชื่อเมืองใหม่ว่าเวียง 7 ริน เนื่องจากชาวบ้านได้นำรางวัลมาต่อกันเป็นรางวัลจำนวน 7 รางวัล) เจ้าจูลณีมีบุตรชายที่มีความเก่งกล้ามารถ

ตำนานพระเวทและทศิพยมนต์ชื่อว่า “เจ้าหลวงสุวรรณคำแดง” เนื่องจากตอนกำเนิด มีเทวดานำขันคำแดง (ทองคำ) มารองรับ ต่อมาเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงได้ครองเวียง 7 รินแทนบิดา

เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงมีความสามารถในการรักษาผู้ป่วยให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เป็นเหตุให้มีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองมากขึ้น เจ้าหลวงคำแดงจึงให้สร้างเมืองขึ้นมาอีกเมืองหนึ่งในอุทยานดอกไม้ให้ชื่อว่า เวียงสวนดอกไม้ อันเป็นสถานที่รักษาผู้ป่วยสืบมา ต่อมาคนทั้งหลายก็มาอาศัยอยู่ในเมืองเพิ่มมากขึ้นอีก เจ้าหลวงคำแดงจึงคิดขยายเมืองให้กว้างขวาง ใช้เวลาในการสร้าง 1,000 วันจึงเสร็จ จากนั้นเจ้าหลวงคำแดงได้ให้สุเทวฤๅษีผู้เป็นอาไปกราบทูลขอเสาหลักเมืองจากพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ยักษ์ 2 ตนเอาเสาแทรกใส่เสาอินทขิลมาปักและเฝ้ารักษาเสาอินทขิลไว้พร้อมทั้งเนรมิตให้เกิดบ่อเงิน บ่อทอง บ่อแก้วและบ่อสารพันอัฏฐมณี 9 บ่อ เจ้าหลวงคำแดงได้บูชาเสาอินทขิลและกุมภภัณฑ์อยู่มิขาด ทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขเรื่อยมา

ต่อมาเจ้าหลวงคำแดงได้สร้างเมืองใหม่และคิดจะตั้งชื่อเมือง เจ้าสุเทวฤๅษีจึงแนะนำให้เอาที่นึ่งทองคำมาซึ่ง หากมีน้ำหนักเท่าใดก็ให้ใส่เป็นชื่อเมืองนั้น เมื่อชั่งแล้วปรากฏมีน้ำหนักหนึ่งล้าน จึงได้ชื่อว่าเมืองล้านนา เจ้าหลวงคำแดงมีมเหสี 2 คน คนหนึ่งชื่อนางผมเผื่อให้ครองเวียงเจ็ดริน อีกคนหนึ่งชื่อนางสาตกวางให้ครองเวียงสวนดอกไม้ เมื่อสร้างเมืองล้านนาเสร็จก็ยกเอาได้มเหสีใหม่มาเป็นคู่ครอง สุเทวฤๅษีจึงแนะนำให้ไปขอนางอินเหลา บุตรีบุญธรรมของเจ้าสุพรหมฤๅษีที่ดอยอ่างสุงมาเป็นมเหสี ครั้งนั้นพระวิษณุกรรมแปลงกายเป็นกวางทองมาล่อเอาเจ้าหลวงคำแดงออกจากเมือง การเดินทางตามหากวางใช้เวลา 7 วัน จนไปพบนางอินเหลาที่ดอยอ่างสุงและอยู่ร่วมกับนางในถ้ำเชียงดาว เมื่อเจ้าหลวงคำแดงหายเข้าไปในถ้ำแล้ว รัฟลทั้งหมดก็กลับสู่เมืองล้านนา อัญเชิญโอรสของเจ้าหลวงคำแดงชื่อว่าเจ้าหลวงจุงจ๊ะขึ้นครองเมือง ส่วนเจ้าหลวงคำแดงได้กลายเป็นเทพารักษ์คุ้มครองรักษาเมืองล้านนาต่อมา

ตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้มีการผสมผสานเรื่องราวการสร้างเมืองล้านนาของเจ้าหลวงคำแดงกับตำนานการสร้างเมืองเจ็ดรินและเมืองสวนดอกไม้ รวมทั้งตำนานเสาอินทขิลจนทำให้เกิดเป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนใหม่ขึ้นมา นอกจากนี้ ยังสร้างให้เจ้าหลวงคำแดงเป็นลูกหลานของปู่สะเยาสะเย ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาวลัวะในล้านนา

เรื่องราวการสร้างเมืองเจ็ดริน เมืองสวนดอกไม้และตำนานการกำเนิดเสาอินทขิลเป็นเนื้อเรื่องที่ปรากฏในตอนท้ายของ *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* ซึ่งเป็นเรื่องราวที่สืบเนื่องมาจากยุคสมัยของเจ้าหลวงคำแดงหลายชั่วอายุคน โดยหลังจากที่เมืองล้านนาล่มในสมัยพระยาครวเนื่องจากนำปลาเผือกมากิน ชาวบ้านที่หนีรอดจากภัยน้ำท่วมได้สร้างเมืองขึ้นใหม่ชื่อเมืองนารัฐะ มีพญามินนราชเป็นผู้ครองเมืองด้วยความสงบสุขมาหลายชั่วอายุคน จนถึงสมัยของพญามินนทพิชชะตัตสันคิตีความลุ่มตึแม่ไม่ยุติธรรม ทำให้เมืองล่มเป็นหนองน้ำอีกครั้ง ชาวบ้านที่รอดชีวิตต้องการสร้างเมืองใหม่จึงให้ฤๅษีที่ดอยผาลาดชี้สถานที่สร้างเมืองใหม่คือเมืองเชษฐบุรีหรือเวียงเจ็ดริน ต่อมาชุมชนขยายจึงสร้างเมืองใหม่ขึ้นอีก 2 เมืองคือเวียงสวนดอกไม้หลวงและเวียงนพบุรี เมืองดังกล่าวอยู่ใกล้กับแม่น้ำปิงซึ่งเป็นเส้นทางติดต่อค้าขายทำให้เมืองมี

ความมั่งคั่งจากการค้าขาย จึงทำพิธีบูชาเสาอินทขีลและกุมภภัณฑ์ที่แบกเสาอินทขีล เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2527: 8-20)

ตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้สอดคล้องกับความเชื่อของชาวเชียงใหม่บางกลุ่มว่า เจ้าหลวงคำแดงเป็นผู้สร้างเวียงเจ็ดลินและเป็นต้นตระกูลของชาวลัวะในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ทั้งหมด ดังปรากฏพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงของสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้ (พินิจ เนื่องภิรมย์, 2555)

“ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มทร.ล้านนา ภาคพายัพ เชียงใหม่ จัดพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงผู้สร้างเวียงเจ็ดลิน ซึ่งเป็นหนึ่งในชุดการแสดงในพิธีเปิดการแข่งขันกีฬา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 25 “ล้านนาเกมส์” เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่นักแสดงทุกคน เมื่อวันศุกร์ที่ 23 มกราคม 2552 ที่ผ่านมา ณ บริเวณลานบัวหน้าศาลาราช”

4.1.1.2 ตำนานที่มีการแทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่ปรากฏในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ 3 เรื่อง คือ *ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่* (ปวงคำ ต้อยเขียว, 2522: 1-10) *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527: 1-8) และ *ตำนานสุวรรณคำแดง หรือ ตำนานเสาอินทขีล* (สงวน โชติสุขรัตน์, 2515: 117-160) ตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้นับเป็นตำนานที่มีการกล่าวถึงชีวิตและเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงไว้อย่างละเอียดที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับตำนานกลุ่มอื่น

ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ เป็นตำนานที่นายปวงคำ ต้อยเขียว ได้ต้นฉบับมาจากวัดป่าแดง จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้ปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่ เมื่อพ.ศ. 2522 ซึ่งในต้นฉบับระบุว่า ครูบาหลวงमारวิชัยแห่งวัดศรีมงคล เชียงดอยสุเทพ เป็นผู้รจนาขึ้นเมื่อพ.ศ. 2411

ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม เป็นตำนานพื้นเมืองที่ไม่ทราบระยะเวลาในการแต่ง ระบุเพียงเวลาในการจารเมื่อจุลศักราช 1314 (พ.ศ.2495) ต้นฉบับเดิมเป็นคัมภีร์ใบลานสำนวนของบ้านป่าสักน้อย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ปริวรรตเผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2527^{*} ส่วน *ตำนานสุวรรณคำแดง หรือ ตำนานเสาอินทขีล* เป็น

^{*} ในพ.ศ 2546 มีการพิมพ์เผยแพร่ *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* ฉบับงานปริวรรตของนักศึกษาเรียนอักษรล้านนา สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ จากการตรวจสอบเนื้อหาพบว่ามาจากต้นฉบับคัมภีร์ใบลานเดียวกันและเนื้อหามีความคล้ายคลึงกับ*ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* ฉบับของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ใงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงขอใช้ *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* ฉบับของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นหลักในการศึกษาค้นคว้า

ตำนานพื้นเมืองที่สงวน โชติสุรัตน์แปลจากต้นฉบับอักษรพื้นเมืองอักษรไทยวน ต้นฉบับของ วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อพ.ศ. 2513

หากเปรียบเทียบเนื้อหาตำนานทั้ง 3 ฉบับพบว่าเนื้อเรื่องเหมือนกัน เพียงแต่ตำนาน เชียงใหม่ปางเดิม มีการเพิ่มเนื้อหาส่วนท้ายทำให้เนื้อเรื่องยาวกว่าตำนานอีก 2 ฉบับ ดังตาราง เปรียบเทียบตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบเนื้อหาของตำนานปรัมปราสำนวนลายลักษณ์ 3 ฉบับ

เนื้อเรื่อง	ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม	ตำนานโบราณนิทาน ปถมเหตุการณ์ตั้ง เชียงใหม่	ตำนานสุวรรณคำแดง
ตำนานเจ้าหลวงคำแดง	√	√	√
นิยายเรื่องลูกตีแม่	√	√	√
การสร้างเวียงเจ็ดรินและเวียง สวนดอก	√	√	√
กำเนิดประเพณีบูชาเสา อินทขีล	√	√	√
เครื่องบูชาเสาอินทขีลและ กุมภภัณฑ์	√		√
คำบูชาเสาอินทขีลและเดชาอนุ ภาพของเสาอินทขีล	√		√
รายนามและรัชกาลกษัตริย์ใน ราชวงศ์มังราย	√		
การสร้างพระเจดีย์หลวง	√		
พระยาช้างอารักษ์เมือง	√		
คำบูชาและเครื่องบูชาอารักษ์ เมือง	√		
พิธีบูชาอารักษ์ทั้งหลายใน โอกาสต่างๆ	√		
เครื่องพลีกรรมบูชาและพิธีสืบ ชะตาเมือง	√		
เทวดารักษาประตูเมือง เชียงใหม่	√		
ยันต์พระยาช้างทั้งแปด	√		
ชื่อยันต์ตามคัมภีร์โบราณ	√		

จากตารางจะเห็นว่าตำนานทั้ง 3 เรื่องมีเนื้อเรื่องเดียวกัน เนื้อเรื่องตอนต้นกล่าวถึงตำนานเจ้าหลวงคำแดง การสร้างเวียงเจ็ดรินและเวียงสวนดอก เรื่องราวการกำเนิดประเพณีบูชาเสาอินทขิล ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ จบลงที่การกล่าวถึงเครื่องพิธีกรรมบูชาเสาอินทขิล ส่วน ตำนานสุวรรณคำแดง หรือ ตำนานเสาอินทขิล แตกต่างไปจากตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ด้วยการเพิ่มเติมเนื้อเรื่องเกี่ยวกับคำบูชาเสาอินทขิลและเดขานุภาพของเสาอินทขิลเข้ามาในตอนท้าย ในขณะที่ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม มีขนาดยาวที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับตำนาน 2 เรื่องแรก เนื่องจากมีการเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับรายนามกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย การสร้างพระเจดีย์หลวง เรื่องพระยาช้าง พระยาราชสีห์และเทวดารักษาเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ อาทิ พิธีบูชาอารักษ์ พิธีสืบชะตาเมือง ฯลฯ ซึ่งเนื้อเรื่องที่เพิ่มเติมเข้ามานี้ มีบางส่วนที่ใจความซ้ำกับที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นแต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันเล็กน้อย ได้แก่ เรื่องเสาอินทขิลที่พระมหาเถรเล่าให้ชีปะขาวฟัง

เมื่อพิจารณาความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องและเหตุผลต่างๆ ประกอบความเป็นไปได้แล้ว ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ตำนานสุวรรณคำแดง และเนื้อความในตอนต้นของ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม น่าจะเป็นตำนานที่มีที่มาจากตำนานเรื่องเดียวกัน ซึ่งภายหลังได้มีการคัดลอกสืบต่อกันมา รวมทั้งการนำเนื้อหาส่วนอื่นมาเพิ่มในตอนท้ายของตำนานเชียงใหม่ปางเดิม จึงทำให้กลายเป็นตำนานที่มีชื่อเรื่องต่างกันและเนื้อหาต่างกัน

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้แต่งและปีพ.ศ.ที่แต่งหรือจารต้นฉบับโบราณ มีตำนานเพียงฉบับเดียวที่ระบุชื่อผู้แต่งและปีพ.ศ.ที่แต่งชัดเจนคือ ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ระบุว่าครูบาทหลวงมารวิชัยแห่งวัดศรีมงคล เชียงตุงยสุเทพ เป็นผู้รจนขึ้นเมื่อพ.ศ. 2411 นับว่าเป็นหลักฐานเกี่ยวกับตำนานเจ้าหลวงคำแดงลำดับแรกที่สืบค้นได้ คาดว่าน่าจะเป็นฉบับคัดลอกมาจากต้นฉบับจริง ส่วน ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม ระบุเพียงระยะเวลาในการจารไว้เมื่อจุลศักราช 1314 (พ.ศ.2495) ในขณะที่ ตำนานสุวรรณคำแดง หรือ ตำนานเสาอินทขิล เป็นตำนานพื้นเมืองที่แปลจากต้นฉบับอักษรพื้นเมืองอักษรไทยวน เมื่อพ.ศ. 2513 ดังนั้นจึงไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับผู้แต่งที่แท้จริง ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าผู้แต่งตำนานเจ้าหลวงคำแดงฉบับดั้งเดิมนั้นน่าจะเป็นภิกษุสงฆ์หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในระบบความเชื่อทางศาสนาและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของล้านนาเป็นอย่างดี รวมทั้งการ

---

* ชาวล้านนามีความเชื่อในเรื่องอาณิสสของการสร้างคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา โดยเชื่อว่าหากจารอักษรตัวธรรม 1 ตัว จะได้อาณิสสหรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป 1 องค์ การจารหรือการคัดลอกคัมภีร์โบราณจึงถือเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือผู้ถวายคัมภีร์ก็จะได้อาณิสสและผลบุญทำให้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อไป

สร้างตัวละครต่าง ๆ ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนใหญ่ก็เป็นตัวละครที่อ้างอิงมาจากกรอบความคิดและความเชื่อในพุทธศาสนา ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

จากหลักฐานเอกสารเท่าที่สืบค้นได้ ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นของผู้วิจัยเกี่ยวกับผู้แต่งตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงซึ่งเป็นฉบับดั้งเดิม น่าจะเป็นพระสาธุเถรमारวิชัยหรือครูบาทหลวงमारวิชัย พระเถระชาวล้านนาผู้ทรงความรู้และแตกฉานภาษาบาลีท่านหนึ่ง ครูบาทหลวงमारวิชัยดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดฝายหิน วัดเก่าแกในจังหวัดเชียงใหม่จนถึงพ.ศ. 2396 และมรณภาพในพ.ศ. 2398 ผลงานด้านวรรณกรรมของท่านปรากฏต้นฉบับที่จารเป็นคัมภีร์โบราณหลายเรื่อง เช่น *มหาวิบากหลวง สัททพินทุ ฯลฯ* (พระวรกิจโจ, 2554) ทั้งนี้คาดว่าระยะเวลาในการแต่งตำนานเจ้าหลวงคำแดงน่าจะอยู่ในช่วง พ.ศ. 2339-2398 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ครูบาทหลวงमारวิชัยมีชีวิตอยู่

ในส่วนของ *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* พิจารณาจากปัญหาเรื่องการใช้ภาษาซ้ำซากและการเขียนตกหล่นที่ปรากฏในตำนาน ดังที่ผู้ปริวรรตได้บันทึกไว้ว่า “...ถ้อยคำสำนวนที่ใช้ในตำนานเชียงใหม่ปางเดิม ไม่คงเส้นคงวาเหมือนกับเขียนตกหล่น และบางตอนก็ใช้ภาษาซ้ำซาก ส่อให้เห็นว่าผู้แต่งไม่ใช่เป็นผู้คงแก่เรียน อาจจะเป็นเพียงผู้คัดลอกสืบทอดกันมาหรือเก็บข้อความจากที่โน่นนิตที่นี้หน้อยมาปะติดปะต่อกันให้เป็นเรื่องราวขึ้นมา ซึ่งไม่ได้ส่อให้เห็นความเป็นปราชญ์ของผู้เรียบเรียงแต่อย่างใด หรือไม่ก็อาจจะเป็นเพียงการรับจ้างคัดลอกให้ผู้ที่มิมีศรัทธาจะสร้างไว้ในพระศาสนาเท่านั้น...” (สถาปนวิชัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527: คำนำ) ผนวกกับการพิจารณาเนื้อหาของตำนานก็น่าจะมีความเป็นไปได้ที่มีการนำตำนานหลายเรื่องมาปะติดปะต่อกัน เพราะพบความซ้ำซ้อนของเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเสอาอินทขิล อย่างไรก็ตามแม้จะเป็นการนำตำนานหลายเรื่องมาผสมผสานกันแต่ก็เป็นเรื่องที่อยู่ภายใต้กรอบความเชื่อเดียวกัน โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง เพราะการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักษ์เมืองที่ปรากฏทั้งในตอนต้นและตอนท้ายของตำนานพบที่มีความคล้ายคลึงกัน

ส่วนยุคสมัยที่แต่ง *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* ตอนท้ายของตำนานมีการกล่าวถึงอารักษ์เมืองเชียงใหม่ เริ่มตั้งแต่พระเจ้ามังรายไล่มาจนถึงลำดับสุดท้ายคือ เจ้ามหาเสฏฐิตนหรือพระยาคำฝั้น (พ.ศ.2369-2389) ในคติของชาวล้านนาผู้ใดสร้างบ้านเมืองเมื่อสิ้นชีวิตไปมักได้รับการยกย่องให้เป็นอารักษ์เมือง ดังนั้นการที่อารักษ์เมืองเชียงใหม่ในตำนานเชียงใหม่ปางเดิมสิ้นสุดลงที่เจ้ามหาเสฏฐิตน จึงอาจเป็นไปได้ว่าตำนานนี้น่าจะแต่งในยุคสมัยของเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ต่อมา ได้แก่ในยุคสมัยของพระยาพุทธวงศ์ ครองเมืองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ.2369-2389 นับเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ที่ครองเมืองนานที่สุด บ้านเมืองในสมัยของพระองค์ถือว่ามีความสุข และมีการขยายหมู่บ้านออกไปรอบเมืองเชียงใหม่ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553: 338) ดังนั้นจึงน่าจะเอื้ออำนวยต่อการสร้างวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามข้อสันนิษฐานทั้งหมดเป็นเพียงสมมุติฐานเบื้องต้นที่จะต้องมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อหาข้อสรุปต่อไป

เนื้อหาเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่ปรากฏในตอนต้นของตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์
ทั้ง 3 เรื่อง ผู้วิจัยสรุปได้ ดังนี้

เดิมที่มีหมู 4 หมู แต่ละหมูมีบริวารพันตัว พระยาหมูฝ่ายตะวันออกชื่อ บุพพจนทะ พระ
ยาหมูฝ่ายใต้ ชื่อว่าทักษิณจุนทะ พระยาหมูฝ่ายตะวันตกชื่อว่าปัจฉิมจุนทะ พระยาหมูเหนือชื่อ
อุตตรจุนทะ เดิมทีพระยาหมูทั้ง 4 ตัวยักใคร่สนิทสนมกันดี ต่อมาเกิดทะเลาะวิวาทกันจึงต่างฝ่าย
ต่างอยู่ หมูชื่ออุตตรจุนทะเมื่อตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นลูกพระยาโจรณี พระยาตนพอกใส่ชื่อลูกว่า
“เจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตร”

ในกาลนั้นยังไม่เกิดพระพุทธศาสนา เจ้ามหาธรรมได้ส่งสอนมนุษย์ในชมพูทวีป ค้างอยู่
8,000 เมือง พระยาอินทราชาเกิดความร้อใจเนื่องจากกลิ่นของมนุษย์ดังกล่าวเหม็นขึ้นไปถึงชั้น
ฟ้าและชั้นพรหมจึงสั่งชุมนุมเทวดาเพื่อปรึกษาหารือ วิสสุกรรมเทวดาจึงเสนอให้พระยาโจรณี
เป็นผู้ส่งสอนมนุษย์เหล่านั้น

วิสสุกรรมเทวดาจึงเนรมิตตนเป็นทราญทองมาอยู่ในอุทยานดอกไม้ของพระยาโจรณี
เมื่อพระยาทราบข่าวจึงเรียกชุมนุมเจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตรและเหล่าข้าราชการบริวารเพื่อล้อมจับ
ทราญทอง หากว่าทราญทองหนีรอดไปจากเขตรับผิดชอบของใคร ผู้นั้นจะมีโทษ ปรากฏว่าทราญ
ทองได้หนีไปทางเจ้าสุวรรณคำแดง พระยาโจรณีจึงรับสั่งให้ราชบุตรไปตามจับทราญทองตัวนั้นมา
ให้ได้

เจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตรจึงคัดเลือกทหาร 32 นายแต่งตัวเลียนแบบเนื้อทราญ แต่ละ
นายมีบริวาร 1,000 คนเพื่อตามรอยเท้าของทราญทองนั้นไป ล่วงเลยไปเป็นเวลานานถึง 3 เดือนก็
ยังไม่สามารถจับทราญทองได้ เจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตรจึงส่งคนไปถามพระยาโจรณีว่าจะให้
ติดตามต่อไปหรือไม่ หากให้ติดตามต่อก็ขอกำลังพลเพิ่ม พระยาจึงจัดกำลังพลไปสมทบอีกเป็น
จำนวนมาก

เจ้าสุวรรณคำแดงและคณะติดตามทราญทองไปถึงดอยอย่างสงระ นางอินเหลาทราญข่าวจึง
ออกมาดู เมื่อนางเห็นเจ้าสุวรรณคำแดงก็เกิดจิตปฏิพัทธ์ จึงเข้าไปสนทนาด้วยกระทั่งทั้งสองเกิด
รักใคร่ชอบพอกัน นางจึงชวนเจ้าสุวรรณคำแดงเข้าไปอาศัยอยู่ในถ้ำอันเป็นที่อยู่ของนาง เจ้า
สุวรรณคำแดงหายไปในถ้ำเป็นระยะเวลาหนึ่ง เหล่าบริวารที่รออยู่นอกถ้ำเกิดความเบื่อหน่ายจึง
เข้าไปเตือนให้ออกติดตามทราญทองต่อไป

เจ้าสุวรรณคำแดงและคณะติดตามทราญทองต่อไปในป่า ไปพบชายหญิงอยู่ในรอยเท้า
ทราญทอง รอยเท้าแรดและรอยเท้าช้างจึงพาเดินทางไปด้วย กระทั่งไปเจอฤๅษีจึงเล่าเหตุการณ์
ทั้งหมดให้ฟัง ฤๅษีจึงแนะนำให้ติดตามทราญทองต่อไป ส่วนคนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์นั้นก็ให้นำไป
เลี้ยงดูไว้ ต่อมาบริวารของเจ้าสุวรรณคำแดงไปตามหาทราญทองบริเวณริมแม่น้ำปิง ไปเจอสระน้ำ
4 สระ ล้อมรอบพื้นที่ว่างซึ่งเป็นหาดทรายขาวและตรงกลางหาดมีต้นทองกวาวขึ้นอยู่ ภายในสระ
ยังมีกอบัว 7 กอ กอหนึ่งบาน 7 ดอก กอหนึ่งบาน 6 ดอก กอหนึ่งบาน 5 ดอก ลดจำนวนลงเรื่อยๆ
จนถึงกอบัวสุดท้ายบาน 1 ดอก เมื่อเจ้าสุวรรณคำแดงทราญข่าวจากบริวารจึงนำความไปบอกกล่าว
แก่ฤๅษี ฤๅษีได้บอกให้ระงับการตามหาทราญทองแล้วให้สร้างเมืองในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งต่อไปใน
ภายภาคหน้าจะเป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่สวนดอกบัวทั้ง 7 กอนั้นเป็นชะตาสำหรับเมืองล้านนาว่าแต่ละปี
จะปลูกข้าวได้ผลผลิตพอเพียงหรือไม่

เจ้าสุวรรณหำแดงและบริวารจึงช่วยกันสร้างเมือง เมื่อสร้างเสร็จยังหาชื่อเมืองที่ถูกต้องไม่ได้ อำมาตย์ผู้หนึ่งจึงเสนอให้ทำนายน้ำหนักเตียงหินของเจ้าสุวรรณหำแดง หากว่ามีน้ำหนักเท่าใดก็จะตั้งชื่อตามนั้น อำมาตย์ท่านหนึ่งทำนายว่ามีน้ำหนัก 1 ล้าน จากนั้นอำมาตย์คนดังกล่าวก็ยกขันธูปเทียนดอกไม้ธูปเทียนแล้วชั่งเตียงหินของเจ้าสุวรรณหำแดง ปรากฏว่ามีน้ำหนัก 1 ล้าน จึงตั้งชื่อเมืองว่า “ล้านนา” นับแต่นั้นเป็นต้นมา

เจ้าหลวงคำแดงปกครองเมืองล้านนาโดยมีนางอินเหลาเป็นชายา ต่อมาได้มอบหมายให้ลัวะผู้หนึ่งชื่อขุนหลวงมูทกลาง เป็นหัวหน้า คอยปกครองและสั่งสอนชาวลัวะทั้งหลายให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ชาวเมืองล้านนาทั้งหมดอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ขุนมูทกลางได้นำนางผมเผือก และนางสาตกวางไปถวายเจ้าสุวรรณหำแดง นางทั้งสองให้กำเนิดบุตรแก่เจ้าสุวรรณหำแดงเป็นชายรวม 7 คน เมื่อบุตรชายทั้งหมดเจริญวัยสามารถแบ่งเบาภาระหน้าที่เจ้าสุวรรณหำแดงได้แล้ว เจ้าสุวรรณหำแดงและนางอินเหลาก็กลับไปอยู่ที่ดอยอ่างสรจณสินอายุขัย ส่วนนางผมเผือกและนางสาตกวางก็อาศัยอยู่กับบุตรชายที่เมืองล้านนาจนสินอายุขัย

เชื้อสายของเจ้าสุวรรณหำแดงปกครองเมืองล้านนาสืบมาหลายชั่วอายุคน จนมาถึงสมัยของพระยาคราวที่ชาวบ้านนำตะพานน้ำเผือกมากินเป็นเหตุให้เมืองล่มกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ ชาวบ้านที่รอดชีวิตพากันอพยพไปอยู่ในป่า ต่อมาเมื่อมีลูกหลานมากขึ้นจึงสร้างเมืองเมืองนารัฐะ มีเจ้าเมืองชื่อพระยามินนราชและปกครองเมืองสืบเนื่องกันมา

เจ้าสุวรรณหำแดงได้กลายเป็นเทวดาอารักษ์อยู่เฝ้าเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงดาวจนถึงกาลปัจจุบัน”

จากตำนานทั้ง 3 เรื่องพบว่าเจ้าหลวงคำแดงมีชื่อเรียกในตำนานว่า “เจ้าสุวัณณคำแดง หรือเจ้าสุวรรณหำแดง” มีชีวิตอยู่ในยุคที่พระพุทธศาสนายังไม่แพร่หลายในดินแดนล้านนา เนื้อหาในตำนานชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญของเจ้าหลวงคำแดง 3 ประการ ประการแรกคือ การเป็นผู้ที่ได้รับเทวบัญชาจากพระอินทร์ให้สั่งสอนมนุษย์ที่ขาดศีลธรรม ประการต่อมาคือบทบาทในการเป็นปฐมกษัตริย์ผู้สร้างเมืองล้านนา ประการสุดท้ายคือบทบาทในการเป็นอารักษ์เมืองเชียงดาวและเชียงใหม่

บทบาทในการเป็นผู้สั่งสอนมนุษย์ที่ขาดศีลธรรม แม้ในตำนานจะไม่ได้กล่าวถึงไว้อย่างชัดเจนตรงไปตรงมา แต่เนื้อหาในตำนานระบุว่าในลำดับแรกพระอินทร์ต้องการหามนุษย์ที่สามารถสั่งสอนเหล่ามนุษย์ที่ขาดศีลธรรม ที่ค้างอยู่ 8,000 เมือง พระวิสุกรรมจึงแนะนำให้พระอินทร์เลือกพระยาโจรณี บิดาของเจ้าหลวงคำแดง โดยพระวิสุกรรมเป็นผู้อาสาหาเหตุด้วยการแปลงเป็นกวางทองมาอยู่ในอุทยานของพระยาโจรณี แต่ท้ายที่สุดภารกิจดังกล่าวได้ตกเป็นของเจ้าหลวงคำแดง เนื่องจากเจ้าหลวงคำแดงเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ติดตามกวาง จากนั้นจึงเป็น

* ใน ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ เรียกชื่อว่า “ปามุดตะลังก๊ะ หรือขุนหลวงปาลังก๊ะ”

** ใน ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ เรียกชื่อว่า “นางผมเผือก”

ผู้สร้างเมืองล้านนาและได้สั่งสอนชาวเมืองให้อยู่ถือสัจจะและรักษาศีลตามความต้องการเบื้องต้นของพระอินทร์

เรื่องราวการสร้างเมืองล้านนาของเจ้าหลวงคำแดงตามตำนาน ทำให้เจ้าหลวงคำแดงมีฐานะเป็นปฐมกษัตริย์ของเมืองล้านนาในยุคก่อนประวัติศาสตร์ บทบาทของการเป็นกษัตริย์หรือเจ้าเมืองของเจ้าหลวงคำแดงมีลักษณะของการเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม (Culture hero) โดยเป็นผู้นำแบบสังคัมโบราณ คือการเป็นผู้ริเริ่มหาชัยภูมิในการสร้างเมือง ก่อนจะนำพลเมืองช่วยกันหักล้างถางพงเพื่อตั้งถิ่นฐานและทำการเกษตรกรรม เมื่อสร้างเมืองล้านนาขึ้นแล้ว เจ้าหลวงคำแดงก็สามารถปกครองชาวเมืองล้านนา ซึ่งในตำนานระบุว่า มีทั้งชาวไทยและชาวลัวะ ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังเนื้อความว่า (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537: 7)

“...บ้านเมืองทั้งมวลอยู่สุขคดิมนะ ฟ้าฝนดีเข้าหนาปลาถูก อยู่ดีมีสุขทั้งลัวะทั้งไทย เขาก็มีใจชมชื่นยินดีเชิงกันไปมา..”

คำว่า “ชาวไทย” ในที่นี้ น่าจะหมายถึงประชากรกลุ่มที่เป็นบริวารผู้ติดตามเจ้าหลวงคำแดงมาตั้งแต่เมืองของพญาโจรณี ส่วน “ชาวลัวะ” ก็คือชนพื้นเมืองดั้งเดิมซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาก่อน นอกจากประชากรที่เป็นชาวไทยและชาวลัวะแล้ว ยังมีประชากรกลุ่มหนึ่งที่เจ้าหลวงคำแดงและบริวารพบในป่า จึงได้พาไปเลี้ยงไว้ในเมืองตามคำแนะนำของฤๅษี โดยตำนานได้ใช้อุณภูมิกคนเกิดในรอยเท้าสัตว์เป็นสัญลักษณ์แทนกลุ่มคนเหล่านี้ ได้แก่ คนเกิดในรอยเท้าเนื้อทราย คนเกิดในรอยเท้าแรดและคนเกิดในรอยเท้าช้าง ซึ่งน่าจะมีความหมายถึงคนป่าหรือกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในป่าและมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมในระดับต่ำ

ลักษณะการปกครองชาวเมืองของเจ้าหลวงคำแดงเป็นความพยายามในการสร้างความปรองดองระหว่างคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยการแต่งตั้งขุนหลวงมูทกลางให้เป็นหัวหน้าชาวลัวะปกครองชาวลัวะด้วยตนเอง เจ้าหลวงคำแดงได้เน้นย้ำให้ขุนหลวงมูทกลางใช้หลักศีล 5 และศีล 8 ซึ่งเป็นพื้นฐานการปฏิบัติธรรมเบื้องต้นตามหลักพุทธศาสนา มาสั่งสอนชาวลัวะ แม้แต่เหตุการณ์การรับนางผมเผื่อและนางสาตคว้างเป็นชายา จนทั้งสองนางให้กำเนิดบุตรชายสืบสกุลแก่เจ้าหลวงคำแดง ก็แสดงถึงการยอมรับและยกย่องชาวลัวะด้วยการแต่งงาน

บทบาทสำคัญประการสุดท้ายคือเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว เจ้าหลวงคำแดงได้กลายเป็นอารักษ์เมืองของเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงดาว นับเป็นที่มาของความเชื่อว่าอารักษ์เจ้าหลวงคำแดงเป็นหัวหน้าอารักษ์ของเมืองเชียงใหม่และมีความยิ่งใหญ่กว่าอารักษ์อื่นๆ ในดินแดนล้านนา ความเชื่อดังกล่าว ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม ได้กล่าวเพิ่มเติมไว้ในเนื้อหาตอนท้ายว่า “...เทวดาอารักษ์ เชนเมืองเจ้าทั้งหลาย หมายถึงเจ้าหลวงคำแดงเป็นคำเป็นใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทั้งหลายและอารักษ์หลวงเมืองแคนตน ...” (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537:

4.1.2 ตำนานที่มีการอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดง

ตำนานกลุ่มนี้คือตำนานที่ไม่ได้มีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงโดยตรงแต่มีการกล่าวอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดงในเรื่อง ตำนานในกลุ่มนี้ได้แก่ ตำนานพระธาตุจอมคีรี ตำนานอย่างสงขร ตำนานเก้าเขียงดาว และตำนานพญาธรรมิกราช

4.1.2.1 ตำนานพระธาตุจอมคีรี พระธาตุจอมคีรีเป็นองค์พระธาตุตั้งอยู่ในเขตตำบลป่าแดด อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย ถูกค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2489 และในปีถัดมา พระครูบาเจ้าศิริปัญญา เจ้าคณะตำบลป่าแดดในสมัยนั้น ได้ก่อพระเจดีย์ใหม่เข้าทับตรงเจดีย์เก่าอีกครั้ง และตั้งชื่อว่าพระธาตุจอมคีรี องค์พระธาตุตั้งอยู่บนยอดเขาและไม่มีพระสงฆ์อาศัยอยู่ การกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดง ปรากฏใน ตำนานพระธาตุจอมคีรี (พระธาตุจอมคีรี, 2542: 4381-4382) ความว่า

“...สมัยอาณาจักรพะเยาหรือเมืองภูกามยาว มีพ่อเมืองปกครองในฐานะกษัตริย์ ชื่อว่าพญาคำแดง (พระราชโอรสของพญาเงี้ยวเมือง) ซึ่งมีพระอนุชา (บางตำนานกล่าวว่า เป็นพระราชโอรส) ชื่อว่าพญาคำลือ คราวหนึ่งพญาคำลือได้ขออนุญาตพญาคำแดง เพื่อพาอำมาตย์เสด็จประพาสป่าเป็นเวลานาน 9 วัน วันหนึ่งขณะที่พญาคำลือทรงม้าอยู่บนเขา ได้เห็นกวางทองรูปร่างงดงาม (ชาวบ้านเรียกกวางชนิดนี้ว่าฟานคำหรือกวางคำ) จึงรับสั่งให้พวกเสนาอำมาตย์ช่วยกันจับกวางนั้นมาให้ได้ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

พญาคำลือไล่ตามกวางจากเมืองภูกามยาวจนมาถึงเขาลูกหนึ่ง (ปัจจุบันเรียกว่าเวียงปากบ่องหรือเวียงปากน้ำ) ได้พบกับหญิงสาวรูปร่างหน้าตางดงาม เมื่อพุดคุยจึงทราบว่านางเป็นหญิงสาวที่ฤๅษีตนหนึ่งได้เก็บมาเลี้ยงไว้เท่านั้น พระองค์จึงขอดติดตามนางเข้าไปหาฤๅษี แต่นางบอกว่าพระฤๅษีอยู่ในถ้ำไกลมาก (ตำนานระบุว่าพญาคำลือทราบดีว่าเหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้ได้เกิดขึ้นกับพญาคำแดงมาครั้งหนึ่งแล้ว ซึ่งคราวนั้นพญาคำแดงได้ติดตามนางเข้าไปถึงที่ถ้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของพระฤๅษี ปัจจุบันเรียกว่า "ถ้ำผาไฟ" อยู่ในอำเภอมงจืด จังหวัดลำปาง) จึงถามนางว่ามีประสงค์ใดถึงมาที่แห่งนี้ นางตอบว่าพระฤๅษีให้มาแสวงหาที่ปลอดภัย เพื่อปลอดภัยสัตว์ที่มนุษย์ถูกรังแกหรือหมายจะเอาชีวิตของเขาทั้งหลาย เพราะพุทธองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าเคยเสด็จมาโปรดสัตว์ในบริเวณนี้ครั้งหนึ่งในสมัยพุทธกาล และทรงตรัสกับพระอานนท์และพระสารีบุตรว่าในอนาคตกาลบริเวณดอยคีรีแห่งนี้จักเป็นสถานที่คงไว้ซึ่งพระจากนั้นนางได้กลายเป็นกวางวิ่งหายไป

เมื่อพญาคำลือกลับเมืองจึงได้เล่าเรื่องทั้งหมดให้กับพญาคำแดงฟังและปรึกษากันว่าจะกระทำประการใด ขณะนั้นพระมหาอุษะแสง พระสงฆ์จากพม่าเดินทางเข้ามาในเมืองภูกามยาว ได้ให้คำแนะนำว่าให้สร้างเจดีย์ขึ้น แล้วอาสาจะไปเอาพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งมีคนนำมาจากลังกาทวีปมาไว้ที่พมามานานแล้ว พญาคำแดงและพญาคำลือจึงได้ให้เสนาอำมาตย์ช่วยกันสร้างวัด แล้วก่อเจดีย์ข้างในเพื่อบรรจุพระเกศาธาตุ ต่อมาเมื่อมีคนเลื่อมใสอพยพมาตั้งถิ่นฐานตามเชิงเขามากพอสมควรและเรียกองค์ธาตุว่าพระธาตุจอมคีรี

หลังจากการสร้างพระธาตุจอมคีรี พญาคำลือประสงค์ที่จะนำผ้าเหลืองขึ้นห่มตัวพระธาตุ จึงให้ทหารนำเมล็ดฝ้ายไปแจกจ่ายให้ชาวบ้านปลูกแล้วนำผลผลิตมาให้ช่างทอช่วยกันทอผ้าให้ได้

7 วา 7 คอก ให้แล้วเสร็จภายใน 7 วัน 7 คืน เมื่อผ้าที่ทอใกล้แล้วเสร็จเหลือเพียง 1 คืบ ก็เกิดเหตุการณ์ทอต่อไม่ได้ เมื่อช่างทอได้พุ่งกระสวยใหม่ฝ้ายเพื่อจะทอต่อไหมก็ขาด ร้อนถึงพญาคำแดงต้องลงมาทำพิธีบวงสรวงเทพเทวดา และให้พญาคำลือพุ่งกระสวยฝ้ายด้วยพระองค์เองจึงทำให้การทอผ้าแล้วเสร็จ

เมื่อพญาคำลือได้ถวายเป็นผ้าห่มพระธาตุแล้วเสร็จ คินนั้นบังเอิญตรงกับ“วันเพ็ญพุธ” คือ วันพุธ ขึ้น 4 ค่ำ ซึ่งมีธรรมเนียมเรื่องการตักบาตรพระอุปคุตตอนเที่ยงคืน พระองค์จึงตักบาตรบริเวณทางลงบันไดพระธาตุ เมื่อตักบาตรเสร็จจึงได้ปล่อยโคมลอยเพื่อเป็นการสักการบูชาพระธาตุเกตแก้วมณีบนสวรรค์ นับจากนั้นมาชาวเมืองจึงถือการตักบาตรและการปล่อยโคมเป็นประเพณีที่สำคัญ...”

การอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดงหรือพญาคำแดงในตำนานดังกล่าว ในทรรศนะของผู้วิจัย คาดว่าน่าจะเป็นการแต่งตำนานขึ้นใหม่โดยภิกษุชาวล้านนา การแต่งตำนานน่าจะเกิดขึ้นภายหลังจากที่มีตำนานเจ้าหลวงคำแดงแพร่หลายอยู่ในจังหวัดพะเยาแล้ว เนื่องจากคติการแต่งตำนานพระธาตุของล้านนาในอดีต มักจะอ้างอิงกับพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า แต่ในตำนานพระธาตุล้านนานี้มีความพยายามที่จะเชื่อมโยงเรื่องราวการสร้างพระธาตุตามคติพุทธศาสนาให้เข้ากับเหตุการณ์จริงในประวัติศาสตร์ เนื่องมาจากอายุของพระธาตุจอมคีรีจากข้อสันนิษฐานของกรมศิลปากรและกรมพระพุทธรักษา ระบุว่าน่าจะมีอายุประมาณ 700 ปี ซึ่งอยู่ในยุคสมัยเดียวกับที่เจ้าหลวงคำแดงปกครองเมืองพะเยาในยุคสมัยนั้นพอดี ทั้งนี้จะเห็นว่าผู้แต่งตำนานพยายามนำบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงมาใส่ไว้ในตำนานพระธาตุ แต่เนื่องจากเจ้าหลวงคำแดงเป็นที่รู้จักกันดีในโครงเรื่องอื่น จึงนำตัวละคร “พญาคำลือ” ซึ่งมีความใกล้ชิดกับเจ้าหลวงคำแดงมาสร้างเป็นตัวละครเอกแทน ดังจะพบว่ามีการดึงเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในตำนานเจ้าหลวงคำแดงมาอ้างอิงไว้ค่อนข้างชัดเจน นั่นคือเหตุการณ์ที่เจ้าหลวงคำแดงตามกวางไปเจอหญิงงามแล้วหายเข้าไปในถ้ำ แต่มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่จากถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่เป็นถ้ำผาไฟ ที่จังหวัดลำปางแทน

ในปัจจุบันพระธาตุจอมคีรีไม่ค่อยเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากนัก เนื่องจากจังหวัดเชียงรายไม่ได้รวมพระธาตุจอมคีรีเข้าเป็นในหนึ่งพระธาตุ 9 จอมของจังหวัด แต่จะมีประชาชนใกล้เคียงที่เลื่อมใสศรัทธาไปเคารพกราบไหว้อยู่เสมอ ในอดีตมีประเพณีที่สำคัญคือการทอผ้าห่มพระธาตุ การตักบาตรและการปล่อยโคมตามเรื่องเล่าในตำนาน ต่อมาได้ล้มเลิกประเพณีนี้ไป ปัจจุบันคงเหลือเพียงงานขึ้นพระธาตุและประเพณีสำคัญในวันวิสาขบูชาเท่านั้น

4.1.2.2 ตำนานอ่าสง และ ตำนานถ้ำเชียงดาว ถือเป็นตำนานที่เป็นเรื่องเดียวกับตำนานพระเจ้าเสียบโลก ที่แพร่หลายในล้านนา กล่าวคือเนื้อหาของตำนานทั้ง 2 เรื่องเป็นตัด

ตอนและขยายความจากส่วนท้ายของตำนานพระเจ้าเลียบโลก* โดยอยู่ในเนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงตำนานพระบาทพระธาตุในเขตจังหวัดเชียงใหม่ หนึ่งในนั้นคือดอยอ่างสรงและถ้ำเชียงดาว ซึ่งเป็นที่เก็บพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า จึงมีการนำเนื้อความส่วนนี้มาเขียนแยกเป็นตำนานอ่างสรง บางฉบับได้เพิ่มประวัติของถ้ำเชียงดาวและของวิเศษภายในถ้ำ จึงเรียกชื่อว่าตำนานถ้ำเชียงดาว

ตำนานอ่างสรง หรือ อ่างสรง และ ตำนานอ่างสรงเชียงดาว เป็นการตั้งชื่อตำนานตามชื่อดอยเชียงดาว เนื่องจากชื่อของดอยหลวงเชียงดาว มักจะเรียกและเขียนเป็นหลายอย่าง คือ อ่างสรง อ่างสรง อ่างสรง อ่างสรง อ่างสรง อ่างสรง เป็นต้น เฉพาะคำว่าอ่างนั้นคงจะไปได้มาจากลักษณะของแอ่งหรืออ่างบนดอยเชียงดาว ส่วนคำว่า สรง (สะ-หลง) หมายถึง การสรงน้ำหรืออาบน้ำ ใช้แก่ภิกษุหรือวัตถุมงคล (สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2539: 789) ซึ่งไพฑูริย์ ดอกบัวแก้วและคณะ (2550: 23-24) สันนิษฐานว่า คำว่าดอยอ่างสรงนี้น่าจะเป็นคำที่มาจากตำนานที่มีการกล่าวถึงพระอรหันต์ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาสรงยังดอยเชียงดาวจึงได้ชื่อว่าดอยอ่างสรง ส่วนคำว่าสรง (สะ-หลง) ในภาษาล้านนาหมายถึงขันหรือภาชนะสำหรับตักน้ำ (สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2539: 795) ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าจะเป็นการเรียกตามลักษณะทางกายภาพของดอยเชียงดาวที่มีลักษณะเป็นแอ่งคล้ายขัน

เนื้อหาของตำนานกลุ่มนี้เป็นการกล่าวถึงความเป็นมาของพระธาตุและพระบาท ส่วนในตอนท้ายเป็นพุทธทำนายเกี่ยวกับยักษ์ ซึ่งเป็นการตัดทอนมาจากตำนานพระเจ้าเลียบโลก ผู้ที่ 9 จากการศึกษาของไพฑูริย์ ดอกบัวแก้วและคณะ (2550: 34-37) พบว่ามีหลายสำนวน แต่ละสำนวนก็มีเนื้อหาที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ตำนานอ่างสรงเชียงดาว ฉบับวัดป่าแดด ฉบับวัดแสนฝาง จังหวัดเชียงใหม่และฉบับวัดป่าเส้า จังหวัดลำพูน เริ่มต้นที่พระพุทธเจ้า

---

* ตำนานพระเจ้าเลียบโลกหรือพุทธตำนานเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่ประพันธ์โดยพระธรรมรสหรือพระธรรมรส ภิกษุชาวมอญ เมื่อปี พ.ศ.2066 ประกอบด้วยเนื้อหาจำนวน 10 ผู้กในเบื้องต้น ต่อมาในยุคหลังจึงมีการเขียนเพิ่มรวมเป็น 12 ผู้ก นอกจากนี้ยังมีฉบับความย่อที่กระจายอยู่ทั่วไปในล้านนา

เนื้อหาของตำนานเป็นการกล่าวถึงการเสด็จมาเผยแผ่พุทธศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพุทธสาวกในดินแดนอุษาคเนย์ นับตั้งแต่ลังกาทวีปขึ้นมาสู่ดินแดนมอญและพม่า จนเข้ามาสู่ทางตอนบนอันเป็นดินแดนของอาณาจักรล้านนา ฉาน และสิบสองปันนา ฯลฯ ระหว่างเดินทางพระพุทธองค์ได้ประทานพระเกศาธาตุและประทับรอยพระบาทไว้ตามเมืองต่างๆ มีการสอนชาวพื้นเมืองให้ทำการเกษตร การปราบยักษ์ รวมทั้งการกล่าวถึงพุทธประวัติ พุทธพยากรณ์ ความเจริญและความเสื่อมของศาสนาในช่วง 5,000 ปี ส่วนในตอนท้ายของตำนานมีการพยากรณ์ถึงเหตุการณ์ในอนาคต ช่วงกึ่งพุทธกาลพระสมณโคดมหรือช่วงเวลาปีพ.ศ. 2000-3000 อันเป็นเรื่องราวของความเสื่อม ก็จะได้บังเกิดพุทธารมิกราของคัมภีร์ที่สามในอาณาจักรล้านนาหรือทิวชัย ณ ดอยอ่างสรง เชียงดาว (กัญญา ชูชื่น, 2525: 36-48 ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้วและคณะ, 2550: 25-30 และเชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 2-4)

เสด็จออกจากดอยเก็ง (ในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่) โดยมีพระอรหันต์ พระอินทร์ และพระยาอโศกธัมมิกราชติดตามมาด้วย พระองค์เดินทางเลียบบแม่น้ำปิงแล้วไปพบลัวะในสถานที่ต่างๆ จึงมีพุทธทำนายเกี่ยวกับสถานที่นั้น จากนั้นได้ประทานพระเกศธาตุและประทับรอยพระบาทไว้ตามเมืองต่างๆ อาทิ เมืองยวม เมืองยาง เมืองแซ่ ต่อมาได้เสด็จไปพบพระยา ยักษ์ที่ดอยอ่างสลุงเชียงดาว ทรงเทศนาให้ยักษ์ฟังและทรงทำนายว่าต่อไปเมื่อศาสนาได้ 2,000 ปี พระยายักษ์จะเกิดเป็นพ่อค้าข้าวสาร เป็นผู้มีสติปัญญาและจะได้ครองเมืองเชียงดาว

ส่วน *ตำนานอ่างสลุงเชียงดาว* ฉบับวัดสันป่าข่อย ฉบับวัดกู่คำ ฉบับวัดบ้านกลาง จังหวัดเชียงใหม่และฉบับวัดเมธังกราวาส จังหวัดแพร่ ก็มีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน เพียงแต่ ตอนท้ายมีการกล่าวถึงการเสด็จไปที่ถ้ำเชียงดาวของพระพุทธเจ้าและมีพุทธทำนายว่ายักษ์ที่ รักษาถ้ำจะได้เป็นพญารัตนัมมิกราชองค์ที่ 3 มีอายุ 200 ปี เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาไว้ที่ดอยอ่างสลุง เลยได้ชื่อว่า อ่างสลุงเชียงดาว มีพระยาอินทร์ พระยาพรหม พระยานาคมาสร้างพระพุทธรูปทองคำองค์ใหญ่ไว้ในถ้ำ รวมทั้งสิ่งของวิเศษที่อยู่ในถ้ำมากมาย (ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว และพรรณเพ็ญ เครือไทย, 2542: 2475-2476)

ตัวอย่างเนื้อความใน *ตำนานอ่างสรวง* ฉบับวัดสันป่าข่อย (ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้วและคณะ, 2550: 288-289) ที่มีการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะพญายักษ์ที่เฝ้าของประเสริฐและเครื่องทิพย์ของพญารัตนัมมิกราชในถ้ำเชียงดาว ดังนี้

“...แลมียักษ์ตัว 1 เป็นใหญ่กว่าผีเสื้อเขี้ยยักษ์ทั้งหลายในจักรวาล ชื่อว่าเจ้าหลวง คำแดง มีบริวารได้หมื่นตนก็อยู่เฝ้ารักษาขังดอยอ่างสรวงที่นั่น เหตุว่าของประเสริฐแลเครื่องทิพย์มีในถ้ำที่นั่นแลคือว่าเครื่องพระยาธัมมแลไม้มหาโพธิ์ต้นประเสริฐอันมีกิ่งแล้วด้วยคำ แลพระเจ้าตนหลวงอันแล้วด้วยคำทั้งแท่ง แลมหาเจดีย์หลัง 1 อันแล้วด้วยคำทั้งแท่งนั้นแล ผียักษ์ทั้งหลายหมื่นตนมีเจ้าหลวงคำแดงเป็นเค้า เป็นอิสระประธานแก่ยักษ์ทั้งหลาย อันอยู่เฝ้ารักษาขังขาดแลนับแต่ปากถ้ำเข้าไป 300 วาจึงจะมีทางแหวหลายแห่งนัก ทางเส้น 1 แหวไปจวบเจ้ารสิตน 1 อยู่ภาวนาที่หั้นแล ทางเส้น 1 ไปจวบที่เจ้าหลวงคำแดง รักษาศีลแล ทางเส้น 1 แหวไปหาไม้มหาโพธิ์ต้นประเสริฐ อันมีกิ่งแล้วด้วยคำนั้นแล ทางเส้น 1 แหวไปสู่เมืองนาคตัวชื่อว่าวิรูปักษ์นั้นแล...”

ตำนานถ้ำเชียงดาว มีเนื้อหาแตกต่างไปจาก *ตำนานอ่างสรวง* หรือ *อ่างสลุง* หรือ *ตำนานอ่างสลุงเชียงดาว* นั่นคือมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของถ้ำเชียงดาว รวมทั้งการกล่าวถึงสิ่งของวิเศษที่อยู่ภายในถ้ำ จากการศึกษาของไพฑูริย์ ดอกบัวแก้วและคณะ (2550: 77-81) พบว่ามีหลายสำนวน แต่ละสำนวนมีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น *ตำนานถ้ำเชียงดาว* ฉบับวัดสันป่าดิ่ง *ตำนานถ้ำดอยหลวงเชียงดาว* ฉบับวัดสันป่าข่อย *ตำนานถ้ำหลวงเมืองเพียงดาว* ฉบับวัดมงคลนิมิต *ตำนานถ้ำเชียงดาว* ฉบับวัดม่วงชุม *ตำนานถ้ำเชียงดาว* ฉบับวัดอภัย เป็นต้น

เนื้อหาของตำนานถ้ำเชียงดาวกล่าวถึงกายภาพสัณฐานของดอยเชียงดาวว่ามีความสูง โยชน์หนึ่ง ใหญ่และกว้างก็ได้โยชน์หนึ่ง ดอยเชียงดาวเป็นสถานที่ที่พระอรหันต์นำพระบรม สารีริกธาตุมาสร้งยังที่แห่งนี้ จึงได้ชื่อว่า ดอยอ่างสร้งเชียงดาว พระอินทร์ พระพรหมและเทวดา จึงสร้างมหาเจดีย์ทองคำเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ แล้วพระอรหันต์ทั้ง 500 ตนก็นิพพานใน ถ้ำนั้น จากนั้นกล่าวถึงของประเสริฐและเครื่องทิพย์ของพระยาธรรมิกราชที่อยู่ในถ้ำเชียงดาว อาทิ พระพุทธรูปทองคำ แก้ว 7 จำพวก ตันมหาโพธิ์ทองคำ เป็นต้น ภายในถ้ำมียักษ์ตนหนึ่งชื่อ “พญาคำแดง” เป็นใหญ่กว่ายักษ์ทั้งหลายในจักรวาล พญาคำแดงและบริวารจำนวน 10,000 ตน จำศีลอยู่เฝ้ารักษาทรัพย์สมบัติภายในถ้ำเชียงดาวนั้น นอกจากนี้ภายในถ้ำยังปรากฏแม่น้ำ หมูบ้าน สวนอุทยาน เมืองนาถ สถานที่อยู่ของฤๅษีและช่างเอราวัณ ซึ่งตำนานได้ระบุถึงเครื่อง สักการบูชาและวิธีการสักการบูชาไว้ด้วย

ตัวอย่างการอ้างถึงพญายักษ์คำแดงใน *ตำนานถ้ำเชียงดาว ฉบับวัดอภัย จังหวัดน่าน* (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2547: 755) มีดังนี้

“...ชุด้าน เทวดาอยู่เฝ้า 6 ตน บ่ขาดแล ลูกแต่ปากถ้ำเข้าไป 600 วาจึงมีทางแหว หลายเส้นนัก เส้น 1 แหวไปจวบพระเจ้ารสสิเจ้าตน 1 ภวานาอยู่กันแล้ว *เข้าไปเฝ้าที่พญาคำแดงอยู่จำศีลแล* เส้น 1 แหวเข้าไปสู่ไม้มหาโพธิ อันมีต้นแลกิ่งแล้วด้วยคำ....”

4.1.2.3 ตำนานพญาธรรมิกราช คติความเชื่อเรื่อง “พญาธรรมิกราช” หรือ “ตนบุญ” เป็นอุดมการณ์และแนวคิดที่แพร่กระจายอยู่ในวัฒนธรรมล้านนามาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ดังปรากฏการเฉลิมพระเกียรติยศของกษัตริย์ด้วยการเปรียบพระนามเป็นพญาธรรมิกราช อาทิ พญาเจืองธรรมิกราช พญาเง้าเมืองธรรมิกราช พระเจ้ากือนาธรรมิกราช ฯลฯ ซึ่งคติดังกล่าวยังปรากฏในรายนามกษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัย พม่า และอยุธยาด้วย (เขียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 34) นอกจากนี้ยังมีการเขียนตำนานเผยแพร่ความรู้ในเรื่องดังกล่าวเอาไว้อย่างมากมาย

จากเนื้อหาของ *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* ที่พยากรณ์ถึงดินแดนที่พญาธรรมิกราชองค์ที่ 3 จะลงมาบังเกิด ณ ดอยหลวงเชียงดาว ในช่วงกึ่งของภัทร์กับแห่งพระพุทธเจ้าสมณโคดม รวมทั้งช่วงเวลาในการเรียบเรียงตำนานที่ร่วมสมัยกับยุคที่คติเรื่องพญาธรรมิกราชแพร่หลายในล้านนา ทำให้เชื่อได้ว่าภิกษุที่เขียนตำนานพระเจ้าเลียบโลกก็ได้นำเรื่องราวความเชื่อดังกล่าวมา สอดแทรกไว้ในตำนานด้วย ทั้งนี้นอกจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่มีมากมายในล้านนาแล้ว ยังปรากฏตำนานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพญาธรรมโดยเฉพาะในล้านนา เรียกว่า *ตำนานพญาธรรมิกราช* ซึ่งมีหลายฉบับ อาทิ *ตำนานพญาธรรมิกราช ฉบับวัดพวกแต่ม* *ฉบับวัดดอกเอื้อง* *ฉบับวัดกู่คำ* และ *ฉบับวัดแสนฝาง* (เขียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 34,54) โดย *ตำนานพญาธรรมิกราช* ฉบับวัดกู่คำ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นสำนวนที่มีการอ้างถึงพญาคำแดงแห่งดอยเชียงดาว ว่า

จะเป็นผู้นำทรัพย์สินสมบัติใต้ดินมาร่วมถวายทานในยุคที่ตนบุญจะมาปราบยุคเข็ญด้วย ดังเนื้อความว่า (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้วและคณะ, 2550: 108)

“...เจ้าตนนั้นสร้างเวียงดีแล้ว จักตีโคมคำใส่ชูด้านดิงามชุกกล้าชุกกาย แล้วอินทนิราชก็เสด็จขึ้นเมื่อชันฟ้าดาวดิงสา แล้วก็หื้อท่าฝนแก้ว 7 ประการ แล้วด้วยเงินแลค่าตกลงมาด้วยท่าฝนโบกขรพรรษนั้นแล ในเมืองทริภุญชัย เต็มไปด้วยแก้วแลเงินคำในช่วงหลวงเจ้าตนนั้นแล เมื่อนั้นพญาอินทนิราช ก็แต่งท้าวทั้งสี่ตนเป็นเสนาแก้ว แต่งแบ่งกับด้วยเจ้าตนนั้นหันแล พญาคำแดง จักเอาเงินออกมาในพื้นดินทั้งมวลมาทานจิมเจ้าตนนั้น...”

ทั้งนี้อายุการคัดลอกของตำนานพญารามทั้ง 3 ฉบับ อยู่ในช่วงพ.ศ. 2460-2476 ซึ่งค่อนข้างใหม่เมื่อเทียบกับเรื่องราวของพญารามในตำนานพระเจ้าเลียบโลกฉบับสมบูรณ์ (เชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552: 34) ดังนั้นการอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดงในตำนานพญารามดังกล่าว น่าจะเป็นความพยายามในการเชื่อมโยงองค์ความรู้เรื่องพญารามกับความเชื่อเรื่องผีในท้องถิ่นคือเจ้าหลวงคำแดง โดยชี้ให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพญารามที่เหนือกว่าผีท้องถิ่นอย่างเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งในตำนานหลายฉบับมักเปรียบเทียบกลุ่มคนที่ยังไม่นับถือพุทธศาสนาในเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็นผี ยักษ์หรือคนป่า ในนัยนี้เจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นอำนาจผีท้องถิ่นที่ยอมรับพระพุทธรูป โดยยกเรื่องพญารามขึ้นมาเปรียบเทียบชี้ให้เห็นว่าเมื่อพญารามจะมากเกิด พระอินทร์ยังได้ฝากสมบัติไว้กับเจ้าหลวงคำแดง ดังนั้นเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอำนาจผีท้องถิ่นจึงยังต้องยอมรับเป็นผู้แผ่สมบัติของพญาราม

4.2 โครงสร้างและอนุภาคสำคัญของตำนานเจ้าหลวงคำแดง

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 15 ส่วน ที่ได้จำแนกประเภทไว้ในหัวข้อ 4.1.1 มาศึกษารายละเอียดด้านโครงสร้าง เนื้อหา และเหตุการณ์ที่ปรากฏซ้ำในตำนานเจ้าหลวงคำแดงแต่ละส่วน เพื่อจะนำไปสู่การศึกษาอนุภาคที่สำคัญต่างๆ ต่อไป

4.2.1 โครงสร้าง

ในการศึกษาโครงสร้างของตำนานเจ้าหลวงคำแดง ผู้วิจัยได้จำแนกเหตุการณ์หลักๆ ของเรื่องในตำนานเจ้าหลวงคำแดง โดยเปรียบเทียบความเหมือนคล้ายและความแตกต่างของตำนานเจ้าหลวงคำแดงแต่ละส่วน ในที่นี้ผู้วิจัยได้จำแนกเหตุการณ์ของเรื่องออกเป็น 8 เหตุการณ์หลัก ซึ่งแต่ละเหตุการณ์หลักอาจมีรายละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ย่อยๆ แตกต่างกันไปและในแต่ละส่วน เหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นเป็นลำดับเรียงต่อเนื่องกัน แต่อาจจะเกิดสลับที่กันก็ได้

ในการจำแนกพฤติกรรมหลักในโครงสร้างตำนานเจ้าหลวงคำแดง ผู้วิจัยจะประยุกต์วิธีการของวลาดิเมียร์ พรอพพ์ (Vladimir Propp)* ตำนานเจ้าหลวงคำแดงอาจจำแนกพฤติกรรมหลักหรือเหตุการณ์หลัก ได้ดังนี้

1) **กำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ (A)** คือ เหตุการณ์การถือกำเนิดของตัวละครเอกคือเจ้าหลวงคำแดงหรือเจ้าสุวรรณคำแดง จากนั้นเจ้าหลวงคำแดงจะได้รับมอบหมายให้ทำภารกิจบางอย่างหรือเผชิญกับสถานการณ์บางอย่างที่ถือว่าเป็นการทดสอบความเป็นวีรบุรุษ

2) **การเดินทาง (↑)** คือการเดินทางออกจากบ้านเมืองของเจ้าหลวงคำแดงด้วยเหตุผลต่างๆ ได้แก่ การล่าสัตว์ (↑₁) การรบ (↑₂) และการอพยพ (↑₃)

3) **การพบสัตว์วิเศษ (B)** คือ เหตุการณ์ที่เจ้าหลวงคำแดงได้พบสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษคือกวางที่มีขนสีทองเรียกว่ากวางทอง (บางสำนวนระบุว่าเนื้อือทราย) เป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์เจ้าหลวงคำแดงตามกวาง

4) **การพบหญิงงาม (C)** คือ เหตุการณ์ที่เจ้าหลวงคำแดงได้พบกับนางอินเหลา

5) **การสร้างและปกครองเมือง (D)** คือ เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการที่เจ้าหลวงคำแดงและบริวารช่วยกันสร้างเมืองและเจ้าหลวงคำแดงได้เป็นกษัตริย์ปกครองเมืองที่สร้างขึ้น

6) **การพบทายาทผู้สืบทอด (E)** คือเจ้าหลวงคำแดงมีทายาทสืบทอดบ้านเมืองแทน

7) **หายสาบสูญไปในถ้ำ (F)** คือเหตุการณ์ที่เจ้าหลวงคำแดงติดตามนางอินเหลาเข้าไปในถ้ำเชียงดาว จากนั้นก็ไม่ได้กลับออกมาอีกเลย

8) **สังขารเปลี่ยนสภาพ (G)** คือ การที่เจ้าหลวงคำแดงได้สิ้นชีวิตและได้เปลี่ยนสถานะจากมนุษย์ไปเป็นเทพ อารักษ์หรือยักษ์

ผู้วิจัยจะนำสำนวนต่างๆของตำนานเจ้าหลวงคำแดงตามที่ได้เขียนไว้ในหัวข้อ 4.1.1 มาจำแนกเหตุการณ์ เพื่อแสดงให้เห็นโครงสร้างของตำนานเจ้าหลวงคำแดงแต่ละสำนวน ดังนี้

4.2.1.1 โครงสร้างตำนานที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง
จำแนกออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ โครงสร้างตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยา โครงสร้างตำนานเจ้าหลวงคำแดงแม่ทัพเมืองสิบสองปันนา และโครงสร้างของตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น

---

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 171-240)

4.2.1.1.1 โครงสร้างตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยา ปรากฏ 9
สำนวน แต่ละสำนวนมีรายละเอียดเหตุการณ์และพฤติกรรม ดังนี้

- สำนวนที่ 1

- A เจ้าสุพรรณคำแดง หรือ พญาคำแดง เป็นกษัตริย์ครองเมืองพะเยา
- ↑₁ เจ้าสุพรรณคำแดงนำไพร่พลออกล่าสัตว์ บริเวณดอยม่อนอ่างข้างเหนือเมืองฝาง
- B เจ้าสุพรรณคำแดงพบกวางทอง
- C เจ้าสุพรรณคำแดงติดตามกวางทองและพบนางอินเหลา (ธิดายักษ์)
- F เจ้าสุพรรณคำแดงอยู่ร่วมกับนางอินเหลาที่ถ้ำเชียงดาว
- E เจ้าคำลือขึ้นครองนครพะเยาสืบต่อจากเจ้าสุพรรณคำแดง

- สำนวนที่ 2

- A เจ้าหลวงคำแดงเป็นเจ้าของจากแดนไกล
- ↑₁ เจ้าหลวงคำแดงเดินทางมาล่าสัตว์ในเขตเมืองเชียงดาว
- C เจ้าหลวงคำแดงพบนางอินเหลา (ธิดายักษ์) ที่ออกมาหาผลไม้นอกถ้ำ
- F เจ้าหลวงคำแดงติดตามนางอินเหลาเข้าไปในถ้ำและครองรักกับนางอยู่ในถ้ำ
- G เจ้าสุพรรณคำแดงกลายสภาพเป็นราชาแห่งยักษ์เฝ้ารักษาสิ่งวิเศษอยู่ในถ้ำเชียงดาว

- สำนวนที่ 3

- A เจ้าหลวงคำแดงเป็นเจ้าของเมืองเชียงราย
- ↑₂ เจ้าหลวงคำแดงพาเหล่าทหารออกลาดตระเวน
- B เจ้าหลวงคำแดงพบหญิงสาวกลายร่างเป็นกวางทอง
- C เจ้าหลวงคำแดงติดตามกวางทอง กวางทองกลายร่างเป็นนางอินเหลาหายเข้าไปในถ้ำ
- F เจ้าหลวงคำแดงติดตามนางอินเหลาและอยู่ร่วมกับนางในถ้ำ

G วิญญาณเจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นยักษ์รักษาถ้ำเชียงดาวจนถึงปัจจุบัน

- **สำนวนที่ 4**

A เจ้าหลวงคำแดงหรือเจ้าสุวรรณคำแดงเป็นราชโอรสของกษัตริย์ปกครองเมืองพะเยา

↑₂ เจ้าหลวงคำแดงยกไพร่พลมารักษาด่านชายแดนจากกองทัพฮ่อที่มารุกรานเมือง

B เจ้าหลวงคำแดงพบกวางทอง

C เจ้าหลวงคำแดงติดตามกวางทองจนพบนางอินเหลา (ธิดายักษ์)

F เจ้าหลวงคำแดงอยู่ร่วมกับนางอินเหลาที่ถ้ำเชียงดาว

- **สำนวนที่ 5**

A เจ้าหลวงคำแดงหรือขุนคำแดงเป็นโอรสของพ่อขุนงำเมืองกษัตริย์ครองเมืองพะเยา

↑₂ เจ้าหลวงคำแดงคุมทหารไปรักษาชายแดน เพื่อป้องกันศัตรูชาวไทใหญ่ที่ยกทัพมาตี

เมืองพะเยา

B เจ้าหลวงคำแดงพบหญิงงามกลายเป็นกวางทองวิ่งหายไปป่า

C เจ้าหลวงคำแดงและบริวารออกติดตามกวางทองไปถึงถ้ำเชียงดาว กวางทองแปลงร่างเป็นหญิงสาวหายเข้าไปในถ้ำ

F เจ้าหลวงคำแดงติดตามหญิงสาวเข้าไปในถ้ำและอยู่ร่วมกับนางที่ถ้ำเชียงดาว

- **สำนวนที่ 6**

A เจ้าหลวงคำแดง เป็นชาวไทใหญ่ ปกครองเมืองพะเยา

↑₁ เจ้าหลวงคำแดงออกล่าสัตว์พร้อมบริวาร ณ ถ้ำเชียงดาว

B นางอินเหลา (ผีดิบ) แปลงร่างเป็นกวางทอง หลอกล่อเจ้าหลวงคำแดง

F เจ้าหลวงคำแดงออกติดตามกวางทองหายเข้าไปในถ้ำ

- **สำนวนที่ 7**

A เจ้าหลวงคำแดง เป็นโอรสเมืองพะเยา

↑₂ เจ้าหลวงคำแดงรับอาสาออกปราบปรามข้าศึก ได้ชัยชนะกลับเมือง

B เจ้าหลวงคำแดงพบนางอินเหล่าที่แปลงร่างเป็นกวางทอง

C เจ้าหลวงคำแดงติดตามกวางทอง กวางทองกลายร่างเป็นนางอินเหล่าหายไปไนถ้ำ

F เจ้าหลวงคำแดงตามนางอินเหล่าเข้าไปไนถ้ำและสาบสูญไป

G เจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นอารักษ์คุ้มครองถ้ำเชียงดาว

- **สำนวนที่ 8**

A เจ้าหลวงคำแดงเป็นโอรสของพญาโจระณี กษัตริย์เมืองพะเยา

↑₂ เจ้าหลวงคำแดงยกทัพไปรบพวกจีนฮ่อ ได้ชัยชนะกลับเมือง

B เจ้าหลวงคำแดงพบกวางทองและติดตามกวางทองไปถึงเขตเมืองเชียงดาว

C กวางทองกลายร่างเป็นนางอินเหล่า (ธิดายักษ์) หายเข้าไปไนถ้ำ

F เจ้าหลวงคำแดงติดตามนางอินเหล่าเข้าไปไนถ้ำและสาบสูญไป

- **สำนวนที่ 9**

A เจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยา

↑₂ เจ้าหลวงคำแดงยกทัพไปรบพวกจีนฮ่อ ได้ชัยชนะกลับเมือง

B เจ้าหลวงคำแดงพบกวางทองและติดตามกวางทองไปถึงเขตเมืองเชียงดาว

C กวางทองกลายร่างเป็นนางอินเหล่า (ธิดายักษ์) หายเข้าไปไนถ้ำ

F เจ้าหลวงคำแดงติดตามนางอินเหล่าเข้าไปไนถ้ำและสาบสูญไปจนถึงทุกวันนี้

จากโครงสร้างของตำนานเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 9 ส่วน สามารถสรุปรวมเป็นตารางแสดงเหตุการณ์หลักที่ปรากฏในตำนานแต่ละส่วนได้ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 รายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยา

เหตุการณ์หลักใน ตำนาน	รายละเอียดเหตุการณ์								
	ส่วน ที่ 1	ส่วน ที่ 2	ส่วน ที่ 3	ส่วน ที่ 4	ส่วน ที่ 5	ส่วน ที่ 6	ส่วน ที่ 7	ส่วน ที่ 8	ส่วน ที่ 9
กำเนิดวีรบุรุษและ บททดสอบ	A		A	A	A	A	A	A	A
การเดินทาง	↑ ₁	↑ ₁	↑ ₂	↑ ₂	↑ ₂	↑ ₁	↑ ₂	↑ ₂	↑ ₂
การพบสัตว์วิเศษ	B		B	B	B	B	B	B	B
การพบหญิงงาม	C	C	C	C	C		C	C	C
การสร้างและ ปกครองเมือง									
การพบทายาทผู้สืบ ครอง	E								
หายสาบสูญไปใน ถ้ำ	F	F	F	F	F	F	F	F	F
สังหารเปลี่ยน สภาพ		G	G				G		

จากตารางพบว่าในกลุ่มตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยาทั้ง 9 ส่วน เนื้อเรื่องจะมีขนาดสั้นกว่าตำนาน 2 กลุ่มแรก เหตุการณ์ที่เป็นเหตุการณ์หลักซึ่งปรากฏร่วมกันทุกส่วน คือการเดินทางและการหายสาบสูญไปในถ้ำ เหตุการณ์การกำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ มีตำนานจำนวน 7 เรื่องที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยา ส่วนที่เหลือกล่าวว่าเป็นเจ้าชายจากแดนไกลและเป็นเจ้าเมืองเชียงราย ประเภทละ 1 ส่วน เหตุการณ์การพบสัตว์วิเศษและการพบหญิงงามปรากฏร่วมกัน 8 ส่วน ในขณะที่เหตุการณ์การพบทายาทผู้สืบครองปรากฏเพียงส่วนเดียวคือส่วนที่ 1 ที่ระบุว่าเจ้าคำลือพระอนุชาของเจ้าหลวงคำแดงได้ขึ้นครองเมืองแทนเจ้าหลวงคำแดงที่หายสาบสูญไปในถ้ำ ส่วนเหตุการณ์สังหารเปลี่ยนสภาพปรากฏ 3 ส่วนคือ ส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นยักษ์ ฝ่าสมบัตินถ้ำเชียงดาว ส่วนส่วนที่ 7 เจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นอาร์ักษ์คุมครองดูแลถ้ำเชียงดาว

จากข้อสันนิษฐานของผู้วิจัยที่ว่าตำนานกลุ่มนี้น่าจะได้รับอิทธิพลในการสร้างมาจากตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ 3 เรื่องคือ *ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่* *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* และ *ตำนานสุวรรณคำแดง* หรือ *ตำนานเสอินทขิล* ดังกล่าวถึงไว้ในหัวข้อ 4.1.1.2 เมื่อนำตำนานทั้ง 2 กลุ่มมาเปรียบเทียบกันพบว่าเหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างและปกครองเมือง ที่เป็นเอกลักษณ์ของตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์และปรากฏในตำนานช่วงท้ายเรื่อง ไม่ปรากฏในตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้เลย ในตำนานกลุ่มนี้เนื้อเรื่องจะจบลงที่เจ้าหลวงคำแดงหายสาบสูญไปในถ้ำ แต่ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ เนื้อเรื่องจะดำเนินต่อไปอีกค่อนข้างยาว ซึ่งเรื่องราวที่ดำเนินต่อไปล้วนเป็นเหตุการณ์ที่แสดงเอกลักษณ์ของตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์คือการสร้างและปกครองเมือง ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าเอกลักษณ์ของตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้แตกต่างจากตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ คือเน้นเรื่องราวความรักระหว่างเจ้าหลวงคำแดงกับนางอินเเหลา เริ่มจากการที่เจ้าหลวงคำแดงติดตามกวางทอง การพบนางอินเเหลา และเจ้าหลวงคำแดงติดตามนางเข้าไปในถ้ำเชียงดาวแล้วหายสาบสูญไป

การตัดเหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างและปกครองเมืองออกดังกล่าว เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหนึ่งตามทฤษฎีการแพร่กระจายและการแตกเรื่องของนิทาน เรียกว่าการลดความ (Omission) ศิราพร ฐิตะฐาน (2522: 203-211) ได้อธิบายไว้ว่า การลดความมักเกิดขึ้นในกรณีที่เรื่องตอนนั้นไม่เกาะอยู่กับแกนของเรื่อง ตัวละครหรืออนุภาคใดที่ไม่สำคัญ เรื่องตอนใดที่ไม่เกี่ยวข้องกันตัวละครเอกมักจะถูกตัดทิ้ง ลักษณะของการลดความได้แก่ การลดตัวละครที่ไม่สำคัญแต่ยังคงพฤติกรรมของตัวละครนั้นไว้ แต่ให้ตัวละครอื่นกระทำพฤติกรรมนั้นแทน การลดอนุภาคและการลดตอนต่างๆที่เป็นโครงเรื่องย่อย (Sub-plot) อันเป็นตอนที่แตกออกไป เพื่อกล่าวถึงตัวละครตัวอื่นที่ไม่ใช่ตัวเอกของเรื่อง การดำเนินเรื่องในนิทานพื้นบ้านมักจะเคร่งครัดในด้านโครงเรื่องใหญ่ (Main-plot) ดังนั้นเนื้อเรื่องตอนใดที่ไม่จำเป็นหรือไม่สนับสนุนพฤติกรรมตัวเอก หรือบางตอนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมตัวเอก แต่ไม่ช่วยให้เรื่องคืบหน้า มักจะถูกตัดทิ้งไป ตัวอย่างเช่น การศึกษารามเกียรติ์สำนวนพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และสำนวนท้องถิ่น พบว่าสำนวนท้องถิ่นมีการลดเรื่องต่างๆไปเป็นจำนวนมาก คงไว้แต่ตอนสำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ของนิทานพระราม ทำให้สำนวนท้องถิ่นมีเนื้อเรื่องไม่ยืดเยื้อ อย่างไรก็ตามแม้จะลดเรื่องตอนต่างๆไปเพียงใดก็ตาม แต่แกนเรื่องของนิทานพระรามก็ยังปรากฏให้เห็นในนิทานทุกสำนวน

การลดความในตำนานเจ้าหลวงคำแดง จึงมีลักษณะของการลดอนุภาคเพื่อช่วยให้เรื่องกระชับขึ้นและเป็นการลดเรื่องย่อยๆที่เห็นว่าไม่สำคัญทิ้งไป กล่าวคือตำนานกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับเรื่องราวความรักของตัวละครเอกคือเจ้าหลวงคำแดงกับนางอินเเหลา ซึ่งถือว่าเป็นโครงเรื่องหลักของเรื่อง ดังนั้น เมื่อเจ้าหลวงคำแดงและนางอินเเหลาได้ครองคู่กันในถ้ำแล้วจึงถือว่าเรื่องได้จบลงอย่างมีความสุข ไม่จำเป็นต้องมีเนื้อหาอื่นเพิ่มเติมเข้ามาอีก เหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างและปกครองเมืองซึ่งเป็นเรื่องราวที่ดำเนินต่อมาจึงกลายเป็นโครงเรื่องย่อย

ของตำนานและถูกตัดทิ้งไป ผนวกกับตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นตำนานสำนวนชาวบ้านที่บอกเล่าสืบต่อกันมา แม้บางสำนวนจะเป็นสำนวนลายลักษณ์แต่ก็เป็นการบินที่จากสำนวนมุขปาฐะ ทำให้การจดจำและถ่ายทอดตำนานในส่วนที่เป็นโครงเรื่องหลังง่ายกว่า

4.2.1.1.2 โครงสร้างตำนานเจ้าหลวงคำแดงแม่ทัพเมืองสิบสองปันนา

ปรากฏ 2 สำนวน แต่ละสำนวนมีรายละเอียดดังนี้

- สำนวนที่ 1

A เจ้าพ่อคำแดงเป็นชาวไทลื้อที่เมืองเชียงรุ่ง

↑₃ เจ้าหลวงคำแดงอพยพมาอยู่ที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

G เจ้าหลวงคำแดงดั้นด้นไม่ลู่ชนที่ให้ตั้งขึ้นอยู่ในสภาพเดิม เมื่อสิ้นชีวิตไปจึงกลายเป็น

เทวดาคุ้มครองรักษาชาวบ้านที่หมู่บ้าน

- สำนวนที่ 2

A เจ้าหลวงคำแดงหรือพญาคำแดงเป็นแม่ทัพชาวไทลื้อที่เมืองพงแคว้นสิบสองปันนา

↑₃ เจ้าหลวงคำแดงยกทัพพบกับชาวจีนและอพยพผู้คนมาตั้งถิ่นฐานที่ประเทศไทย

G เจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน

จากโครงสร้างของตำนานเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 2 สำนวน สรุปเป็นตารางแสดงเหตุการณ์หลักที่ปรากฏในแต่ละสำนวนได้ ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 รายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดงแม่ทัพเมืองสิบสอง
ปันนา

เหตุการณ์หลักในตำนาน	รายละเอียดเหตุการณ์	
	สำนวนที่ 1	สำนวนที่ 2
กำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ	A	A
การเดินทาง	↑ ₃	↑ ₃
การพบสัตว์วิเศษ		
การพบหญิงงาม		
การสร้างและปกครองเมือง		
การพบทายาทผู้สืบทอด		
หายสาบสูญไปในถ้ำ		
สังขารเปลี่ยนสภาพ	G	G

จากตารางพบว่าตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้เป็นตำนานที่มีเนื้อหาสั้นที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับตำนานกลุ่มอื่น เหตุการณ์ที่สำคัญปรากฏเพียง 3 เหตุการณ์ คือ กำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ การเดินทางและสังขารเปลี่ยนสภาพเป็นเทวดาหรืออารักษ์ ตำนานเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 2 สำนวนนี้เหมือนกันที่เป็นสำนวนของชาวไทลื้อและเป็นสำนวนมุขปาฐะ มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าขนาดสั้น อธิบายที่มาของเจ้าหลวงคำแดงที่กลายมาเป็นอารักษ์ประจำหมู่บ้าน จึงไม่มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างและปกครองเมืองหรือเหตุการณ์ที่เน้นเรื่องราวความรักระหว่างเจ้าหลวงคำแดงกับนางอินเหล่า

4.2.1.1.3 โครงสร้างของตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น ปรากฏ 1 สำนวน มีรายละเอียดโครงเรื่องดังนี้

- A เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงเป็นบุตรพญาโจรณีและเป็นหลานปู่สะยา ตอนกำเนิดมีเทวดานำขึ้นคำแดง (ทองคำ) มารองรับ
- D₁ เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงได้ครองเวียง 7 รินและเวียงสวนดอก
- D₂ เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงสร้างเมืองใหม่และตั้งชื่อเมืองว่าล้านนา ตามน้ำหนักเตียงหิน
- B พระวิษณุกรรมแปลงกายเป็นกวางทองมาหลอกล่อเจ้าหลวงสุวรรณคำแดง

- ↑₁ เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงเดินทางตามจับกวางทอง
- C เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงพบนางอินเหลา
- F เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงอยู่ร่วมกับนางอินเหลาในถ้ำเชียงดาว
- E เจ้าหลวงจ๋องจ๊ะบุตรชายเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงครองเมืองแทนบิดา
- G เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงกลายเป็นเทพารักษ์คุ้มครองเมืองล้านนา

จากโครงสร้างดังกล่าว สามารถสรุปเป็นตารางแสดงเหตุการณ์หลักที่ปรากฏในตำนาน
ได้ดังนี้

ตารางที่ 5 รายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับ
ตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น

เหตุการณ์หลักในตำนาน	รายละเอียดเหตุการณ์
กำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ	A
การเดินทาง	↑ ₁
การพบสัตว์วิเศษ	B
การพบหญิงงาม	C
การสร้างและปกครองเมือง	D ₁ , D ₂
การพบทายาทผู้สืบทอด	E
หายสาบสูญไปในถ้ำ	F
สังขารเปลี่ยนสภาพ	G

จากตารางพบว่าตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานเจ้าหลวง
คำแดงที่แทรกอยู่ใน ตำนาน 3 เรื่อง คือ ตำนานโบราณตำนานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่
ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และ ตำนานสุวรรณคำแดง แต่มีความแตกต่างกันที่มีการสลับ
เหตุการณ์และมีการเพิ่มเนื้อหาเหตุการณ์บางอย่างเข้ามา ทำให้เนื้อเรื่องมีความพิสดารมากขึ้น
อย่างไรก็ตาม การเพิ่มเติมเหตุการณ์ก็ไม่ทำให้เนื้อหาของตำนานเปลี่ยนไปมากนักยังทำให้
ตำนานสำนวนนี้มีเอกลักษณ์คล้ายคลึงกับ ตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์คือ การเน้น
เหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างและปกครองเมืองล้านนาของเจ้าหลวงคำแดง

หากเปรียบเทียบตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้กับสำนวนที่ปรากฏในตำนานปรัมปรา
ฉบับลายลักษณ์ทั้ง 3 เรื่อง พบว่าเนื้อเรื่องส่วนที่เพิ่มเข้ามา ได้แก่ เนื้อหาในตอนต้น คือการ

อธิบายว่าเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงเป็นเป็นหลานปู่สะยาสะ เนื่องจากตอนกำเนิดเทวดานำขันทองคำมารองรับ จึงได้ชื่อว่า สุวรรณคำแดง การอธิบายเหตุอัศจรรย์ในตอนกำเนิดของเจ้าหลวงคำแดงมีอยู่ในสำนวนนี้เท่านั้น ไม่ปรากฏในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงและสำนวนชาวบ้านสำนวนอื่นๆ

การเพิ่มเหตุการณ์ดังกล่าวในเรื่องน่าจะเป็นความพยายามของผู้แต่งในการขยายความตำนานเพื่ออธิบายถึงที่มาของชื่อเจ้าหลวงคำแดง เนื่องจากในตำนานอื่นๆไม่มีการอ้างถึงไว้ ผู้แต่งจึงแต่งเติมเนื้อหาส่วนนี้เข้าไป เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังทราบถึงที่มาของชื่อเจ้าหลวงคำแดง

เหตุการณ์อื่น ๆ ที่มีการเพิ่มเติมเข้ามาอีกได้แก่ การที่เจ้าหลวงสุวรรณคำแดงได้ครองเมืองเวียง 7 ริน แทนพระยาโจรณี ต่อมาเมื่อประชากรมากขึ้นเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงจึงสร้างเมืองเวียงสวนดอกเพิ่มขึ้นอีก ต่อมาเมื่อสร้างเมืองแล้วเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงให้สุเทวฤๅษีไปกราบทูลขอเสาสหรั้งเมืองจากพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ยักษ์ 2 ตนเอาเสาแทรกใส่เสาสินทขีลมาปักและแผ่รักษาเสาสินทขีลไว้ พร้อมทั้งเนรมิตให้เกิดบ่อเงิน บ่อทอง บ่อแก้วและบ่อสารพันอัญมณี 9 บ่อ

เหตุการณ์ทั้งหมดที่เพิ่มเติมเข้ามาในตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาภายหลังจากเจ้าหลวงคำแดงสิ้นชีวิตไป ใน *ตำนานโบราณนิทานปถม* เหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* และ *ตำนานสุวรรณคำแดง* มีเนื้อหาตรงกันว่าแล้วภายหลังจากที่เมืองล้านนาล่มในสมัยพระยาคราวที่เอาปลาผาเผือกมากิน ก็มีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นชื่อเมืองนารัฐระ ต่อมาในสมัยพระยาเจ้ามุนีทพิชชะ เกิดคดีความพระยาตตสินคตีสูกตีแม่ไม่ยุติธรรมทำให้เมืองล่มเป็นหนองน้ำอีก ชาวบ้านที่เหลือจึงอพยพไปสร้างเมืองเจ็ดรินและเมืองสวนดอก ต่อมาจึงเกิดเหตุการณ์ที่พระอินทร์ให้ยักษ์ 2 ตนเอาเสาแทรกใส่เสาสินทขีลมาปักและแผ่รักษาเสาสินทขีลไว้ และถือเป็นจุดกำเนิดประเพณีบูชาเสาสินทขีลนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ทั้งการเพิ่มเหตุการณ์และการดึงเอาเหตุการณ์อื่นเข้ามาปะปนกับเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดง เป็นคุณลักษณะหนึ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ในกระแสของการถ่ายทอดนิทานหรือตำนาน เพราะผู้แต่งในฐานะปราชญ์ของชุมชนถือว่าเป็นผู้รอบรู้ในตำนานล้านนาหลากหลายเรื่อง ในฐานะของนักเล่านิทานจึงถือเป็นศูนย์รวมแห่งนิทานเรื่องต่างๆ จึงทำให้สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆเข้ามาโดยไม่รู้ตัว นอกจากนี้เรื่องย่อยๆที่นำมาเพิ่มไว้ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงยังถือเป็นตำนานย่อยที่ปรากฏรวมอยู่ในตำนานใหญ่เรื่องเดียวกัน จึงอาจเป็นไปได้ที่ผู้แต่งจะเกิดความสับสนจนคิดว่าเป็นเรื่องเดียวกัน ลักษณะของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในทฤษฎีการแพร่กระจายและการแตกเรื่องของนิทาน เรียกว่าการผนวกเรื่อง โดยการดึงอนุภาคจากเรื่องอื่นเข้ามาแทรกในเรื่อง ในการถ่ายทอดนิทานการผนวกเรื่องเป็นลักษณะหนึ่งของการเพิ่มความ (Expansion) นับเป็นการอธิบายเพิ่มเติมหรือเพิ่มเหตุการณ์เข้ามาเพื่อให้เรื่องสมเหตุสมผลมากขึ้น การเพิ่มความสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การเพิ่มตัวละคร การเพิ่มเหตุการณ์ให้เป็น 3 ครั้ง การเพิ่มอนุภาคและการเพิ่มเรื่องย่อยๆ (ศิริพร วิฐะฐาน, 2522: 174) การเพิ่มความในตำนาน

เจ้าหลวงคำแดงสำนวนนี้ จึงมีลักษณะของการเพิ่มอนุภาคที่ผู้แต่งสร้างขึ้นเองและอนุภาคที่ดึงมาจากตำนานเรื่องอื่น แล้วนำมาแทรกในตำนานเจ้าหลวงคำแดงทำให้อำนาจเรื่องมีขนาดยาวขึ้น

4.2.1.2 โครงสร้างตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น ได้แก่ ตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่ปรากฏใน ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และ ตำนานสุวรรณคำแดง มีโครงเรื่องตำนานดังนี้

A พญาหนูชื่ออุตรจุนทะ ตายไปเกิดเป็นลูกพญาโจรณี ชื่อสุวรรณคำแดง

B วิสสุกรรมเทวบุตรเนรมิตตนเป็นทรายทองมาอยู่ในอุทธานของพญาโจรณี พญาโจรณี

สั่งให้เจ้าสุวรรณคำแดงตามจับทรายทอง

↑₁ เจ้าสุวรรณคำแดงและบริวาร เดินทางตามจับทรายทอง

C เจ้าสุวรรณคำแดงพบนางอินเหลา

F₁ เจ้าสุวรรณคำแดงตามนางอินเหลาหายไปใกล้เชียงดาว

D เจ้าสุวรรณคำแดงและบริวารช่วยกันสร้างเมืองล้านนา เจ้าสุวรรณคำแดงได้เป็นกษัตริย์

ปกครองเมืองล้านนา

E เจ้าสุวรรณคำแดงมีบุตรกับสนมชาวละว้า 7 คน

F₂ เจ้าสุวรรณคำแดงและนางอินเหลากลับไปอยู่ที่ดอยอ่างสรงจนสิ้นอายุขัย

G เจ้าสุวรรณคำแดงกลายเป็นอารักษ์เมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงดาว

จากโครงสร้างดังกล่าว สามารถสรุปเป็นตารางแสดงเหตุการณ์ที่ปรากฏใน ตำนานทั้ง 3 สำนวนได้ดังนี้

ตารางที่ 6 รายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น

เหตุการณ์หลักในตำนาน	รายละเอียดเหตุการณ์
กำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ	A
การเดินทาง	↑ ₁
การพบสัตว์วิเศษ	B
การพบหญิงงาม	C
การสร้างและปกครองเมือง	D
การพบทายาทผู้สืบทอด	E
หายสาบสูญไปในถ้ำ	F ₁ , F ₂
สังขารเปลี่ยนสภาพ	G

จากตารางพบว่าตำนานเจ้าหลวงคำแดงในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ทั้ง 3 เรื่อง ได้แก่ ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และ ตำนานสุวรรณคำแดง เป็นกลุ่มตำนานที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ เพราะเนื้อเรื่องมีขนาดยาวและมีรายละเอียดของเหตุการณ์ต่างๆครบถ้วน จากการศึกษาเหตุการณ์ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้สามารถสรุปได้ว่า เอกลักษณ์ของตำนานกลุ่มนี้คือ การเน้นเรื่องราวการสร้างและปกครองเมืองของเจ้าหลวงคำแดงหรือเจ้าสุวรรณคำแดง เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่มีนัยสำคัญมากที่สุด ได้แก่ เมื่อเจ้าหลวงคำแดงหายเข้าไปในถ้ำแล้วบริวารเจ้าหลวงคำแดงได้เข้าไปเตือนให้เจ้าหลวงคำแดงติดตามทราทองต่อไป จนกระทั่งไปพบชายหญิงอยู่ในรอยเท้าสัตว์และพบชัยภูมิในการสร้างเมือง ฤๅษีแนะนำให้สร้างเมืองและทำนายดวงชะตาของเมือง เจ้าสุวรรณคำแดงและบริวารช่วยกันสร้างเมืองและตั้งชื่อเมืองว่าล้านนา เมื่อเจ้าสุวรรณคำแดงได้เป็นกษัตริย์ปกครองเมืองล้านนาจึงได้แต่งตั้งนางอินเหล่าเป็นชายาเอกและมีนางสนมชาวลัวะอีก 2 คน ซึ่งภายหลังได้ให้กำเนิดบุตรชายแก่เจ้าสุวรรณคำแดง 7 คน เจ้าหลวงคำแดงแต่งตั้งหัวหน้าลัวะชื่อขุนมุกทลางปกครองและสั่งสอนชาวลัวะในเมืองล้านนา จากนั้นจึงกลับไปอยู่ที่ดอยอ่างสรงจนสิ้นอายุขัย

ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากตำนานทั้ง 3 เรื่องเป็นสำนวนลายลักษณ์ รวมทั้งเนื้อหาที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นในยุคแรกที่มีแต่งและจารึกตำนานทั้ง 3 เรื่อง คาดว่า ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม น่าจะเป็นตำนานที่ไม่มีการเผยแพร่ไปสู่ชาวบ้านมากนัก เนื่องจากเนื้อหามีขนาดยาว ประกอบด้วยข้อมูลเชิงรายละเอียดเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมเป็นส่วนมาก ดังนั้นจึงมีลักษณะเป็นเพียงคัมภีร์โบราณที่คัดลอกเพื่อถวายวัดเป็นพุทธบูชาหรือสำหรับภิกษุสงฆ์ใช้อ่านเรียนกันในวัดเท่านั้น ในขณะที่ ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ และ ตำนานสุวรรณคำแดง ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน แต่มีขนาดสั้นกะทัดรัดกว่า จึงทำให้เรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงในตำนานทั้ง 2 เรื่องนี้เผยแพร่ไปในวงกว้างมากขึ้น

ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรเจ้าหลวงคำแดงกลุ่มนี้น่าจะเป็นตำนานที่มีการแต่งและเผยแพร่ก่อน จากนั้นจึงมีการถ่ายทอดตำนานสู่ชาวบ้าน ก่อนจะแพร่หลายและปรับเปลี่ยนเป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้านตามธรรมชาติการเดินทางของนิทาน

จากการศึกษาโครงสร้างและเหตุการณ์สำคัญของตำนานเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 15 สำนวนสามารถสรุปให้เห็นเป็นเหตุการณ์หลักที่ปรากฏร่วมกัน ดังแสดงในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 สรุปรายละเอียดเหตุการณ์หลักในตำนานเจ้าหลวงคำแดง

เหตุการณ์หลัก ในตำนาน	รายละเอียดเหตุการณ์												
	ตำนานเจ้าหลวงคำแดง กษัตริย์เมืองพะเยา									ตำนานเจ้า หลวงคำแดง แม่ทัพเมือง สิบสองปันนา		ตำนานเจ้า หลวงคำ แดงที่แต่ง เลียนแบบ ตำนาน ปรัมปรา ฉบับลาย ลักษณ์ อักษร	ตำนาน เจ้าหลวง คำแดงที่ แทรกอยู่ ใน ตำนาน เรื่องอื่น
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	2		
กำเนิดวีรบุรุษและ บททดสอบ	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
การเดินทาง	↑ ₁	↑ ₁	↑ ₂	↑ ₂	↑ ₂	↑ ₁	↑ ₂	↑ ₂	↑ ₂	↑ ₃	↑ ₃	↑ ₁	↑ ₁
การพบสัตว์วิเศษ	B		B	B	B	B	B	B	B			B	B
การพบหญิงงาม	C	C	C	C	C		C	C	C			C	C
การสร้างและ ปกครองเมือง												D ₁ , D ₂	D
การพบทายาทผู้สืบ ครอง	E											E	E
หายสาบสูญไปในถ้ำ	F	F	F	F	F	F	F	F	F			F	F ₁ , F ₂
สังขารเปลี่ยนสภาพ		G	G				G			G	G	G	G

จากตารางพบว่า เหตุการณ์ที่ปรากฏร่วมกันในตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนใหญ่คือ เหตุการณ์การกำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ การเดินทาง การพบสัตว์วิเศษ การพบหญิงงาม การหายสาบสูญไปในถ้ำ และสังขารเปลี่ยนสภาพ แสดงให้เห็นว่าเอกลักษณ์ของตำนานเจ้าหลวงคำแดงคือ การเน้นบทบาทการเป็นวีรบุรุษของเจ้าหลวงคำแดงที่ต้องมีการเดินทางจากบ้านเมืองเพื่อไปรบหรือไปล่าสัตว์ ทำให้เกิดเหตุการณ์การตามกวางและพบกับนางอินเหลา จากนั้นจึงได้ติดตามนางเข้าไปในถ้ำเชียงดาวและเมื่อสิ้นชีวิตไปวิญญาณจึงเปลี่ยนสถานะจากมนุษย์ไปเป็นเทพ อารักษ์ หรือยักษ์

ในขณะที่เดียวกันตำนานเจ้าหลวงคำแดงแต่ละกลุ่มก็มีเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของตำนานที่เป็นลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างกัน โดยตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรเจ้าหลวงคำแดงหรือตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่ปรากฏใน *ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* และ *ตำนานสุวรรณคำแดง* เนื้อเรื่องจะเน้นไปที่เหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างและปกครองเมืองล้านนาของเจ้าหลวงคำแดง เช่นเดียวกับตำนานสำนวนที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษร แม้จะมีการเพิ่มเหตุการณ์และการตั้งเอาเหตุการณ์อื่นเข้ามาปะปนกับเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงจนทำให้เนื้อเรื่องมีความพิสดารมากขึ้น แต่ก็ไม่ได้ทำให้เอกลักษณ์ของตำนานเจ้าหลวงคำแดงเปลี่ยนไป

ส่วนกลุ่มตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยา จะแตกต่างกันไป เนื่องจากไม่กล่าวถึงเหตุการณ์การสร้างและปกครองเมืองล้านนาของเจ้าหลวงคำแดง แต่เนื้อเรื่องจะเน้นการติดตามกวางทองและเรื่องราวความรักของเจ้าหลวงคำแดงกับนางอินเหลา ซึ่งตามธรรมชาติของตำนานหรือนิทานสำนวนชาวบ้าน จะเป็นโครงเรื่องที่สร้างความน่าสนใจและน่าจดจำมากกว่า ส่วนตำนานเจ้าหลวงคำแดงแม่ทัพเมืองสิบสองปันนา พบว่าเนื้อเรื่องมีขนาดสั้น เน้นเพียงการอธิบายที่มาของเจ้าหลวงคำแดงที่กลายมาเป็นอารักษ์ประจำหมู่บ้านเท่านั้น

4.2.2 อนุภาค

4.2.2.1 อนุภาคกวางทองและการตามกวาง กวางนับเป็นตัวละครสำคัญในตำนานเจ้าหลวงคำแดง เพราะมีบทบาททำให้เจ้าหลวงคำแดงต้องออกเดินทางผจญภัย กวางทองถือเป็นสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษ เนื่องจากมีขนสีทองแตกต่างจากกวางทั่วไป ซึ่งเป็นคตินิยมของคนโบราณว่ากวางที่งามขนจะต้องมีสีทอง อนุภาคเกี่ยวกับกวางทองในตำนานเจ้าหลวงคำแดง มีสาระสำคัญ 2 ส่วนคือ กวางและการตามกวาง

กวางในตำนานเจ้าหลวงคำแดงทุกสำนวนล้วนเป็นกวางแปลงไม่ใช่กวางจริง และเป็นกวางที่ต้องมีลักษณะงดงามเพราะจะต้องไปล่อใจให้เจ้าหลวงคำแดงหลงใหล จนเกิดเหตุการณ์การตามกวางขึ้น ในกลุ่มตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรเจ้าหลวงคำแดงและตำนานที่ลอกเลียนตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษร กวางทองคือร่างแปลงของพระวิสสุกรรมเทวบุตร ที่รับอาสา

จากพระอินทร์มาเป็นผู้นำเหตุให้พระยาโจรณี บิดาของเจ้าหลวงคำแดงได้เป็นผู้สั่งสอนมนุษย์ผู้ขาดศีลธรรม ที่พระมหารัชมไม่ได้สั่งสอนค้างไว้ 8,000 เมือง เมื่อพระวิสุกรรม เทวบุตรเนรมิตตนเป็นกวางทองเข้าไปอยู่ในสวนดอกไม้ของพระยาโจรณีแล้ว พระยาโจรณีก็ให้เจ้าหลวงคำแดงรวบรวมไพร่พลเพื่อล้อมจับกวางทองนั้น โดยประกาศว่าหากกวางทองหนีออกไปทางผู้ใดผู้นั้นจะได้รับโทษสถานหนัก ปรากฏว่ากวางทองได้หนีออกไปทางเจ้าหลวงคำแดง พระยาโจรณีจึงสั่งให้เจ้าหลวงคำแดงตามจับกวางทองมาให้ได้ การเดินทางตามจับกวางทองตามคำสั่งของพระยาโจรณีจึงเป็นเหตุสำคัญให้เจ้าหลวงคำแดงและบริวารได้เดินทางออกจากเมือง กระทั่งไปพบนางและสร้างเมืองล้านนาในท้ายที่สุด

ส่วนตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยา กวางทองเป็นตัวเชื่อมเรื่องที่สำคัญที่ทำให้เจ้าหลวงคำแดงได้พบกับนางอินเหลา แม้จะเป็นกวางแปลงเช่นเดียวกับตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรเจ้าหลวงคำแดง แต่กวางทองในตำนานกลุ่มนี้ไม่ใช่ร่างแปลงของพระวิสุกรรมแต่เป็นร่างแปลงของนางเอกที่มาหลอกล่อให้พระเอกหลงใหลติดตามและได้อยู่ร่วมกัน ทั้งนี้ในตำนานกลุ่มนี้พบว่ามีถึง 6 สำนวนที่ระบุว่า กวางทองเป็นร่างแปลงของนางอินเหลา ที่มาหลอกล่อเจ้าหลวงคำแดงให้ออกติดตามจนถึงเขตถ้ำเชียงดาวและเป็นเหตุให้เจ้าหลวงคำแดงหายเข้าไปในถ้ำเพื่ออยู่ร่วมกับนางในตอนท้าย

อนุภาคเกี่ยวกับกวางทองนับเป็นอนุภาคที่มีความเป็นสากล ใน **Motif-Index of Folk Literature** ปรากฏอนุภาคเกี่ยวกับกวางทองในหมวด B Animal คือ อนุภาค B 102.3 Golden deer (Stith Thompson, 1989: 375) รวมทั้งอนุภาคเกี่ยวกับกวางในหมวด D คือ D 114.1.1.1 Transformation: girl to deer และ D 314.1.3 Transformation: deer to women (Stith Thompson, 1989: 16, 32)

วรรณคดีไทยประเภทบทละครหลายเรื่อง ได้แก่ *รามเกียรติ์ อุณรุท ศกุนตลา* ก็มีเหตุการณ์การตามกวางหรือการล่ากวางทอง โดยเป็นธรรมเนียมว่ากวางที่งามขนจะต้องเป็นสีทอง ดังนั้นจึงมีศัพท์เรียกหลายคำเช่น มฤคมาศ ทรายทอง ยองทอง เป็นต้น กวางทองในวรรณคดีไทยถือเป็นของงามต้องตาต้องใจ จนถึงขั้นทำให้เกิดการตามกวางซึ่งถือเป็นตอนสำคัญที่สุดของเรื่อง การตามกวางส่วนมากจะเกิดวิบัติแก่ผู้ตาม เป็นเหตุให้เกิดการพรางและการพบ กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ การตามกวางทำให้นางสีดาพลัดพรางจากพระราม เป็นเหตุให้ทศกัณฐ์ลักนางสีดาได้สำเร็จ ทำให้เกิดสงครามล้างโคตรวงศ์พงศาว์กษ ส่วนในอุณรุท การตามกวางทำให้อุณรุทถูกพรางจากภรรยา และในศกุนตลาแม้การตามกวางจะทำให้ท้าวหุขยันต์ได้พบกับนางศกุนตลา แต่ในที่สุดก็ต้องมีอันพลัดพรางจากกัน ทั้งนี้เหตุการณ์การตามกวางในวรรณคดีดังกล่าวมีต้นเรื่องมาจากวรรณคดีสันสกฤตเกือบทั้งสิ้น ได้แก่ คำเรื่องการตามกวางของรามเกียรติ์ได้มาจากรามายณะ เรื่องอุณรุทได้อิทธิพลมาจากการตามกวางในรามเกียรติ์ ส่วนเรื่องศกุนตลาได้เรื่องมาจากบทละครอภิชาตญาณศกุนตลัมของกาลิทาส (ประพจน์ อัครวิ

รूपหการ, 2536: 124-141) ในคัมภีร์ปุราณะเองก็มีการกล่าวถึงกวางทองในฐานะพาหนะของ พระพหูหัสบดี เทพพระเคราะห์แห่งความรู้เช่นกัน (อันติกา อริยชาวล, 2551)

ในความเชื่อของคนจีน กวางมีคำในภาษาจีนเรียกว่า "ลู" เป็นสัตว์สิริมงคลของจีน หมายถึง เทพดาวลก (ผู้เป็น 1 ใน 3 เทพดาว คือ "ฮก ลก ชิว") ดังนั้นภาพของกวางจึงมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์แทนองค์เทพ "ลก" เทพแห่งดาวโชคลาภและชื่อเสียงเกียรติยศ ซึ่งเป็นความหมายอำนวยพรให้ประสบโชคลาภ มีตำแหน่งลาภยศเพิ่มพูนยิ่งๆ ขึ้นไป นอกจากนี้ ชาวจีนยังมองว่ากวางเป็นสัตว์สัญลักษณ์มงคลที่มีอายุยืนยาว เชื่อว่าหากกวางมีอายุ 500 ปี ขนจะเป็นสีขาว เมื่ออายุ 1,000 ปี ขนจะกลายเป็นสีเทา และหากครบ 1,500 ปี ขนของมันจะกลายเป็นสีดำ ด้วยกวางเป็นสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษ คือ มีเขาที่ยาวงาม ทำให้เขากวางกลายเป็นสิ่งสวยงามและเป็นของมีค่ามีราคา เพราะนิสัยของกวางมักจะชอบขุดรากโสมมากิน ทำให้คนจีนโบราณเห็นว่า เขากวางนั้นสะสมโสมเอาไว้มากมาย จึงอดุมไปด้วยสรรพคุณที่บำรุงร่างกาย และทำให้มีสุขภาพแข็งแรง ดังนั้น เขากวางจึงกลายมาเป็นสมุนไพรและเป็นตัวยาแขนงหนึ่งตามหลักการแพทย์จีนแผนโบราณ (โฮโรเวิร์ต, 2553)

ตามคติพุทธศาสนา กวางเป็นสัญลักษณ์ของการสั่งสอน ดังปรากฏอรรถกถาชาดกที่ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นกวางหลายเรื่อง อาทิ *กรุงกมิตชาดก สรภชาดก ไทรหนมิตชาดก* นอกจากนี้กวางยังเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในการประกอบความเข้าใจเรื่องปฐมเทศนา ซึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสในสวนกวาง ในพระไตรปิฎกก็ปรากฏเรื่องราวของการตามกวาง ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เรื่อง *อาพวกยักษ* ก็กล่าวถึงพระเจ้าอาพวกะแห่งนครอาพวี่ที่โปรดปรานการล่ากวางหรือเนื้อทรายมาก กระทั่งครั้งหนึ่งการตามกวางของพระเจ้าอาพวกะ เป็นเหตุให้พบกับอาพวกยักษ ยักษที่ดุร้ายเหี้ยมโหดเต็มไปด้วยโทสะและโมหะซึ่งประสงค์จะเอาชีวิตของพระเจ้าอาพวกะ พระองค์จึงแลกชีวิตของพระองค์กับชีวิตนักโทษที่ทำผิดวันละ 1 คนเพื่อให้เป็นอาหารของอาพวกยักษ กระทั่งไม่มีนักโทษหลงเหลืออยู่ พระเจ้าอาพวกะกลัวอาพวกยักษจะมาเอาชีวิตจึงส่งพระโอรสไปเป็นอาหาร เมื่อพระพุทธเจ้าตรวจดูอุปนิสัยสัตว์โลก ทรงทราบด้วยทิพยจักขุญาณว่าราชบุตรกุมารเป็นผู้มีบุญสมภารและพญายักษ์เองก็ยังมีบุญสมภารมากพอที่จะสอนให้ตั้งอยู่ในโสดาบันเอตทัคคะฐานันดรผู้หนึ่งได้ จึงเดินทางมาแสดงพระธรรมสั่งสอน กระทั่งท้ายที่สุดพญายักษ์ก็แพ้พุทธบารมี ซึ่งคำสอนที่พระพุทธเจ้ามีต่ออาพวกยักษนี้ยังปรากฏใน พระสูตรเรื่อง *อาพวกสูตร* ในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรคด้วย

โครงเรื่องพระเจ้าอาพวกะตามกวางจนเป็นเหตุให้พบกับอาพวกยักษดังกล่าว คล้ายคลึงกับตำนานของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา ใน *ตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนา* กล่าวถึงพญายักษ์แปลงกายเป็นกวางมาหลอกล่อพญาอาลโวสวนตาล เมื่อพญายักษ์จะกินพญาอาลโวเป็นอาหาร พญาจึงอ่อนวอนขอแลกกับชีวิตของธิดา 7 คน จากนั้นพญาอาลโวก็ส่งธิดาไปเป็นอาหารของยักษ์ทุกๆ 15 วัน จนถึงคราวของนางแสงยอดหล้า ธิดาองค์สุดท้ายจึงมีเจ้าราชกุมารผู้หนึ่งชื่อ

บุญปັນมาช่วยฆ่ายักษ์ พญาอาลาโวจึงยกนางแสงยอดหล้าให้เป็นชายาและมอบเมืองให้ครอง (ทวี สว่างปัญญากร, 2529: 55-58) ในนิทานพื้นบ้านของชาวไทลื้อในมณฑลยูนนานก็เล่าถึงการตามกวางทองของพญาอาลาโวเช่นเดียวกัน พญาอาลาโวไล่ตามกวางผ่านภูเขา 9,999 ลูก และข้ามแม่น้ำ 9,999 สาย จนกระทั่งกวางทองกระโดดหายไปบนทะเลสาบทองที่มีดอกบัว 1,000 กลีบ พญาอาลาโวเห็นว่าบริเวณรอบทะเลสาบเป็นชัยภูมิที่ดี จึงช่วยกันสร้างบ้านเมือง และลงมือทำไร่ไถนาปลูกข้าว (เหยียนเวินเปียนและเจิงเฟิง, 2535: 6-7)

ใน *ตำนานเมืองเชียงตุง* ก็มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พญามังรายตามกวางทองที่หนองตุง โดยกวางทองเป็นร่างแปลงของพระอินทร์ที่เล็งเห็นว่าหนองตุงสมควรเป็นที่ตั้งของพุทธศาสนา ในอนาคต พญามังรายไล่ตามกวางทองไปในสถานที่ต่างๆ จนสามารถใช้ธนูฆ่ากวางตายได้ที่ป่าแห่งหนึ่ง จึงนำเนื้อกวางมาทำอาหารแบ่งปันกันกิน สถานที่แห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า เมืองลาบและแม่น้ำที่อยู่ใกล้ป่าแห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า ห้วยลาบ นอกจากนี้ การตามกวางทองของพญามังรายยังทำให้เกิดภูมินามของสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกวางอีกมาก อาทิ ดอยไล่กวาง ทุ่งรอยกวาง เมืองทิงรังสาด เมืองงอม เมืองฟ่าย ฯลฯ ดังตัวอย่างเนื้อความในตำนานว่า (ทวี สว่างปัญญากร, 2529: 24-26)

“...นโม ตสสตุ พญาก็ไปมาได้ตามกระแสแม่น้ำรู้ห้วยหาดแหวนผา จึงไปกินฝอยดู รอยกวางขาดไปที่หนึ่งหั้นแล วันภายหลังประเทศที่นี้จักได้ชื่อว่าเมืองทิงรังสาด เพื่ออัน แล ส่วนอันว่าคนทั้งหลาย มีพญามังรายเป็นเจ้าก็ไล่ไปตามรอยตีนกวาง ก็ไปหั้นที่หนึ่ง กวางคำก็หยุดอยู่ที่หนึ่งก็มีหั้นแล พญาก็พุ่งชัตหอกไป พ้อยว่าเป่าถูกกวางตัวนั้น ปลาย หอกพญาก็ไปถูกไส้ยังหินก้อนหนึ่งก็ลวดแตกเป็นรอยไว้หั้นแล แต่ขึ้นไปภายหลังก็จัก ปรากฏว่าเมืองงอม ว่าอัน ตั้งแต่นั้นไปภายหลังก็ไปรอดตีนดอยที่หนึ่ง กวางตัวนั้นก็ลวด แวะขึ้นไปสู่ประเทศดอยที่ 1 เจ้าก็ไล่กวางไปรอดป่า ตายที่นั้น ว่าจักยังกวางตัวนั้นก็ลวด เป่าทันได้ยังหั้นแล ที่นั้นไปภายหลังก็จักได้ชื่อว่าเมืองฟ่ายชาแล พญาก็ตวยไปตามสันดอย ที่นั้น ก็ยกหอกแทงขาดหน้าหินไปเป็นร่องไว้แล้ว กวางตัวนั้นก็ย่ำแผ่นดินเป็นรอยกับ กวางย่ำไว้ ที่นั้นภายหลังก็จักได้ชื่อว่าดอยไล่กวาง เหตุว่ารอยกับกวางย่ำไว้ตราบต่อเท่าใน กาลบัดนี้แล...”

ตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาก็ปรากฏ อนุภาคการตามกวางเช่นกัน ใน *ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช* เล่าว่าพระเพศณุกรรม รับบัญชาพระอินทร์ไปช่วยแก้ภพยนต์ที่ผูกไว้เพื่อรักษาพระบรมธาตุ พระเพศณุกรรมจึงแปลง ตนเป็นมาณพเข้าอาสาขุดหาพระบรมธาตุได้สำเร็จ ต่อมาเมื่อไม่มีผู้ใดทราบว่ามีพระบรมธาตุฝัง อยู่ที่หาดทรายแก้ว พระเพศณุกรรมก็รับบัญชาพระอินทร์โดยแปลงเป็นเนื้อทรายชักพาให้ นายพรานไปพบพระธาตุนั้น (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 259) ใน *ตำนานพระพุทธรูปดอยกวาง* คำ จังหวัดลำพูน ก็มีการกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพญากวาง ต่อมาถูก

นายพรานฆ่าตาย ทำให้อวัยวะต่างๆของพญากวางกลายเป็นภูมินามของสถานที่สำคัญต่างๆใน
ละแวกนั้น (แดนนิพพาน, 2555)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าในตำนานและนิทานพื้นบ้านของชนชาติไท มักไม่ปรากฏอนุภาค
สัตว์ที่เป็นทองคำ แต่จะนิยมในอนุภาคสัตว์เผือกมากกว่า โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคอีสาน
มีตำนานหลายเรื่องที่ใช้อนุภาคการกินสัตว์เผือก เป็นการอธิบายสาเหตุของเมืองล่มจนกลาย
สภาพเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ยกตัวอย่างเช่น ตะพานน้ำเผือก ใน *ตำนานโบราณนิทานปดม*
เหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และ ตำนานสุวรรณคำแดง ปลาตะเพียนเผือก ใน
ตำนานสิงหนวัติกุมาร ปลาไหลเผือก ใน*ตำนานเมืองเชียงใหม่* กระรอกเผือก ใน*ตำนานเมือง*
หนองหานและตำนานผาแดง-นางไอ่ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้การนำอนุภาคกวางทองและการตามกวางมาใช้ในตำนานเจ้าหลวงคำแดง
ผู้วิจัยคาดว่าน่าจะเป็นการรับอิทธิพลด้านแนวคิดมาจากนิทานชาดกมากกว่าได้รับอิทธิพลมา
จากวรรณคดี เนื่องจากการตามกวางในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์เจ้าหลวงคำแดงเป็นการ
ตามกวางที่เป็นร่างแปลงของพระวิสุกรรมซึ่งเป็นตัวละครในคติพุทธศาสนา รวมไปถึงการตั้ง
เงื่อนไขในการตามกวางก็ยังคล้ายคลึงกับเหตุการณ์การตามกวางของพระเจ้าอาพวิ ในเรื่อง
อาพกยักร์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอีกด้วย* แม้ภายหลังตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์เจ้า
หลวงคำแดงจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นตำนานสำนวนชาวบ้าน ทำให้กวางทองกลายเป็นร่างแปลง
ของนางอินเหลา ก็เป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อความสนุกสนานของเนื้อเรื่องตามธรรมชาติของ
ตำนานและนิทานพื้นบ้าน มากกว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนเพราะได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดี
ไทยหรือวรรณคดีสันสกฤต

การวิเคราะห์อนุภาคกวางทองและการตามกวางในตำนานเจ้าหลวงคำแดง ยังสามารถตั้ง
ข้อสังเกตเชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมของชุมชนโบราณในแถบลุ่มแม่น้ำปิงหรือ
บริเวณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนได้อีกว่า ตำนานเจ้าหลวงคำแดงได้สะท้อนภาพวิวัฒนาการของการ
ตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีวิตของชุมชนโบราณ เริ่มจากสังคมของชุมชนในยุคแรกที่เป็นชนเผ่า
อาศัยในป่าหรือถ้ำ ในยุคสมัยของพระยาโจรณีและเจ้าหลวงคำแดงที่ให้ความสำคัญกับการตาม
กวาง ก็นับเป็นกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตได้ด้วยการล่าสัตว์และเก็บของป่า รวมทั้งอาจจะมีการทำ
เกษตรกรรมแบบไร่เลื่อนลอย ดังที่รัตนพร เศรษฐกุล (2552: 11) วิเคราะห์ไว้ว่า การที่ค้นพบ
หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานค่อนข้างน้อยในพื้นที่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน
เนื่องมาจากกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มีการตั้งถิ่นฐานในระยะเวลาสั้นๆ มีการเคลื่อนย้ายอยู่
เสมอ แม้จะมีพัฒนาการการผลิตไปถึงขั้นเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เอง แต่ยังเป็นการเพาะปลูก
แบบไร่เลื่อนลอย ไม่ใช้การทำนาดำ โดยอาศัยระบบชลประทาน ระบบการผลิตดังกล่าวให้

* ในตำนานของชาวไทลื้อ สิบสองปันนาก็ปรากฏการกล่าวถึงอาพกยักร์หรืออารวะกะโสดาที่ได้รับ
พระธรรมคำสั่งสอนจากพระพุทธองค์ จึงหันมาบำเพ็ญธรรมจนบรรลุโสดาบันเช่นเดียวกัน อาพกยักร์หรือ
อารวะกะโสดาได้รับการยกย่องให้เป็นผีเมืองของชาวไทลื้อเช่นเดียวกับปู่สะย่าสะ

ผลผลิตไม่มากพอที่จะเลี้ยงดูคนเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ชุมชนในสมัยนั้นมีขนาดเล็กและเป็นสังคมชนเผ่าที่สมาชิกเป็นเครือญาติกันทั้งหมด

จากยุคของกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตได้ด้วยการเก็บของป่าและล่าสัตว์ ต่อมาจึงพัฒนาလာมาเป็นยุคของการแสวงหาที่ดินเพื่อสร้างบ้านเมือง เกิดการรวบรวมผู้คนเข้าด้วยกันเป็นหมู่เหล่าจนกลายเป็นชุมชนที่มีการตั้งหลักแหล่งแบบถาวร ใน *ตำนานโบราณนิทานปรัมปรมาเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และ ตำนานสุวรรณคำแดง* เล่าถึงเหตุการณ์ระหว่างเดินทางตามหากวางทอง เจ้าหลวงคำแดงและบริวารได้ไปพบพื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์บริเวณลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมกับการสร้างบ้านเมืองตามทำนายนายของฤๅษี จากนั้นจึงมีการสร้างเมืองและตั้งชื่อเมืองว่าล้านนา เมื่อมีการลงหลักปักฐานแล้วก็ได้มีการพัฒนามาทำการเกษตรแบบนาดำ ดังความหมายของดอกบัวในสระที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ซึ่งฤๅษีได้ทำนายไว้เป็นชะตาเมืองว่า (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527: 6)

“...พระรสีเจ้าก็ซำยังตำนวยยังดอกบัว 7 กอนั้น ก็เป็นชาตากับเมืองที่นี้แล คันว่า เยียะนาปี 1 กินกุ่มไป 7 ปี เป็นถ้วน 1 กอน, คันเยียะนาปี 1 กินกุ่ม 6 ปีเป็น ถ้วน 2, เยียะนาปี 1 กินกุ่ม 5 ปี เป็นถ้วน 3, เยียะนาปี 1 กินกุ่ม 4 ปีเป็นถ้วน 4, เยียะนาปี 1 กินกุ่ม 3 ปีเป็นถ้วน 5, เยียะนาปี 1 กินกุ่ม 2 ปีเป็นถ้วน 6, เยียะนาปี 1 กินกุ่มปี 1 เป็นถ้วน 7, เยียะนาปี 1 กินกุ่มขบขบปี ซำจักได้เยียะแถมเล่า คือว่าเยียะนาตอบเดี่ยวจักได้หัวนกล้ำไถนา 2 เทื่อชะแล ภายหลังแต่นั้นแถมเล่า จักได้เยียะนาปี 1 กุ่มปี 1, เยียะนาปี 1 กุ่ม 2 ปี, เยียะนาปี 1 กุ่ม 3 ปี, เยียะนาปี 1 กุ่ม 4 ปี, เยียะนาปี 1 กุ่ม 5 ปี, เยียะนาปี 1 กุ่ม 6 ปี, เยียะนาปี 1 กุ่ม 7 ปีชะแล. หากเป็นแต่ชาตากับเมืองและเกณฑ์เข้าในเมืองที่นี้แล ก็ยอมขึ้นลงมีฉนั้นตามพระรสีเจ้าตำนวยทวย ตามดอกบัว 7 กอ อันเขาหากได้ไปหั้นมานั้นแล...”

จากเนื้อความข้างต้นหมายความว่าเมื่อสร้างเมืองล้านนาขึ้นแล้วให้ทำนา ทำนาครั้งแรกจะมีข้าวพอกินตลอด 7 ปี ทำนาปีที่ 2 จะมีข้าวพอกิน 6 ปี กระทั่งถึงปีที่ 7 ทำนาแล้วข้าวจะพอกินไป 1 ปี จากนั้นเมื่อทำนาแล้วข้าวจะไม่พอกิน ก็ให้ทำนาปีละ 2 ครั้ง จากนั้นจะทำให้การทำนา 1 ปีพอกินไป 1 ปี ปีต่อไปก็จะพอกินเพิ่มขึ้นอีก 2 ปี เพิ่มระดับไปทุกปี

นอกจากนี้ตำนานยังระบุถึงการรวบรวมคนจำนวนมากเพื่อออกเดินทาง ดังเนื้อความใน *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527: 6) ดังนี้

“...เจ้ารสีได้ยินคำอันนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า ดีแล้วแล สูทงหลายมานี้มีกำลังมากน้อยเท่าใดอันชา เขาก็ไหวเจ้ารสีว่า หมู่มากอนั้นมี 3 หมื่นแล หมู่มากอนมี 3 ต่างงา 3 พาเข้าบ้างแล ด้วยการอันสูทงหลายเขาหาทรายคำนั้นก็จูงมีหั้นก่อนทอะ ชาติว่าของอันใดก็ดี มันหลังไต้ันั้น มันหากจักได้แล ของอันบ่หลังไต้ันั้นแล่นเหมือนฟาน คลานเหมือนเต่า

มันก็ไม่ได้แล สูงเมื่อไหว้เจ้าแห่งสุวาทือได้ชวนกันสร้างเวียงหือดีที่ภูมิจานที่นั่น ก็จักเป็นมหานครเมืองใหญ่อันหนึ่ง จักถูกจำเรียดด้วยข้าวของสัมปตติบอย่าชะแล...”

จากข้อความระบุว่าครั้งแรกเจ้าหลวงคำแดงนำไพร่พลไปถึง 3 หมื่นคน ต่อมาพระยาโจรณีได้ให้ไพร่พลตามไปสมทบอีก เป็นจำนวนถึง “สามต่างงา สามพาข้าวบ้าง” หมายถึงให้นำเมล็ดงามา 3 ลำเกวียน แล้วให้คนมาเก็บ คนละ 1 เมล็ด จนหมดลำเกวียน จากนั้นก็นำข้าวโพดมาอีก 3 ลำเกวียนและให้คนมาเก็บเมล็ดข้าวโพดอีกคนละ 1 เมล็ดจนหมดเช่นเดียวกัน ก็จะได้จำนวนคนตามต้องการ จึงแสดงให้เห็นภาพของการอพยพโยกย้ายคนเป็นจำนวนมากออกจากบ้านเมือง เพื่อการตามกวางทอง จนกระทั่งสร้างเมืองขึ้นตามคำทำนายของฤาษี

ปริศนาการติดตามกวางทองของเจ้าหลวงคำแดงดังกล่าวจึงน่าจะมีความหมายถึงการอพยพผู้คนกลุ่มใหญ่เพื่อเดินทางแสวงหาดินแดนใหม่อันอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมต่อการยึดพื้นที่เพื่อลงหลักปักฐานและทำการเกษตรกรรมแบบเพาะปลูกติดที่ จากนั้นจึงเริ่มเผยแพร่คติความเชื่อและสร้างวัฒนธรรมเมืองขึ้น กลุ่มคนที่ตำนานกล่าวถึงเหล่านี้ น่าจะเป็นกลุ่มที่พัฒนาความเจริญจากสังคมชนเผ่าเร่ร่อนไปเป็นสังคมเกษตรกรรม เริ่มใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็กและสำริด และที่สุดมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันว่าพื้นที่บริเวณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนเป็นที่ตั้งของคนมาตั้งแต่ยุคหินและเรื่อยมาจนถึงยุคประวัติศาสตร์ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 11-12)

4.2.2.2 อนุภาคตัวละครที่เกี่ยวข้องกับคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ เรื่องราวของคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์มีปรากฏมากในตำนานปรัมปราไทยฉบับลายลักษณ์ อาทิ ตำนานสร้างโลกมีการกล่าวถึงคนชาติพันธุ์ต่างๆที่หลังไหลออกมาจากน้ำเต้าและกระจายตัวไปอยู่ยังบริเวณต่างๆในดินแดนไทย-ไท ตำนานวีรบุรุษก็มีการกล่าวถึงผู้นำทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มต่างๆที่พาผู้คนอพยพหรือทำสงครามกับชนกลุ่มอื่นๆและสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น ส่วนในตำนานพระธาตุตำนานพระพุทธรูปรวมทั้งตำนานพระพุทธรูป ก็มักจะกล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไทและได้พบกับชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ เป็นต้น (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 236-237)

ในตำนานเจ้าหลวงคำแดง มีการกล่าวถึงคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มชาวไทย (ไต) ชาวลัวะ และชนกลุ่มอื่น

4.2.2.2.1 กลุ่มชาวไท (ไต) เป็นกลุ่มคนผู้มาใหม่ ผู้อพยพมาจากดินแดนเดิมเพื่อมาสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ คนกลุ่มนี้ในตำนานเรียกว่าคนไท หรือ ไต ซึ่งได้แก่เจ้าหลวงคำแดงและบริวารที่ได้อพยพมาจากเมืองโจรณีและมาสร้างเมืองล้านนาอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งเมืองโจรณีของพญาโจรณีนั้น อุดม รุ่งเรืองศรี (2542 ค: 7086) ได้ระบุว่าหมายถึง เมืองเชียงตุง

ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงระบุเหตุการณ์ตอนที่เจ้าหลวงคำแดงออกติดตาม กวางทองตามคำสั่งของพระยาโจรณีนั้น ได้นำทัพไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ต่อมา ได้เป็นกำลังสำคัญในการสร้างเมืองล้านนา ตามคำทำนายของฤๅษี เมื่อสร้างเมืองแล้วเสร็จคาด ว่าน่าจะได้มีการรวบรวมกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมมาอยู่ในเมืองล้านนาด้วย เนื่องจากเจ้าหลวงคำแดงได้แต่งตั้งให้ขุนมูทกลางทำหน้าที่สั่งสอนพลเมืองชาวลัวะในเมืองล้านนา นั้นแสดงว่า ประชากรชาวลัวะในเมืองย่อมมีจำนวนไม่น้อยไปกว่ากลุ่มชาวไทที่อพยพมาใหม่ ต่อมา ประชากรทั้งชาวไทและชาวลัวะในเมืองล้านนาก็อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข นอกจากนี้ตำนานยัง สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชาวไทนี้เป็นผู้นำวัฒนธรรมหลายอย่างไปใช้ร่วมกับชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ ก่อน อาทิ การทำนาที่อาศัยระบบชลประทานแบบเหมืองฝาย การปกครองและควบคุมคนที่เป็น ระบบกษัตริย์และไพร่พลเมือง รวมทั้งการเผยแพร่ความคิดความเชื่อเรื่องหลักธรรมคำสอนตาม หลักพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่สูงและซับซ้อนกว่ากลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมอย่างเห็นได้ชัด

ใน *ตำนานสิงหนวัติกุมาร* กล่าวว่าชนชาติไท เป็นคนกลุ่มใหญ่ที่เจ้าสิงหนวัติกุมาร ได้พาอพยพลงมาในที่ราบลุ่มจังหวัดเชียงราย สอดคล้องกับ *พงศาวดารโยนก* ที่ระบุว่าชนเผ่า ไทโยเป็นกลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากเขตลุ่มน้ำสาละวินในพม่าลงมาตามแม่น้ำโขง มาทำ สงครามกับพวก “กร่อม” แล้วตั้งเมืองโยนกนาคพันธ์ในเขตเมืองเชียงแสน ต่อมาความสัมพันธ์ กับ “ลาวจก” ชนพื้นเมืองในเขตตอยตุง ปราณี วงษ์เทศ (2542: 80) ตั้งข้อสังเกตว่า การ เคลื่อนย้ายของชนเผ่าไทยจากสาละวินมาตามลำน้ำโขง เป็นการเข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้วผสมกับ ประชากรท้องถิ่นในจังหวัดเชียงราย ซึ่งเดิมน่าจะมีอยู่ 2 กลุ่มคือ กลุ่มลาวจก หรือลัวะ อาศัยอยู่ใน ที่สูงเชิงตอยตุง เป็นกลุ่มเผ่าพันธุ์ที่ดำรงชีพด้วยการทำไร่และใช้เครื่องมือ หิน ส่วนอีกกลุ่ม หนึ่งคือพวกกร่อมหรือขอม ที่มีความเจริญสร้างบ้านเมืองอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขง กลุ่มเผ่าไทยที่ เคลื่อนย้ายลงมาสร้างบ้านเมืองมีความสามารถในการทำเกษตรกรรมแบบตมน้ำได้ จึงเข้ามา ผสมผสานกับชนเผ่าดั้งเดิม มีการแลกเปลี่ยนเทคนิควิทยาและร่วมกันพัฒนาบ้านเมืองสืบมา

4.2.2.2.2 กลุ่มชาวลัวะ คือชนพื้นเมืองดั้งเดิมในพื้นที่ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น กลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณทั่วไปในล้านนามาช้านานแล้ว ในตำนานล้านนาหลายเรื่องมีการ กล่าวถึงชาวลัวะ โดยเรียกว่า มิลักขะ/มิลักขุ/ลักขยู/ทมิละ/ทมิมิละ เช่น *ตำนานเมืองเชียงตุง* *ตำนานเมืองสุวรรณโคคมคำ* *ตำนานสิงหนวัติกุมาร* ส่วนในตำนานพระธาตุ *ตำนานพระพุทธรูป* และ *ตำนานพระพุทธรูป* ก็มีเนื้อความกล่าวถึงลัวะที่มาเผ่าอุปัฏฐากพระพุทธรูปเจ้าที่เสด็จมายัง ดินแดนไทย-ไท หลายเรื่อง (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 239-240) นอกจากนี้ตำนานยังระบุถึงสร้าง เมืองของชาวลัวะบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง แสดงการมีอยู่ของชุมชนชาวลัวะในพื้นที่อย่างชัดเจน สอดคล้องกับตำนานอีกหลายเรื่อง อาทิ *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* *ตำนานนางจามเทวี* และ *พงศาวดารโยนก* ที่กล่าวถึงชาวลัวะว่าเป็นประชากรพื้นเมืองดั้งเดิมกลุ่มหนึ่งหรือกลุ่มใหญ่ของ

เขตวัฒนธรรมไท ตั้งแต่สิบสองปันนา เชียงตุง เมืองยองและเมืองอื่นๆ เรื่อยลงมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 17)

การกล่าวถึงลัวะในตำนานเจ้าหลวงคำแดง เป็นการกล่าวถึงในตอนท้ายเรื่อง หลังจากเจ้าหลวงคำแดงสร้างเมืองและตั้งชื่อเมืองว่าล้านนาแล้ว ก็ได้รวบรวมชาวลัวะเข้ามาอยู่ในปกครอง โดยการแต่งตั้งชาวลัวะผู้หนึ่งให้เป็นผู้ปกครองชาวลัวะทั้งหมด ต่อมาชาวลัวะผู้นี้ก็ได้นำหญิงสาวชาวลัวะมาถวายเป็นชายาแก่เจ้าหลวงคำแดง 2 คน คือนางผมเผื่อแห่งบ้านสบซาวดและนางสาดกว้างแห่งบ้านสบริม การกล่าวถึงกลุ่มลัวะอย่างชัดเจนในบริบทนี้จึงแสดงให้เห็นว่า ชาวลัวะเป็นกลุ่มชนที่มีการพัฒนาและก่อตั้งเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็กมาก่อนที่เจ้าหลวงคำแดงจะสร้างเมืองล้านนาแล้ว แต่อาจจะยังเป็นชุมชนที่ไม่มีระบบการผลิต ตลอดจนระบบการปกครองและการควบคุมคนที่มีประสิทธิภาพ ภายหลังเมื่อชุมชนเหล่านี้ได้รับวัฒนธรรมจากกลุ่มคนไท ซึ่งนับเป็นวัฒนธรรมและองค์ความรู้แบบใหม่ ชาวลัวะจึงยอมรับในอำนาจการปกครองของคนต่างถิ่นและอยู่ร่วมกันด้วยความปรองดอง

กลุ่มลัวะในตำนานเจ้าหลวงคำแดงยังคล้ายคลึงกับชาวลัวะที่ปรากฏใน *ตำนานจามเทวีวงศ์* คือเป็นกลุ่มชาวลัวะที่อาศัยอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ใน *ตำนานจามเทวีวงศ์* (พระโพธิรังสี, 2515: 10-11) ให้ภาพชาวลัวะว่าเป็นกลุ่มคนที่ต่ำต้อยด้วยการใช้สัญลักษณ์คนที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ ซึ่งฤๅษีवासเทพได้ให้อยู่อยู่ภูฏากและให้อาศัยอยู่บริเวณตีนดอยสุเทพ ในขณะที่ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงเองก็ให้ภาพชาวลัวะว่าเป็นคนที่ล่าหลังป่าเถื่อนและขาดศีลธรรม ด้วยการระบุว่าลัวะคือกลุ่มมนุษย์ที่มหารธรรมยังไม่ได้สั่งสอนศีลธรรม ดังคำปรารภของพระอินทร์ว่า (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527: 1)

“...ดูรามหารธรรม ท่านสั่งบสั่งสอนยังคนฝูงอันอยู่ในมนุษย์โลกเมืองคนนี้ หื้อเขาได้ถือเอาศีล 5 ศีล 8 อันชา คนทั้งหลายนั้นยอมมีกลิ่นคันระ อันเหม็นสาบเป็นอันขึ้นและควาขึ้นไปทั่วชั้นฟ้าและชั้นพรหมแท้แล เหตุเขาทั้งหลายหาสัจจะและหาศีลไม่ได้สักคนแท้แล

ที่นั่นมหารธรรมจึงไหว้สาพระยาอินทาทว่า ข้าแต่อินทาทิราชเจ้า ข้าจึงสั่งสอนเขาบได้ยังค้างอยู่ 8,000 เมืองแล คันวันอันข้าทั้งหลายไปหลาย เขาก็พ่ายหนีไปเสียเสียบบหื้อข้าได้สอนเขาแล เขาทั้งหลายก็ลวดบไปไกลข้าแล คันไปบหลายเขาก็ชวนกันไล่ฆ่าไล่ฟันยังดูข้าทั้งหลาย ก็เป็นอันวินาศฉิบหายย่อนเขาแท้..”

ต่อมาเมื่อเจ้าหลวงคำแดงได้สร้างเมืองล้านนาแล้ว มีการนำชาวลัวะเหล่านี้มาอยู่ในเมือง เจ้าหลวงคำแดงได้แต่งตั้งให้ขุนหลวงมูทกลางให้เป็นผู้สั่งสอนชาวลัวะทั้งหลายให้อยู่ในสัจจะ รักษาศีล 5 ศีล 8 ทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุข ด้วยเหตุนี้แม้ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงไม่ได้ระบุชัดเจนในตอนต้นว่ากลุ่มมนุษย์ที่ค้างค้างอยู่อีก 8,000 เมืองคือชาวลัวะ แต่จาก

เนื้อความก็สามารถตีความได้ว่า ชาวลัวะคือกลุ่มมนุษย์ที่ยังไม่ได้รับการสั่งสอนจากมหาธรรมจิงควรได้รับการสั่งสอนตามความต้องการของพระอินทร์ในเมืองต้นนั่นเอง

อย่างไรก็ตามแม้จะมองภาพชาวลัวะเป็นกลุ่มคนที่ล้าหลัง ไร้ศีลธรรม แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างเจ้าหลวงคำแดงกับชาวลัวะ ดำเนินให้ความสำคัญกับบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะหัวหน้าหรือผู้ปกครองสูงสุดของชาวลัวะ การแต่งงานระหว่างเจ้าหลวงคำแดงกับนางผมเผื่อและนางสาตกว้าง กระทั่งนางทั้งสองให้กำเนิดบุตรเป็นชายรวม 7 คน ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นกลุ่มผู้ปกครองเมืองล้านนาแทนเจ้าหลวงคำแดง สะท้อนว่ากลุ่มผู้นำบ้านเมืองล้านนาในอดีตล้วนมีบรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากเจ้าหลวงคำแดงและชาวลัวะกลุ่มดังกล่าว ในปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวยังคงสืบทอดในชาวเชียงใหม่บางกลุ่ม ดังปรากฏความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงคือผู้สร้างเวียงเจ็ดริน* ในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ หน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่ในเขตเวียงเจ็ดรินเดิม ซึ่งมีความพยายามร่วมกันฟื้นฟูเวียงเจ็ดรินให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและศูนย์การเรียนรู้ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ (เจ็ดลินนิวส์ ฉบับพิเศษ, 2553: 4-10)

4.2.2.2.3 กลุ่มชนกลุ่มอื่น ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงมีการกล่าวถึงคนอีกกลุ่มหนึ่งในลักษณะของชนพื้นเมืองที่ด้อยความเจริญ ด้วยการใช้อยุทธศาสตร์อนุภาคคนเกิดในรอยเท้าสัตว์ต่าง ๆ ที่เจ้าหลวงคำแดงและบริวารไปพบขณะตามล่ากวางทองอยู่ในป่า ดังเนื้อความในตำนานว่า (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537: 4)

“...ยังมีหมู 1 เขาไปหันยังคนคู่ 1 คือว่า ฉิ่ง 1 ชาย 1 แล นอนยังรอยตีนทรายคำ เขา ก็เอาไปตวย เขาก็เข้าไปหันแกมคู่ 1 อยู่ยังรอยตีนแรด เขาก็เอาไปตวย หากไปแกมหน้อย 1 เขาก็เข้าไปหันแกมคู่ 1 อยู่ยังรอยตีนช้าง เขาก็เอาไปตวย เขาได้คนไป 3 คู่ คือว่า ฉิ่ง 3 คน ชาย 3 คน ทั้งหมดมี 6 คน เขาก็เอาไปตวยนับเลี้ยงแล้ว...”

---

* ใน *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* กล่าวไว้ว่า เวียงเจ็ดรินหรือเวียงเขฎฐบุรีเป็นเมืองของชาวไทและชาวลัวะ ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ เป็นเวียงทรงกลมแบบเรขาคณิต มีความสำคัญในเชิงโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และผังเมืองในฐานะเวียงโบราณที่มีมาก่อนเมืองหริภุญชัยและร่วมสมัยกับเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันพบว่าร่องรอยคูน้ำ คันดินและลำธารที่เป็นโครงสร้างของเวียงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ (เจ็ดลินนิวส์ ฉบับพิเศษ, 2553: 4)

เมื่อนำเรื่องราวไปปรึกษาความกับฤๅษี ฤๅษีจึงได้บอกเจ้าหลวงคำแดงและบริวาร ได้เลี้ยงคนกลุ่มนี้ไว้ เนื่องจากจะเป็นที่พึ่งพาแก่ชาวเมืองล้านนาในภายภาคหน้า คนกลุ่มนี้จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองในเมืองล้านนาไปในที่สุด

การกล่าวถึงตัวละครในลักษณะดังกล่าวยังพบในตำนานของล้านนาอีกหลายเรื่อง อาทิ *ชินกาลมาลีปกรณ์* *ตำนานนางจามเทวี* และ *พงศาวดารโยนก* ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันคือ กล่าวถึงฤๅษีไปพบคนในรอยเท้าสัตว์แล้วนำมาชุบเลี้ยงไว้ ดังตัวอย่างที่ปรากฏใน *พงศาวดารโยนก* ตอนสร้างเมืองหริภุญไชยว่า พระवासเทพดาบสซึ่งอาศัยอยู่ ณ ภูเขาอุจจุบรรพตนั้น วันหนึ่งได้ลงมาที่เชิงเขาได้เห็นกุมารกุมารีเกิดอยู่ในรอยเท้าช้าง 1 คู่ ในรอยเท้าแรด 1 คู่ ในรอยเท้าโค กระตัง 1 คู่ พระดาบสมีใจกรุณาจึงรับเอากุมารกุมารีทั้ง 6 คนมาเลี้ยงไว้ในอาศรม ต่อมาจึงจัดการวิวาห์ให้กุมารกุมารีนั้นเป็นสามีภรรยากันเป็นคู่ๆ ตามกำเนิดที่เกิดในรอยเท้าสัตว์นั้น ผัวเมียทั้งสามคู่ได้อยู่อยู่ภูจากพระฤๅษีสืบมา (พระยาประชาภิจักรจักร, 2515: 166) จากตำนานดังกล่าวได้สะท้อนภาพของชนกลุ่มดังกล่าวว่าเป็นชนพื้นเมืองที่ล่าหลัง เปรียบได้กับสังคมชนเผ่า ที่มีการตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าเขา ไม่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมือง จึงไม่มีวัฒนธรรมและระบบการปกครองของตนเอง ดังนั้นจึงต้องยอมรับอำนาจการปกครองของคนกลุ่มอื่นที่มีอำนาจเหนือกว่า

แนวคิดเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านอนุภาคที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท ลัวะ และชนกลุ่มอื่น ได้แก่ ความสัมพันธ์และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในดินแดนบริเวณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมกันของคนหลายกลุ่ม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับที่ปราณี วงษ์เทศ(2542: 76) กล่าวไว้ว่าตำนานหลายเรื่องของล้านนา สะท้อนให้เห็นกลุ่มคน 2 กลุ่มที่พึ่งพาอาศัยติดต่อกันมาตลอด กลุ่มแรกคือพวกที่อยู่ในที่ราบลุ่มหรือที่ต่ำ ตั้งหลักแหล่งถาวรอยู่ตามที่ราบลุ่มริมน้ำในหุบเขา มีประเพณีและวัฒนธรรมแบบใช้ตัวอักษร สามารถรวมตัวจากชนเผ่าเป็นชนชาติ เรียกได้ว่าเป็นกลุ่มที่พัฒนาขึ้นเป็นรัฐแล้ว ส่วนกลุ่มที่สองคือพวกที่อยู่ในเขตที่สูง ตั้งถิ่นฐานอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าเขา มีที่เพาะปลูกน้อยจึงต้องโยกย้ายหาที่เพาะปลูกใหม่ไปเรื่อยๆ มีประเพณีการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้วยปากเปล่า ไม่มีตัวอักษรใช้และไม่มีการสร้างทางสังคมที่สามารถพัฒนาเป็นรัฐได้

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และความแตกต่างทางวัฒนธรรม แต่ตำนานเจ้าหลวงคำแดงก็สะท้อนภาพการอยู่ร่วมกันระหว่างคนไทกับกลุ่มชนพื้นเมืองอย่างชาวลัวะและชนกลุ่มน้อยว่าอยู่ในกรอบของการประนีประนอมและอาศัยพึ่งพากัน โดยมีผู้นำเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานการปกครองเพื่อสร้างความปรองดอง ดังจะเห็นได้จากการที่เจ้าหลวงคำแดงยอมรับนางผมหึงและนางสาตคว้าง ซึ่งในตำนานระบุชัดเจนว่าเป็นสาว

ชาวลัวะในพื้นที่เป็นชายา* ได้สะท้อนภาพการผสมผสานทางชาติพันธุ์ด้วยการแต่งงานของเจ้าหลวงคำแดงซึ่งเป็นคนกลุ่มใหม่ที่อพยพโยกย้ายเข้ามาในพื้นที่กับชาวพื้นเมืองในพื้นที่ดั้งเดิม รวมทั้งการแต่งตั้งหัวหน้าชาวลัวะให้ปกครองชาวลัวะด้วยตนเอง ในขณะที่เจ้าหลวงคำแดงมีฐานะเป็นผู้ปกครองสูงสุด ทั้งหมดล้วนเป็นกุศโลบายที่ชาญฉลาดของผู้นำที่ต้องการสถาปนาอำนาจและควบคุมคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ให้ยอมรับอำนาจปกครองของตน ผนวกกับบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะผู้นำแบบสังคมนิยมที่มีความใกล้ชิดกับพลเมือง เหตุผลเหล่านี้ทำให้พลเมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนพื้นเมืองเดิมยอมรับโดยไม่กังขาว่าผู้นำเป็นผู้ที่มีอำนาจและกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ควบคู่ไปกับความสามารถในการดูแล ปกป้องและคุ้มครองไพร่พลเมือง ทำให้กลุ่มคนทั้งหมดเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการสร้างบ้านเมือง เป็นฐานสำคัญในระบบการผลิตและการค้าที่สามารถสร้างความมั่งคั่งให้กับเมืองและคนในชุมชนได้

4.2.2.3 อนุภาคตัวละครที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ตัวละครกลุ่มนี้ ได้แก่ พระอินทร์ พระวิสสุกรรม มหาธรรม และฤาษี เป็นตัวละครที่อยู่ภายใต้แนวคิดทางพระพุทธศาสนา ตัวละครกลุ่มนี้ปรากฏเฉพาะในตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่นและตำนานที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันเท่านั้น ไม่ปรากฏในตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้าน ตัวละครแต่ละกลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

4.2.2.3.1 พระอินทร์ ในกลุ่มตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ พระอินทร์เป็นผู้ที่มีบทบาทในการหาทางสั่งสอนมนุษย์ให้เป็นคนดี ภายหลังจากมหาธรรมได้สั่งสอนมนุษย์ในชมพูทวีป แต่ยังคงค้างอยู่ 8,000 เมือง ทำให้กลิ่นของมนุษย์พวกนี้เหม็นขึ้นไปถึงสวรรค์ พระอินทร์จึงสั่งประชุมเทวดาเพื่อหาทางแก้ไข พระวิสสุกรรมจึงเสนอให้หามมนุษย์ที่เหมาะสมเป็นผู้สั่งสอนมนุษย์ที่ขาดศีลธรรมเหล่านั้น พระอินทร์จึงมีบัญชาให้พระวิสสุกรรมเป็นผู้นำเหตุด้วยการแปลงเป็นกวางทองไปยังสวนของพระยาโจรณี บทบาทของพระอินทร์ปรากฏเด่นชัดในตำนานเพียงเท่านี้ นอกจากนั้นในตอนท้ายเรื่องของตำนานเจ้าหลวงคำแดงก็มีการอ้างถึงพระอินทร์อีกครั้ง โดยเป็นการเปรียบเทียบความสงบสุขของเมืองล้านนา กับเมืองดาวดึงส์ที่อยู่ของพระอินทร์ เนื่องจากเมืองล้านนามีพระอินทร์และพระวิสสุกรรมเป็นผู้ปกปักรักษาเมืองให้ร่มเย็นสงบสุข

บทบาทและหน้าที่ของพระอินทร์ในวรรณกรรมพุทธศาสนานั้น นับเป็นเทวดาที่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปรู้จักกันดีในฐานะของผู้ที่ให้ความอนุเคราะห์แก่ผู้ที่ประกอบคุณงาม

---

* แม้กระทั่งการแต่งงานของเจ้าหลวงคำแดงกับนางอินเหล่า ถึงตำนานจะไม่ระบุชาติกำเนิดของนางอินเหล่าไว้ชัดเจน แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่านางก็น่าจะเป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณเมืองเชียงดาวหรือไม่ก็เป็นชาวลัวะในเมืองเชียงดาวนั่นเอง

ความดี โดยเฉพาะในวรรณกรรมบาลีนิยมเรียกพระอินทร์ว่า “ท้าวสักกะ” ซึ่งมีกำเนิดแบบอุปปาทิกะ พระอินทร์จะปรากฏองค์ในฐานะที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ พระอินทร์ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนูปถัมภก พระอินทร์ในฐานะที่เป็นผู้พิทักษ์จักรยาบรรณและเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤดิธรรม พระอินทร์ในฐานะเทวราชาหรือผู้ปกครองของเหล่าเทวดาและพระอินทร์ในฐานะที่เป็นนักรบ (สุภณิดา เชื้ออินต๊ะ, 2544: 56-67)

จากการศึกษาด้านานปรัมปราไทยของปรมินท์ จารูวร (2549: 256-257) พบว่าพระอินทร์ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ไทยเป็นเทพผู้อุปฐากพระพุทธรเจ้า อีกทั้งยังเป็นผู้คุ้มครองพุทธศาสนาและผู้ประพฤดิธรรม จึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือให้พระพุทธรศาสนาประดิษฐานยังดินแดนไทย-ไทและช่วยเหลือให้ผู้ปกครองและพลเมืองในเมืองต่าง ๆ ยึดมั่นในคุณความดีตามแนวทางของพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ที่อธิบายการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท เช่น *ตำนานแม่ระมิงไชย* *ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช* *ตำนานพระแก้วมรกต* ฯลฯ พระอินทร์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการประดิษฐานพระธาตุของพระพุทธรองค์ยังสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งบทบาทช่วยเหลือในการสร้างพระพุทธรูปสำคัญ ส่วนในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณ เช่น *พงศาวดารโยนก* *นิทานขุนบรม* *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* พระอินทร์จะมีบทบาทในการหาผู้ปกครอง สร้างเมืองและช่วยให้เมืองเจริญมั่งคั่ง

4.2.2.3.2 พระวิสสุกรรม ในตำนานเจ้าหลวงคำแดง พระวิสสุกรรมเป็นผู้ที่เนรมิตตนมาช่วยเหลือมนุษย์ตามคำบัญชาของพระอินทร์ โดยเป็นการช่วยหามมนุษย์ที่มีคุณสมบัติจะสั่งสอนเหล่ามนุษย์ที่ขาดศีลธรรม ซึ่งมีหากรรมไม่ได้สอนค้างอยู่ 8,000 เมือง ทั้งนี้เดิมทีพระวิสสุกรรมมีประสงค์จะให้พระยาโจรณีเป็นผู้สั่งสอนมนุษย์เหล่านั้นแต่กาลกลับปรากฏว่า เจ้าหลวงคำแดงได้เป็นผู้ทำภารกิจนั้นแทนพระยาโจรณีผู้เป็นบิดา การเนรมิตตนเป็นกวางทองของพระยาโจรณีจึงเป็นเหตุสำคัญให้เจ้าหลวงคำแดงได้รับมอบหมายให้ออกติดตามกวาง กระทั่งได้สร้างเมืองล้านนาและได้สั่งสอนชาวเมืองล้านนาให้รักษาศีลตามประสงค์ของพระอินทร์ในท้ายที่สุด

พระวิสสุกรรมนับเป็นเทพที่มีชื่อเสียงในการช่างและการก่อสร้างต่างๆของเทวดา อาจนับได้ว่าเป็นเทพที่อยู่ในสังกัดพระอินทร์ มักได้รับเทวบัญชาจากพระอินทร์ให้ทำกิจต่างๆในตำนานของไทย เขมร และลาวมักมีพระวิสสุกรรมมาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ (ส.พลายน้อย, 2544: 105-106) เฉพาะในตำนานปรัมปราไทย พระวิสสุกรรมอาจมีชื่อเรียกที่ผิดเพี้ยนออกไปหลายชื่อ เช่น พระวิษณุกรรมพระวิสสุกัมม์ พระวิสวกรรม พระพิษณุกรรม พระเพศณุกรรม พระเพชรษณุกรรม พระเพชรณลุกรรม พระเพ็ดสะหนุกัน เป็นต้น ทั้งนี้พระวิสสุกรรมมักจะเป็นผู้ที่เนรมิตตนมาช่วยเหลือมนุษย์ในเรื่องต่างๆตามบัญชาของพระอินทร์ เช่น ใน *ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช* พระวิสสุกรรมได้แปลงตนเป็นมานพเข้าอาสาขุดหาพระบรมธาตุและ

แปลงเป็นเนื้อทรายชักพาให้นายพรานไปพบพระธาตุ ในตำนานเมืองโยนกชัยบุรีศรีเชียงใหม่ พระอินทร์ส่งสารพวกขอมจึงมีเทวบัญชาให้พระวิสสุกรรมเนรมิตกำแพงหินกั้นกองทัพของพรหมกุมารเพื่อมิให้ติดตามไปฆ่าพวกขอมได้ หรือใน *ตำนานแม่ธรณี* พระวิสสุกรรมก็เป็นผู้นำสั่งสอนของพระแม่ธรณีไปจารึกไว้ที่หน้าผาของเกาะแห่งหนึ่งในเมืองลีลปถนคร เป็นต้น (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 258-259)

4.2.2.3.3 มหากรรม คือพระยาจักรพรรดิราช ซึ่งในตำนานไทยอาจเรียกชื่อว่า พญาธัมม พระยาจักร์ พระยาจักรกวัตติ พญาธรรมิกราช หมายถึงผู้นำของกลุ่มชนที่มีจักรแก้ว เป็นเครื่องประกอบยศ มีหน้าที่ห้ามการรบและสั่งสอนผู้คนทั้งหลายในยุคที่ว่างจากศาสนาและไม่มีพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ ช่วยกอบกู้บ้านเมืองให้พ้นจากยุคเข็ญ โดยในตำนานปรัมปราไทยจะมุ่งเน้นถึงพญาธรรมิกราชองค์ที่ 3 ซึ่งเป็นองค์ที่จะมาเกิดในช่วงพุทธสมัยที่เราอยู่ปัจจุบัน โดยมีความเชื่อว่าในระหว่างพุทธศาสนา 5,000 ปีนั้นจะมีพญาธรรมิกราชมาเกิดจำนวน 5 พระองค์ โดยมีช่วงเวลาครั้งละ 1,000 ปี (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 249)

มหากรรม ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์เจ้าหลวงคำแดงระบุว่ามาเกิดในเมืองฮ่อ (เมืองจีน) ซึ่งไม่สอดคล้องกับพญาธรรมิกราชที่ปรากฏในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์เรื่องอื่นๆ มหากรรมในเรื่องเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการสั่งสอนมนุษย์ในชมพูทวีปให้ถือศีลและรักษาศีล เหลือเพียง 8,000 เมือง ที่ยังไม่สามารถสั่งสอนได้ พระอินทร์เกิดความร้อนใจเพราะกลืนมนุษย์เหล่านั้นเหมือนสาบขึ้นไปถึงสวรรค์ จึงให้พระวิสสุกรรมเนรมิตตนเป็นกวางทองเพื่อชักนำให้เจ้าหลวงคำแดงไปสั่งสอนมนุษย์เหล่านั้น

4.2.2.3.4 ฤาษี นับเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในตำนานเจ้าหลวงคำแดง เนื่องจากเป็นผู้ที่ช่วยแนะนำ ทำนาย และคลี่คลายปริศนาต่างๆที่เจ้าหลวงคำแดงและบริวารได้พบระหว่างเดินทางตามหากวางทอง เริ่มจากการพบคนในรอยเท้าสัตว์เป็นหญิงชาย 3 คู่ ฤาษีได้แนะนำให้เลี้ยงไว้ เนื่องจากจะสามารถเป็นที่พึ่งพิงได้ในภายหน้า จากนั้นเมื่อไปถึงบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ได้พบชัยภูมิที่น่าอัศจรรย์คือ เป็นหาดทรายขาวมีสระบัวล้อมรอบ 4 สระ กลางหาดมีต้นกวาวขึ้นอยู่ 1 ต้น เมื่อนำความไปถามฤาษีก็ได้แนะนำให้เจ้าหลวงคำแดงและบริวารช่วยกันสร้างเมืองในชัยภูมิดังกล่าว พร้อมทั้งทำนายว่าเมืองที่สร้างขึ้นจะเป็นมหานครที่ยิ่งใหญ่ต่อไป นอกจากนี้ฤาษียังได้ทำนายชะตาของเมืองที่จะสร้างขึ้นจากจำนวนดอกบัวที่อยู่ในสระ ซึ่งเป็นการทำนายที่เกี่ยวข้องกับการทำนาและผลผลิตที่จะได้

จากบทบาทของฤาษีในตำนานดังกล่าว พบว่าฤาษีมีฐานะเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม (Culture hero) โดยมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านเมืองและการเป็นผู้เผยแพร่วัฒนธรรม บทบาทในฐานะเป็นผู้สร้างบ้านเมืองนั้น นับว่าเป็นภารกิจสำคัญของฤาษีในตำนานเจ้าหลวงคำแดง เพราะทำให้เกิดการรวมตัวของคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์จนเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งอาจ

นับได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของเมืองต่างๆในยุคสมัยต่อมา ธิดา สาระยา (2537: 41) กล่าวว่าโดยนัยนี้ ฤๅษีจึงเป็นเสมือนผู้สร้างวัฒนธรรมเมือง (Urban culture) ให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนซึ่งกระจายตัวอยู่ก่อนแต่ยังไม่ได้รวมตัวกันให้เป็นการตั้งหลักแหล่งที่มีรูปแบบขึ้นกว่าเดิม

ทั้งนี้บทบาทในการเป็นผู้ช่วยบอกหรือชี้ที่ให้สร้างเมืองหรือในบางครั้งก็เป็นผู้ที่สร้างเมืองเองเมืองต่างๆ ของฤๅษี ยังปรากฏในตำนานอีกหลายเรื่องของล้านนา เช่น ตำนานพระธาตุหริภุญชัย และ ตำนานเชียงตุง (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 266) ซึ่งให้เห็นว่าบทบาทของฤๅษีในการสร้างเมืองแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับในล้านนาอย่างมาก ธิดา สาระยา (2537: 41-42) กล่าวว่า กลุ่มฤๅษีที่สำคัญในตำนานของล้านนานั้นจะมี 2 กลุ่ม คือกลุ่มฤๅษีที่มาช่วยสร้างบ้านเมืองบริเวณลุ่มน้ำปิงตอนเหนือและลุ่มน้ำกกตอนเหนืออีกกลุ่มหนึ่ง กับอีกกลุ่มหนึ่งคือฤๅษีที่สร้างเมืองหริภุญชัยและเมืองอื่นๆบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนล่างและลุ่มแม่น้ำวัง โดยวัฒนธรรมการสร้างเมืองซึ่งสำเร็จด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของผู้สร้าง อาทิ ฤๅษี นาคราช ตามที่ปรากฏในตำนานนั้น เชื่อว่าเป็นวิธีของตำนานขอมโบราณ

บทบาทการเป็นผู้เผยแพร่วัฒนธรรม คือความพยายามในการสร้างวัฒนธรรมและคตินิยมเชื่อต่างๆให้แก่ชุมชน อาทิ ระบบการปกครองและควบคุมคน ภายใต้ระบบกษัตริย์/เจ้าเมืองและไพร่/พลเมือง การหาแนวทางการผลิตซึ่งเป็นผลดีสำหรับชุมชนเมือง คือการทำนาที่อาศัยระบบชลประทานแบบเหมืองฝาย ฤๅษีจึงนับเป็นผู้นำความเจริญจากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน

นอกจากนี้ในการศึกษาของปรมินท์ จารูวร (2549: 267-268) พบว่าฤๅษีมีลักษณะเป็นตัวเชื่อม (Mediator) ระหว่างคู่ตรงข้ามที่มีความขัดแย้งกันในตำนานปรัมปราไทย คือมีความก้ำกึ่งระหว่างการเป็นตัวแทนของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกับฝ่ายความเชื่อทางพุทธศาสนา กล่าวคือ แม้ฤๅษีจะเป็นตัวละครเดิมที่อยู่ในฝ่ายของความเชื่อดั้งเดิม อีกทั้งยังมีฐานะเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนดั้งเดิมนั้น ต่อมาฤๅษีได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้อุปถัมภ์และช่วยเหลือในการมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนา หลังจากที่พุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามายังดินแดนไทย-ไท นอกจากนี้ฤๅษียังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระอินทร์ซึ่งเป็นตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา ตำนานหลายเรื่องยังระบุว่าฤๅษีนั้นปรารถนาที่จะบวชอยู่ในพุทธศาสนาแต่มีอาจปฏิบัติธรรมได้สำเร็จ เช่น ตำนานนางจามเทวี ตำนานพระธาตุดอยคำ ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน ตำนานดาวซ่าง เป็นต้น

แนวคิดเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านอนุภาคตัวละครที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา คือ ความพยายามในการนำวัฒนธรรมพุทธมาใช้กับกลุ่มคนพื้นเมือง การกล่าวถึงตัวละครเหล่านี้ในฐานะเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมเหนือกว่าชนพื้นเมือง สะท้อนภาพว่าวัฒนธรรมพุทธได้รับการยกย่องเหนือวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องมาจากตำนานที่เขียนโดยพระภิกษุมักอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดทางพุทธศาสนา ที่ย้ำเสมอถึงสิทธิธรรมในการปกครองของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งว่าขึ้นอยู่กับ การชำระ

และเผยแพร่พุทธศาสนาเป็นสำคัญ ดังนั้นตัวละครพระอินทร์ พระวิสุกรรม และฤๅษีจึงเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมหรือผู้มีวัฒนธรรมเหนือกว่ากลุ่มคนทั่วไป

ในตำนานระบุว่าบทบาทสำคัญของตัวละครกลุ่มนี้คือการสร้างสังคมใหม่ภายใต้วัฒนธรรมพุทธ นับตั้งแต่การที่พระอินทร์มอบหมายภารกิจหลักในการส่งสอนมนุษย์ที่ไม่มีศีลธรรมให้แก่พญาโจรณี การส่งสอนพระธรรมซึ่งให้เห็นความพยายามที่จะให้พุทธศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความมั่นคงให้แก่สังคม การที่เจ้าหลวงคำแดงมอบหมายให้ขุนหลวงมูทกลางส่งสอนชาวลัวะให้ประพฤติตนโดยใช้ศีล 5 และศีล 8 เป็นหลักธรรมดำเนินชีวิตก็เป็น การริเริ่มนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาไปเผยแพร่ให้ชนพื้นเมืองเหล่านี้ แม้แต่การที่ฤๅษีสั่งให้เจ้าหลวงคำแดงและบริวารนำคนในรอยเท้าสัตว์ไปเลี้ยงไว้ ก็สะท้อนให้เห็นความพยายามในการอบรมสั่งสอนคนที่ล่าหลังป่าเถื่อนให้ยึดถือศีลธรรม โดยผู้ปกครองจะต้องมีความเข้มแข็งพอที่จะสามารถควบคุมคนป่าเถื่อนนั้นได้

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ การเผยแพร่วัฒนธรรมของคนกลุ่มใหม่เข้ามาในชุมชนเกิดขึ้นในขณะที่คนกลุ่มเก่าก็ยอมรับวัฒนธรรมใหม่โดยไม่มีข้อขัดแย้ง อาจเนื่องมาจากกลุ่มคนพื้นเมืองมองว่ากลุ่มคนผู้มาใหม่เหล่านี้มีองค์ความรู้และวัฒนธรรมการผลิตที่สูงกว่า โดยเฉพาะชาวลัวะ ซึ่งเป็นคนในพื้นที่เดิม แม้มีกำลังคนมากแต่ไม่มีประสิทธิภาพในการปกครองตนเองให้เข้มแข็ง จึงต้องให้คนภายนอกเข้าไปควบคุมและปกครอง นอกจากนี้การระบุถึงความต่ำต้อยทางสังคมและวัฒนธรรมของชนกลุ่มพื้นเมืองว่าเกิดจากกฎแห่งกรรมตามแนวคิดทางพุทธศาสนา ก็เป็นการย้ำแนวคิดเรื่องสิทธิความชอบธรรมของกลุ่มผู้ปกครองได้เป็นอย่างดี ดังเนื้อความใน *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* ว่า (สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537: 5)

“...เหตุว่าคนอันเกิดอยู่ยังรอยตีนทรายคำนั้น เขาเกิดมาก็ย่อมหัวดำดิน ตีนมันย่อมดำหญ้า เขาเกิดหันเป็นหัน หื้อได้ฟังคำเขานั้นเทอะ คนอันสูทันทังหลายได้หันเกิดอยู่ในรอยตีนแรดนั้นคือตั้งเห็ดเกิดกับขอนนั้นแล มันหากเกิดหันเป็นหัน อันสูได้คนในรอยตีนช้างนั้น พร้าเป็นตั้งบอนเกิดกับหัวนั้นแล หื้อสูทังหลายเอาเขาเมื่อ เลี้ยงรักษาไว้หื้อดีแท้เทอะ หื้อได้เป็นที่จื้อที่จำเอาอย่างคำเขาไว้สืบกันไปเมื่อหน้าเทอะ..”

4.3 พลวัตของตำนานเจ้าหลวงคำแดง

ผลจากการศึกษาตำนานเจ้าหลวงคำแดงได้สะท้อนให้เห็นว่า นอกจากตำนานทั้งหมดจะมีโครงสร้างหลักร่วมกันแล้ว ตำนานเจ้าหลวงคำแดงแต่ละกลุ่มยังมีเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของตำนานที่ต่างกันด้วย ซึ่งข้อแตกต่างดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเจ้าของตำนาน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอถึงความเป็นพลวัตของตำนานเจ้าหลวงคำแดง ในด้านพัฒนาการและการผสมผสานเนื้อหาตำนานเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ รวมทั้งการคงอยู่และการปรับเปลี่ยนของตำนานเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบัน ดังนี้

4.3.1 พัฒนาการและการผสมผสานเนื้อหาตำนานเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ

ด้านพัฒนาการและการผสมผสานเนื้อหาตำนานเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าในช่วงแรกตำนานเจ้าหลวงคำแดงน่าจะแพร่หลายและได้รับความนิยมในกลุ่มชาวไทยวนบริเวณเมืองเชียงใหม่ ก่อนจะแพร่หลายไปสู่ชาวไทยวนในพื้นที่อื่น ๆ ก่อน เมื่อตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์อักษรกลายเป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้าน ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามธรรมชาติของการถ่ายทอดนิทานและตำนาน ลักษณะการเปลี่ยนแปลงมีทั้งการเพิ่มความและผนวกเรื่อง ในสำนวนที่มีการแต่งเลียนแบบตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ ส่วนสำนวนอื่น ๆ ส่วนใหญ่มีการลดเนื้อหาให้มีขนาดสั้นลง โดยเฉพาะโครงเรื่องหลักที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวความรักของพระเอกนางเอกในเรื่องคือเจ้าหลวงคำแดงและนางอินเหลา รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงให้กลายเป็นกษัตริย์เมืองพะเยา สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของเมืองพะเยาที่ระบุว่าเคยมีเจ้าเมืองชื่อเจ้าหลวงคำแดง โอรสของพระยาเงี้ยวเมืองที่ขึ้นปกครองเมืองพะเยาในพ.ศ. 1816 นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ยังทำให้เกิดการประกวดแต่งนิทานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ในยุคสมัยของนายพวง สุขสามัคคี นายอำเภอเชียงดาว ทำให้เกิดตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนท้องถิ่น ที่มีภูมินามซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาในตำนานอีกหลายชื่อ

พัฒนาการของตำนานเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทลื้อ เบื้องต้นพบการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในเอกสารประวัติศาสตร์ของไทยลื้อไว้หลากหลาย ข้อมูลใน *ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา* ของยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล (2551) ปรากฏชื่อพญาคำแดงเป็นแม่ทัพคนสำคัญในเหตุการณ์ศึกหมอนวัวและการจลาจลเมืองแซ่ในสมัยปลายสมัยราชวงศ์ชิง เมื่อ พ.ศ. 2452 โดยเจ้าเมืองแซ่หรือเจ้าสีหมีนาเมืองแซ่คิดจะครองความเป็นใหญ่ใน “หัวเมืองวันตง” (ปากตะวันตกแม่น้ำโขง) จึงรวบรวมกำลังพลก่อการจลาจล จนลุกลามกลายเป็นกบฏ เจ้าเมืองแซ่มีทหารคนสำคัญ คือ เจ้ามหาเมืองลูกชายและพญาคำแดง ทำขุนเหนือกวันเป็นผู้ช่วยซำยขวา พญาคำแดงนับเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการก่อจลาจลครั้งนี้ เนื่องจากเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเจ้าเมืองแซ่ทำหายอำนาจเจ้าแผ่นดิน ได้แก่ การปฏิเสธไม่ยอมร่วมเจรจากับทางการจีน และการส่งจดหมายไปทำรบกับตัวแทนของผู้สำเร็จราชการยูนนาน จนเป็นเหตุให้กองกำลังรักษาการณ์และกองกำลังท้องถิ่นของทางการจีนยกทัพมาโจมตีที่มั่น แต่พญาคำแดงก็สามารถหนีรอดไปได้

กองทหารฝ่ายก่อจลาจลของเจ้าเมืองแซ่มีความเข้มแข็งมาก แม้ทางการจีนจะจัดส่งกองกำลังเป็นทหารถึง 1 หมื่นนายมารบแต่ก็ไม่สามารถปราบปรามได้ ในที่สุดทางการได้ส่งกองพันลาดตระเวนประจำทางรถไฟเตียนเวียด (ยูนนาน-เวียดนาม) ซึ่งเป็นกองทหารที่จัดตั้งและฝึกหัดตามแบบแผนทันสมัยแบบตะวันตกจำนวน 300 คนมาปราบจลาจล เจ้าเมืองแซ่และกองทหารได้อาศัยภูมิลำเนาสูงสร้างฐานตั้งรับที่เมืองแซ่และเมืองเจียง กองทหารของทางการเข้าบุกตีครั้ง

แล้วครั้งเล่า กระทั่งยึดทั้ง 2 เมืองได้ เจ้ากองเมืองฮายและเจ้าเมืองแซ่ถูกยิงเสียชีวิต เจ้าเมืองเชียงเจืองถูกจับเป็นเชลย ส่วนพญาคำแดงหนีออกนอกประเทศไปหลบซ่อนที่เมืองเชียงตุง (ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, 2551: 253-260)

ใน *เชื้อเครือเจ้าแสนหวี สิบสองปันนา* (เรณู วิชาศิลป์, 2544: 142-145) มีการกล่าวถึงบุคคลชื่อพันนาคำแดงเมืองแซ่ บุตรของแสนล่อ ผู้ยกทัพรบกับท้าวยีหั่วคอง เมืองเชียงรุ่งใน พ.ศ.2019 ส่วนใน *ตำนานข้า 4 แสนหมอนม้า* ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา (ลมุล จันท์หอม, 2547) เล่าถึงการติดตามเชื้อเครือของกษัตริย์ไทลื้อที่พลัดพรากจากบ้านเมือง ประวัติศาสตร์การสร้างบ้านเมืองตลอดจนวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ ตั้งแต่ระดับผู้ปกครองไปจนถึงประชาชนธรรมดา ในตำนานมีการกล่าวถึงกษัตริย์เมืองแลมชื่อเจ้าคำแดงไว้ส่วนท้าย โดยท้าวความมาตั้งแต่ยุคสมัยของกษัตริย์เมืองอารวีชื่อเจ้าสามล่อ มีนางเทวีจากห่อเป็นอัครชายาเทวีฝ่ายขวา มีโอรส 1 คนชื่อเจ้าสรีสุนนทคำลือ มีนางเทวีจากมันเป็นอัครชายาเทวีฝ่ายซ้ายมีโอรส 1 คนเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีนางสนมอีก 5 คน ซึ่งต่างมีโอรสและธิดากันทุกคน ต่อมานางสนมได้พุดจาอุยงใส่ร้ายว่าโอรสมีดวงชะตากล้าแข็งจะนำพาความวิบัติมาสู่บ้านเมือง กษัตริย์จึงสั่งให้ลอยแพโอรสและนางเทวีมารดา พร้อมฆ่าทาสชายหญิง 6 คน แพ้ได้ไหลไปตามแม่น้ำโขง จนไปถึงสถานที่แห่งหนึ่งเป็นชัยภูมิที่ดี เทวดาจึงได้แปลงกายเป็นฤๅษีมาแนะนำให้สร้างเมือง เจ้าสรีสุนนทคำลือจึงได้ตั้งเมืองใหม่ชื่อว่าคลองเชียงแรด ต่อมานายแคว้นชื่อหมื่นคำรองได้ยกนางสุวรรณรังสี ธิดาของตนให้เป็นเทวีของพระโอรสและได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นชื่อว่าเชียงแข็ง พระโอรสมีโอรส 3 องค์และธิดา 3 องค์ โอรสองค์โตชื่อเจ้าคำแดงหรือเจ้าไชยทัต เมื่ออายุได้ 22 ปีก็อยากทำธรรมาชญา จึงพาน้องชายเดินทางไปค้าขายยังเมืองหริภุญไชยนครน้อยเมืองแลม ที่นั่นเจ้าคำแดงได้ช่วยเจ้าเมืองทำศึกกับเมืองหมาเก้าหาง โดยการไ้แก้วแสงต่อ เรียกต่อแดนมา กัดข้าศึกจนกองทัพข้าศึกแตกพ่าย เจ้าเมืองหริภุญไชยนครน้อยเมืองแลมจึงยกนางปัทมาวดี พระธิดาให้อภิเษกสมรสด้วยและให้เจ้าคำแดงปกครองเมืองแทนต่อไป (ลมุล จันท์หอม, 2547: 81-101)

การกล่าวถึงเจ้าคำแดงใน *ตำนานข้า 4 แสนหมอนม้า* คล้ายคลึงกับที่ปรากฏใน *ตำนานลือ 12 ปาง* และ *ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย* (ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, 2551: 22-32) ใน *ตำนานลือ 12 ปาง* กล่าวว่าสมัยก่อนพญาเจือง เมืองลือ หรือเรียกว่าเมืองอาละวีหรือเมืองพาราณสีมีกษัตริย์ 13 รัชกาล ส่วน *ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย* ไม่ได้ลำดับไว้ แต่มีเนื้อหาตอนต้นและตอนท้ายคล้ายคลึงกับ *ตำนานลือ 12 ปาง* แต่มีบางส่วนของละเอียดกว่า

ใน *ตำนานลือ 12 ปาง* ได้ลำดับเจ้าผู้ปกครองเมืองลือเป็นรัชกาล โดยในรัชกาลสุดท้าย กษัตริย์ชื่อเจ้าสามล่อ เป็นราชบุตรของเจ้าสุวรรณคำเสา เมื่อเจ้าสามล่อขึ้นเป็นเจ้าแล้ว เจ้าว่องฮ้อยกบุตรให้เป็นมเหสี ต่อมายังมีมเหสีเป็นม่านและมีนางสนมไทอีก 5 คน หลังจากนั้นมเหสีชายขวาและนางสนมทั้ง 5 คนต่างก็มีบุตรชายกันทุกคน เมื่อราชบุตรเหล่านี้เติบโตขึ้น บุตรของ

มเหสีชายชวาก็มีความเฉลียวฉลาด ทำให้นางสนมไททั้ง 5 คนเกิดอิจฉา จึงไปยุแหย่มเหสีฝ่ายชายว่า เจ้าสามลอริกบุตรนางเมืองฮ่อที่ชื่อเจ้าฟ้าเหล็กน้อยมากกว่า มเหสีฝ่ายชายจึงติดสินบนหมอมดให้ทำนายว่าการป่วยไข้ของนางเกิดจากเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเป็นเสนียดจัญไร ถ้าไม่กำจัดแล้วไม่เพียงแต่การป่วยไข้จะไม่หาย ต่อไปเมื่อเจ้าฟ้าเหล็กน้อยโตขึ้นจะก่อความเสียหายแก่ราชวงศ์ จนพระองค์เองจะถึงแก่ชีวิต เจ้าสามลอริกมีความหวาดกลัวจึงสั่งให้ลอยแพนางเมืองฮ่อและเจ้าฟ้าเหล็กน้อย พร้อมผู้รับใช้ชายหญิง 3 คู่ คนทำครัว 2 คู่ลอยแพไปด้วยกัน

ระหว่างลอยแพล่องไปยังแม่น้ำโขง เจ้าฟ้าเหล็กน้อยได้พบแก้วแสงวิเศษที่ซ่อนอยู่ในรังต่อเนรมิตของพระอินทร์และได้ล่องแพมาถึงเขาเสื่อ ริมเขาเป็นที่ราบเหมาะแก่การสร้างบ้านเมืองจึงได้จอดเทียบฝั่งและตั้งถิ่นฐานที่นั่น เลยตั้งชื่อเมืองว่า “เชียงแข็ง” ณ ที่นั้นมีชาวบ้านอาศัยเป็นแคว้นเดิมอยู่ มีเจ้าแคว้นชื่อหมื่นคำลองปกครองอยู่ นางฮ่อได้พาเจ้าฟ้าเหล็กน้อยไปขออาศัย เจ้าแคว้นก็รับเอาเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเป็นบุตรบุญธรรม ต่อมาเมื่อโตขึ้น เจ้าแคว้นก็ยกลูกสาวชื่อสุวรรณรังสีให้เจ้าฟ้าเหล็กน้อยและให้เป็นเจ้าเมืองเชียงแข็งด้วย ต่อมาเจ้าว่องฮ่อทราบข่าวบุตรสาวและหลานชายถูกลอยแพจนได้สร้างเมืองเชียงแข็ง ก็จะส่งขุนมาสอบสวนที่เมืองอาละวี เจ้าสามลอริกเกิดความเกรงกลัวจนตรอมใจตาย (ยรรยง จิระนครและรัตนภาพร เศรษฐกุล, 2551: 29-30)

ใน *ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย* มีการกล่าวเพิ่มเติมถึงเจ้าฟ้าเหล็กน้อยอย่างพิสดารว่า หลังจากเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเป็นเจ้าเมืองเชียงแข็งแล้วได้มีบุตร 3 คน คนโตชื่อเจ้าคำแดง คนที่สองชื่อเจ้าสุนันท์ คนที่สามชื่อเจ้าไชยาทัน เมื่อเจ้าคำแดงอายุได้ 22 ปี ได้ออกเดินทางไปค้าขาย เจ้าฟ้าเหล็กน้อยก็มอบรังต่อที่มีแก้วแสงให้เป็นของคุ้มครองตัว เจ้าสุนันท์ซึ่งอายุได้ 14 ปีก็ติดตามไปด้วย ขณะนั้นมีข่าวว่าเสาหินได้ยกทัพบุกรุกเมืองแลม ว่าเสาหินกว้างใหญ่ไพศาลมี 43 หัวเมือง เล่าลือกันว่าว่าเผ่านี้มีแม่กวางวิเศษที่ถ้ายอุจจาระเป็นทองคำ ทำให้ว่าเสาหินมีศักยภาพและมีอิทธิพลมาก เมืองแลมไม่อาจจะต้านทานได้ แต่เจ้าคำแดงได้อาสาช่วยเมืองแลม โดยใช้แก้วแสงในรังต่อปล่อยตัวต่อไปต่อยศัตร์จนพ่ายแพ้ไป เจ้าเมืองแลมเลยรับเอาเจ้าคำแดงเป็นชายและให้เป็นเจ้าเมืองแลมแทน (ยรรยง จิระนครและรัตนภาพร เศรษฐกุล, 2551: 31)

คติเรื่องวีรบุรุษที่ตายไปแล้วกลายเป็นผีเมือง นับเป็นความเชื่อที่สำคัญของชาวไทยลื้อในสิบสองปันนา ดังนั้นการอ้างถึงชื่อของพญาคำแดงหรือเจ้าคำแดงในเอกสารประวัติศาสตร์ดังกล่าวมา น่าจะมีความสัมพันธ์บางประการกับการนับถือผีเมืองชื่อเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยลื้อในสิบสองปันนา เนื่องจากในคติการนับถือผีเมืองของชาวไทยลื้อมักจะยกย่องหรืออ้างถึงวิญญาณของบุคคลอันเป็นที่เคารพนับถือซึ่งเคยมีชีวิตอยู่จริง ดังปรากฏรายชื่อของผีเมืองเจ้าหลวงคำแดงที่เมืองฮ่า ผีพญาหลวงคำแดง และเจ้าฟ้าคำแดงที่เมืองลวง ซึ่งยังคงมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี (ยรรยง จิระนครและรัตนภาพร เศรษฐกุล, 2551: 229-230) ตรงกับข้อมูลรายชื่อผีเมืองเจ้าหลวงคำแดงและพิธีกรรมการเลี้ยงเทวดาเมืองที่เมืองฮ่าและเมือง

ลวง ซึ่งบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547: 177, 307) ได้ศึกษารวบรวมไว้ นอกจากนี้ที่เมืองเชียงตุงและเมืองพะยาก รัฐฉาน ประเทศพม่า ยังมีพิธีสักการะผีเมืองเรียกว่าพิธีกรรมเมือง ที่หอผีประจำเมือง ซึ่งผีที่อัญเชิญมาปรากฏชื่อผีเจ้าหลวงคำแดงร่วมกับผีอื่นๆ อาทิ เจ้าปู่ประตูผา เจ้าคำเขียว แสนเตียมหน่อ แสนหม้อน้ำ เจ้าช่างเผือก ฯลฯ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538: 53-54) ในพืชมงคลอักษรไทลื้อชื่อ *พืชมงคลอักษรพื้นเมืองลวง* ของบ้านเชียงฟ้า เมืองลวงก็กล่าวถึงผีบ้านชื่อเทวดาคำแดงและรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าฟ้าหลวงคำแดงไว้ด้วยเช่นกัน (เกริก อัครชิโนเรศ, 2551: 21)

กล่าวโดยสรุปได้ว่าในเบื้องต้นชาวไทลื้อในสิบสองปันนามีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นวีรบุรุษชาวไทลื้อและกลายมาเป็นผีเมืองตามคติความเชื่อของชาวไทลื้อที่มักยกย่องบุคคลที่สร้างคุณความดีหรือวีรกรรมไว้ชั่วนิรันดร์ให้มาเป็นอารักษ์ปกปักรักษาชาวเมือง เจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อจึงเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่จริงในประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อ ต่อมาเมื่อชาวไทลื้อบางกลุ่มได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในล้านนา ทั้งเหตุผลทางการเมืองและการอพยพโยกย้ายเพื่อหาที่ทำกินใหม่ ชาวไทลื้อก็ได้นำผีอารักษ์ดั้งเดิมของตนมาด้วย ต่อมาความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อก็ได้ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน ทำให้เจ้าหลวงคำแดงซึ่งเป็นวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนามีเรื่องเล่าและตำนานที่เหมือนกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน

การผสมผสานตำนานเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ เกิดขึ้นในลักษณะของการที่ชาวไทลื้อรับตำนานเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนมาครอบทับกับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของตน เนื่องจากเนื้อหาตำนานเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อมีอนุภาคที่เกี่ยวข้องกับถ้ำเชียงดาว ซึ่งเป็นสถานที่ในตำนานของไทยวนปรากฏอยู่นอกจากนี้ชาวไทลื้อหลายคนซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้อาวุโสต่างก็ยืนยันว่าความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อเป็นคนละคนกับเจ้าหลวงคำแดงของไทยวน

การที่ชาวไทลื้อรับตำนานเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนมาสวมทับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของตน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในช่วงหลังพ.ศ. 2536 เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่เกิดการผสมผสานความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและชาวไทลื้อซึ่งเมื่อเกิดการผสมผสานความเชื่อแล้ว กระบวนการผสมผสานตำนานของชาวไทลื้อและชาวไทยวนก็เกิดขึ้นตามมาด้วย

4.3.2 การคงอยู่และการปรับเปลี่ยนของตำนานเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบัน

ในปัจจุบันตำนานเจ้าหลวงคำแดง มีการถ่ายทอดและรับรู้กันอย่างแพร่หลายในบริบทที่ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงปรากฏอยู่ ทั้งในความรับรู้ของชาวบ้าน การตีพิมพ์เป็นหนังสือและเอกสารเผยแพร่ รวมทั้งการเล่าตำนานในพิธีกรรม นอกจากกลุ่มข้อมูลตำนานเจ้าหลวงคำ

แดงแล้ว ในปัจจุบันยังมีการสร้างสรรค์เรื่องเล่าที่อาจนับได้ว่ารับอิทธิพลมาจากตำนานเจ้าหลวง คำแดงอีกหลายลักษณะ ผู้วิจัยจะได้อภิปราย โดยจำแนกประเด็นสำคัญได้ 3 ประเด็นดังนี้

- 4.3.2.1 การบันทึกตำนานในศาล : รูปแบบการถ่ายทอดตำนานที่เปลี่ยนไป
- 4.3.2.2 เรื่องเล่าแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดง
- 4.3.2.3 นวนิยายเจ้าหลวงคำแดง: การผลิตซ้ำตำนานในวรรณกรรมปัจจุบัน

4.3.2.1 การบันทึกตำนานในศาล: รูปแบบการถ่ายทอดตำนานที่เปลี่ยนไป ในปัจจุบันตำนานเจ้าหลวงคำแดง ยังมีการถ่ายทอดในรูปแบบของการเขียนบันทึกไว้ในศาล จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย พบว่ามีการบันทึกตำนานและเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในศาลเจ้าหลวงคำแดง 3 แห่ง ได้แก่ ศาลเจ้าหลวงคำแดงวัดถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแพด อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และศาลเจ้าหลวงคำแดง บ้านไม้ลู่ซน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ 19 การบันทึกตำนานในศาลเจ้าหลวงคำแดง

การบันทึกตำนานเจ้าหลวงคำแดงในศาล นับเป็นช่องทางหนึ่งในการถ่ายทอดตำนานเจ้าหลวงคำแดงสู่สาธารณะ โดยเฉพาะบุคคลที่ไม่รู้จักเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงมาก่อน เมื่อมีโอกาสได้มาสักการบูชาเจ้าหลวงคำแดงในศาลก็จะทำให้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง รวมทั้งกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชุมชนซึ่งไม่มีโอกาสรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงก็จะได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงด้วยเช่นกัน การบันทึกตำนานในศาลจึงนับว่าเป็นวิธีการที่ทำให้เรื่องเล่าและตำนานเจ้าหลวงคำแดงยังคงบทบาทอยู่ในสังคมล้านนา

4.3.2.2 เรื่องเล่าแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดง หมายถึง ข้อมูลเรื่องเล่าที่แสดงอิทธิปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดง มีทั้งกลุ่มเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับวิญญูณศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดง ในหนังสือ นิทานประจำถิ่นล้านนา เล่ม 1 มีเรื่องเล่าแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดงไว้ว่า ในวันคืนใดที่เป็นนิมิตอันดี ท้องฟ้าปราศจากเมฆ จะปรากฏลูกกลมคล้ายพระธาตุ พร้อมทั้งแสงสว่างลอยออกมาจากหลังดอยหลวงเชียงดาว แล้วเคลื่อนไปทางทิศตะวันออกเป็นเวลาประมาณ 5 นาที ก็จะปรากฏเสียงดังคล้ายเสียงปืนใหญ่เกิดขึ้นพร้อมกับแสงสว่างนั้นหายไป ชาวบ้านมักจะพูดกันว่าเจ้าหลวงคำแดงลั่นอะม็อก* (ชิตินัดดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง, 2547: 59-60) สอดคล้องกับข้อมูลที่ชาวบ้านเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ในวันพระบางวันจะได้ยินเสียงคล้ายเสียงปืนใหญ่ดังขึ้นบริเวณดอยหลวงเชียงดาว บางครั้งก็จะได้ยินเสียงฆ้องดังขึ้นในช่วงเวลาประมาณตี 1-ตี 2 แสดงว่าเจ้าหลวงคำแดงได้เสด็จไปประชุมที่ถ้ำเชียงดาวแล้ว บ้างก็เล่าว่านอกจากจะได้ยินเสียงสะท้อนขึ้นจากดอยหลวงเชียงดาวแล้วยังปรากฏลูกไฟกลมขนาดมะพร้าวสว่างจ้าพุ่งหาย去向ดอยนาง ซึ่งอยู่ทางเหนือดอยเชียงดาวอีกด้วย ชาวบ้านในเขตอำเภอเชียงดาวเชื่อกันว่าเสียงดังกล่าวเป็นเสียงปืนที่เจ้าหลวงคำแดงยิงขึ้นท้องฟ้า ก่อนออกจากดอยหลวงเชียงดาวไปเยี่ยมนางอินเหล่าที่รักษาผีอยู่ที่ดอยนาง (สมศรี แก้วพญา, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2554) ในขณะที่ชาวบ้านในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยาจะระบุว่าเสียงปืนดังกล่าวเป็นเสียงที่เจ้าหลวงคำแดงได้ส่งมาทักทายที่จังหวัดพะเยาด้วยความคิดถึงบ้านเกิด ดังนี้ (วัดโพธาราม, 2551)

“...วันใดเดือนใดเป็นนิมิตอันดี ท้องฟ้าปราศจากเมฆจะปรากฏลูกกลมๆคล้ายกับพระธาตุ พร้อมทั้งแสงสว่างลอยออกมาจากหลังดอยหลวงเชียงดาวแล้วเคลื่อนไปทางทิศตะวันออกเป็นเวลาประมาณ 5 นาที ก็จะปรากฏเป็นเสียงปืนใหญ่เกิดขึ้น พร้อมทั้งแสงสว่างนั้นก็หายไป เชื่อว่าวิญญูณของเจ้าหลวงคำแดงไปเยี่ยมบ้านเกิดที่เมืองพะเยา..”

ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าในอดีตก่อนที่ทางอำเภอจะจัดให้ดอยหลวงเชียงดาวเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ชาวบ้านบริเวณถ้ำเชียงดาวจะได้ยินเสียงเทวดาสวดมนต์ในทุกๆวัน ชาวบ้านจึงพากันมาที่วัดถ้ำเชียงดาวและบูชาดอกไม้ธูปเทียน เพื่ออนุโมทนาและฟังเสียงสวดของเทวดา จนไม่กี่ปีที่ผ่านมาคนขึ้นไปพิชิตยอดดอยและทำความสกปรกครบถ้วนเทพเจ้า เสียงสวดมนต์ของเทวดาจึงหายไป (สุคำ วาริลักษณ์, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าว่าทุกวันพระทุกคืนในเมืองเชียงใหม่จะต้องไปร่วมเฝ้าและประชุมที่ดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งในถ้ำจะมีห้องโถงขนาดใหญ่ที่เชื่อว่าเป็นห้องประชุม ในวันนั้นผีจะไม่มาหลอกหลอนชาวบ้าน รวมทั้งเรื่องเล่าว่าผีเมืองที่ดอยหลวงเชียงดาวได้เก็บข้าวจากชาวนาทุกคนที่วางไว้เช่นไห้วพระแม่โพสพและเป็นค่า

* อะม็อก เป็นภาษาไทยลื้อ หมายถึง ปืนใหญ่

น้ำหวนา ซึ่งจะนำข้าวไปวางไว้ที่หวนาก่อนที่ชาวนาจะนำข้าวมาใส่ในยุ้งฉาง ข้าวเหล่านี้เมื่อจะนำมากิน แล้วจะเหลือเพียงเปลือกหรือแกลบไว้ซึ่งจะเก็บเปลือกข้าวหรือแกลบไว้ในถังแห่งหนึ่งทางทิศใต้ไม่ไกลจากดอยหลวงเชียงดาว ชื่อว่าถ้ำแกลบ (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 88-89)

นางวิไล เงินดับ (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2554) มีอาชีพขายดอกไม้รูปเทียนให้นักท่องเที่ยวที่ถ้ำเชียงดาวให้ข้อมูลว่า เมื่อ พ.ศ.2548 เจ้าหลวงคำแดงยังแสดงปาฏิหาริย์ด้วยการมาเข้าทรงชาวบ้านในวัดถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว ขณะประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีและยังคงมีนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวถ้ำเชียงดาวถูกผีเจ้าหลวงคำแดงเข้าสิงอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าที่แสดงอิทธิปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นผลจากวัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงอีกหลายเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นการช่วยเหลือชาวบ้านที่ครอบครองวัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ดังข่าวปาฏิหาริย์เหรียญหลวงพ่อคำแดง ช่วยชีวิตเด็กชายอายุ 11 ปี รอดตายจากอุบัติเหตุรถชน เมื่อพ.ศ.2551 (ไทยนิวส์, 2551: 1)

ภาพที่ 20 ภาพข่าวแสดงปาฏิหาริย์ของเหรียญเจ้าหลวงคำแดงในหนังสือพิมพ์

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ชาวบ้านในตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยาหลายคน ให้ข้อมูลว่าเครื่องรางที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของเจ้าหลวงคำแดงคือ เหรียญเจ้าหลวงคำแดงรุ่นที่มีการผลิตเป็นครั้งแรกเมื่อนานมาแล้ว โดยผลิตออกมาเพียง 500 เหรียญ เชื่อกันว่าชาวบ้านที่ได้ครอบครองเหรียญรุ่นนี้จะประสบกับความโชคดีและมักแคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ (เนตร อ่างอิง, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553) ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่ามีชาวแม่ใจคนหนึ่ง ขับรถกระบะตกเหวที่จังหวัดน่าน เมื่อพ.ศ.2550 รถกระบะได้พลิกคว่ำหลายตลบ แต่ชายคนนั้น

สามารถรอดชีวิตมาได้อย่างปาฏิหาริย์ เนื่องจากห้อยเหรียญเจ้าหลวงคำแดงรุ่นนี้ไว้ (อินแก้ว ใจพรม, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553)

ข้อมูลเรื่องเล่าแสดงความศรัทธาของเจ้าหลวงคำแดง มีบทบาทเป็นเรื่องเล่าประกอบตำนาน คือเป็นปัจจัยช่วยสนับสนุนให้ตำนานเจ้าหลวงคำแดงยังคงอยู่ในขณะที่ตำนานจะเล่าเรื่องราวและประวัติความเป็นมาของเจ้าหลวงคำแดง เรื่องเล่าแสดงความศรัทธาก็เป็นเรื่องเล่าที่ย้ำตัวตนของเจ้าหลวงคำแดงให้ชัดเจนขึ้น บางคนที่ไม่รู้จักเจ้าหลวงคำแดงเมื่อได้ฟังเรื่องราวของความศรัทธาของเจ้าหลวงคำแดงหรือมีโอกาสได้ครอบครองวัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงก็จะทำให้รู้ข้อมูลตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ในทางกลับกันบุคคลที่รู้จักตำนานเจ้าหลวงคำแดงอยู่แล้ว เมื่อได้ครอบครองวัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงก็จะทำให้เกิดความศรัทธาในตัวเจ้าหลวงคำแดงมากขึ้น

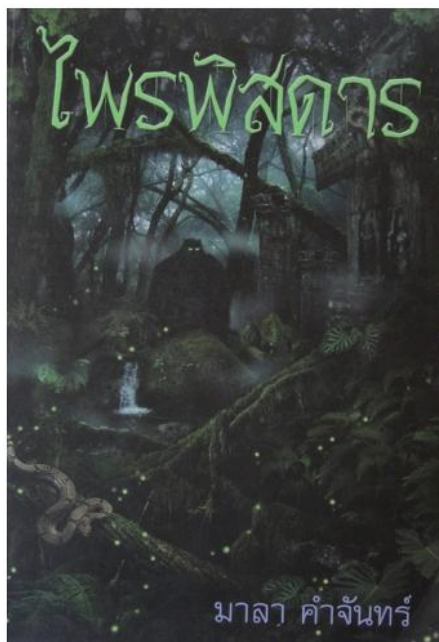
4.3.2.3 นวนิยายเจ้าหลวงคำแดง: การผลิตซ้ำตำนานในวรรณกรรมปัจจุบัน

นอกจากตำนานเจ้าหลวงคำแดงจะเป็นที่รู้จักแพร่หลายแล้ว ในปัจจุบันยังมีการนำตำนานเจ้าหลวงคำแดงมาดัดแปลงเป็นนวนิยายอีกด้วย ได้แก่ นวนิยายเรื่อง “ไพรพิสดาร” ของมาลา คำจันทร์ ซึ่งตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสารสกุลไทย เริ่มตอนแรกในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2552 และรวมเล่มตีพิมพ์ครั้งแรกในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2553

ไพรพิสดารเป็นนวนิยายแนวผจญภัย มีเนื้อหาเกี่ยวกับความมหัศจรรย์และการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆมากมาย โครงเรื่องกล่าวถึงกลุ่มเด็กวัยรุ่นชายหญิง 5 คน ได้แก่ ก้องเกียรติ จ๊อบแจง เจฟ เจนนี่ และยศ ย้อนเวลากลับไปใน พ.ศ.1200 บริเวณเมืองเชียงดาว ทั้งหมดต้องเดินทางเพื่อต่อสู้ผจญภัยในป่าและเข้าไปพัวพันกับเหตุการณ์การแก้แค้นของเจ้าหลวงอุ้นเรือนที่มีต่อเจ้าหลวงคำแดงและนางอินเหลา นวนิยายระบุว่าเมื่อ 600 ปีก่อน เจ้าหลวงคำแดงแห่งแคว้นโจพณีรักร้อยอยู่กับนางอินเหลาเจ้าหญิงเมืองตากฟ้า เจ้าหลวงอุ้นเรือนครอบครองอาณาจักรฤทธพิงใจนางอินเหลา จึงยกทัพมากดดัน นางอินเหลาหนียวถ่วงเวลาไว้แล้วส่งคนไปบอกเจ้าหลวงคำแดง เจ้าหลวงคำแดงยกทัพมาโจมตีเจ้าหลวงอุ้นเรือนจนแตกพ่าย บุตรชายคนเดียวของเจ้าหลวงอุ้นเรือนเสียชีวิตในทีรบ จึงเกิดความแค้นวิญญาณไม่ยอมไปผุดไปเกิด เลือกรอดชีวิตเพื่อรอแก้แค้นเจ้าหลวงคำแดงและนางอินเหลา

นวนิยายมีการนำตัวละครสำคัญตำนานเจ้าหลวงคำแดงมาดัดแปลงเป็นตัวละครเอกในนวนิยาย ได้แก่ เจ้าหลวงคำแดงและแม่นางอินเหลา รวมทั้งการนำเกร็ดหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าหลวงอุ้นเรือน ซึ่งเชื่อว่าเป็นศัตรูของเจ้าหลวงคำแดงมาผสมผสานกับเรื่องราวของเจ้าหลวง

คำแดงนอกจากนี้ยังมีการสอดแทรกเหตุการณ์จริงต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง อาทิ เหตุการณ์การสร้างกระเช้าไฟฟ้าข้ามดอยเชียงดาว^{*}

ภาพที่ 21 นวนิยายเรื่อง “ไฟรพิสดาร” ของมาลา คำจันทร์

การกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในนวนิยาย เป็นการผสมผสานบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในตำนานและเจ้าหลวงคำแดงในความเชื่อของชาวบ้าน โดยตัวละครเจ้าหลวงคำแดงในนวนิยายมีบทบาทเป็นองค์เทพผู้หลุดพ้นสภาวะการเวียนว่ายตายเกิด คอยปกป้องรักษาผู้คนบริเวณเมืองเชียงดาว ดังเนื้อความว่า (มาลา คำจันทร์, 2553: 34)

“...เจ้าหลวงคำแดงเสด็จตามกวางทองมาแต่เมืองโจพณี มาถึงห้วยแม่คราบ กวางทองก็ละคราบทิ้งไว้กลายเป็นแม่นางอินเหลา เจ้าหลวงก็ติดตามนางผู้นั้นมา มาถึงถ้ำหลวงเชียงดาวแห่งนี้ก็พากันหายเข้าไป ไม่กลับออกมาอีกเลยกระทั่งวันนี้ เจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นผีหลวง เป็นอารักษ์ที่ใหญ่ที่สุดของล้านนา อยู่เฝ้ารักษาดอยหลวงเชียงดาวและอาณาบริเวณทั่วแดนล้านนาสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้...”

---

^{*} การสร้างกระเช้าไฟฟ้าข้ามดอยเชียงดาวเป็นหนึ่งในโครงการการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดอยหลวงเชียงดาว พ.ศ. 2546 ของรัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีขณะนั้น (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 3 หัวข้อ 3.4.2)

นอกจากนี้เจ้าหลวงคำแดงยังเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนของชาวบ้านในเขตอำเภอ เชียงดาว ดังตัวอย่างการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงในนวนิยายว่า (มาลา คำจันทร์, 2553: 115)

“...พวกเขาเป็นคนรุ่นหลัง เคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดงว่าเป็นเจ้าเป็นนายผู้ พิทักษ์ปกป้อง เจ้าหลวงสอนข้อประพฤติปฏิบัติหลายอย่าง เจ้าหลวงห้ามฆ่าสัตว์กินจําเป็น ห้ามกล่าวคำเท็จ ห้ามทุบตีพ่อแม่ลูกเมีย ห้ามลักขโมย ห้ามละเมิดลูกเมียเขา เห็นท่านทุกข อยู่นิ่งดูตาย มีอะไรอย่าหวงแหนไว้เฉพาะตน ให้แบ่งปันเพื่อนบ้าน หากใครทำตาม เกรงครัด จะประสบแต่ความสุขสวัสดิ์ แต่หากใครละเมิด อาจประสบหายนะทางใด ทางหนึ่ง...”

การนำตำนานเจ้าหลวงคำแดงมาสร้างสรรค์เป็นนวนิยายถือเป็นช่องทางหนึ่งในการ เผยแพร่ตำนานเจ้าหลวงคำแดงให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไปในปัจจุบัน ผู้เขียนนวนิยายคือมาลา คำ จันทร์ หรือเจริญ มาลาโรจน์ นับเป็นปราชญ์ชาวล้านนาที่มีความรู้แตกฉานเกี่ยวกับวัฒนธรรม ล้านนาเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นบุคคลที่เป็นกำลังสำคัญในการเคลื่อนไหวต่อต้านการสร้าง กระเช้าไฟฟ้าข้ามดอยหลวงเชียงดาว ด้วยการเขียนบทความเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงลงตีพิมพ์ ในนิตยสารรายสัปดาห์และหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นหลายเรื่อง อาทิ *เจ้าหลวงคำแดง ดอยหลวงเชียง ดาว ดอกไม้ดอยหลวง* ฯลฯ ทั้งยังเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเจ้า หลวงคำแดงในเวทีสัมมนาที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการดังกล่าวด้วย

สรุป ในบทนี้ผู้วิจัยได้ใช้การปรากฏของเนื้อหาเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในตำนานมาเป็น เกณฑ์หลักในการจำแนกตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง สามารถจำแนกตำนานเกี่ยวกับเจ้า หลวงคำแดงได้ 2 ประเภท ได้แก่ 1) ตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง ซึ่ง มีทั้งตำนานที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงโดยตรงและตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรก อยู่ในตำนานเรื่องอื่น 2) ตำนานที่มีการอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดง เมื่อนำตำนานเจ้าหลวงคำแดงมา ศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างของตำนาน พบว่าเหตุการณ์ที่ปรากฏร่วมกันในตำนานเจ้าหลวงคำแดงส่วนใหญ่ คือเหตุการณ์การกำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ การเดินทาง การพบสัตว์วิเศษ การพบหญิงงาม การหายสาบสูญไปในถ้ำ และสังขารเปลี่ยนสภาพ แสดงให้เห็นว่าเอกลักษณ์ ของตำนานเจ้าหลวงคำแดงคือ การเน้นบทบาทการเป็นวีรบุรุษของเจ้าหลวงคำแดงที่ต้องมีการ เดินทางจากบ้านเมืองเพื่อไปรบหรือไปล่าสัตว์ ทำให้เกิดเหตุการณ์การตามกวางและพบกับนาง อินเหลา จากนั้นจึงได้ติดตามนางเข้าไปในถ้ำเชียงดาวและเมื่อสิ้นชีวิตไปวิญญาณจึงเปลี่ยน สถานะจากมนุษย์ไปเป็นเทพ อารักษ์ หรือยักษ์ ในส่วนของการศึกษาอนุภาค ตำนานเจ้าหลวง คำแดงมีอนุภาคสำคัญ 3 อนุภาค ได้แก่ อนุภาคกวางทองและการตามกวาง อนุภาคตัวละครที่ เกี่ยวข้องกับคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์และอนุภาคตัวละครที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

ในปัจจุบันตำนานเจ้าหลวงคำแดง มีการถ่ายทอดและรับรู้กันอย่างแพร่หลายในบริบทที่ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงปรากฏอยู่ นอกจากนี้ยังมีการสร้างสรรค์เรื่องเล่าที่ได้รับอิทธิพลมาจากตำนานเจ้าหลวงคำแดงอีกหลายลักษณะ ได้แก่ การบันทึกตำนานในศาล เรื่องเล่าแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดง และนวนิยายเจ้าหลวงคำแดง

บทที่ 5

พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: กรณีศึกษาจาก 3 พื้นที่ศึกษา

เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการนำเสนอข้อมูลคติชนประเภทพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยได้รวบรวมจากพื้นที่ศึกษาในช่วงพ.ศ. 2551-2553 ข้อมูลที่นำเสนอเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับภูมิหลังของการประกอบพิธีกรรม องค์ประกอบในพิธีกรรม ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธีกรรม และแผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม ขอบเขตของพิธีกรรมที่นำมาศึกษามี 3 พิธีกรรมหลัก ได้แก่

1. พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
2. พิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา
3. พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

5.1 พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่*

5.1.1 ภูมิหลัง

พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงดาว เป็นพิธีกรรมระดับชุมชนที่จัดเป็นประจำทุกปี ณ ศาลเจ้าหลวงคำแดง บ้านแก่งปันเต้า อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในอดีตเป็นพิธีเลี้ยงผีระดับหมู่บ้านที่จัดทำสืบเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน เรียกว่า การเลี้ยงผีหรือเลี้ยงศาลเจ้าหลวงคำแดง** ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 ของล้านนา ตรงกับเดือนพฤษภาคม-

---

* รายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยรวบรวมมาจากการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ ในการเข้าร่วมการประกอบพิธีกรรมประจำปี พ.ศ. 2551 และ 2552

** การเลี้ยงผี คือ การจัดหาอาหารคาวหวานมาเช่นสังเวณีที่ต้นเคารพบูชา วัตถุประสงค์เพื่อการสักการบูชาเพื่อให้ผีพอใจ การขอขมาเพื่อให้ผีหายโกรธหรือการแสดงความรักที่ช่วยคุ้มครองปกป้อง ทั้งนี้การจัดเลี้ยงผีแต่ละประเภทนั้นมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป โดยปกติชาวล้านนาจะนิยมเลี้ยงผีปีละครั้ง ในช่วงเดือน 7 ถึงเดือน 9 ตามคติล้านนา (เมษายน-มิถุนายน) การเลี้ยงผีนั้นอาจทำได้หลายระดับขึ้นอยู่กับโอกาสคือ ระดับครอบครัว ระดับกลุ่มเครือญาติ และระดับชุมชน

5.1.2 องค์ประกอบในพิธีกรรม

5.1.2.1 ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมในพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและการสืบชะตาเมืองเชียงดาว ปัจจุบันมีเพียงบุคคลเดียวที่ทำหน้าที่นี้คือ ดต.เรวัต กิติพุทธากรณ์ อดีตนายตำรวจที่ลาออกจากราชการเพื่อมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เรียกว่า “พญาจารย์” ทำหน้าที่รับประกอบพิธีกรรมตามแบบพราหมณ์ในงานพิธีต่างๆ ทั้งในเขตอำเภอเชียงดาวและอำเภอใกล้เคียง ตำแหน่งดังกล่าวมีคุณลักษณะคล้ายกับปู่อาจารย์หรือมัตทายกวัดในล้านนา แตกต่างตรงที่มีความรู้แตกฉานในเรื่องบทสวดต่างๆ มากกว่า อาทิ คำบวงสรวง คำเชิญเทวดา คำอาราธนา เป็นต้น เหตุที่ใช้คำศัพท์ดังกล่าว เนื่องจากในจังหวัดเชียงใหม่ไม่มีตระกูลพราหมณ์แท้ๆ ที่จะมาประกอบพิธีกรรมแบบพราหมณ์ได้ ดต.เรวัตเองเป็นพุทธศาสนิกชน ไม่ได้นับถือศาสนาพราหมณ์จึงไม่สามารถเรียกตัวเองว่าหมอพราหมณ์ ด้วยเหตุนี้จำเป็นต้องใช้คำอื่นเรียกแทนตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าว เพื่อให้เป็นที่รู้จักจดจำแก่คนทั่วไป (ดต.เรวัต กิติพุทธากรณ์, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

ภาพที่ 23 พญาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรมและทีมงาน

ดต.เรวัตทำหน้าที่ประกอบพิธีเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองเชียงดาวและเชียงใหม่ โดยเป็นบุคคลที่รวบรวมและเรียบเรียงตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงเผยแพร่ให้ชาวบ้านรับรู้ ทั้งในรูปแบบเอกสารและการเล่าให้ชาวบ้านฟังในวันประกอบพิธีกรรมเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีกรรมส่วนใหญ่ล้วนกล่าวว่าตรงกันข้ามแต่

เดิมไม่เคยรู้เรื่องราวชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงมาก่อน รู้แต่เพียงว่าเป็นผีที่อยู่ถ้ำเชียงดาว เมื่อได้ฟังตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงจากต.เรวัตจึงทำให้มีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น

5.1.2.2 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ประกอบไปด้วยชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในเขตท้องที่อำเภอเชียงดาว รวมไปถึงชาวบ้านจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงที่นับถือเจ้าหลวงคำแดง ทั้งหมดประมาณ 300 คน หากเป็นชาวบ้านในพื้นที่ก็จะเป็นผู้ที่เคยมาร่วมงานเป็นประจำทุกปี ส่วนชาวบ้านที่มาจากพื้นที่อื่น ส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่เคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดงและมาร่วมงานเป็นประจำทุกปีเช่นกัน ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งระบุว่ามาร่วมงานเป็นครั้งแรกเพราะทราบจากข่าวประชาสัมพันธ์

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอีกรุ่นหนึ่งคือบรรดาร่างทรงที่มาจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งจะได้รับเชิญให้มาร่วมงานตามจดหมายเชิญของร่างทรงที่อยู่ในพื้นที่อำเภอเชียงดาว จำนวนประมาณ 20 คน ร่างทรงที่มาร่วมพิธีกรรมจะมีกระเป๋าใส่เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายสำหรับพ่อนผีเจ้านายติดตัวมาด้วย

5.1.2.3 ผู้จัด หมายถึงกลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบพิธีกรรม ในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาวมีผู้จัดที่เป็นองค์กรและหน่วยงานของท้องถิ่นหลายหน่วยงานที่เข้ามามีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็้องค์การบริหารส่วนตำบล สภาวัฒนธรรม ชมรมกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

5.1.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมมี 2 ขั้นตอนสำคัญคือ วันเตรียมงานและวันประกอบพิธีกรรม

5.1.3.1 วันเตรียมงาน ในการประกอบพิธีกรรมจะมีการเตรียมงานล่วงหน้า 2 วัน ชาวบ้านเรียกว่า “วันดา” หรือวันเตรียมงาน ในวันเตรียมงานวันแรกกิจกรรมที่ทำได้แก่การจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธีกรรมบริเวณหน้าศาลเจ้าหลวงคำแดง และมีพิธีกรรมการฆ่าไก่เพื่อสังเวยเจ้าหลวงคำแดง ขั้นตอนคือ ชาวบ้านจะนำไก่ที่ยังมีชีวิตอยู่จำนวน 12 ตัวมาเชือดแล้วโยนลงไปใต้ถุนศาล จากนั้นนำไก่มาประกอบอาหารเลี้ยงชาวบ้านที่มาช่วยงาน* ชาวบ้านเชื่อว่าพิธีกรรมดังกล่าวเป็นการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงแบบดั้งเดิมและได้กระทำสืบเนื่องมา

---

* ในการประกอบพิธีกรรมปี 2552 ได้เลื่อนการฆ่าไก่สังเวยเจ้าหลวงคำแดงจากวันเตรียมงาน ไปเป็นวันหลังประกอบพิธีกรรมแทน

ตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ในอดีตจะทำวันเดียวกับการเลี้ยงผี โดยทำในช่วงเวลาฆาตกรรมเพื่อเตรียมไปเช่นสังเวจเจ้าหลวงคำแดง แต่ในปัจจุบันไม่มีการฆาตกรรมเพื่อสังเวจ ชาวบ้านจึงเลื่อนมาทำในเตรียมงานแทน (ภัทรา สุภัทราสุวรรณ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

ภาพที่ 24 ร่างทรงทำพิธียกขัน

วันเตรียมงานวันที่สอง ชาวบ้านบ้านแก่งป่นเต้าและเจ้าหน้าที่บางส่วนจาก อบต.แม่ณะ (องค์การบริหารส่วนตำบล ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่) ต่างมาช่วยกันจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ประกอบพิธีกรรม พร้อมทั้งตกแต่งสถานที่ให้พร้อมสำหรับการประกอบพิธีกรรมในวันต่อไป

ในวันนี้จะมีร่างทรง จำนวน 5 คนมาทำพิธีกรรมยกขัน* คือ การนำพานดอกไม้รูปเทียน อาหาร ผลไม้และเครื่องดื่ม รวมทั้งเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของร่างทรงมาถวายเจ้าหลวงคำแดง

---

* การยกขันหรือโยกขันเป็นวิธีการแสดงความเคารพแบบหนึ่งของล้านนา พบเห็นได้ทั่วไปในงานบุญต่าง ๆ วิธีการคือการยกพานดอกไม้ที่มีน้ำขมิ้นส้มป่อยหรือของที่จะทำบุญ เช่น ปัจจัยถวายทาน เครื่องไทยธรรม อาหารสำหรับตักบาตร ฯลฯ ขึ้นจรดหน้าผากพร้อมกับตั้งจิตอธิษฐานก่อนถวาย (ยุพิน เข็มมุกต์, 2554: 99)

การยกขันของร่างทรงในพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและการสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ จะมีหลายลักษณะ โดยส่วนใหญ่ร่างทรงจะมายกขันที่ศาลเป็นประจำทุกสามปี เรียกว่า ยกขันใหญ่ และเมื่อมาเข้า

เสมือนเป็นการบอกกล่าวและรายงานตัวว่าตนเองจะมาร่วมพิธีกรรมในวันรุ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็น การขอพรจากเจ้าหลวงคำแดง ในฐานะที่เป็นค้ำฝืนหรือหัวหน้าฝืน ให้ช่วยปกป้องคุ้มครองตนเอง ด้วย (สุคำ กีกก้อง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

5.1.3.2. ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ในวันประกอบพิธี มีรายละเอียดและขั้นตอน การประกอบพิธีกรรม เรียงตามลำดับเวลาโดยประมาณ ดังแสดงในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 รายละเอียดการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียง ดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ช่วงเวลา	รายละเอียดการประกอบพิธีกรรม
7.30 น.	พศุฒาจารย์ ผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้ช่วย 3 คน ช่วยกันจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ต่างๆในพื้นที่ประกอบพิธีกรรม
8.05 น.	พศุฒาจารย์ทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ เมื่อเสร็จพิธี พศุฒาจารย์กล่าวทักทายผู้ มาร่วมพิธีกรรมผ่านเครื่องขยายเสียง จากนั้นเริ่มเล่าตำนานเจ้าหลวงคำแดง และตำนานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ ตำนานเสาอินทขีล และ ตำนานเวียงเจ็ดริน (เนื้อหาตรงกับ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และ พงศาวดารโยนก)
8.50 น.	พศุฒาจารย์เริ่มประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและไหว้สาเจ้านาย เทวดาอารักษ์ เริ่มจากการกล่าวบทไหว้ครู จากนั้นกล่าวคำสวดเป็นภาษา บาลี เป็นอันจบพิธี
9.20 น.	พระสงฆ์ 9 รูปมาถึงบริเวณพิธี พ่อหนานศรี (ปู่อาจารย์หรือมัททายกประจำ บ้านแก่งปันเต้า) เริ่มทำพิธีทางพุทธศาสนา เมื่อนายอำเภอมาถึงบริเวณพิธี จึงเริ่มประกอบพิธีสืบชะตาเมือง (ขณะพระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์ ชาวบ้านจะต้องนำสายสิญจน์ที่ห้อยอยู่มาครอบไว้บนหัว เมื่อพระสวดให้พร เสร็จแล้วก็เก็บสายสิญจน์ดังกล่าวกลับบ้าน)

ร่วมพิธีกรรมก็มายกขันอีกปีละครั้ง หากร่างทรงคนใดสะดวกก็สามารถมายกขันตั้งแต่วันเตรียมงาน แต่หาก ร่างทรงคนใดไม่สะดวกก็ให้มายกขันในวันงาน ถ้าเป็นกรณีหลัง ขั้นตอนจะไม่ยุ่งยากมากนัก เมื่อร่างทรง มาถึงบริเวณงานก็จะจุดธูปแก้ดอก พร้อมยกขันที่ชาวบ้านเตรียมไว้เพื่ออธิษฐานบอกเจ้าหลวงคำแดง เป็น อันเสร็จพิธี

ช่วงเวลา	รายละเอียดการประกอบพิธีกรรม
10.30 น.	พิธีกรรมทางพุทธศาสนาเสร็จสิ้นลง มีการจุดพลูเฉลิมฉลอง วงดนตรีเริ่มบรรเลงเพลงลูกทุ่งและซอสดริง ชาวบ้านทยอยไปจุดธูปเทียนเพื่อสักการะเจ้าหลวงคำแดงที่ศาล จากนั้นจึงไปรับประทานอาหารที่จัดเตรียมไว้ให้
11.00 น.	เริ่มพิธีกรรมการพ้อนผีเจ้านาย บรรดาร่างทรงที่อยู่ในบริเวณหอผีเริ่มแต่งตัวและทยอยลงมารำรำในพื้นที่ยี่จัดเตรียมไว้ให้
13.00 น.	เริ่มมหรสพสมโภช ได้แก่ มวยและวงซอสดริงบุญศรี

จากรายละเอียดของการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว สรุปได้ว่ามีขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม 3 ส่วน ได้แก่ ขั้นตอนการเช่นสร้างบูชาเจ้าหลวงคำแดงและไหว้สาเจ้านายเทวดาอารักษ์ตามพิธีกรรมแบบพราหมณ์ แล้วจึงเริ่มสู่กระบวนการพิธีกรรมทางศาสนาพุทธคือ การสืบชะตาเมืองโดยพระสงฆ์ จากนั้นในขั้นตอนท้ายสุดของพิธีกรรมจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ร่างทรงซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีได้ออกมาทำกิจกรรม จากขั้นตอนดังกล่าวยังสามารถจำแนกพิธีกรรมย่อยที่ดำเนินไปในพิธีกรรมหลักออกเป็น 4 พิธีกรรมได้แก่ การสืบชะตาเมือง การขึ้นท้าวทั้งสี่ การบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์ และการพ้อนผีเจ้านาย ดังมีรายละเอียดดังนี้

5.1.3.2.1 การสืบชะตาเมือง การสืบชะตาหรือสืบชะตาเป็นพิธีกรรมการต่ออายุหรือสืบชะตากำเนิดให้ยืดยาวออกไปและทำให้เกิดความเป็นมงคล ความสุข ความเจริญรุ่งเรืองปราศจากทุกข์และโรคภัยทั้งหลาย การสืบชะตาที่มักปฏิบัติในล้านนาจะมีทั้งการสืบชะตาคน การสืบชะตาบ้าน และการสืบชะตาเมือง ในส่วนของการสืบชะตาเมืองถือเหตุที่ว่า การตั้งเมืองมีดวงชะตาที่เรียกกันว่าดวงชะตาเมือง ฉะนั้นหากมีเหตุที่ดาวพระเคราะห์ซึ่งเป็นปาปะเข้ามาทับดวงเมืองทำให้ชะตาตก ชะตาไม่ดีและชะตาขาด จะส่งผลให้ชาวเมืองได้รับความเดือดร้อนเป็นทุกข์ด้วยโรคภัยและเคราะห์กรรมต่างๆ ดังนั้นผู้เป็นใหญ่ในเมืองจึงต้องร่วมกันทำพิธีสืบชะตาเมืองขึ้นเพื่อสืบอายุเมืองต่อไปไม่ให้ขาด (มณี พยอมยงค์, 2547: 91)

ภาพที่ 25 พิธีการสืบชะตาเมืองเชียงใหม่

พิธีกรรมการสืบชะตาเมืองเชียงใหม่จัดได้ว่าเป็นการสืบชะตาเมือง มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้บ้านเมืองประสบความเจริญรุ่งเรือง ในการประกอบพิธีกรรมจะมีการจัดวางเครื่องประกอบพิธีกรรมไว้บริเวณด้านหน้าสุดของสถานที่ประกอบพิธี* มีการโยงสายสิญจน์จากบริเวณที่พระสงฆ์ทำพิธีสืบชะตาไปยังที่นั่งสำหรับผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีใช้ครอบหัว จากนั้นพระสงฆ์สวดเจริญพุทธมนต์และประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เป็นอันเสร็จพิธีสืบชะตาเมือง

5.1.3.2.2 การขึ้นท้าวทั้งสี่ คือพิธีกรรมการเซ่นสรวงท้าวจตุโลกบาลผู้รักษาทิศทั้ง 4 ทิศตามตำนานทางพุทธศาสนา ได้แก่ ท้าวธตรัฐ ท้าววิรูปหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวเวสสุวรรณ ชาวล้านนามีความเชื่อว่าท้าวจตุโลกบาลนั้นมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองโลกมนุษย์และโลกทิพย์ไปพร้อมกัน ในวันปากปีของทุกปีคือวันที่ 16 เมษายน ท้าวจตุโลกบาลจะเสด็จลงมา ดังนั้นจึงมีการเซ่นสรวงในวันปีใหม่ของทุกปีเพื่อให้ท่านคุ้มครองปกป้องเคหะสถานของตน นอกจากนี้ยังนิยมเซ่นสรวงท้าวจตุโลกบาลในโอกาสงานประเพณีและงานทำบุญตามโอกาสต่างๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ การฉลองวัด การทำบุญกรรม ฯลฯ อันเป็นการอัญเชิญให้ท้าวจตุโลกบาลมาดูแลรักษาให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเรียบร้อยราบรื่น (มณี พยอมยงค์, 2547: 83)

* ดูแผนผังภาพพื้นที่บริเวณประกอบพิธีกรรม ในหัวข้อ 5.1.1.5

ภาพที่ 26 พิธีการขึ้นท้าวทั้งสี่และกระทงเครื่องเซ่น

ในพิธีกรรมสืบชะตาเมืองเชียงดาวมีการประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ในช่วงเช้า ก่อนเริ่มพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเทวดาอารักษ์ โดยการตั้งกระทงเครื่องเซ่นหรือเสตวงจำนวน 6 ชุดเพื่อสังเวทเพ 6 องค์ คือ ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ พระอินทร์ และนางธรณีเทวดา ในเสตวงมีข้าว อาหารคาวหวาน และผลไม้ เรียกว่าเครื่องเซ่น 4 ส่วนการตั้งเครื่องสังเวทนั้น เสตวงของพระอินทร์จะตั้งอยู่ตรงกลางสูงสุด ของท้าวจตุโลกบาลวางไว้ตามทิศ ส่วนของนางธรณีเทวดาวางไว้ข้างล่างตรงพื้นดิน จากนั้นพญาจารย์จะทำพิธีจุดธูปเทียนบนเสตวงที่วางไว้แล้ว กล่าวคำสังเวทท้าวจตุโลกบาลเป็นอันเสร็จพิธีกรรมในขั้นตอนนี้

5.1.3.2.3 พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านาย เทวดาอารักษ์* เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมสืบชะตาเมืองเชียงดาว การบวงสรวงหมายถึงการบอกกล่าวเทวดาให้มาร่วมในพิธีและร่วมรับประทานอาหารที่อยู่ในบายศรีและเครื่องสังเวท การบวงสรวงสังเวทในสังคมไทยมีทั้งพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และพิธีที่ราษฎรจัดทำขึ้น (เบญจมาศ

---

* คำว่า เจ้านาย หมายถึงผีเจ้านาย ส่วนคำว่า อารักษ์ หมายถึงผีอารักษ์ ในบริบทของพิธีกรรมนี้คือผีเจ้าที่หรือเทวดาหลักเมือง ที่มีหน้าที่ปกป้องรักษาบ้านเมืองและสมาชิกในชุมชน มีความหมายค่อนข้างใกล้เคียงกับผีเจ้าที่ตามคำเรียกของภาคกลาง ในอดีตเมื่อมีการก่อตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจะต้องตั้งศาลหรือหอผีขึ้นเพื่อบวงสรวง บอกกล่าวและอัญเชิญผีเจ้าที่ที่อยู่บริเวณนั้นมาเป็นประธานสถิตอยู่ ณ หอนั้นเพื่อช่วยคุ้มครองชาวบ้านและหมู่บ้านที่ตั้งขึ้น

แพทอง, 2540: 75) การบวงสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดง พร้อมด้วยผีเจ้านายและเทวดาอารักษ์ นับเป็นพิธีการบวงสรวงของราษฎรรูปแบบหนึ่ง

ภาพที่ 27 พุฒาจารย์ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์

การประกอบพิธีการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์ เริ่มจาก พุฒาจารย์นำส้ารับอาหารหรือเครื่องบูชาเช่นสรวงมาจัดวางบนโต๊ะ บริเวณหน้าศาลเจ้าหลวงคำแดง จากนั้นพุฒาจารย์กล่าวคำเช่นสังเว เพื่ออัญเชิญผีมารับอาหารที่เตรียมไว้ให้ การตั้งเครื่องสังเวจะทิ้งระยะเวลาไว้ประมาณ 1 ชั่วโมง จากนั้นจึงนำอาหารไปแบ่งปันกันรับประทานเป็นอันเสร็จพิธี

5.1.3.2.4 การพ้อนผีเจ้านาย การพ้อนผีเป็นประเพณีและพิธีกรรมเก่าแก่ของล้านนาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ เชื่อกันว่าเป็นการสังเวและเช่นสรวงดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ได้ช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาลูกหลานได้อยู่อย่างผาสุก และยังเป็นการอัญเชิญวิญญาณของบรรพชนให้มาร่วมกิจกรรมเพื่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในกลุ่มคนที่นับถือผีตนเดียวกัน (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 127) ปัจจุบันพบว่าหลายพื้นที่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ ยังคงมีการประกอบพิธีพ้อนผีอยู่ เช่น พิธีพ้อนผีมด ผีเม็ง ผีมดซอนเม็ง และพิธีพ้อนผีเจ้านาย เป็นต้น แต่ละพื้นที่ก็จะมีรูปแบบและรายละเอียดของพิธีการที่แตกต่างกันไป

ภาพที่ 28 การพ่อนผีเจ้านาย

การพ่อนผีในพิธีสืบชะตาเมืองเชียงดาว นับเป็นการพ่อนผีเจ้านายลักษณะหนึ่ง ร้างทรงที่มาร่วมงานส่วนใหญ่จะได้รับบัตรเชิญให้มาร่วมงานจากร้างทรงที่เป็นคนในพื้นที่อำเภอ เชียงดาว ซึ่งเปรียบเสมือนเจ้าบ้าน จากการสัมภาษณ์พบว่าร้างทรงแต่ละคนเป็นร้างทรงของผี เจ้านายที่หลากหลาย เช่น เจ้าแม่อินทร์เหลา เจ้าพ่อแก่นจันทร์ เจ้าแม่ปทุมมา เจ้าปู่สินใจ เจ้า พ่อบัวระวงค์ เจ้าพ่อสมิงฟ้า เจ้าพ่อสมิงคำ กุมารทองเพชรสวรรค์ เจ้าพรหมเทพ ฯลฯ ส่วนหนึ่ง มีการอ้างอิงความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าหลวงคำแดง เช่น ร้างทรงเจ้าพ่อแก่นจันทร์ ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงมีภรรยาทั้งหมด 7 คน และเจ้าแก่นจันทร์เป็นบุตรชายที่เกิดจากนางปทุมมา ภรรยาคนที่ 2 ของเจ้าหลวงคำแดง ขณะนี้เจ้าพ่อแก่นจันทร์ถือว่าเป็นผู้รักษาการคอยดูแลความ เรียบร้อยต่างๆ แทนเจ้าหลวงคำแดง ในขณะที่เจ้าหลวงคำแดงยังหาร้างทรงไม่ได้ในตอนนี (สุคำ กีกก้อง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) ร้างทรงเจ้าศรีบุญเตียง (บุญถึง) บุตรชายของเจ้า พ่อสินใจและนางอินทร์เหลา ชายาของเจ้าหลวงคำแดง ก่อนที่นางอินทร์เหลาจะมาพบรักกับเจ้า หลวงคำแดง (เตรียมตา บุญหลง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) และร้างทรงทหารเอกของ เจ้าหลวงคำแดง ผู้ซึ่งติดตามเจ้าหลวงคำแดงมาตามหาวางทองที่ถ้ำเชียงดาว (สุคำ วารี ลักษณะ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

ภาพที่ 29 บัตรเชิญร่างทรงผีเจ้านาย ให้มาร่วมพิธีกรรม

การพ้อนผีเจ้านายเป็นขั้นตอนที่กระทำในช่วงท้ายสุดของพิธีกรรม โดยร่างทรงที่ มาถึงบริเวณประกอบพิธีกรรมแล้ว หากยังไม่ได้ยกขึ้นในวันเตรียมงานก็จะมาจตุรูป 9 ดอกและ ยกขึ้นที่โต๊ะซึ่งชาวบ้านจัดเตรียมไว้ จากนั้นร่างทรงทุกคนจะไปรวมกันบนห่อผี พื้นที่ที่เตรียมไว้ สำหรับร่างทรงมาชุมนุมกัน ขณะที่บริเวณพิธีด้านนอกเริ่มประกอบพิธีการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและการสืบชะตาเมือง ร่างทรงจะเริ่มแต่งตัว จากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่สภาวะที่เจ้าของวิญญาณผีเจ้านายเริ่มมาสิงร่างทรง ร่างทรงแต่ละคนจะเริ่มมีอากัปภิกิริยาที่เปลี่ยนไป การใช้สำเนียงภาษาก็จะเปลี่ยนไปตามบทบาทของผีเจ้านายที่ตนเป็นร่างทรงอยู่ โดยร่างทรงจะเรียกตนเองว่า “เจ้าพ่อหรือเจ้าแม่” เรียกชาวบ้านที่มาขอความช่วยเหลือว่า “ลูก” ซึ่งมีความหมายถึงลูกบ้านหรือสมาชิกที่ผีเจ้านายองค์นี้เป็นคนดูแลคุ้มครอง

จากนั้นเมื่อพิธีการบวงสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเสร็จสิ้นลง ร่างทรงทั้งหมดจะออกจากห่อผีมาพ้อนรำในบริเวณที่จัดเตรียมไว้ให้ เมื่อร่างทรงคนใดรำรำจนเหนื่อย จะขึ้นไปนั่งพักผ่อนบริเวณห่อผี ในระหว่างนั้นจะมีชาวบ้านร่วมชมการพ้อนรำ บางส่วนก็เข้าไปขอความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ทั้งในบริเวณพื้นที่พ้อนรำและบนห่อผี การพ้อนรำและการให้ความช่วยเหลือชาวบ้านดำเนินไปเรื่อยๆ กระทั่งเสร็จสิ้นในเวลาประมาณ 16.00 น. ของวัน ร่างทรงทั้งหมดจึงแยกย้ายกันกลับ

5.1.1.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่บชะตาเมืองเชียงดาว จำแนกเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมย่อยทั้ง 4 พิธีกรรมได้ดังนี้

5.1.1.4.1 การสี่บชะตาเมือง มีรายละเอียดเครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่

- ไม้ค้ำใหญ่ (ยาว 1 วา 1 ศอก 1 คืบ) 3 เล่ม
- ไม้ค้ำเล็ก (ยาว 1 ศอก) 108 เล่ม
- ไม้ขั้ว (ยาว 1 วา 1 ศอก 1 คืบ) 1 เล่ม
- บันได 9 ชั้น 1 อัน
- สาย 9 เส้น ประกอบด้วย สายลวดเงิน สายลวดทอง สายเมี่ยง สายสวาย ดอกไม้รูปเทียน สายหมากพลู สายบุหรี สายถุงข้าวตอก สายถุงเหรียญเงินเหรียญทอง และสายตุ้งกระดาศ (ยาว 1 วา 1 ศอก 1 คืบ)

- หน่อกล้วยและหน่ออ้อย ชนิดละ 3 หน่อ
- มะพร้าว 1 แขนง
- กล้วย 1 เครือ
- หม้อดิน (หม้อต่อม) ห่อกระดาศทองใส่ข้าวเปลือก และห่อกระดาศเงินใส่

ข้าวสาร หม้อละ 1 ลิตร

- สะตวงใหญ่ 1 ห่อ ประกอบด้วย หมาก พลู บุหรี พริก กระเทียม เกลือ อาหาร ขนม รูปปั้นชายหญิง 1 คู่ รูปปั้นสัตว์ ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย งู ชนิดละ 100 ตัว กล้วย และอ้อย 100 ชิ้น ข้าวเหนียว 100 ปั้น และอาวุธจำลอง 1 ชุด

- เจริต
- จ่อขาว (ห่อกระดาศเงินและกระดาศทอง) 108 เล่ม
- ชั้นตั้ง เครื่องสี่บสอง และเงิน 32 บาท
- กระบอกน้ำและกระบอกทราย (ไม้ไผ่ยาว 1 วา 1 ศอก 1 คืบ) 4 เล่ม
- กองเจดีย์ทราย ประดับช่อ และตุ้ง 108 กอง
- เทียนใส่ถาดทราย 108 เล่ม
- หม้อน้ำใหม่ เสื่อใหม่ หมอนใหม่ อย่างละ 1 ใบ
- บาตรน้ำมนต์ เทียนน้ำมนต์ ขมิ้น ส้มป่อย และหญ้าคา 1 มัด

ภาพที่ 30 เครื่องประกอบพิธีสืบชะตา

5.1.1.4.2 การขึ้นทำว้ทั้งสี่ มีรายละเอียดเครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่

- กระทงหรือสะตวงกาบกล้วย จำนวน 6 กระทง
- เครื่องเช่น อาหาร และผลไม้ สำหรับใส่ในกระทง ชนิดละ 4 ชุด (เรียกว่า “เครื่องสี่”) ประกอบด้วย ข้าว เนื้อหรือปลา ข้าวเหนียว แกงส้ม แกงหวาน หมากพลู บุหรี่ เมี่ยง ดอกไม้ รูปเทียน
- รัมฉัตรสี่เขี้ยว และช่อสี่เขี้ยว เหลือง แดง ดำ ขาว สีม่น (สีเทา) สีละ 4 ช่อ

ภาพที่ 31 กระถงหรือสะตวงกาบกล้วยสำหรับประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่

5.1.1.4.3 พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์ จะมีการตั้งเครื่องบวงสรวง อันประกอบไปด้วย

- พานบายศรี 2 พาน
- หัวหมูต้ม 1 หัว (พร้อมเท้าและหาง)
- ไก่ต้ม 1 คู่
- เหล้าขาว 2 ขวด
- น้ำส้ม น้ำหวาน น้ำเปล่า
- ขนมหวาน อาหาร และผลไม้ต่างๆ ประเภทละ 7 อย่าง
- หมากพลู บุหรี่ เมี่ยง 1 สำรับ
- ชั้นข้าวตอกดอกไม้ 1 ชั้น
- ชั้นอาหารทะเล (กุ้ง หอย ปู ปลา) 1 สำรับ
- หน่อกล้วย หน่ออ้อย และหน่อมะพร้าว ชนิดละ 1 หน่อ
- ผ้าขาว ผ้าแดง
- สายสิญจน์
- ชั้นตั้งเจ้านายเทวดาอารักษ์ ประกอบไปด้วยเครื่องสิบสอง และเงิน 32

บาท เหล้าขาว 1 ขวด หมาก 1 หัว ใบพลูดิบ 1 มัด ข้าวเปลือกและข้าวสาร อย่างละ 1 ถุง

ภาพที่ 32 เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์

5.1.1.4.4 การพ้อนผีเจ้านาย พิธีพ้อนผีเจ้านายมีเครื่องประกอบพิธีกรรมที่นำมาจัดวางไว้ในห่อผี ดังนี้

- ชันยก ได้แก่พานดอกไม้พร้อมด้วยน้ำมันสัปปายะ รูป และเทียนขี้ผึ้ง 12 เล่ม
- พานใส่เครื่องแต่งกายของร่างทรง จำนวน 1 ชุด
- สรรบอาหาร ผลไม้ และน้ำหวาน สำหรับเซ่นสรวงเจ้าหลวงคำแดง

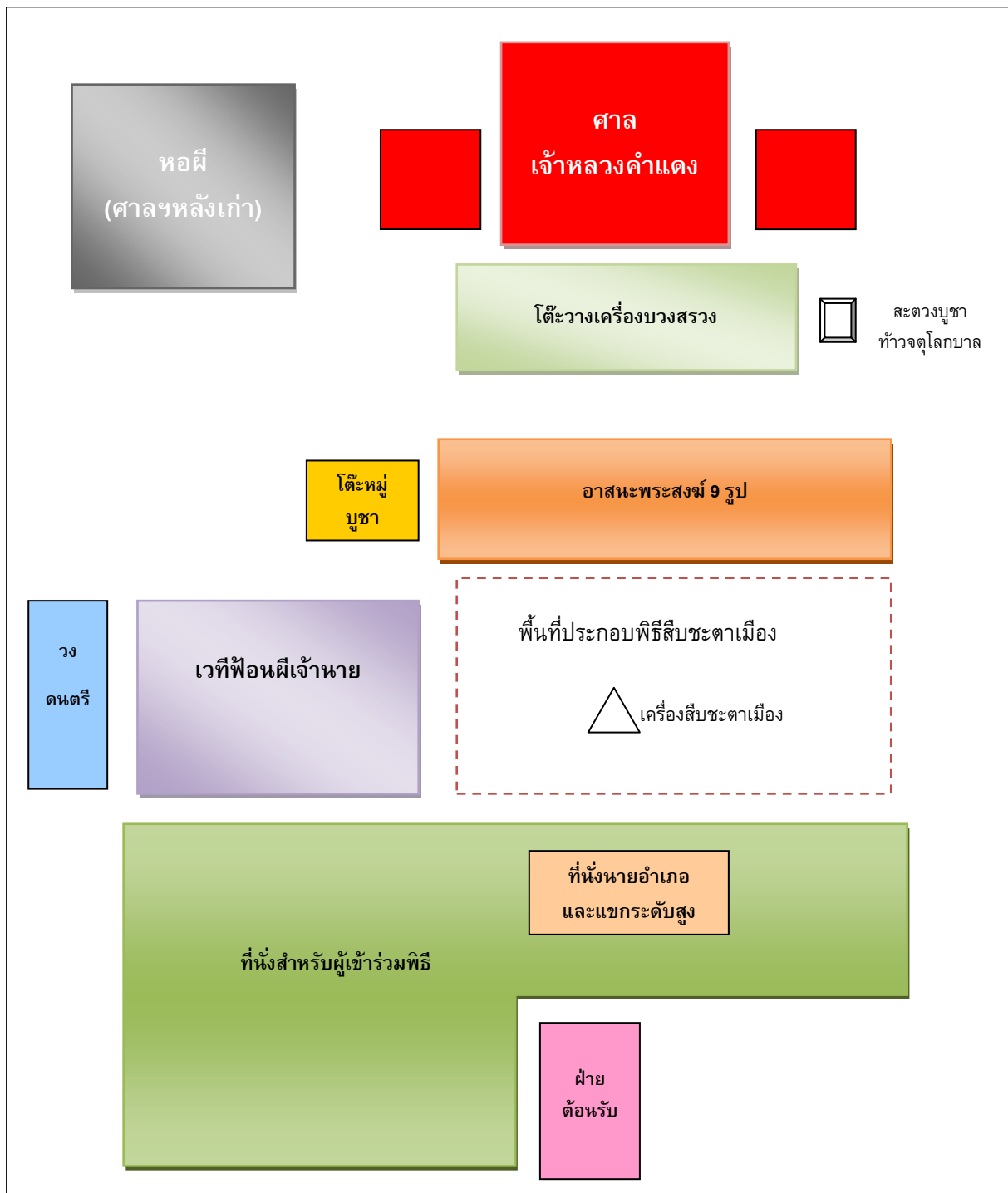

ภาพที่ 33 เครื่องประกอบพิธีพ้อนผีเจ้านาย

5.1.1.5 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ 34 แผนผังพื้นที่การประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงใหม่

5.2 พิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา*

5.2.1 ภูมิหลัง

พิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงหรือการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านต้นฝิ่ง ตำบลศรีถ้อย โดยชาวบ้านจะประกอบพิธีปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรก ตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 5 ของล้านนา ตรงกับเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ของไทยภาคกลาง พิธีกรรมครั้งแรกจะเป็นพิธีกรรมเล็กๆ โดยคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมจะจัดสำรับอาหารคาวหวานมาเลี้ยงเจ้าหลวงคำแดงที่ศาลเท่านั้น ไม่ใคร่มีชาวบ้านมาร่วมงานมากนัก ส่วนพิธีกรรมครั้งที่ 2 ตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 9 ของล้านนา ตรงกับเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนของไทยภาคกลาง เป็นพิธีกรรมใหญ่ประจำปีของชาวบ้าน จึงมีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก

พิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านต้นฝิ่งมีลักษณะแตกต่างกับพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในแง่ที่ว่าเป็พิธีกรรมที่จัดขึ้นโดยชุมชนอย่างแท้จริง การดำเนินงานไม่มีการใช้งบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ แต่เป็นเงินรายได้ของศาลเจ้าหลวงคำแดง เรียกว่าเงินกองทุนศาลเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งชาวบ้านได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง เพื่อดูแลควบคุมรายรับและรายจ่ายของกองทุนให้เป็นไปด้วยความชัดเจนและโปร่งใส แหล่งที่มาของรายได้ ได้แก่ เงินบริจาค เงินเก็บ และเงินที่ได้จากการขายวัตถุมงคลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงประเภทต่างๆ (อินแก้ว ใจพรหม, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553) น่าสังเกตว่าแม้จะเป็นพิธีกรรมที่ดำเนินการโดยชาวบ้านและไม่มีการประชาสัมพันธ์อย่างย้งใหญ่เหมือนพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว แต่จำนวนผู้มาร่วมพิธีกรรมก็มีเป็นจำนวนมากทุกปี

5.2.2 องค์ประกอบในพิธีกรรม

5.2.2.1 ผู้ประกอบพิธีกรรม ในการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง มีการจำแนกหน้าที่ออกเป็นตำแหน่งต่างๆ เรียกว่า คณะกรรมการประจำศาล (เป็นคณะกรรมการคนละชุดกับที่คอยดูแลเรื่องงบประมาณเกี่ยวกับศาล) แต่ละตำแหน่งมีหน้าที่ในพิธีกรรม ดังนี้

---

* รายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับพิธีกรรม เป็นข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยรวบรวมมาจากการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ ในการเข้าร่วมการประกอบพิธีกรรมประจำปี พ.ศ. 2552 และ 2553

ตารางที่ 9 ตำแหน่งและหน้าที่ในการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

ตำแหน่ง	หน้าที่
ขุนโฮง	หัวหน้าคณะกรรมการ คอยสั่งการและดูแลประสานงาน
แสนหนังสือ	เลขานุการ ประชาสัมพันธ์และออกหนังสือเชิญชาวบ้านมาร่วมพิธีกรรมและรวบรวมเงินบริจาคในวันประกอบพิธีกรรม
หัวขันเก้า	ตรวจสอบความถูกต้องของวัสดุอุปกรณ์และเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมทั้งหมด
หัวขัน (มีหลายคน)	จัดเตรียมสถานที่ รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์และเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม
ขุนฮีด	ผู้ประกอบพิธีกรรมการบูชาหรือเลี้ยงผีประจำปี
ปั้นเหล้า	จัดเตรียมเหล้าเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม
ปั้นสาด	จัดเตรียมเสื่อเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมและเป็นคนปูเสื่อในวันประกอบพิธีกรรม
ปั้นวี	จัดเตรียมพัดเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมและมีหน้าที่พัดวีอยู่หน้ารูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงในวันประกอบพิธีกรรม
ยวงผ้า	ดูแลความเรียบร้อยเรื่องเสื่อผ้าเครื่องแต่งกายของรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง
ง้าว	จัดเตรียมการแสดงรำดาบ รำหอกและรำง้าวเพื่อถวายเจ้าหลวงคำแดง
หอกหน้อย	ฆ่าสัตว์ทั้งหมดที่จะใช้ถวายเจ้าหลวงคำแดง มีทั้งส่วนที่คณะกรรมการจัดเตรียมไว้และส่วนที่ชาวบ้านนำมาแก้บน
กลองและฆ้อง	จัดเตรียมวงดนตรีพื้นบ้านเพื่อบรรเลงประกอบพิธีกรรม

5.2.2.2 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ประกอบไปด้วยผู้ที่เคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดงประมาณ 500 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในเขตอำเภอแม่ใจ อีกส่วนหนึ่งเดินทางมาจากต่างอำเภอหรือต่างจังหวัดเพื่อมาร่วมพิธีกรรมโดยเฉพาะ จากการสัมภาษณ์พบว่า มีทั้งที่มาจากจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง และแพร่ ส่วนใหญ่จะมาร่วมพิธีกรรมเป็นประจำทุกปีและมีบางรายที่เพิ่งมาเป็นครั้งแรก เนื่องจากมีคนรู้จักชักชวนมา ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอีกกลุ่มหนึ่งคือช่างทรง ซึ่งในพิธีกรรมแต่ละปีจะมีช่างทรงเพียงคนเดียวที่ได้รับอนุญาตให้มาร่วมงาน นอกเหนือจากนั้น

คณะกรรมการจะไม่ให้มาร่วมงาน ให้เหตุผลว่ามีต่าง ๆ เหล่านี้จะมารบกวนและสร้างความวุ่นวายในพิธีกรรม ทำให้เจ้าหลวงคำแดงไม่พอใจ โดยร่างทรงคนปัจจุบันคือ นางทองสุขใจเลิศ ซึ่งปัจจุบันเป็นร่างทรงของนางหล้า ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นน้องสาวของเจ้าหลวงคำแดง

ภาพที่ 35 ผู้เข้าร่วมพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่ศาลเจ้าหลวงคำแดง บ้านต้นผึ้ง

5.2.2.2 ผู้จัด ในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่ศาลบ้านต้นผึ้ง กลุ่มผู้จัดมีเพียงกลุ่มชาวบ้านในชุมชนที่ร่วมมือกันจัดเตรียมงาน ทั้งกลุ่มคณะกรรมการประจำศาล ที่มีการระบубทบาทหน้าที่ชัดเจน รวมไปถึงชาวบ้านทั้งในหมู่บ้านต้นผึ้งและหมู่บ้านใกล้เคียงมาช่วยกันจัดเตรียมงาน ทั้งนี้พบว่าไม่ปรากฏกลุ่มผู้จัดที่เป็นองค์กรหรือหน่วยงานใดๆในพิธีกรรมเลย

5.2.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมมี 2 ขั้นตอนสำคัญคือ วันเตรียมงานและวันประกอบพิธีกรรม

5.2.3.1 วันเตรียมงาน ก่อนวันประกอบพิธีกรรม 1 วันเป็นวันเตรียมงาน ชาวบ้านเรียกว่า “วันดาหรือวันขาว” คือช่วงเวลาของการเตรียมงาน เพื่อประกาศให้คนทั่วไปรู้ว่าจะมีการประกอบพิธีกรรมในวันรุ่งขึ้น กิจกรรมในวันเตรียมงานจะเริ่มขึ้นตั้งแต่เวลา 8.00 น. โดยหัวหน้าแก้วและหัวหน้า รวมทั้งชาวบ้านคนอื่นๆจะมารวมตัวกันที่ศาลากลางหมู่บ้านเรียกว่า “เฮือนหลวง” สถานที่เตรียมงานของหมู่บ้าน จากนั้นทุกคนจะช่วยกันเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ประกอบพิธีกรรม อาทิ ขันควัก พานดอกไม้ พานรูปเทียน รวมทั้งเตรียมเครื่องปรุงอาหารเพื่อ

ใช้ประกอบอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมงาน การเตรียมงานจะเสร็จสิ้นลงเวลาประมาณ 14.00 น. ทั้งหมดจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน

5.2.3.2 วันประกอบพิธีกรรม ในวันประกอบพิธีกรรม มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เรียงตามลำดับเวลาโดยประมาณ ดังแสดงในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 รายละเอียดการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง บ้านต้นผึ้ง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

ช่วงเวลา	รายละเอียดการประกอบพิธีกรรม
00.00 น.	หอกหน้อยหรือผู้มีหน้าที่ฆ่าสัตว์ที่จะใช้ถวายเจ้าหลวงคำแดงเริ่มฆ่าหมูและไก่ที่โรงเตรียมอาหาร บริเวณศาลเจ้าหลวงคำแดง
05.00 น.	หัวขันเก้าและหัวขันมาจัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆที่จะใช้ประกอบพิธีกรรมที่ศาลเจ้าหลวงคำแดง
6.00 น.	ขุนโฮงและเจ้าหน้าที่ตำแหน่งอื่นๆมาเตรียมความพร้อมในตำแหน่งงานที่ตนได้รับมอบหมายที่ศาลเจ้าหลวงคำแดง
7.00-9.00 น.	หัวขันนำขันควักและพานดอกไม้รูปเทียนมาจัดวางบริเวณหน้ารูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง จากนั้นเริ่มมีชาวบ้านทยอยนำอุปกรณ์และอาหารที่จะถวายแก่เจ้าหลวงคำแดงมามอบให้ขุนฮีดรวบรวมไว้เพื่อรอการถวาย
9.00 น.	ขุนฮีดหรือผู้ประกอบพิธีเริ่มประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดง โดยการกล่าวคำสังเวทถวายอาหารและเครื่องแก่นทั้งหมดแก่เจ้าหลวงคำแดง จากนั้นถึงช่วงเวลาไว้เพื่อให้เจ้าหลวงคำแดงมารับของถวายทั้งหมด (ปกติถือเอาเวลาประมาณเที่ยงวัน)
9.30-12.00 น.	การบรรเลงเพลงของวงดนตรีพื้นเมือง การรำหอกและรำดาบถวายเจ้าหลวงคำแดง การประทับทรงของร่างทรง
12.00 น.	ขุนฮีดวัดความยาวของไม้เพื่อเสียบทวย เรียกว่า “การวามไม้” หากไม้วาวขึ้นแสดงว่าเจ้าหลวงคำแดงรับของเครื่องเช่นสังเวทครบถ้วนแล้ว จะยิงปืนเพื่อบอกกล่าวแก่ชาวบ้าน ชาวบ้านจะมารับอุปกรณ์และอาหารของตนคืนบางส่วนนำไปปรุงเป็นอาหารเที่ยงเพื่อรับประทานร่วมกัน

ภาพที่ 36 การประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

5.2.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

เครื่องประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่สำคัญ จำแนกได้ 2 กลุ่มคือ เครื่องประกอบพิธีกรรมที่เป็นเครื่องเช่นสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดง และเครื่องประกอบพิธีกรรมที่เป็นอุปกรณ์หลักในการประกอบพิธีกรรม มีรายละเอียดดังนี้

5.2.4.1 เครื่องบวงสรวงบูชา ได้แก่ อาหารและเครื่องประกอบพิธีต่างๆที่ใช้ถวายเจ้าหลวงคำแดง มีทั้งส่วนที่จัดเตรียมโดยคณะกรรมการเตรียมงานและส่วนที่เป็นเครื่องกำบนซึ่งชาวบ้านเตรียมมาถวาย เครื่องเช่นสรวงบูชาที่สำคัญมีดังนี้

ขันควัก หมายถึงกระทงใบตองขนาดเล็กที่ใช้บรรจุอาหารคาวหวานชนิดต่างๆ รวมทั้งเครื่องบวงสรวงบูชาอื่นๆ ถวายเจ้าหลวงคำแดง โดยอาหารทั้งหมดที่ชาวบ้านนำมาถวาย

เจ้าหลวงคำแดงจะไม่ได้นำมาถวายทั้งหมดแต่จะถูกแบ่งใส่ขันควักและนำมาเรียงบนถาดสังกะสี ถาดทั้งหมดจะถูกนำมาเรียงซ้อนกันเป็นชั้นๆ เพื่อถวายแก่เจ้าหลวงคำแดง*

ขันดอก คือพานใส่กรวยดอกไม้สีขาวและรูป เทียน สำหรับไหว้และบอกกล่าวเจ้าหลวงคำแดง ชาวบ้านคนใดที่มาแก้บนจะนำดอกไม้ไปวางไว้ในขันดอกบริเวณเวทียกพื้น ด้านหน้ารูปปั้น ส่วนผู้ที่มาร่วมงานไม่ได้มาแก้บนจะนำไปวางไว้บนขันดอกบริเวณหน้าศาล

น้ำเปล่า บรรจุขวดพลาสติก

หมาก พลู เมียง (ใบชา) และบุหรี จัดวางไว้บนถาด ถาดทั้งหมดจะถูกนำมาเรียงซ้อนกันเป็นชั้นๆ

ไข่ต้ม บรรจุในถุงหรือตะกร้า

เสื่อ หมอนและเสื่อผ้า เป็นอุปกรณ์บวงสรวงอีกประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมนำมาร่วมพิธีกรรม โดยชาวบ้านบางคนอาจจะนำเสื่อมาถวายแก้บน ส่วนชาวบ้านคนใดที่ไม่ได้มีการแก้บน ในแต่ละปีก็จะนำเสื่อ หมอนและเสื่อผ้าของสมาชิกในครอบครัวมามัดรวมกันเพื่อทำพิธี เสริ่งพิธีแล้วก็นำกลับบ้าน ด้วยเชื่อว่าจะก่อให้เกิดศิริมงคลแก่ครอบครัว อำนาจของเจ้าหลวงคำแดงจะช่วยปกป้องคุ้มครองให้สมาชิกในครอบครัวประสบกับความสุข ความโชคดีและปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆ (ฟองนวล สุทธิสวาท, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

5.2.4.2 อุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม ที่สำคัญมีดังนี้ บายศรีปากชาม 5 ชั้น ฉัตรเงิน ฉัตรทอง สายสิญจน์ ขันตั้งเครื่อง 4 ประกอบด้วยพานที่มีเครื่องคารวะที่เรียกว่า เครื่อง 4 ได้แก่ หมาก กรวยดอกไม้ กรวยหมากพลู อย่างละ 4 เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 4 คู่ ข้าวสาร 1 กระทงและน้ำส้มป่อย

พานหัวขัน หมายถึง พานของหัวขันแต่ละคนที่นำมาวางไว้เพื่อทำพิธี ภายในบรรจุผ้าแดง ผ้าขาว กระดาษเขียนชื่อหัวขันและดอกไม้สีขาว เทียนเงิน เทียนทอง เทียนเล่มเล็ก สายสิญจน์ อย่างละ 12 ชั้น เรียกว่า เครื่อง 12 เฉพาะพานหัวขันของหัวขันเก่าจะมีขวดใส่น้ำมันต์ 12 ขวดเพิ่มเข้ามา

พานขันควักบุหรี หมาก พลู เมียง สุรา และสารอาหารสำหรับเลี้ยงเจ้าที่ 1 ชุด

---

* ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านคนหนึ่งถวายไก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ 2 ตัวเพื่อแก้บน หอกหน้อยก็จะเป็นผู้ฆ่าไก่ จากนั้นหัวขันก็จะแบ่งเนื้อไก่มาใส่ขันควัก ส่วนไก่ที่เหลือจะนำไปปรุงเป็นอาหารเพื่อรับประทานร่วมกัน ในการประกอบพิธีกรรมแต่ละปีจะมีการเตรียมขันควักไว้ประมาณ 300-400 กระทง

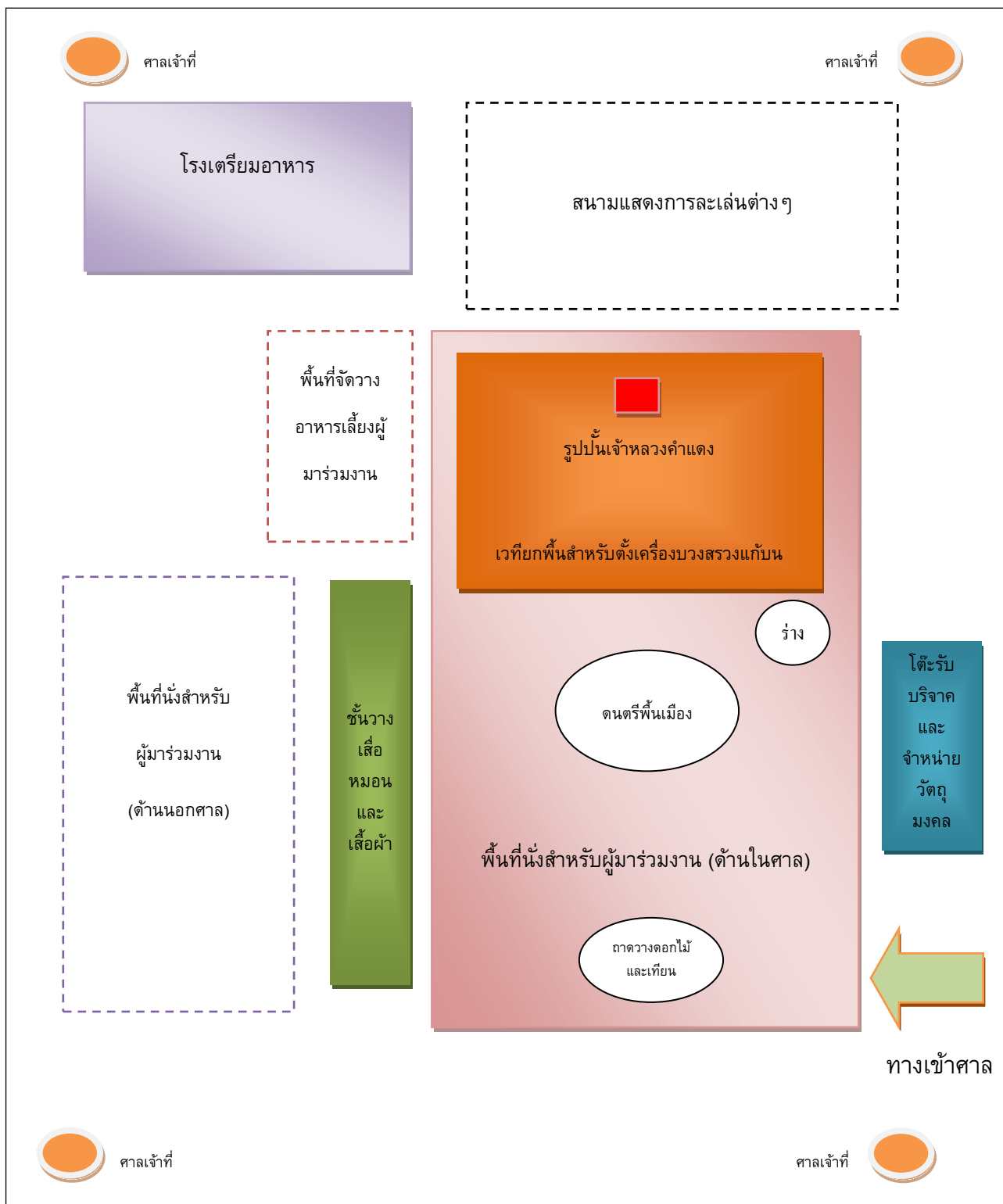

ภาพที่ 37-39 เครื่องประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง

5.2.5 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ 40 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

5.3 พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา*

5.3.1 ภูมิหลัง

พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อ ที่ศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง บ้านแพด อำเภอเชียงคำ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ปีละ 1 ครั้ง ในอดีตจะจัดในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 11 ของไทลื้อ ตรงกับเดือนสิงหาคม-กันยายน แต่เนื่องจากมีปัญหาเรื่องสภาพอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยเพราะตรงกับฤดูฝน ชาวบ้านจึงบอกกล่าวขออนุญาตเจ้าหลวงคำแดงขอเลื่อนมาเลี้ยงวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 5 ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคมแทน จึงถือเป็นประเพณีปฏิบัติมาจนปัจจุบัน

การประกอบพิธีกรรมประจำปีที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแพดเป็นพิธีกรรมใหญ่ มีชาวบ้านในเขตอำเภอเชียงคำและอำเภออื่นที่เลื่อมใสศรัทธาเจ้าหลวงคำแดงมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก การเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงจะใช้ไก่เช่นสังเวย โดยการนำเงินกองทุนประจำศาล ที่ได้จากการบริจาคและมีคณะกรรมการคอยดูแลงบประมาณอยู่มาซื้อไก่ ผลไม้ สุรา และเครื่องประกอบพิธีกรรมอื่นๆ เพื่อทำพิธีเลี้ยงเจ้าหลวงคำแดง นอกจากเลี้ยงเจ้าหลวงคำแดงแล้วจะมีการเลี้ยงผีเจ้าที่และผีเจ้าท่าไปพร้อมกันด้วย ในวันเดียวกันนี้จะมีชาวบ้านที่ได้นบนาศาลกล่าวเจ้าหลวงคำแดงให้ช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ถือเป็นโอกาสมาแก้บนประจำปีด้วย (สิงห์คำ มั่งคฉลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

5.3.2 องค์ประกอบในพิธีกรรม

5.3.2.1 ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อที่ศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง บ้านแพด เรียกว่า “พ่อข้าวจ้ำ” เป็นผู้มีหน้าที่เป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกับผีหรือวิญญาณ พ่อข้าวจ้ำคนปัจจุบันได้แก่นายสิงห์คำ มั่งคฉลาด ทำหน้าที่เป็นพ่อข้าวจ้ำมาตั้งแต่อายุ 45 ปี การรับตำแหน่งนั้นเป็นการคัดเลือกโดยตรงจากเจ้าพ่อหลวงคำแดง มีวิธีการคัดเลือกด้วยการให้แต่ละคนเสี่ยงทายไม้หรือการวาไม้ ผู้ที่ได้รับคัดเลือกไม่ว่าจะยาวออก โดยปกติแล้วเจ้าพ่อหลวงคำแดงจะไม่เลือกผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน (สิงห์คำ มั่งคฉลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

---

* รายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับพิธีกรรม เป็นข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยรวบรวมมาจากการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ ในการเข้าร่วมการประกอบพิธีกรรมประจำปี พ.ศ. 2554

ภาพที่ 41 พ่อสิงห์คำ มังคลาด ชาวไทลื้อที่ทำหน้าที่ “พ่อข้าวจ้ำ” ในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง

5.3.2.2 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่บ้านแพตส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านประมาณ 400 คน ด้วยถือเป็นข้อกำหนดมาตั้งแต่โบราณว่าทุกครัวเรือนจะต้องมาร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงผีประจำปีทุกครั้ง ไม่เช่นนั้นผีจะไม่คุ้มครองและอาจลงโทษให้เกิดสิ่งไม่เป็นมงคลกับสมาชิกในครอบครัวได้ นอกเหนือจากชาวบ้านในหมู่บ้านแล้วยังมีชาวไทลื้อจากหมู่บ้านใกล้เคียงที่เคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดงมาร่วมงานด้วยจำนวนหนึ่ง ส่วนบุคคลที่เป็นคนต่างถิ่นพบว่ามีการร่วมงานน้อยมาก*

5.3.2.3 ผู้จัด โดยปกติการประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงประจำปีของชาวไทลื้อบ้านแพต จะเป็นการจัดกันเองโดยกลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้าน ยกเว้นในกรณีที่ปีใดมีกิจกรรมพิเศษของอำเภอหรือจังหวัด ก็จะมีหน่วยงานต่างๆเข้ามาช่วยสนับสนุนเงินงบประมาณและร่วมกันจัดพิธีกรรมกับชาวบ้าน

---

* สังเกตได้จากเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่มีการกำหนดให้แต่งกายด้วยชุดไทลื้อหรือเสื้อหม้อฮ่อม ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงจะรับทราบร่วมกัน

5.3.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

การประกอบพิธีกรรมการบูชาศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงที่บ้านแพทย์บุญเรืองเป็นพิธีกรรมที่ดำเนินไปด้วยขั้นตอนที่เรียบง่าย จึงไม่มีวันเตรียมงานก่อนวันประกอบพิธีกรรมเหมือนชุมชนอื่น การเตรียมงานจะมีเพียงชาวบ้านบางส่วนที่มาจัดเตรียมสถานที่สำหรับการแสดงและการละเล่นของชาวไทลื้อเท่านั้น ส่วนของการเตรียมอุปกรณ์เพื่อบวงสรวงบูชาเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการประจำศาลที่จัดเตรียมมาในวันประกอบพิธีกรรม สำหรับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมตามลำดับเวลา ดังแสดงในตารางที่ 11

ตารางที่ 11 รายละเอียดการประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ช่วงเวลา	รายละเอียดการประกอบพิธีกรรม
7.00-9.00 น.	พ่อข้าวจำนำอุปกรณ์และเครื่องบวงสรวงมาจัดวางบนโต๊ะหน้ารูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง จากนั้นเริ่มมีชาวบ้านทยอยนำไก่และผลไม้ที่จะแก่นให้พ่อข้าวจำกล่าวคำถวายแก่เจ้าหลวงคำแดง
9.00 น.	พ่อข้าวจำเริ่มประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดง โดยการกล่าวคำอธิษฐานสัจจะขอให้เจ้าพ่อหลวงคำแดงมารับเครื่องเช่นสังเวย จากนั้นทิ้งช่วงเวลาไว้เพื่อให้เจ้าพ่อหลวงคำแดงมารับของถวายทั้งหมด
9.30-12.00 น.	การละเล่นและการแสดงต่างๆเพื่อถวายเจ้าพ่อหลวงคำแดง ได้แก่ การขับลื้อ การฟ้อนเจิง รำวงย้อนยุค กีฬาเปตอง และการสาธิตการขึ้นบ้านใหม่แบบไทลื้อ
12.00 น.	พ่อข้าวจำวัดความยาวของไม้เพื่อเสี่ยงทาย เรียกว่า “การรวาไม้” เพื่อสอบถามเจ้าหลวงคำแดงว่ารับเครื่องเช่นครบถ้วนแล้วหรือไม่ หากไม้ยาวขึ้นแสดงว่าท่านอิมหน้าสำราญแล้วก็จะบอกกล่าวแก่ชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะรับประทานร่วมกัน

ภาพที่ 42-44 พิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง บ้านแพ้ว อำเภอยะรัง จังหวัดพะเยา

5.3.4 เครื่องประกอบพิธีกรรม

เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องเช่นสรวงบูชา และแก๊บน มีทั้งส่วนที่จัดเตรียมโดยคณะกรรมการดำเนินงานและส่วนที่เป็นเครื่องแก๊บนซึ่งชาวบ้านเตรียมมาถวาย ดังนี้

ไก่ต้ม ไข่ไก่ 4 ตัว ในการบูชา ซึ่งเป็นส่วนที่พ่อข้าวเจ้าเตรียมมาและยังมีไก่ที่ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะต้องนำมาสมทบ ครัวเรือนละ 1 ตัว นอกจากนี้ยังมีไก่ที่ชาวบ้านมาถวายเพื่อแก้บน ปกติจะเป็นการบนด้วยไก่ 4 ตัว รวมทั้งมีประเพณีว่าหากมีหญิงในหมู่บ้านคนใดตั้งครรภ์ จะต้องนำไก่มาถวายเจ้าหลวงคำแดงจำนวน 8 ตัว ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตจะให้แต่ละครัวเรือนนำไก่เป็นๆ มาเรือนละ 1 ตัว รวมแล้วมีไก่ที่นำมาถวายหลายร้อยตัว จากนั้นชาวบ้านก็จะฆ่าไก่สังเวจเจ้าหลวงคำแดงพร้อมกัน ซึ่งทำให้มีเสียงครหาว่าเป็นการกระทำที่โหดร้าย ป่าเถื่อน ภายหลังจึงเปลี่ยนเป็นการรวมเงินแล้วซื้อไก่มาเลี้ยงเจ้าหลวงคำแดงแทน (จันทร์แดง มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

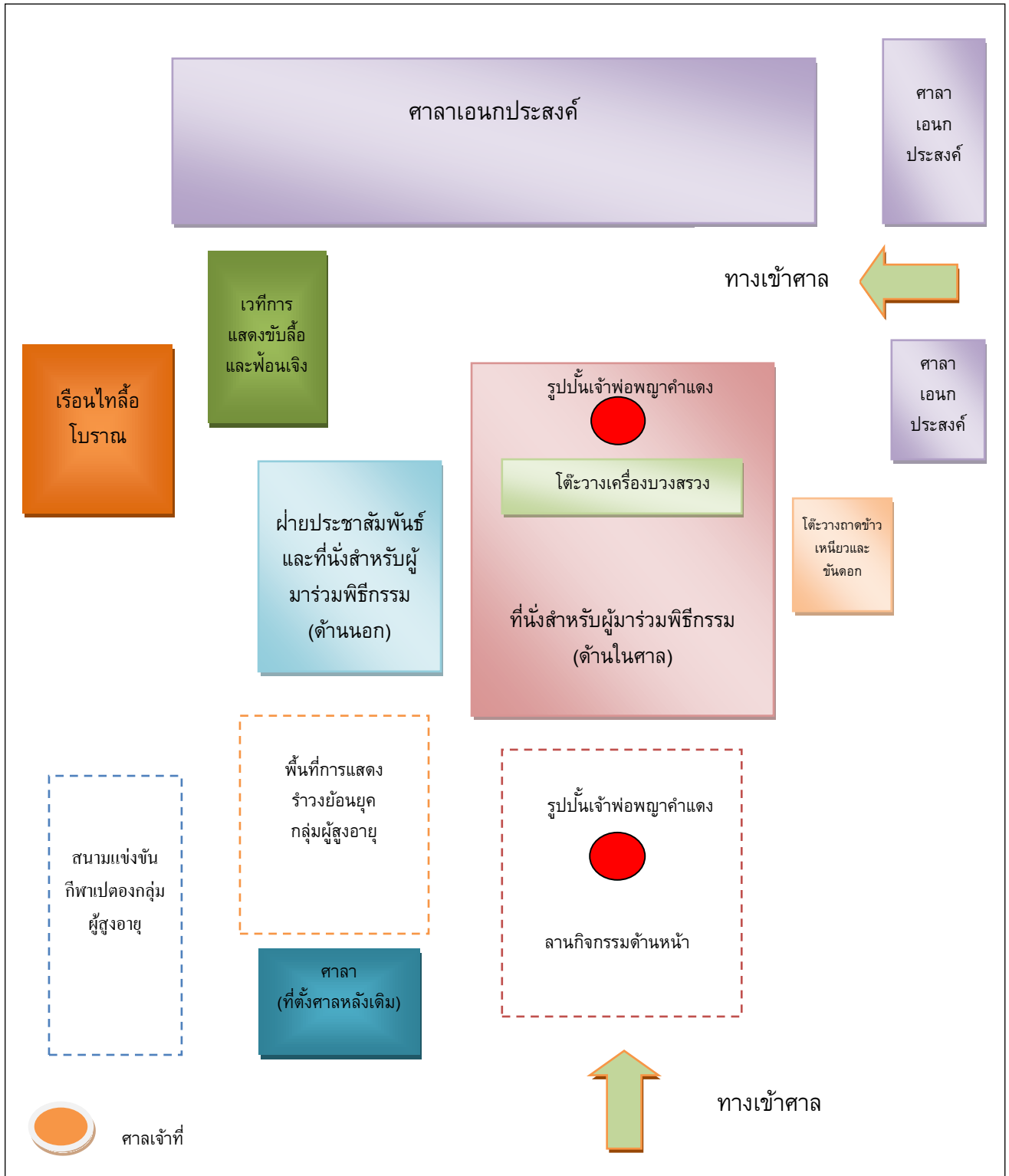
นอกจากนี้ยังมีเครื่องเช่นสรวงบูชาอื่นๆ ได้แก่ ผลไม้ 1 ชุด ข้าวเหนียว 1 ห่อ เทียน 8 เล่ม ดอกไม้ขาว 4 ดอก เหล้าขาว 1 ขวด หรือจะใช้มะพร้าว 1 ลูกแทนก็ได้ และน้ำเปล่า 1 ขวด

ภาพที่ 45 เครื่องประกอบพิธีบูชาเจ้าพ่อพญาคำแดง

5.3.5 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ 46 แผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง

5.4 สรุปลองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง

จากรายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 3 พิธีกรรมดังกล่าว มา สามารถสรุปลองค์ประกอบสำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรมได้ดังนี้

5.4.1 อาหาร

อาหารนับเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง อาหารในที่นี่หมายถึงอาหารที่ใช้เป็นของเซ่นไหว้หรือเครื่องบวงสรวงบูชาดวงวิญญาณของเจ้าหลวงคำแดงและยังหมายรวมถึงอาหารที่เป็นเครื่องแก่นเจ้าหลวงคำแดงประจำปีด้วย

อาหารที่เป็นเครื่องบวงสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่สำคัญจะประกอบไปด้วย หัวหมูหรือไก่ ไช้ ผลไม้ ข้าวเหนียว น้ำเปล่า น้ำหวาน สุรา หมาก พลู และเมี่ยง ทั้งนี้อาจมีอาหารบางประเภทเพิ่มเติมเข้ามา ทำให้เกิดความแตกต่างกันบ้างตามธรรมเนียมปฏิบัติของท้องถิ่น ยกตัวอย่างเช่น พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาวของชาวไทยวน อำเภอเชียงดาว มีการการเพิ่มขึ้นอาหารทะเลและของหวานขึ้นมาอย่างละ 1 สำหรับ เป็นต้น

ภาพที่ 47 อาหารประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว

สำหรับปริมาณอาหารที่ใช้เป็นเครื่องบวงสรวงบูชามักใช้หมู 1 ตัว ไม่เช่นนั้นอาจใช้หัวหมู แทน ส่วนไก่จะใช้ไก่จำนวน 4 ตัว* สำหรับอาหารคาวหวานอื่นๆ ก็ถูกจัดไว้ในภาชนะเพื่อเซ่นสรวงบูชาตามปริมาณที่เหมาะสม

อาหารที่เป็นเครื่องแกบ้นเจ้าหลวงคำแดงในกรณีที่มีการบนบานศาลกล่าวร้องขอให้เจ้าหลวงคำแดงช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ พบว่าไม่มีข้อกำหนดสำหรับสิ่งของแกบ้น ชาวบ้านจะบนด้วยสิ่งใดก็ได้ แต่ที่นิยมกันมากคือ ไก่ ในกลุ่มชาวไทลื้อ อำเภอเชียงคำ มีธรรมเนียมการบนด้วยไก่ 4 ตัว รวมทั้งมีประเพณีว่าหากมีหญิงในหมู่บ้านคนใดตั้งครรภ์จะต้องนำไก่มาถวายเจ้าหลวงคำแดงในวันประกอบพิธีกรรมจำนวน 8 ตัว รวมไปถึงพิธีการ “เสียผี” คือการที่มีคนในหมู่บ้านแต่งงาน ไม่ว่าจะเป็นการแต่งงานระหว่างคนในหมู่บ้าน แต่งงานแล้วย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่นหรือแต่งงานแล้วย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านจะต้องมีการบอกกล่าวให้เจ้าหลวงคำแดงทราบ โดยนำดอกไม้ธูปเทียนและเงิน 100 บาทไปมอบให้พ่อข้าวจាំมาทำพิธีให้ ส่วนเงินจะเก็บรวบรวมไว้เป็นกองทุนประจำศาลต่อไป (สิงห์คำ มงคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) สำหรับชาวไทยวน อำเภอแม่ใจไม่มีข้อปฏิบัติเคร่งครัดเกี่ยวกับอาหารแกบ้น ชาวบ้านจะบนไก่ที่ตัวก็ได้ตามฐานะและกำลังทรัพย์ นอกจากการแกบ้นด้วยไก่แล้ว ชาวบ้านที่นี้ยังนิยมบนด้วยไข่ต้มด้วย

ข้อปฏิบัติสำคัญในการถวายอาหารในพิธีกรรมคือ อาหารทุกชนิดที่ชาวบ้านนำมาถวายจะต้องให้เจ้าหลวงคำแดงได้รับอย่างทั่วถึง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องนำอาหารทั้งหมดมาให้ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำเช่นสรวงบูชาต่อเจ้าหลวงคำแดงก่อน การถวายอาหารจึงจะสัมฤทธิ์ผล ในกรณีที่อาหารมีเป็นจำนวนมาก ดังเช่นในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน อำเภอแม่ใจ ใน พ.ศ. 2552 หอกหน้อยหรือผู้ที่มีหน้าที่ฆ่าสัตว์ในพิธีกรรมระบุว่ามีจำนวนไก่ที่นำมาถวายมากถึง 71 ตัว (เนตร อ่างอิง, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553) ในกรณีนี้แทนที่จะถวายไก่เป็นตัวทั้งหมด ชาวบ้านก็มีวิธีการจัดการด้วยการแบ่งใส่กระทงหรือขันควัก ทำให้การจัดเครื่องบวงสรวงบูชาสะดวกและเป็นระเบียบมากขึ้น

---

* ลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “คู่ตีน” หมายถึง การขอผ่อนปรนหรือต่อรองเกี่ยวกับสัตว์ที่นำมาเลี้ยงฝึกยกตัวอย่างเช่น จากเดิมที่เคยใช้ควายเลี้ยง ก็จะใช้หมูจำนวน 4 ตัวแทน เรียกว่า “หมูคู่ตีนควาย” หรือจากเคยใช้หมูเลี้ยงก็จะเปลี่ยนมาใช้ไก่แทนจำนวน 4 ตัว เรียกว่า “ไก่คู่ตีนหมู”

ภาพที่ 48 อาหารประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ

รายละเอียดเกี่ยวกับอาหารประกอบพิธีกรรม นับเป็นข้อกำหนดที่บรรพบุรุษของชุมชน กำหนดขึ้นและปฏิบัติสืบทอดกันมา บางที่มีการจดบันทึกเป็นตำราไว้ ดังเช่นในพิธีบวงสรวงเจ้า หลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว ของชาวไทยวน อำเภอเชียงดาว มีนางภัทรา สุภัทรสุวรรณ เป็นผู้รับผิดชอบดูแลเรื่องเครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงผีเจ้า หลวงคำแดง โดยนางภัทราให้ข้อมูลว่าจะดูรายละเอียดจากตำราของย่า ชื่อแม่อ้อยผง สุวรรณ ซึ่ง เคยเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบเรื่องดังกล่าวมาก่อนหน้าได้มอบไว้ให้ ตำราดังกล่าวมีรายละเอียด เกี่ยวกับประเภทและจำนวนของอาหารและเครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ ว่าต้องใช้ในปริมาณ เท่าไร ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดพิธีกรรม จากการเลี้ยงผีแบบเดิมมาเป็นพิธี กรรมการบวงสรวง นางภัทราก็ได้ขอรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธีกรรมเพิ่มเติมมา จากพจนานุกรมผู้ประกอบพิธี (ภัทรา สุภัทรสุวรรณ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2552)

ในขณะที่ผู้ดูแลรับผิดชอบเรื่องเครื่องประกอบพิธีกรรมในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน อำเภอแม่ใจคนปัจจุบัน คือนางป้อ วงษ์กาเม็ง นางป้อระบุว่าไม่มีตำราแต่ รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมทั้งหมดเป็นสิ่งที่ใช้การจดจำและเรียนรู้มาจากมารดา ซึ่งเป็นผู้ดูแล รับผิดชอบเรื่องดังกล่าวมาก่อน (ป้อ วงษ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552) เช่นเดียวกับพ่อข้าวจ้ำในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทยลื้อ อำเภอเชียงคำที่ระบุ

ว่า รายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่จดจำมาจากพ่อข้าวจ้ำคนก่อนหน้า ที่ได้ให้ข้อมูลไว้ (สิงห์คำ มิ่งคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

5.4.2 เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงบูชา

ในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงมีเครื่องประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวงสรวงบูชา ที่เพิ่มเติมจากอาหารประกอบบายศรี ที่น่าสนใจดังนี้

5.4.2.1 ชั้นบายศรี ปรากฏใช้ในพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและการสืบชะตาเมืองเชียงดาว และพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ ในพิธีกรรมแรกเป็นการใช้ชั้นบายศรีขนาดเล็ก จำนวน 2 พานวางอยู่บนโต๊ะวางเครื่องเช่นสรวงบูชา ส่วนในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงอำเภอแม่ใจมีการใช้ชั้นบายศรีปากชาม 5 ชั้นเป็นหลักในการประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ 49 ชั้นบายศรีที่ใช้ในพิธีกรรม

5.4.2.2 ชั้นควัก ได้แก่ กระถางขนาดเล็กที่ใช้บรรจุอาหารคาวหวานชนิดต่างๆ รวมทั้งเครื่องบวงสรวงบูชาอื่นๆ เพื่อถวายเจ้าหลวงคำแดง อาทิ หมาก พลุ เมียง ชั้นควักจะทำจากใบตองที่นำมากลัดมูมจนมีลักษณะคล้ายชามเพื่อให้สามารถบรรจุอาหารได้

ภาพที่ 50 ชั้นควักที่ใช้ในพิธีกรรม

5.4.2.3 เสื้อ หมอน และเสื้อผ้า เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมที่พบในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ เป็นสิ่งของที่ผู้มาร่วมพิธีกรรมนำมาถวายแก่เจ้าหลวงคำแดงเพื่อใช้แก้บนหรือหากไม่ได้แก้บนก็จะนำมาร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล ประกอบด้วย เสื้อ 1 ผืน หมอน 1 ใบ และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวทุกคน คนละ 1 ชิ้น นำมามัดรวมกันแล้ววางไว้บนชั้นที่จัดเตรียมไว้ในบริเวณพิธี ในกรณีที่นำมาร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล เมื่อประกอบพิธีเสร็จแล้วชาวบ้านก็จะนำกลับบ้าน ส่วนในกรณีที่นำมาแก้บน คณะกรรมการประจำศาลก็จะรวบรวมเก็บไว้ใช้งานต่อไป

ภาพที่ 51 เสื้อ หมอน และเสื้อผ้าที่ผู้ร่วมพิธีกรรมนำมาถวายแก่เจ้าหลวงคำแดง

5.4.2.4 เครื่องประกอบพิธีกรรมแบบพุทธ ได้แก่ เครื่องประกอบพิธีกรรมการสืบชะตา ซึ่งปรากฏเฉพาะในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว เนื่องจากการทำพิธีสืบชะตาเมืองของชาวล้านนาได้รับความนิยมาตั้งแต่โบราณ ดังนั้นจึงปรากฏคัมภีร์สืบชะตา

เมือง จารึกด้วยอักษรล้านนาหลายฉบับ โดยมีเนื้อหาที่ไม่แตกต่างกันมากนัก คือจะกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม การเตรียมจัดพิธี คำบูชาสังเวชรวมทั้งการนิมนต์และเตรียมเครื่องบูชาต่างๆ (มณี พยอมยงค์, 2547: 91-97) พิธีสืบชะตาเมืองเชียงดาวก็เป็นพิธีกรรมที่ยึดถือแนวปฏิบัติจากคัมภีร์สืบชะตาเมืองของเมืองเชียงใหม่และได้ทำพิธีต่อเนื่องกันมาหลายปี ทั้งนี้ในด้านรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีกรรมบางอย่างก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย (ตต.เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

5.4.2.5 เครื่องประกอบพิธีแบบพราหมณ์ ได้แก่ เครื่องประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงซึ่งเพิ่มเติมมาจากอาหารและขันบายศรี เครื่องประกอบพิธีแบบพราหมณ์นี้ปรากฏเฉพาะในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว โดยเป็นเครื่องประกอบพิธีตามแบบศาสนาพราหมณ์ที่พฤตอาจารย์ได้จัดเตรียมมาเอง ได้แก่ พานบวงสรวงที่มีเครื่องคารวะประกอบด้วย ดาบ หมอน เหล้า กลอง ผ้าสีแดง สีฟ้า และสีชมพู หมาк เบี้ย ลูกประคำ พานขันตั้งเครื่อง 8 ประกอบด้วยกรวยดอกไม้ หมาк พลุ รวมไปถึงหน่ออ้อย รูปดำ ฆ้อง และกลอง

ภาพที่ 52 เครื่องประกอบพิธีกรรมแบบพราหมณ์

5.4.3 มหรสพและการละเล่น

การจัดแสดงมหรสพสมโภชและการละเล่นต่างๆ ในพิธีกรรม ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงทุกพิธีกรรม ในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว มีการแสดงดนตรีพื้นเมือง การชกมวย และการฉายภาพยนตร์ ในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่

อำเภอแม่ใจ มีการแสดงดนตรีพื้นเมือง การแสดงรำหอก และรำดาบ ส่วนในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง บ้านแพด อำเภอเชียงคำ มีการแสดงการขับลื้อ การฟ้อนเจิง รำวงย้อนยุค และการแข่งขันกีฬาเปตอง

ภาพที่ 53 มหรสพและการละเล่นในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง

วัตถุประสงค์ของการจัดมหรสพและการละเล่นในพิธีกรรมทั้งหมด ชาวบ้านให้เหตุผลว่า เพื่อเป็นการถวายให้เจ้าหลวงคำแดงได้ดูเพื่อความเพลิดเพลิน ในขณะที่กำลังรับประทานอาหารที่ชาวบ้านนำมาเช่นสรวงบูชา โดยชาวบ้านจะคัดเลือกเฉพาะมหรสพที่เจ้าหลวงคำแดงโปรดปรานมาแสดงประกอบพิธีกรรมเท่านั้น (อินแก้ว ใจพรหม, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553)

5.4.4 การฟ้อนผีเจ้านายและการเข้าทรงของร่างทรง

การฟ้อนผีเจ้านายและการเข้าทรงของร่างทรงปรากฏในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว และพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ ในพิธีกรรมแรกมีทั้งการฟ้อนผีเจ้านายและการเข้าทรง ซึ่งจะมีร่างทรงผีเจ้านายต่าง ๆ มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก การฟ้อนผีเจ้านายจะเป็นการฟ้อนในบริเวณที่จัดเตรียมไว้ให้โดยเฉพาะ ซึ่งจะเป็นการแยกพื้นที่ออกจากการประกอบพิธีกรรมส่วนอื่นอย่างชัดเจน ส่วนการเข้าทรงของผีเจ้านายต่าง ๆ จะดำเนินไปพร้อมกับการฟ้อนผี กล่าวคือเมื่อมีการประทับทรงของผีเจ้านายแล้ว บรรดาร่างทรงก็จะ

ผลัดเปลี่ยนกันไปฟ้องร้อง เมื่อเหนื่อยแล้วก็มานั่งพักบนห่อผ้าเพื่อให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องต่างๆ ต่อไป

ส่วนในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ อนุญาตให้มีร่างทรงเพียงคนเดียวที่สามารถร่วมพิธีกรรมได้ แม้ว่าในแต่ละปีจะมีร่างทรงผีเจ้านายจากจังหวัดต่างๆ มาขอร่วมงานเป็นจำนวนมาก แต่คณะกรรมการจะไม่อนุญาตให้มาร่วมงาน โดยให้เหตุผลว่าผีเจ้านายเหล่านั้นจะมารบกวนและสร้างความวุ่นวายในพิธีกรรมและทำให้เจ้าหลวงคำแดงไม่พอใจ (ป้อ วงษ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553) สำหรับร่างทรงที่ได้รับอนุญาตให้มาร่วมพิธีกรรมคนปัจจุบันคือนางทองสุข ไชยเลิศ อายุ 53 ปี นางให้ข้อมูลว่าเป็นร่างทรงของนางหล้าผู้เป็นน้องสาวของเจ้าหลวงคำแดง เหตุที่มาเป็นร่างทรงนั้นเนื่องจากเกิดอาการเจ็บป่วยกระเสาะกระแสะจนกระทั่งมีร่างทรงที่สำนักทรงแห่งหนึ่งแนะนำว่า เป็นเพราะมีผีเจ้านายอยากมาประทับทรงนางจึงยอมรับเป็นร่างทรงตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2551 โดยเป็นการยอมรับอย่างไม่ค่อยเต็มใจนัก จากนั้นจึงได้มาร่วมพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2552 ส่วนเหตุผลที่ได้รับอนุญาตให้มาร่วมพิธีกรรมนั้น เนื่องมาจากนางเป็นร่างทรงเพียงคนเดียวที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับร่างทรงคนเดิมที่เคยมาร่วมพิธีกรรมทุกปี ซึ่งปัจจุบันได้เสียชีวิตไปแล้ว (ทองสุข ไชยเลิศ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552)

ภาพที่ 54 การประทับทรงของร่างทรงในพิธีกรรม

การประทับทรงของร่างทรงในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงจะดำเนินไปในขณะที่เสร็จจากขั้นตอนการถวายอาหารและเครื่องบวงสรวงบูชาแก่เจ้าหลวงคำแดงแล้วและทิ้งช่วงเวลาให้เจ้าหลวงคำแดงมารับของถวายทั้งหมด พื้นที่ที่จัดเตรียมไว้ให้ร่างทรงคือพื้นที่ด้านหน้าศาล ใกล้กับเวทียกพื้นสำหรับประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง โดยร่างทรงจะได้รับอนุญาตให้นั่งใกล้กับตำแหน่งหัวชั้นเก้า จากการเข้าร่วมพิธีกรรมของผู้วิจัยพบว่า ใน

การประกอบพิธีกรรมปี พ.ศ.2552 ร่างทรงไม่มีการประทับทรงช่วยเหลือชาวบ้าน โดยแม่อยู่ป้อม วงษ์กาเม็ง (สัมภษณ, 5 มิถุนายน 2552) ตำแหน่งหัวหน้าทำให้เหตุผลว่า เนื่องจากนางทองสุข เพิ่งเป็นร่างทรงได้ไม่นานทำให้ญาณยังไม่แก่กล้า จึงไม่มีการประทับทรง สร้างความผิดหวังให้แก่ชาวบ้านที่มาร่วมงานมาก ส่วนพิธีกรรมใน พ.ศ.2553 มีการประทับทรงตั้งแต่วเวลา ประมาณ 10.00 น. เมื่อมีการประทับทรงแล้วก็มีชาวบ้านเบียดเสียดยึดเยียดกันมาขอให้ร่าง ทรงผูกข้อมือ รดน้ำมนต์ และขอความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ

5.4.5 ข้อกำหนดและข้อห้ามต่าง ๆ ในพิธีกรรม

ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงมีข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้ร่วมพิธีกรรมทุกคน โดยมีทั้งสิ่งที่ต้องทำตามและสิ่งที่ห้ามทำ เชื่อว่าหากไม่ปฏิบัติตามแล้วจะเกิดความอับมงคลหรือ เรียกในภาษาล้านนาว่า “ตกซัด” ข้อกำหนดและข้อห้ามต่าง ๆ ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.4.5.1 ข้อกำหนดเรื่องสี ได้แก่ สีของเครื่องแต่งกาย ปรากฏในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อ่าเภอแม่ใจ ระบุว่าบุคคลที่จะมาร่วมพิธีกรรมห้ามแต่งกายสีแดงมาร่วมงานเด็ดขาด เนื่องจากเป็นสีประจำตัวของเจ้าหลวงคำแดง ส่วนคณะกรรมการดำเนินงานในตำแหน่งหัวหน้าหรือผู้หุงผู้ดูแลเรื่องเครื่องประกอบพิธีกรรม กำหนดให้แต่งกายด้วยชุดสีขาว นอกจากนี้ในพิธีกรรมยังมีการกำหนดสีของดอกไม้ที่ใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม ว่าต้องเป็นดอกไม้สีขาวเท่านั้น ซึ่งตรงกับข้อกำหนดในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อที่บ้านแพด อ่าเภอเชียงคำด้วย

ในแง่ความหมายที่เกี่ยวข้องกับข้อกำหนดเรื่องสีดังกล่าว ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าอาจมีนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความหมายของพิธีกรรม เนื่องจากสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นนักรบ ความเข้มแข็ง นอกจากนี้ยังเป็นสีที่สื่อถึงความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี จิตวิญญาณ และอำนาจทางไสยศาสตร์ ดังนั้นจึงกลายมาเป็นสีสัญลักษณ์ของเจ้าหลวงคำแดง เพื่อต้องการสื่อให้เห็นถึงพลังอำนาจของเจ้าหลวงคำแดงในบริเวณพิธีกรรม ส่วนสีขาวเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ ความดี และความมั่งคั่งมั่งคั่ง ดังนั้นจึงนำมาใช้เป็นสีเครื่องแต่งกายของหัวหน้าผู้หุงเพียงคนเดียวที่ได้รับอนุญาตให้อยู่ในบริเวณพิธีกรรมด้านหน้า รวมทั้งเป็นสีของดอกไม้เพื่อบูชาเจ้าหลวงคำแดงด้วย

ภาพที่ 55 หัวขันเก้าแต่งกายด้วยเสื้อสีขาวและดอกไม้สีขาวสำหรับประกอบพิธี

5.4.5.2 ข้อห้ามในพิธีกรรม พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 3 พิธีกรรมมีข้อห้ามร่วมกันคือ ห้ามประกอบพิธีกรรมในวันพระและต้องทำพิธีไม่เกิน 11.00 น. ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมการบูชาอยู่ต้องไม่รับประทานอาหารก่อนเจ้าหลวงคำแดง ต้องรอให้เจ้าหลวงคำแดงรับอาหารทั้งหมดก่อน ชาวบ้านจึงจะกินได้ ส่วนข้อห้ามอื่นที่เพิ่มเติม ปรากฏในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อ อำเภอเชียงคำ ที่กำหนดไว้ว่าผู้หญิงไม่สมควรจับไม้เสี่ยงทายหรือไม้ว่า รวมทั้งคนต่างถิ่นที่จะมาร่วมพิธีกรรมต้องเสียปัจจัยหรือเงินก่อน จึงจะเข้าร่วมพิธีกรรมได้ (สิงห์คำ มงคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

5.4.5.3 การคัดเลือกผู้ประกอบพิธีกรรม การคัดเลือกผู้ประกอบพิธีกรรมหรือพ่อข้าวจ้ำในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อ อำเภอเชียงคำ มีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกโดยการใช้ไม้ว่า ถ้าเจ้าพ่อเลือกผู้ใดเป็นพ่อข้าวจ้ำไม้จะยาวออก และโดยทั่วไปเจ้าพ่อจะไม่เลือกคนที่เคยบวชเรียนมาแล้ว เมื่อผู้ใดได้รับคัดเลือกแล้วก็ต้องทำหน้าที่ตลอดไป ไม่สามารถให้ผู้อื่นมาทำแทนได้ (สิงห์คำ มงคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอแม่ใจ การคัดเลือกผู้ประกอบพิธีกรรมรวมทั้งผู้ดำเนินงานตามตำแหน่งต่างๆ เป็นการสืบทอดหน้าที่โดยสายสกุลมาจากบรรพบุรุษ เมื่อสกุลใดได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่นั้นแล้วก็ต้องสืบทอดหน้าที่นั้นส่งต่อไปยังลูกหลาน ไม่สามารถละทิ้งหน้าที่หรือยกตำแหน่งให้คนตระกูลอื่นได้ (เนตร อ่างอิง, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553)

สรุป ในบทนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง 3 พิธีกรรมหลัก ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับภูมิหลังของการประกอบพิธีกรรม องค์ประกอบในพิธีกรรม ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธีกรรมและแผนผังพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม ผลการศึกษาสามารถสรุปองค์ประกอบสำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ได้แก่ อาหาร เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงบูชา มหรสพและการละเล่น การพ่อนผีเจ้านายและการเข้าทรงของร่างทรง รวมไปถึงข้อกำหนดและข้อห้ามต่างๆ ในพิธีกรรม

บทที่ 6

พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: สัญลักษณ์ อัตลักษณ์ และบทบาท

เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยรวบรวมจากพื้นที่ศึกษา นอกจากนี้ยังมีข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับพิธีกรรมย่อยอื่นๆ รวมทั้งการใช้ข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงในพื้นที่อื่นที่มีนักวิชาการได้ศึกษาไว้เป็นข้อมูลประกอบการอภิปรายด้วย ทั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งประเด็นการศึกษาในสองมิติสำคัญ มิติแรกคือการศึกษาพิธีกรรมในฐานะที่เป็นตัวบท (Text) เน้นการวิเคราะห์และตีความสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรม ส่วนในมิติที่สองคือการมองพิธีกรรมในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีบทบาทต่อสังคมปัจจุบัน

6.1 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: การวิเคราะห์สัญลักษณ์และความหมาย

สัญลักษณ์ในพิธีกรรม (Ritual Symbol) หมายถึง สิ่งที่กำหนดนิยามขึ้นเพื่อให้ใช้หมายความแทนอีกสิ่งหนึ่ง สัญลักษณ์ในพิธีกรรมหมายถึงสิ่งที่อาจอยู่ในรูปของวัตถุสัญลักษณ์ คือ สิ่งของ เครื่องใช้ และอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมต่างๆ หรือพฤติกรรมสัญลักษณ์ ซึ่งหมายรวมถึงอากัปกริยาท่าทาง กิจกรรมที่กระทำร่วมกัน รวมถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรม

วิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) เป็นนักมานุษยวิทยาผู้มีบทบาทสำคัญในการศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรม ผลงานสำคัญ (ที่เป็นแม่บทในการศึกษา) ได้แก่ **The Forest of Symbol** ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1967 ซึ่งเทอร์เนอร์ได้นำเสนอการศึกษาพิธีกรรมของชาวเด็มบู (Ndembu) ชนเผ่าหนึ่งที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของแซมเบียในทวีปอาฟริกา เทอร์เนอร์ได้ยกตัวอย่างต้นน้ำนม (The milk tree) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หลักในพิธีกรรมของชาวเด็มบู โดยพบสัญลักษณ์นี้ในพิธีกรรมมากกว่า 6 พิธีกรรมขึ้นไป ชาวเด็มบูกล่าวว่า ต้นน้ำนมเป็นสัญลักษณ์ของหน้าอก เต้านม ความบริสุทธิ์ ผู้หญิง ภาวะความเป็นผู้หญิง การเรียนรู้ การดูแล ฯลฯ ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างแม่กับลูกและความสัมพันธ์ระหว่างมาตุพงศ์ (Matriliney) ในสังคมเด็มบู (Turner, 1967: 20-25 และ พิเชฐ สายพันธ์, 2539: 18)

เทอร์เนอร์ได้กำหนดคุณสมบัติสำคัญของสัญลักษณ์ในพิธีกรรมไว้ 3 ประการ ประการแรกได้แก่ ความโดดเด่นและชัดเจนด้านความหมาย (Condensation) ประการที่สองคือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unification) หมายถึงรูปแบบที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ

สิ่งๆ นั้นกับคุณลักษณะตามความเป็นจริงหรือความคิดที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ประการสุดท้ายคือ ความหมายของสัญลักษณ์ เทอร์เนอร์ได้จำแนกออกเป็น 2 ขั้วความหมาย (Polarization of meaning) ได้แก่ ขั้วทางอุดมคติ (Ideological pole) และขั้วทางอารมณ์ความรู้สึก (Sensory pole) (Turner, 1967: 30) จากตัวอย่างสัญลักษณ์หลักในพิธีกรรมของชาวเต็มบู เทอร์เนอร์ชี้ให้เห็นว่า สัญลักษณ์แสดงออกถึงอารมณ์และความรู้สึกหลายๆ แบบรวมกัน แต่ในขณะเดียวกันสัญลักษณ์ก็มีความหมายถึงความเป็นเอกภาพร่วมกัน ในการปฏิบัติทางพิธีกรรม ความหมายทั้งหมดจะถูกนำมารวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวและมีผลสามารถทำให้บุคคลหรือกลุ่มสังคมแสดงการกระทำอย่างที่ปรารถนา สัญลักษณ์จึงมีหน้าที่ในด้านการสำนึก การปลดปล่อยอารมณ์ และการแสดงออกตามความต้องการ (Turner, 1967: 27-30)

เมื่อนำคุณลักษณะของสัญลักษณ์ในพิธีกรรมดังกล่าวมาวิเคราะห์ลักษณะสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง พบรายละเอียดและความหมายที่เป็นองค์ประกอบของสัญลักษณ์สำคัญตามประเด็นดังต่อไปนี้

6.1.1 การวิเคราะห์สัญลักษณ์หลักในพิธีกรรม (Dominant symbols)

สัญลักษณ์หลักหรือสัญลักษณ์สำคัญ ตามความหมายของเทอร์เนอร์ (Turner, 1967: 49-50) หมายถึง สัญลักษณ์ที่ครอบคลุมความหมายหลายอย่างที่เป็นรหัสทางวัฒนธรรมและความเชื่อ สัญลักษณ์หลักจึงมีคุณสมบัติที่มีหลากหลายความหมาย (Polysemy) ซึ่งความหมายเหล่านี้เองที่ได้แสดงให้เห็นคุณค่าอันสำคัญของสัญลักษณ์ กระบวนการทางพิธีกรรมจะถูกสัญลักษณ์หลักนำไปสู่เป้าหมายของพิธีกรรม ทำให้บางครั้งอาจเรียกสัญลักษณ์สำคัญนี้ว่า สัญลักษณ์เครื่องมือ (Instrumental symbols)

ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ปรากฏวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมกรรมสัญลักษณ์ที่สำคัญดังนี้

- 6.1.1.1 รูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง
- 6.1.1.2 รูปปั้นกวาง
- 6.1.1.3 รูปปั้นช้าง ม้า และอาวุธ
- 6.1.1.4 การรำหอก รำดาบ และฟ้อนเจิง
- 6.1.1.5 การฟ้อนผี

6.1.1.1 รูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง วัตถุสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงความโดดเด่นของเจ้าหลวงคำแดงในพิธีกรรมที่ชัดเจนที่สุด คือ รูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงที่อยู่ในศาล เปรียบเสมือนตัวแทนของเจ้าหลวงคำแดงที่มาร่วมพิธีกรรมด้วย หากพิจารณาแผนภาพพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมด พบว่ามีการจัดแบ่งพื้นที่ที่จัดตำแหน่งให้รูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงเป็น

เสมือนประธานในพิธีกรรม สามารถมองเห็นทุกพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในบริเวณพิธีกรรมได้โดยทั่วถึง

หากอนุมานว่ารูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงเปรียบเสมือนตัวแทนของเจ้าหลวงคำแดงในพื้นที่พิธีกรรม จะพบว่าการประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 3 พิธีกรรม เจ้าหลวงคำแดงมีบทบาททั้งทางตรงและบทบาทแฝงตลอดระยะเวลาในการประกอบพิธี ในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน ในอำเภอแม่ใจและพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้ออำเภอเชียงคำ บทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะสัญลักษณ์สำคัญนั้นชัดเจนโดดเด่นอย่างไม่ต้องสงสัย เนื่องจากความสำคัญของพิธีกรรมมีเพียงการบวงสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดง ทำให้เจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรม ขึ้นตอนและรายละเอียดในการประกอบพิธีกรรมเกือบทั้งหมดจึงเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง

แต่หากพิจารณาพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว พบว่ามีความซับซ้อนมากกว่าใน 2 พื้นที่ดังกล่าวมา เนื่องจากวัตถุประสงค์สำคัญของพิธีกรรมไม่ได้มีเพียงการบวงสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดงเท่านั้น แต่ยังมีการประกอบพิธีกรรมสืบชะตาเมืองควบคู่ไปพร้อมกันด้วย เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่าเจ้าหลวงคำแดงเปรียบเสมือนเครื่องมือหรือปัจจัยหลักที่ทำให้พิธีกรรมเริ่มต้นและดำเนินไป จนกระทั่งนำไปสู่เป้าหมายของพิธีกรรม นับตั้งแต่การเลือกสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม คือศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งปันเต้า ซึ่งให้เห็นความสำคัญของเจ้าหลวงคำแดงที่มีต่อพิธีกรรมอย่างชัดเจน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วพิธีกรรมการสืบชะตาเมือง สามารถเลือกสถานที่สำคัญอื่นๆแห่งใดก็ได้ในเขตเมืองเชียงดาว โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมระดับอำเภอที่จะมีผู้มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ย่อมต้องคำนึงถึงความพร้อมของสถานที่ ที่สามารถรองรับผู้มาร่วมงาน สถานที่จอดรถ รวมทั้งการจัดแบ่งพื้นที่เพื่อมหรสพสมโภชต่างๆ แม้ว่าการประกอบพิธีกรรมที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งปันเต้าปีที่ผ่านมา จะสามารถตอบโจทย์เกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอยดังกล่าวได้ แต่หากเปรียบเทียบกับสถานที่อื่น อาทิ ที่ว่าการอำเภอเชียงดาว ลานหน้าถ้ำเชียงดาว ลานศิลปวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำปิง ฯลฯ ก็พบว่าศาลเจ้าหลวงคำแดง บ้านแก่งปันเต้ามีข้อจำกัดอยู่มาก เนื่องจากตัวศาลตั้งอยู่ริมถนนสายหลัก จึงทำให้พื้นที่บริเวณรอบศาลมีน้อย อีกทั้งบริเวณถนนด้านหน้ายังมีป้อมตำรวจและการตั้งจุดตรวจผู้คนที่สัญจรไปมา ยิ่งทำให้พื้นที่การจัดงานดูคับแคบไปมาก

เมื่อพิจารณาป้ายประชาสัมพันธ์ของพิธีกรรม ยังพบว่าเจ้าหลวงคำแดงถูกดึงมาใช้เป็นตัวละครเอกเพื่อสื่อสารและชักชวนให้ผู้มาร่วมพิธีกรรมอย่างชัดเจน แม้ชื่อพิธีกรรมจะระบุว่าเป็นการสืบชะตาเมืองเชียงดาว แต่จะเห็นว่าวัตถุประสงค์สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งระบุไว้ในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมคือ การบวงสรวงดวงวิญญาณเทพเจ้าแห่งล้านนา คือ เจ้าหลวงคำแดง ดังปรากฏในภาพที่ 56

ภาพที่ 56 ป้ายประชาสัมพันธ์พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงใหม่ ปี 2552

หากหันมาพิจารณาขั้นตอนของพิธีกรรมยังพบว่าการบวงสรวงบูชาผีอารักษ์และผีเจ้านาย โดยให้ความสำคัญกับเจ้าหลวงคำแดงว่าเป็นหัวหน้าผีทั้งสองประเภทก็ถูกเลือกเป็นขั้นตอนแรกสุดของกระบวนการพิธีกรรมทั้งหมด ความสำคัญดังกล่าวยังถูกย้ำให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อพฤตมาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้เล่าตำนานเจ้าหลวงคำแดง รวมทั้งตำนานเสาอินทขิลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหลวงคำแดงให้บุคคลที่มาร่วมงานฟัง ซึ่งตำนานเหล่านี้ก็มีบทบาทเน้นย้ำให้คนที่มาร่วมงานตระหนักและเห็นความสำคัญของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะที่เป็นปฐมกษัตริย์ผู้สร้างเมืองล้านนา ดังนั้นเมื่อเสร็จสิ้นพิธีทางศาสนาพุทธแล้ว จึงทำให้บุคคลหลายคนที่มาร่วมพิธีกรรมเป็นปีแรกและไม่เคยรับรู้เรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงมาก่อนมีความรู้เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงมากยิ่งขึ้น ความศักดิ์สิทธิ์และความมีอำนาจของเจ้าหลวงคำแดงมิได้มีต่อชาวบ้านที่มาร่วมงานเท่านั้น แต่ยังมีต่อบรรดาร่างทรงที่มาร่วมงาน โดยปรากฏชัดเจนในกระบวนการเข้าร่วมพิธีกรรมของร่างทรงผีเจ้านาย ที่ต้อง “ยกขัน” เพื่อบอกกล่าวเจ้าหลวงคำแดงว่าตนเองได้มาร่วมงานแล้ว เสมือนกับเป็นการรายงานตัวต่อเจ้าหลวงคำแดงซึ่งเป็นคำผีหรือหัวหน้าผีเจ้านายทุกคน

6.1.1.2 รูปปั้นกวาง วัตถุสัญลักษณ์อีกสิ่งหนึ่งที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงคือ รูปปั้นกวางในอิริยาบถต่างๆ ซึ่งถูกจัดวางอยู่ภายในบริเวณศาล ทั้งลานด้านหน้าศาล ด้านในศาลที่มักจะตั้งรายรอบรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง นอกจากจะเป็นกวางที่สร้างเป็นรูปปั้นแล้วยังมีกวางที่ทำจากไม้แกะสลัก ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่แตกต่างกันไป จาก

ข้อมูลสัมภาษณ์พบว่ารูปปั้นกวางในศาลมีทั้งรูปปั้นที่สร้างขึ้นพร้อมรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงและรูปปั้นกวางที่ชาวบ้านนำมาถวายแก่เจ้าหลวงคำแดงเพื่อแก้บน

รูปปั้นกวางที่วางเรียงรายอยู่ภายในบริเวณศาลเจ้าหลวงคำแดง ได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อของผู้นับถือเจ้าหลวงคำแดงที่ให้ความสำคัญกับเหตุการณ์การตามกวางของเจ้าหลวงคำแดงตามตำนาน ส่งผลให้ต่อมากวางกลายเป็นสัตว์สัญลักษณ์ของเจ้าหลวงคำแดงและเกิดธรรมเนียมนิยมในการใช้กวางเพื่อถวายหรือบนบาน

ภาพที่ 57 ตัวอย่างรูปปั้นและไม้แกะสลักกวางในอิริยาบถต่างๆ

การตามกวางนับเป็นเหตุการณ์หลักเหตุการณ์หนึ่งในตำนานเจ้าหลวงคำแดง ในตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น กวางทองคือร่างแปลงของพระวิสุกรรมเทวบุตร ที่รับอาสาจากพระอินทร์มาเป็นผู้นำเหตุให้เจ้าหลวงคำแดงออกเดินทางจากบ้านเมืองและเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่เหตุการณ์สำคัญอื่นๆในเรื่อง อาทิ การพบนางอินเหลา การสร้างเมืองล้านนา จนทำให้เจ้าหลวงคำแดงกลายเป็นปฐมกษัตริย์ของล้านนา ส่วนในตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้านกลุ่มเรื่องกษัตริย์เมืองพะเยา กวางทองเป็นร่างแปลงของนางอินเหลา ที่มาหลอกล่อเจ้า

หลวงคำแดงให้ออกติดตามจนถึงเขตถ้ำเชียงดาวและเป็นเหตุให้เจ้าหลวงคำแดงหายเข้าไปในถ้ำเพื่ออยู่ร่วมกับนางในท้ายที่สุด

จากเนื้อหาในตำนานจะพบว่ากวางทองเป็นตัวเชื่อมเรื่องที่สำคัญที่ทำให้เจ้าหลวงคำแดงได้ออกผจญภัยและพบกับนางอินเหลา โดยเฉพาะตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้านที่เน้นเรื่องราวความรักระหว่างเจ้าหลวงคำแดงกับนางอินเหลา จนกระทั่งมีการปรับเปลี่ยนให้กวางทองกลายเป็นร่างแปลงของตัวนางเพื่อมาหลอกล่อให้ตัวพระหลงใหล การตามกวางทองของเจ้าหลวงคำแดงในตำนานจึงกลายเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ชาวบ้านผู้นับถือเจ้าหลวงคำแดงให้ความนิยมและจดจำมากที่สุด

6.1.1.3 รูปปั้นช้าง ม้า และอาวุธ นอกจากกวางที่เป็นสัตว์สัญลักษณ์ของเจ้าหลวงคำแดงแล้ว ภายในบริเวณศาลเกือบทุกแห่งยังมีรูปปั้นสัตว์ประเภทช้างและม้าตั้งวางอยู่ ซึ่งมีที่มาคล้ายคลึงกับรูปปั้นกวางคือมีทั้งรูปปั้นที่สร้างขึ้นพร้อมรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นช้างและม้าที่ชาวบ้านนำมาถวายแก่เจ้าหลวงคำแดงเพื่อแก้บน

ภาพที่ 58 รูปปั้นช้างและม้า บริเวณศาลเจ้าหลวงคำแดง

รูปปั้นช้างและม้าในศาลเจ้าหลวงคำแดงนั้นมีความสัมพันธ์กับบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงตามตำนานเช่นเดียวกับกวาง โดยเป็นการเน้นบทบาทการเป็นนักรบของเจ้าหลวงคำแดง เนื่องจากตำนานเจ้าหลวงคำแดงโดยเฉพาะตำนานสำนวนชาวบ้านส่วนใหญ่จะปรากฏเหตุการณ์ที่เจ้าหลวงคำแดงออกเดินทางเพื่อยกทัพไปรบกับข้าศึกที่มารุกรานเมือง ดังนั้นช้างและม้าจึงเป็นสัญลักษณ์ของสัตว์พาหนะที่ใช้ในการออกรบของเจ้าหลวงคำแดง สะท้อนว่าในความเชื่อของชาวบ้านนอกจากจะให้ความสำคัญกับการตามกวางแล้ว เจ้าหลวงคำแดงยังเป็นภาพแทนของวีรบุรุษผู้เป็นกษัตริย์นักรบของชุมชนอีกด้วย

นอกเหนือจากช้างและม้าที่เป็นสัญลักษณ์ของนักรบแล้ว ยังมีอาวุธประเภทดาบวางอยู่ในศาลเจ้าหลวงคำแดงเกือบทุกแห่ง รวมทั้งมีดาบ หอก และธนูจำลองที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของอุปกรณ์ประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อาวุธดังกล่าวมีความหมายถึงอาวุธของนักรบ เมื่อวิเคราะห์ควบคู่ไปกับรูปปั้นช้างและม้าที่เป็นสัตว์ซึ่งนิยมใช้เป็นพาหนะสำหรับออกรบในสมัยโบราณ วัตถุสัญลักษณ์กลุ่มนี้จึงเป็นสิ่งที่เสริมภาพลักษณ์ของการเป็นกษัตริย์นักรบของเจ้าหลวงคำแดงให้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพที่ 59 อาวุธที่ตั้งอยู่ในศาลและที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง

6.1.1.4 การรำหอก รำดาบ และฟ้อนเจิง เป็นส่วนหนึ่งของการละเล่นและการแสดงใน พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง จัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เพื่อถวายแก่เจ้าหลวงคำแดง ทั้งการ แสดงรำหอก รำดาบ และฟ้อนเจิงเป็นการรำรำที่สื่อสารถึงชั้นเชิงในการรบ ยามเมื่อต้องออก ศึกสงคราม จึงมีลักษณะเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นความเป็นกษัตริย์นักรบของ เจ้าหลวงคำแดงตามตำนาน

6.1.1.5 การฟ้อนผี การฟ้อนผีเจ้านายเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีบวงสรวง เจ้าหลวงคำแดงและสี่บชะตาเมืองเชียงดาว การฟ้อนผีของบรรดาร่างทรงในพิธีกรรมจัดขึ้นด้วยความเชื่อว่าเป็นการสังเวทและเช่นสรวงดวงวิญญาณของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะค้ำผีหรือ หัวหน้าผี ที่ได้ช่วยปกป้องคุ้มครองบรรดาร่างทรงทั้งหมดในอาณาเขตภาคเหนือตอนบนให้อยู่ อย่างสงบสุข ดังนั้นการฟ้อนผีจึงเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของเจ้าหลวง คำแดงในฐานะผู้ปกครองหรือหัวหน้าในความเชื่อของร่างทรงและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

6.1.2 สัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรม: ความหมายและการตีความ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าเทอร์เนอร์ได้ระบุคุณสมบัติของสัญลักษณ์ในพิธีกรรมว่าประกอบไปด้วยข้อความหมาย 2 ข้อ คือ ข้อความอารมณ์ความรู้สึกและข้อความอุดมคติ หากนำกรอบแนวคิด เรื่องข้อความหมายของสัญลักษณ์ตามแนวทางที่เทอร์เนอร์ศึกษาไว้มาวิเคราะห์และ ตีความหมายสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง พบความหมายที่ สำคัญทั้ง 2 ข้อข้อความหมาย แต่ละข้อความหมายมีรายละเอียด ดังนี้

6.1.2.1 ข้อความอารมณ์ความรู้สึก ข้อความอารมณ์ความรู้สึก คือรูปแบบที่เห็นได้ชัดเจนที่ สัญลักษณ์นั้นสื่อออกมาโดยตรง ความหมายจึงมักเป็นไปตามปรากฏการณ์และกระบวนการ ทางธรรมชาติ ทั้งทางที่เป็นเหตุเป็นผลและในทางจิตวิทยา (Turner, 1967: 28) ในพิธีกรรม การบูชาเจ้าหลวงคำแดง ประกอบด้วยข้อความหมายทางอารมณ์และความรู้สึกที่สำคัญ ได้แก่

6.1.2.1.1 การพึ่งพาอำนาจผี: ฐานความเชื่อสำคัญของพิธีกรรม

6.1.2.1.2 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: สัญลักษณ์แห่งพื้นที่ของโลกศักดิ์สิทธิ์

6.1.2.1.1 การพึ่งพาอำนาจผี: ฐานความเชื่อสำคัญของพิธีกรรม จาก การศึกษาสัญลักษณ์ต่างๆในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง พบว่าเนื้อหาความคิดที่โดดเด่น เป็นฐานความเชื่อของพิธีกรรม คือการพึ่งพาอำนาจของผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ใน ระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของชาวบ้านอย่างไม่มีข้อโต้แย้งสงสัย ลักษณะการพึ่งพาดังกล่าว นับว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่มีผลต่อชีวิต

การพึ่งพาอำนาจของผีเจ้าหลวงคำแดงในที่นี้ เป็นความต้องการคาดหวังและพึ่งพาในฐานะที่เจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์ของชุมชน การประกอบพิธีกรรมเปรียบเสมือนการแสดง ความเคารพ ความต้องการเอาใจ และการแสดงความขอบคุณ ด้วยคาดหวังว่าอำนาจของผี จะช่วยปกป้องคุ้มครอง ความหมายดังกล่าวเห็นได้จากรูปแบบของการถวายอาหารในพิธีกรรม การถวายเสื้อ หมอน และเสื้อผ้า การแสดงมหรสพและการละเล่น รวมทั้งการพ้อนผีเจ้านายและการเข้าทรงของร่างทรงในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง โดยอยู่บนฐานความคิดว่าการถวาย สิ่งต่างๆแก่เจ้าหลวงคำแดงนั้นจะต้องคัดเลือกสิ่งที่ดีที่สุด เนื่องจากการให้สิ่งที่ดีที่สุดถือเป็นการ แสดงความเคารพและความกตัญญู อีกทั้งยังต้องเป็นวัตถุหรือพฤติกรรมที่เจ้าหลวงคำแดงโปรด ปรานเท่านั้น เพราะจะสร้างความพึงพอใจให้กับเจ้าหลวงคำแดงในฐานะผู้รับการบวงสรวงหรือ บูชา การดำเนินการทั้งหมดเป็นไปด้วยวัตถุประสงค์สำคัญคือต้องการแสดงความเคารพและการ เอาใจเจ้าหลวงคำแดง มุ่งหวังให้อำนาจของผีเจ้าหลวงคำแดงปกป้องคุ้มครองในเรื่องต่างๆ ใน ส่วนของการถวายอาหารเพื่อการแก้บนนั้นก็เป็นที่ไปเพื่อต้องการแสดงความขอบคุณที่เจ้าหลวง คำแดงได้ช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ซึ่งพฤติกรรมการแสดงออกทั้งหมดชี้ให้เห็นว่าในบริบทของ พิธีกรรม เจ้าหลวงคำแดงมีสถานะและบทบาทสำคัญเป็นผีอารักษ์ (ผีวิรบุรุษ) ของชุมชน ซึ่ง ชาวบ้านล้วนคาดหวังให้พลังอำนาจของผีในฐานะผีอารักษ์ดังกล่าวปกป้องคุ้มครอง

ความหมายและความสำคัญของอาหารในเชิงสัญลักษณ์พบว่า การถวายอาหารใน ทุกพิธีกรรมแสดงถึงการให้ความสำคัญกับอาหารในพิธีกรรมและเป็นเรื่องที่ต้องถือปฏิบัติสืบ ต่อมาอย่างเคร่งครัด การให้ความสำคัญกับอาหารในพิธีกรรม เริ่มต้นตั้งแต่การกำหนดประเภท ของอาหารที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องบวงสรวงบูชาว่าจะต้องเป็นอาหารที่บรรพบุรุษของชุมชน กำหนดขึ้นและปฏิบัติสืบทอดกันมาเท่านั้น รายละเอียดเกี่ยวกับอาหารและเครื่องบวงสรวงบูชา ต่างๆจึงต้องมีการจดบันทึกไว้เป็นตำรา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อน ใน กรณีที่ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นตำราก็มีการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบให้บุคคลเพียงคนเดียว รับผิดชอบดูแล เพื่อให้เกิดความถูกต้องแม่นยำในการจัดเตรียมสำหรับการประกอบพิธีกรรมแต่ ละครั้ง

นอกจากนี้ประเภทของอาหารและเครื่องประกอบพิธีกรรมยังได้แสดงถึงความคิดที่ ละเอียดยรอบคอบของบรรพชนที่มีต่อบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ การคัดเลือกอาหารและวัสดุประกอบ พิธีกรรมทุกอย่างจึงมีความหมายและนัยสำคัญต่อจิตใจ ได้แก่

หมูและไก่ เป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนล้านนามาก ทั้งหมูและไก่เป็น สัตว์ที่นิยมเลี้ยงไว้เป็นอาหาร การเลี้ยงผีหรือเช่นสรวงบูชาผีด้วยหมูหรือไก่อันเป็นประเพณี ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในล้านนา ในอดีตเชื่อว่าการเลี้ยงผีด้วยหมูเป็นคติดั้งเดิมของ ชาวลัวะ ซึ่งเป็นชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาก่อน ส่วนการเลี้ยงผีด้วยไก่เป็นคติ นิยมของชนเผ่าไท (ไต) ที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ จนมีคำกล่าวที่ว่า “ผีลัวะกินหมู ผีไตกินไก่” ทั้งนี้ หากต้องการทราบว่ามีบรรพบุรุษเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากลัวะหรือไทก็ให้ถามว่า ผีบรรพชน

กินหมูหรือกินไก่ (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2529: 192) ต่อมาเมื่อเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวลัวะกับชาวไทยวนในล้านนา จึงทำให้คตินิยมดังกล่าวเริ่มคลี่คลายลง ปัจจุบันยังพบว่าชาวลัวะเองก็นิยมใช้ไก่ในพิธีกรรมเลี้ยงผีก่อนการทำไร่ รวมทั้งการใช้เลือดไก่สดที่โหลศพในพิธีศพ แม้แต่ชาวปกากะญอ ก็ยังใช้ไก่เป็นเครื่องเซ่นไหว้ผีก่อนฤดูกาลต่างไว้เพื่อปลูกพืช รวมทั้งในพิธีแต่งงานหรืองานเลี้ยงปีใหม่ด้วยเช่นกัน (ยุพิน เข้มมุกด์, 2554: 165)

ไก่เป็นสัตว์เลี้ยงในวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับคนล้านนามาตั้งแต่โบราณ มักเลี้ยงไว้เพื่อบริโภคโดยการปล่อยให้หากินเองบริเวณบ้าน แต่การบริโภคไก่นั้นมิได้มีบ่อยนัก ส่วนใหญ่การฆ่าไก่ที่เลี้ยงไว้มาประกอบอาหารมักทำในโอกาสพิเศษและสำคัญเท่านั้น เช่น เทศกาล งานเลี้ยงฉลองหรือการต้อนรับแขกพิเศษที่มาเยี่ยมเยียน นอกจากนี้การตายของไก่อังสามารถทำนายเหตุการณ์และบอกอนาคตของคนได้ ชาวไทลื้อในจังหวัดพะเยามีตำราทำนายกระดูกไก่ที่สืบทอดมาจากสิบสองปันนา ซึ่งมีถึง 112 แบบ (หลี่ฟูยี่, 2523 อ้างถึงใน ยุพิน เข้มมุกด์, 2554: 163) สอดคล้องกับชาวไทลื้อและลัวะที่บ้านห้วยซุ่น อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ที่มีการเก็บรักษาตำราและมีการทำนายกระดูกไก่อยู่ในชุมชน (พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง, 2549: 25) ในตำนานและนิทานพื้นบ้านของล้านนาหลายเรื่องมีไก่ปรากฏเป็นอนุภาคสำคัญในเรื่องอาทิ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ คำขอเจ้าสุวัตร-นางบัวคำ เป็นต้น

ไข่ ผลไม้และน้ำ นอกเหนือจากการใช้หมูและไก่เป็นอาหารประกอบพิธีกรรมที่สำคัญแล้ว ไข่ต้มก็เป็นอาหารอีกประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมนำมาใช้กับนใน ปัจจุบัน ส่วนผลไม้ที่นิยมนำมาเป็นเครื่องบวงสรวงบูชา คือ มะพร้าว กล้วย อ้อย ในส่วนของน้ำ มีทั้งน้ำเปล่า น้ำหวาน และน้ำผลไม้

ขันบายศรีและขันควัก บายศรีเป็นสิ่งที่ใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อของมนุษย์ในการทำขวัญ สมโภช บวงสรวงหรือเซ่นสังเวย บายศรีเป็นอิทธิพลที่ได้รับมาจากคติพราหมณ์ ความหมายตามรูปศัพท์ บายศรี หมายถึง ข้าวขวัญหรือข้าวที่มีสิริมงคล (บาย=ข้าว, ศรี =มีขวัญ สิริมงคล) รวมความแล้วบายศรีจึงหมายถึงข้าวขวัญหรือข้าวที่มีสิริมงคล ดังนั้นในตัวของบายศรีนั้นจะต้องมีข้าวสุกประกอบด้วยเสมอ บายศรีจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องอาหารการกิน เพราะนอกจากข้าวแล้วยังมีอาหารคาวหวานอื่นๆประกอบด้วย (เบญจมาศ แพทอง, 2540: 3-4) ขันบายศรีและขันควักซึ่งทำจากใบตองมีสัญลักษณ์ถึงความบริสุทธิ์นิยมนำมาใส่อาหาร สันนิษฐานว่าน่าจะได้คติมาจากพราหมณ์ เพราะพราหมณ์เชื่อว่าใบตองเป็นของบริสุทธิ์ไม่มีมลทินของอาหารเก่าเหมือนถ้วยชาม (เมทินี สุวรรณชีพ, 2543: 11) ขันควักจึงเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการดัดแปลงภาชนะเพื่อใช้ทำเป็นสารบอาหารให้ผีกิน โดยรับความเชื่อเรื่องขันบายศรีที่เกี่ยวข้องกับขวัญเพราะบายศรีเป็นกระตังใส่อาหารให้ขวัญกินและเป็นเครื่องเชิญขวัญหรือรับขวัญ

เสื่อ หมอน และเสื่อผ้า นอกจากการบวงสรวงบูชาและบนบานด้วยอาหารแล้ว ยังมีการนำเสื่อ หมอน และเสื่อผ้า มาเป็นของถวายและกำบน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เจ้าหลวง คำแดงปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ในบริบทนี้เสื่อ และหมอนจึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงการเริ่มต้นครอบครัวใหม่ ความมั่นคงและมั่งคั่งของบ้านเรือน ส่วนเสื่อผ้ามีความหมายสื่อแทนถึงสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว เมื่อนำมามัดรวมกันก็เปรียบเสมือนเครื่องหมายจะช่วยนำทางให้เจ้าหลวงคำแดงทราบว่าครอบครัวนี้ได้เข้าร่วมอยู่ในพิธีกรรม เพื่อให้เจ้าหลวงคำแดงสามารถใช้อำนาจปกป้องคุ้มครองให้ครอบครัวเกิดความสุขและความมั่งคั่งร่ำรวยได้

ด้านการถวายอาหารเพื่อการกำบนอาจนับได้ว่าเป็นการแสดงความรักที่เจ้าหลวงคำแดงได้ช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ที่ตนร้องขอ ธรรมเนียมนิยมในการบนบานด้วยอาหารแทนที่จะบนบานด้วยวัตถุสิ่งของหรือการแสดง ก็สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับอาหารว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญมากกว่าสิ่งอื่นๆ โดยอาหารที่นิยมในการบนบาน คือ ไข่ต้มและผลไม้ ซึ่งก็มีความหมายและความสำคัญตามที่กล่าวมาข้างต้น

นอกจากการแสดงความรักและการเอาใจใส่ ด้วยปรารถนาให้อำนาจของผีเจ้าหลวงคำแดงปกป้องคุ้มครองแล้ว อาหารในพิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และการยังชีพ เห็นได้จากสัตว์ที่นำมาเป็นเครื่องบวงสรวงบูชา ได้แก่ หมูและไก่ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นทั้ง 2 ชนิดเป็นสัตว์ที่มีลูกมาก แพร่ขยายพันธุ์ได้รวดเร็ว นอกจากนี้ยังมีเครื่องประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น ไข่และน้ำ ที่มีความหมายสื่อถึงการกำเนิดและความเจริญงอกงาม เป็นต้น โดยเฉพาะพิธีกรรมสืบชะตาเมือง ซึ่งเป็นการประกอบพิธีกรรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้อำนาจเมือง ประสบความสำเร็จรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร (มณี พยอมยงค์, 2547: 91) ดังนั้นเครื่องประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่จึงมีความหมายสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดังกล่าว อาทิ

เครื่องประกอบพิธีกรรมที่สื่อถึงความเจริญรุ่งเรือง ได้แก่ ไม้ค้ำ บันได เครื่องประกอบพิธีที่มีลักษณะเป็นสายต่างๆ เช่น สายลวดเงิน สายลวดทอง สายเมี่ยง สายดอกไม้ รูปเทียน สายหมากพลู สายบุหรี สายถุงข้าวตอก สายถุง สายตุ้ง

เครื่องประกอบพิธีกรรมที่สื่อถึงความมั่งคั่ง ร่ำรวย ได้แก่ เหยียดเงิน เหยียดทอง หม้อน้ำ เสื่อและหมอนที่เป็นของใหม่ หม้อดินห่อกระดาษทองบรรจุข้าวเปลือก และห่อกระดาษบรรจุข้าวสาร

เครื่องประกอบพิธีกรรมที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ อาหาร ขนม ผลไม้ ได้แก่ มะพร้าวและกล้วย หน่อกล้วย หน่ออ้อย รูปปั้นชายหญิง รูปปั้นสัตว์ กระบอบบรรจุน้ำ และทราย

ความหมายของอาหารและเครื่องประกอบพิธีกรรมที่สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ และการยังชีพนั้น น่าจะสะท้อนความต้องการใน 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือความต้องการที่เป็น รูปธรรม กล่าวคือต้องการให้เจ้าหลวงคำแดงคุ้มครองให้ผลผลิตเกิดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมในช่วงเวลาก่อนการทำนา ลักษณะที่สองคือความต้องการ ในลักษณะนามธรรม คือต้องการให้เกิดความสุข ความอุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิต

ในส่วนของการแสดงมหรสพและการละเล่นที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวง คำแดงทุกพิธีกรรม ซึ่งจัดขึ้นเพื่อถวายให้เจ้าหลวงคำแดงดูและมีการคัดเลือกเฉพาะการแสดงที่ เจ้าหลวงคำแดงโปรดปราน สะท้อนให้เห็นความพิถีพิถันและความเอาใจใส่ของผู้ให้ที่มีต่อความ ต้องการของผู้รับ ซึ่งจะทำให้ผู้รับคือเจ้าหลวงคำแดงเกิดความพึงพอใจสูงสุดและความพึงพอใจ นั้นจะได้ส่งผลตอบแทนมาถึงผู้รับในลักษณะของการมอบอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยปกป้อง คุ้มครอง ในด้านของความหมายของมหรสพและการแสดงในพิธีกรรม ส่วนใหญ่เป็นการแสดงที่ เกี่ยวข้องกับการต่อสู้และการรบ เช่น การรำหอก การรำดาบ การชกมวย การฟ้อนเจิง ก็น่าจะ เชื่อมโยงถึงเจ้าหลวงคำแดงในฐานะกษัตริย์หรือวีรบุรุษนักรบตามตำนาน

นอกจากมหรสพและการละเล่นต่างๆแล้ว การฟ้อนผีเจ้านายก็อาจนับได้ว่าเป็นการ แสดงรูปแบบหนึ่ง การฟ้อนผีเป็นประเพณีและพิธีกรรมเก่าแก่ของล้านนาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ โบราณ จุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเป็นการแสดงความเคารพนับถือต่อวิญญาณบรรพบุรุษ รวมทั้ง ยังเป็นการเช่นสรวงสังเวชแสดงความขอบคุณที่ได้ช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาลูกหลาน การฟ้อน ผีเจ้านายที่ปรากฏในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงดาว จึงมีความหมาย และความสำคัญต่อบรรดาราษฎรที่มาร่วมพิธีกรรม ในลักษณะของการแสดงความเคารพนับถือ ต่อเจ้าหลวงคำแดง ผู้มีฐานะเป็น “หัวหน้าผี” ของผีทั้งหมดในเขตล้านนา รวมทั้งการแสดงความ ขอบขอบคุณที่ได้ช่วยปกป้องคุ้มครองและจัดระเบียบสังคมของผีให้เกิดความสงบสุขเรียบร้อย (สุคำ กีกก้อง, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) ด้านการเข้าทรงของร่างทรงในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง ที่อำเภอแม่ใจ การที่คณะกรรมการดำเนินอนุญาตให้มีร่างทรงเพียงคนเดียวมาร่วมงาน ส่วนร่าง ทรงคนอื่นๆ ที่ประสงค์จะมาร่วมพิธีกรรม แต่คณะกรรมการไม่อนุญาตให้เข้าร่วมได้ ด้วยเหตุผล ว่าผีเจ้านายเหล่านั้นจะมารบกวนและสร้างความวุ่นวายในพิธีกรรมและอาจทำให้เจ้าหลวงคำ แดงไม่พอใจ ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการแสดงความเคารพยำเกรงที่ชาวบ้านมีต่อเจ้าหลวงคำ แดง

อย่างไรก็ตาม แม้บทบาทของเจ้าหลวงคำแดงตามตำนานหรือความเชื่อของคน ล้านนาจะมีหลายสถานะและบทบาท อาทิ อารักษ์เทวดา ผีอารักษ์ ผีวีรบุรุษหรือผีเจ้านาย ส่งผล ให้พื้นฐานความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงสามารถจำแนก ได้หลายรูปแบบ จากการสัมภาษณ์บุคคลที่มาร่วมงาน บางคนเชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงมีสถานะ เป็นเพียงผีอารักษ์ของชุมชน ไม่ได้เป็นผีเจ้านายเหมือนผีที่มาประทับทรง บางคนเชื่อว่าเจ้า หลวงคำแดงเป็นเทพหรือเทวดาไม่ใช่ผี บางคนระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงคือบุคคลจริงใน

ประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ในความเชื่อของชาวบ้านบางคน ยังรู้สึกว่าเป็นเจ้าหลวงคำแดงเป็นผีบรรพบุรุษที่เปรียบเหมือนญาติผู้ใหญ่ ดังเช่นมีการใช้คำเรียกเจ้าหลวงคำแดงอย่างสนิทสนมว่า หม่อน พ่อหลวง หรือพ่อปู่* (ภัทรา สุภัทรสวรรณ์, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) แต่หากพิจารณาในบริบทของพิธีกรรมแล้วพบว่าผู้เข้าร่วมพิธีกรรมคาดหวังและมองเห็นว่าเจ้าหลวงคำแดงมีสถานะสำคัญเป็น “ผีอารักษ์” ของชุมชน ซึ่งจะต้องดำรงบทบาทในการใช้อำนาจปกป้องคุ้มครองผู้มาร่วมงาน สิ่งที่ทุกคนคาดหวังและต้องการเมื่อมาเข้าร่วมพิธีกรรม คือต้องการให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดงช่วยปกป้องคุ้มครอง โดยเชื่อว่าผู้ที่มาอยู่ในบริเวณพื้นที่ประกอบพิธีกรรมเท่านั้นที่จะสามารถได้รับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว เห็นได้จากคติในการนำเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวมาเข้าร่วมพิธีกรรมแทน เนื่องจากสมาชิกดังกล่าวไม่สามารถมาร่วมงานได้ สะท้อนให้เห็นความคิดที่ว่าพิธีกรรมคือพื้นที่พิเศษ ที่ไม่อาจเข้าถึงได้ในภาวะปกติ ดังจะได้อภิปรายในหัวข้อต่อไป

6.1.2.1.2 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: สัญลักษณ์แห่งพื้นที่ของโลกศักดิ์สิทธิ์

สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงมีความหมายที่ทำให้พิธีกรรมกลายเป็นพื้นที่ของโลกศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้การแสดงออกในพิธีกรรมยังมีความหมายถึงสถานการณ์ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดในการเข้าร่วมพิธีกรรมคือการเข้าถึงอำนาจแห่งโลกศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม

โลกศักดิ์สิทธิ์ (The sacred) ในความหมายทางมานุษยวิทยา หมายถึง เหตุการณ์ ปริมาณ พื้นที่ และเวลา ที่แตกต่างจากโลกของชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีความพิเศษในด้านที่สามารถเผยให้มนุษย์ประจักษ์ถึงการดำรงอยู่ของสิ่งที่ยิ่งใหญ่และมีพลังเหนือกว่ามนุษย์ได้แก่ เนื้อหาที่ศาสนาและระบบความเชื่อต่าง ๆ ของมนุษย์พยายามอธิบายและกล่อมเกล่าให้ถือปฏิบัติ คำว่าโลกศักดิ์สิทธิ์มักใช้เทียบเคียงกับคำว่าโลกสามัญ (The profane) ซึ่งหมายถึงโลกที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ โลกที่สัมผัสจับต้องได้และเต็มไปด้วยกิเลสต่าง ๆ (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2546: 2-3)

ในบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง พื้นที่ของโลกศักดิ์สิทธิ์ถูกสร้างขึ้นมาหลายรูปแบบ รูปแบบแรกที่มีความเด่นชัดมากที่สุดคือ ศาลเจ้าหลวงคำแดงคือพื้นที่สัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันของชุมชน ดังนั้นทุกพิธีกรรมจึงเลือกประกอบพิธีกรรมที่ศาลเจ้าหลวงคำแดง ในส่วนของพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง ของชาวไทยวนในอำเภอแม่ใจและพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทยลื้อ อำเภอเชียงคำ ที่มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อ

* หม่อน ในภาษาล้านนา หมายถึง ปู่ทวดหรือตาทวด พ่อหลวง หมายถึง ตา และพ่อปู่ หมายถึง ปู่

บวงสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดง การเลือกศาลเจ้าหลวงคำแดงเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมจึงมีความหมายชัดเจนในตัวอยู่แล้ว แต่หากพิจารณาพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว ที่วัตถุประสงค์สำคัญของพิธีกรรมไม่ได้มีเพียงการบวงสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดงเท่านั้น แต่ยังมีการประกอบพิธีสืบชะตาเมืองเชียงดาวควบคู่ไปพร้อมกันด้วย ดังนั้นการเลือกศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งป่นเต้าเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมชุมชนระดับอำเภอ จึงชี้ให้เห็นความสำคัญของศาลเจ้าหลวงคำแดง ในฐานะพื้นที่สัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันของชุมชนอำเภอเชียงดาว

พื้นที่ของโลกศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะที่สองคือการแสดงออกในพิธีกรรมที่มีทั้งพิธีกรรมย่อยและการแสดงต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของสถานการณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรม ความศักดิ์สิทธิ์นับเป็นลักษณะหนึ่งของความเชื่อที่มีต่อสิ่งมีอำนาจลึกลับ เนื้อหาภาวะปกติของมนุษย์ ยศ สันตสมบัติ (2544: 227) ได้จำแนกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อต่าง ๆ ออกเป็น 2 ประเภท คือ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural force) และพลังของจิตวิญญาณ เทพเจ้า หรือสิ่งมีชีวิตที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural being) ซึ่งแยกย่อยเป็นเทพเจ้า หรือจิตวิญญาณที่มีได้มีต้นกำเนิดมาจากมนุษย์ และผี ปิตาจ หรือวิญญาณของมนุษย์ที่ตายไปแล้ว

หากพิจารณาลักษณะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในพิธีสืบชะตาเมืองเชียงดาว พบว่าครอบคลุมทั้งสองประเภทดังกล่าว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทแรกคือ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์โดยอ้างอิงกับความเชื่อทางศาสนา ปรากฏในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว ซึ่งมีพิธีกรรมย่อยที่สัมพันธ์กับแนวคิดดังกล่าว 3 พิธีกรรม ได้แก่ การสืบชะตาเมือง การขึ้นท้าวท่งสี่ การบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์ พิธีกรรมย่อยดังกล่าวมีวัตถุประสงค์สัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นในลักษณะของอานิสงส์และบุญกุศลที่ผู้ร่วมพิธีกรรมจะได้รับจากการเข้าร่วมพิธีกรรมและเป็นพลังอำนาจที่กำหนดความเป็นไปของชุมชน ดังนี้

สัญลักษณ์ของพิธีกรรมแบบพุทธศาสนา ได้แก่ พิธีกรรมการสืบชะตาเมือง เนื่องจากเป็นพิธีกรรมแบบพุทธและมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์สัญลักษณ์ในพิธีกรรมส่วนหนึ่งจึงมีความหมายเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาและเป็นสิ่งที่ปรากฏใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนาทั่วไป อาทิ ตัวเลข 108 ของจำนวนเครื่องประกอบพิธีเป็นตัวแทนคุณพระรัตนตรัย อันประกอบด้วยพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ดอกไม้ รูปเทียนเป็นเครื่องหมายแห่งการบูชาพระรัตนตรัย เป็นต้น

สัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมแบบพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนคุ้นเคยคือ สายสิญจน์ ในพิธีบวงสรวงบูชาเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาวก็มีความหมายถึงความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ การนั่งในบริเวณพิธีที่มีสายสิญจน์

ครอบครัวหมายถึงการรับพรจากพระสงฆ์ที่สวดผ่านสายสิญจน์มาสู่ร่างกาย สายสิญจน์จึงเป็นเสมือนสื่อที่นำพรและความศักดิ์สิทธิ์มาสู่ขวัญ สู้หัวและสู้ใจ (ดต.เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์ สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) ทั้งนี้ขั้นตอนดังกล่าวก็ดูจะเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของผู้มาร่วมพิธีกรรม โดยผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าเมื่อการสืบชะตาเมืองเริ่มเข้าสู่ขั้นตอนของการสวดพุทธมนต์ บุคคลที่แยกย้ายออกไปเดินหรือนั่งอยู่ภายนอกบริเวณพิธีก็จะรีบเข้ามาจับจองเก้าอี้ แม้แต่พุดชาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรมรวมไปถึงช่างทรงอีกหลายคนก็ได้มานั่งร่วมในพิธีด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 60 การนั่งรับพรผ่านสายสิญจน์ของผู้เข้าร่วมพิธีสืบชะตาเมืองเชียงดาว

สำหรับสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นแบบพราหมณ์ในพิธีกรรม ได้แก่ พุดชาจารย์ หรือผู้ประกอบพิธี ซึ่งแต่งกายแบบพราหมณ์ รวมทั้งพนักงานผู้ช่วยที่แต่งกายด้วยชุดขาว อุปกรณ์และสิ่งของเครื่องใช้ ในการประกอบพิธีกรรมแบบพราหมณ์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ การท่องบทสวดภาษาบาลี การตี

ฆ้องเมื่อเสร็จพิธี และการเริ่มต้นบทไหว้ครูที่มีการเอ่ยนามพระอิศวร พระวิษณุ และพระนารายณ์ (ดต.เรวัตติ กิติพุทธากรณ์ สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2551) ดังนี้

“โอม นโม นมัสการ โอม นโม วิษณุ นารายณ์ สิ่งที่คุณนั้นต้องการถวายแด่ พระอิศวรผู้เป็นเค้า อันสถิตอยู่หุบเขาไกรลาส เจ้าครูจึงมีสุรสีหนาทตั้งสายฟ้า ฟาดดั่งก้องล่องภูผา สมเสด็จทั้งแผ่นดินฟ้าและแผ่นดิน เพื่อให้ผู้ไต่ยินใจแนแน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นแก้ว พระนารายณ์เป็นเจ้าเสด็จมาเป็นพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ งาน พระนารายณ์คือพุทธาวตาร...”

ทั้งวัตถุประสงค์สัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ เป็นส่วนที่ปรากฏในขั้นตอนการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์ ในขณะที่รายละเอียดของการประกอบพิธีกรรมก็ไม่ได้มีข้อแตกต่างจากพิธีกรรมการเลี้ยงผีทั่วไปมากนัก ในส่วนของผู้ประกอบพิธีกรรมเองก็ยอมรับว่าตนเองเป็นพุทธศาสนิกชน ไม่ใช่หมอปราหมณ์ผู้ประกอบพิธีที่สืบตระกูลมาจากพราหมณ์ใดๆ ด้วยเหตุนี้จึงชี้ให้เห็นว่า สัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับพราหมณ์ในพิธีกรรมนี้ เปรียบเหมือนสัญลักษณ์สะท้อนให้ผู้มาร่วมพิธีกรรมเกิดความรู้สึกศรัทธากับการดำเนินพิธีกรรม ทำให้พิธีกรรมสมบูรณ์แบบในความคิดของผู้มาร่วมงาน แม้ในความเป็นจริงแล้วจะการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวจะไม่ใช้พิธีกรรมแบบศาสนาพราหมณ์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์

ในส่วนของพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอมะแมใจและพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญา คำแดง อำเภอยางคำ พบว่าเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีทั้งหมด จึงไม่มีการนำพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการพิธีกรรม ดังนั้นจึงไม่ปรากฏวัตถุประสงค์สัญลักษณ์หรือพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธหรือศาสนาพราหมณ์ในพิธีกรรม เหมือนพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดง และสืบชะตาเมืองเชียงดาว

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงประเภทที่สอง คือพลังแห่งจิตวิญญาณ เทพเจ้า หรือสิ่งมีชีวิตที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติในพิธีกรรมนั้น เป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่อ้างอิงกับความเชื่อดั้งเดิมคือความเชื่อเรื่องผีसांगเทวดา ปรากฏเห็นเป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 3 พิธีกรรม อำนาจที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ อำนาจของเจ้าหลวงคำแดง ผู้ดำรงบทบาทเป็นผีอารักษ์ของชุมชน นอกจากนี้ยังมีพลังอำนาจจากเหล่าเทพเจ้า คือ ท้าวจตุโลกบาล พระอินทร์ พระแม่ธรณี ที่ปรากฏในพิธีกรรมขึ้นท้าวทั้งสี่ การบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและเจ้านายเทวดาอารักษ์ รวมทั้งพิธีกรรมการพ้อนผีเจ้านายและการประทับทรงของร่างทรง โดยอำนาจแห่งจิตวิญญาณของบรรดาผีอารักษ์และผีเจ้านายเหล่านั้น มีทั้งจิตวิญญาณที่มีได้มีกำเนิดมาจากมนุษย์ รวมทั้งวิญญาณของมนุษย์ที่ตายไปแล้ว ซึ่งได้กลายเป็นผีเจ้านายองค์ต่างๆที่มาประทับทรงเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ในพิธีกรรม

นอกจากนี้ในพิธีกรรมทั้งหมดยังมีความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับการรับประทานอาหารในพิธีกรรมหรืออาหารผี ว่าเป็นอาหารมงคลสำหรับผู้มาร่วมพิธีกรรม การรับประทานจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง โดยจะต้องเป็นการรับประทานภายหลังจากที่เจ้าหลวงคำแดงได้รับประทานเสร็จสิ้นแล้วเท่านั้น ความเชื่อดังกล่าวนับเป็นการให้ความสำคัญกับพลังอำนาจของเจ้าหลวงคำแดง ว่านอกจากจะปรากฏชัดเจนในด้านการใช้อำนาจปกป้องคุ้มครองมนุษย์แล้ว ความศักดิ์สิทธิ์ยังเกิดขึ้นได้จากวัตถุหรืออาหารที่เจ้าหลวงคำแดงสัมผัสด้วย

ด้วยเหตุนี้สัญลักษณ์ทั้งหมดจึงสื่อความหมายถึงความศักดิ์สิทธิ์ ทั้งความศักดิ์สิทธิ์ของบุคคล สถานที่ บรรยากาศ และกระบวนการประกอบพิธีกรรม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของพิธีกรรมที่ต้องการให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมรู้สึกอุ่นใจว่าตนเองได้เข้าร่วมในพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวก็จะสามารถปกป้องคุ้มครองตนเองในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ความศักดิ์สิทธิ์ในที่นี้ ไม่จำกัดขอบเขตโดยความเชื่อและประเภทของศาสนา รูปแบบของความศักดิ์สิทธิ์เป็นเสมือนพื้นที่ขนาดใหญ่ที่หมายรวมทั้งพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural force) และพลังของจิตวิญญาณหรือสิ่งมีชีวิตที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural being) อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ผู้มาร่วมพิธีกรรมสามารถมีปฏิสัมพันธ์และสัมผัสได้ โดยไม่ตะขิดตะขวงหรือสงสัยในเส้นแบ่งพรมแดนของพื้นที่ดังกล่าว บุคคลไม่สนใจว่าเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนา พิธีกรรมทางพราหมณ์ หรือเป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ แต่จุดมุ่งหมายสำคัญในการเข้าร่วมพิธี คือพลังและการปกป้องคุ้มครองจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ที่พึงได้รับมาจากการเข้าร่วมในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง

การสื่อความหมายว่าศาลเจ้าหลวงคำแดงคือพื้นที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประกอบกับความศักดิ์สิทธิ์ของสถานการณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมดังกล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ท้ายที่สุดแล้วได้นำไปสู่เป้าหมายสูงสุดในการเข้าร่วมพิธีกรรมคือการเข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม ซึ่งเป็นระบบความหมายที่พิธีกรรมได้ส่งผ่านออกมา ระบบความหมายดังกล่าวมีลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ “ความศักดิ์สิทธิ์” อันเป็นขั้วความหมายของสัญลักษณ์ที่มีความชัดเจนอยู่ในพิธีกรรมย่อยและการแสดงต่างๆในพิธีกรรมอยู่แล้ว จากนั้นพิธีกรรมใหญ่คือ พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ก็ได้ดึงความหมายแห่งความศักดิ์สิทธิ์จากพิธีกรรมย่อยและการแสดงต่างๆมาใช้ เกิดเป็นระบบความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขนาดใหญ่ที่ครอบคลุมพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขนาดเล็กทั้งสิ้น เมื่อบุคคลได้เข้าร่วมพิธีกรรมก็เกิดปฏิสัมพันธ์กับความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว จากนั้นระบบความหมายแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมก็เริ่มต้นทำหน้าที่ จนกระทั่งพิธีกรรมดำเนินไปจนจบกระบวนการ ดังนั้นเมื่อบุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรมรู้สึกว่าได้ผ่านเข้าสู่พื้นที่ของพิธีกรรมซึ่งเป็นการจำลองเหตุการณ์หรือสถานการณ์ศักดิ์สิทธิ์มาแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์นั้นย่อมจะมีพลังหรืออำนาจบางอย่างที่ปกป้องคุ้มครองตนเองได้ และความมุ่งหมายดังกล่าวก็นับเป็นจุดหมายปลายทางที่กระบวนการพิธีกรรมทั้งหมดต้องการ

กล่าวโดยสรุปแล้วสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงเป็นการสื่อความหมายให้เห็นพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ กระบวนพิธีกรรมทั้งหมดเป็นต้นแบบหรือเป็นแบบอย่างของความศักดิ์สิทธิ์อย่างที่ว่าจะเป็น โดยเฉพาะกระบวนพิธีกรรมที่เลียนแบบศาสนาพราหมณ์และพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ เป็นอุดมคติของความศักดิ์สิทธิ์และความขลังอย่างสมบูรณ์แบบในความคิดของชาวบ้าน ในขณะที่กระบวนพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเองก็ได้รับการยอมรับเช่นกันถึงความศักดิ์สิทธิ์ เพราะทำที่สุดแล้วอำนาจของผีก็ดูเหมือนจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตอบสนองความต้องการของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมกว่าพิธีกรรมทางศาสนาพุทธและพราหมณ์

6.1.2.2 ขั้วอุดมคติ ขั้วทางอุดมคติในความหมายของเทอร์เนอร์ หมายถึงองค์ประกอบทางจริยธรรมและระเบียบของสังคมที่เป็นหลักสำคัญในการจัดองค์กรทางสังคม การรวมกลุ่มบรรทัดฐาน ค่านิยมที่ยึดถือกันเป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมนั้น (Turner, 1967: 28) ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ประกอบด้วยความหมายที่สำคัญได้แก่

6.1.2.2.1 องค์ประกอบของศาสนาและความเชื่อของชาวล้านนาที่ผสมผสานระหว่าง “พุทธ-พราหมณ์-ผี”

6.1.2.2.2 โลกทัศน์ทางสังคมของล้านนาเกี่ยวกับเพศและชนชั้น

6.1.2.2.1 องค์ประกอบของศาสนาและความเชื่อของชาวล้านนาที่ผสมผสานระหว่าง “พุทธ-พราหมณ์-ผี”

พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงได้สะท้อนลักษณะการผสมผสานศาสนา (Religious syncretism) ที่ประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงดาว ลักษณะผสมผสานดังกล่าวเห็นได้จากกระบวนพิธีกรรมที่ประกอบไปด้วยพิธีกรรมทางพุทธศาสนา พิธีกรรมแบบพราหมณ์ และพิธีกรรมการพ้อนผีเจ้านาย ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการนับถือผีส่วนในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงอำเภอใจ และพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ แม้จะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีโดยตรง แต่ก็มีการใช้เครื่องประกอบพิธีกรรมที่รับแนวคิดมาจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์หลายประการ

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีและความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ที่ผสมผสานกันกันอยู่ในสังคมล้านนา เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาต่อเนื่องยาวนาน นับตั้งแต่การรับนับถือพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากอาณาจักรศรีวิชัยในตอนต้นราชวงศ์มังราย ภายหลังการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยในพุทธศตวรรษที่ 19 การรับนับถือพุทธศาสนาในยุคแรก พระเจ้ามังรายได้พยายามผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับอำนาจ

เหนือธรรมชาติ การนับถือผีบรรพบุรุษและผีเสื้อเมืองกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ปราภฏหลักฐานจากการสร้างศาสนวัตถุ ปุชนิยมสถานต่างๆทางพุทธศาสนา รวมทั้งตำนานและคัมภีร์ทางศาสนาของล้านนาที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจปาฏิหาริย์กับพุทธศาสนา จนไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ อาทิ การสร้างพระพุทธรูป 5 องค์บริเวณต้นมะเดื่อที่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ จากนั้นพระองค์ได้อธิษฐานขอให้ผลบุญแห่งการสร้างพระพุทธรูปดลบันดาลให้พระองค์มีอำนาจเหนืออาณาจักรมอญ ถ้าหากมอญอ่อนน้อมต่อพระองค์แล้วก็จะสร้างวิหารถวายพระพุทธรูป ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาได้ถูกนำมาแทนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่แตกต่างไปจากการบวงสรวงบูชาผีเมืองหรือวิญญาณบรรพบุรุษ (ปริญา กายสิทธิ์, 2528: 70-71) จนมีคำกล่าวว่า ในระยะต้นราชวงศ์มังราย คนโดยทั่วไปมักจะเข้าใจว่า “พุทธศาสนา คือไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง” (ฮันส์ เพนซ์, 2527: 15)

ลักษณะการผสมผสานความเชื่อดังกล่าวยังคงสืบทอดต่อเนื่องมาในอาณาจักรล้านนา ในรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกนหรือพระเจ้าติสุมาร แม้ว่าพระองค์จะทรงสร้างวัดและทำนุบำรุงพุทธศาสนา แต่พระองค์ก็ยังทรงเลื่อมใสสิ่งนอกศาสนา ด้วยการบวงสรวงภูตผีปีศาจ สอน ต้นไม้ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขา และป่า โดยการเซ่นไหว้บวงสรวงด้วยโคและกระบือ ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรของพระองค์มีชื่อเสียงว่าเป็น “ยักษ์ทาส” หมายถึงพวกภูตผีปีศาจ (พระรัตนปัญญาเถระ, 2501: 107) แม้แต่ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ทรงนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด แต่พระองค์ก็ยังทรงเห็นชอบกับการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ตามคำแนะนำของซีพม่า* เพื่อให้พระองค์ทรงเป็นมหาจักรพรรดิมีเดชานุภาพปราบทั้งชมพูทวีป เหมือนดังพระเจ้าอโศกมหาราช (สงวน โชติสุรัตน์, 2514: 61-63)

ด้านความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในล้านนาเป็นคติที่ถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต มักปรากฏในลักษณะของการประกอบพิธีกรรม ตั้งแต่พิธีกรรมระดับชาวบ้านจนถึงราชพิธีและศาสนพิธี พิธีกรรมเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ อำนาจเหนือธรรมชาติและเวทย์มนต์คาถาซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ โดยมีนักบวชคือพราหมณ์และปุโรหิตเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ใน *ชินกาลมาลีปกรณ์* กล่าวถึงพิธีราชาภิเษกพระเมืองแก้วให้เป็นพระราชาธิบดี ว่าได้มีการประกอบพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์ โดยผู้ประกอบพิธีกรรมคือ พระสงฆ์ พราหมณ์คณาจารย์ และปุโรหิต (พระรัตนปัญญาเถระ, 2501: 143) ดังนี้

---

* ซีพม่า เป็นพระอาจารย์ที่เชี่ยวชาญทางศาสตร์เพทและไสยศาสตร์ ซึ่งพระบรมโลกนาถ กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทรงติดสินบนให้มาทำลายความมั่นคงของเมืองเชียงใหม่

“...ครั้น ณ วันขึ้น 13 ค่ำเดือนยี่ โปรดให้พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์มงคลปริตรในพระราชวังและการเจริญพระพุทธมนต์นั้นจบลงเมื่อวันเพ็ญ (สวด 3 วัน) พอถึงวันอังคาร แรม 2 ค่ำ (เดือนยี่) จันทร์ประกอบด้วยปุสสนักษัตร พราหมณ์คณาจารย์และปุโรหิตทั้งหลายก็กระทำพิธีราชาภิเษกพระองค์เพื่อให้เป็นราชาธิบดี

อนึ่งพราหมณ์คณาจารย์และปุโรหิตเหล่านั้น ได้อภิเษกพระองค์เพื่อเป็นพระราชาธิบดี ณ วันศุกร์ แรม 3 ค่ำเดือน 3 จันทร์ประกอบด้วยอุตตรผัดคุณนักษัตรอีกครั้งหนึ่ง นับเป็นครั้งที่ 3 พระราชาครั้นทรงอภิเษกแล้ว ณ วันนั้นเอง ทรงถวายจิวรเป็นมหาทานคือผ้าแพรและสีจำปาสีจันทร์ แก่คณะสงฆ์ 3 นิกายจำนวน 500 คู่...”

ในปัจจุบันการผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีและความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ยังคงปรากฏอย่างชัดเจนในสังคมล้านนา เห็นได้จากความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ อาทิ พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ แม้แต่ความเชื่อเรื่องผู้วิเศษหรือตบถภู ก็สะท้อนให้เห็นการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ที่ลึกซึ้ง โดยเป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดเรื่องพระศรีอาริยมุตไตรยทางพุทธศาสนาและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทางไสยศาสตร์ของตบถภูนั้น เป็นต้น ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527:) เรียกการผสมผสานดังกล่าวว่า ศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular religion) ซึ่งเป็นโครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาของคนส่วนใหญ่ในสังคมล้านนาหรือแม้แต่สังคมไทย โดยองค์ประกอบของศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี มีสัมพันธ์ภาพในลักษณะการจัดสถานภาพความสูงต่ำ มีการจัดการบังคับบัญชา รวมทั้งการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างมีระบบ จึงทำให้ระบบความเชื่อดังกล่าวสามารถดำรงควบคู่อยู่ด้วยกันได้โดยไม่เกิดการหักล้างซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อหันมาพิจารณาการประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ผู้วิจัยพบข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความแปลกแยกระหว่างพิธีกรรมทางความเชื่อแบบดั้งเดิมของชาวบ้านกับปฏิกิริยาจากภาครัฐที่มีกรอบวิธีคิดแบบใหม่ โดยมองว่าความเชื่อเรื่องผีและไสยศาสตร์เป็นเรื่องของความล้าหลังและงมงาย แต่แท้ที่จริงแล้วในวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านในชนบท น้ำหนักและความสำคัญของความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผียังคงมีบทบาทอย่างเข้มข้นต่อการดำรงชีวิต

ในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงใหม่ ความแปลกแยกเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เมื่อองค์การปกครองของภาครัฐคือ สำนักงานอำเภอและองค์การบริหารส่วนตำบล ได้เข้ามาจัดพิธีกรรมร่วมกับชาวบ้าน จากเดิมที่ชาวบ้านเคยประกอบพิธีเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงประจำปีก็ต้องปรับเปลี่ยนเป็นพิธีสี่ชะตาเมืองบ้างหรือการสี่ชะตาประตูเมืองเชียงใหม่ประตูที่ 11 บ้าง ขึ้นอยู่กับนโยบายของอำเภอ ว่าจะต้องการให้แก่นสำคัญของพิธีกรรมแต่ละปีเป็นอย่างไร (ภัทธา สุภัทรสุวรรณ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) เมื่อองค์การของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม เป็นเหตุให้พิธีกรรมของชาวบ้านต้องถูกเบียดขับออกไป เห็นได้ชัดจากพิธีกรรมการเชือดไก่โยนลงไปที่ศาล เพื่อถวายเจ้าหลวงคำแดง

ซึ่งเป็นการเลี้ยงผีแบบดั้งเดิมของชาวบ้านที่ปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่อดีต ต้องไปทำก่อนหรือหลังวันประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเท่านั้น ไม่สามารถประกอบพิธีกรรมร่วมกันได้

นอกจากนี้ยังพบว่าแม้จะมีการยอมรับให้มีพิธีกรรมการพ้อนผีเจ้านาย ซึ่งเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมปรากฏในพิธีกรรมได้ แต่ก็เป็นการยอมรับอย่างมีข้อแม้ว่าพื้นที่ของผีจะต้องถูกจำกัด ผีต้องอยู่ส่วนผี คนต้องอยู่ส่วนคน ในขณะที่พฤตญาจารย์กำลังประกอบพิธีกรรมบวงสรวงและสี่ชะตา ร่างทรงจะถูกกำหนดให้อยู่ในห่อผี (ศาลหลังเก่า) เท่านั้น หากร่างทรงคนใดประสงค์จะมาร่วมพิธีกรรมก็ต้องอยู่ในบทบาทของคนธรรมดาและเมื่อมีร่างทรงที่เข้ามาก้าวผ่านการประกอบพิธีกรรมในส่วนนี้ก็จะถูกตำหนิตันที ดังปรากฏว่าในการประกอบพิธีกรรมปี 2551 มีร่างทรงคนหนึ่งได้ออกมารำดาบบริเวณหน้าศาล ขณะที่พระสงฆ์กำลังประกอบพิธีสี่ชะตาเมืองอยู่ ได้มีเสียงตำหนิตีเดียจากบรรดาผู้มาร่วมงานว่า “...ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง จะรีบออกมาทำไม สงสัยอยากโชว์ อยากลองดี...” ความไม่พอใจนั้นรุนแรงถึงขั้นที่มีเสียงสะท้อนออกมาว่าปีหน้าอาจจะไม่ให้มาร่วมงานอีก แม้แต่ในช่วงเวลาของการพ้อนผีเจ้านาย ร่างทรงก็ยังถูกจำกัดให้อยู่ในบริเวณที่จัดไว้ให้ ซึ่งมีลักษณะเป็นเหมือนเวทีให้ร่างทรงแต่ละคนได้ออกมารำรำและพูดคุยกับชาวบ้านที่มาขอความช่วยเหลือ โดยไม่ปรากฏว่ามีร่างทรงคนใดออกจากบริเวณนั้นไปเดินเล่นพาดอยู่ในบริเวณงานเลย นั้นแสดงให้เห็นว่าร่างทรงเองไม่มีสิทธิ์เลือกพื้นที่ของตน ทำได้แต่แสดงออกอยู่ในอาณาบริเวณที่ถูกเลือกให้ ได้แก่ ห่อผีและเวทีแสดงเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หากสังเกตปริมาณชาวบ้านที่ทยอยมาขอความช่วยเหลือร่างทรงแล้วพบว่ามีเป็นจำนวนมาก บางคนเดินทางมาร่วมงานด้วยวัตถุประสงค์เพียงอย่างเดียวคือเพื่อต้องการให้ร่างทรงช่วยเหลือ (นวล คันระวงค์, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2551)

ส่วนการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอมะแมใจ และการบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอยางคำ เนื่องจากเป็นการประกอบพิธีกรรมที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมทั้งหมด ไม่มีหน่วยงานอื่นเข้ามาข้องเกี่ยว จึงทำให้พิธีกรรมในภาพรวมยังคงมีลักษณะดั้งเดิมแบบที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต คือ เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีอย่างชัดเจน ในกลุ่มชาวไทลื้อ อำเภอยางคำยังมีความเชื่อเรื่องการเลือกพ่อข้าวเจ้าหรือผู้ประกอบพิธีกรรมที่แสดงปฏิภิกิริยาปฏิเสทพุทธศาสนาชัดเจน กล่าวคือเชื่อว่าเจ้าพ่อพญาคำแดงจะไม่เลือกคนที่เคยเป็นภิกษุสามเณรหรือบวชเรียนมาแล้วมารับหน้าที่ดังกล่าว ดังนั้นพ่อข้าวเจ้าของหมู่บ้านจึงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีเพียงอย่างเดียว ไม่ข้องเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอื่น ๆ

กล่าวโดยสรุปการรับนับถือพุทธศาสนาในล้านนา เป็นการเลือกสรรคติความเชื่อทางศาสนาและการประพัตติตนที่สอดคล้องกับพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกัน อาทิ การอ้างอิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานและการเคารพนับถือปูชนียวัตถุและปูชนียบุคคล ที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง การนับถือผีอารักษ์และผีบรรพ

บุรุษ ทำให้พุทธศาสนาในล้านนาไทยมีลักษณะเฉพาะ ลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่เชื่อถือและปฏิบัติกันมาตั้งแต่ยุคก่อตั้งอาณาจักร ต่อมาจึงมีการรับความเชื่อถือและการปฏิบัติตามแบบพราหมณ์ มาปรับใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาด้วย การผสมผสานศาสนาที่ประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผีดังกล่าว กำหนดให้ชาวล้านนามีโลกทัศน์ที่สำคัญว่า ความสำคัญของการนับถือศาสนาก็คือการประกอบพิธีกรรมและทำนุบำรุงศาสนา เพื่อเป็นการสะสมบุญบารมีและแผ่แผ่อาณิสย์ให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษและสรรพสัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งการร้องขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ปกป้องคุ้มครอง แม้ในภาพรวมแล้ว ลักษณะการผสมผสานดังกล่าวจะดำรงควบคู่อยู่ในสังคมล้านนาได้ด้วยความประนีประนอม แต่เมื่อศึกษาจากบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงแล้ว กลับดูเหมือนว่าบทบาทของความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีจะมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่มากกว่า ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง จึงเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของความสลับซับซ้อนในระบบศาสนาของล้านนา ซึ่งอาจมีอยู่หลายระบบหากพิจารณาในสังคมระดับหมู่บ้านหรืออำเภอ

6.1.2.2.2 โลกทัศน์ทางสังคมของล้านนาเกี่ยวกับเพศและชนชั้น

การพิจารณาบทบาททางเพศในบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง พบว่าสอดคล้องกับลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในล้านนา มิติความสัมพันธ์ระหว่างเพศปรากฏชัดในแง่การจำแนกบทบาทและแบ่งหน้าที่ในพิธีกรรม ในภาพรวมพบว่าในขณะที่ฝ่ายชายจะเป็นผู้มีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมและหน้าที่ในการสนับสนุนแรงงานที่ต้องใช้แรงกายเป็นหลัก เช่น การฆ่าสัตว์ การเตรียมอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม การบรรเลงดนตรี และการแสดงประกอบพิธีกรรม ฝ่ายหญิงจะมีบทบาทเกี่ยวกับการช่วยจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์และเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม ส่วนหน้าที่บางอย่างก็เป็นการร่วมมือกันทำระหว่างชายหญิง เช่น การเตรียมและการประกอบอาหารเลี้ยงในพิธีกรรม เป็นต้น

หน้าที่ของเพศชายในด้านการประกอบพิธีกรรม ในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดง และสืบชะตาเมืองเชียงดาว มีผู้ประกอบพิธีกรรมที่ เรียกว่า “พญาจารย์” ในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ มี “พ่อข้าวจ้ำ” เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ส่วนพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวอำเภอแม่ใจ มี “ขุนโฮง” เป็นหัวหน้าในการดำเนินการประกอบพิธีกรรม และมีผู้ประกอบพิธีกรรม เรียกว่า “ขุนฮีด” นอกจากนี้ยังมีข้อกำหนดว่าห้ามผู้หญิงขึ้นไปบนเวทียกพื้นด้านหน้าศาล ซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง

ภาพที่ 61 ป้ายห้ามผู้หญิงขึ้นไปบนเวทียกพื้นด้านหน้าศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านต้นผึ้ง
อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

การระบุให้เพศชายเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม รวมทั้งข้อห้ามเกี่ยวกับเพศหญิงในพิธีกรรม มีความเชื่อของคนล้านนาสนับสนุนว่า เนื่องจากเพศหญิงขวัญอ่อนหรือกำลังใจอ่อนมักตื่นตระหนกตกใจง่ายและอ่อนไหวต่ออำนาจของผี ขณะที่ผู้ชายมีขวัญแข็ง ทำให้ควบคุมอารมณ์ได้ดีกว่า (อานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์, 2541: 13) เหตุผลดังกล่าวเป็นเหตุผลเดียวกับที่ชาวไทลื้อ เมืองสิบสองปันนา ห้ามไม่ให้ผู้หญิงไปร่วมงานพิธีเลี้ยงเทวดาหรือผีเมือง เนื่องจากผีหรือเทวดาอารักษ์ล้วนแต่หิวกระหาย มีความรัก โลก โกรธ หลง เช่นเดียวกับมนุษย์ หากผู้หญิงไปร่วมงานแล้ว เทวดาผู้ชายที่หิวกระหายเหล่านั้นอาจเข้าสิงสู่ร่างกายได้โดยง่าย ดังปรากฏเสมอว่าผีมักเข้าทรงหรือสิงสู่เฉพาะผู้หญิงเท่านั้น เช่น ผีปอบหรือผีกะแม่ แต่การเข้าทรงเพื่อไต่ถามของหายและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ที่เรียกว่า “ที่นั่งเทวดา” บุคคลที่ผีเข้าทรงก็เป็นผู้หญิง (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 249-250) ในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อ ที่อำเภอเชียงคำก็มีเคยมีข้อห้ามดังกล่าว แต่ในปัจจุบันได้ล้มเลิกไป ทำให้ผู้หญิงสามารถเข้าร่วมพิธีกรรมได้ เพียงแต่มีข้อห้ามไม่ให้ผู้หญิงเป็นผู้จับไม้วาหรือไม้เสี้ยงทายในพิธีกรรมเท่านั้น (สิงห์คำ มิ่งฉลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

ในขณะที่ผู้ชายมีบทบาทสำคัญเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้หญิงจะมีบทบาทมากในด้านการสืบทอดอำนาจในพิธีกรรม ซึ่งอำนาจในที่นี้เป็นอำนาจในลักษณะของผู้นำทางพิธีกรรม และความรู้เกี่ยวกับรายละเอียดของอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม ในพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสิบชะตาเมืองเชียงดาว ผู้สืบทอดคือนางภัทรา สุภัทรสุวรรณ อายุ 38 ปี หน้าที่ของนางภัทราในการประกอบพิธีกรรมทุกปี ได้แก่ การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ในการประกอบพิธีกรรม โดยมีตำราหรือคู่มือที่จดบันทึกรายละเอียดต่างๆ ไว้ชัดเจน นางภัทราเล่าว่า

ตนได้รับหน้าที่นี้มาจากย่า ซึ่งในอดีตเคยเป็นช่างทรงคนเดี่ยวของเจ้าหลวงคำแดง เมื่อย่าเสียชีวิตก็ไม่มีใครได้เป็นช่างทรงของเจ้าหลวงคำแดงอีกเลย เนื่องจากบ้านพักอาศัยของตนอยู่ใกล้กับศาลเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม ทำให้ตนมีหน้าที่ดูแลต้อนรับชาวบ้านที่มาช่วยงานด้วย (ภัทรา สุภัทรวรรณ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2552)

ส่วนการประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอแม่ใจ ผู้สืบทอดได้แก่นางป้อ วงศ์กาเม็ง อายุ 84 ปี มีหน้าที่ตรวจสอบความถูกต้องของวัสดุอุปกรณ์และเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมทั้งหมด เรียกว่า “หัวขันเก้า” นางป้อได้รับหน้าที่นี้มาจากมารดาและเป็นผู้เตรียมงานมาเป็นเวลาสี่สิบกว่าปีแล้ว นางป้อเล่าว่าเหตุที่ครอบครัวของตนเป็นผู้สืบทอดหน้าที่นี้เนื่องจากศาลเจ้าหลวงคำแดงในอดีตนั้น เดิมเป็นศาลไม้เล็กๆอยู่ในบริเวณบ้านของมารดาของนางป้อ ก่อนจะย้ายมาอยู่ที่สาธารณะประโยชน์ในปัจจุบัน (ป้อ วงศ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552) นางป้อเป็นผู้หญิงเพียงคนเดียวที่ได้รับอนุญาตให้ขึ้นไปบริเวณเวทีในศาลเจ้าหลวงคำแดงและในวันประกอบพิธีกรรมจะมีการจัดที่นั่งให้กับนางป้อบริเวณหน้าเวทีโดยเฉพาะ ทั้งนี้พบว่าชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือนางป้อมาก ทุกคนที่ต้องการรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนหรืออุปกรณ์ในการบวชหรือแก่นเจ้าหลวงคำแดง ก็ต้องมาถามรายละเอียดจากนางป้อทุกครั้งไป

การสืบทอดอำนาจในลักษณะของผู้เฒ่าทางพิธีกรรมและความรู้เกี่ยวกับรายละเอียดของอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว มีลักษณะเดียวกับการสืบทอดความรู้ความเชื่อในเรื่องผีปู่ย่าของล้านนา ซึ่งยึดเอาระบบการสืบสายตระกูลทางฝ่ายหญิง (Matrileneal) เป็นหลักตระกูลผีมดผีเม็งบางตระกูล ผู้หญิงสามารถใช้การเข้าทรงและร่วมพิธีกรรมเพื่อเพิ่มสถานภาพและบทบาทให้มีอำนาจในการจัดการความขัดแย้งในตระกูล โดยเฉพาะเรื่องการแบ่งมรดกในลักษณะของการแสดงเจตจำนงของบรรพบุรุษโดยผ่านการเข้าทรง ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงสามารถรักษาบทบาทเป็นผู้นำของตระกูลได้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์, 2541: 18)

กล่าวโดยสรุปการแสดงอำนาจของเพศสภาวะในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง มีลักษณะของการรวมขอมและประนีประนอมซึ่งกันและกัน ระหว่างอำนาจหน้าที่ของฝ่ายชายกับอำนาจหน้าที่ของฝ่ายหญิง โดยมีเหตุผลและความเชื่อบางอย่างของสังคมหมู่บ้านเป็นพื้นฐาน คล้ายคลึงกับผลศึกษาเรื่องการฟ้อนผีเม็งในจังหวัดลำปาง ของชิเกฮารุ ทานาเบะ (Shigeharu Tanabe) ซึ่งเสนอว่าองค์ประกอบในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเพศสภาพในภาคเหนือมีหลากหลายและไม่จำเป็นต้องมีความสอดคล้องกันเสมอไป ในขณะที่ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับคาถาอาคมและประเพณีปฏิบัติในพุทธศาสนาเป็นความรู้ที่จำกัดและให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง แต่ในอีกด้านหนึ่งความรู้ความเชื่อในเรื่องผีปู่ย่า ซึ่งยึดระบบการสืบสายตระกูลทางฝ่ายหญิงเป็นหลัก ก็ทำให้สถานภาพของเพศหญิงในบริบทของครอบครัวอยู่ในฐานะที่พอจะมีอำนาจอยู่บ้าง พิธีกรรมการฟ้อนผีเม็งจึงเป็นพิธีที่ผู้หญิงมีอำนาจ

บทบาทและสภาพสำคัญเทียบเท่าได้กับบทบาทของผู้ชายในเวทีพุทธศาสนา เศรษฐกิจและการเมือง โดยไม่ได้เน้นการแบ่งแยกความแตกต่างหรือเผชิญหน้ากันระหว่างชายกับหญิง แต่ให้ความสำคัญกับอำนาจและบทบาทของทั้งสองเพศในลักษณะที่กลมกลืนกัน (Tanabe, 1991: 183-221)

อย่างไรก็ตาม หากมองในเชิงโครงสร้างของระบบศาสนาและความเชื่อของสังคมไทย ถึงอย่างไรผู้หญิงยังคงมีบทบาททางพิธีกรรมเฉพาะในเรื่องการนับถือผีเท่านั้น แต่ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ผู้หญิงจะมีเพียงหน้าที่ในการให้ความสะดวกในการทำบุญ แต่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีเท่าผู้ชาย (ปราณี วงษ์เทศ, 2544: 363) สอดคล้องกับผลการศึกษาลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี ของสุรียา สมุทคุปดีและคณะ (2539: 243) ที่มีข้อค้นพบว่าจากการที่องค์กรพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเพศชายในแง่ที่อนุญาตให้เฉพาะผู้ชายเท่านั้นบวชเป็นภิกษุสามเณรได้ ดังนั้นการที่ร่างทรงในลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เนื่องจากในตำหนักทรงซึ่งเป็นพื้นที่ของเอกชนไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจของรัฐ จึงเปิดโอกาสให้ผู้หญิงทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธี เป็นนักบวช เป็นตัวแทนองค์เทพ และเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ผู้เดือดร้อนได้โดยการใช้ไสยศาสตร์

ด้านมิติความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับชนชั้น ปรากฏในการกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะเป็นผู้ที่มีอภิสิทธิ์ในสังคม ในที่นี้คือการได้รับการยอมรับและยกย่องสถานะ พุฒาจารย์ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงดาว เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในประเด็นดังกล่าว พุฒาจารย์เป็นที่รู้จักและยอมรับนับถือจากชาวบ้านในอำเภอเชียงดาวมาก เป็นบุคคลเดียวที่ได้รับการยอมรับให้ประกอบพิธีกรรมระดับชุมชนทั้งในเขตอำเภอเชียงดาวและเขตอำเภออื่นๆในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบกับการเป็นผู้มีความรู้แตกฉานเกี่ยวกับตำนานและประวัติศาสตร์ล้านนา จึงทำให้ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน มีโอกาสได้ไปร่วมเสวนาทางวิชาการในฐานะตัวแทนของท้องถิ่นบ่อยครั้ง

กลุ่มคณะกรรมการดำเนินงานประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ที่อำเภอแม่ใจ ก็เป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีสถานะทางสังคมสูงกว่าชาวบ้านคนอื่น เห็นได้จากการแสดงความเคารพและความนอบน้อมจากชาวบ้านทั่วไป นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจให้ดูแลเรื่องเงินงบประมาณเกี่ยวกับศาลเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งในแต่ละปีจะมีเงินบริจาคเข้ามาเป็นจำนวนหลายแสนบาท ลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับบทบาทของพ่อข้าวจ้ำ ที่อำเภอเชียงคำ ที่นอกจากจะได้รับการเคารพยกย่องจากคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องเงินบริจาค หรือเงินที่ชาวบ้านนำมาแก้บนและเสียผีแก่เจ้าพ่อคำแดงในแต่ละปีด้วย คดีเกี่ยวกับการเคารพยกย่องผู้ประกอบพิธีกรรมของชุมชนนับเป็นความเชื่อที่ปรากฏทั่วไปในสังคมหมู่บ้านของล้านนา ในบางหมู่บ้านผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเสื่อบ้านจะมีสิทธิพิเศษด้วยการได้สิทธิ์ทำนาเรียกว่า “นาพ่อหมอ” หรือ “นาหมอ” ตลอดไป ทรายที่สายสกุลได้ทำหน้าที่ดังกล่าว พ่อหมอจะทำหน้าที่ประจำไปตลอดชีวิตและไม่ต้องเกณฑ์แรงงานใดๆ เมื่อตายไปต้องให้ลูกชายคนโตสืบ

หน้าที่แทน ถ้าลูกคนโตเป็นผู้หญิงก็ให้น้องชายหรือหลานชายเป็นแทน ในกรณีที่ไม่มีทายาท ต้องใช้วิธีเลี้ยงทาย เลือจากหัวหน้าครอบครัวตามตระกูลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเสื่อบ้าน ในบางหมู่บ้านผู้ประกอบการพิธีกรรมจะได้อภิสิทธิ์จากเงินที่ได้จากการเลี้ยงผีไปใช้จ่ายด้วย (ยุพิน เข้มมุกต์, 2554: 143)

นอกจากนี้เกณฑ์การคัดเลือกผู้ประกอบการพิธีกรรม ยังเป็นข้อบ่งชี้ถึงความพิเศษของผู้ที่ได้รับการคัดเลือก ในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง “พ่อข้าวเจ้า” ผู้ประกอบการพิธีกรรมเป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจากวิญญาณเจ้าพ่อคำแดง การรับหน้าที่โดยประสงค์ของเจ้าพ่อเป็นการยกสถานะให้พ่อข้าวเจ้ากลายเป็นบุคคลพิเศษที่มีหน้าที่พิเศษในหมู่บ้าน ส่วนในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อ่าเภอแม่ใจ หน้าที่ต่างๆในการประกอบพิธีกรรมมีการสืบทอดโดยสายสกุลมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ย้ำให้เห็นความสำคัญและความพิเศษที่จะได้รับเฉพาะบางตระกูล จึงถือเป็นเกียรติยศของวงศ์ตระกูลที่ได้รับหน้าที่ดังกล่าว ดังนั้นจะเปลี่ยนมือหรือถ่ายโอนไปให้ตระกูลอื่นทำแทนไม่ได้

6.2 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนและไทลื้อที่สะท้อนผ่านพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) หมายถึง คุณสมบัตินหรือลักษณะเฉพาะซึ่งบุคคลได้มาโดยกำเนิดจากการเป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งและเป็นพื้นฐานสำคัญให้มีความรู้สึกผูกพันกับคนอื่นๆที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน โดยผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการร่วมพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสืบทอดมาจากอดีตและกำหนดสถานการณ์ปัจจุบันและมีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์และชีวิตของบุคคล (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2547: 25) การศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในสังคมไทยพบว่ามีความหลากหลายทาง อาทิ การค้นหาลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ การศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่สนใจต่อกระบวนการโลกาภิวัตน์และการปรับเปลี่ยนของชุมชน หรือแนวการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทของทุนนิยม ซึ่งให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่น เลื่อนไหล และรูปแบบต่างๆของการต่อสู้ของคนชายขอบและผู้อ่อนแอในสังคม*

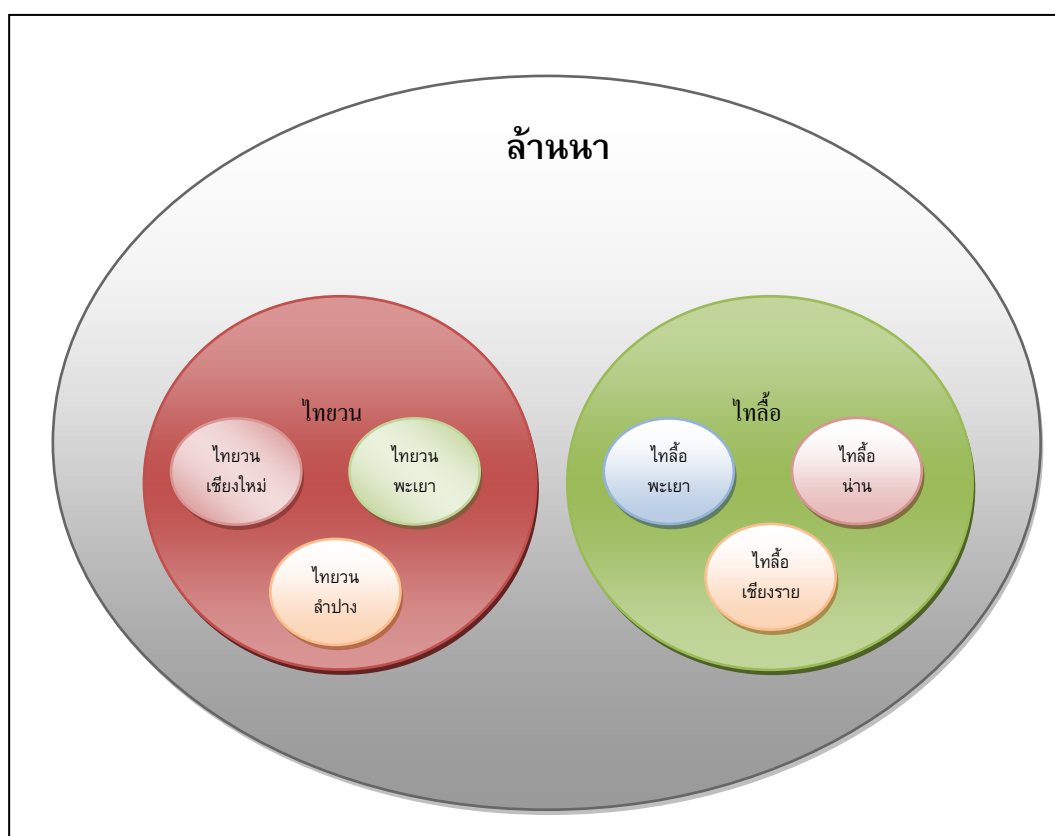
เนื่องจากพิธีกรรมเป็นปฏิบัติการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของคนในกลุ่มที่สามารถแสดงออกในเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงจะใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์มาศึกษาพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนและไทลื้อในพื้นที่

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ยศ สันตสมบัติ (2551: 15-52)

ศึกษา โดยให้ความสำคัญกับพิธีกรรมในฐานะพื้นที่ ที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้เลือกที่จะเสนอตัวตน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ผู้วิจัยได้จำแนกอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) อัตลักษณ์ที่มีลักษณะร่วมในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน (ไทยวน/ไทลื้อ) หมายถึง การพิจารณาอัตลักษณ์ในบริบทของสังคมล้านนา ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย อาทิ ไทยวน ไทลื้อ ไทยอง ไทเขิน ไทใหญ่ และชนกลุ่มน้อยต่างๆ

2) อัตลักษณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่ต่างกลุ่มกัน เนื่องจากต่างพื้นที่กัน หมายถึง การพิจารณาเปรียบเทียบอัตลักษณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของไทยวนและไทลื้อแต่ละกลุ่มซึ่งอยู่ต่างพื้นที่กัน อาทิ ไทยวนในจังหวัดเชียงใหม่ ไทยวนในจังหวัดพะเยา ไทยวนในจังหวัดลำปางหรือไทลื้อที่อาศัยอยู่ในจังหวัดพะเยาเปรียบเทียบกับไทลื้อในจังหวัดน่านและจังหวัดเชียงราย ดังภาพที่ 62

ภาพที่ 62 แผนภาพแสดงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในพื้นที่ศึกษา

เหตุที่ผู้วิจัยได้จำแนกลักษณะการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะดังกล่าว เนื่องจากในสังคมล้านนาปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลต่อกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทับซ้อนมากขึ้น ในหมู่บ้านหรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งย่อมเผชิญกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่ไม่เหมือนกัน จึงอาจส่งผลให้สำนึกทางชาติพันธุ์มีความหมายที่แตกต่างหลากหลายแม้จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันก็ตาม การศึกษาชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งในล้านนาอย่างโดดๆ โดยไม่ให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะพื้นที่ ย่อมไม่ได้ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน

6.2.1 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง

ในบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง อัตลักษณ์ที่เป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนคือ ความเชื่อเกี่ยวกับช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกัน รวมไปถึงความหมายของพิธีกรรมที่มีพื้นฐานมาจากคติเรื่องเครื่องเลี้ยงผีแบบดั้งเดิมของบรรพบุรุษ

การเลี้ยงผีตามความเชื่อของชาวไทยวนในล้านนาจะต้องมีการจัดเตรียมเครื่องบวงสรวงสังเวยอย่างดีและถูกต้องครบถ้วนตามตำราที่ว่าด้วยเครื่องสังเวย โดยปกติช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมจะจัดขึ้นปีละ 3 ครั้ง คือ ในเดือน 5 เดือน 7 และเดือน 9 ตามคติไทยวน (ตรงกับเดือนมกราคม-มิถุนายน) ทั้งนี้พิธีกรรมเลี้ยงผีที่เป็นพิธีกรรมใหญ่จะจัดขึ้นในเดือน 9 คือในช่วงก่อนฤดูทำนา ด้วยหวังอำนาจของผีในการลดบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความเจริญงอกงามแก่การเพาะปลูกให้แก่ครอบครัวและชุมชน

การเลี้ยงผีของชาวไทยวนมีจุดประสงค์หลายประการ อาทิ เพื่อให้ผีพอใจและให้ความคุ้มครองดูแลหรือให้ผีหายโกรธที่คนทำให้ผีไม่พอใจและไม่มารบกวนคนอื่น เป็นต้น ในการจัดเลี้ยงผีแต่ละประเภทนั้นมีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมที่สลับซับซ้อนแตกต่างกันไป อาทิ การเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นพิธีกรรมที่ลูกหลานของแต่ละสกุลจัดขึ้นเพื่อแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษจัดขึ้นที่บ้านของเจ้าผีหรือผู้หญิง ที่มีหน้ารับผิวดูแลผีปู่ย่าของสายตระกูล การเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นพิธีกรรมการเลี้ยงผีที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาต้นน้ำลำธาร ซึ่งสิงสถิตอยู่บนต้นไม้หรือหอยที่ต้นแม่น้ำ ผู้รับผิวดูแลในพิธีกรรมคือ แก่ฝ่ายหรือผู้ดูแลเหมืองฝาย ที่ทำหน้าที่ควบคุมหรือจัดสรรการใช้น้ำแก่เกษตรกรในท้องที่รับน้ำจากฝาย เป็นต้น การประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงนับได้ว่าเป็นการเลี้ยงผีอารักษ์รูปแบบหนึ่ง ผีอารักษ์หมายถึงผีที่มีหน้าที่สำคัญในการปกป้องรักษาและคุ้มครองชุมชน ตลอดจนคนในชุมชน จัดเป็นผีในกลุ่มสัมมาทิจูที่ควรแก่การเคารพ ซึ่งในบริบทของพิธีกรรมเจ้าหลวงคำแดงนับเป็นผีอารักษ์ประเภทผีวีรบุรุษที่คนในชุมชนนับถือ

โดยความหมายดังกล่าว การประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว รวมทั้งการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอแม่ใจ จึงจัดขึ้นพร้อมกัน คือในช่วง

เดือน 9 ของล้านนา ซึ่งตรงกับเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนของทุกปี อีกทั้งยังมีข้อห้ามที่เหมือนกัน คือการห้ามประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีในวันพระ ด้วยพื้นฐานความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน คือวันพระผีจะไม่อยู่*

แม้จะมีรายละเอียดขั้นตอนพิธีกรรมที่แตกต่างกัน แต่ทั้ง 2 พิธีกรรมก็มีองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรมร่วมกัน คือ การฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นสังเวณี ในพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว มีการฆ่าไก่ 12 ตัวโยนลงไปใต้ศาล เพื่อเซ่นสังเวณีแก่เจ้าหลวงคำแดง ส่วนพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอแม่ใจ มีเจ้าหน้าที่ตำแหน่ง “หอกหน้อย” เป็นผู้ฆ่าหมูและไก่เพื่อสังเวณีแก่เจ้าหลวงคำแดงในช่วงเช้ามีดของวันประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ทั้ง 2 พิธีกรรมยังมีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกันคือ ขั้นตอนของการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงและขั้นตอนการเข้าทรงของร่างทรงเหมือนกัน

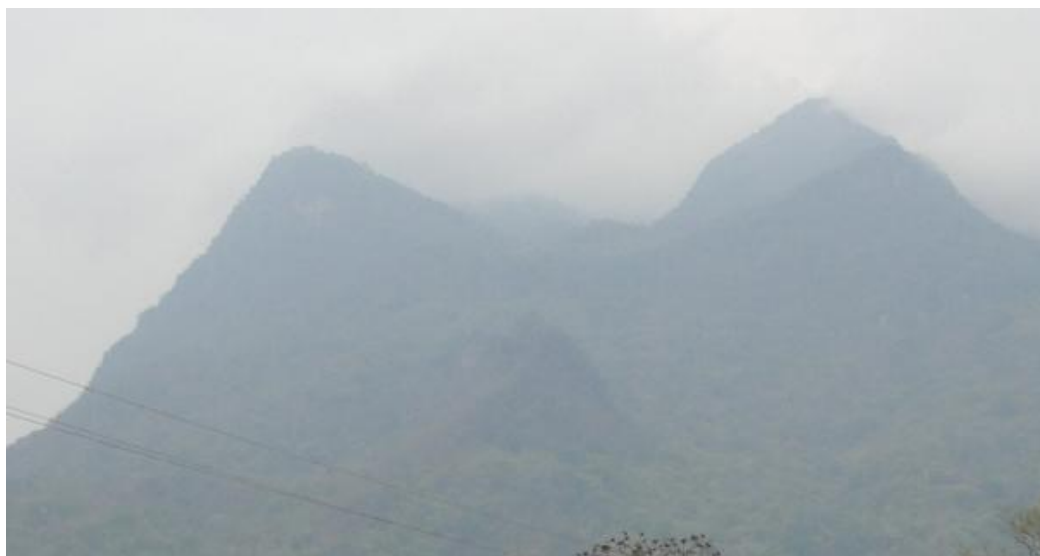
สำหรับอัตลักษณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของไทยวนกลุ่มย่อย เมื่อพิจารณาการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยวนที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่พบว่า ลักษณะเด่นของไทยวนกลุ่มนี้คือ การประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่ยิ่งใหญ่ มีรายละเอียดขั้นตอนและกระบวนการพิธีกรรมที่ค่อนข้างซับซ้อน ยืดยาว เมื่อเปรียบเทียบกับพิธีกรรมในพื้นที่อื่น นอกจากนี้การประกอบพิธีกรรมในพื้นที่เมืองเชียงดาวซึ่งถือเป็นสถานที่กำเนิดตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ยังช่วยส่งเสริมให้พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวเชียงดาวมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น อาจอธิบายได้ว่าลักษณะดังกล่าวเป็นความพยายามเชื่อมโยงพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคม** เพื่อแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของกลุ่มไทยวนอำเภอเชียงดาว โดยเป็นการสร้างอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งมีนัยสำคัญแฝงด้วยการใช้กุศโลบายเรื่องสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเชียงดาวเป็นเจ้าของพื้นที่และเป็นผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์มาตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งอาณาจักรล้านนา

---

* การประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านที่อำเภอเชียงดาวแต่เดิม มีเพียงขั้นตอนการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงนั้น จัดขึ้นในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 9 ต่อมาเมื่อมีการเพิ่มพิธีสืบชะตาเข้ามาในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงด้วย จึงได้เลื่อนวันประกอบพิธีกรรมมาเป็นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 แทน

** การใช้โมณฑันเรื่องพื้นที่เป็นหัวข้อของการศึกษามีหลายประเภท ได้แก่การศึกษาพื้นที่ทางกายภาพ (Physical space) พื้นที่ทางสังคม (Social space) และพื้นที่ภายในจิตใจของปัจเจก (Mental space) โดยทั่วไปการศึกษาเรื่องพื้นที่ (Space) ในมิติทางวัฒนธรรม มักสนใจพื้นที่ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่ประจักษ์ไว้ด้วยความหมาย (Coded space) พื้นที่ทางกายภาพต่างๆ มิได้เป็นเพียงวัตถุที่ว่างหรือสภาพแวดล้อมที่มีไว้เพื่อให้คนใช้ประโยชน์เท่านั้น วิธีการจัดการพื้นที่เหล่านั้นสะท้อนวิถีคิดที่มนุษย์มีต่อพื้นที่ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อภิญา เพ็ญฟูสกุล (2543: 65-101))

พื้นที่ทางกายภาพ หมายถึง พื้นที่ในฐานะที่เป็นอาณาเขตทางธรรมชาติ ในที่นี้หมายถึง เมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีความหมายทางประวัติศาสตร์ในฐานะเมืองโบราณนอกจากนี้เมืองเชียงใหม่ ยังมีสถานที่ที่เป็นภูมินิเวศทางวัฒนธรรมที่สำคัญหลายแห่ง อาทิ ดอยหลวงเชียงใหม่ ถ้ำเชียงดาว อ่างสลุบ ถ้ำกลบ เป็นต้น โดยเฉพาะดอยหลวงเชียงใหม่ นับได้ว่าเป็นสถานที่สำคัญด้านระบบนิเวศทางธรรมชาติแห่งหนึ่งของไทย วีระชัย ณ นคร (2547: 25-39) ได้เสนอไว้ว่า ดอยหลวงเชียงใหม่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่มีลักษณะเด่น เรียกว่า ระบบนิเวศวิทยาเฉพาะถิ่น คือเป็นระบบนิเวศวิทยาของเทือกเขาหินปูน ที่มีสัตว์ป่าหายากอาศัยอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ป่าสงวน ได้แก่ กวางผา เลียงผา และไก่ฟ้าหางลายขวาง ที่พบเฉพาะพื้นที่ป่าดอยหลวงเชียงใหม่เท่านั้น นอกจากนี้บนดอยหลวงเชียงใหม่ยังเป็นสังคมพืชกึ่งอัลไพน์ (Subalpine Vegetation) เนื่องจากพบพืชชนิดนี้เป็นจำนวนมากบริเวณดอยหลวงเชียงใหม่ รวมทั้งการค้นพบพืชเฉพาะถิ่นที่ไม่พบแห่งใดในประเทศไทย จะมีเฉพาะที่ดอยหลวงเชียงใหม่เท่านั้น เช่น กุหลาบดอยหลวงเชียงใหม่ (*Rhododendron Ludwigianum Chaing Dao*) และค้อดอยหลวงเชียงใหม่ (*Trachycarpus excelsa Chaing Dao*) เป็นต้น

ภาพที่ 63 ดอยหลวงเชียงใหม่

นอกจากความหมายและความสำคัญในเชิงกายภาพแล้ว เมืองเชียงใหม่ยังมีความหมายและความสำคัญต่อชาวไทยวนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อีกหลายด้าน โดยเป็นการนิยามความหมายและความสำคัญของพื้นที่ในระดับกว้างออกไป อย่างที่เรียกว่า “พื้นที่ทางสังคม (Social spac)” ซึ่งให้ความสนใจกับกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับสังคม ว่าความหมายของพื้นที่ขึ้นอยู่กับสังคมเป็นผู้กำหนด โดยทั่วไปมักถูกกำหนดด้วยคติความเชื่อ วิถีชีวิต ความ

ประเพณีและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของคนในสังคมนั้น ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ทางสังคมก็จะเป็นตัวกำหนดให้มนุษย์ได้เกิดการแสดงพฤติกรรมและปฏิบัติการต่างๆที่สอดคล้องกับพื้นที่ทางสังคมนั้น ดังนั้นมนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรมจึงมองเห็นความหมายและสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆไม่เหมือนกัน เพราะต่างมีคติเกี่ยวกับพื้นที่และเวลาไม่เหมือนกัน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538: 131-132)

ความหมายและความสำคัญของเมืองเชียงดาวในลักษณะของพื้นที่ทางสังคมปรากฏหลายมิติ ในมิติแรกความเก่าแก่ของเมืองเชียงดาวก่อให้เกิดสำนักแห่งความภาคภูมิใจ ชาวเชียงดาวจะสื่อสารกับคนภายนอกด้วยความภาคภูมิใจถึงความเก่าแก่ของเมือง ดังปรากฏการจัดงานเฉลิมฉลองครบรอบ 120 ปีของเมืองเชียงดาวอย่างยิ่งใหญ่ ในพ.ศ. 2552

ภาพที่ 64 ป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงานเฉลิมฉลองครบรอบ 120 ปีเมืองเชียงดาว

มิติต่อมา ดอยหลวงเชียงดาวคือสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ของเมืองเชียงใหม่มาตั้งแต่โบราณ ความศักดิ์สิทธิ์มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและความศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น ในตำนานศาสนาที่สำคัญของล้านนาคือตำนานพระเจ้าเสียบโลก มีการกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า ณ ดอยอ่างสรงและถ้ำเชียงดาว ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นที่เก็บพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า โดยอยู่ในเนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงตำนานพระบาทพระธาตุในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ต่อมามีการดึงเนื้อหาส่วนนี้มาเขียนแยกเป็น ตำนานอ่างสรง บางฉบับได้เพิ่มประวัติของถ้ำเชียงดาวและของวิเศษภายในถ้ำ จึงเรียกชื่อว่า ตำนานถ้ำเชียงดาว

นอกจากเป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาแล้ว ดอยหลวงเชียงดาวยังเป็นสัญลักษณ์ของการนับถือผีของชุมชนที่มีมาตั้งแต่อดีต ในสมัยพระยาไชยสงคราม มีเหตุการณ์ที่พระองค์ได้พาพระชายาซึ่งทรงครรภ์ใกล้ประสูติไปเล่นมหรสพในพิธีบวงสรวงเทพยดาอารักษ์บนภูเขา (ดอยเชียงดาว) ในช่วงตรุษสงกรานต์ พระโอรสองค์นั้นจึงได้ชื่อว่า “ท้าวแสนภูราชบุตร” (พระยาประกาศกิจกรจักร, 2516: 277) ใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (สงวน โชติสุขรัตน์, 2514: 48) และ *ตำนานสิบห้าราชวงศ์* (เรณู อรรถาเมศร์, 2529: 71) มีการกล่าวถึงการแก้ปัญหาเรื่องการรักษาเมืองจากข้าศึกในรัชสมัยของพระเจ้าติสุมาร ด้วยการบูชาผีอารักษ์เมืองที่ดอยหลวงเชียงดาวอีกแห่งหนึ่งด้วยเช่นกัน

คัมภีร์สิบชะตาเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการทำพิธีสิบชะตาในสมัยพระเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนาไทย รัชกาลที่ 13 ในราชวงศ์มังราย พบว่าดอยหลวงเชียงดาวเป็นหนึ่งในสถานที่ที่มีการทำพิธีกรรมบูชาเทพารักษ์เมืองตามทักษาของเมืองเชียงใหม่ (มณี พยอมยงค์, 2547: 94) อีกทั้งยังปรากฏเหตุการณ์ที่เจ้าเมืองเชียงใหม่หลายองค์มาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ดอยหลวงเชียงดาว นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าน้ำบนยอดดอยหลวงเชียงดาวเป็นน้ำที่ศักดิ์สิทธิ์ แม้กระทั่งเมืองเชียงใหม่เมื่อมีงานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมดั้งเดิม เช่น การสิบชะตาเมือง การไหว้สาอารักษ์ บูชาเมืองหรือพระราชพิธีที่สำคัญ จะมีการนำน้ำจากอ่างสูงไปเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมดังกล่าวด้วย (นิคม พุทธา, 2547: 100)

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของดอยหลวงเชียงดาวที่มีผลต่อความรู้สึกของชาวบ้านในพื้นที่มากที่สุด คือความเชื่อवादอยหลวงเชียงดาวเป็นที่สิงสถิตของวิญญาณเจ้าหลวงคำแดง ปฐมกษัตริย์ผู้สร้างเมืองล้านนาตามตำนาน นอกจากนี้ดอยหลวงเชียงดาวยังเป็นที่อยู่อาศัยของผีบริวารของเจ้าหลวงคำแดงในล้านนาอีกมากมาย ดังนั้นชาวเชียงดาวจึงมีความเคารพบูชาและมีปฏิสัมพันธ์กับดอยหลวงเชียงดาวด้วยความนอบน้อม

จากมิติความหมายและความสำคัญของเมืองเชียงดาวและดอยหลวงเชียงดาว ในลักษณะของพื้นที่ทางสังคมดังกล่าวมาทั้งหมด เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดให้ชาวเชียงดาวได้แสดงพฤติกรรมและปฏิบัติการต่างๆที่สอดคล้องกับความหมายดังกล่าว จนอาจเรียกได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวเชียงดาวเอง ดังนั้นเมื่อความหมายของพื้นที่ดังกล่าวถูกนำมาเชื่อมโยงกับความหมายของพิธีกรรม ในฐานะพื้นที่แห่งโลกศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมจึงกลายเป็นพื้นที่สัญลักษณ์ในการแสดงอัตลักษณ์ที่คนเชียงดาวใช้สื่อสารกับคนนอกกลุ่ม ส่วนการประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดง ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีกรรม จากเดิมที่เป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีดั้งเดิมแบบชาวบ้าน ก็เปลี่ยนมาเป็นการบวงสรวงและสิบชะตา ผู้วิจัยมองว่าเป็นความพยายามสร้างจุดเด่นและความแตกต่างระหว่างพิธีกรรมของคนอำเภอเชียงดาวกับพิธีกรรมในท้องถิ่นอื่นๆ ด้วยศักยภาพและกรรมสิทธิ์อันชอบธรรมในพื้นที่ เพื่อให้พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสิบชะตาเมืองเชียงดาว กลายเป็นพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่ยิ่งใหญ่ มีความหมายและความศักดิ์สิทธิ์มากที่สุด ในบรรดาพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำ

แดงทั้งหมดในเขตล้านนา บุคคลที่นับถือเจ้าหลวงคำแดงหลายคนเชื่อว่า การได้มาเคารพกราบไหว้เจ้าหลวงคำแดงที่ศาลหน้าถ้ำเชียงดาวและการเข้าร่วมพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง ที่อำเภอเชียงดาวสักครั้ง ถือเป็นเรื่องที่เป็นสิริมงคลอย่างยิ่งในชีวิต

สำหรับการประกอบพิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ลักษณะของความเป็นกลุ่มที่เห็นเด่นชัดและแตกต่างจากบริบทของไทยวน อำเภอเชียงดาว คือ การผลิตใหม่ขององค์ความรู้ชุมชนที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก่อให้เกิดการใช้ตำนานและพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงมาแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่ม ควบคู่ไปกับจุดเด่นด้านการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนทางพิธีกรรมที่เข้มแข็งมากชุมชนหนึ่ง

แต่เดิมความเชื่อเรื่องผีเจ้าหลวงคำแดงน่าจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีอารักษ์ที่ดำรงบทบาทอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่อดีต จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เป็นกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนระบุว่ามีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคนแล้ว (ป้อ วงศ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552) ต่อมาจึงได้มีพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชน คือพระโสภณพัฒน์โนดม เจ้าอาวาสวัดโพธาราม วัดประจำตำบลศรีถ้อย มาสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง เผยแพร่สู่ชาวบ้าน ด้วยการเชื่อมโยงเจ้าหลวงคำแดงกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเมืองพะเยาที่ระบุว่า ชุนคำแดงเป็นโอรสของพระยงำเมือง ขึ้นครองเมืองพะเยาในปีจุลศักราช 640 หรือ พ.ศ. 1821 (พระราชวิสุทธิโสภณ, 2527: 114-116) จากเอกสารเกี่ยวกับประวัติเรื่องราวของเจ้าพ่อหลวงคำแดง ที่พระโสภณพัฒน์โนดมจัดพิมพ์เผยแพร่ เนื่องในโอกาสการทำพิธีเททองหล่อองค์เจ้าพ่อหลวงคำแดงเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2551 ระบุว่า เจ้าหลวงคำแดงเป็นราชโอรสของพระยงำเมือง เจ้าผู้ครองเมืองพะเยา หลังจากพ่อขุนงำเมือง พ่อขุนเม็งรายมหาราช และพ่อขุนรามคำแหง ได้ร่วมกันสร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว พ่อขุนรามคำแหงก็เสด็จกลับเมืองสุโขทัย พ่อขุนงำเมืองก็เสด็จกลับเมืองพะเยา ส่วนพ่อขุนเม็งรายมหาราชก็เป็นกษัตริย์ครองเมืองเชียงใหม่สืบต่อไป ต่อมาไม่นานพ่อขุนงำเมืองก็สละราชสมบัติไปประทับอยู่เมืองเงินและให้พระราชโอรสคือขุนคำแดงอยู่รักษาการปกครองเมืองพะเยาแทนพระองค์ (วัดโพธาราม, 2551: 1-4)

การสร้างสรรค์ตำนานฉบับใหม่เผยแพร่แก่ชาวบ้าน ผนวกกับบทบาทของพระโสภณพัฒน์โนดมที่มีต่อลัทธิพิธี อาทิ การสร้างศาลเจ้าหลวงคำแดงแห่งใหม่ภายในวัด การสร้างวัดถุ่มงคลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงขึ้นเพื่อเซาะบูชาและเผยแพร่ ทำให้ชาวบ้านเกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ต่อยอดจากความรู้เดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งเคยรับรู้แต่เพียงว่าเจ้าหลวงคำแดงคือวิญญาณกษัตริย์ที่ปกปักษ์รักษาชาวบ้านมาช้านานแล้วเท่านั้น องค์ความรู้ดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในการเคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดง ผู้มีบทบาทเป็นบรรพบุรุษของตน

อย่างไรก็ตาม ตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนที่พระโสภณพัฒน์โนดมเรียบเรียงขึ้นเพื่อเผยแพร่แก่ชาวบ้านในชุมชนนั้น ก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด แต่เป็นการขยายความมา

จากตำนานเจ้าหลวงคำแดง สำนวนของสงวน โชติสุขรัตน์ (2498) ที่พบว่ามีอิทธิพลและเป็นต้นแบบของตำนานเจ้าหลวงคำแดงหลายสำนวนในล้านนา นอกจากการสร้างตำนานเจ้าหลวงคำแดงเผยแพร่แล้ว ยังพบอีกว่าพระโสภณพัฒน์นอมได้พยายามเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของชุมชนเข้ากับเจ้าหลวงคำแดงแห่งถ้ำเชียงดาว ในฐานะแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของตำนานและความเชื่อเจ้าหลวงคำแดง เห็นได้ชัดเจนจากประวัติความเป็นมาของการสร้างศาลเจ้าหลวงคำแดงในวัดโพธาราม ซึ่งพระโสภณพัฒน์นอม (สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552) ให้ข้อมูลว่า เกิดขึ้นจากคำทำนายของร่างทรงฤๅษีตาไฟ (ฤๅษีอุคันธะ) ว่าในอดีตชาติท่านเจ้าอาวาสเคยเป็นทหารของเจ้าหลวงคำแดงและเจ้าหลวงคำแดงเคยสั่งให้เจ้าอาวาสไปลงโทษบุคคลผู้หนึ่ง แต่เจ้าอาวาสซึ่งเคยเป็นทหารไปลงโทษเกินกว่าเหตุ ดังนั้นหากจะทำให้บาปกรรมดังกล่าวเบาบางลงในชาตินี้จะต้องสร้างศาลพร้อมรูปปั้นเพื่อสักการบูชาเจ้าหลวงคำแดงขึ้นที่วัด นอกจากนี้ยังแนะนำให้เจ้าอาวาสหาโอกาสไปเยี่ยมเยียนเจ้าหลวงคำแดงที่ถ้ำใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ด้วย แม้แต่การสร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงที่ตั้งอยู่ในศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านต้นผึ้ง ชาวบ้านก็ระบุว่าพระโสภณพัฒน์นอมเป็นผู้นำมาจากอำเภอเชียงดาว โดยได้ผ่านการประกอบพิธีปลุกเสกที่หน้าถ้ำเชียงดาวด้วย (อินแก้ว ใจพรหม, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553)

การอ้างอิงความเชื่อของชุมชนเข้ากับพื้นที่ต้นกำเนิดของความเชื่อเจ้าหลวงคำแดงดั้งเดิมอย่างถ้ำเชียงดาว ผู้วิจัยมองว่าเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดงและความศักดิ์สิทธิ์นั้นได้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองพะเยา ที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นอดีตกษัตริย์เมืองพะเยาที่มีตัวตนอยู่ในประวัติศาสตร์จริง ลักษณะทั้งหมดจึงกลายเป็นจุดเด่นของความเชื่อและการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในอำเภอแม่ใจ ซึ่งแตกต่างจากที่อื่น

ในขั้นตอนรายละเอียดการประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงของไทยวน อำเภอแม่ใจ ยังพบลักษณะเด่นในด้านการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรชุมชนทางพิธีกรรมที่เข้มแข็งมากชุมชนหนึ่ง นับตั้งแต่การดำเนินการที่เป็นความร่วมมือของชาวบ้านเองทั้งหมด การจัดตั้งคณะผู้ดำเนินงานเกี่ยวกับศาล และการประกอบพิธีกรรมที่จัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบได้อย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพ โครงสร้างการดำเนินการทั้งหมดเป็นระบบการจัดการที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษและสามารถรักษาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน โดยมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดตำแหน่งหน้าที่ทางสายตระกูลและมีพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับจารีตท้องถิ่นกำกับอยู่

6.2.2 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยลื้อในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง

การประกอบพิธีกรรมของชาวไทยลื้อที่อำเภอเชียงคำ แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยลื้อซึ่งแตกต่างจากชาวไทยวน ทั้งในเรื่องของพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อคำแดง จารีตเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรม ช่วงเวลาการประกอบพิธีกรรม รูปแบบการประกอบพิธีกรรมและความหมายของพิธีกรรม นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้พิธีกรรมในฐานะที่เป็นผลิตผลของสำนักทาง

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงออกทางอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้คนทั่วไปรับรู้ได้อย่างน่าสนใจ

การแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง ปรากฏตั้งแต่การเรียกชื่อเจ้าหลวงคำแดงว่า “เจ้าพ่อพญาคำแดง” ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมของชาวไทยวนอย่างชัดเจน การเรียกชื่อดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมของชาวไทลื้อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่เมืองสิบสองปันนา* การแสดงออกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อในพิธีกรรมยังปรากฏอีกหลายด้าน ได้แก่ การแต่งกายแบบชาวไทลื้อมาเข้าร่วมพิธีกรรม การแสดงและการละเล่นของชาวไทลื้อเพื่อถวายแก่เจ้าพ่อพญาคำแดง อาทิ การขับลื้อ การฟ้อนเจิง เป็นต้น

ภาพที่ 65 การแสดงวัฒนธรรมของชาวไทลื้อในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง

ในการประกอบพิธีกรรม แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่โดยรวมแล้วชาวไทลื้อยังคงดำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ ทั้งในส่วนของการจารีตเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรม โดยทั่วไปการเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีของชาวไทลื้อในแต่ละระดับ ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของชาวไทลื้อ ทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซื้อสัตว์มาเช่นสังเวณี (โครงการพิพิธภัณฑสถานวัฒนธรรม

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของชื่อเจ้าหลวงคำแดงได้ ในบทที่ 3 หัวข้อ 3.3.1

และชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 103) ซึ่งในชุมชนชาวไทลื้อบ้านแพดและบ้านแพทย์บุญเรืองยังคงถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ในการประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะต้องบริจาคเงินเข้ากองทุนศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง เพื่อนำเงินไปซื้อไก่ อาหารคาวหวานและเครื่องประกอบพิธีกรรมอื่นๆ เพื่อทำพิธี ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตไม่มีการเรียกรับเงิน แต่จะให้ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนนำไก่ที่ยังมีชีวิตมาเรือนละ 1 ตัว รวมแล้วมีไก่ที่นำมาถวายเกือบร้อยตัว จากนั้นชาวบ้านก็จะฆ่าไก่ส่งเว่ยเจ้าหลวงคำแดงพร้อมกัน ทำให้มีเสียงครหาว่าเป็นการกระทำที่โหดร้ายป่าเถื่อน ภายหลังจึงเปลี่ยนเป็นการบริจาคเงินแล้วซื้อไก่มาเลี้ยงเจ้าหลวงคำแดงแทน (จันทร์แดง มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

จารีตสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ยังคงสืบทอดไว้ในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงคือ การห้ามให้คนนอกหมู่บ้านเข้ามาในบริเวณพิธีกรรม ในอดีตชาวไทลื้อในหมู่บ้านจะใช้สัญลักษณ์คือ “ตาแหลว” ติดไว้ตามบริเวณที่ประกอบพิธีกรรม เพื่อให้บุคคลภายนอกหมู่บ้านรู้ว่าห้ามเข้ามาในบริเวณที่กำลังมีการประกอบพิธีกรรมอยู่ แต่ในปัจจุบันได้ล้มเลิกไปเนื่องจากต้องการเปิดโอกาสให้คนนอกหมู่บ้านที่เคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดงมาร่วมพิธีกรรมด้วย อย่างไรก็ตามกฎเกณฑ์การระบุดเขตสำหรับคนในและคนนอกก็ยังคงปรากฏอยู่ โดยการกำหนดเป็นข้อปฏิบัติว่าคนนอกหมู่บ้านหรือคนต่างถิ่นจะต้องเสียปัจจัยก่อนเข้าร่วมพิธีกรรม (สิงห์คำ มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552)

ช่วงเวลาในการประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อก็มีความแตกต่างจากช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยวน โดยจะมีการเลี้ยงผีประจำปี เพียงปีละ 1 ครั้ง (ไทยวนนิยมเลี้ยงผีปีละ 3 ครั้ง) ในอดีตจัดในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 11 ของไทลื้อ ซึ่งตรงกับเดือนสิงหาคม-กันยายน แต่เนื่องจากมีปัญหาเรื่องสภาพอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยเพราะตรงกับฤดูฝน ชาวบ้านจึงบอกกล่าวเจ้าหลวงคำแดงขอเลื่อนมาเลี้ยงวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 5 ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคมแทนและถือเป็นประเพณีที่สืบทอดมาจนปัจจุบัน (สิงห์คำ มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) แม้แต่การประกอบพิธีเลี้ยงผีประจำปีที่ศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อหมู่บ้านผาลาดและหมู่บ้านกิวชมพู หมู่บ้านใหม่ที่ขยายตัวไปจากบ้านแพด ก็ยึดเอาช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวไปปฏิบัติตามด้วยเช่นกัน (อ้าย คำคง, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2552)

ในแง่ความหมายของการประกอบพิธีกรรม ชาวไทลื้อเป็นกลุ่มชนที่พยายามดำรงรักษาอัตลักษณ์ในการนับถือผีของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น ในการโยกย้ายถิ่นฐานไปตั้งบ้านเรือนใหม่ก็จะนำผีของตนเองติดตัวไปด้วยและมีการเคารพนับถืออย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือรับเอาผีตนใหม่เข้ามา เห็นได้จากการนับถือเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวบ้านในหมู่บ้านผาลาดและหมู่บ้านกิวชมพู ตำบลเชียงบาน ทั้งสองหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านที่ผู้คนจากหมู่บ้านแพดอพยพโยกย้ายไปสร้างหมู่บ้านใหม่เป็นเวลาประมาณเกือบร้อยกว่าปีมาแล้ว เมื่ออพยพไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ก็อัญเชิญวิญญาณเจ้าหลวงคำแดงที่เคารพนับถือ

ตามไปช่วยปกป้องรักษาและสร้างศาลประจำหมู่บ้านขึ้น (อ้าย คำคง, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2552) ธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับการนับถือผีบางอย่างชาวไทลื้อก็ยังคงยึดถือกันอย่างเคร่งครัด อาทิ การเสียผีหรือการบอกกล่าวเช่นไหว้เจ้าพ่อพญาคำแดง เมื่อมีคนในหมู่บ้านแต่งงานหรือ การตั้งครรรภ์ เป็นต้น อีกสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจคือการใช้ผีเจ้าพ่อพญาคำแดงเป็นการบอก ความสัมพันธ์ของไทลื้อต่างกลุ่ม ดังปรากฏว่าชาวไทลื้อที่เชียงคำและเชียงม่วนต่างระบุว่า ตนเองเป็นพี่น้องกันเพราะนับถือผีเดียวกัน

ลักษณะร่วมอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นได้คือ รูปปั้นเจ้าพ่อพญาคำแดงซึ่งมาที่ตั้งอยู่หน้า ศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงบ้านแพด ซึ่งเป็นรูปปั้นเดิมก่อนที่จะมีการสร้างรูปปั้นองค์ใหม่ไปไว้ใน ศาลด้านใน รูปปั้นเจ้าพ่อคำแดงซึ่งมีหน้าเป็นลักษณะรูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏเฉพาะในชุมชนชาว ไทลื้อเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงที่บ้านแพด บ้านกัวชมพู่และบ้านลาด อำเภอ เชียงคำ รวมทั้งรูปปั้นเจ้าพ่อเทวดาคำแดงในศาลของชาวไทลื้อ ที่บ้านท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงม่วน ซึ่งศาลทุกแห่งใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีของชาวไทลื้อ ลักษณะดังกล่าว สะท้อนให้เห็นคตินิยมของชาวไทลื้อในการสร้างรูปปั้นเจ้าพ่อคำแดงที่ต้องการเน้นภาพลักษณ์ ของความเป็นวีรบุรุษนักรบ แตกต่างจากรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนที่มักจะเป็นรูป ปั้นในท่าหนึ่งหรือยืน จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยพบว่าศาลเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนไม่ ปรากฏรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงซึ่งมีหน้าเหมือนของชาวไทลื้อ

แม้ตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในการรับรู้ของชาวไทลื้อในหมู่บ้านจะจำแนกออก เป็นได้หลายกลุ่ม คือมีทั้งกลุ่มที่เชื่อว่าเจ้าพ่อคำแดงเป็นผีอารักษ์เดิมที่สืบสองปันนา ซึ่งตามมา ปกป้องรักษาหมู่บ้าน กลุ่มที่เชื่อว่าพญาคำแดงคือแม่ทัพที่ต่อสู้กับชาวจีนจึงเป็นที่เคารพนับถือ ของชาวบ้านและยกย่องให้เป็นผู้นำ เมื่อตายไปชาวบ้านจึงได้อัญเชิญวิญญาณให้เป็นผีอารักษ์ ประจำหมู่บ้าน และกลุ่มที่เชื่อว่าเจ้าพ่อพญาคำแดงเป็นผีอารักษ์อยู่ที่ถ้ำเชียงดาว แต่ในบริบท ของพิธีกรรมสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านยังยึดถือพื้นฐานความเชื่อเดิมเรื่องเจ้าพ่อคำแดงในฐานะ ผีอารักษ์เดิมที่เมืองสิบสองปันนาอยู่ เห็นได้จากรูปแบบการประกอบพิธีกรรมที่ยังคงสาระสำคัญ คล้ายคลึงกับการเลี้ยงผีเมืองของชาวไทลื้อที่เมืองสิบสองปันนา ตามข้อมูลที่บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547: 176-180, 252-261) ได้นำเสนอไว้ นั่นคือ การเรียกรไ้เงินเพื่อซื้อสัตว์ที่จะฆ่าเช่นสังเวณี ผี การให้ข้าวเจ้าเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม การติดต่อกับผีทุกครั้งจะใช้การวามไม้มาเสี่ยงทาย รวมไปถึง การให้มีช่างขับทำหน้าที่ร้องเพลงขับกล่อมผีและเทวดา ตลอดจนผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เป็นต้น

การประกอบพิธีกรรมที่ยังคงรูปแบบที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แสดงให้เห็นความ ผูกพันของชาวไทลื้อกับอดีตและบ้านเมืองเดิมของตน การดำรงรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมจึงถือเป็นสิ่งที่คนในชุมชนภาคภูมิใจ พิธีกรรมการบูชาศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงใน ที่นี้จึงเปรียบเสมือนผลผลิตของสำนักทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวไทลื้อที่ผูกพันอยู่กับ เมืองสิบสองปันนาและเป็นอัตลักษณ์ที่ต้องการนำเสนอให้คนภายนอกชุมชนเห็น

ภาพที่ 66 รูปปั้นเจ้าพ่อคำแดงขี่ม้าของชาวไทลื้อ อำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

6.3 บทบาทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบัน

พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง นับเป็นพิธีกรรมระดับชุมชนที่สะท้อนการผสมผสานองค์ประกอบหลายอย่างในบริบทของการนับถือศาสนาในล้านนา อย่างไรก็ตาม แม้ศาสนาจะประกอบไปด้วยความเชื่อและพิธีกรรม บทบาทของพิธีกรรมแทบจะแยกไม่ออกจากบทบาทของศาสนา แต่แนวทางในการพิจารณาบทบาทของพิธีกรรมกับสังคมนั้น สุริยา สมุทคุปดี (2533: 11) ได้เสนอแนวทางไว้ว่า ในบางแง่มุมพิธีกรรมก็ควรได้รับการพิจารณาที่แตกต่างไปจากศาสนา เนื่องจากพิธีกรรมเป็นหน่วยที่เล็กกว่าและเป็นเพียงองค์ประกอบส่วนหนึ่งของศาสนา เท่านั้น พิธีกรรมมีความสำคัญในฐานะที่เป็น รหัสทางวัฒนธรรมและความหมายทางสังคม (Cultural Code and Social Message) ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองที่เป็นตัวชี้ให้เราได้เข้าใจถึงแก่นสำคัญของแต่ละวัฒนธรรม

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมในการสื่อความหมาย โดยพิจารณา พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงในฐานะการแสดงรูปแบบหนึ่ง ผู้แสดง (Actor) ในที่นี้ก็คือ ชาวบ้านทั้งชาวไทยวนและไทลื้อในพื้นที่ศึกษา ส่วนผู้ชม (Audience) หมายถึงกลุ่มคนที่มี โอกาสเข้าร่วมติดตามและมีส่วนสัมผัสกับกระบวนการและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม อีกทั้งยังหมายรวมถึงกลุ่มคนอีกจำนวนมากที่มีโอกาสได้รับรู้การเกิดขึ้นและคงอยู่ของพิธีกรรมโดย ไม่จำเป็นต้องได้สัมผัสกับพิธีกรรมด้วยตนเอง ทั้งการรับรู้ผ่านสื่อ งานศึกษาวิจัยหรือผ่าน ถ้อยคำบอกเล่าต่างๆ เป็นต้น ซึ่งจะมีผลทำให้การประกอบพิธีกรรมสามารถสร้างกลุ่มผู้ชมได้ทั้ง ในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

บทบาทในการสื่อความหมายของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง มีทั้งลักษณะการสื่อ ความหมายระหว่างผู้เข้าร่วมพิธีกรรมด้วยกันเองให้เข้าใจเป้าหมายของพิธีกรรม ซึ่งได้แก่ บทบาทในข้อ 6.3.1 และ 6.3.2 รวมทั้งการสื่อความหมายจากผู้ประกอบพิธีกรรมไปผู้ชมกลุ่ม ต่างๆ ซึ่งได้แก่บทบาทในข้อ 6.3.3 และ 6.3.4 ดังนี้

- 6.3.1 พิธีกรรมเป็นสื่อให้ผู้เข้าร่วมบรรลุถึงการรวมตัวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ
- 6.3.2 พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างสำนึกร่วมและความสามัคคี
- 6.3.3 พิธีกรรมเป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างชาวบ้านกับอำนาจรัฐและอำนาจทุน
- 6.3.4 พิธีกรรมคือสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม

6.3.1 พิธีกรรมเป็นสื่อให้ผู้เข้าร่วมบรรลุถึงการรวมตัวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพ นับถือ

พิธีกรรมมีระบบวิธีคิดที่สามารถดึงดูดและยึดโยงผู้คนที่เข้าร่วมพิธีให้คิดเรื่องเดียวกันหรือ คล้ายคลึงกัน ภายในโลกของพิธีกรรมที่ดำเนินอยู่ในช่วงเวลานั้น เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมได้ เดินทางไปสู่ภูมิกษेत्रและเป้าหมายชุดเดียวกัน ซึ่งในบริบทของพิธีกรรมนี้ได้แก่ การบรรลุถึง การรวมตัวกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ โดยส่วนหนึ่งเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวง คำแดง ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นจากบุคคลอื่น อาทิ พระสงฆ์และผี เจ้านายที่มาร่วมพิธีกรรม

อำนาจศักดิ์สิทธิ์แม้เป็นสิ่งที่ตาเปล่ามองไม่เห็น แต่ก็เป็นรูปแบบความเชื่อที่มีเหตุผลใน ความรู้สึกของชาวบ้าน อาจเป็นทางเลือกหนึ่งในการใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต้อง เผชิญหน้ากับความเจ็บปวด ภัยพิบัติ และความอยุติธรรมในสังคม ซึ่งบางครั้งไม่สามารถ อธิบายด้วยสามัญสำนึกและตรรกะทางเหตุผลได้ ในการศึกษาารูปแบบของการติดต่อสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมต่างๆ ทั่วโลก แอนโทนี วอลล์เลซ (Anthony Wallace) ได้ นำเสนอไว้ว่า มนุษย์ทั่วโลกมีวิธีการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ประมาณ 12 วิธี คือ การสวดมนต์ การร้องเพลง เต้นรำหรือการใช้ดนตรีขับกล่อม การใช้ยาหลอนประสาทหรือการทรมาณตนเอง

การเทศน์ การถือศีล การใช้เวทย์มนต์คาถาอาคม การใช้เครื่องรางของขลัง การกินเลี้ยงเฉลิมฉลอง การบูชาผี การรวมกลุ่มเพื่อประกอบพิธีกรรมร่วมกัน การเข้าทรงเพื่อติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยตรง และการใช้สัญลักษณ์ (Wallace, 1966 : 52-67 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2544: 231-232) หากนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง พบว่าผู้เข้าร่วมพิธีกรรมได้ใช้พิธีกรรมเป็นช่องทางหลักในการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผนวกกับวิธีการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่องทางอื่น อาทิ การใช้สัญลักษณ์สายสิญจน์เป็นสื่อหรือช่องทางในการนำพาความศักดิ์สิทธิ์จากการสวดพุทธมนต์ของพระสงฆ์มาปกป้องคุ้มครองตนเอง อีกทั้งยังสามารถนำกลับไปไว้เป็นเครื่องบูชาที่บ้านได้ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ยายนวล คันระวงค์ อายุ 62 ปี ชาวบ้านคนหนึ่งที่มาขอความช่วยเหลือร่างทรงผีเจ้านายในพิธีกรรม ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าตนเองมีหลานสาวที่กำลังท้องได้ 7 เดือน เมื่อทราบข่าวว่ามีพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่พระยาเมืองเชียงดาว จึงนั่งรถโดยสารมาจากหมู่บ้านแม่ฮ้อใน อำเภอเชียงดาวเพื่อมาร่วมงาน จุดประสงค์สำคัญคือต้องการนำสายสิญจน์ที่ผ่านการทำพิธีสี่พระยาตากกลับไปให้หลานสาวบูชา นอกจากนี้ยังได้นำขวดบรรจุน้ำเปล่ามาให้ร่างทรงปลุกเสก เพื่อไปให้หลานสาวดื่ม จะทำให้คลอดได้ง่ายขึ้น (นวล คันระวงค์, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2551) หรือในกรณีของนางทัศนีย์ ปวงแก้ว อายุ 58 ปี ชาวบ้านจากอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ระบุว่าขับริษัทยาส่วนตัวมาเข้าร่วมพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยาเป็นเวลาหลายปีติดต่อกันแล้ว ด้วยมีความเคารพนับถือเจ้าหลวงคำแดงที่คอยช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ จนประสบความสำเร็จในชีวิต การมาร่วมพิธีกรรมแม้ไม่ได้มาแก้บนแต่ก็มาร่วมเพื่อความเป็นสิริมงคลของชีวิตและอยากมาพูดคุยกับร่างทรงผีเจ้านายในพิธีกรรมด้วย (ทัศนีย์ ปวงแก้ว, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552) จากกรณีศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่านอกจากอำนาจของเจ้าหลวงคำแดงจะเป็นอำนาจหลักที่ผู้มาร่วมพิธีกรรมประสงค์จะบรรลุถึงแล้ว อำนาจของร่างทรงผีเจ้านายก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งในการตอบสนองความต้องการของผู้มาร่วมงานและพิธีกรรมก็เป็นการเปิดพื้นที่หรือเปิดช่องทางให้ชาวบ้านได้เข้าหาความศักดิ์สิทธิ์นั้นง่ายขึ้น

การบนบานนับเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกรูปแบบหนึ่ง โดยเป็นความพยายามเกลี้ยกล่อม โน้มน้าว และล่อลวงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้มาปกป้องคุ้มครองเพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่กิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 232) แม้ในสภาวะการณปกติ ชาวบ้านทั่วไปสามารถเข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดงได้ โดยวิธีการไปที่ศาลเพื่อบนบาน ร้องขอ หรือเมื่อเกิดความเดือดร้อนในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บไข้ได้ป่วย การสอบแข่งขัน การเดินทางไกล ฯลฯ หรือการขอความเป็นสิริมงคลในการดำเนินชีวิต แต่การเข้าถึงดังกล่าวก็ยังไม่ถือว่าสมบูรณ์ที่สุด เพราะเมื่อประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ตนบนบาน (ด้วยความเชื่อว่าอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดงบันดาลให้สิ่งที่ตนร้องขอบรรลุผลสำเร็จ) ชาวบ้านไม่สามารถตอบแทนเจ้าหลวงคำแดงด้วยสิ่งของที่สัญญาว่าจะให้หรือที่เรียกว่าการแก้บนด้วยตัวเองได้ เนื่องจากทุกชุมชนต่างมีกฎว่า การแก้บนหรือถวายของเช่นสรวงบูชาแก่เจ้า

หลวงคำแดง จะต้องให้ผู้ประกอบพิธีกรรมของชุมชนเป็นผู้ทำพิธีให้เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงแต่ละปี จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมาแก้บน นอกเหนือจากพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงประจำปีของชุมชนด้วย ในที่นี้การเข้าร่วมพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงประจำปี จึงนับเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่จะทำให้การเข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์แห่งเจ้าหลวงคำแดงของบรรดาผู้บนบานบรรลุลผลสมบุญ

6.3.2 พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างสำนึกร่วมและ ความสามัคคี

ลักษณะการประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบัน ที่เปิดโอกาสให้มีบุคคลภายนอกซึ่งต่างก็นับถือเจ้าหลวงคำแดงเหมือนกันมาเข้าร่วมในพิธีกรรม ทำให้มีบุคคลมาร่วมงานจากหลากหลายสถานที่ ทั้งที่อยู่ต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด การเข้าร่วมพิธีกรรมจึงทำให้เกิดสำนึกร่วมของความเป็นกลุ่มที่นับถือศรัทธาผีเดียวกัน บทบาทดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะที่เอมิลี เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) ได้เสนอไว้คือ พิธีกรรมทางศาสนามีหน้าที่สำคัญต่อความเป็นกลุ่มสังคม การสร้างความหมายของการอยู่ร่วมกัน ความมีเอกภาพ และแสดงออกไปในทำนองเดียวกัน (Durkheim, 1976: 445-447) กล่าวคือการเข้าร่วมในพิธีกรรมระดับชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้ทำกิจกรรมอย่างเดียวกันและในพื้นที่เดียวกัน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเหมือนสมาชิกในชุมชนคนอื่น ความรู้สึกดังกล่าวจะสร้างให้เกิดคุณค่าและความสุขของการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น เนื่องจากมีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น นอกจากพิธีกรรมจะทำให้เกิดความสุขในชีวิตร่วมกันแล้ว พิธีกรรมยังเป็นช่องทางในการลดความกดดันหรือความเศร้าโศกในจิตใจ โดยจะเห็นได้ในกรณีที่สมาชิกในสังคมต้องประสบภาวะวิกฤติในชีวิต เช่น การเจ็บป่วย การตาย การพลัดพราก การสูญเสีย และการประสบภัยต่างๆ พิธีกรรมจะเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าบุคคลที่ประสบเคราะห์กรรมนั้นมิใช่เป็นผู้เดียวที่ได้รับทุกข์ แต่กลุ่มสังคมก็มีส่วนร่วมในความทุกข์ดังกล่าวด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงได้ตระหนักในผลของการเป็นสมาชิกของสังคมนั้น

นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนที่อยู่ในที่ต่างๆ มาพบปะสังสรรค์กัน ถือเป็นโอกาสในการแนะนำสมาชิกใหม่และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อสร้างความสนิทสนมกลมเกลียวกันในชุมชน ลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อาจหมายถึงการช่วยเหลือด้านเงินทอง วัสดุสิ่งของหรือด้านกำลังแรงงาน ซึ่งในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ปรากฏการช่วยเหลือในด้านนี้ค่อนข้างชัดเจน เห็นได้จากการให้ความสำคัญกับวันเตรียมงาน ที่ชาวบ้านต่างมาช่วยกันเตรียมความพร้อมในด้านต่างๆ อาทิ การจัดเตรียมสถานที่ การจัดเตรียมอุปกรณ์ การประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่จะใช้ประกอบพิธีกรรม การประกอบอาหาร เป็นต้น บางพิธีกรรมเช่น พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่พระยาเมืองเชียงดาว มีวันเตรียมงานถึง 2 วัน ซึ่งพญามาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม ระบุว่า การจัดเตรียมเครื่องบวงสรวงบูชาที่มีจำนวนมากใน

พิธีกรรม นับเป็นกุศโลบายของบรรพชนที่ต้องการให้เกิดความสมัคสมานสามัคคีในกลุ่มชาวบ้าน (ดต.เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551)

ภาพที่ 67 ชาวบ้านช่วยกันเตรียมงานก่อนวันประกอบพิธีกรรม

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มสังคมเดียวกันแล้ว พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงยังเป็นพื้นที่ในสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับคนชุมชนอื่น ซึ่งเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติตั้งแต่บรรพบุรุษ เห็นได้จากกรณีเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยาและไทยวน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง กล่าวคือจากข้อมูลพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของอำเภอแม่ใจระบุว่า ชาวบ้านกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณอำเภอแม่ใจ อพยพมาจากจังหวัดลำปาง เพื่อมาแสวงหาแหล่งทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ต่อมาจึงมีอพยพติดตามมาอีกหลายครอบครัว (วัดโพธาราม, 2550) ทั้งนี้เมื่อศึกษาข้อมูลการนับถือเจ้าหลวงคำแดงที่ปรากฏในอำเภอห้างฉัตรจังหวัดลำปาง พบว่าชาวไทยวนในหมู่บ้านป่าไคร้เหนือ ตำบลหนองหล่ม มีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงเช่นกัน จากประวัติหมู่บ้านทำให้ทราบว่าในอดีตพื้นที่นี้เคยประสบกับปัญหาโรคหิวขาดโรคระบาด ทำให้ผู้คนล้มตายกันเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านที่เหลือจึงได้อพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่บางส่วนก็อพยพไปจังหวัดอื่นที่อยู่ไกลออกไป บางส่วนก็อพยพไปอยู่พื้นที่ใกล้ๆ ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้สูงมากที่บรรพบุรุษของชาวไทยวนที่อำเภอแม่ใจและอำเภอห้างฉัตรจะเป็นกลุ่มเดียวกัน

เหตุผลหนึ่งที่สนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวคือ ลักษณะการนับถือเจ้าหลวงคำแดงและการประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านใน 2 พื้นที่ที่มีความคล้ายคลึงกันมาก นับตั้งแต่รูปแบบการตั้ง

ศาลที่ประกอบไปด้วยศาลหลังใหญ่ 1 หลังและภายในมีศาลเจ้าที่ตั้งอยู่ทั้ง 4 ทิศของศาลใหญ่ เหมือนกัน การประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงที่จัดขึ้นพร้อมกัน คือวันขึ้น 13 ค่ำเดือน 9 (ไทยวน) ซึ่งในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม มีการฆ่าไก่เช่นสังเวยและการใช้เครื่องประกอบพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกัน อาทิ ชันควัก ดอกไม้สีขาว รวมไปถึงการจำแนกบทบาทหน้าที่ ในการประกอบพิธีกรรมออกเป็นตำแหน่งต่างๆ เหมือนกันอีกด้วย (กวน สุขอ้าย, สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2554)

จากการที่มีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงเหมือนกันใน 2 พื้นที่ จึงทำให้มีชาวบ้านบางส่วน จากจังหวัดลำปางที่นับถือเจ้าหลวงคำแดง เดินทางมาร่วมพิธีกรรมที่อำเภอแม่ใจด้วย จากการ สัมภาษณ์แม่อยู่บ้อ วงษ์กาเม็ง ผู้มีหน้าที่เตรียมอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมที่อำเภอแม่ใจมาเป็น เวลาหลายสิบปี ทำให้ทราบว่าแต่ละปีจะมีชาวบ้านจากจังหวัดลำปางที่นับถือเจ้าหลวงคำแดง เหมือนกันเดินทางมาร่วมงานประมาณ 20-30 คนทุกปี (บ้อ วงษ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553) ลักษณะดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงได้เป็นวาระ โอกาสพิเศษที่ผูกพันให้คนกลุ่มที่เชื่อและนับถือผีเดียวกัน มีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่คล้ายกัน มาร่วมชุมนุมพบปะสังสรรค์กัน การรวมกลุ่มยังทำให้คนในชุมชนเกิดสำนึกกว่าเป็นเครือญาติ เดียวกัน ส่วนกิจกรรมต่างๆ ที่ทำร่วมกันในพิธีกรรมก็เป็นช่องทางในการสร้างความสมัครสมาน สามัคคี นอกจากนี้ยังถือเป็นหน้าที่ในการฝึกหัดให้บุคคลมีระเบียบวินัยและเตรียมพร้อมที่จะอยู่ ในสังคมต่อไป

6.3.3 พิธีกรรมเป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างชาวบ้านกับอำนาจรัฐและอำนาจทุน

บทบาทของพิธีกรรมในฐานะเป็นพื้นที่เพื่อต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับรัฐ เป็นไปใน ลักษณะของการแย่งชิงพื้นที่ในพิธีกรรมเพื่อแสดงออกถึงอำนาจและสร้างความสัมพันธ์เชิง อำนาจให้ปรากฏ โดยเป็นข้อค้นพบจากพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว ดังนี้

การแย่งชิงพื้นที่ในพิธีกรรมของรัฐ แสดงออกโดยการที่หน่วยงานภาครัฐคือ ส่วนราชการ อำเภอเชียงดาวและองค์การบริหารส่วนตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว ได้ช่วยสนับสนุนเงิน บประมาณในการประกอบพิธีกรรม เพิ่มเติมจากเงินกองทุนของชาวบ้านที่ตั้งขึ้นมาเพื่อ ประกอบพิธีเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงอยู่แล้ว บางครั้งส่วนราชการก็ได้ตั้งเอาองค์กรอื่นเข้ามามี ส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมของชาวบ้าน อาทิ ในการประกอบพิธีกรรมประจำปีพ.ศ.2552 บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้มอบเงินงบประมาณสนับสนุนการจัดงานด้วยส่วนหนึ่ง

นอกจากให้เงินสนับสนุนแล้ว ส่วนราชการยังเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมด้วยการให้ นายอำเภอเชียงดาว มาเป็นประธานเปิดงาน รวมทั้งมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของอำเภอและ องค์การบริหารส่วนตำบลมาร่วมงานอย่างคับคั่ง อีกทั้งยังมีการผนวกกิจกรรมของอำเภอเข้ามา เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม เพื่อส่งเสริมให้พิธีกรรมเป็นอัตลักษณ์ที่ขายได้ของชุมชน ดังเช่น การ

ประกอบพิธีกรรมปี 2552 ก่อนที่จะมีการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมือง นายอำเภอได้ไปเป็นประธานเปิดตลาดชุมชนบ้านแก่งปั้งเต้า ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ๆกับศาลเจ้าหลวงคำแดง ตลาดดังกล่าวเกิดขึ้นด้วยการสนับสนุนเงินงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เพื่อต้องการให้บ้านแก่งปั้งเต้า ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของหมู่บ้านในเขตอำเภอเชียงดาว ได้เป็นตราสัญลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวประจำอำเภออีกแห่งหนึ่ง (ภัทรา สุภัทรวรรณ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2552) การเข้ามีส่วนร่วมของส่วนราชการดังกล่าวทำให้พิธีกรรมถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ มีการประชาสัมพันธ์ไปในวงกว้าง ส่งผลต่อความรู้สึกของคนนอกชุมชนที่เห็นว่า พิธีกรรมได้กลายเป็นตราสัญลักษณ์ของอำเภอเชียงดาวไปโดยปริยาย

การแย่งชิงพื้นที่ในพิธีกรรมดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความพยายามของภาครัฐที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมของชาวบ้าน ซึ่งสิ่งที่ภาครัฐทำได้คือการมอบเงินให้หรือการนำตารางกิจกรรมขององค์กรมาใส่ไว้ในพิธีกรรมของชาวบ้าน วัตถุประสงค์เพื่อต้องการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมของชาวบ้านและการมีส่วนร่วมดังกล่าวได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้ปรากฏความสัมพันธ์เชิงอำนาจในที่นี้หมายถึงการใช้อำนาจของส่วนราชการเพื่อควบคุมและแทรกแซงกิจกรรมของชาวบ้าน การควบคุมดังกล่าวนอกจากจะแสดงความเหนือกว่าอย่างชัดเจนแล้ว ยังได้สร้างสำนึกเรื่องบุญคุณให้เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านทั่วไปรู้สึกว่าการมีส่วนร่วมของส่วนราชการในพิธีกรรมและการที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐให้เกียรติมาร่วมงานนั้นเป็นเรื่องที่ต้องแสดงความขอบคุณและตอบแทน

หากหันมาพิจารณาในแง่มุมมองของชาวบ้านบ้าง พบว่าชาวบ้านเองก็รู้สึกถึงการพยายามเข้ามาแทรกแซงดังกล่าว จากการร่วมสังเกตการณ์การประกอบพิธีกรรมที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงบ้านแก่งปั้งเต้า ในปี พ.ศ.2551-2552 ของผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านมีท่าทีปฏิเสธการช่วยเหลือจากกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งพยายามเข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านในวันเตรียมงาน ด้วยการให้เหตุผลว่าคนอื่นจะไปรู้เรื่องอะไร อย่างไรก็ตามความรู้สึกต่อต้านและปฏิเสธนั้นก็ไม่ได้มีผลอะไรมากนัก เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเพียงกลุ่มสามัญชนคนธรรมดา ซึ่งทำยที่สุดแล้วต้องยอมอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐ โดยเฉพาะการพึ่งพาผ่านกลุ่มข้าราชการและนักการเมือง นอกเสียจากจะเกิดกรณีพิพาทที่เป็นเรื่องใหญ่ระดับชาติ ชาวบ้านจึงจะลุกขึ้นมาต่อสู้หรือต่อรองกับอำนาจรัฐ ยกตัวอย่างจากกรณีการต่อต้านการสร้างกระเช้าไฟฟ้าข้ามดอยเชียงดาว (เป็นที่น่าสังเกตว่าการต่อสู้ดังกล่าวก็อยู่ภายใต้การชี้นำขององค์กรอื่น หากใช้การต่อสู้ของชาวบ้านอย่างแท้จริงไม่) ดังนั้นทำยที่สุดแล้ว ชาวบ้านก็ต้องยอมต่ออำนาจรัฐโดยไร้ข้อแม้และเงื่อนไข ไม่ว่าจะเป็นการยอมประกอบพิธีตามนโยบายของจังหวัดและอำเภอ การเลื่อนการประกอบพิธีกรรมฆ่าไก่สังเวจเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมของชุมชนไปอยู่ก่อนหรือหลังวันประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่ชะตาเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกลายเป็นพิธีกรรมหลัก การเลื่อนก็ต้องขึ้นอยู่กับความพร้อมของการประกอบพิธีกรรมหลักเป็นสำคัญ หากปีใดมีความพร้อมมากก็จะได้ฆ่าไก่สังเวจเจ้าหลวงคำแดงก่อน แต่หากปีใดมีความพร้อม

น้อยต้องใช้ระยะเวลาและกำลังคนในการเตรียมงานมาก ก็ต้องเลื่อนไปหลังจากพิธีกรรมหลักเสร็จสิ้นแล้ว

ในขณะที่การประกอบพิธีกรรมที่อำเภอเชียงดาว สะท้อนการแย่งชิงพื้นที่ระหว่างรัฐกับชาวบ้านค่อนข้างชัดเจน แต่ในบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยากลับมีลักษณะแตกต่างออกไป เนื่องจากไม่ปรากฏอำนาจรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม แต่พิธีกรรมทั้งหมดเป็นพื้นที่แสดงออกทางอำนาจของชาวบ้านอย่างแท้จริง โดยพบว่ากระบวนการในการจัดการเกี่ยวกับพิธีกรรมทั้งหมดล้วนเป็นการจัดสรรหน้าที่อย่างลงตัวของชาวบ้านในชุมชน ทั้งนี้ชุมชนจะมีการแต่งตั้งคณะกรรมการประจำศาล 2 ชุด ชุดแรกมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมประจำปี มีหน้าที่ดำเนินการประกอบพิธีกรรมตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย อาทิ ขุนโฮง เป็นประธานการจัดงาน คอยสั่งการควบคุม ดูแลและประสานงาน แสนหนังสือ เป็นเลขานุการ ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านมาร่วมงาน หัวขันแก้ว มีหน้าที่ตรวจสอบความถูกต้องของวัสดุอุปกรณ์และเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมทั้งหมด ขุนฮีด เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงหรือเลี้ยงผีประจำปี หอกหน้อย มีหน้าที่ฆ่าหมูและไก่ที่ชาวบ้านนำมาแก้บนทั้งหมด เป็นต้น ส่วนคณะกรรมการอีกชุดหนึ่งจะมีหน้าที่คอยดูแลเรื่องงบประมาณรายรับ-รายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและศาล มีการแต่งตั้งและเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม โดยรายรับจะมาจากการบริจาคและการแก้บน ด้านรายจ่ายจะเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงซ่อมแซมศาลและค่าอาหารเครื่องดื่มในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งคณะกรรมการจะแจ้งรายละเอียดให้ชาวบ้านทราบทุกปี (นายอินแก้ว ใจพรม, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553)

กระบวนการการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพิธีกรรม อาจมองได้ว่าเป็นการสร้างนโยบายเชิงปฏิบัติของท้องถิ่นเอง การรวมตัวกันเป็นองค์กรหรือกลุ่มชุมชนทางพิธีกรรมที่เข้มแข็งอาจเป็นเทคนิควิธีที่ซับซ้อนในการสร้างอำนาจของท้องถิ่นเพื่อควบคุมคนในชุมชน ผลของการใช้อำนาจดังกล่าว นอกจากสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจรัฐเข้ามาจัดการในแง่หนึ่งก็เป็นการต่อต้านอำนาจรัฐไม่ให้เข้ามาใช้ผลประโยชน์จากชุมชน ดังนั้นจึงเห็นว่าแม้จะไม่มีมีการประชาสัมพันธ์ไปในวงกว้างเหมือนพิธีกรรมที่อำเภอเชียงดาว แต่ก็ปรากฏว่ามีคนมาร่วมพิธีกรรมที่อำเภอแม่ใจเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่มาด้วยความศรัทธาและการบอกกล่าวกันแบบปากต่อปาก นอกจากนี้ชุมชนเองยังมีมาตรการคัดกรองร่างทรงผีเจ้านายที่จะมาร่วมงาน ด้วยการคัดเลือกร่างทรงที่เป็นคนในชุมชนเท่านั้น หากเป็นร่างทรงที่มาจากต่างถิ่นจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาร่วมงาน

ในพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงที่บ้านแพด อำเภอเชียงคำ แม้ไม่ปรากฏอำนาจรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเหมือนที่อำเภอแม่ใจ แต่พิธีกรรมที่นี้ก็มีลักษณะแตกต่างบาง

ประการ เนื่องจากได้สะท้อนปรากฏการณ์การต่อรองระหว่างชาวบ้านกับอำนาจทุนในชุมชน โดยในบริบทของพิธีกรรม ผลกระทบของอำนาจทุนปรากฏชัดเจนเมื่อมีการบูรณะศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง เมื่อ พ.ศ. 2544 การบูรณะศาลในช่วงแรกเริ่มจากการสร้างศาลคอนกรีตหลังใหม่ แทนศาลไม้หลังเดิมและการสร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงขึ้นใหม่ การดำเนินงานทั้งหมดใช้เงินงบประมาณจากการบริจาค แตกต่างจากการสร้างศาลที่อำเภอเชียงดาว ซึ่งส่วนราชการเป็นผู้ให้เงินสนับสนุน เมื่อสังเกตจากรายชื่อผู้บริจาคที่บันทึกไว้ในศาลพบว่าส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงของอำเภอและจังหวัด ประกอบด้วยนักการเมืองท้องถิ่น พ่อค้า ข้าราชการ รวมไปถึงชาวบ้านทั่วไป การบูรณะซ่อมแซมศาลดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยมีการสร้างศาลาอเนกประสงค์ การสร้างรั้วคอนกรีต การสร้างซุ้มประตูทางเข้า จนกระทั่งแล้วเสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2548

การบริจาคเงินสมทบเพื่อบูรณะศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง ในแง่หนึ่งอาจเกิดขึ้นจากความนับถือศรัทธาของผู้บริจาคเป็นพื้นฐาน แต่ในบริบทของสังคมโลกโลกาภิวัตน์ที่ให้ความสำคัญกับอำนาจนายทุนทำให้ผู้วิจัยเกิดข้อสังเกตว่า การบริจาคเงินและสิ่งก่อสร้าง โดยให้ความสำคัญกับการบันทึกชื่อผู้บริจาคไว้ในวัตถุเหล่านั้น สะท้อนให้เห็นค่านิยมของการบริจาคที่อ้างอิงอยู่กับผลกำไร โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากผู้บริจาคซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น พ่อค้า และข้าราชการ ที่มีพลังอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมืองกับกลุ่มชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัด ยิ่งจำนวนเงินที่บริจาคมากเท่าใดหรือวัตถุสิ่งของที่บริจาคมานั้นมีค่ามากเท่าใด ผู้บริจาคก็จะได้ผลกำไรตอบแทนกลับคืนมามากเท่านั้น การบริจาคในที่นี้จึงคล้ายกับการลงทุนของกลุ่มนายทุนที่ต้องการผลกำไร เพียงแต่ผลกำไรในที่นี้ไม่ได้หมายถึงทรัพย์สินหรือเงินทอง แต่เป็นการได้รับการยอมรับนับถือ รวมทั้งอำนาจในการต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมืองในชุมชน

ภาพที่ 68 ซุ้มประตูทางเข้าศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง ก่อสร้างจากไม้และเงินที่ได้จากการบริจาค

6.3.4 พิธีกรรมคือสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม

พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงได้สะท้อนให้เห็นบทบาทอีกด้านหนึ่งของพิธีกรรมในฐานะพื้นที่สัญลักษณ์ ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มสังคม ซึ่งมีทั้งชาวไทยวนและไทลื้อ บทบาทของพิธีกรรมในข้อนี้คล้ายคลึงกับบทบาททางศาสนาที่เดอริคไคม์ได้นำเสนอไว้ คือ บทบาทในการฟื้นฟูพลัง (Relitalizing function) นั่นคือศาสนาจะเป็นการสร้างศรัทธา ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีในอดีตให้คงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นพลังในการสร้างความสมานฉันท์ จนกลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม นอกจากนี้ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนายังเป็นกลไกในการรวมกลุ่มทางสังคม เป็นสิ่งที่สร้างสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ของกลุ่ม ความเชื่อและแนวปฏิบัติที่ต่างกันนี้เป็นสิ่งที่แยกคนกลุ่มหนึ่งออกจากคนอีกกลุ่มหนึ่ง (Durkheim, 1976: 29-47)

หากพิจารณาจากอัตลักษณ์ของไทยวนและไทลื้อในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อก่อนหน้า จะพบว่าในบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ชาวบ้านใช้พิธีกรรมในการแสดงออกเพื่อบอกผู้ชมกลุ่มต่างๆ ได้รับรู้ถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอัตลักษณ์ของกลุ่มในบริบทของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างหลากหลาย การประกอบพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา สะท้อนให้เห็นการผลิตใหม่ขององค์ความรู้ชุมชนที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก่อให้เกิดการใช้ตำนานและพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงมาแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มควบคู่ไปกับจุดเด่นด้านการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนปฏิบัติทางพิธีกรรมที่เข้มแข็งมากชุมชนหนึ่ง ในขณะที่การประกอบพิธีกรรมของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ ชาวบ้านใช้พิธีกรรมในฐานะที่เป็นผลิตผลของสำนักทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มไทลื้อมาแสดงออกให้คนภายนอกเห็น หากพิจารณาในแง่ความหมายของการประกอบพิธีกรรม ชาวไทลื้อเป็นกลุ่มชนที่พยายามดำรงรักษาอัตลักษณ์ในการนับถือผีของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น ในการโยกย้ายถิ่นฐานไปตั้งบ้านเรือนใหม่ก็จะนำผีของตนเองติดตัวไปด้วยและมีการใช้การนับถือผีเจ้าหลวงคำแดงเป็นการบอกความสัมพันธ์กับพื้นที่ของชาวไทลื้อต่างกลุ่ม

นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีความพยายามที่จะเผยแพร่ความรู้ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อไปยังกลุ่มคนรุ่นใหม่ให้รู้จักมากขึ้น อันจะเป็นหนทางหนึ่งในการดำรงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทลื้อไว้ โดยพบว่าโรงเรียนในจังหวัดพะเยาหลายแห่งมีการส่งเสริมการศึกษาเกี่ยวกับไทลื้อมากขึ้น ทั้งในรูปแบบของกิจกรรมชุมนุมหรือการจัดงานวันอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะที่โรงเรียนเชียงคำวิทยาคม อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยามีการเปิดวิชาช่างศิลป์พื้นบ้าน (สล่าเมือง) สำหรับนักเรียน เพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบสานวิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทลื้อ นอกจากนี้ในการศึกษาระดับอุดมศึกษาก็มีการศึกษาเกี่ยวกับไทลื้อที่สถาบันชาติพันธุ์และสันติศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โดยการเปิดสอนวิชาไทลื้อศึกษาและวิชา

อื่นๆ ในระดับปริญญาตรี ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550)

ส่วนพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาว เนื่องจากมีประเด็นเรื่องความหมายและความสำคัญของพื้นที่เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงทำให้เกิดการเชื่อมโยงพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคมเพื่อแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม ในฐานะเจ้าของพื้นที่ ผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ด้านตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงมาตั้งแต่สมัยก่อตั้งอาณาจักรล้านนา แม้ในยุคปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมจะถูกอำนาจรัฐเข้ามาแทรกแซง ทำให้รูปแบบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละปี แต่บทบาทในการควบคุมและดำเนินพิธีกรรมทั้งหมดล้วนเป็นอำนาจของชาวบ้านที่เป็นแกนหลักในการประกอบพิธีกรรมมาอย่างสืบเนื่อง แม้ว่าแนวนโยบายของจังหวัดจะต้องการให้พิธีกรรมออกมารูปแบบใดในแต่ละปี แต่ท้ายที่สุดก็มีเพียงชาวบ้านเท่านั้นที่เป็นฝ่ายจัดการและดำเนินงานอยู่เบื้องหลัง ดังนั้นพิธีกรรมจึงยังคงความหมายของพื้นที่ที่ชาวบ้านเองมีอำนาจควบคุมและกำหนดความหมาย ความรู้สึกที่ว่าพิธีกรรมเป็นของกลุ่มจึงยังคงดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่น

ในอีกแง่มุมหนึ่งพิธีกรรมยังมีบทบาทและความหมายในลักษณะของการใช้อัตลักษณ์ของคนอำเภอเชียงดาวเพื่อต่อสู้แข่งขันกับอำเภออื่นๆ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ท่ามกลางสภาพสังคมปัจจุบันที่วัฒนธรรมท้องถิ่นกลายเป็นต้นทุนสำคัญ ซึ่งสามารถอาจนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ หรือนำมาต่อรองกับรัฐในเรื่องของการจัดสรรเงินงบประมาณต่างๆ พิธีกรรมการสืบชะตาเมืองเชียงดาวจึงถูกดึงมาใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงตัวตนของคนอำเภอเชียงดาว สิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ วัตถุประสงค์ข้อหนึ่งของการจัดงานสืบชะตาเมืองเชียงดาว ในปี พ.ศ.2551 คือการสมโภชประตูเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ 11 นับเป็นการจัดพิธีกรรมนี้เป็นปีแรก ทุกปีที่ผ่านมาจะเป็นการไหว้สาอารักษ์เจ้าหลวงคำแดงเท่านั้น อย่างไรก็ตามรายละเอียดเกี่ยวกับการสมโภชประตูเมืองดังกล่าวไม่ได้ถูกกล่าวถึงในพิธีกรรมเลย การกล่าวถึงมีเฉพาะในตอนพดุงจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรมบอกจุดประสงค์ของงานในช่วงแรกของพิธีกรรมเท่านั้น และจากการศึกษาเอกสารก็พบว่าไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีที่ชี้ชัดว่า ประตูเมืองเชียงใหม่ประตูที่ 11 อยู่ในเขตอำเภอเชียงดาว เพียงแต่มีหลักฐานเกี่ยวกับการค้นพบซากเมืองเก่าแห่งหนึ่งในท้องที่ตำบลเชียงดาวปัจจุบันเท่านั้น ได้แก่บริเวณที่เรียกว่า คือสองชั้น (คูสองชั้น) อยู่ทางทิศตะวันตกของถนนโชตนาสายฝาง-เชียงใหม่ ติดกับหมู่บ้านดงเทวี ตำบลแม่ะ อำเภอเชียงดาว ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเมืองเก่าเชียงดาวเนื่องจากมีคูเมืองแบบเมืองเชียงใหม่ (ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่ปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547: 86-87)

นอกจากนี้น่าสนใจว่าใน พ.ศ.2550 จังหวัดเชียงใหม่ได้จัดงานสืบชะตาเมืองพร้อมกันสิบจุด ดังปรากฏรายละเอียดของข่าวในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับที่ 18494 วันอังคาร ที่ 9 กันยายน 2551 (ไทยรัฐ, 2551) ดังนี้

คน ชม.แก้เคล็ด ทำบุญสืบชะตา

เมื่อวันที่ 6 มิ.ย. นายเคน สันติธรรม ปลัดเทศบาลนครเชียงใหม่ ปฏิบัติงานแทนนายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ เปิดเผยว่า เทศบาลร่วมกับคณะสงฆ์จังหวัด รวมทั้งหน่วยงานราชการ เอกชน และประชาชนชาวเชียงใหม่ จะจัดพิธีทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ในโอกาสมีอายุครบ 711 ปี ในวันที่ 7 มิ.ย. เริ่มตั้งแต่เวลา 06.00 น. นายเคนเผยต่อไปว่า จะมีการทำบุญพร้อมกันรวม 10 จุด มีที่บริเวณอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ กลางเมืองเชียงใหม่ ประตู่เมืองเชียงใหม่ทุกแห่ง คือประตู่ท่าแพ ประตู่เชียงใหม่ ประตู่สวนปรุง ประตู่สวนดอก ประตู่ข้างเผือก และแจ่งเมืองหรือมุมเมืองทั้งหมด คือแจ่งศรีภูมิ แจ่งขะต้ำ แจ่งสวนปรุง และแจ่งหัวลิน พร้อมทั้งนิมนต์พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่จากวัดต่างๆในเมืองเชียงใหม่ร่วมพิธีทุกจุด

สำหรับพิธีจะทำแบบล้านนา เริ่มด้วยพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ จากนั้นพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนาแบบพื้นเมืองเชียงใหม่ พิธีสวดมนต์ไหว้พระและถวายเพลแด่พระสงฆ์ พร้อมจัดเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน โดยที่จุดอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ จะมีนายวิชัย ศรีขวัญ ผวจ.เชียงใหม่ เป็นประธาน ส่วนจุดทำบุญอีก 9 จุด จะมีรอง ผวจ. ปลัดเทศบาล อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏ ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ 33 ผู้บังคับการกองบิน 41 และหัวหน้าส่วนราชการต่างๆเป็นประธานในพิธี ขณะเดียวกันจะใช้สายสิญจน์ซึ่งโยงรอบกำแพง เมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นบริเวณเมืองเก่าทั้ง 4 ทิศ การทำบุญสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลต่อบ้านเมือง ไม่มีเหตุร้าย หรืออาถรรพณ์ หรือที่เรียก กันว่า “ซัดเมือง” เกิดขึ้น ให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ผู้ร้ายเบียดเบียน บ้านเมืองเกิดความร่มเย็นผาสุก ประชาชนอยู่อย่างสงบ มีฝนตกตามฤดูกาล พืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์

“ในช่วงที่ผ่านมา เชียงใหม่มีเหตุร้ายทั้งแผ่นดินไหว มลพิษทางอากาศที่รุนแรง ทำให้นักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติน้อยลง นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและประเทศส่งผลกระทบต่อเชียงใหม่ตลอดมา สำหรับสายสิญจน์ที่ใช้ซึ่งรอบกำแพงเมือง เป็นสายสิญจน์ ที่ประชาชนนำมาทำบุญ เมื่อเสร็จพิธีแล้วทุกคนจะนำไปเก็บไว้ที่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล” ปลัดเทศบาลนครเชียงใหม่กล่าว

ผู้วิจัยคาดว่าเป็นเหตุผลข้อหนึ่งของการจัดงานสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ ที่ให้เหตุผลว่าเป็นการสมโภชประตู่เมืองลำดับที่ 11 เนื่องจากเป็นการเชื่อมโยงให้สอดคล้องกับพิธีกรรมระดับเมือง ที่ใช้ตัวเลข 10 เป็นจุดทำพิธีสืบชะตาเมือง อำเภอเชียงดาวจึงใช้สิทธิ์ขออ้างลำดับที่ 11 เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ลำดับถัดมาในการประกอบพิธีกรรม แม้ไม่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน ก็ไม่ใช่เรื่องเสียหายที่จะสร้างขึ้นใหม่ นอกจากนี้ในการดำเนินพิธีกรรมการสืบชะตาเมืองเชียงดาวครั้งนี้ นับว่าเป็นการจัดงานที่ค่อนข้างยิ่งใหญ่ มีการใช้งบประมาณจำนวนมากหากเทียบกับวันและเวลาที่จัดประกอบพิธีกรรม ในกระบวนการพิธีกรรมก็มี

นายอำเภอมาเป็นประธานเปิดงานและมีการประชาสัมพันธ์ว่าเป็นงานยิ่งใหญ่งานหนึ่งของอำเภอ

การเริ่มงานสมโภชประตูเมืองลำดับที่ 11 และการสืบชะตาเมืองเชียงดาวที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงเป็นปีแรก อีกทั้งยังเป็นพิธีกรรมระดับอำเภอที่จัดอย่างยิ่งใหญ่ ดูเหมือนเป็นความพยายามของอำเภอที่จะสร้างพิธีกรรมที่เป็นตราสัญลักษณ์ขึ้นมา เพื่อประกาศพื้นที่และแสดงตัวตนของตนเอง โดยกระบวนการสร้างดังกล่าวได้ใช้ระบบความเชื่อและความศรัทธาเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งมีพลังอย่างยิ่งยวดต่อคนในชุมชน ผนวกกับวัตถุโบราณทางประวัติศาสตร์ ตำนานท้องถิ่น รวมทั้งสภาพภูมิประเทศ องค์ประกอบทั้งหมดถูกนำมาผสมผสานและนำเสนอต่อสังคมกลุ่มอื่น ซึ่งทำยที่สุดได้กลายเป็นอัตลักษณ์ของคนเชียงดาวไปในที่สุด อย่างไรก็ตามก็ตามอัตลักษณ์ดังกล่าวก็เป็นอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นจากการผลิตซ้ำระบบคุณค่าของความหมายเกี่ยวกับในพื้นที่ในมิติต่างๆ เพื่อต้องการนำเสนอแก่คนทั่วไป และพิธีกรรมก็เป็นเครื่องมือหรือช่องทางที่เป็นรูปธรรมในการตอบสนองความต้องการนั้น วัตถุประสงค์เบื้องต้นของการสร้างอัตลักษณ์ดังกล่าว อาจจะเป็นการสร้างจุดขายเพื่อดึงนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวอำเภอเชียงดาวมากขึ้น เป็นการหารายได้จากนักท่องเที่ยวหรือนักลงทุนให้เข้ามาในพื้นที่ ก่อให้เกิดผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของอำเภอเชียงดาว หรืออาจจะเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการต่อรองกับอำนาจรัฐ เรื่องการตั้งงบประมาณเพื่อพัฒนาท้องถิ่นก็ล้วนเป็นไปได้ ซึ่งหากจะเห็นบทสรุปที่ชัดเจนเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว จำเป็นต้องมีการใช้ข้อมูลจากหลายด้านเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าวต่อไป

กล่าวโดยสรุปแล้วพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงเป็นสัญลักษณ์ในการตอกย้ำอัตลักษณ์ของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งผูกพันคนในกลุ่มไว้ด้วยกัน ทำให้คนในแตกต่างจากคนนอกกลุ่ม อย่างไรก็ตามด้วยปัญหาการทับซ้อนของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กับอัตลักษณ์ทางสังคม อัตลักษณ์ของความเป็นไทยวนและไทลื้อในที่นี้จึงมีทั้งลักษณะที่เป็นธรรมชาติและอัตลักษณ์ที่พยายามสร้างขึ้นใหม่ ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เลือกที่จะแสดงออกมาโดยสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

6.4 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง: การคงอยู่และการปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลง

เนื่องด้วยพิธีกรรมเป็นปฏิบัติการด้านเทคนิคที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นเวทีทางวัฒนธรรมที่มีการกล่าวอ้างสถานภาพทางสังคมและความสัมพันธ์ของคนในสังคม ซึ่งเกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง พิธีกรรมก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในที่นี้จึงไม่ได้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงเฉพาะรูปแบบหรือรายละเอียดของพิธีกรรมเท่านั้น แต่

ยังหมายถึงบทบาทและความหมายของพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางสังคมต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนั้นๆ

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์การคงอยู่และการปรับตัวของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อ โดยพบว่าปัจจัยที่ทำให้การประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนไปจากอดีต มี 2 ปัจจัยสำคัญคือ อำนาจและบทบาทของกลุ่มผู้นำทางการเมืองและกระแสของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมีลักษณะสำคัญและส่งผลต่อการประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบัน จำแนกได้ดังนี้

6.4.1 อำนาจและบทบาทของกลุ่มผู้นำทางการเมืองกับพิธีกรรมของชุมชน

6.4.2 พิธีกรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย

6.4.1 อำนาจและบทบาทของกลุ่มผู้นำทางการเมืองกับพิธีกรรมของชุมชน

หากศึกษาจากประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนา จะพบว่าความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองหรือความเสื่อมของศาสนาในอาณาจักรตลอดมา เห็นได้จากบทบาทของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในการดำเนินกิจกรรมต่างๆทางพุทธศาสนา ในระยะแห่งการเริ่มสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยของพระเจ้ามังราย ถึงแม้ว่าพระองค์จะมีกำลังอำนาจทางทหาร แต่ก็ยังไม่มีสิ่งใดที่จะเชื่อมโยงชุมชนและกลุ่มคนต่างๆให้รวมกันอย่างมีเอกภาพได้ เนื่องจากแต่ละชุมชนต่างมีความเชื่อและนับถือผีบรรพบุรุษที่แตกต่างกันไป ดังนั้นการรับพระพุทธศาสนามาเผยแพร่ในล้านนา จึงเป็นการสร้างระเบียบทางศาสนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อเชื่อมโยงชุมชนต่างๆเข้าด้วยกัน

การสร้างระเบียบทางศาสนาดังกล่าวเกิดขึ้นโดยความพยายามในการนำพระพุทธศาสนาที่รับมาจากอาณาจักรทริภุญชัยมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีและสร้างเป็นวัฒนธรรมประเพณีขึ้นมา เบื้องต้นเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติเฉพาะชนชั้นปกครอง ต่อมาจึงถ่ายทอดไปเป็นวัฒนธรรมของชาวบ้าน ภายใต้แนวคิดที่ว่าสังคมล้านนาเป็นสังคมที่มีโครงสร้างสังคมซับซ้อน (Complex societies) ประกอบด้วยชนชั้นปกครอง ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมหลวง (Great tradition) และชนชั้นผู้ถูกปกครองซึ่งเป็นชนชั้นผู้ผลิต ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมราษฎร์ (Little tradition) วัฒนธรรมทั้ง 2 กระแสจะไหลถ่ายทอดไปสู่กันและกันตลอดเวลา เนื่องจากสังคมชาวบ้านมักอยู่ใต้อิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของสังคมเมืองหลวง เมื่อสังคมชาวบ้านรับวัฒนธรรมหลวงไปแล้วก็จะนำไปปรับเปลี่ยนผสมผสานกับวัฒนธรรมราษฎร์ของตน จนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ปฏิบัติกันอยู่ในชุมชน (ศิริพร จิตะฐาน, 2543: 14-15)

การรับพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ทำให้พุทธศาสนาในล้านนามีลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” อันเป็นการผสมผสานศาสนาระหว่างพุทธพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีมาตั้งแต่สมัยก่อตั้งอาณาจักรและดำรงรักษามาจนถึงปัจจุบัน แม้ในยุคสมัยของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายองค์ต่อๆมา ต่างก็ทำหน้าที่ในการอุปถัมภ์พุทธ

ศาสนาเพื่อเสริมสร้างความศรัทธาของประชาชน ประกอบกับแนวคิดเรื่องธรรมราชาและการเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา จึงส่งเสริมให้กษัตริย์ต้องดำรงบทบาทในฐานะองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรมากที่สุด

บทบาทของกษัตริย์หรือเจ้าเมืองเกี่ยวกับการอุปถัมภ์พุทธศานานอกจากแสดงออกในลักษณะของการสร้างศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และศาสนธรรมแล้ว ยังต้องดำรงบทบาทในการรักษาความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีไว้ด้วย เนื่องจากการนับถือผีเป็นสัญลักษณ์ของการยึดธรรมเนียมบ้านเมืองไว้ เห็นตัวอย่างได้ชัดเจนในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช ซึ่งถือเป็นยุคทองของพุทธศาสนาในล้านนา พระองค์ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์กษัตริย์ทรงนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดแต่ก็ยังคงทรงเห็นชอบกับการประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ตามคำแนะนำของแม่ชีชาวพม่า เป็นต้น ธรรมเนียมดังกล่าวกลายเป็นสิ่งที่เจ้าเมืองต้องถือปฏิบัติ หากเจ้าเมืองไม่ปฏิบัติตามประเพณีเชื่อว่าจะทำให้บ้านเมืองเกิดความวิบัติ ดังปรากฏใน *ตำราพิธีสังฆีตและอุบาทว์* ที่ระบุไว้ว่าสาเหตุหนึ่งของขีดบ้านขีดเมืองในสมัยพระเมกุฏิ จนเชื่อว่าเป็นเหตุให้เชียงใหม่ต้องเสียเอกราชแก่พม่า เนื่องจากการไม่มีการประกอบพิธีสังเวยกัณฑ์ดาวารักษ์หลักเมืองและกุ่มกัณฑ์ทั้ง 2 คน ตลอดจนไม่ทำพิธีสังเวญุ่และยาแสะ ซึ่งประจำอยู่ที่ดอยสุเทพและดอยคำ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542 ข: 730)

ภายหลังจากตกเป็นประเทศราชของพม่าเป็นเวลาร่วม 200 ปี ในที่สุดล้านนาก็ได้รวมตัวกับสยามช่วยกันกำจัดอำนาจของพม่าออกจากล้านนาได้สำเร็จ ต่อจากนั้นก็เข้าสู่ยุคฟื้นฟูปฏิสังขรณ์เมืองเชียงใหม่ที่กลายเป็นเมืองร้างไปถึงยี่สิบกว่าปี การกลับมาบูรณะเมืองเชียงใหม่ในยุคสมัยของพระเจ้ากาวิละ นอกจากจะต้องซ่อมแซมถาวรวัตถุ อาคาร สถานที่ต่างๆแล้ว ยังต้องมีการรวบรวมเอาคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆมาไว้ในเมือง จึงเกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ทั้งนี้การรวบรวมคนหลากหลายชาติพันธุ์ให้อยู่ร่วมกันนั้นจำเป็นต้องสร้างศูนย์รวมจิตใจเพื่อยึดโยงกลุ่มคนที่แตกต่างกันเข้าไว้ด้วยกัน คล้ายกับในสมัยของพระเจ้าเม็งรายก่อตั้งอาณาจักรล้านนา สิ่งสำคัญที่พระเจ้ากาวิละนำมาใช้คือ ความเชื่อเรื่องอารักษ์เขนเมืองและการสร้างซ่อมแซมบูรณะสถานที่ต่างๆ ที่ถือเป็นสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ของเมืองเชียงใหม่ นับรวมแล้วได้ถึง 28 แห่ง (เกริก อัครชิโนเรศ, 2551: ข) หนึ่งในจำนวนนั้นคือการบูรณปฏิสังขรณ์เสาดินทขิลชั้นใหม่ โดยย้ายจากวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทขิลไปยังวัดโชติการามหรือวัดเจดีย์หลวง พร้อมทั้งรื้อฟื้นการจัดงานประเพณีเข้าอินทขิลเพื่อกราบไหว้สักการะขึ้นทุกปี เรียกว่า “ประเพณีเข้าอินทขิล”

สงวน โชติสุขรัตน์ (2512: 93) ระบุว่าในประเพณี “บูชาเสาดินทขิล” ของชาวเชียงใหม่ในอดีต จะจัดให้มีการแสดง เช่น ซอพื้นเมือง การพ้อนหอก พ้อนดาบเพื่อสังเวกเทพดาอารักษ์หรือ “เจนนบ้านเจนเมือง” และจะมีการอัญเชิญผีบ้านผีเมืองซึ่งเป็นอารักษ์ประจำเมือง มีชื่อเรียกว่า “เจ้าหลวงคำเขียว เจ้าหลวงคำแดง” มาประทับร่างทรงเพื่อไต่ถามถึงความเป็นอยู่ของบ้านเมือง หากพยากรณ์ว่าชะตาบ้าน ชะตาเมือง ไม่สู้จะดีนัก ฝ่ายเจ้าผู้ครองนครก็จะจัดให้มีพิธี

ทางไสยศาสตร์เพื่อแก้ไข ขจัดหรือบรรเทาให้เหตุร้าย อันจะเกิดขึ้นตามคำทำนายให้ลดลง (พิธีเข้าอินทขีลแบบเต็มรูปแบบในลักษณะดังกล่าวได้ล้มเลิกไปในสมัยเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา) นอกจากนี้ทุกๆปีบรรดาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จะมีการเซ่นสังเวยเจ้าหลวงคำแดงในฐานะหัวหน้าอารักษ์เซ่นเมืองอย่างยิ่งใหญ่ พิธีกรรมเลี้ยงผีนี้จะทำขึ้นที่หอผีบริเวณแจ่งศรีภูมิหรือมุมกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บรรดาผีอื่นๆในเชียงใหม่ซึ่งถือว่าอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าหลวงคำแดงก็จะไปร่วมชุมนุมในงานด้วย ธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวกลายเป็นข้อกำหนดหรือหน้าที่ของเจ้าผู้ครองนครยุคต่อมาที่ต้องทำอย่างเคร่งครัด ไม่เช่นนั้นเชื่อว่าจะทำให้บ้านเมืองเกิดความเดือดร้อนวุ่นวายได้

ภาพที่ 69 หอผีที่แจ่งศรีภูมิ ปัจจุบันกลายเป็นศาลหลักเมืองแจ่งศรีภูมิ

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าในยุคหนึ่งคติความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเจ้าหลวงคำแดงมีความหมายและความสำคัญในการสถาปนาความชอบธรรมในอำนาจเมืองของเจ้าเมือง เนื่องจากพิธีกรรมดำเนินไปด้วยจุดประสงค์ของมั่นคงและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนและบ้านเมือง การประกอบพิธีกรรมจึงถือเป็นการสนับสนุนสิทธิกรรมในการเป็นผู้ปกครองของท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น ผู้นำบ้านเมืองจึงมีหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมให้ยิ่งใหญ่ เพื่อแสดงอำนาจและบารมีและทำในปริมาณที่มากกว่าเจ้านายองค์อื่นๆ ซึ่งถือว่าจะทำบุญหรือทำพิธีกรรมให้ใหญ่โตทัดเทียมเจ้าเมืองไม่ได้ (สรสวดี อ่องสกุล, 2553: 487)

ครั้งต่อมาเมื่อระบบอำนาจของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ถูกลดทอนไปจากการถูกรวมศูนย์อำนาจเข้ากับรัฐไทยในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ การเซ่นไหว้ผีอารักษ์เมืองต่างๆที่เคยทำมาในอดีตก็ได้ล้มเลิกตามไปด้วย อย่างไรก็ตามแต่คติความเชื่อเรื่องผีที่อยู่กับชาวเมืองเชียงใหม่ยังคงไม่หายไปง่ายๆ เมื่อไม่มีกลุ่มเจ้านายก็ไม่มีพิธีกรรมเลี้ยงผีเมือง แต่การเลี้ยงผีบ้านตามหมู่บ้านต่างๆ ยังคงปรากฏอยู่ คาดว่าความเชื่อถือผีในหมู่บ้านต่างๆรอบเมืองเชียงใหม่คงสืบทอดมา

จนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เห็นได้จากการสร้างหอผีบริเวณแจ้งศรีภูมิ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2542: 22) เมื่อเวลาผ่านไปเมืองเชียงใหม่เกิดการขยายตัวเป็นชุมชนเมืองก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ประกอบกับไม่มีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเจ้าหลวงคำแดงในระดับเมืองเหมือนในอดีต การนับถือเจ้าหลวงคำแดงในบริบทของเมืองเชียงใหม่จึงค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงไป แม้ในปัจจุบันจะปรากฏความเชื่อเรื่องการนับถือเจ้าหลวงคำแดงหลงเหลืออยู่บ้าง ดังที่มีการสร้างศาลและการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงบริเวณแจ้งหัวริน แต่ก็เป็นการนับถือและการประกอบพิธีกรรมของคนบางกลุ่มเท่านั้น ไม่ได้เป็นความเชื่อร่วมกันของคนในเมืองเหมือนในอดีต ในขณะที่ชาวเมืองเชียงดาวที่อยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งเชื่อมโยงกับคติความเชื่อและตำนานเจ้าหลวงคำแดงอย่างชัดเจน ส่งผลให้ชาวเชียงดาวยังคงสืบทอดคติความเชื่อ รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงในระดับชาวบ้านเรื่อยมา

ในยุคปัจจุบัน ระบบการปกครองของไทยมีการจัดระเบียบราชการบริหารที่จัดโครงสร้างหลักเป็นส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ซึ่งทุกส่วนราชการล้วนเป็นภาพแทนของระบบการปกครองโดยรัฐ ภายหลังเมื่อรัฐได้เล็งเห็นความสำคัญของพิธีกรรม รัฐจึงได้เข้ามามีบทบาทหรือพื้นที่และสืบทอดในการจัดพิธีกรรมบางพิธีกรรมของเมืองเชียงใหม่ เช่น พิธีบูชาเสาอินทขิล ซึ่งก็เป็นเพียงการบูชาเสาอินทขิลเท่านั้น ไม่ได้เป็นพิธีเข้าอินทขิลแบบเต็มรูปแบบเหมือนในอดีต ไม่เว้นแม้แต่พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านอำเภอเชียงดาวเอง แม้จะไม่ถูกรื้อฟื้นให้เป็นพิธีกรรมระดับเมืองเหมือนในอดีต แต่ก็ยังเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญในระดับอำเภอ โดยรัฐก็ได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนเงินงบประมาณในการประกอบพิธีกรรมหรือแม้แต่การสร้างรูปเคารพเจ้าหลวงคำแดงในบริเวณศาลของชาวบ้านเอง

ประเด็นศึกษาที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงคือการสร้างรูปปั้นของเจ้าหลวงคำแดงที่มีบทบาทเป็นผีอารักษ์ให้เห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น จากเดิมที่มีการประกอบพิธีกรรมเฉพาะที่ศาลหรือหอผีเท่านั้น ลักษณะดังกล่าวผู้วิจัยมองว่าเป็นการปรับเปลี่ยนคติความเชื่อของท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากนโยบายของรัฐบาล

คติเกี่ยวกับการสร้างรูปอนุสาวรีย์ที่เป็นรูปบุคคลในสยาม เริ่มปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจนมาตั้งแต่สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นยุคที่สยามเข้าสู่การพัฒนาทางด้านศิลปวิทยาการและความเจริญตามอย่างสังคมตะวันตก ได้เริ่มคติใหม่เกิดขึ้นคือการสร้างรูปเหมือนบุคคลที่ยังมีชีวิต หลังจากที่พระเจ้าบรมโกศไปเสียดินที่ 3 แห่งฝรั่งเศส ทรงส่งรูปเคารพของพระองค์และพระมเหสีมาถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระบรมรูปของพระองค์ส่งไปถวายตอบแทน (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2538: 200)

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังคงมีการสร้างรูปเหมือนบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ ควบคู่กับรูปของพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว ดังที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระบรมรูปพระมหากษัตริย์ทั้ง 4 รัชกาลเมื่อปี พ.ศ.2414 และการสร้างพระ

บรมราชานุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้า ณ บริเวณด้านหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ในปีพ.ศ.2451 เป็นต้น ในรัชกาลต่อมาการสร้างรูปบุคคลสำคัญอื่นๆก็ได้รับความนิยมเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะภายหลังจากการสถาปนาสถาบันการศึกษาทางด้านศิลปะขึ้นในราชอาณาจักร ซึ่งจำเป็นที่จะต้องนำแบบแผนและทฤษฎีทางศิลปะตะวันตกเข้ามาบรรจุเป็นหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอน อีกทั้งมีบุคลากรจากต่างประเทศเข้ามาเป็นผู้วางรากฐานงานศิลปะสมัยใหม่และงานประติมากรรม โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการจากพระราชนิยมมาสู่รัฐนิยม โดยปรากฏการสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญต่างๆในระดับชาติขึ้นมากมาย ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ.2475 มีการสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติที่แสดงถึงความกล้าหาญขึ้นอีกมากมาย หลายคนมีสถานะเป็นสามัญชน อาทิ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ที่จังหวัดนครราชสีมา และอนุสาวรีย์วีรชนค่ายบางระจันที่ จังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2538: 201-202)

นโยบายแบบรัฐนิยมดังกล่าวได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องในเวลาต่อมา รัฐมีการสนับสนุนพื้นที่และงบประมาณในการจัดสร้างอนุสาวรีย์วีรบุรุษสำคัญในท้องถิ่นมากขึ้นในหลายแห่งๆ ท้องถิ่นเองต่างก็หันมาให้ความสำคัญกับบุคคลที่เปรียบเสมือนเป็นวีรบุรุษของท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นความนิยมลงมาสู่ชุมชนจากระดับจังหวัดลงมาสู่ระดับอำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน ดังนั้นในปัจจุบันจึงปรากฏอนุสาวรีย์ผู้นำชุมชนหรือรูปเคารพวีรบุรุษในประวัติศาสตร์หรือตำนานพื้นบ้านอยู่มากมาย

นโยบายเรื่องการจัดสร้างอนุสาวรีย์วีรบุรุษของท้องถิ่นนับว่ามีความสอดคล้องกับระบบคิดและความเชื่อของผู้คนในสังคมท้องถิ่น ที่แต่เดิมนั้นก็มีความเชื่อและความนิยมในรูปสัญลักษณ์ของผีบรรพบุรุษหรือผีวีรบุรุษในรูปของศาลเพียงตาอยู่แล้ว ต่อมาเมื่อคติเรื่องการสร้างอนุสาวรีย์กลายเป็นความนิยม จึงปรากฏการสร้างศาลขนาดใหญ่และรูปเคารพไว้เพื่อเคารพบูชามากขึ้น จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านอาวุโสที่อยู่ในพื้นที่ศึกษามานาน ทั้งในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ พะเยา เชียงราย และลำปาง ระบุว่าแต่เดิมศาลเจ้าหลวงคำแดงเป็นเพียงศาลไม้เล็กๆ เพื่อเป็นสถานที่ให้ชาวบ้านกราบไหว้บูชาเท่านั้น ส่วนการสร้างรูปเคารพเจ้าหลวงคำแดงและการก่อสร้างศาลขนาดใหญ่นั้นเป็นการสร้างเพิ่มเติมในยุคหลัง

ภาพที่ 70 ภาพศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อบ้านแพดในอดีต
บันทึกไว้เมื่อพ.ศ.2493 โดย ศ.ไมเคิล มอร์แมน (Michael Moerman)
(ที่มา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548)

รูปเคารพเจ้าหลวงคำแดงในศาลบางแห่ง อาทิ ศาลบ้านแก่งปิ่นเต้า อำเภอเชียงดาว รัฐเข้ามามีบทบาทโดยตรงในการจัดสร้าง ด้วยการมอบเงินงบประมาณในการก่อสร้างรวมทั้งการจัดงานสมโภชอย่างยิ่งใหญ่ ในขณะที่รูปเคารพในศาลเจ้าหลวงคำแดงอีกหลายแห่ง อาทิ ศาลหน้าถ้ำเชียงดาว ศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ และศาลเจ้าหลวงคำแดง ในเขตอำเภอแม่ใจก็เป็นหน้าที่และผลงานของระบบทุนต่างๆในท้องถิ่น ผนวกกับความร่วมมือของชาวบ้านด้วยกันเอง ที่ช่วยกันจัดหางบประมาณและรวบรวมเงินรายได้จากการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีมาจัดสร้างขึ้นตามความเหมาะสม ทั้งนี้รูปเคารพเจ้าหลวงคำแดงที่มีหลายรูปแบบเหล่านี้ ไม่ได้มีลักษณะเป็นเพียงอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานรำลึกถึงคุณงามความดีของบุคคลเท่านั้น แต่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ของลัทธิพิธีที่สะท้อนถึงความศักดิ์สิทธิ์ จึงเห็นรูปเคารพเจ้าหลวงคำแดงเต็มไปด้วยพวงมาลัย ดอกไม้ รูปเทียน เครื่องเซ่นไหว้และเครื่องสักการะอื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการบงบานศาลกล่าวและการแก้บนของผู้คนที่เคารพศรัทธาตนเอง

ในขณะที่ศาลเจ้าหลวงคำแดงบางแห่งก็ไม่ปรากฏรูปเคารพเจ้าหลวงคำแดงภายในศาล ยังคงมีลักษณะของศาลเพิงตาหรือหอดีแบบดั้งเดิมอยู่ อาทิ ศาลเจ้าหลวงคำแดงที่บ้านแม่พะ อำเภอเชียงดาว เหตุที่ไม่มีการสร้างรูปเคารพเจ้าหลวงคำแดงในศาลเหล่านี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเนื่องจากไม่มีการประกอบพิธีกรรมประจำปีที่ยิ่งใหญ่เหมือนศาลในชุมชนอื่นๆ จึงทำให้ระบบทุนยังเข้าไม่ถึงและชาวบ้านเองก็ไม่มีช่องทางในการระดมทุนมาจากแหล่งอื่นใด

ภาพที่ 71 ความหลากหลายของรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง

กล่าวโดยสรุปบทบาทของเจ้าเมืองที่มีต่อพิธีกรรมเจ้าหลวงคำแดงในยุคแรก รวมทั้งความพยายามของรัฐในการรื้อฟื้นและสืบทอดพิธีกรรมในยุคหลัง สะท้อนให้เห็นพลังอำนาจของพิธีกรรมที่ถูกใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือหรือเทคโนโลยีของอำนาจ ซึ่งอาจมองได้ว่าทั้งเจ้าเมืองและรัฐต่างก็เล็งเห็นความสำคัญของพิธีกรรมว่าเป็นพลังอำนาจที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในการปลุกฝังอุดมการณ์แบบครอบงำของกษัตริย์หรือของรัฐ เพื่อสถาปนาความชอบธรรมในอำนาจ รวมทั้งเพื่อควบคุมและปกครองประชาชนให้จงรักภักดีและยอมรับอำนาจการปกครอง อย่างไรก็ตามในมิติของอำนาจไม่ใช่วัตถุที่อยู่นิ่ง หากแต่เป็นการทำงานที่เคลื่อนย้ายถ่ายเทได้

และเชื่อว่าโครงสร้าง องค์กร สถาบัน เช่นสถาบันกษัตริย์หรือรัฐเองทำให้เกิดอำนาจ แต่อำนาจในรูปแบบของความสัมพันธ์ต่างหากที่ทำให้เกิดโครงสร้างหรือสถาบันขึ้น ดังนั้นเราจึงเห็นความคลี่คลายของการใช้อำนาจจากพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่ครั้งหนึ่งเคยอยู่ในความครอบครองของเจ้าเมือง กลายมาเป็นพื้นที่แสดงออกทางอำนาจของชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นยุทธวิธีในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ก่อให้เกิดผลและบทบาทต่อชุมชนหลายประการ แม้ภายหลังรัฐมีความพยายามเข้ามายึดแหล่งอำนาจและยุทธวิธีดังกล่าว แต่ก็ทำได้เพียงเข้ามาแบ่งพื้นที่เพื่อแสดงอำนาจเพียงบางส่วนเท่านั้น แม้แต่คดีเรื่องการสร้างอนุสาวรีย์หรือรูปเคารพของบุคคลสำคัญในลัทธิพิธีเองที่แม้จะมีจุดเริ่มต้นมาจากพระราชนิยม มาสู่นโยบายปฏิบัติแบบรัฐนิยม แต่ปัจจุบันก็กลายมาเป็นอำนาจการจัดการของคนในชุมชนแบบท้องถิ่นนิยมไปในที่สุด

6.4.2 พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงในกระแสการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย

ในอดีตทั้งชาวไทยวนและไทลื้อส่วนใหญ่ต่างมีวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม พึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยเฉพาะน้ำและป่า ด้วยเหตุนี้การประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่จึงมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตคือเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีผลต่อชีวิต สะท้อนออกมาในรูปแบบของความเคารพยำเกรง การประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงก็เช่นเดียวกัน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นเพื่อให้อำนาจของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะผีอารักษ์ช่วยคุ้มครองและอำนวยประโยชน์แก่คนในชุมชน ทั้งในด้านผลิตผลการเกษตร ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและความสะดวกในการดำเนินชีวิต

ในสังคมเกษตรกรรมของล้านนา เทคนิคการผลิตที่พัฒนาขึ้นทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเพื่อช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกัน มีการสร้างระบบการจัดการภายในชุมชนที่สะท้อนความสัมพันธ์สามัคคีของคนในชุมชน อาทิ ระบบเหมืองฝาย การลงแขก เป็นต้น ความเป็นชุมชนจึงนับเป็นมโนทัศน์ที่สำคัญสำหรับชาวไทยวนและไทลื้อในล้านนา การประกอบพิธีกรรมของชุมชนก็เช่นเดียวกัน มักต้องการความร่วมมืออย่างเต็มที่จากคนในชุมชน จึงกลายเป็นข้อกำหนดว่าสมาชิกในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ก็เพื่อความสงบสุขของชุมชนโดยรวม ยกตัวอย่างเช่นการใช้ตาแหลวเป็นสัญลักษณ์แสดงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ของชาวไทลื้อ ซึ่งในปัจจุบันได้ล้มเลิกไปเกือบหมดแล้ว* ในอดีตการใช้ตาแหลวเป็นการบอกให้บุคคลภายนอกหมู่บ้านรู้ว่าห้ามเข้ามาในบริเวณที่กำลังประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์อยู่ นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องหมายแสดงถึง

* จากการเก็บข้อมูลในหมู่บ้านไทลื้อจังหวัดพะเยาและเชียงรายจำนวน 7 หมู่บ้าน ผู้วิจัยพบว่าทุกหมู่บ้านได้ล้มเลิกประเพณีดังกล่าวไปหมดแล้ว

ขอบเขตอิทธิพลของเผด็จการที่ปกป้องหมู่บ้านหรือเมือง สัญลักษณ์ดังกล่าวสะท้อนโลกทัศน์ของชาวไทลื้อที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติว่า เผด็จการของไทลื้อได้ทำหน้าที่เหมือนเป็นผู้ควบคุมและรับรองสิทธิการเป็นสมาชิกในกลุ่ม เชื่อมโยงไปถึงสิทธิในการใช้ที่ดินและทรัพยากรทั้งหลายของท้องถิ่น การยอมให้เข้าร่วมพิธีจึงหมายถึง การยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของชุมชน ซึ่งในที่นี่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชุมชนไทลื้อ ที่มีชีวิตอยู่โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นสิ่งที่ต้องกระทำในฐานะสมาชิกคือการยอมรับนับถือผีของชุมชนและพร้อมที่จะปฏิบัติตามฮีตก่องที่มีกำหนดโดยความเชื่อถือผี (โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551: 104)

แต่ในสังคมโลกปัจจุบันซึ่งเป็นยุคแห่งความทันสมัย ก่อให้เกิดกระแสของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ในวิถีชีวิตด้านต่างๆ ของผู้คนในสังคมล้านนา โดยยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อสังคมชาวบ้านในล้านนามากที่สุดน่าจะเป็นช่วงแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้แผนพัฒนา พ.ศ. 2500-2516 เป็นต้นมา ยุคนี้เป็นยุคที่ทุนนิยมไทยพัฒนาภายใต้พันธมิตร 3 กลุ่ม คือ ทหาร ทุนต่างชาติ และทุนท้องถิ่น เนื่องจากจอมพลถนอม กิตติขจร ผู้นำรัฐบาลขณะนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชนชั้นผู้นำทางฝ่ายเหนือมาก รัฐบาลจึงได้เร่งรัดนโยบายพัฒนาเพิ่มมากขึ้น ทำให้เชียงใหม่กลายเป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยว ทำรายได้มากมายมหาศาลให้กับนายทุนในเมือง ต่อมาในช่วงหลังพ.ศ.2513 อันเป็นระยะเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ สังคมหมู่บ้านในภาคเหนือเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว หลังจากมีการสร้างถนนเข้าไปตามหมู่บ้านต่างๆ โครงการพัฒนาของรัฐบาลเปลี่ยนที่ดินและแรงงานเป็นสินค้ามากขึ้น กลุ่มชาวนาที่ร่ำรวยในหมู่บ้านพยายามแสวงหาทุนจากภายนอกมาทำธุรกิจในหมู่บ้านมากขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2527: 144-149)

จากจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผนวกกับกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วด้วยพลังแห่งเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) ที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ (Globalization) ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงจากความเป็นชุมชนสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมมาเป็นชุมชนที่ต้องพึ่งระบบทุนมากขึ้น กิจกรรมในหมู่บ้านหลายอย่างที่เคยทำด้วยการระดมแรงงานช่วยเหลือกันในชุมชนก็เปลี่ยนไปเป็นการจ้างแรงงาน วิถีชีวิตดังกล่าวส่งเสริมให้คนในชุมชนเกิดระบบวิธีคิดแบบปัจเจกคล้ายสังคมเมืองมากขึ้น

การประกอบพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงได้สะท้อนให้เห็นผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวใน 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือการประกอบพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับระบบทุนมากขึ้น และลักษณะที่สองคือวิถีคิดของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงจากวิถีคิดเพื่อส่วนรวมกลายเป็นวิถีคิดแบบปัจเจกมากขึ้น

ลักษณะการประกอบพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับระบบทุนเห็นได้ชัดเจนจากการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสี่พระตาเมืองเชียงดาว ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากพิธีกรรมดั้งเดิมแบบชาวบ้านมาเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ระดับอำเภอ โดยการสนับสนุนทุนจากหน่วยงานของรัฐ

แม้แต่การสร้างศาลเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านก็มีเรื่องของอำนาจทุนเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังเช่นการสร้างศาลที่บ้านแก่งป่นเต้า อำเภอเชียงดาวได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐ ส่วนศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงที่บ้านแพด อำเภอเชียงคำก็เป็นการสนับสนุนจากแหล่งทุนในท้องถิ่นตั้งได้อภิปรายมาแล้วข้างต้น

ระบบทุนยังเข้ามาเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมในแง่ของการจงใจใช้พิธีกรรมในฐานะลักษณะพิเศษทางชนชาติและท้องถิ่นมาเป็นแหล่งทรัพยากรเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ประเด็นดังกล่าวนี้เห็นได้ชัดเจนจากการประกอบพิธีกรรมของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ ในวิถีชีวิตปกติของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำจะมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกับชาวไทยวนมาก หากไม่มีภาษาไทลื้อที่กลุ่มผู้อาวุโสใช้พูดคุยสื่อสารกันในหมู่บ้านแล้วก็ไม่สามารถแยกแยะได้เลยว่าสิ่งใดคือสิ่งที่บ่งบอกความเป็นไทลื้อ นอกจากว่าชาวไทลื้อเองจะมีความจงใจแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนออกมา ยกตัวอย่างเช่น การประกอบพิธีกรรมการบูชาศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงในพ.ศ. 2554 ได้มีคณะเจ้าหน้าที่จากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรมาร่วมจัดกิจกรรมแนะนำฐานข้อมูลจดหมายเหตุของ ศาสตราจารย์ไมเคิล มอร์แมน (Michael Moerman) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่เคยเข้ามาศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชาวไทลื้อในบ้านแพด อำเภอเชียงคำ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1959-1987 การเข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมของคณะเจ้าหน้าที่ดังกล่าว ส่งผลให้ชาวไทลื้อในหมู่บ้าน ได้ร่วมใจกันแต่งกายด้วยชุดไทลื้อเพื่อเข้าร่วมพิธีกรรม (ในปีก่อนหน้าชาวบ้านต่างแต่งกายธรรมดา) นอกจากนี้ในพิธีกรรมยังมีการเพิ่มกิจกรรมพิเศษขึ้นมาอีก 1 กิจกรรมคือ การสาธิตการขึ้นบ้านใหม่แบบไทลื้อ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมได้สัมผัสวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทลื้อในอดีต ลักษณะดังกล่าวชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าเป็นเรื่องที่ปฏิบัติจนชินแล้ว เนื่องจากในแต่ละปีชาวบ้าน (โดยเฉพาะกลุ่มผู้อาวุโส) จะถูกกะเกณฑ์ให้ไปร่วมกิจกรรมการแสดงอัตลักษณ์ไทลื้อของอำเภออยู่เสมอ เช่น งานสืบสานตำนานไทลื้อ งานลือโลก เป็นต้น

หากพิจารณาประเด็นดังกล่าวควบคู่ไปกับประวัติความเป็นมาของการจัดงานสืบสานตำนานไทลื้อในเขตอำเภอเชียงคำ จะพบว่าเป็นความตั้งใจของชาวบ้านที่จงใจใช้พิธีกรรมในฐานะลักษณะพิเศษทางชาติพันธุ์ของไทลื้อมาเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่สำหรับชาวบ้านที่นี่ แต่เป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้นบ่อยจนคุ้นชิน นับตั้งแต่การจัดงานสืบสานตำนานไทลื้อครั้งที่ 1 ใน พ.ศ. 2538 จากนั้นเป็นต้นมาชาวไทลื้อในอำเภอเชียงคำ ก็ถูกดึงให้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการฟื้นฟู สืบสาน และอนุรักษ์วัฒนธรรมไทลื้อ เพื่อประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมไทลื้อให้คนทั่วไปได้รู้จักกันมากขึ้น ซึ่งเป็นวาทกรรมที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาทุกปี ต่อมาในพ.ศ. 2548 ด้วยการผลักดันของ นางลดาวัลย์ วงศ์ศรีวงศ์ อดีตสมาชิกผู้แทนราษฎรจังหวัดพะเยาและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และเป็นชาวไทลื้อในจังหวัดพะเยา ได้ทำให้งานสืบสานตำนานไทลื้อกลายเป็น “งานสืบสานตำนานไทลื้อโลก” เป็น การรวมเอาชาวไทลื้อในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงคือจีน พม่า ลาว เวียดนาม และไทยให้มาจัดกิจกรรมร่วมกัน ผลตอบรับในการจัดงานครั้งแรกถือว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก การจัดงาน

ครั้งต่อมาก็ได้ไปจัดที่แคว้นสิบสองปันนา ประเทศจีน จากนั้นก็มีการรวมมาจัดงานที่ประเทศไทย อีกหลายครั้ง (สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550)

ภาพที่ 72 ภาพพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อบ้านแพด เมื่อ พ.ศ. 2493
บันทึกภาพไว้โดย ศ.ไมเคิล มอร์แมน (Michael Moerman)
(ที่มา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548)

ลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงเมืองลำที่บ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ที่มีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองทุกๆ 3 ปี เรียกว่า “สามปี สี่รวงข้าว” ตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษสืบต่อกันมาเชื่อว่าเจ้าหลวงเมืองลำคือเจ้าเมืองที่ปกครองเมืองลำหรือเมืองลำในดินแดนสิบสองปันนา เจ้าหลวงเมืองลำเป็นนักรบที่เก่งกล้ามีบริวารหรือผู้ช่วยอีกหลายคน อาทิ หึงช้าง หึงม้า ล่ามเมือง หาบมาต แจงฝาย เชียงล้าน ไ้ก่า ช้างเผือก น้ำปัด ปูก่า ผมเขี้ยว คำแดง ปางแสน ปางสา ปางเม็ด มอนเชียงเคือ ปากบ่อทั้งห้า บ่อต่วน สวนตาล เมืองหลุก อ่างเรียง บ้านตอง เป็นต้น (เผชญ์ จิณสิทธิ์, 2527: 37) ดังนั้นใน

การประกอบพิธีกรรมจึงมีการฆ่าสัตว์เพื่อเช่นสังเวจเจ้าหลวงเมืองลำและผีบริวารซึ่งเป็นผีประจำตระกูลต่างๆอีก 17 ตระกูล

การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงเมืองลำ ที่บ้านหนองบัว ชิกหารู ทานาเบ้ (2537: 1-8) ซึ่งให้เห็นว่าเกิดขึ้นจากความต้องการที่จะสร้างเอกลักษณ์ใหม่ที่โดดเด่นจากชุมชนรอบข้าง การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี จึงเป็นการอธิบายถึงการที่คนไทลื้อพยายามที่จะแสดงออกทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน ผ่านพิธีกรรมที่ถูกประดิษฐ์ให้แปลกตามากขึ้น โดยใช้สัญลักษณ์และขั้นตอนของพิธีกรรมแบบดั้งเดิม อาทิ การสร้างรูปปั้นขึ้นใหม่ การฟื้นฟูการฆ่าสัตว์เพื่อสังเวจผี การทอผ้าไทลื้อ เมื่อพิธีกรรมและสินค้าที่ถูกสร้างขึ้น ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวและมีชื่อเสียงขึ้นมา ชาวบ้านก็เริ่มตระหนักว่าสิ่งเหล่านี้คือมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาของยูจิ บาบะ (Yuji Baba, 2550: 259-277) ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมของชาวไทลื้อในพื้นที่อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เช่นเดียวกัน ผลการศึกษาพบว่าในปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีอารักษ์ในหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำของหมู่บ้านไทลื้อหมู่บ้านหนึ่งที่เลียนแบบการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าหลวงอนุภาพของอีกหมู่บ้านหนึ่ง ทำให้แต่ละหมู่บ้านต่างประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีของตัวเอง แทนที่จะจัดรวมกันหลายๆหมู่บ้านเหมือนในอดีต เหตุผลเนื่องจากต้องการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของหมู่บ้าน แม้แต่การแสดงขับลื้อซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมก็ลุ่มเลิกไป เปลี่ยนเป็นการร้องเพลงคำเมืองแบบล้านนาหรือการเต้นแอโรบิคประกอบเพลง สาเหตุสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมของชาวไทลื้อเปลี่ยนแปลงไป เนื่องมาจากสภาพสังคมหมู่บ้านที่เปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยนั่นเอง

ผลการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สองคือวิถีคิดของชาวบ้าน ที่เปลี่ยนแปลงจากวิถีคิดเพื่อส่วนรวมกลายเป็นวิถีคิดแบบปัจเจกมากขึ้น เห็นได้จากวัตถุประสงค์ของการเข้าร่วมพิธีกรรมที่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ส่วนตัวมากกว่าคำนึงถึงบทบาทของพิธีกรรมที่มีต่อสังคมส่วนรวม บางคนมาร่วมพิธีเพียงเพื่อต้องการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือให้ช่วยเหลือแก้ไขปัญหา โดยหาได้สนใจที่จะพบปะสังสรรค์พูดคุยกับบุคคลอื่นในพิธีกรรม ในพิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดงและสืบชะตาเมืองเชียงดาวพบว่ามีกลุ่มผู้เข้าร่วมพิธีกรรมกลุ่มหนึ่งที่เป็นกลุ่มเยาวชน ซึ่งสนใจเฉพาะการเข้ามาพูดคุยกับร่างทรงเพื่อไต่ถามถึงคำพยากรณ์เกี่ยวกับความรัก เนื้อคู่หรือการเรียนเท่านั้น ดังนั้นขณะที่พระสงฆ์กำลังทำพิธีสืบชะตาเมืองอยู่ด้านนอก ภายในหอผีจึงมีเสียงของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมกลุ่มนี้ส่งเสียงพูดคุยกับร่างทรงอย่างครึกครื้นสนุกสนาน

ในพิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอแม่ใจ พบว่าปริมาณสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาแก้บนได้เพิ่มจำนวนขึ้นในแต่ละปี นอกจากนี้ยังปรากฏพฤติกรรมว่าชาวบ้านหลายคนเมื่อนำของแก้บนมาถวายเจ้าหลวงคำแดงตามขั้นตอนพิธีแล้วได้ยกของแก้บนกลับบ้าน ทั้งที่ปกติแล้วเป็นธรรมเนียมว่าสิ่งของที่นำมาแก้บนจะต้องนำมาประกอบอาหารเพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธี

รับประทานร่วมกัน (อินแก้ว ใจพรหม, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2553) สำหรับการประกอบพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดงของชาวไทลื้อ ที่อำเภอเชียงคำก็เช่นเดียวกัน พ่อข้าวเจ้าผู้ประกอบพิธีระบุว่าจำนวนผู้มาแก้บนเพิ่มมากขึ้น จากการสอบถามก็พบว่าส่วนใหญ่จะบนบานเกี่ยวกับหน้าที่การงาน การค้าขาย สุขภาพอนามัย ของหายหรือถูกโกงเงิน เป็นต้น (สิงห์คำ มังคลาด, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2552) สิ่งเหล่านี้นอกจากจะสะท้อนให้เห็นว่าการเข้าร่วมพิธีกรรมของคนกลุ่มหนึ่งเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ส่วนตัวมากกว่าการมีส่วนร่วมกับชุมชนแล้ว วิธีคิดดังกล่าวยังได้ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่สะท้อนความเห็นแก่ตัวและไม่สนใจคนอื่น จึงมองไม่เห็นความสำคัญของพิธีกรรมในฐานะพื้นที่ของการแบ่งปันเหมือนในอดีต

สาเหตุของพฤติกรรมและวิธีคิดที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว อาจเกิดจากสภาพสังคมหมู่บ้านที่เปลี่ยนแปลงไป หากพิจารณาพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทั้ง 3 พื้นที่แล้ว ทั้งหมดล้วนเป็นอำเภอที่มีถนนทางหลวงสายสำคัญตัดผ่าน นอกจากนี้ในหมู่บ้านที่เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมยังมีลักษณะเป็นหมู่บ้านกึ่งชนบทกึ่งเมือง ซึ่งมีความทันสมัยทั้งในแง่ของสาธารณูปโภคและวิถีชีวิตของชาวบ้าน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เริ่มปรับตัวให้เข้ากับทันสมัยเพิ่มขึ้น เห็นได้จากสภาพบ้านเรือน การประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกับสังคมเมืองมากกว่าสังคมชานาแบบในอดีต นอกจากนี้การประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่ยังยึดโยงอยู่กับกลุ่มคนที่เป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้านเท่านั้น ทำให้กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านห่างเหินและขาดการสื่อสารกับพิธีกรรมเหมือนกลุ่มผู้อาวุโส

กล่าวโดยสรุป ผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและวัฒนธรรม ทำให้พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงบางพิธีกรรมไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงขนาดและวิธีการจัดการเท่านั้น แต่พิธีกรรมได้เปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ในฐานะพิธีกรรมไปด้วย แต่เดิมพิธีกรรมคือระบบของปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจากการหล่อหลอมและสั่งสมประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น ซึ่งมีความหมายตามธรรมชาติที่ชัดเจนในตัวพิธีกรรมเอง แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมเป็นเพียงช่องทางหนึ่งที่ชาวบ้านใช้แสดงออกถึงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มซึ่งแตกต่างจากคนที่อยู่รายรอบและมีการจงใจสื่อความหมายจนพิธีกรรมกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้แสดงออกอย่างมีสำนึก นอกจากนี้พิธีกรรมในบางพื้นที่ยังสะท้อนให้เห็นผลของการส่งเสริมและพัฒนาท้องถิ่นจนทำให้ชาวบ้านในชุมชนเริ่มมีวิธีคิดแบบปัจเจกคล้ายสังคมเมืองมากขึ้น ซึ่งได้ส่งผลให้พลังของพิธีกรรมที่เคยเป็นภาพการแสดงพลังของคนในชุมชนเริ่มลดน้อยลง

สรุป พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ปรากฏว่าวัตถุประสงค์สัญลักษณ์และพฤติกรรมกรรมสัญลักษณ์ที่สำคัญ ได้แก่ รูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง รูปปั้นกวาง รูปปั้นช้าง ม้าและอาวุธ การรำหอก รำดาบและฟ้อนเจิง รวมไปถึงการฟ้อนผี เมื่อนำสัญลักษณ์ทั้งหมดมาตีความหมายตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ พบความหมายที่สำคัญ ๒ ข้อความหมาย ได้แก่ ข้อความหมายอารมณ์ความรู้สึกและข้อความอุดมคติ ข้อความอารมณ์ความรู้สึกพบว่า เนื้อหา

ความคิดที่โดดเด่นเป็นฐานความเชื่อของพิธีกรรมคือ การพึ่งพาอำนาจของผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ในฐานะที่เจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์ของชุมชน นอกจากนี้สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงยังมีความหมายที่ทำให้พิธีกรรมกลายเป็นพื้นที่ของโลกศักดิ์สิทธิ์ ส่วนข้อถ้อยคำ พบว่าพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงได้สะท้อนลักษณะการผสมผสานศาสนาของชาวล้านนา ระหว่าง “พุทธ-พราหมณ์-ผี” ซึ่งสามารถดำรงอยู่ควบคู่กันได้โดยไม่เกิดการหักล้างซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ความหมายของสัญลักษณ์ในพิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ทางสังคมของล้านนาเกี่ยวกับเพศและชนชั้น ในที่นี้อำนาจของเพศสภาวะในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง มีลักษณะของการรวมขอมและประนีประนอมซึ่งกันและกัน ระหว่างอำนาจหน้าที่ของฝ่ายชายและอำนาจหน้าที่ของฝ่ายหญิง

ผลการศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์มาศึกษาพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงชาวไทยวนและไทลื้อในพื้นที่ศึกษา พบว่าในบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง อัตลักษณ์ที่เป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในล้านนาคือ ความหมายของพิธีกรรมที่มีพื้นฐานมาจากคติเรื่องการเลี้ยงผีอารักษ์ของบรรพบุรุษชาวไทยวนในล้านนา รวมไปถึงความเชื่อเกี่ยวกับช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกัน ในขณะที่การประกอบพิธีกรรมของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อซึ่งแตกต่างจากชาวไทยวน ทั้งในเรื่องของพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อคำแดง จาริตเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรม ช่วงเวลาการประกอบพิธีกรรม รูปแบบการประกอบพิธีกรรมและความหมายของพิธีกรรม

บทบาทในการสื่อความหมายของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง มีทั้งลักษณะการสื่อความหมายระหว่างผู้เข้าร่วมพิธีกรรมด้วยกันเองให้เข้าใจเป้าหมายของพิธีกรรม ได้แก่ บทบาทการเป็นสื่อให้ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมบรรลุถึงการรวมตัวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือและบทบาทของพิธีกรรมในการเป็นเครื่องมือในการสร้างสำนึกร่วมและความสามัคคี สำหรับบทบาทที่เป็นการสื่อความหมายจากผู้ประกอบพิธีกรรมไปสู่ชุมชนกลุ่มต่างๆ ได้แก่ บทบาทของพิธีกรรมในฐานะเป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างชาวบ้านกับอำนาจรัฐและอำนาจทุน และบทบาทของพิธีกรรมในฐานะที่แสดงสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม

การคงอยู่และการปรับตัวของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในปัจจุบัน พบว่าปัจจัยที่ทำให้การประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนไปจากอดีต มี 2 ปัจจัยสำคัญคือ อำนาจและบทบาทของกลุ่มผู้นำทางการเมืองและกระแสของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ในอีกด้านหนึ่งพบว่าผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและวัฒนธรรม ได้ทำให้พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงบางพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงขนาดและวิธีการจัดการรวมทั้งเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ในฐานะพิธีกรรมไปด้วยเช่นกัน

บทที่ 7

บทสรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้สนใจศึกษาข้อมูลคติชนประเภทตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม เกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนและไทลื้อ ในฐานะลัทธิพิธีหนึ่งที่แพร่หลายอยู่ในสังคมภาคเหนือตอนบนในปัจจุบัน โดยจำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะที่ปรากฏในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปาง และน่าน วัตถุประสงค์สำคัญของงานวิจัยคือต้องการศึกษาวิเคราะห์ถึงพลวัตและการผสมผสานความเชื่อและตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ ในส่วนของพิธีกรรม ผู้วิจัยต้องการศึกษาว่าการประกอบพิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อในปัจจุบันมีองค์ประกอบและความเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างไร

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลจากการศึกษาวิจัยใน 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ สรุปผลการศึกษาวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

7.1 สรุปผลการวิจัย

ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน พบว่ามีการนับถือในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆค่อนข้างหลากหลาย อาทิ ไทยวน ไทลื้อ ไทใหญ่ ชนเผ่าลีซุและลาหู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งการนับถือในเมืองสิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีนและเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า แต่ในงานวิจัยนี้ได้จำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะการนับถือที่ปรากฏในกลุ่มไทยวนและไทลื้อในเขตภาคเหนือตอนบนเท่านั้น

ผลจากการศึกษาการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนและไทลื้อทำให้พบว่าการเรียกชื่อเจ้าหลวงคำแดงสะท้อนให้เห็นความแตกต่างเบื้องต้นของกลุ่มผู้นับถือ กล่าวคือชาวไทยวนนิยมเรียกชื่อ “เจ้าหลวงคำแดง” ตามที่ปรากฏในตำนานและสอดคล้องกับธรรมเนียมนิยมของการใช้คำเรียกผู้นำสูงสุดในเมืองเอกของล้านนาในสมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนชาวไทลื้อนิยมเรียกชื่อ “เจ้าพ่อคำแดง” หรือ “พญาคำแดง”ตามคติดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผีอารักษ์ซึ่งเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษหรือวีรบุรุษที่ได้รับยกย่องของชุมชน นอกจากการเรียกชื่อที่แตกต่างกันแล้ว สถานะและบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงในความเชื่อของผู้นับถือก็มีความหลากหลาย ดังปรากฏบทบาทการเป็นอารักษ์เทวดา ประธานผู้พิทักษ์รักษาเมืองเชียงใหม่ตามคติพุทธศาสนา บทบาทของผีอารักษ์ ผู้มีหน้าที่สำคัญในการปกป้องรักษาและ

คุ้มครองชุมชน บทบาทของหัวหน้าผี ผู้ควบคุมผีบริวารทั้งหมดในเขตภาคเหนือตอนบน รวมทั้งบทบาทของการเป็นยักษ์ ผู้เฝ้าสมบัติของพญารามิกราชที่ดอยหลวงเชียงดาว

ปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงที่แพร่หลายอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของความเชื่อที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมตั้งแต่สมัยก่อนตั้งอาณาจักรล้านนาจนถึงปัจจุบัน ในยุคแรกสันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มต้นจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีป่าหรือผีหลวงแห่งดอยหลวงเชียงดาว ก่อนจะกลายสถานะเป็นอารักษ์เทวดา เทพผู้ปกป้องคุ้มครองดอยหลวงเชียงดาวตามคติพุทธศาสนา ยุคต่อมามีการกล่าวถึงชื่อ “พญายักษ์คำแดง” ใน *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก* เอกสารโบราณลำดับแรกที่มีการกล่าวถึงชื่อคำแดง จากนั้นชื่อดังกล่าวจึงถูกนำมาครอบทับเป็นชื่อของอารักษ์เทวดาแห่งดอยหลวงเชียงดาว จนกลายเป็น “เจ้าหลวงคำแดง” หัวหน้าอารักษ์เมืองเชียงใหม่ตามเนื้อหาในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์หลายฉบับ

ในการศึกษาวิเคราะห์ตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ผู้วิจัยได้จำแนกประเภทของตำนานออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงโดยตรงและตำนานที่มีการอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดง

ตำนานกลุ่มแรกคือตำนานที่กล่าวถึงรายละเอียดชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงไว้โดยละเอียด จำแนกได้ 2 ประเภทคือ 1) ตำนานที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงโดยตรงส่วนใหญ่เป็นสำนวนชาวบ้าน มีทั้งสำนวนลายลักษณ์และมุขปาฐะที่แพร่หลายอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ตำนานกลุ่มนี้พบ 12 สำนวนและสามารถจำแนกได้ 3 กลุ่มเรื่อง ตามประเภทของเนื้อหา ตำนาน ได้แก่ ตำนานเจ้าหลวงคำแดงกษัตริย์เมืองพะเยา ตำนานเจ้าหลวงคำแดงแม่ทัพเมืองสิบสองปันนาและตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น 2) ตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น เป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ 3 เรื่อง คือ *ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการตั้งเชียงใหม่* *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* และ *ตำนานสุวรรณคำแดง* (ตำนานเสาวินทขิล) ตำนานทั้ง 3 เรื่องมีเนื้อหาเป็นเรื่องราวเดียวกัน แตกต่างกันว่า *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* มีเนื้อหาบางส่วนเพิ่มเติมเข้ามามากกว่าอีก 2 ฉบับ เนื้อหาเกี่ยวกับหลวงคำแดงได้ปรากฏในตอนต้นของตำนานทั้ง 3 ฉบับ โดยกล่าวถึงเรื่องราวการตามกวางของเจ้าหลวงคำแดง จนไปพบรักกับนางอินทร์เหล่าและได้พบชัยภูมิในการสร้างเมือง เจ้าหลวงคำแดงและบริวารจึงช่วยกันสร้างเมืองตามคำแนะนำของฤๅษี ตั้งชื่อเมืองว่า “ล้านนา” จากตำนานพบว่าเจ้าหลวงคำแดงมีชื่อเรียกในตำนานว่า “เจ้าสุวรรณคำแดงหรือเจ้าสุวรรณคำแดง” มีชีวิตอยู่ในยุคที่พระพุทธศาสนายังไม่แพร่หลายในดินแดนล้านนา เนื้อหาในตำนานชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะผู้ที่ได้รับเทวบัญชาจากพระอินทร์ให้สั่งสอนมนุษย์ที่ขาดศีลธรรม

บทบาทของการเป็นปฐมกษัตริย์ผู้สร้างเมืองล้านนา และเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็เป็นอารักษ์เมือง เชียงดาวและเชียงใหม่

ตำนานกลุ่มที่สอง คือตำนานเรื่องอื่นที่มีการอ้างถึงเจ้าหลวงคำแดง ตำนานกลุ่มนี้เป็น ตำนานที่ไม่ได้มีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง แต่มีการกล่าวอ้างถึงเจ้า หลวงคำแดงในเนื้อเรื่อง ได้แก่ ตำนานพระธาตุจอมคีรี ตำนานอ่าสงรัง ตำนานถ้ำเชียงดาว และ ตำนานพญาธรรมิกราช

ในการนำตำนานกลุ่มแรก คือตำนานที่กล่าวถึงรายละเอียดชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงไว้ โดยละเอียดมาศึกษาวิเคราะห์ด้านโครงสร้างและอนุภาคสำคัญ พบเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง 8 เหตุการณ์หลัก ได้แก่ กำเนิดวีรบุรุษและบททดสอบ การเดินทาง การพบสัตว์วิเศษ การพบหญิงงาม การสร้างและปกครองเมือง การพบทายาทผู้สืบครอง หายสาบสูญไปในถ้ำ และสังขาร เปลี่ยนสภาพ จากการศึกษาพบว่าโครงสร้างหลักของตำนานเจ้าหลวงคำแดงทุกสำนวนคือ การ เน้นบทบาทการเป็นวีรบุรุษของเจ้าหลวงคำแดงที่ต้องมีการเดินทางจากบ้านเมืองเพื่อไปรบหรือ ไปล่าสัตว์ ทำให้เกิดเหตุการณ์การตามกวางและพบกับนางอินเหลา จากนั้นจึงได้ติดตามนาง เข้าไปในถ้ำเชียงดาวและเมื่อสิ้นชีวิตไปวิญญาณจึงเปลี่ยนสถานะจากมนุษย์ไปเป็นเทพ อารักษ์ หรือยักษ์

ด้านรายละเอียดของตำนานแต่ละกลุ่มพบว่า มีเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของตำนานที่เป็น ลักษณะเฉพาะกลุ่ม โดยตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่แทรกอยู่ในตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ เนื้อเรื่องจะเน้นไปที่เหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างและปกครองเมืองล้านนาของเจ้าหลวงคำแดง เช่นเดียวกับตำนานสำนวนที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ แม้จะมีการ เพิ่มเหตุการณ์และการดึงเอาเหตุการณ์อื่นเข้ามาปะปนกับเรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงจนทำให้ เนื้อเรื่องพิสดารมากขึ้น แต่ก็ไม่ทำให้เอกลักษณ์ของตำนานเจ้าหลวงคำแดงเปลี่ยนไป ส่วนกลุ่ม ตำนานเจ้าหลวงคำแดงที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยา จะแตกต่างไปเนื่องจาก ไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การสร้างและปกครองเมืองล้านนาของเจ้าหลวงคำแดง แต่เนื้อเรื่อง จะเน้นการติดตามกวางทองและเรื่องราวความรักของเจ้าหลวงคำแดงกับนางอินเหลา ซึ่งตาม ธรรมชาติของตำนานหรือนิทานสำนวนชาวบ้าน จะเป็นโครงเรื่องที่สร้างความน่าสนใจและน่า จดจำมากกว่า ส่วนตำนานเจ้าหลวงคำแดงแม่ทัพเมืองสิบสองปันนา พบว่าเนื้อเรื่องมีขนาดสั้น เน้นเพียงการอธิบายที่มาของเจ้าหลวงคำแดงที่กลายมาเป็นอารักษ์ประจำหมู่บ้านเท่านั้น

ในส่วนของการศึกษาอนุภาคของตำนาน พบอนุภาคสำคัญ 3 อนุภาค ได้แก่ อนุภาค กวางทองและการตามกวาง อนุภาคตัวละครที่เกี่ยวข้องกับคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ และอนุภาคตัว ละครที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แต่ละอนุภาคได้สะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางสังคมและ วัฒนธรรมของชุมชนโบราณ รวมไปถึงความสัมพันธ์และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ใน ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำปิงหรือบริเวณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน

นอกจากกลุ่มข้อมูลประเภทตำนานแล้ว ยังปรากฏชื่อเจ้าหลวงคำแดงในเอกสารประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ระบุว่าพญาคำแดงหรือขุนคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยาลำดับที่ 13 ขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 1816 การปรากฏชื่อในเอกสารประวัติศาสตร์ดังกล่าว มีอิทธิพลต่อการแต่งตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ระบุว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นกษัตริย์เมืองพะเยาอย่างมาก ส่วนในเอกสารประวัติศาสตร์ของไทยก็มีการกล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงไว้ค่อนข้างหลากหลาย ข้อมูลใน **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา** ของยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล (2551) ปรากฏชื่อของพญาคำแดงเป็นแม่ทัพคนสำคัญในเหตุการณ์ศึกหมอนวัวและจลาจลเมืองแซ่ ในสมัยปลายสมัยราชวงศ์ชิงเมื่อ พ.ศ. 2452 ใน **เชื้อเครือเจ้าแสนหวี สิบสองปันนา** (เรณู วิชาศิลป์, 2544) มีการกล่าวถึงบุคคลชื่อพันหาคำแดงเมืองแซ่ บุตรของแสนล่อผู้ยกทัพรบกับท้าวยี่หัวคอง เมืองเชียงรุ่งใน พ.ศ.2019 ส่วนใน **ตำนานข้า 4 แสนหมอนม้าตำนานลือ 12 ปาง และ ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย** ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา ได้มีการกล่าวถึงกษัตริย์เมืองแลมชื่อเจ้าคำแดงไว้ในเนื้อหาด้วยเช่นกัน การอ้างถึงชื่อของพญาคำแดงหรือเจ้าคำแดงในเอกสารประวัติศาสตร์ของไทยดังกล่าวมา นับว่ามีความสัมพันธ์กับการนับถือผีเมืองชื่อเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา ที่มีกษัตริย์หรืออ้างถึงวิญญาณของบุคคลที่เคารพนับถือซึ่งเคยมีชีวิตอยู่จริง ดังปรากฏรายชื่อของผีเมืองเจ้าหลวงคำแดงที่เมืองฮ่า เมืองลวง ในสิบสองปันนารวมทั้งเมืองเชียงตุงและเมืองพะยาก ประเทศพม่า ซึ่งยังคงมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ในเบื้องต้นตำนานเจ้าหลวงคำแดงน่าจะแพร่หลายและได้รับความนิยมในกลุ่มชาวไทยวนบริเวณเมืองเชียงใหม่ ก่อนจะแพร่หลายไปสู่ชาวไทยวนในพื้นที่อื่นๆบริเวณภาคเหนือตอนบนก่อน เมื่อตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงกลายมาเป็นตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนชาวบ้าน ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามธรรมชาติของการถ่ายทอดนิทานและตำนาน ลักษณะการเปลี่ยนแปลงมีทั้งการเพิ่มความและผนวกเรื่องในสำนวนที่มีการแต่งเลียนแบบตำนานปรัมปราฉบับลายลักษณ์ ส่วนสำนวนอื่นๆส่วนใหญ่มีการลดเนื้อหาให้มีขนาดสั้นลง โดยเหลือเฉพาะโครงเรื่องหลักที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวความรักของพระนางในเรื่องคือเจ้าหลวงคำแดงและนางอินเหลา รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงให้กลายเป็นกษัตริย์เมืองพะเยา สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของเมืองพะเยา นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ยังทำให้เกิดการประกวดแต่งนิทานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ในยุคสมัยของนายอำเภอเชียงดาวชื่อพวง สุขสามัคคี ทำให้เกิดตำนานเจ้าหลวงคำแดงสำนวนท้องถิ่น ที่มีภูมินามซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาในตำนานอื่นๆหลายชื่อ

ด้านพัฒนาการของตำนานเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทลื้อ ในเบื้องต้นชาวไทลื้อในสิบสองปันนามีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง บุคคลที่มีชีวิตอยู่จริงในประวัติศาสตร์ของชาวไท

ลื้อ ผู้เป็นวีรบุรุษชาวไทลื้อและกลายมาเป็นผีเมืองตามคติความเชื่อของชาวไทลื้อ เมื่อชาวไทลื้อบางกลุ่มได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในล้านนา ทั้งเหตุผลทางการเมืองและการอพยพโยกย้ายเพื่อหาที่ทำกินใหม่ ชาวไทลื้อก็ได้นำผีอารักษ์ดั้งเดิมของตนมาด้วย ต่อมาความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อก็ได้ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน ทำให้เจ้าหลวงคำแดงซึ่งเป็นวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนามีเรื่องเล่าและตำนานที่เหมือนกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวน การผสมผสานตำนานเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนและไทลื้อ เกิดขึ้นในลักษณะของการที่ชาวไทลื้อรับตำนานเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทยวนมาครอบทับกับความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของตน เนื่องจากเนื้อหาตำนานเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อมีอนุภาคที่เกี่ยวข้องกับถ้ำเชียงดาว ซึ่งเป็นสถานที่ในตำนานของชาวไทยวนปรากฏอยู่

การศึกษาพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง เป็นการศึกษาข้อมูลจาก 3 พิธีกรรมหลัก ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงคำแดงและสิบชะตาเมืองเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พิธีบูชาเจ้าหลวงคำแดง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อพญาคำแดง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ผู้วิจัยมุ่งประเด็นการศึกษาในสองมิติ มิติแรกคือการศึกษาพิธีกรรมในฐานะที่เป็นตัวบท เน้นการวิเคราะห์และตีความสัญลักษณ์ต่างๆที่ปรากฏในพิธีกรรม มิติที่สองคือการมองพิธีกรรมในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีประวัติความเป็นมาและตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อ ค่านิยมและโลกทัศน์ อันสัมพันธ์กับวัฒนธรรมและสังคมล้านนาในปัจจุบัน

ผลการศึกษาวิจัยพบว่าในพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง ปรากฏสัญลักษณ์สำคัญ ได้แก่ รูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง รูปปั้นกวาง ช้าง ม้าและอาวุธ การรำหอก รำดาบ การพ้อนเจิง และการพ้อนผี สัญลักษณ์ทั้งหมดได้สะท้อนภาพความเป็นกษัตริย์นักรบของเจ้าหลวงคำแดง เมื่อนำสัญลักษณ์ทั้งหมดมาตีความหมายพบว่า เนื้อหาความคิดที่โดดเด่นเป็นฐานความเชื่อของพิธีกรรมคือ การพึ่งพาอำนาจของเจ้าหลวงคำแดง ในฐานะผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของชาวบ้าน การพึ่งพาอำนาจของผีเจ้าหลวงคำแดงในที่นี้มีลักษณะของความต้องการและคาดหวังในฐานะที่เจ้าหลวงคำแดงเป็นผีอารักษ์ของชุมชน การประกอบพิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนการแสดงความเคารพ ความต้องการเอาใจและการแสดงความขอบคุณ ด้วยคาดหวังว่าอำนาจของผี จะช่วยปกป้องคุ้มครอง นอกจากนี้สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงยังมีความหมายที่ทำให้พิธีกรรมกลายเป็นพื้นที่ของโลกศักดิ์สิทธิ์ การแสดงออกในพิธีกรรมก็สื่อความหมายถึงสถานการณ์ศักดิ์สิทธิ์และองค์ประกอบทั้งหมดนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดในการเข้าร่วมพิธีกรรมคือ การเข้าถึงอำนาจแห่งโลกศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม นอกจากนี้พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงยังได้สะท้อนลักษณะการผสมผสานศาสนา

ของชาวล้านนาระหว่าง “พุทธ-พราหมณ์-ผี” ซึ่งสามารถดำรงอยู่ควบคู่กันได้โดยไม่เกิดการหักล้างซึ่งกันและกัน

เนื่องจากพิธีกรรมเป็นปฏิบัติการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของคนในกลุ่มที่สามารถแสดงออกในเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้ ผู้วิจัยจึงใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์มาศึกษาพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงชาวไทยวนและไทลื้อในพื้นที่ศึกษา โดยให้ความสำคัญกับพิธีกรรมในฐานะพื้นที่ที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้เลือกที่จะเสนอตัวตนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ผลการศึกษาพบว่าในบริบทของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง อัตลักษณ์ที่เป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในล้านนาคือ ความเชื่อเกี่ยวกับช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกัน รวมไปถึงความหมายของพิธีกรรมที่มีพื้นฐานมาจากคติเรื่องการเมืองเสียผีอารักษ์ของบรรพบุรุษ

สำหรับอัตลักษณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของไทยวนกลุ่มย่อย เมื่อพิจารณาการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยวนที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าลักษณะเด่นของไทยวนกลุ่มนี้คือ ความพยายามเชื่อมโยงพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคมเพื่อแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม โดยเป็นการสร้างอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่มีนัยสำคัญแฝงด้วยการใช้กุศโลบายเรื่องสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเชียงดาวเป็นเจ้าของพื้นที่และเป็นผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์มาตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งอาณาจักรล้านนา ด้วยการจัดพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงอย่างยิ่งใหญ่ มีรายละเอียดขั้นตอนและกระบวนการที่ค่อนข้างซับซ้อน เพื่อจะทำให้เชื่อว่าพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงของชาวเชียงดาวมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับประกอบพิธีกรรมในพื้นที่อื่น

สำหรับการประกอบพิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงของไทยวนที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ลักษณะของความเป็นกลุ่มที่เห็นเด่นชัดและแตกต่างจากบริบทของไทยวน อำเภอเชียงดาว คือ การผลิตใหม่ขององค์ความรู้ชุมชนที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก่อให้เกิดการใช้ตำนานและพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงมาแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มควบคู่ไปกับจุดเด่นด้านการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนทางพิธีกรรมที่เข้มแข็งมากชุมชนหนึ่ง

ในขณะที่การประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านที่อำเภอเชียงคำ แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อซึ่งแตกต่างจากชาวไทยวน ทั้งในเรื่องของพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อคำแดง จารีตเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรม ช่วงเวลาการประกอบพิธีกรรม รูปแบบการประกอบพิธีกรรมและความหมายของพิธีกรรม นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้พิธีกรรมในฐานะที่เป็นผลิตผลของสำนักทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงออกทางอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้คนทั่วไปได้รับรู้ได้อย่างน่าสนใจ

ด้านบทบาทในการสื่อความหมายของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง มีทั้งลักษณะการสื่อความหมายระหว่างผู้เข้าร่วมพิธีกรรมด้วยกันเองให้เข้าใจเป้าหมายของพิธีกรรม ได้แก่ บทบาทการเป็นสื่อให้ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมบรรลุถึงการรวมตัวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ

และบทบาทของพิธีกรรมในการเป็นเครื่องมือในการสร้างสำนึกร่วมและความสามัคคี สำหรับบทบาทที่เป็นการสื่อความหมายจากผู้ประกอบพิธีกรรมไปสู่ชมกลุ่มต่างๆ ได้แก่ บทบาทของพิธีกรรมในฐานะเป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างชาวบ้านกับอำนาจรัฐและอำนาจทุน และบทบาทของพิธีกรรมในฐานะที่แสดงสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม

การคงอยู่และการปรับตัวของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในปัจจุบันพบว่า ปัจจัยที่ทำให้การประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนไปจากอดีต มี 2 ปัจจัยสำคัญคือ อำนาจและบทบาทของกลุ่มผู้นำทางการเมืองและกระแสของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย โดยบทบาทของเจ้าเมืองที่มีต่อพิธีกรรมเจ้าหลวงคำแดงในยุคแรก รวมทั้งความพยายามของรัฐในการรื้อฟื้นและสืบทอดพิธีกรรมในยุคหลัง สะท้อนให้เห็นพลังอำนาจของพิธีกรรมที่ถูกใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือหรือเทคโนโลยีของอำนาจ ซึ่งอาจมองได้ว่าทั้งเจ้าเมืองและรัฐต่างก็เล็งเห็นความสำคัญของพิธีกรรมว่าเป็นพลังอำนาจที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในการปลูกฝังอุดมการณ์แบบครอบงำของกษัตริย์หรือของรัฐ เพื่อสถาปนาความชอบธรรมในอำนาจ รวมทั้งเพื่อควบคุมและปกครองประชาชนให้จงรักภักดีและยอมรับอำนาจการปกครอง ต่อมาเมื่ออำนาจของกลุ่มเจ้าเมืองถูกลดบทบาทลงพิธีกรรมก็ได้กลายมาเป็นพื้นที่แสดงออกทางอำนาจของชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นยุทธวิธีในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ก่อให้เกิดผลและบทบาทต่อชุมชนหลายประการ แม้ภายหลังภาครัฐมีความพยายามเข้ามายึดแหล่งอำนาจและยุทธวิธีดังกล่าว แต่ก็ทำได้เพียงเข้ามาแบ่งพื้นที่เพื่อแสดงอำนาจเพียงบางส่วนเท่านั้น

ในอีกด้านหนึ่งพบว่าผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและวัฒนธรรม ได้ทำให้พิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดงบางพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงขนาดและวิธีการจัดการ รวมทั้งเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ในฐานะพิธีกรรมไปด้วย แต่เดิมพิธีกรรมคือระบบของปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจากการหล่อหลอมและสั่งสมประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น ซึ่งมีความหมายตามธรรมชาติที่ชัดเจนในตัวพิธีกรรมเอง แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมเป็นเพียงช่องทางหนึ่งที่ชาวบ้านใช้แสดงออกถึงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มซึ่งแตกต่างจากคนที่อยู่รายรอบและมีการจงใจสื่อความหมายจนพิธีกรรมกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้แสดงออกอย่างมีสำนึก นอกจากนี้พิธีกรรมในบางพื้นที่ยังสะท้อนให้เห็นผลของการส่งเสริมและพัฒนาท้องถิ่น จนทำให้ชาวบ้านในชุมชนเริ่มมีวิถีคิดแบบปัจเจกคล้ายสังคมเมืองมากขึ้น ซึ่งได้ส่งผลให้พลังของพิธีกรรมที่เคยเป็นภาพการแสดงพลังของคนในชุมชนเริ่มลดน้อยลง

7.2 อภิปรายผลการวิจัย

ในการอภิปรายผลการวิจัย ผู้วิจัยจะแบ่งการนำเสนอเป็น 2 ประเด็นใหญ่ๆ คือ ประเด็นแรก จะอภิปรายเปรียบเทียบลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงกับลัทธิพิธีอื่นๆ และประเด็นที่

สอง จะเป็นการนำข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยมาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับผลการศึกษาวิจัยที่มีมาก่อนหน้า

7.2.1 อภิปรายเปรียบเทียบการนับถือลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงกับลัทธิพิธีอื่น ๆ

ผู้วิจัยขออภิปรายองค์ความรู้เกี่ยวกับลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงกับลัทธิพิธีอื่น ๆ ใน 4 ประเด็น ได้แก่ ลักษณะสำคัญของลัทธิพิธี บทบาทของลัทธิพิธี การสืบทอดลัทธิพิธีและการใช้สัญลักษณ์ในลัทธิพิธี

7.2.1.1 ลักษณะสำคัญของลัทธิพิธี ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นลัทธิพิธีที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ ซึ่งพัฒนามาจากลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีและผสมผสานอย่างกลมกลืนกับพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในล้านนา ความเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ในลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงปรากฏในบทบาทของเจ้าหลวงคำแดงที่เชื่อว่าเจ้าหลวงคำแดงคือผีที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ ทั้งในฐานะผีอารักษ์ ผีวีรบุรุษ และหัวหน้าแห่งผีทั้งหมดในล้านนา นอกจากนี้ในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหลวงคำแดงยังคงผูกพันกับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติอย่างเข้มข้น

ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีโดยทั่วไปจะมุ่งเน้นการใช้ไสยศาสตร์ของร่างทรงในนามขององค์เทพเพื่อช่วยเหลือลูกศิษย์หรือแขก ในขณะที่ลูกศิษย์หรือแขกก็ยอมรับคำแนะนำและการใช้ไสยศาสตร์รูปแบบต่างๆด้วยความเชื่อถือและศรัทธา งานศึกษาของสุริยา สมุททคุปดีและคณะ (2539: 34-35, 231-235) ระบุว่าในลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี ไสยศาสตร์ถูกนำมาใช้ในฐานะเทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหาโลกนี้ หรือเป็นเครื่องมือของคนกลุ่มหนึ่งเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจและทรัพยากรต่างๆในสังคม คนกลุ่มนั้นได้แก่ ร่างทรงหรือม้าขี่และลูกศิษย์หรือผู้มาขอรับบริการ โดยทั้งสองฝ่ายต่างได้รับผลตอบแทนจากลัทธิพิธีมากน้อยต่างกัน ในขณะที่ร่างทรงจะมีอำนาจบารมีซึ่งเกิดจากการใช้ไสยศาสตร์ประเภทต่างๆเพื่อช่วยเหลือลูกศิษย์แก้ปัญหา รวมทั้งผลตอบแทนในรูปของเงินทองและวัตถุของสมนาคุณที่ลูกศิษย์นำมามอบให้ ลูกศิษย์เองก็ต้องเป็นผู้รับปฏิบัติการทางอำนาจจากร่างทรง ไม่มีสิทธิ์โต้แย้งหรือไม่เห็นด้วย เพื่อแลกกับการจะได้รับโภคทรัพย์ ความมั่งคั่งทางวัตถุ สุขภาพอนามัยสมบูรณ์แข็งแรงและการหายจากอาการเจ็บป่วยหรือความผิดปกติของร่างกาย ตามเงื่อนไขที่ได้ับบานร้องขอกับองค์เทพไว้

อย่างไรก็ตามแม้ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงจะเป็นลัทธิพิธีที่เชื่อในเรื่องวิญญาณและการใช้ไสยศาสตร์ไม่ต่างไปจากลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีโดยทั่วไป แต่สิ่งสำคัญที่ทำให้ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงมีลักษณะแตกต่างจากลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีอื่นๆทั่วไป

ประเด็นเรื่องการใช้ไสยศาสตร์ของร่างทรงไม่ใช่หัวใจสำคัญของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดง เนื่องจากไม่มีร่างทรงหรือม้าขี่ของเจ้าหลวงคำแดง องค์เทพผู้เป็นศูนย์กลางของ

ลัทธิพิธี ด้วยเหตุผลว่าท่านเป็นแก้วหรือหัวหน้าผีซึ่งมีบุญบารมีและญาณแกร่งกล้า จนไม่มีใครที่มีความสามารถพอจะเป็นร่างทรงของท่านได้ มีเพียงผ้าชีของบรรดาผีเจ้านายอื่น ๆ ที่นับถือตัวว่าเป็นบริวารของเจ้าหลวงคำแดงที่จะมาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในขณะที่ประกอบพิธีกรรม เมื่อเสร็จสิ้นจากบริบทของพิธีกรรมแล้วผ้าชีแต่ละคนก็จะแยกย้ายกันไปช่วยเหลือผู้มาขอรับบริการตามสำนักของตนต่อไป

ในแง่ของการใช้ไสยศาสตร์ในฐานะเครื่องมือเพื่อใช้แก้ปัญหาความเดือดร้อนของผู้นับถือเจ้าหลวงคำแดงแม้จะไม่ได้เป็นการร้องขอผ่านกลุ่มร่างทรงหรือผ้าชี แต่เป็นการร้องขอหรือบนบานบอกกล่าวกับอำนาจเจ้าหลวงคำแดงโดยตรง ผ่านสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีต่างๆ อาทิ ศาล รูปปั้น วัตถุมงคลต่างๆ เป็นต้น แต่สิ่งที่ผู้นับถือร้องขอให้เจ้าหลวงคำแดงช่วยเหลือก็ไม่ได้แตกต่างจากการเรียกร่องในลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีทั่วไป ได้แก่ การรักษาอาการเจ็บป่วย การปกป้องคุ้มครองสุขภาพ การปกป้องคุ้มครองในการเดินทาง การเรียน การสอบเข้าทำงาน การเกณฑ์ทหาร การลงสมัครในตำแหน่งต่างๆ การย้ายถิ่น การประกอบธุรกิจ ของหาย หนี้สูญ ถูกโกง เงิน เป็นต้น จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่พบว่าผลสัมฤทธิ์ของการบนบานบอกกล่าวหรือผลตอบแทนที่จะได้รับตามเงื่อนไขที่ได้อธิบายกับเจ้าหลวงคำแดงไว้นั้นไม่มีผลต่อการนับถือเจ้าหลวงคำแดงต่อไป กล่าวคือชาวบ้านเชื่อว่าการที่เจ้าหลวงคำแดงจะช่วยเหลือผู้ใดหรือเรื่องใดนั้น ท่านย่อมมีเหตุผลในการช่วยเหลือ หากสิ่งที่ร้องขอประสบผลสำเร็จหมายถึงเจ้าหลวงคำแดงเห็นสมควรว่าควรช่วยเหลือ แต่ถ้าไม่สำเร็จย่อมหมายความว่าท่านเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาหรือไม่เหมาะสมในการช่วยเหลือ อันเนื่องมาจากเหตุผลต่างๆ ด้วยเหตุนี้จึงมีชาวบ้านที่นับถือเจ้าหลวงคำแดงส่วนน้อยมากที่เลิกนับถือเพราะเหตุผลว่าเจ้าหลวงคำแดงไม่ยอมช่วยเหลือตน

ด้านอุดมการณ์ของลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงก็ไม่แตกต่างจากลัทธิพิธีอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งมักมีคำสอนและแนวปฏิบัติที่ไม่แตกต่างจากชนบททางศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิม หลักธรรมคำสอนที่เป็นหลักธรรมสำคัญสำหรับชาวบ้านที่นับถือเจ้าหลวงคำแดงคือหลักธรรมทั่วไป ได้แก่ การหมั่นทำบุญรักษาศีล ทั้งศีล 5 และศีล 8 รวมทั้งการละเว้นจากการกระทำความชั่วทั้งปวง ผู้อาวุโสคนหนึ่งในเขตอำเภอเชียงดาวเล่าให้ฟังว่า ในอดีตเจ้าหลวงคำแดงจะมีลักษณะเด่นที่การยึดมั่นในสัจจะหรือการมีวาจาสิทธิ์ ชาวบ้านจึงนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและเป็นที่พึ่งทางใจ นอกจากนี้ชาวบ้านจะไม่ฆ่าสัตว์ ต้องเลี้ยงให้ตายเองถึงจะไต่กิน แต่ในปัจจุบันแบบแผนการปฏิบัติดังกล่าวได้เสื่อมคลายลง มีเพียงคนกลุ่มน้อยที่ยังยึดถืออยู่

7.2.1.2. บทบาทของลัทธิพิธี ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงมีบทบาทตอบสนองวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทมากกว่าคนเมือง ในขณะที่ปรากฏการณ์การเกิดขึ้นและขยายตัวของลัทธิพิธีใหม่ๆ ในสังคมโลก มักเกิดขึ้นพร้อมกับการลดน้อยถอยลงของศรัทธาในศาสนาหลัก เพราะศาสนาหลักไม่สามารถตอบสนองความต้องการทุกด้านของชีวิตในสังคมโลกสมัยใหม่ได้

เนื่องจากผลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและระบบความรู้ในปัจจุบัน ทำให้เกิดทางเลือกให้คนเลือกที่จะดำรงชีวิตแตกต่างกันออกไป คนแต่ละกลุ่มก็มักจะสัมพันธ์กันอยู่ในกลุ่มหรือชุมชนของตนโดยไม่มีโอกาสจะทำความเข้าใจคนกลุ่มอื่นหรือพยายามจะเรียนรู้ปรับตัวเพื่อมีปฏิสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่ม จนท้ายที่สุดวิถีดังกล่าวก็กลายเป็นฐานของการมีชีวิตจริงตลอดไป ภาวะดังกล่าวทำให้คนกลุ่มต่างๆในสังคมพยายามแสวงหาคำตอบที่ชัดเจนเพื่ออธิบายกระบวนการของชีวิตที่แตกต่างกันไปในแนวทางของกลุ่มตนเองอันจะนำไปสู่การยอมรับเป็นสมาชิกวิถีชีวิตได้ลัทธิพิธีหนึ่งได้

ลักษณะดังกล่าวเห็นได้จากบทบาทของแต่ละลัทธิพิธีที่มีบทบาทตอบสนองของคนแตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่นลัทธิพิธีที่ตอบสนองของกลุ่มคนชั้นกลางในสังคมเมือง อย่าง ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม ลัทธิพิธีสุพรรณกัลยา ลัทธิพิธีจิตตุลาคมเทพ ลัทธิพิธีท่านท้าวมหาพรหม ที่เน้นบทบาทในการสร้างความรุ่งเรืองและทรัพย์สินเงินทองแก่ผู้ยอมรับนับถือควบคู่ไปกับบทบาทด้านอื่นๆ อาทิ การมอบสถานภาพทางรัฐไทยและศีลธรรมให้แก่คนชั้นกลาง เนื่องจากคนชั้นกลางเหล่านี้โหยหาความรู้สึกความเป็นชุมชนและสถาบันศาสนาไม่ได้ปรับตัวให้แก่วิถีชีวิตของคนชั้นกลางซึ่งแตกต่างจากคนกลุ่มอื่นในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนั้นคนชั้นกลางจึงสร้างและเผยแพร่ศาสนาของตนเองแทนวัด เพื่อประสบการณ์ทางศาสนาแบบปัจเจก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537: 103)

บทบาทของลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงมีลักษณะตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิงกับลัทธิพิธีที่มีบทบาทตอบสนองของกลุ่มคนชั้นกลางดังกล่าวมา เนื่องจากลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงได้แพร่หลายอยู่ในเขตชนบทและยังมีบทบาทตอบสนองแก่ชีวิตของชาวบ้านในชนบท นอกจากนี้ในวงการศึกษาเกี่ยวกับลัทธิพิธีต่างๆในสังคมของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2537, 2546) พบว่าสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ลัทธิพิธีต่างๆในสังคมต้องมีคือ ความเป็นชุมชน หมายความว่าลัทธิพิธีจะต้องมีกิจกรรมหรือวัตรปฏิบัติที่สมาชิกลัทธิพิธีที่เข้าร่วมกัน ซึ่งความเป็นชุมชนของลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงคือความรู้สึกในการนับถือผีตนเดียวกันและการเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีของเจ้าหลวงคำแดงที่ช่วยสร้างสำนึกและความรู้สึกเป็นปึกแผ่นให้กลุ่มผู้นับถือเจ้าหลวงคำแดงทั้งกลุ่มชาวบ้านธรรมดาและกลุ่มมั่งคั่งที่นับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นแก้วผีหรือหัวหน้าผี ทั้งนี้ความเป็นชุมชนอาจไม่ใช่สิ่งสำคัญที่สุดที่ผู้นับถือลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงรู้สึกโหยหาเหมือนลัทธิพิธีอื่นๆ เนื่องจากในสังคมชนบทปัจจุบัน นอกจากการเข้าร่วมพิธีกรรมของชุมชนแล้ว ความเป็นชุมชนยังปรากฏให้เห็นในหลากหลายกิจกรรม ทำให้สำนึกเรื่องความเป็นชุมชนฝังรากลึกอยู่ในจิตใจของชาวบ้านจนกลายเป็นโลกทัศน์สำคัญในการดำเนินชีวิต ความเป็นชุมชนจากการนับถือลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงจึงเปรียบเสมือนเครื่องมืออีกทางหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจนอกเหนือไปจากกิจกรรมที่ดำเนินเป็นปกติ

ในขณะที่การโหยหาความเป็นชุมชนและบทบาทของพุทธศาสนาต่อการดำเนินชีวิตไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับชาวบ้านในชนบท เนื่องจากสำนึกของความเป็นชุมชนยังคงปรากฏให้เห็นใน

กิจกรรมต่างๆของชาวบ้าน และวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทก็ผูกพันกับศาสนา จนมีผู้กล่าวไว้ว่าพุทธศาสนาในไทยเป็นศาสนาที่เน้นคำสอนเพื่อวิถีชีวิตของคน 2 จำพวกคือราชสำนักและชาวนา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537: 103-104) ศาสนาในชนบทจึงยังคงดำรงบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตไม่ว่าจะเป็นหลักธรรมคำสอนหรือบทบาทของวัด ในส่วนของการประกอบพิธีกรรมทั้งทางโลกุตระ เช่น พิธีบวชหรือพิธีสงฆ์อื่นๆและพิธีกรรมทางโลกียะ เช่น เทศน์มหาชาติ ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ฯลฯ ในขณะที่ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงก็มีบทบาทคู่ขนานไปกับความเชื่อทางศาสนา ชาวบ้านที่นับถือเจ้าหลวงคำแดงไม่ได้มีความรู้สึกแปลกแยกระหว่างพุทธศาสนากับผีเจ้าหลวงคำแดง มีหน้าซ้ำยังนำมาผสมผสานกลมกลืนจนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันไปด้วยซ้ำ ด้วยเหตุนี้เครือข่ายและองค์กรของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงจึงมีลักษณะหลวมๆไม่ได้ชัดเจนเหมือนลัทธิพิธีอื่นที่แพร่หลายในสังคมเมือง เนื่องจากองค์กรทางศาสนาในสังคมชนบทได้มีบทบาทตอบสนองความต้องการทางศาสนาของคนในชนบทอย่างครบถ้วนสมบูรณ์อยู่แล้ว ทั้งความรู้สึกในการเป็นชุมชนหรือในมิติของคำสอนที่เป็นประเพณีและศีลธรรม ดังนั้นลัทธิพิธีจึงมีหน้าที่สำคัญในการช่วยแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันและกิจกรรมเพื่อการเป็นที่ยอมรับของสังคมมากกว่า อาทิ การสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาชีวิตปัจจุบัน ได้แก่ บทบาทในด้านการค้าขาย ปัญหาครอบครัว อานุภาพในการรักษาโรค การขอความช่วยเหลือในเรื่องหน้าที่การงาน ฯลฯ ส่วนกิจกรรมเพื่อการเป็นที่ยอมรับของสังคม คือการเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงซึ่งเป็นพิธีกรรมร่วมกันของชุมชนและทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม

อย่างไรก็ตามลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงก็เป็นสิ่งที่มีการเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่งควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เราจึงเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงบางประการเกิดขึ้นในลัทธิพิธี ในสังคมชนบทปัจจุบันระบบเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเป็นเมือง ส่งผลให้ความเป็นชุมชนแบบดั้งเดิมเริ่มถูกทำลายลงไป ชาวบ้านบางกลุ่มในสังคมชนบทเริ่มมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกชนเลียนแบบคนในสังคมเมืองมากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ในเขตอำเภอเชียงดาว ปัจจุบันมีความพยายามที่จะประชาสัมพันธ์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ โดยเน้นจุดขายที่การท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาวและการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติบนดอยหลวงเชียงดาว ส่งผลให้ในปัจจุบันเริ่มมีการก่อสร้างบ้านพักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ร้านอาหารและร้านกาแฟ บริเวณถนนหน้าถ้ำเชียงดาว ส่วนถนนเส้นเชียงใหม่-ฝาง ซึ่งเป็นถนนที่ตัดผ่านเมืองเชียงดาวก็ได้มีร้านขายสินค้าของชุมชนตั้งเรียงรายเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยว บางจุดที่เป็นจุดแวะพักสำหรับนักท่องเที่ยวก็ได้กลายสภาพเป็นตลาดชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเริ่มส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวเชียงดาว สิ่งที่สังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนจากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยในช่วงพ.ศ.2550-2554 คือชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพค้าขายและธุรกิจบริการมากขึ้น จากเดิมที่ทำอาชีพเกษตรกรรม รับจ้าง นอกจากนี้ยังมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ประเพณีและ

พิธีกรรมของท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณให้เป็นพิธีกรรมระดับเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของพิธีกรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

ตัวอย่างที่ชัดเจนอีกแห่งหนึ่งคือชุมชนชาวไทลื้อ ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา พื้นที่นี้อาจกล่าวได้ว่ามีนักวิชาการด้านมานุษยวิทยาชาติพันธุ์เข้าไปศึกษามากที่สุด ในปัจจุบันชุมชนชาวไทลื้อแห่งนี้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวด้านวัฒนธรรมอย่างมาก แม้ภาษาพูดและการแต่งกายที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อจะไม่ค่อยปรากฏในวิถีชีวิตประจำวัน แต่เมื่อต้องมีการจัดงานหรือพิธีกรรมเพื่อประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมของชุมชน ชาวบ้านก็จะลุกขึ้นมาจัดกิจกรรมสร้างอัตลักษณ์ไทลื้อเพื่อเผยแพร่แก่สังคมภายนอกด้วยความคุ้นเคย

ด้วยลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทดังกล่าวมา อาจทำให้พุทธศาสนาแบบไทยซึ่งเคยแพร่หลายในชนบทมาอย่างเนิ่นนานไม่สามารถตอบสนองวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชนบทได้อย่างสมบูรณ์อีกต่อไป ดังนั้นคาดว่าต่อไปในภายภาคหน้าการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในเขตภาคเหนือตอนบนอาจมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปไม่มากนัก

7.2.1.3. การสืบทอดลัทธิพิธี การสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง โดยกลุ่มผู้นำชุมชน/บุคลากรทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของลัทธิพิธี บทบาทของบุคลากรทางวัฒนธรรมชุมชนในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับลัทธิพิธี ในกรณีของไทยวันที่พะเยาพบว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งวัดในลัทธิพิธีคือพระสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่าหลวงพ่อแม่ใจ หรือพระโสภณพัฒน์นอม ตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดพะเยาและเจ้าอาวาสวัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ ผู้ทรงภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับตำนานชีวิตเจ้าหลวงคำแดงออกเผยแพร่สู่สาธารณชน จากข้อมูลการสัมภาษณ์ตำนานและเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงในการรับรู้ของชาวบ้าน ล้วนกล่าวตรงกันว่าแต่เดิมไม่ทราบมาก่อนว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นใครมาจากไหน รู้แต่เพียงเป็นชื่อผิอารักษ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ต่อมาเมื่อท่านเจ้าอาวาสได้จัดพิมพ์ประวัติเจ้าพ่อหลวงคำแดงเผยแพร่ จึงเป็นคุณูปการที่ทำให้ชาวบ้านรู้จักเรื่องราวชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงมากขึ้น แม้กระทั่งรูปเคารพของเจ้าหลวงคำแดงในบริเวณศาลของชาวบ้านเอง หลวงพ่อก็เป็นผู้ที่พาชาวบ้านนำมาจากอำเภอเชียงดาว โดยระบุว่าผ่านการทำพิธีมาจากศาลบริเวณหน้าถ้ำเชียงดาว (ป้อ วงศ์กาเม็ง, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552) นอกจากนี้หลวงพ่อยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างศาลและรูปเคารพเจ้าหลวงคำแดงในบริเวณวัดโดยท่านร่วมกับคณะศิษยานุศิษย์จัดสร้างขึ้น ใน พ.ศ. 2551

ส่วนลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงที่อำเภอเชียงดาวพบว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญในลัทธิพิธีคือ ผู้ประกอบพิธีกรรม ชื่อ ดต.เรวัต กิติพุทธากรณ์ อดีตนายตำรวจซึ่งผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมแบบศาสนาพราหมณ์ ซึ่งท่านเองก็ยอมรับว่าตนเองเป็นพุทธศาสนิกชน ไม่ใช่พราหมณ์แท้ๆ จึงไม่ได้เรียกตัวเองว่าหมอพราหมณ์ แต่เรียกว่า “พฤฒาจารย์” ที่รับหน้าที่ประกอบพิธีกรรมตามงานต่างๆ ในเขตอำเภอเชียงดาวและอำเภอใกล้เคียง พฤฒาจารย์มี

คุณลักษณะคล้ายกับปุ่จารย์หรือมัททายคตามวัดในล้านนา แตกต่างตรงที่มีความรู้แตกฉานในเรื่องบทสวดต่างๆ มากกว่า (ดต.เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2551) ดต.เรวัตติ นับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในลัทธิพิธีเนื่องจากเป็นคนที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังเป็นบุคคลผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเรื่องตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งในเมืองเชียงดาวและเมืองเชียงใหม่เอง โดยเป็นคนที่รวบรวมและเรียบเรียงตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงถ่ายทอดให้ชาวบ้านรับรู้ ทั้งในรูปแบบเอกสารและการเล่าให้ชาวบ้านฟังในวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีกรรมส่วนใหญ่กล่าวตรงกันว่าแต่เดิมไม่เคยรู้เรื่องราวชีวิตของเจ้าหลวงคำแดงมาก่อน รู้แต่เพียงว่าเป็นผีที่อยู่ถ้ำเชียงดาว เมื่อได้ฟังตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงจึงทำให้มีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นบุคคลผู้ประกอบพิธีกรรมปลุกเสกเหรียญเจ้าหลวงคำแดงให้ชาวบ้านเช่าบูชาด้วย

บทบาทสำคัญของบุคคลทั้งสองในการนับถือและเผยแพร่ลัทธิพิธีที่มีความคล้ายคลึงกัน คือ การเป็นผู้ศึกษาค้นคว้า รวบรวม ประวัติความเป็นมาของเจ้าหลวงคำแดงถ่ายทอดให้คนทั่วไปรับรู้ รวมทั้งการเป็นผู้มีบทบาทในการสร้างวัตถุสัญลักษณ์เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งทั้งตำนานและวัตถุสัญลักษณ์นับเป็นความรู้ที่สำคัญของลัทธิพิธีรูปแบบหนึ่ง นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ลัทธิพิธียังคงสืบทอดต่อไปได้ ทั้งนี้หากพิจารณาสถานะของพระสงฆ์และพญาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรมในบริบทของลัทธิพิธีเจ้าหลวงคำแดงทั้ง 2 ชุมชนดังกล่าวมาข้างต้น บุคคลกลุ่มนี้นับว่าเป็นบุคลากรทางวัฒนธรรมที่มีอำนาจและบทบาทอย่างยิ่งในชุมชน แม้จะไม่มีอำนาจสั่งการหรือต่อรองเชิงนโยบายเหมือนเจ้าหน้าที่รัฐ แต่เป็นผู้มีอำนาจด้านศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี ที่สำคัญเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน พระโสภาณพัฒน์มคธม ท่านเจ้าอาวาสวัดโพธารามเอง ได้ชื่อว่าเป็นพระสงฆ์นักพัฒนา คนดีศรีสังคมผู้อุทิศตนทำงานให้กับชุมชนมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน เห็นได้จากผลงานรางวัล เกียรติบัตร และโล่เกียรติคุณที่ได้รับยกย่องเชิดชูจากหน่วยงานต่างๆ มากมาย (วัดโพธาราม, 2550: 19-21) ส่วน ดต.เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์ ก็นับว่าเป็นปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นอย่างดี บทบาทของการเป็นผู้นำทางศาสนาและผู้ทรงภูมิปัญญาของท้องถิ่น ผนวกกับสถานะเดิมที่เป็นคนในพื้นที่และรับรู้เรื่องราวของเจ้าหลวงคำแดงมาตั้งแต่ต้น ทำให้บุคคลทั้งสองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชน จึงทำให้อำนาจและบทบาทเกี่ยวกับการผลิตวาทกรรมต่างๆ ในรูปแบบขององค์ความรู้เกี่ยวกับลัทธิพิธีของบุคคลทั้งสองมีความชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป นับว่าเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับลัทธิพิธี อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถือของลัทธิพิธีให้มากขึ้นอีกทางหนึ่ง ดังแนวคิดของฟูโกต์ที่กล่าวไว้ว่า “สิ่งที่ผู้มีอำนาจพูดนั้นคือสิ่งที่ถูกต้องและเป็นความรู้” (Michel Foucault. 1983: 223 อ้างถึงใน ธีรยุทธ บุญมี, 2551: 179)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงอาจจำแนกได้ 2 ระดับ ระดับแรกคือความเชื่อในระดับง่าย ๆ ของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่รู้จักภูมิหลังหรือรู้จักอย่างผิวเผิน จากการเข้าร่วมพิธีกรรม เป็นความเชื่อแบบรวมศูนย์อยู่ที่รูปสัญลักษณ์ของเจ้าหลวงคำแดงว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ จึงเน้นเฉพาะการกราบไหว้แก้บน เชื่อว่าถ้าได้สักการะก็จะเกิดผลดีหรือถ้าได้บนบานศาลกล่าวก็อาจบังเกิดผลสัมฤทธิ์ ส่วนในระดับที่สองคือความเชื่อในระดับลึกขึ้นไป เป็นความเชื่อที่อยู่ในกลุ่มของผู้ที่มีความรู้ บุคลากรทางวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้แตกฉานเกี่ยวกับตำนานเจ้าหลวงคำแดง จึงเป็นผู้ที่มีภูมิหลังความรู้เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง บุคคลกลุ่มนี้มีบทบาทในการเผยแพร่วาทกรรมเกี่ยวกับลัทธิพิธีดังที่กล่าวมาข้างต้นนั่นเอง

ประเด็นเรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับลัทธิพิธีดังกล่าวหากพิจารณาในมุมมองของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติที่มีองค์กรและอำนาจรัฐเป็นเครื่องมือสำคัญ ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นวาทกรรมที่ขัดแย้งกันพอสมควร เนื่องจากวาทกรรมเกี่ยวกับลัทธิพิธีต่างๆ โดยส่วนใหญ่ถูกมองว่าเป็นขบวนการที่มุ่งมาย ไร้เหตุผลและหลอกลวงประชาชน (สุริยา สมุทคุปต์และคณะ, 2539: 18-24) เนื่องจากลัทธิพิธีส่วนใหญ่เป็นการเน้นในเรื่องวิญญาณ ไสยศาสตร์และอิทธิปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติ ขัดแย้งกับการตีความโดยใช้เหตุผลและข้อเท็จจริงตามแบบพุทธปรัชญา แต่ในความเป็นจริงแล้วเรื่องของไสยศาสตร์และวิญญาณเป็นสิ่งที่มียุอยู่แล้วในวัฒนธรรมดั้งเดิมของล้านนา เนื่องจากพื้นฐานความเชื่อของล้านนาไทยเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาผี วิญญาณ การนับถือบรรพบุรุษและการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ตลอดจนได้รับอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาแบบมหายานที่เน้นเกี่ยวกับพิธีกรรม ความศักดิ์สิทธิ์เมื่อล้านนาไทยรับพุทธศาสนาจึงได้ผสมผสานความเชื่อต่างๆ เหล่านั้นเข้ากับพื้นฐานความเชื่อเดิม

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งคืออิทธิพลของพระสงฆ์ในกายนพื้นเมืองที่มีบทบาทในล้านนามาตั้งแต่อดีต ดังปรากฏว่าในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน คณะสงฆ์ในกายนพื้นเมืองเป็นคณะสงฆ์ที่สำคัญของล้านนาไทย คณะสงฆ์ในกายนพื้นเมืองเป็นคณะสงฆ์ดั้งเดิมในล้านนาไทยนับแต่ต้นสมัยราชวงศ์มังรายที่สืบทอดพุทธศาสนามาจากอาณาจักรหริภุญไชย พระสงฆ์กลุ่มนี้มีความเชื่อและประเพณีปฏิบัติแบบมอญ ลัทธิความเชื่อของพระสงฆ์ในกายนพื้นเมืองจะเป็นการนำเอาพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับไสยศาสตร์และภูตผีวิญญาณ (ปริญา กายสิทธิ์, 2528: 117-118) พระสงฆ์ในกายนพื้นเมืองแม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับบทบาทสำคัญทางการเมืองหรือมีความขัดแย้งกับคณะสงฆ์กลุ่มอื่น แต่ความเชื่อพื้นฐานของพระสงฆ์คณะนี้คงจะเป็นพื้นฐานความเชื่อโดยทั่วไปของชาวล้านนาไทยที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก โดยเฉพาะความเชื่อที่ผสมผสานกันกับความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้เห็นได้จากในสมัยพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นยุคสมัยที่พุทธศาสนารุ่งเรืองที่สุดในล้านนาไทยคณะสงฆ์พื้นเมืองก็เป็นคณะหนึ่งที่พระองค์ให้การอุปถัมภ์เพราะว่ายังมีผู้นับถือเป็นจำนวนมาก (พระรัตนปัญญาเถระ, 2510: 20)

คณะสงฆ์พื้นเมืองนี้สันนิษฐานว่าเป็นคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ของล้านนาและเป็นที่ยึดถือของประชาชนส่วนใหญ่มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงมีปรากฏการณ์ที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการปลุกเสกพระเครื่อง การสร้างเครื่องรางของขลังและวัตถุมงคล อาจเนื่องมาจากการที่พระสงฆ์ในล้านนานิยมศึกษาวิชาความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ แขนง อีกทั้งความรู้เกี่ยวกับเรื่องทางศาสนาที่สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นก็เป็นสิ่งที่กลมกลืนอย่างลงตัว และหยั่งรากลึกในสังคมล้านนามาช้านาน จึงทำให้พุทธศาสนาแบบพุทธปนไสยศาสตร์ไม่ใช่เรื่องแปลกสำหรับชาวล้านนา

7.2.1.4. การใช้สัญลักษณ์ในลัทธิพิธี ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงมีการใช้ประโยชน์จากศาล รูปปั้น และวัตถุมงคล ในฐานะสัญลักษณ์หลักที่สำคัญของลัทธิพิธี การใช้ประโยชน์จากสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายหรือเนื้อหาสำคัญของลัทธิพิธี นับเป็นลักษณะร่วมประการหนึ่งของลัทธิพิธีที่เกิดขึ้น เนื่องจากสัญลักษณ์ต่างๆ เป็นวัตถุที่ใช้เชื่อมโยงกับบุคคลผู้เป็นศูนย์กลางของลัทธิพิธี ในลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงปรากฏสัญลักษณ์ที่สำคัญ 3 ประการได้แก่ ศาลเจ้าหลวงคำแดง รูปปั้นเจ้าหลวงคำแดง และวัตถุมงคลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง

ศาลเจ้าหลวงคำแดงนับเป็นศูนย์กลางของการนับถือบูชา เนื่องจากเป็นสถานที่สำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับลัทธิพิธี ทั้งพิธีกรรมในระดับปัจเจกและพิธีกรรมระดับชุมชน ในระดับปัจเจก ศาลเป็นสถานที่ที่บุคคลผู้ยอมรับนับถือเจ้าหลวงคำแดงจะไปบนิทานบอกกล่าว และเมื่อสิ่งที่ร้องขอประสบผลสำเร็จ ก็จะมีการตอบแทนด้วยการแก้บนที่ศาลเช่นเดียวกัน ในระดับชุมชนพบว่าศาลเจ้าหลวงคำแดงเกือบทุกแห่งมีลักษณะของศาลที่ใช้เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมประจำปีของชุมชน ศาลเจ้าหลวงคำแดงจึงเป็นตัวแทนอำนาจของเจ้าหลวงคำแดงที่สัมพันธ์กับกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ในแง่ที่อำนาจของเจ้าหลวงคำแดงได้กลายเป็นจารีตและค่านิยมควบคุมชีวิตคนในชุมชนทั้งหมด ไม่ใช่ศาลที่ตั้งขึ้นมาลอยๆ ตามแบบแผนที่ได้รับการชี้แนะและทำต่อๆ กันมา เหมือนการสร้างศาลพระภูมิเจ้าที่หรือศาลพระพรหมในสังคมเมือง ที่มีประโยชน์เพียงแต่ทำให้ปัจเจกบุคคลเกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิตเท่านั้น

รูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงเป็นสัญลักษณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งของลัทธิพิธี เป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงโดยตรงกับเจ้าหลวงคำแดง บุคคลผู้เป็นศูนย์กลางของลัทธิพิธี การสร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงเป็นการสร้างเพื่อพยายามอธิบายรูปร่างลักษณะของเจ้าหลวงคำแดงในความเชื่อของผู้นับถือ ทั้งนี้พบว่ารูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงส่วนใหญ่จะเป็นภาพแทนของกษัตริย์นักรบ โดยรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนจะมีลักษณะร่วมกันที่สำคัญคือ การแต่งกายแบบกษัตริย์ไทยวนโบราณและการถือดาบ ส่วนรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงของชาวไทลื้อจะเป็นเจ้าหลวงคำแดงในท่านั่งถือดาบอยู่บนหลังม้า นอกจากนี้ก็จะมีรูปปั้นในศาลเจ้าหลวงคำแดงบางแห่งที่มีลักษณะพิเศษออกไป เช่นรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงที่ศาลบ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัด

เขียนรายที่สร้างขึ้นตามคำบอกเล่าของช่างทรงชาวไทใหญ่ ซึ่งได้มาเข้าทรงเจ้าหลวงคำแดงและบอกกับประชาชนว่าเจ้าพ่อคำแดงได้เสด็จมาจากถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มาประทับอยู่แห่งนี้เพื่อปกปักรักษาหมู่บ้านไม้ลุงชน ในปี พ.ศ.2515 ผู้ใหญ่บ้านพร้อมด้วยประชาชนจึงได้ร่วมกันสร้างศาลทำด้วยไม้หลังคามุงสังกะสีและหาช่างมาปั้นรูปเจ้าหลวงคำแดงไว้เคารพบูชา (ประสิทธิ์ ดวงเพชร, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2552)

หากพิจารณาแล้วการสร้างรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงนับว่ามีความสอดคล้องกับค่านิยมในการจัดสร้างอนุสาวรีย์วีรบุรุษของท้องถิ่นในสังคมไทยและยังมีความสอดคล้องกับระบบคิดและความเชื่อของผู้คนในสังคมท้องถิ่น ที่แต่เดิมก็มีคติความเชื่อและความนิยมในรูปสัญลักษณ์ของผีบรรพบุรุษหรือผีวีรบุรุษ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปของศาลเพียงตา ต่อมาเมื่อคดีเรื่องการสร้างอนุสาวรีย์กลายเป็นความนิยม จึงปรากฏการสร้างศาลขนาดใหญ่และรูปเคารพไว้เพื่อเคารพบูชามากขึ้น

นอกเหนือจากศาลและรูปปั้นเจ้าหลวงคำแดงที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของลัทธิพิธีแล้ววัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงก็เป็นอีกวัตถุหนึ่งที่มีเชื่อมโยงกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดง แต่เดิมในยุคแรกการสร้างวัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงจะอยู่ในรูปแบบของการบั้งหรือเหรียญ ซึ่งเหรียญเจ้าหลวงคำแดงรุ่นแรก เชื่อกันว่าเป็นเหรียญเจ้าหลวงคำแดงที่ศักดิ์สิทธิ์มาก ชาวบ้านคนใดที่ได้ครอบครองเหรียญรุ่นนี้จะประสบกับความโชคดีและมักแคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่าง ๆ ต่อมาจึงมีการสร้างเหรียญเจ้าหลวงคำแดงขึ้นมาอีกหลายรุ่น ส่วนใหญ่จัดสร้างขึ้นเนื่องในโอกาสสำคัญ เช่น ในพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงคำแดงประจำปี ความหลากหลายของวัตถุมงคลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงเริ่มชัดเจนขึ้นเมื่อพ.ศ.2550 ที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โดยการริเริ่มจัดสร้างของพระโสภณพัฒน์โนดม ตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา เจ้าอาวาสวัดโพธารามร่วมกับคณะศิษยานุศิษย์จัดสร้างขึ้น วัตถุมงคลที่สร้างขึ้นมีทั้งเหรียญเจ้าหลวงคำแดงแบบธรรมดา เหรียญเจ้าหลวงคำแดงจตุคามรามเทพ รูปปั้นจำลองเจ้าหลวงคำแดงขนาดเล็กสำหรับบูชาในบ้านและในรถยนต์ ตะกรุด ยันต์ นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าที่แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของวัตถุมงคลเจ้าหลวงคำแดงอีกหลายเรื่อง ยกตัวอย่างเช่น เมื่อพ.ศ.2550 เกิดปาฏิหาริย์พระอาทิตย์ทรงกลดและฝนตกหนักขณะทำพิธีสร้างจตุคามรามเทพรุ่นเจ้าหลวงคำแดงให้โชคให้ลาภมหาศาล ในปีเดียวกันนั้นยังมีเหตุการณ์ชาวแม่ใจคนหนึ่งขับรถกระบะตกเหวที่จังหวัดน่าน โดยรถกระบะได้พลิกคว่ำหลายตลบ แต่ชายคนนี้สามารถรอดชีวิตมาได้อย่างปาฏิหาริย์ เนื่องจากห้อยเหรียญเจ้าหลวงคำแดงไว้ ต่อมาในพ.ศ. 2551 มีชาวปาฏิหาริย์เด็กชายรอดตายจากอุบัติเหตุรถยนต์ชนรถจักรยานยนต์เนื่องจากแขวนเหรียญเจ้าหลวงคำแดง เป็นต้น

7.2.2 อภิปรายข้อค้นพบจากงานวิจัยเปรียบเทียบกับงานวิจัยก่อนหน้า

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ทางความเชื่อและการถักถักเจ้าหลวงคำแดงที่พบแพร่หลายในกลุ่มชาวไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือตอนบน โดยการมองปรากฏการณ์ดังกล่าว

ในฐานะลัทธิพิธีการนับถือบุคคลลัทธิพิธีหนึ่ง ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการก่อตัวของลัทธิต่างๆ มากมายในสังคมไทย ข้อค้นพบสำคัญที่ได้จากงานวิจัยคือ ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดง เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีที่ยังคงดำรงบทบาทอยู่อย่างเข้มข้นในสังคมล้านนาปัจจุบัน ที่แม้จะเป็นยุคสมัยของสังคมโลกสมัยใหม่ที่องค์ความรู้และโลกทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนมากขึ้น แต่องค์ความรู้และโลกทัศน์เกี่ยวกับการนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติยังคงมีอยู่อย่างเหนียวแน่นในสังคมล้านนา

หากพิจารณาในบริบทการศึกษาเกี่ยวกับลัทธิพิธีนับถือบุคคลที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทย อาทิ ลัทธิพิธีท่านท้าวมหาพรหม ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม ลัทธิพิธีจุฑามารามเทพ รวมไปถึงลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ งานวิจัยนี้ก็นับได้ว่าเป็นอีกกลุ่มข้อมูลหนึ่งที่สนับสนุนและสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ของความเชื่อและความหลากหลายของบุคคลผู้เป็นศูนย์กลางของความเชื่อ เพิ่มเติมจากลัทธิพิธีต่างๆ ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม จากข้อค้นพบในการวิจัยทำให้เห็นว่าลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงก็ยังคงมีลักษณะเฉพาะที่เป็นธรรมชาติของลัทธิพิธีซึ่งแตกต่างไปจากลัทธิพิธีอื่นด้วยเช่นกัน อาทิ ลัทธิพิธีส่วนใหญ่ในสังคมไทยมักสื่อให้เห็นปรากฏการณ์ใหม่ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อของสังคม ในฐานะที่ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อของไทยมาก่อน ในขณะที่ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อที่ยังรากลึกในสังคมล้านนามาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งอาณาจักร หรือประเด็นเรื่องบทบาทหน้าที่ของลัทธิพิธีที่มีต่อกลุ่มคนซึ่งแตกต่างกัน ในขณะที่ลัทธิพิธีส่วนใหญ่มีบทบาทตอบสนองต่อกลุ่มคนชั้นกลางในสังคมเมือง ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงกลับมีบทบาทตอบสนองต่อกลุ่มชาวบ้านในสังคมชนบท

งานวิจัยนี้นอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับลัทธิพิธีในล้านนาเปรียบเทียบกับลัทธิพิธีในระดับชาติดังกล่าวมาแล้ว งานวิจัยนี้ก็ได้อธิบายองค์ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับความเชื่อและการนับถือผีในล้านนาที่มีมาก่อนหน้า ไม่ว่าจะเป็นในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะการนับถือผีของชาวล้านนาที่ดำรงอยู่ภายในโครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular religion) ดังเช่นผลงานชิ้นบุกเบิกเรื่อง *ผีเจ้านาย* ของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ที่สรุปไว้ว่าการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย (Modernization) มีการผลักดันให้ปรับเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม เป็นผลให้ระบบการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาเริ่มเปลี่ยนแปลงและอาจส่งผลให้ระบบความรู้บางอย่างเริ่มเปลี่ยนแปลงและสูญหาย เช่น ระบบการผลิตหรือระบบการทำมาากินแบบเกษตรยังชีพ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและครอบครัว แต่ความเชื่อและการถือผีเจ้านายที่ยังคงดำรงอยู่ในสังคมล้านนา เป็นตัวอย่างหนึ่งของการนับถือผีที่ดำรงอยู่ภายในโครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นศาสนาแบบชาวบ้านอันมีองค์ประกอบของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์และผี การที่ความเชื่อดังกล่าวสามารถดำรงควบคู่อยู่ได้กับวิทยาศาสตร์โดยไม่เกิดการหักล้างซึ่งกันและกัน เนื่องจากความเชื่อดังกล่าวสามารถตอบสนองความต้องการหรือ

ความจำเป็นของผู้คนในสังคมทั้งในด้านจิตใจและวัตถุที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมจึงสามารถเลือกที่จะใช้วิธีการหนึ่งหรือคำอธิบายแนวใดแนวหนึ่งในการแก้ไขปัญหาในแต่ละชีวิตของแต่ละคนแต่ละชนชั้นอย่างสอดคล้องกับสถานภาพทางชนชั้น

เมื่อเปรียบเทียบข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้กับการศึกษาของฉลาดชายในบริบทของสังคมล้านนาเมื่อ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ก็ยังคงพบคำตอบที่คล้ายคลึงกันในการอธิบายปรากฏการณ์เรื่องผีที่เกิดขึ้นในล้านนาได้ แสดงให้เห็นว่าบทบาทของความเชื่อเรื่องผีบางเทวดาไม่ได้ลดน้อยลงไปเลยในสังคมล้านนา หากแต่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

อาจกล่าวได้ว่าความแพร่หลายของการนับถือเจ้าหลวงคำแดงในภาคเหนือตอนบนอาจเป็นอีกคำตอบหนึ่งที่ช่วยให้เราเข้าใจได้ว่า เหตุใดลัทธิพิธีที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติจึงสามารถดำรงบทบาทอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่ เหตุผลสำคัญก็เนื่องมาจากความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่มียุ่แล้วในวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวล้านนาและการนับถือศาสนาของชาวล้านนาก็ไม่ได้แยกกันชัดเจนระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทยประกอบจะพบว่าการรับนับถือพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจากลังกาของล้านนาไทย มิได้เป็นการนำเข้ามาและถือปฏิบัติให้เหมือนกับลังกาทั้งหมด แต่เป็นการเลือกสรรคติความเชื่อและการประเพณีที่สอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐานดั้งเดิมผสมผสานกัน ทำให้พุทธศาสนาในล้านนาไทยได้พัฒนาลักษณะเฉพาะของตนเองขึ้นมา โดยมีลักษณะสำคัญคือการผสมผสานกับการนับถือวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏมากในล้านนาไทย รวมทั้งการผสมผสานกับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่มักจะปรากฏในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ตั้งแต่พิธีกรรมระดับชาวบ้านจนถึงพระราชพิธีและศาสนพิธี (ปริญา ภายสิทธิ์, 2528: 189-190)

การที่ความเชื่อเรื่องผีนับกลายเป็นส่วนสำคัญของระบบความเชื่อของชาวล้านนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เหตุผลหนึ่งอาจเนื่องมาจากสังคมล้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีวิถีผูกพันกับธรรมชาติ ผีจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมให้เป็นเอกภาพรวมทั้งการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของคนในชุมชนให้เป็นไปอย่างราบรื่น การนับถือผีในล้านนามีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม ในอดีตผีเคยเป็นตัวแทนของท้องถิ่นแบบดั้งเดิม ต่อมาความเชื่อในการนับถือผีได้พัฒนากลายมาเป็นการทรงเจ้าเข้าผีที่นิยมกันมากในปัจจุบัน ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีที่เฟื่องฟูในล้านนาก่อให้เกิดการแพร่ระบาดของเจ้าหรือองค์เทพที่เป็นกษัตริย์ บุคคลในตำนานหรือประวัติศาสตร์และวีรบุรุษท้องถิ่นตามแนวคิดแบบเทพเจ้าของต่างชาติ ซึ่งปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงก็จัดอยู่ในปรากฏการณ์การแพร่ระบาดดังกล่าวด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังค้นพบว่า ลักษณะเด่นประการหนึ่งของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงคือไม่ได้เป็นลัทธิพิธีที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในสังคม แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่

อดีต ดังนั้นในประเด็นเกี่ยวกับพลวัตและความเปลี่ยนแปลงของการนับถือผีที่เกี่ยวข้องกับสังคม ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงก็ได้สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย คล้ายคลึงกับงานศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์ (2533) ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมและความเชื่อในล้านนาและพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมบางพิธีกรรมยังดำรงอยู่ในขณะที่บางพิธีกรรมได้ล้มเลิกไป เนื่องมาจากบทบาทของพิธีกรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในสังคมได้หรือไม่ รวมไปถึงงานศึกษาของยูกิโอะ ฮายาชิ (Yukio Hayashi, 2003: 184-209) ที่ได้ศึกษารูปลักษณะใหม่ของผีคุ้มครองหมู่บ้านหรือผีปู่ตาของชาวไทลาว ในหมู่บ้านต่างๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย งานวิจัยค้นพบว่าในอดีตผีคุ้มครองหมู่บ้านได้รับการเคารพนับถืออย่างแพร่หลายจากชาวบ้านและการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องก็นับเป็นศูนย์กลางของชุมชน ลัทธิความเชื่อเรื่องผีคุ้มครองดังกล่าวดำรงอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาและมีบทบาทต่อชาวบ้านโดยไม่ขัดแย้งกัน อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาเปลี่ยนไป ความคิดและแบบแผนการปฏิบัติต่างๆที่เกี่ยวข้องกับผีคุ้มครองหมู่บ้านหรือผีปู่ตาของชาวไทลาวในหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการก่อตั้งหมู่บ้านใหม่และการเปลี่ยนแปลงในชุมชน อาทิ ลักษณะการเป็นชุมชนที่เปลี่ยนแปลงจากชุมชนปกครองตัวเองมาเป็นการถูกรับรองด้วยอำนาจรัฐ การได้รับอิทธิพลจากการปรับตัวของเศรษฐกิจโลก เป็นต้น ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้เรื่องเล่าขานเกี่ยวกับผีปู่ตาที่เคยสืบทอดกันมาแต่อดีตเริ่มเปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันออกไปในหลายหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านที่เป็นชุมชนใหม่ บางหมู่บ้านได้ขับไล่ผีปู่ตาออกจากหมู่บ้านและหันมาพึ่งพาอำนาจพระพุทธรูปในการปกป้องคุ้มครองชีวิตประจำวัน แทน บางหมู่บ้านหันมานับถือผีเชื้อหรือผีวงศ์แทนที่ผีปู่ตา ในขณะที่หมู่บ้านอีกจำนวนมากได้ยกเลิกลัทธิความเชื่อเรื่องผีปู่ตาไปแล้วและได้ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์เล็กๆไว้บนเสาไม้แทนที่ผีปู่ตา เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนับเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายและความเป็นพลวัตของผีคุ้มครองหมู่บ้านหรือผีปู่ตาของชาวไทลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

หากจะเปรียบเทียบกับงานวิจัยนี้กับงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นงานศึกษาของรังสรรค์ จันตะ (2550: 32-47) ซึ่งได้ศึกษาการนับถือผีหลายประเภทในเขตจังหวัดเชียงใหม่ อาทิ ผีเสื้อบ้าน ผีขุนน้ำ ผีฝายและผีปู่ย่า เพื่อแสดงความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวและชุมชนหมู่บ้าน ในเนื้อหาส่วนหนึ่งมีการกล่าวถึงตำนานและเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของชาวบ้านในอำเภอเชียงดาวหลายสำนวน เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงลักษณะการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับระบบอัตลักษณ์ของชุมชนเชียงดาว งานศึกษาของไพฑูรย์ ดอกบัวแก้วและคณะ (2550) ที่ได้รวบรวมตำนานที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหลวงคำแดงเรื่องต่างๆ จากเอกสารโบราณ เพื่อศึกษาประวัติที่มาของตำนาน เนื้อหาของตำนานและข้อมูลทาง

ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการปริวรรตตำนานบางเรื่องจากคัมภีร์โบราณ แนวการศึกษา ดังกล่าวคล้ายคลึงกับงานของเกริก อัครชิโนเรศและคณะ (2551) ที่มีจุดเด่นด้านการประมวล แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงประเภทต่าง ๆ ทั้งข้อมูลเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลและการสังเกตการณ์จากพิธีกรรม รวมทั้งข้อมูลที่เป็นความเห็น บทวิเคราะห์วิจารณ์ของนักวิชาการและผู้รู้ท้องถิ่นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและตัวตน ของเจ้าหลวงคำแดง

หากเปรียบเทียบกับการศึกษาเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่มีมาก่อนหน้านี้ งานวิจัยนี้อาจ นับได้ว่ามีข้อแตกต่างจากงานศึกษาวิจัยกลุ่มดังกล่าวใน 2 ประเด็นสำคัญได้แก่ วิธีวิทยาในการ วิเคราะห์ข้อมูลและกลุ่มข้อมูลที่นำมาศึกษาประเด็นเกี่ยวกับการใช้วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ ข้อมูล จะสังเกตได้ว่างานวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงส่วนใหญ่มุ่งเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงประเภทต่าง ๆ เป็นสำคัญ ดังนั้นจึงขาดมิติของการตั้งข้อสังเกตเชิง ทฤษฎีเพื่อการวิเคราะห์และตีความข้อมูลเหล่านั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ เข้าใจกลุ่มข้อมูลที่นำมาศึกษาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ในงานวิจัยชิ้นนี้จึงได้พยายามใช้ ระเบียบวิธีหรือทฤษฎีด้านคติชนวิทยา รวมทั้งด้านมานุษยวิทยา มาประยุกต์ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ทางคติชนเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง ทั้งข้อมูลกลุ่มความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรม

ในด้านกลุ่มข้อมูลที่นำมาศึกษา ลักษณะเด่นของงานวิจัยนี้คือการเก็บข้อมูลภาคสนาม จากพื้นที่ศึกษาหลายพื้นที่ ทำให้เกิดความหลากหลายของข้อมูลและความสำคัญของข้อมูลที่ เป็นข้อมูลในสังคมปัจจุบัน นอกจากนี้งานวิจัยยังให้ความสำคัญกับกลุ่มข้อมูลที่เป็นบริบททาง สังคมและวัฒนธรรมซึ่งได้นำมาใช้ศึกษาควบคู่ไปกับข้อมูลคติชนเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงด้วย เนื่องจากข้อมูลคติชนคือการสื่อความหมายของความรู้และความคิด การศึกษาจึงต้องพิจารณา ในลักษณะที่คติชนเป็นกระบวนการของการสื่อความหมาย ที่ไม่สามารถคงอยู่ได้โดยเอกเทศ หากแต่การคงอยู่ของข้อมูลคติชนย่อมขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของกลุ่ม

ผลจากวิธีวิทยาและกลุ่มข้อมูลที่หลากหลาย ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ได้ค้นพบลักษณะเด่น ของที่เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งให้เห็นความสำคัญของความเชื่อใน ฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ซึ่งสัมพันธ์กับสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ ยังเกิดข้อค้นพบเกี่ยวกับพัฒนาการของความเชื่อที่มีต้นกำเนิดมาจากกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมใน พื้นที่ ก่อนจะคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงมาเป็นความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อ ศึกษาควบคู่ไปกับข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และสังคมของอาณาจักรล้านนา ทำให้มองเห็นว่า พัฒนาการของความเชื่อดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน สภาพสังคม เศรษฐกิจและ วัฒนธรรมของล้านนาอย่างมีนัยสำคัญ ในด้านการศึกษาข้อมูลประเภทตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวง คำแดง ทำให้มองเห็นธรรมชาติของตำนานเจ้าหลวงคำแดง ที่เมื่อแพร่หลายออกไปตามชุมชน ต่าง ๆ แล้ว ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎีการแพร่กระจาย การศึกษานุภาคสำคัญที่ ปรากฏในตำนานก็ช่วยทำให้เข้าใจความคิดและความเชื่อทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่

ในดินแดนล้านนาได้ ส่วนการศึกษาพิธีกรรมก็ทำให้เกิดความเข้าใจความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง รวมไปถึงถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มไทยวนและไทลื้อที่ยังคงปรากฏในพิธีกรรม แม้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะทำให้การประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตก็ตาม

คุณูปการอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากงานศึกษาวิจัยนี้คือ ข้อมูลคติชนเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงได้ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของล้านนาหรือภาคเหนือตอนบน ที่แม้จะเต็มไปด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีวิถีในการใช้วัฒนธรรมเพื่อปรับตัวและดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่มีข้อขัดแย้ง การหยิบยืมและการผสมผสานความเชื่อและตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงระหว่างกลุ่มไทยวนและไทลื้อ สะท้อนให้เห็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม นอกจากนี้กรณีความสัมพันธ์ของลัทธิพิธีกับกระแสการต่อต้านการสร้างกระเช้าไฟฟ้าข้ามดอยหลวงเชียงดาว ในช่วง พ.ศ. 2546-2547 ยังเป็นกรณีศึกษาหนึ่งของการดัดแปลงและยกระดับข้อมูลคติชนของท้องถิ่นให้เป็นความรู้ทางวัฒนธรรม เพื่อใช้ความรู้นั้นมาเป็นอำนาจในการต่อรอง ต่อต้านและต่อสู้กับกระแสรวมอำนาจในเชิงนโยบายของรัฐบาล ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เริ่มปรากฏมากขึ้นในสังคมไทย

แม้จะมีข้อแตกต่างด้านระเบียบวิธีการศึกษาและผลสรุปบ้างบางประเด็น ระหว่างงานวิจัยฉบับนี้กับงานวิจัยเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงที่มีก่อนหน้า แต่งานวิจัยนี้ก็ถือเป็นอีกกลุ่มข้อมูลหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนวงการศึกษเกี่ยวกับลัทธิพิธีการนับถือบุคคลที่มีหลากหลายในสังคมไทยให้ชัดเจนเพิ่มขึ้น ท้ายที่สุดแล้วงานวิจัยนี้น่าจะเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า การจะทำให้เกิดความเข้าใจข้อมูลคติชนในฐานะข้อมูลทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งให้ละเอียดลึกซึ้งได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาควบคู่ไปกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ผู้วิจัยคาดหวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นอย่างหนึ่งของงานวิจัยในวงการคติชนศึกษา ที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มข้อมูลคติชนที่หลากหลาย รวมทั้งแนวการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการทั้งด้านวิธีวิทยาในการวิเคราะห์ข้อมูลและการให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นความสำคัญของข้อมูลคติชนที่สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่เป็นเจ้าของข้อมูล อันจะเป็นการจุดประกายและก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาวิจัยด้านคติชนวิทยาให้แพร่หลายต่อไป

7.3 ข้อเสนอแนะ

7.3.1 งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาข้อมูลทัศนคติชนด้านตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือเจ้าหลวงคำแดงที่จำกัดเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือ ผู้วิจัยเห็นว่าหากมีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทั้งที่ปรากฏในประเทศและนอกประเทศ ก็อาจจะทำให้ได้ผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านข้อมูลทัศนคติชนในระดับที่กว้างออกไป

7.3.2 งานวิจัยนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งในการเลือกศึกษาปรากฏการณ์ทางความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิพิธีการนับถือบุคคลในตำนาน ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามียุคคนอื่นๆ ผู้เป็นศูนย์กลางของความเชื่อเกิดขึ้นอีกมากมายหลายลัทธิพิธี หากมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ก็อาจทำให้เห็นลักษณะร่วมหรือข้อแตกต่างที่น่าสนใจ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กตัญญู ชูชื่น. 2525. **พระเจ้าเลียบโลกฉบับล้านนา: บทวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กิติ แก่นจําปี. 2528. **ผีป๋วยและสังคมชาวนาไทย**. **มนุษยศาสตร์** 13 (กรกฎาคม-มิถุนายน):
61-90.
- กวน สุขอ้าย. **สัมภาษณ์**, 2 พฤศจิกายน 2554.
- กฤษณา เจริญวงศ์. 2532. **ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนลัวะกับเจ้าผู้ครองนคร
เชียงใหม่**. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยพายัพ.
- เกริก อัครชินเรศ. 2551. **การศึกษาตัวตนและบทบาทของเจ้าสุวรรณหงส์คำแดง**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, 2540. **พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษา
ตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไกรศรี นิมมานเหมินท์. 2521. เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง. ใน ประคอง นิมมานเหมินท์
และทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (บรรณาธิการ), **ลานนาคดี**, หน้า 48-62. เชียงใหม่: ศูนย์
หนังสือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไกรศรี นิมมานเหมินท์. 2529. ฝึลวะกินหมู ฝึไตกินไก่. ใน **กำแพงเมืองเชียงใหม่**, หน้า 192-
197. เชียงใหม่: มปท. (อนุสรณ์เนื่องในพิธีเปิดและฉลองประตูท่าแพ)
- การปกครอง, กรม. 2555. **รายงานสถิติ จำนวนประชากรและบ้านรายจังหวัด รายอำเภอ
และรายตำบล ณ เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2554 จังหวัดเชียงใหม่**. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki> [12 มกราคม 2555]
- คณิต กองสถาน. **สัมภาษณ์**, 15 มิถุนายน 2551.
- คำรณ (นามแฝง). 2536. **ประวัติชาวไทลื้อที่หนีถือผีเดียวกันและประวัติผีอารักษ์เจ้า
หลวงคำแดง**. พะเยา: ม.ป.ท. (เอกสารอัตสำเนา)
- โครงการพิพิธภัณฑสถานวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา. 2551. **ไทลื้อ: อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์
ไท**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คำแดง. 2542. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ 3: 1318-1319**.
- จันทร์แดง มังคลาด. **สัมภาษณ์**, 27 พฤษภาคม 2552.

- จันทบูรณ์ สุทธิ. 2539. **คนเมือง: บางมุมมองทางวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัย
ชาวเขา.
- จิตร ภูมิศักดิ์. 2545. **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาวและขอมและลักษณะทาง
สังคมของชื่อชนชาติฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- จารุวรรณ พรมวัง. 2536. **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมบางประการของชาวไทยลื้อ**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2527. **ผีเจ้านาย**. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2547. ทบทวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ข้ามยุคสมัยกับ
การศึกษาในสังคมไทย. ใน วิภาส ปรัชญาภรณ์ (บรรณาธิการ), **ว่าด้วยแนวทางการ
ศึกษาชาติพันธุ์**, หน้า 1-125. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ชลดา. 2555. **พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองล่าของชาวไทยลื้อ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
www.adallohc.multiply.com [14 มิถุนายน 2552]
- ชลธิชา นิสัยสัตย์. 2552. **“ยักษ์” ในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือของไทย: บทบาทและ
ความหมายเชิงสัญลักษณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย
ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชิกฮาร์ู ทานาเบ้. 2537. **ทางแพร่งในเรื่องชนชาติ ในเขตชายขอบเอเชียอาคเนย์. ใน
เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมไทลื้อกับการปรับตัวใน
กระแสของการเปลี่ยนแปลง**. หน้า 1-8. เชียงใหม่: สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ดีดอตต์, วิลเลียม คลิฟตัน. 2520. **ชนชาติไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. แปลโดย หลวงนิเพทย์นิติสรรค์.
กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.
- แดนพิพพาน. 2555. **ประวัติตำนานพระพุทธรูปทวยกวางคำ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.danpranipparn.com/web/pratttas/pratta17mini11.html> [12 มกราคม 2555]
- ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา. 2543. **นิทานโบราณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร:
บรรณาการ.
- ตระการศักดิ์ สมควร. 2551. **วัดโพธารามจัดงานพิธีเททองหล่อรูปเหมือนเจ้าหลวงคำ
แดง**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://region3.prd.go.th/ct/news/viewnews.php?
ID=080114104310](http://region3.prd.go.th/ct/news/viewnews.php?ID=080114104310) [14 มิถุนายน 2552]
- เตรียมตา บุญหลง. **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2551.
- ทวี สว่างปัญญางกูร (ปริวรรต). 2529. **ตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนา**. เชียงใหม่: ศูนย์
หนังสือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทวี สว่างปัญญางกูร (ปริวรรต). 2529. **ตำนานเมืองเชียงตุง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่:

โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทัศนีย์ ปวงแก้ว. **สัมภาษณ์**, 5 มิถุนายน 2552.

ทองสุข ไชยเลิศ. **สัมภาษณ์**, 5 มิถุนายน 2552.

เทียมจันทร์ กองสถาน. **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2551.

ไทยนิวส์ (4 มีนาคม 2551): 1.

ไทยรัฐ. 2551. **คนเชียงใหม่แก้เคล็ด ทำบุญสืบชะตา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.thairat.com> [12 มกราคม 2555]

ชนันท์ เศรษฐพันธ์. 2536. **การใช้เรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ: ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชนศวร์ เจริญเมือง. 2552. **คนเมือง: ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยใหม่ (พ.ศ.2317-2552)**.

กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธิดา สาระยา. 2537. **ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง. ใน รัฐโบราณใน**

ภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: กำเนิดและพัฒนาการ, หน้า 41-77.

กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย.

ธิดินัดดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง. 2547. **นิทานประจำถิ่นล้านนา เล่ม 1**.

เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีรยุทธ บุญมี. 2551. **มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)**. กรุงเทพมหานคร: วิชาษา.

ธีรราชย์ อักษรดิษฐ์. 2552. **ตำนานพระเจ้าเสียบโลก การศึกษาพื้นที่ทางสังคมและ**

วัฒนธรรมล้านนา: ภูมินาม ตำนาน ผู้คน. เชียงใหม่: ธารปัญญา.

ธีรราชย์ อักษรดิษฐ์. 2552. **พิธีกรรมฟ่อนผี: ภาพสะท้อนปรากฏการณ์ต่อรองอำนาจ**

ทางสังคม. เชียงใหม่: ธารปัญญา.

นนุช จันทราภัยและเรณู วิชาศิลป์. 2541. **สังคมและวัฒนธรรมไทบ้านใหม่หมอกจ๋าม. ใน**

ฉลาดชาย รมิตานนท์ วิระดา สมสวัสดิ์และเรณู วิชาศิลป์ (บรรณาธิการ), ไท, หน้า

285-232. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

นนุช จิโน. **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2551.

นฤจร อธิธิจิระจรัส. 2533. **ความเชื่อในผีสามเวทย์มนตร์ของชาวนาไทยภาคเหนือ. ใน**

พุทธศาสนาในล้านนาไทย. รายงานการประชุมใหญ่สมัยที่ 13 องค์การพุทธศาสนิก

สัมพันธ์แห่งโลก. หน้า 152-167. เชียงใหม่: ทิพยเนตรการพิมพ์.

- นฤมล หนีชูระนันท์. 2541. ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม. ใน **ร่างรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ชุดโครงการประเมินสถานภาพไทยศึกษา**. หน้า 1-21. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิคม พุทธา. 2547. ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนกับดอยหลวงเชียงดาว. ใน **ดอยหลวงเชียงดาว**. เบญจวรรณ วงศ์คำ (บรรณาธิการ). หน้า 98-110. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิคม พุทธา. 2549. คำนำ. ใน **เบญจวรรณ วงศ์คำ (บรรณาธิการ), รายงานเวทีวิชาการงานมหกรรมดอยหลวงเชียงดาว**, หน้า 1-5. เชียงใหม่: สำนักงานโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2537. ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม. **ศิลปวัฒนธรรม** 15 (สิงหาคม): 79-106.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538. พื้นที่ในคติไทย. ใน **สุพจน์ แจ็งเร็ว (บรรณาธิการ), ผ้าขาวม้าผ้าขึ้น กางเกงใน และ ฯลฯ: ว่าด้วยประเพณี ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ**, หน้า 130-149. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2545. ลัทธิพิธีสุพรรณกัลยา. ใน **ก่อนยุคพระศรีอารีย์: ว่าด้วยศาสนาความเชื่อและศีลธรรม**, หน้า 27-32. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2546. **ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- เนตร อ่างอิง. **สัมภาษณ์**, 13 พฤษภาคม 2553.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2547. **ไทยสิบสองปันนา**. 2 เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- บ้านแม่ยิง. 2555. **ประวัติบ้านป่าไคร้**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://testwebok.ueuo.com/Main/main.html> [20 มกราคม 2555]
- เบญจมาศ แพทอง. 2540. **บายศรี: สัญลักษณ์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ปรมิษฐ์ จารูวร. 2549. **ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประชัน รัชพงษ์และคณะ. 2535. **การศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดลำปาง**. ลำปาง: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูลำปาง สหวิทยาลัยล้านนา.

- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. 2536. ตามกวาง. ใน **คือคู่มาลาสรรเสกคุณ: รุกพระคุณครู**, หน้า 123-186. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (ในโอกาสเกษียณอายุราชการ ศาสตราจารย์วัชร รมะนันท์และฉลองอายุครบ 5 รอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมคาย นิลประภัสสร)
- ประสิทธิ์ ดวงเพชร. **สัมภาษณ์**, 29 พฤษภาคม 2552.
- ประเสริฐ ประดิษฐ์. 2551. **ตำนานถ้ำเชียงดาวกับวิถีชีวิตและความเชื่อ ตอนที่ 1-2**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/228161> [9 พฤศจิกายน 2553]
- ปราชญ์ ปัญญาบุญ. **สัมภาษณ์**, 30 พฤษภาคม 2552.
- ปรานี วงษ์เทศ. 2542. **สำนักเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของชาวภาคเหนือ**. ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. หน้า 69-87. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ปริญญา กายสิทธิ์. 2528. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่พ.ศ.1912-2101**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. 2546. **โลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญในชีวิตทางสังคม**. ใน ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (บรรณาธิการ), **เจ้าแม่คุณปู่ ช่างชอ ช่างฟ่อนและเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม**, หน้า 1-17. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ปวงคำ ต้อยเขียว. 2522. **ตำนานโบราณนิทานปถมเหตุการณ์ตั้งเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปັນ กองสถาน. ม.ป.ป. **ประวัติบ้านแม่หะ**. เชียงใหม่: ม.ป.ท. (เอกสารอัดสำเนา)
- ป้อ วงษ์กาเม็ง. **สัมภาษณ์**, 25 พฤษภาคม 2552.
- ป้อ วงษ์กาเม็ง. **สัมภาษณ์**, 5 มิถุนายน 2552.
- ป้อ วงษ์กาเม็ง. **สัมภาษณ์**, 13 พฤษภาคม 2553.
- ปาริชาติ เรื่องพิเศษ. 2537. **เลี้ยงผีเจ้าเมืองไทใหญ่**. ใน **แม่ฮ่องสอน**, หน้า 30-39 . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร.
- เผชิญ จิณสิทธิ์. 2527. **อนุสรณ์ไทยลื้อ**. น่าน: แดนไทย. (ที่ระลึกเนื่องในงานฉลองอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ 6-10 ธันวาคม 2527 ณ บ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน)
- พรพีไล เลิศวิชา. 2534. **ไขประตูออยหมู่บ้านล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาชนบท. (เอกสารอัดสำเนา)

พระครูโสภณปริยัติสุธี. 2550. สังคมทางการเมืองการปกครองในอาณาจักรสุโขทัย (รัฐพะเยาในอดีต). พิมพ์ครั้งที่ 2. พะเยา: กอบคำการพิมพ์.

พระครูโสภณธรรมนิมิต. สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2554.

พระธาตุจอมคีรี. 2542. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ 9: 4381-4382.

พระโพธิธรรมาจารย์. 2515. ตำนานจามเทวีวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ 3. แปลโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา. เชียงใหม่: ม.ป.ท. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นายชัช แดงดีเลิศ)

พระยาประชาภิการจักร. 2515. พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

พระรัตนปัญญาเถระ. 2501. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มณีวิฑูร. เชียงราย: กรมศิลปากร. (จัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย)

พระราชวิสุทธิโสภณ. 2527. ประวัติเมืองพะเยา. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ), เมืองพะเยา, หน้า 102-144. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

พระโสภณพัฒนโดม. สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2552.

พระวรภิกษุโจ. 2554. ประวัติวัดฝายหินกับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.faihin.org/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=28 [12 มกราคม 2555]

พิเชษฐ สายพันธ์. 2539. “นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พินิจ ชิงชัย. 2531. การส่งเสริมวัฒนธรรมในท้องถิ่น. ใน ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา. เชียงใหม่: วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา.

พินิจ เนื่องภิรมย์. 2555. ล้านนาเกมส์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://elecpt.rmutl.ac.th/a/index.php> [12 มกราคม 2555]

พิสิฐ เจริญวงศ์. 2525. ลักษณะไทย เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนา.

พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง. 2549. ตำราการทำนายด้วยกระดูกไก่ บ้านห้วยน้ำขุ่น อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย. ใน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับไก่จากพิธีกรรมและคติความเชื่อในกลุ่มชาติพันธุ์ จังหวัดเชียงราย, หน้า 35-60. เชียงราย: โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์อารยธรรมลุ่มน้ำโขง สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.

พัชรินทร์ สุกันต์สีล. 2547. คำนิยม. ใน เบญจวรรณ วงศ์คำ (บรรณาธิการ), รายงานเวทีวิชาการงานมหกรรมดอยหลวงเชียงใหม่, หน้า 6-8. เชียงใหม่: สำนักงานโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน.

- พัฒนา กิติอาษา. 2543. วาทกรรมของความมมงาย ความคิดคำนึงว่าด้วยคนทรงและนัก
มานุษวิทยา. **สังคมศาสตร์ 12**(กรกฎาคม-มีนาคม): 145-168.
- ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้วและพรรณเพ็ญ เครือไทย. 2542. ตำนานอ่างสลุงเชียงดาว.
สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ 5: 2475-2476.
- ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว, สุวัฒน์ โตวิจักษ์ชัยกุลและสุวิภา จำปาวัลย์. 2550. **เจ้าหลวงคำแดง:
อารักขเมืองของล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพบุลย์ ทรัพย์สมบัติ. **สัมภาษณ์**, 31 พฤษภาคม 2552.
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. 2543. ข่าวสารกับพื้นที่ พลังและภาพปรากฏ มิติที่ถูกกละเลยใน
การศึกษาเมือง. **สังคมศาสตร์ 12** (เมษายน-มิถุนายน): 45-64.
- ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น. 2543. ความหมายของพื้นที่ในลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีเมืองลำปาง. ใน
ลำปางในมิติทางวัฒนธรรม. ลำปาง: สถาบันราชภัฏลำปาง.
- ภัทรา สุภัทรสุวรรณ. **สัมภาษณ์**, 3 มิถุนายน 2552.
- ภัทรา สุภัทรสุวรรณ. **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2551.
- ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. **สัมภาษณ์**, 6 มกราคม 2554.
- มณี พยอมยงค์. 2547. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่:
โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มานพ มานะแซม. 2551. **การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องคติความเชื่อเรื่องการฟ้อนผีใน
ภาคเหนือ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา ภาควิชามานุษยศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มาลา คำจันทร์. 2551. **ผีในล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: บুদ্ধเวร็ม.
- มาลา คำจันทร์. 2553. **ไพรพิสดาร**. กรุงเทพมหานคร: เพื่อนดี.
- เมทีนี สุวรรณชีพ. 2543. บายศรี. **วัฒนธรรมไทย 4** (เมษายน-พฤษภาคม): 10-13.
- ยศ สันตสมบัติ. 2544. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. 2551. **อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรม
ของรัฐชาติในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ยรรยง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล. 2551. **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา**. พิมพ์ครั้งที่
2. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- ยุพิน เข้มมุกด์. 2554. **ความเชื่อ พิธีกรรม สายใยในวิถีล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันภาษา
ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

- รังสรรค์ จันต๊ะ. 2550. คำบ้าน คำผี เลื้อบ้าน เลื้อเมือง: ระบบครอบครัวและการจัดองค์กรชุมชนในเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน. **เมืองโบราณ 33** (มกราคม-มีนาคม): หน้า 32-47.
- รังสรรค์ จันต๊ะ. 2552. **บ้าน โหล่งและเมือง เขตความสัมพันธ์พื้นฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**. เชียงใหม่: ธารปัญญา.
- รัตนา พรหมพิชัย. 2542. เจ้าหลวง. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ 4: 1649-1653**.
- รัตนาพร เศรษฐกุล. 2536. จากสิบสองปันนาสู่ล้านนา: ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน. ใน รัตนาพร เศรษฐกุล และชุลีพร วิมุกตานนท์ (บรรณาธิการ), **สัมมนาทางวิชาการเรื่อง จากวงสี่สู่ยูนนานถึงล้านนา: ความสัมพันธ์และการสืบทอดวัฒนธรรมของชนชาติไท**, หน้า 29-96. เชียงใหม่: โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลัยพายัพ.
- รัตนาพร เศรษฐกุล. 2538. **ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ.
- รัตนาพร เศรษฐกุล. 2538. ประเพณีสักการะบูชาอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองของเมืองเชียงตุง. ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และนฤมล เรืองรังษี (บรรณาธิการ), **เรื่องเมืองเชียงตุง**, หน้า 51-66. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- รัตนาพร เศรษฐกุล. 2542. **อิทธิพลของคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมต่อพัฒนาการของรัฐไท: กรณีศึกษาไทดำ ลื้อและยวน**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยวัฒนธรรมชนชาติไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- รัตนาพร เศรษฐกุล. 2552. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรม แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2549. **ศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รุ่งทิพย์ กล้าหาญ. 2539. **การขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรมในชุมชนชนบท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เรณู วิชาศิลป์. 2541. คำไหว้ผีเจ้าเมืองผีเจ้าบ้าน (บ้านใหม่หมอกจ๋าม). ใน ฉลาดชาย รมิตานนท์ วีระดา สมสวัสดิ์ และเรณู วิชาศิลป์ (บรรณาธิการ), **ไท**, หน้า 563-564. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- เรณู วิชาศิลป์ (ปวีรรต). 2544. **เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา**. เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- เรณู อรรฐาเมศร์. 2529. ความเชื่อผีในล้านนา: อดีต ปัจจุบัน. **วัฒนธรรมไทย 25** (กันยายน): 70-75.

- เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์. 2549. **เรื่องราวกล่าวขานตำนานเจ้าหลวงคำแดง**. เชียงใหม่: องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. (เอกสารอัดสำเนา)
- เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์. **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2551.
- เรวัตติ กิติพุทธาภรณ์. **สัมภาษณ์**, 17 มิถุนายน 2551.
- ลมุล จันท์หอม (ปริวรรต). 2547. **πτώต่าวนิทานข่า 4 แสนหมอนม้า**. เชียงใหม่: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- วัดโพธาราม. 2550. **หลวงพ่อแม่ใจ**. พะเยา: วัดโพธาราม.
- วัดโพธาราม. 2551. **ประวัติเรื่องราวของเจ้าพ่อหลวงคำแดง**. พะเยา: วัดโพธาราม. (เอกสารอัดสำเนา)
- วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. 2547. เชียงดาว: มิตรภาพ กระเช้าไฟฟ้าและเอื้องศรีเชียงดาว. **สารคดี 20** (กรกฎาคม): 114-138.
- วิภาควรรณ, พระ. 2533. **บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม**. แปลโดย สุมาลี วีรวงศ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร.
- วิหคพลัดถิ่น. 2550. **ตำนานเชียงดาว**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=116080> [21 กันยายน 2551]
- วิไล เงินดับ. **สัมภาษณ์**, 25 มีนาคม 2554.
- วีระชัย ณ นคร. 2547. การศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพป่าและพรรณพฤกษชาติดอยเชียงดาว. ใน **ดอยหลวงเชียงดาว**. เบญจวรรณ วงศ์คำ (บรรณาธิการ). หน้า 25-39. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- “เวียงเจ็ดลิน”. **เจ็ดลินนิวส์ ฉบับพิเศษ** (16 กุมภาพันธ์ 2553): 4-11.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2527. การถือผีในเมืองไทย. **ศิลปวัฒนธรรมไทย 5** (กุมภาพันธ์): 6-17.
- ศรีศักร วัลลิโภดมและสุจิตต์ วงษ์เทศ. 2534. **ไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ศิราพร ฐิตะฐาน. 2522. **รวมเกียรติ: ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิราพร ฐิตะฐาน. 2543. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. ใน **วรรณทิพย์ทองสาวและอังกนา นันทิพัทวารรณ** (บรรณาธิการ). **ความเชื่อและและศาสนาในสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 4, หน้า 1-40. กรุงเทพมหานคร: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- ศิราพร ณ ถกลาง. 2548. **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิลปากร, กรม. 2516. **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61**. เชียงใหม่: วัดสวนดอก. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีเจ้าราชบุตร (วงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) ณ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 12 มกราคม 2516)
- ศิลปากร, กรม. 2540. **วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น**. เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- ศิลปากร, กรม. 2545. **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนภิเษก**. เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- ศิริลักษณ์ สุภากุล, 2536. **พิธีกรรมพืชน้ำกับการจัดระเบียบสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร, สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำปิงและวิทยาลัยการจัดการทางสังคม. 2547. **ประวัติศาสตร์ตำนาน ความเชื่อท้องถิ่นเชียงดาว ใน เบญจวรรณ วงศ์คำ (บรรณาธิการ). ดอยหลวงเชียงดาว**, หน้า 84-97. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2548. **ฐานข้อมูลจดหมายเหตุทางมานุษยวิทยาในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki> [21 เมษายน 2554]
- ส.พลายน้อย (นามแฝง). 2544. **อมนุษยนิยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น.
- สงวน โชติสุขรัตน์. 2512. **ประเพณีไทยภาคเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- สงวน โชติสุขรัตน์. 2512. **ไทยยวน-คนเมือง**. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- สงวน โชติสุขรัตน์. 2514. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- สงวน โชติสุขรัตน์. 2515. **ประชุมตำนานลานนาไทย**. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. 2539. **พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคเหนือ**. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมและศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2537. **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สมบัติ บุญคำเอื้อง. 2546. สิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมล้านนา: กรณีศึกษาชุมชนไทยวน ลื้อ ปากาเกอญอ. ใน ชลธิรา สัตยาวัฒนา (บรรณาธิการ), **สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา: กรณีศึกษาชุมชนลัวะ ยวน ลื้อ ปากาเกอญอ(กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงรายและเชียงใหม่**, หน้า 301-382. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม.
- สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธ์. 2544. **ประวัติศาสตร์ไทใหญ่**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- สมพงษ์ ทรัพย์สมบัติ. **สัมภาษณ์**, 31 พฤษภาคม 2555.
- สมศรี แก้วพญา. **สัมภาษณ์**, 25 มีนาคม 2554.
- สร้อยดี อ่องสกุล (ปริวรรต). 2536. **หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สร้อยดี อ่องสกุล. 2553. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.
- สายพิน แก้วงามประเสริฐ. 2538. ท้าวสุนารี อนุสาวรีย์สามัญชนคนแรกในระบอบประชาธิปไตย. **ศิลปวัฒนธรรม** 17 (สิงหาคม): 200-203.
- สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้. 2551. **รายงานผลการศึกษาคำถามความรู้ชุมชนต้นแบบ กรณีพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน).
- สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2550. **ไทลื้อโลก สืบสานตำนานไทลื้อ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.lannacorner.net/lanna2011/article/article.php?type=A&ID=405> [12 มกราคม 2555]
- สิงห์คำ มังคลาด. **สัมภาษณ์**, 27 พฤษภาคม 2552.
- สิลา วีระวงส์. 2539. **ประวัติศาสตร์ลาว**. พิมพ์ครั้งที่ 2. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ. 2552. **เมืองโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**. เชียงใหม่: ชารปัญญา.
- สุคำ กีก้อง. **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2551.
- สุคำ วารีสักดิ์. **สัมภาษณ์**, 16 มิถุนายน 2551.
- สุภณิดา เชื้ออินตะ, 2544. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสชาดกฉบับล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรพล ดำริห์กุล. 2539. **แผ่นดินล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- สุรพล ดำริห์กุล. 2542. **ล้านนา: สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: อรุณสภา.

- สุริยา สมุทคุปต์. 2533. **สัญลักษณ์สำคัญในบุญบังไฟ: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา.** ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุริยา สมุทคุปต์และคณะ. 2539. **ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิผีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สุริยา สมุทคุปต์และคณะ. 2540. **พิธีกรรมช่วงผีฟ้อนของลาวข้าวจ้าว จังหวัดนครราชสีมา.** นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- แสงดาว วัฒนาพร. 2545. **ความเชื่อเรื่องผีในชุมชนชนบทภาคเหนือ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- แสงทอง ริกา (นามแฝง). 2551. **คำขำเจ้าหลวงคำแดงแห่งขุนถ้ำและลำธาร.** เชียงใหม่: (ม.ป.ท.). (อัดสำเนา)
- แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย. 2534. **พิธีเลี้ยงผีเจ้าหลวงเมืองลำบ้านไต้ลือ.** สารคดี. 7(กรกฎาคม): หน้า 126-136.
- เหยียน เวินเปียนและเจิงผิง. 2535. **นิทานไทลื้อใหม่มณฑลยูนนาน.** แปลโดย สุชาติ ภูมิบริรักษ์. กรุงเทพมหานคร: ดิดีบุ๊คส์.
- อันติกา อริยชวัล. 2551. **พระพุกหีบตี.** [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.promdeva.com/HoraltItemDetail.asp?ItemID=83> [21 เมษายน 2554]
- อัมพร สุภาแก้ว. **สัมภาษณ์,** 2 พฤศจิกายน 2554.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2521. **ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่.** ใน ประคอง นิมมานเหมินท์และทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (บรรณาธิการ), **ลานนาคดี,** หน้า 21-47. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2526. **ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังรายและสมัยพม่าปกครอง.** ใน **ล้านนาไทย,** หน้า 267-289. เชียงใหม่: ทิพยเนตรการพิมพ์. (อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ จังหวัดเชียงใหม่)
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2538. **เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง เมืองพะยากและเมืองเลน.** ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและนฤมล เรืองรังสี (บรรณาธิการ), **เรื่องเมืองเชียงตุง,** หน้า 1-50. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2546. **สิทธิชุมชนจากกฎหมายและจารีตล้านนา.** ใน ชลธิรา สัตยาวัฒนา (บรรณาธิการ), **สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา: กรณีศึกษาชุมชนลัวะ ยวน ลื้อ ปกาเกอญอ(กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงรายและเชียงใหม่,** หน้า 8-184. กรุงเทพมหานคร: นิตินธรรม.

- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2547. ตำนานถ้ำเชียงดาว. **ราชบัณฑิตยสถาน 3** (กรกฎาคม-กันยายน): หน้า 752-759.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. 2543. พื้นที่ในทฤษฎีสังคมศาสตร์. **สังคมศาสตร์ 12** (เมษายน-มิถุนายน): 65-101.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527. **พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา**. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2542. พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา. ใน **สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย**. หน้า 149-161. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์. 2533. พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจศีลธรรม. **สมุดสังคมศาสตร์ 12** (พฤศจิกายน-มกราคม): หน้า 123-139.
- อาภากรรัตน์ วลลิโกดม. 2549. ลัทธิพิธีท่านท้าวมหาพรหม. ใน ธนิต อยู่โพธิ์และคณะ (บรรณาธิการ), **พรหมสี่หน้า: รวมบทความ**, หน้า 111-140. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์บุ๊กเซ็นเตอร์.
- อ้าย คำคง. **สัมภาษณ์**, 30 พฤษภาคม 2552.
- อินแก้ว ใจพรหม. **สัมภาษณ์**, 13 พฤษภาคม 2553.
- อินทร์ศวร แยมแสง. 2527. **เมืองเชียงดาว**. เชียงใหม่: สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. 2542 ก. ชิด. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ 2**: 716-731.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. 2542 ข. คำเวหนาน. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ 3**: 1120-1128.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. 2542 ค. สุวัณณะคำแดง. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ 13**: 7086-7087.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. 2546. **วรรณกรรมล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เอกสิทธิ์ ไชยปิ่น. 2546. **พลวัตลัทธิพิธีการลงผี: กรณีศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างม้าขี่ ลูกเลี้ยงและผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อันส์ เพนซ์. 2526. **ความเป็นมาของล้านนาไทย**. ใน **ล้านนาไทย**, หน้า 1-31. เชียงใหม่: ทิพยเนตรการพิมพ์. (อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ จังหวัดเชียงใหม่)

โฮโรเวสต์. 2553. กวาง: สัญลักษณ์แห่งดาวโชคลาก. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
http://variety.horoworld.com/3924_กวาง-สัญลักษณ์แห่งดาวโชคลาก# [12 มกราคม
 2555]

ภาษาอังกฤษ

- Baba, Yuji. 2007. Changing ritual of Tai Lue in the Recent transnational movement: the case study on the tai-Lue villages in Nan province, Northern Thailand. in Khuenchewan Buedang and Apinya Fuangfusakul (eds.), **Kham Khob Fa: Shigeharu Tanabe 60 year**, pp 259-278. Bangkok: Princess Maha Chaxri Sirindhorn anthropology center.
- Durkheim, Emile. 1976. **The Elementary Forms of the Religious Life**. 2nd Printing
 Translated by Joseph Swain. London: George Allen & Unwin LTD.
- Hallett, Holt S. 2000. **A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States**. 2nd
 Printing. Bangkok: White Lotus Press.
- Hayashi, Yakio. 2003. **Reconfiguration of Village Guardian Spirits among the Thai-Lao in Northeast Thailand**. In Nicola Tannenbaum and Cornelia Ann Kammerer (eds.), **Founders' Cults in Southeast Asia: Ancestors, Polity and Identity**, pp.184-209. Connecticut: Yale University Southeast Asia Studies.
- Keyes, Charles F. 1993. **Who are the Lue ? Revisited ethnic identity in laos, Thailand and China**. Bangkok: Thailand-United states Educational Foundation.
- Mc Gilvary, Daniel. 2002. **A Half Century among the Shan and Laos and Autobiography**. 2nd Printing. Bangkok: White Lotus Press.
- Tanabe, Shigeharu. 1991. Spirit, Power and the Discourse of Female Gender: The Phi Meng Cult of Northern Thailand. in Manas Chitakasem and Andrew Turton (eds.), **Thai Constructions of Knowledge**, pp 183-221. London: SOAS, University of London.
- Thompson, Stith. 1989. **Motif-Index of Folk Literature**. Vol. 1-2 . Bloomington-Indianapolis: Indiana University Press.
- Turner, Victor W. 1967. **The Forest of Symbol: Aspects of Ndembu Ritual**. U.S.A.: Cornell University Press.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวนิตยา วรณกิตร์ เกิดเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2521 ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอโปง
จังหวัดพะเยา สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 2) สาขาวิชาภาษาไทย
จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม เมื่อปีการศึกษา 2543
สำเร็จการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย (วรรณคดีไทย) จากคณะอักษร
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2547 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตร
อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย (คติชนวิทยา) คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2550

ปัจจุบันปฏิบัติงานเป็นพนักงานวิชาการ ตำแหน่งอาจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย
และภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม